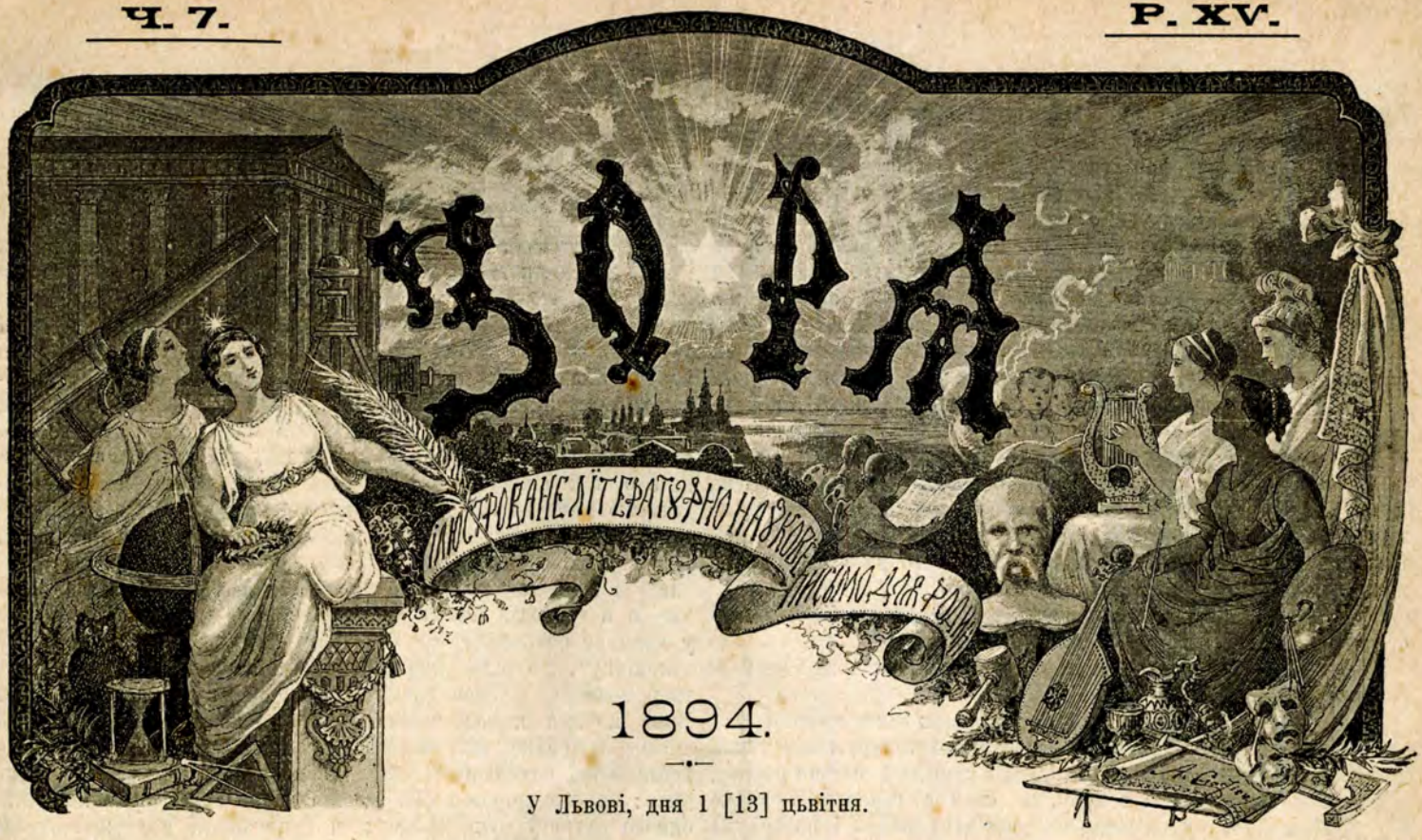
Ч. 7. Р. XV.

У Львові, дня 1 [13] цьвітня.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі трьох аркушів.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:

З додатком „Словар росийсько-украïнський“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниць 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниць 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописню „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

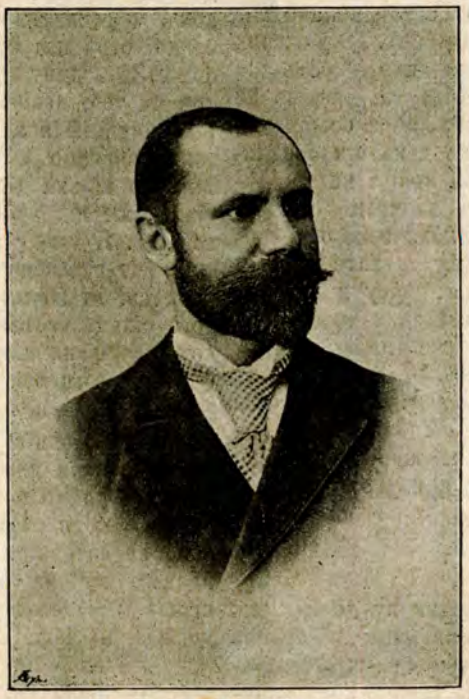
Художник.

Автобіоґрафічна повість Т. Шевченка.

На мову українсько-руську переложив О. Я. Конїський.

[Далї.]

Петербургського лїта сїренького мов і не було. На дворі осїнь сира і гнила. В академії вистава блискуча. От чом би вам не приїхати подивити ся на неї і я налюбовав би з вас. З роботи учнїв по живописи прикметного нїчого нема, опріч проґрами Петровського „Явленіе ангела пастухамъ“. За те лїпники вже визначились Рамазанов і Ставасер; останнїй найпаче. Він зробив круглу статую рибалки молодого; та ще як зробив, найпаче вираз тварі! Затаївши дух жива твар пильнує за рухом плавничка. Памятаю я, коли статуя ще в глинї була, Карло Павлович зайшовши в кабінет Ставасера, любував з неї і порадив трошки вдавити рибалцї нижню губу. Ставасер послухав ся і вираз не той став. Ставасер ладен був молити ся на великого Брюлова.

Д-р Степан Смаль-Стоцький.

Про живопись взагалї скажу, що варто з Хін а не то з Украïни приїхати, щоб подивити ся на саму тільки картину Брюлова. Чудо, велетень! За один раз і підмалював і скінчив і тепер своїм твором пречудовим годує публїку. Велика його слава і ґенїй його без краю!

Що-ж менї про себе самого вам сказати? Дали менї першу медалю срібну за етюд з натури „Сирітка хлопчик під парканом дїлить ся своєю милостинею з собакою“. От і все! Цїле лїто я працював в клясах, а ранками з Іоахимом ходив на Смоленське гробовище лопух да дерева змальовувати. Все більш та більш я кохаю Іоахима. Трохи не що дня ми з ним бачимо ся: він стало ходить на вечірні кляси. Сприятелив ся з Карлом Павловичем і часто один одного провідують. Іноді ми йдемо гуляти на острови Петровський і Крестовський, щоб там змалювати ялину чорну, або березу білу. Двічі були пішки в Парголові, там я познаємив Іоахима з Шмідтами. Вони в лїтку живуть в Парголові і він вельми радїє з нової знаємости. Тай хто-ж не задовольнить ся з родини Шмідтів!

Росповім вам про одну цїкаву подію; не що давно вона стала ся. В одному домі зо мною закватировав якийсь урядник з родиною: у його жінка, дїток двійко да небога — гарна дївчина лїт 15. Яким чином розвідав я усї отсї подробицї, — зараз вам розповім. Ви добре памятаєте колишню кватиру нашу: з малесенької прихожої двері йдуть до загального коридору. Раз якось відчиняю я оті двері — і зумив ся: перед мене стоїть вродлива дївчина, засоромлена і почервонїла. Я не тямив, що їй сказати. Помовчавши з хвилину — я поклонив ся їй, а вона — на-втїкача в двері і зникла. Що воно за знак — не тямив я; догадував ся, гадав сяк і так, тай пішов собі до кляси. Робота у мене чапіла; ота невідома дївчина не да-

вала роботи. Другого дня вона мене на сходах зустріла і спалахнула. Я й собі остовпів. Вона наче дитина та так простосердо зареготала, що і я не втерпів і те-ж зареготав. Але на сході чути стало, що хтось іде; сьміх наш принишк. Вона приложила до губ пучку тай побігла собі. Я повагом пішов по сходах і ще більш здивованим прийшов до господи. Кільки день вона менї спокою не давала. Що хвилини виходив я на коридор, сподіваючись зустріти незнаєму знаємку. Але-ж вона хоч на коридор і вибігала, одначе так швидко зникала, що менї не можна було встигти кивнути до неї головою. Отак минув цілий тиждень. Я вже почав був забувати про неї. Але-ж ось слухайте, що стало ся. В неділю ранком о годинї десятій прийшов до мене Іоахим, та вгадайте, кого він привів? Еге! Нїкого більш, як не мою красуню таємничу.

— Я у вас, — каже він, — злодїя злапав.

Глянувши на пустотливу ту дівчину я засоромив ся не менш, як і той злодій. Іоахим се помітив, вислобонив руку красунї і лукаво усьміхнув ся. Але красуня не втїкала, а лишила ся; вона полагодила на голові хусточку і косу, зирнула округи і промовила:

— Я гадала, що ви саме проти дверий сидите і малюєте; аж ви он де, в другій хатї.

— А коли-б він проти дверий малював, дак тодї-б що? — спитав ся Іохим.

— Тодї-б я в дїрочку дивила ся, як вони малюють.

— Чом же в дїрочку? Я певен, що товариш мій такий ввічливий, що не заборонить сидїти в сьвітлицї підчас роботи.

Щоб запевнити її в тому, я кивнув головою і подав їй стільця. Вона не вважала на мою ввічливість і повернула ся до станка, де був патрет панї Солвої. Я його тільки що розпочав. Ледві почала вона набирати ся восхитом з намальованої красунї, як у коридорі почув ся різкий голос:

— Де-ж отсе вона пропала? Паша!!

Гостя моя здригнула і збліднла.

— Дядина! — промовила вона тихенько і кинула ся до дверий. Біля дверий вона зупинила ся, притулила до рота пучечку, з пів хвилини постояла і зникла.

А ми з Іоахимом попосьміявшись з отсієї пригоди чудної, рушили до Карла Павловича. Пригода нїкчемна, а про те мене вона турбує. Іоахим часом жартує з моєї засмученности, а менї се не до вподоби; навіть прикро — на що він трапив ся при тій пригодї.

Сьогодня одержав листа від Штернберґа. В якийсь похід, на Хиву, він збираєть ся. Пише, щоб не сподївали ся його сюди на сьвята. Менї без його нудно; нїхто менї його не заступить. Михайлов в Кронштадт до свого личмана поїхав і я вже більш, як два тиждні його не бачу. Художник з його прекрасний, людина благородна та на лихо — безладна людина. Доки його нема, я за порадою Фіцтума, приняв до себе студента Демського. Людина тиха він, добре осьвічений та до того убогий і Поляк молодий. Цілий день він в авдиторії, а у вечері учить мене французській мові і читає Гіббона. Двічи на тиждень я ходжу слухати відчити з фізики, що професор читає в салї „Вольнаго Экономическаго Общества“; а раз що тиждня з Демським ходжу слухати відчити з зоольогії професора Куторги. Як бачите, часу я не марную; нудити ся наче й нїколи, про те все таки нуджу ся: чогось менї бракує; а чого — й сам того не тямлю. Карло Павлович тепер нїчого не робить і дома майже не живе. Бачу ся з ним ряди-в-годи і то на улицї. Прощавайте, добродію мій незабутнїй! Швидко писати до вас не обіцяю; час у мене йде нудно; писати нї про що і не хочу я, щоб ви куняли над моїми листами одноманїтними, отак як я над отсім посланієм куняю. Бувайте здорові!

* * *

Збрехав я. Казав, що швидко не писати му до вас, аж ось і місяця ще не минуло, відколи до вас писав, і я знов беру ся до посланія. Подія поспішила мене; вона-ж то й збрехала, а не я. Штернберґ в отому походї Хивинському занедужав. Добрий Даль порадив його покинути військо, да до господи вернути. І от в ночі 16-ого грудня несподївано він до мене вернув ся. Коли-б тодї я був сам у хатї, я гадав би, що то мара і, певне, злякав ся-б; але тут сидїв Демський; ми саме перекладали веселу главу з Поль-де-Кокового „Брати Якова“. Я тільки здивував ся і зрадїв без краю, побачивши Штернберґа. Обнявшись та націловавшись, познаємив я з ним Демського. А як була ще тільки десята година, то ми й рушили в „Берлин“ чай пити. Вже-ж пак ніч минула в бесїдї. Перед сьвітом Штернберґ знеміг ся і заснув; а я, діждавшись ранку, взяв ся за його портфель; такий же повний, як і той, що торік він з України привіз. Та ба: не та вже тут природа і люди не ті; воно й гарно і виразно, да не те і опріч мелянхолії усе інче. А може се відбиток засмученої душі художника? На всїх патретах Ван-Дейка панує риса розуму і шляхотности: се через те, що Ван-Дейк був найшляхотнїйший розумник. Отак я собі з'ясовую вираз на всїх Штернберґових малюнках. Ба, коли-б ви відали, як весело, як невимовно швидко і весело летять мої днї й ночи! Так весело, так швидко, що малесенького завдання Демського я не встигаю виучувати. А Демський за се похваляєть ся відцурати ся від мене. Але крий Боже, я до сего себе не доведу. Наших знаємостий не поменшало, а ще побільшало: все ті-ж, але усї вони так розцвіли, та повеселїйшали так, що не вседжу я в господї. Хоча як повідати вам правду, так і дома у мене не без краси, не без чар. Я кажу отсе про ту саму „злодійку“, що біля дверий Іоахим піймав. Що за мила отся твар невинна! Суща дитина, непописована дитина прекрасна. Вона що дня кілька разів до мене забіжить; поплигає, пощебече і пурхне наче пташка та; інколи просить мене патрета з неї намалювати, але нїколи і пять хвилин не висидить: просто срібло живе. Не що давно треба було менї для одного патрету руку жіночу; я попрохав її подержати свою руку. Вона згодила ся, та щоб ви собі думали: хвилини однієї спокійно не подержала. Дитина, тай годі! Взяв я в руки палїтру, вбігає вона, звичайно весела, сьмієть ся; та як побачила натурщицю — зразу скаменїла; потім заплакала, а далї, немов тигреня те, кинула ся на неї. Я не тямив, що й дїяти! Добре, що в мене трапила ся мантиля оксамітова тієї панї, з якої я патрета малював: я вхопив мантилю і накинув їй на плечі. Вона схаменула ся; підійшла до зеркала; полюбовала з себе, потім кинула мантилю на підлогу, плюнула на неї і побігла з сьвітлицї. А рука отак знов лишила ся невикінченою.

Після сього три днї сусїдка моя не навідувала ся до мене, а коли в коридорі зі мною зустрічала ся, дак затулювала лице руками і втїкала. Четвертим днем, скоро прийшов я до господи і заходив ся лаштовати палїтру, входить вона, да така-ж тиха, сумирна, що й не пізнати її. Мовчки сїла вона, обголила до половини руку і взяла постать тієї панї, з якої отой патрет був Я взяв палїтру, пензлї і став на роботу. За годину рука була готова. Я почав дяковати, а вона хоч би тобі всьміхнула ся; поправила свого рукава, встала і мовчки пішла з сьвітлицї. Признать ся, отсе мене гаком за живе зачепило і я все мірковав, як його оновити гармонію? Минуло кілька день. Гармонія стала нїби оновляти ся. Сусїдка вже від мене в коридорі не втїкала, навіть часом усьміхала ся. Я вже став сподївати ся, що от-от двері відчиняють ся і моє пташенятко влетить до мене. Але-ж двері не відчиняли ся, пташенятко не прилїтало. Я почав міркувати, яке-б його сїльце заставити. Роскиданність моя зробила ся осоружною не тільки для мене, але й для доброго отого Демського. Отодї саме, немов янгол той з неба, прибув до мене Штернберґ.

Тепер я з самим тільки Штернберґом живу і для його тільки: і коли-б в коридорі не стрівав я сусїдку свою, то може-б зовсїм про неї забув. Вона — знати — страх, як бажає забігти до мене, та от лихо. Штернберґ раз-у-раз в господї, а коли куди й піде, дак і я з ним. На сьвятах одначе вона не витерпіла; надїла в день маску і забігла до нас. Я вдавав, що не пізнаю, а вона що сили пильновала, щоб я пізнав її. Я стояв на своєму. Нарештї вона не витерпіла, підойшла до мене і майже голосно промовила:

— Хіба не пізнаєш? Се-ж я.

— Коли ви, дак скиньте маску, тодї я й пізнаю вас.

Вона трошки покебенилась, а далї скинула маску. Тодї я познаємив її з Штернберґом.

З того дня усе у нас по прежньому пішло. До Штернберґа так само, як і до мене — вона по просту. Ми її пе-

стимо усякими ласощами і поводимо ся з нею, як брати рідні з сестрою рідною.

Штернберґ якось спитав у мене: хто вона така? Я не тямив, що йому відповідати. До мене й на думку ніколи не впадало про се у неї спитати ся.

— Мабуть сирітка, або доня недбахи-матері, — мовив Штернберґ: — в усякому разі вона бідолаха, може чи й письменна?

— І про се не відаю! — відповів я.

— Давати-б їй що небудь читати, все-б таки голова не зовсім порожньою у неї була. А от до речі — роспитай ся: як що вона читати уміє, дак я подарую їй вельми моральну і гарно видану книжку „Векфільдський сьвященник“ Ґольдшмідта. Гарний переклад і виданнє гарне.

За хвилину він усьміхаючись, знов мовив:

— Чи помічаєш ти, що сьогодня я почуваю себе за моралїста? На приклад спитаю: до якого краю можуть дійти візити отсієї пташки?

Я злегенька затремтів; але-ж зараз полагодив ся і відповів:

— На мою думку — ні до якого.

— Дай Боже! — мовив він і замислив ся.

Я завжди любую з його тварі благородної і, немов у дитини тієї безжурної; а тепер отся твар люба здала ся менї зовсїм не дитячою, а серіозною і думною. Не скажу, чому, якось мимо волї на думку до мене прийшла Тарновська, а він, ніби спостеріг мою думку, подивив ся на мене і глибоко зітхнув.

— Бережи-ж її, друже мій, — мовив він; — тай сам стережись від неї. Як сам знаєш — так і чини; тільки памятай і ніколи не забувай, що женщина річ сьвята, але-ж така приваблива, що жадна сила волї не спроможна устояти проти привабливости тої. Тільки почуттє найвисшої любови євангельської, тільки воно одно і спроможеть ся захистити її від сорому, а нас від дорікання вічнього. Отже, немов той лицар, залізним панцирем, так ти зазброй себе отим почуттєм високим; тай рушай сьміливо на ворога.

Він з хвилину помовчав; а потім, усьміхаючись, мовив:

— З торішнього году я страшенно зістарів ся Ходїмо ліпше на улицю, а то в сьвітлицї менї здаєть ся душно.

Ми довго мовчки ходили по улицї; мовчки вернули ся до господи і лягли спати.

Вранцї я пішов до кляси, а Штернберґ лишив ся в господї. О годинї 11-ій приходжу до дому і що-ж я бачу? Учорашнїй професор моральности прибрав сусїдку мою в боброву татарську шапку з оксамітовим верхом і з золотою китицею, та в якийсь татарський шугай шовковий, червоний, а сам надяг башкирську шапку гостроверху і грає на ґітарі качучу, а сусїдка моя, немов Тальонї та, витинає сольо. Я аж в долонї ляснув, а вони хоч би тобі одним оком моргнули: витинають качучу! Натанцювавшись до смаку, вона скинула шапку і шугай і побігла з сьвітлицї, а моралїст поклав ґітару і зареготав наче божевільний. Я довго кріпив ся, да таки не викріпив і так голосно і собі зареготав, що покрив його регіт.

Нареготавшись, посїдали ми один проти одного на стільцях. Помовчавши з хвилину, він мовив:

— Вона найпривабливійше творінне. Я з неї Татарочку бажав змалювати, а вона ледві встигла нарядити ся, вже й пустила ся качучу витинати. Я не втерпів, замість олївця та паперу, вхопив ґітару. Ну, останнє сам ти бачив. Але от чого ти не відаєш: ще до качучи вона менї розповіла свою історию; звістно — ляконїчно; подробицї ледві й сама вона чи відає. Та коли-б не клята ота шапка, вона-б на половинї оповідання не зупинила ся-б; а то, скоро шапку угледїла, вхопила її, надїла і про все забула. Може з тобою вона щиріщою буде; випитай у неї гарненько; історія її мабуть дуже драматична. Батько її, каже вона, торік в Обуховському шпиталю помер.

В ту саме хвилину відчинили ся двері і війшов Михайлов, а з ним личман бравий. Не довго кажучи, Михайлов зараз покликав нас снїдати до Олександра. Ми з Штернберґом глянули один на одного і згодили ся. Я про клясу хотїв був говорити, але-ж Михайлов так зареготав, що я мовчки надяг шапку і взяв ся за ручку дверий.

— А ще художником хоче бути! Хіба суще великі художники в клясах виховують ся? — торжественно спитав ся Михайлов.

Ми згодили ся, що таверна найліпша школа про художника і пішли до Олександра.

Біля „Полїцейського“ мосту ми зустріли Елькина; він з якимсь Волохом-боярином гуляв і розмовляв по волоськи. Ми покликали його до свого гурту.

Чудна річ отсей Елькин; нема мови, щоб він не говорив єю; нема товариства, де-б і його не було, починаючи з нашого брата і кінчаючи ґрафами та князями. Немов чарівник той в казцї, він по всїх усюдах; скрізь і нїгде: і на Анґлїйському набережжю, і в конторі пароплавби; там приятеля за границю виряжає; там провожає якогось Москвича сердешнього; він і на христинах, і на весїллї, і на похороні; та все отсе одного дня справить; а у вечері по всїх трьох театрах побуває. Сущий Пиннеті. Дехто стережеть ся його, як шпіга; але я нїчого й похожого на се не помічаю за ним. Дійсне, він говоруха невгамовний, добрячий парубіка, та абиякий фелєтонїст. В жартах ще вічним жидом його називають; він каже, що отся назва йому личить. До мене він інакше не говорить, як по французському. Я йому за те дуже дякую; бо про мене се добра практика.

Замість снїдання — ми у Олександра добре пообідали і розійшли ся по господам. Михайлов з личманом у нас переночували, а вранцї поїхали в Кронштадт. Сьвята проминули у нас швидко; значить, весело. Карло Павлович показує менї лаштувати ся до конкурсу на другу медалю золоту. Не скажу, що воно буде; учив ся я ще геть мало, а про те, за помочию божою, спробую. Бувайте здорові, мій добродїю незабутнїй. Більш нїчого вам повідати.

* * *

От і масниця і великий піст, нарештї і Великодні сьвята минули; а я до вас ніже єдиного слова не написав. Не гадайте, мій добродїю незабутнїй, що я забув про вас! Боже храни мене від такого гріха. В кожнїй думцї моїй, в кожньому вчинку моєму ви завжди притомні в душі моїй, яко творінне ясне і відрадне. Не писав я через те, що нї про що було писати. Одноманїтність. Не можна сказати, щоб одноманїтність отся була нудною; навпаки! Днї, тиждні, місяцї пролїтають — так що й не счуєш ся! О, яке добродїйне дїло — праця, найпаче коли її похваляють. А я в хвалї не відаю нужди: як стало, так і на спитах я низше третього не йду. Карло Павлович раз-у-раз задоволений з мене. А яка-ж ще хвала може бути про художника ліпшого? Я щасливий без краю! Ескіза мого на конкурсї приняли без найменшої переміни; я вже за програму взяв ся. Сюжет я полюбив; він менї по душі і я цїлком йому віддав ся; се сцена з Іліяди: „Андромаха біля тїла Патрокля“. Тільки тепер отсе зрозумів я, як то неминуче потрібно добре знати життє і штуку у давнїх Греків. Вельми в сьому разї прислужила ся менї мова французська. Я вже й не тямлю, як за сю услугу дяковати менї Демського!

Ми з Карлом Павловичем дуже оріґінально зустріли Великдень. Ще в день казав менї він, що має на думцї до утренї піти в казанський собор, щоб там побачити хрестний ход і свою картину при сьвітлї. У вечері в годинї 10-ій сїли пити чай: я налив йому і собі. Він запалив цїґаро, лїг на отоманцї і почав голосно читати „Пертскую красавицу“, а я ходив по сьвітлицї. Тільки й памятаю. Потім чую невиразно — ніби грім. Росплющив очи — в сьвітлицї ясно, лямпа на столї горить; Карло Павлович спить; книжка на підлозї лежить, а я сиджу та слухаю, як з гармат палять. Я погасив сьвігло; потихесеньку вийшов з сьвітлицї і пішов до господи. Штернберґ ще спав. Я умив ся, прибрав ся і пішов на улицю. З Андріївської церкви люди виходили вже з сьвяченим. Ранок був дійсне сьвятковий. А чи знаєте, що в той час найбільш займало мене? Мій непромокний плащ. Чи не чудно, що я радїю з такої обнови сьвяткової? Нї, як добре подумати, дак не чудно. Дивлячись на поли свого плаща лискучого, я думав: чи давно то я в замизьканому халатї, не відважував ся про отаке убраннє й гадати, а тепер! Сотню карбованцїв викидаю на отакий плащ! Просто Овідієві метаморфози! А то

*

бувало розживеш ся як небудь на коповика і несеш його в райок, не розбираючи який там спектакль: за коповика було до смаку нарегочу ся і гірко наплачу ся, да так, що інчому й за цілий вік його не доведеть ся так плакати і так реготати. Чи давно се було? Не далї як учора і така перемїна! Тепер вже я не інак їду в театр як в крісла і рідко коли беру місце за кріслами. А дивити ся йду не так, на що трапить ся, а йду або на бенефіс, або вибираючи спектакль добрий. Але-ж правда й те, що тепер нема вже в мене того щирого сьміху і слїз. Та менї їх не жаль. Згадуючи се все, я і вас згадую, мій добродію незабутнїй; згадую і той сьвятий ранок, коли Господь навів вас на мене, щоб витягти мене з болота. Сьвято зустрів я в родинї Уварових, тільки не ґрафів, крий Боже: ми ще так високо не лїтаємо. Се проста родина, та така-ж то добра, що дай Боже, щоб усї на сьвітї родини були такими. Мене вони витають наче свого кревняка. Карло Павлович те-ж часто навідуєть ся до їх.

Сьвято провели ми весело. За цілий тиждень нї разу у М-me Юрґенс не обідали, а все по гостях; або у Іоахима, або у Шмідтів, або у Фіцтума. У вечері коли не в театрі дак у Шмідтів. Сусїдка наша провідує нас і все така-ж пустотлива, як і перш була. Шкода, що не можна менї взяти її за модель на Андромаху, вельми вона молода. Дивую ся що отсе за молодиця така її тїтка! Здаєть ся про свою небогу у неї й думки нема: інколи вона годин зо дві у нас пустує, а дядинї про те й гадки нема. Чудно! Штернберґ її історию доказав менї до краю. Матері вона не зазнає, а батько був якийсь убогий урядник і, здаєть ся, пяниця; бо тодї коли вони в Коломнї жили, дак він із служби приходив червоним і сердитим. Як що трапляли ся у його грошї, — він її в шинок по горілку посилав; а не було гроший, посилав її на улицю милостинї прохати. Дядина її — отся теперішня добродійка її — се його рідна сестра, прийде було та просить щоб він віддав їй виховати Пашу; так де! — і слухати не хоче! Чи довго вони жили в Коломнї тій — вона не памятає. Раз якось зимою він до господи на ніч не прийшов; вона сама ночувала і нїчого не бояла ся. На другу ніч — теж; а на третїй день з Обуховського шпиталю прийшов по неї слуга; вона пішла; ідучи слуга той розповів їй, що тата її взяла на улиці в ночі поліция та вранці недужого його на горячку, вирядила до шпиталю. Минулої ночі він трошки опамятовав ся, повідав своє наймення, свою кватиру і прохав покликати її до його. Недужий батько не пізнав її і прогнав від себе. Тодї вона пішла до дядини та у неї і лишила ся. От і вся її історія скорботна. Отсе Штернберґ подаровав їй „Векфільдського сьвященика“. Вона вхопила книжку, немов дитина гарненьку іграшку; наче дитина та побавила ся з нею, подивила ся на малюнки і кинула на стіл. Йдучи до господи про книжку й не згадала. Штернберґ гадає, що вона не вміє читати. Судячи по сумному її віку дитинному і я тієї думки. Є в мене думка: коли се так, дак навчити її читати. Штернберґ не від того, щоб менї помагати. Він того-ж дня пішов і купив букваря з малюнками. Але думка наша так і лишила ся думкою і ось через що. Другого дня приїхав з Криму Айвазовський і закватировав у нас. Штернберґ радо зустрів свого товариша; а менї — сам не тямлю через що — Айвазовський з першого разу не сподобав ся. Є у його щось несимпатичне, не художниче, а щось ввічливо-холодне, неприємне. Портфеля свого нам він не показує; каже, що лишив його у матері в Феодосиї, а в дорозї, каже, нїчого не малював, бо хватав ся, щоб ще застати перший пароплав заграничний. А про те він з нами, не відаю з якої причини, цілий місяць. От за сей час нї разу до нас сусїдка наша не навідувала ся; вона боїть ся Айвазовського; а я його за се радий був би що дня провести за границю. Але-ж от менї лихо; з ним поїде і мій Штернберґ дорогий!

Минуло ще кілька день. Ми провели Штернберґа до Кронштадту. Біля його зібрало ся нас чоловіка з десять, а біля Айвазовського нї одного. Чудне дїло між художниками!... Був з нами і Михайлов. Пообідавши весело у Ставарта він здорово заснув. Ми хотїли розбудити його, та не спромогли ся. Тодї взяли ми з Штернберґом дві фляшки Кліко і пішли на пароплав. На чердацї „Геркулєса“ випили вино; доручили свого приятеля Тиринову, попрощали ся та вже у вечері вернули ся до ресторану. А Михайлов вже очи протирає. Ми йому розповідаємо, як ми Штернберґа проводили, а він мовчить; кажемо про те, як випили Кліко, — він мовчить, а нарештї озвав ся і каже:

— Ледащо ви, — свого товариша не розбудили.

Нудно менї без мого Штернберґа любого! Так нудно, що, не то що з кватири, де все менї про його нагадує, а навіть від сусїдки я ладен тїкати. Більш до вас сього разу нїчого не пишу. Нудно, а я не хочу своїм посланієм нудним і на вас нудьгу наганяти. Лїпше візьму ся до програми. Прощавайте.

* * *

Лїто так швидко у мене проминуло, що швидче ніж одна хвилина у гулящого денді. Я вже після вистави тільки схаменув ся і помітив, що лїту — вже край. А тим часом ми з Іоахимом в лїтку провідували на Крестовському острові старенького Кальмана; під його доглядом я зробив три етюди: дві ялини і одну березу. Добра душа отсей Кальман. Шмідти вернули ся вже до міста. Отсе-ж вони дориканнєм своїм і нагадали менї, що лїто вже минуло. Я у їх нї разу не був; далеко; а у мене і днї й ночи йшли на програму. За те як щиро вони повитали мене з успіхом! Еге, добродію мій незабутній, — з успіхом! Яке велике дїло для учня програма! Се про його камінь спробовий. Та яке-ж йому й щастє, коли він на каменї сьому показав себе художником сущим! Сього щастя я в повнї зазнав. Неспроможен я висловити вам того почуття солодкого без краю! За те які гіркі, які тяжкі дожидання переживаєш перед тим щастєм! Хоча Карло Павлович і запевняв мене в успісї — а про те я страшенно мордовав ся. Я так страждав, як страждає злочинець перед карою його на горло. Та нї: я гірш страждав! Я не відав, чи я помру, чи буду жити; а се важше. Присуду ще не висловили. Ждучи сього присуду ми з Михайловим пішли до Делї пограти на білярді. У мене так тремтїли руки, що не можна було менї уцілити нї одного шару; а він байдуже: так і ріже!... От же й він був під судом, його програма стояла поруч з моєю. Мене отака байдужість лютовала. Я покинув кия і пішов до господи. В коридорі зустріла мене сусїдка, така щаслива, сьміють ся.

— А що? — спитала вона.

— Нїчого! — відповів я.

— Якто нїчого? Я прибрала вашу сьвітличку немов про Великдень, а ви йдете нудним отаким...

Вона хотїла і з себе вдати нудну, да не спромогла ся. Я подяковав за увагу і запросив до сьвітлицї. Вона так простосердо, наче дитина, почала розважати мене, що я не втерпів і зареготав.

— Ще нїчого невідомо; іспиту ще не скінчили, — мовив я.

— Так на що-ж ви менї неправду сказали? От який несовістний. Коли-б я була знала, то-б не чепурила вашої сьвітлицї.

Вона закопилила свої рожеві губенята, а по тім знов мовила:

— У Михайлова я не прибирала, нехай собі з своїм личманом валяють ся в барлозї, наче ведмедї; менї що до того.

Я подяковав і спитав, чи вона рада буде, коли Михайлову дадуть медалю, а менї нї?

— Я йому руки поламаю, очи йому видеру, убю його на смерть.

— А як менї дадуть?

— Тодї я сама з радощів помру.

— За що менї ви надаєте такої переваги?

— За те... за те... за те, що ви обіцяли ся, що зимою учити мете мене читати...

— І додержу своєї обіцянки, — мовив я.

— Йдіть же до академії та довідайтесь, що там дієть ся; а я ждати му вас в коридорі.

— Чом же не тут?

— А як личман прийде, що я тодї робити му?

Правда, подумав я і, не кажучи нї слова, пішов; а вона замкнула двері і ключа в кишеню сховала, кажучи:

— Я не хочу, щоб без вас вони ходили до вашої сьвітлицї; ще поисують там що не будь.

З чого отсе вона взяла, подумав я, що вони що небудь попсують без мене! Просто вигадка дитяча!

— До побачення! — промовив я йдучи на сходи: побажайте менї щастя.

— Від щирого серця, — відповіла вона радісно і зникла.

Я вийшов на улицю. Я бояв ся війти в академію. Академічна брама здавала ся менї пащею роззявленою у якогось страшного звірюки. Одначе-ж втомившись ходячи по улицї, я перехристив ся і перебіг через страшну ту браму. В коридорі другої посади блукали мої нетерплячі товариші, наче тїни ті біля Харонового перевозу; я пристав до їх гурту. Професори були вже в конференцийній салї. Жахлива хвилина наближала ся. З круглої салї вийшов інспектор Андрій Іванович. Я першим зустрів ся з ним. Проходячи повз мене, він шепнув менї: „Поздоровляю“. Нїколи на своєму віку я не чув, тай не почую такого слова солодкого, гармонїчного! Я прожогом кинув ся до господи і з восхиту розцїловав сусїдку свою. Добре ще, що нїхто того не бачив. Хоча на мою думку нїчого недоброго в тому й нема, а все таки лїпше, що нїхто не бачив.

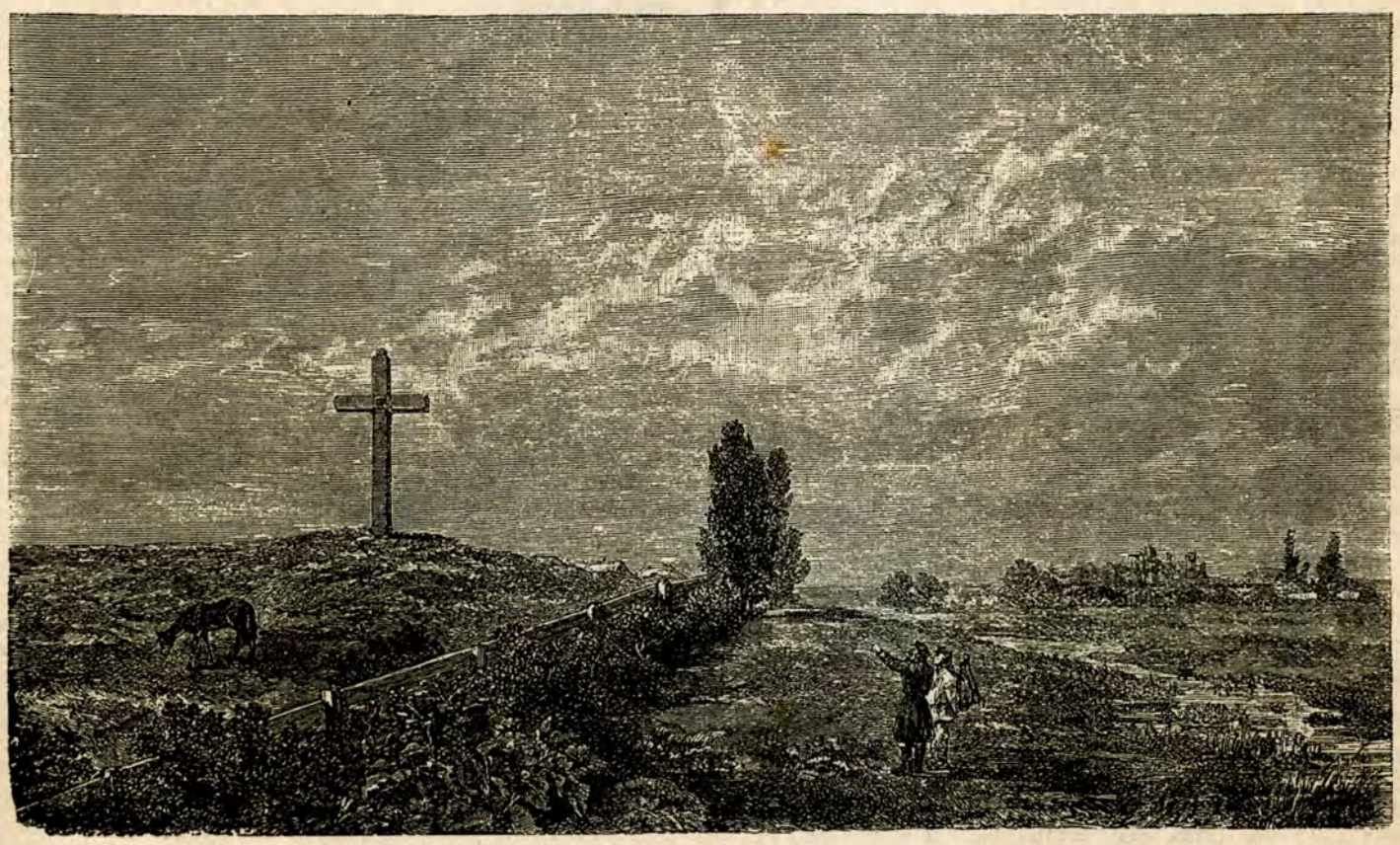
Отак, або майже що отак, відбув ся отой іспит, що́ усю душу мою зворушив. Все оте, що я тепер написав до вас, се тільки силует тьмяний з живої натури; тільки слаба тїнь події дїйсної; нї пером, нї пензлем, нї словом живим її висловити не можна. Михайлову не поталанило. Крий Боже, коли-б таке нещастє менї скоїло ся. Я збожеволїв би; а він — байдуже: прийшов до господи, надяг пальто тепле і подав ся в Кронштадт до свого личмана. Він від його без душі, а про мене так нїчого привабного у його нема. Правда: в первих він і менї був сподобав сь та се не на довго. От мій учитель Демський, дак істинно людина симпатична. Він горопашний не здужає; сухоти в останньому періодї. Ходить він ще, але ледві-ледві ходить. Якось отсе зайшов поздоровити мене з медалею і ми цїлий вечір солодко розмовляли. Він віщує менї прийшле так натурально, живо і так певно, що я мимо волї йму йому віри. Бідолашний Демський: йому й на думку не впадає, який тяжкий у його недуг. Так він рветь ся до свого пришлого, наче паробча те, повне здоровя. Щасливий, коли мрію можна назвати щастєм! Він каже, що найголовнїйше і найтруднїйше вже перейдене; се-б то злиднї; бо, каже він, вже йому не треба цїлї ночи сидїти переписуючи відчити за якого будь карбованця; він би то тепер вирвав ся з лабетів злиднїв і може віддати ся своїй науцї улюбленій і що він, коли й не стане по рідній істориї вище свого ідола Лєлєвеля, так принаймнї стане врівень з ним і що його сподївана дісертация дасть йому усї засоби, справити свої надії лискучі. А тим часом він, горопаха, кашляє кровю і силкуєть ся отсе від мене затаїти. Боже мій, чого-б тільки я не дав, щоб справдили ся його бажання палкі! Овва, жадної надії нема! Ледві чи доживе він, доки Нева їде.

Отож саме в хвилину сердечної бесїди з Демським відчинили ся двері і прийшов личман бравий.

— А що Мишка в господї? — спитав ся він, не скидаючи шапки.

— Він учора до вас поїхав, — відповів я.

— Еге, дак се ми з ним розминули ся. Ну, нехай же він прогуляєть ся, а я у вас переночую.

Місце біля Овруча на Волини, що в нїм поховано по народному преданю князя Олега Сьвятославича.

Він вийшов в сьвітлицю Михайлова, я подав йому сьвітла. Що менї було робити? Сподїваючись, що у нас нїхто не ночувати ме, я прохав Демського лягати на ліжку Михайлова. Демський помітив, що менї нїяково, взяв шапку і почав прощатись. Я мовчки і собі взяв шапку, і покинувши личмана, пішов з Демським. Провівши Демського до його господи, неохоче вернув ся до дому, і що-ж я тут застав?! Сусїдка моя, не відаючи, що мене нема дома, зайшла до мене в сьвітлицю, а бравий личман, схопивши її, хотїв вже двері на замок замикати, аж тут я саме на поріг. Сусїдка вирвалась у його з рук, плюнула йому між очи і втїкла. Суще срібло живе, — промовив він, утираючись. Я не дав йому помітити, що його вчинок занадто мене ображає, лишив його і пішов собі лїпшого товариша шукати.

До Шмідтів нерано вже було йти. Карла Павловича не було в господї. Що менї дїяти, я не тямив. Личман клятий мордував мене, я зненавидїв його. Не відаю, чи то була ревність, чи просто почуттє огидливости до чоловіка, що́ зневажив сьвяте почуттє поваги до женщини. Личман знехтував і повагу і просту шанобу до женщини. Але він пяний, або незвичайне ледащо; я мимо волї стою за останнє.

Ось в кватирі Карла Павловича показало ся сьвітло, я зайшов до його, тай заночував там. Брюлов спостеріг, що я не при собі, одначе не спитав мене, звелів постлати менї постїль в одній хатї з ним і сїв читати голосно. Він читав книжку Вашінґтона Ірвінґа „Христофор Колюмб“. Читаючи, він мірковав про картину, як невдячні Іспанцї виводять з човна на берег великого адмірала, закутого в кайдани.

Раз якось за вечерою, розповідаючи про свою подорож по старій Еллядї, Брюлов на швидку зробив прегарну картину: „Аѳинскій вечеръ“. На картинї була атинська улиця; її осьвічувало сонце вечерове. На обрії закінчений партенон, але рештування ще не прийнято. Серед улиці на першому місци пара буйволів: вони везуть Фідиєву мармурову статую „Річка Ілїс“. З боку сам Фідий. Його зустрічає Перікль і Аспазия і всї значні люди, що́ були тодї в Перікльових Атинах, починаючи з Гетери і кінчаючи Ксантипою. Все отсе осьвічене промінням сонця вечерового.

Картина прегарна! Він тільки тому й недомалював її до кінця, що вже є школа атинська. І скільки таких картин він кінчить, або словом натхненним, або малесеньким ескізом в своєму альбомі. От і торішньою зимою він зробив кілька малесеньких ескізів на одну і ту саму тему. Я нїчого не зрозумів, а тільки вгадував, що мій учитель великий міркує собі щось велике. Так воно і стало ся.

Сього лїта почав я спостерегати, що він що дня до схід сонця в своїй робочій куртцї сїрій іде в свою майстерню і там до самого вечора перебуває. Тільки Лукиян відав про те, що там робить ся, бо він приносив йому воду і обід. Я тодї саме працював над програмою і хоч би як я хотїв, так не можна менї було читати йому; отак минуло три тижнї. З нетерплячки я аж тремтїв. Нїколи так стало він не перебував в своїй студиї. Мабуть, щось незвичайне дїє. Та хіба такий кольосальний ґенїй робити ме що будь звичайного.

Раз якось, коли вже повечеріло, я відпустив свого натурщика, а сам хотїв іти на улицю. В коридорі зустрів Карла Павловича. Борода в його не голена. Він побажав подивити ся на мою програму. Я тремтячи повів його до свого кабінету. Зробивши кілька невеликих уваг, він мовив: Тепер ходїм, подивімось на мою програму. Ми пішли в портик.

Чи розповідати вам про те, що я там побачив? Мушу розповісти, але, як його розповісти те, чого не можна розповісти?

Відчинили ся двері, і бачу я величезне полотно темне, натягнене на раму. На полотнї чорною краскою написано: „Нач. 17-ого іюня“. За полотном скринька музичня грала хор побиїв із „Гуґенотів“. У мене серце завмирало, а коли я пройшов за полотно і озирнув ся, так менї дух забило. Перед мене стояла не картина, а „Осада Пекова“ з усїм жахом і величностю життя. От де вага отих ескізів малюсеньких. От чого торік лїтом їздив він до Пекова. Я відав його гадку, але менї й на думку не приходило, що він так швидко справить її. Так швидко і так прекрасно. Напишу вам дещо про отсе нове чудо.

З правого боку, на третьому плянї картини башта: трошки близче пролом в мурї, а в тому проломі бійка рукопаш та така бійка, що й дивити ся страх бере. Здаєть ся, чуєш, як люди кричать, як мечі дзвенять об залїзні шеломи ливоньські, польські, литовські і инчі. З лївого боку картини, на другому плянї хрестний хід з корогвами і з образом Матері Божої. Попереду йде еписком, іде він спокійно, з мечем сьв. Михайла, князя Пековського.

Який дивний контраст! На першому плянї посерд картини блїдий чернець з хрестом в руцї їде верхи на гнїдій коняцї; вправоруч від його здихає білий кінь Шуйського, а сам Шуйський, звівши руки до неба тїкає до пролому. Влїворуч від ченця бабуся благочестива благословляє хлопця на ворога. Ще трошки влїво водою з відра дївчина наповає притомлених вояків. В самому кутку картини напів голий вояка доходить. Його піддержує молода жінка, мабуть недалека вже вдова його. Які рїжноманїтні епізоди прегарні! Та я й половини вам їх не списав. У мого листа не було-б краю, коли-б я захотїв списати усї подробицї, то все-б таки не списав усїх. Першим разом задовольнїть ся хоч з такого прозаїчного опису отого високого твору поетичного. Перегодом я контур з його до вас пришлю, тодї ви бачити мете виразнїйше, який се божественний твір.

Про що-ж би ще написати до вас, мій добродїю незабутнїй? Так ряди-в-годи і так мало я до вас пишу, що менї аж соромно. Ваші дорікання, що я лїную ся писати, не зовсїм справедливі. Я не лїнивий, але нема у мене кебети розповідати привабливо про життє щоденне. Не що давно перечитав я [властиво для листів] Клярису — переклад Жюль Жіняка: сама тільки передмова перекладника менї сподобала ся, а листи такі довгі да такі солодкі, що хоч кидай! І як отсе стало у людини терпіння писати отакі листи безкраї! Листи зза границї ще менш менї сподобали ся. Толку в них мало, самий лишень педантизм. Признати ся вам, я маю здорове бажанє навчити ся писати, та не відаю як се зробити. Навчіть мене. Ваші листи такі гарні, що я їх на память виучую. А заким ще засвою собі вашу кебету, писати му так, як переказувати ме серце. Моя простосерда щирість нехай стає замісць шпири.

Переночувавши у Карла Павловича, я в 10. годинї вельми неохоче пішов до господи. Михайлов був вже дома і сипав в шклянку личманови якогось вина; а сусїдка моя вертка визирала з моєї сьвітлички і що сили є реготала ся. Жадного самолюбства нема: нї тїни скромности. Чи простосерда вона така, чи се добуток виховання уличного? Питанє се, велика загадка для мене і я його не розгадаю; бо такий я до неї прихильний, наче до дитинки любої. Немов ту дитину посадив я її за буквар. По вечерах вона розбирає склади, а я що небудь малюю, іноді патрет з неї. Голівка у неї просто — краса. Варто уваги: відколи почала вона учити ся, дак перестала реготати. А мене сьміх бере, коли я дивлю ся на її сериозне личенько дитяче. За зиму, гадаю, змалювати з неї патрет при огняному осьвітленню, отодї саме, як вона сидить з указкою в руцї, задивлюючись в буквар. Се буде гарненький малюнок а la Грьоз. Не відаю, чи оборудую я красками; олївцем вона виходить добре.

Отсе якось я з дядиною її спізнав ся, да так чудно. О годинї одинадцятій, я своїм звичаєм вертав з кляси. В коридорі зустріла мене Паша та каже, що дядина просить мене на кофе. Се мене здивовало. Я відмовляю ся. Справдї як його йти до людий незнаємих та просто зразу на кофе! Але-ж вона не дає менї й слова вимовити, тягне мене за рукава до своїх дверий, немов те уперте теля. А я, немов теля те, опираю ся, не йду. Зирк: двері відчинили ся і з'явила ся сама дядина. Не кажучи нї слова, вона вхопила мене за руку, втягла в сьвітлицю, двері замкнула і просить бути як дома.

— Прошу, прошу, — каже вона задихаючись: — не обезсудьте за простоту. Паша, чого-ж ти гави ловиш? Давай швидче кофе!

— Зараз! — обізвала ся Паша з другої хати. Через хвилину з кофейником і з чашками прийшла Паша. Суща Геба! Та й дяиина трохи походила на тучегонителя.

— Ми давно з вами хотїли познаємити ся, — мовила дядина, — та все якось не випадало, а сьогодня, хвала Богови, я таки на своєму поставила. Вибачте нам за простоту. Випийте чашечку кофе. Давно щось наша охтянка не показуєть ся, а з крамнички вершки такі не гарні. Та що вдїєш! До мене Паша давно пристає, щоб я познаємила ся з вами. Та коли-ж ви такий безлюдок: навіть до коридору зайвий раз не вийдете. Ви з нашою Пашею просто чудо створили. Ми її просто не пізнаємо: зранку до вечора все вона за книжкою; аж любо та мило! А учора взяла ту книжку з малюнками, що́ якось ваш товариш їй подаровав, тай читає. Правда, ще не зовсїм добре читає, але зрозуміти можна усе. Як бо та книжка зоветь ся?

— „Векфільдський сьвященник“ — відповіла Паша.

— Еге, еге; сьвященник!... Як то він горопашний: в острозї сидїв; як він і доню свою роспутну шукав... усю книжку перечитала... Куди той і сон подїв ся! Хто тебе навчив читати? — спитала я. Вона й каже: на вас. От вже, спасибіг вам! Мій Кирило Опанасович, коли не на службі, дак дома все за бомагами сидить. Прийде вечір, ми й сидимо мовчки, за рік вечір той покажеть ся, а тепер я й не стямила ся, коли він і минув... Чи не випєте ще чашечку?

Я подякував і хотів іти; дак нї! Господарка вхопила мене за руку і посадовила на прежнє місце, кажучи: „Не відаю як у вас, а у нас так не роблять, щоб вийшов, та зараз і вийшов. Нї, просимо покірно побалакати з нами, да, чим Бог послав, перекусити“. Але я і від закуски і від бесїди відмовив ся, говорячи, що у мене щось в животї болить, і в боку коле. Дїйсне, хвала Богови, сього нїколи не було; а треба було менї йти до кляси, бо вже перша година підходила к кінцю.

Мене відпустили, взявши честне слово, що у вечері прийду. О 7. годинї я прийшов до них. Самовар вже на столї стояв. Сусїдка зустріла мене з шклянкою чаю. Після першої шклянки чаю вона представила мене свому „хозяїну“, як вона мовила, — лисому в окулярах старичкови. Він сидїв в другій хатї біля стола над бомагами. Він встав, полагодив окуляри, поклонив ся, простяг до мене руку і прохав сїдати. Я сїв. Він зняв з носа окуляри, витер їх хусточкою; знов надяг, мовчки сїв на своє місце і знов опер ся очима в папери. Минуло кілька хвилин... Я не тямив, що менї робити. Становище моє починало бути сьмішним. Спасибіг господарцї, вона виручила мене.

— Не перебивайте йому, — промовилв вона з другої хати, — ідїть до нас; у нас веселїйш. Я мовчки послухав ся. Паша сидїла і роздивляла ся малюнки у „Векcфільдському сьвященнику“.

— Бачили хозяїна нашого? — спитала господарка: — отакий він раз-у-раз. Отак звик до своїх бомаг, що й хвилини без них не проживе.

Я похвалив його за любов до працї і прохав Пашу читати голосно.

Повагом, але правдиво і виразно прочитала вона цїлу сторінку. За те дядина дала їй шклянку чаю і похвалила; а мене, яко ментора, дякуючи без краю, спитала, чи не хочу я до чаю рому. Але рому того ще не було: по його треба було Паші йти в крамничку до Фоґта, через що я й відмовив. В годинї 11. повечеряли і я пішов до господи, обіцяючи, що навідувати му ся до них що дня.

Яке вражіннє зробила на мене отся нова знаємість, того я не зможу виразно вам списати. А кажуть, що при знаємости вельми важне перше вражіннє. Я задоволений з сієї знаємости тому, що знаємість моя досї з Пашею здавала ся менї недоброю, а тепер — сього нема і наше приятельство отся несподївана знаємість зміцнила.

Почав я ходити до них що дня, та за тиждень був уже наче своя людина роднинна. Вони запросили мене брати у них обід, за ту саму цїну, за яку брав я у Юрґенс. Я охоче згодив ся і зрадив добрій Юрґенс. Не каю ся. Товариство парубоче недбале менї вже надокучило, а тут так тихо, так менї гарно, наче я дома. Пашу я сестрою називаю, а дядину її — і собі дядиною. Дядька нїяк не називаю, бо тільки його й бачу, що за обідом. Він, здаєть ся, і в сьвята ходить на службу. Так менї у них гарно, що я, опріч Карла Павловича, нї до кого вже й не ходжу. У Іоахима не згадаю вже коли й був. Теж саме і у Шмідтів і у Фіцтума. Сам бачу, що не гаразд чиню; та що дїяти, коли не вмію брехати добрим людям. Брак сьвітського виховання — більш нїчого.

На ту неділю до всїх до них піду, а то коли-б і справдї не розпізнаємити ся. Та се все байдуже: се все якось улаштуєть ся; а от менї лихо: жадним чином не можна менї уладнати ся з Михайловим, властиво з приятелем його сердечним, з отим личманом. Він трохи не що дня у нас ночує. Се ще байдуже-б; а то понаводить ка-зна якого народу та цїлїсеньку ніч і пють, та в карти грають. Не хотів би переміняти кватиру, та мабуть треба буде, коли орґії оті не зникнуть. Хоча-б весна швидче; нехай би собі отой личман осоружний плив на море. Розпочав я красками етюд з Паши при сьвітлї. Виходить вельми гарна голівка; шкода тільки, що личман отой не дає робити. До сьвята хотів би скінчити і що інчого почати, да ледві. Я заходжував ся вже у сусїдок з роботою розташовати ся, та якось нїяково. Осьвітленнє при отнї так менї сподобало ся, що я гадаю, — скінчивши отсю голівку, розпочати другу, таки з Паши, Вестальку. Шкода, що на вінок тепер не можна роздобути білих рож. Та се ще нехай — колись.

Паша починає вже добре читати і читаннє полюбила. Я вельми радий тому; тільки для мене труднация вибирати їй книжки. Кажуть, що молодим дївчатам не добре читати романи; але-ж я, далебіг не тямлю, що тут недоброго. Добрий роман розвиває фантазию, уласкавлює серце; а суха, хоча-б і розумна книжка, опріч того, що нїчому не навчить, може ще й відбити охоту від читання... На первих я дав їй „Робінзона Крузо“; потім дам „Подорож“ Араго, або Дюмон Дюрвіля, далї знов роман; потім Плютарха. Жалкую, що у мене нема в перекладї Вазарі; а то-б я зазнаємив її із знаменитими людьми в нашій штуцї прекрасній. Чи добрий мій плян? Яка у вас про се думка? Коли що супротивного маєте, дак напишіть до мене, я вам сердечне подякую. Вона тепер мене інтересує неначе хтось близький, рідний. Тепер на неї, на письменну вже я дивлю ся наче художник на недокінчену картину свою. За гріх великий вважаю собі дати їй тепер самій вибирати книжки для читання. Лїпше було вже й невчити її читати.

Надокучив я вам своїма сусїдками, та що дїяти. Приказка каже: що в кого болить, то й про те й говорить. Та коли правду мовити, дак у мене тепер нї про що більш і говорити. Нїкуди не ходжу; нїчого не роблю. Не відаю, що менї довг наділить на те лїто; а я його з тревогою жду. Да інакше й не можна: те лїто повинно покласти підвалини, вибраній мною, чи певнїйш мовити — вами, — професиї. Карло Павлович каже, що небавом по сьвятах буде оголошена програма на першу медалю золоту. Я трохи-трохи не стеряю ся, як згадаю про ту програму. А що як менї посчастить? Я збожеволїю! А ви? Чи вже-ж таки ви не приїдете подивити ся на виставу, на мою програму та на смиренного автора її? Напишіть до мене, що приїдете: от і буде у мене добра причина відмовити Михайлову в кватирі. Здаєть ся — личман і йому вже остогид. Добре ще, що я у сусїдок маю захисток, а то мусїв би з власної господи втїкати. Будьте ласкаві напишіть, що приїдете, тодї я одним заходом усе покінчу. Прощавайте, добродїю мій незабутнїй! В другому листу напишу до вас про успіхи моєї ученицї і про наслїдки конкурсу. Прощавайте!

P. S. Сердешний Демський вже не спроможен з хати вийти. Не пережити йому весни. [Конець буде].

РОКОВИНИ ТАРАСА.

I.

Незмі́нчиво пану́ють вікові́ зако́ни,
Що все земне́ є ма́рне, все мина́є...
Мов хви́ля хви́лю го́нить, ри́не все і то́не
В безмірнім мо́рі ча́су і счеза́є.
Житте́ найкра́ще, як та квітка, вя́не,
Найду́жчий мре, як час його́ наста́не...

Вся ро́скіш сьвітова́, краса́ і ча́ри,
Усї вели́чні, дивно-пишні тво́ри,
Мару́ю ги́нуть і розхо́дять ся, як хма́ри...
Руйну́є все всесильний час сувори́й
І су́шить, як нудьга́ красу́ чудо́ву,
Як за́морозки в осени дібро́ву.

Руба́є лю́то і неща́дно часова́ соки́ра
Усїх і все під са́мее корі́ння.
Руба́ до ще́нту і найду́жчих сього ми́ра,
І їх сами́х, і їхні поколі́ння...
Як вда́рить грім, і дзвін судьби́ забо́вкне,
То й ве́летень могу́тнїй вмить замо́вкне...

Де всї сади́ і чудо-ба́шта Вавило́на?
Де ро́скіш ба́єшна Семіраміди?
І що, скажіть, оста́лось нам від Фарао́на?
— Страше́нні му́мії і пирамі́ди!
Самі руїни від Атен, і нї знаку́ від Трої
І від Гоме́ром вслáвлених геро́їв...

Де все, чим так безмірно, за життя́ пиша́лись
Недба́лі королї́ і гордува́ли,
Чим, на́че ді́ти, щи́ро ба́вились і гра́лись
І за вели́ке в сьві́тї ща́стє ма́ли?
Де ра́дощі, котри́ми се́рце би́лось?...
— Усе́, усе́ пройшло те, мов присни́лось...

Від королі́в яснії́йших, від гучно́ї слави
Хоро́брих ді́л, від ча́сів тих дале́ких —
Оста́ли ся іще́ хіба́ слі́ди ці́каві
В царськи́х музе́ях і библїоте́ках:
Замі́сто багряни́ці — там ганчі́рка,
А в ній кістя́к спови́т — на дї́рці дї́рка...

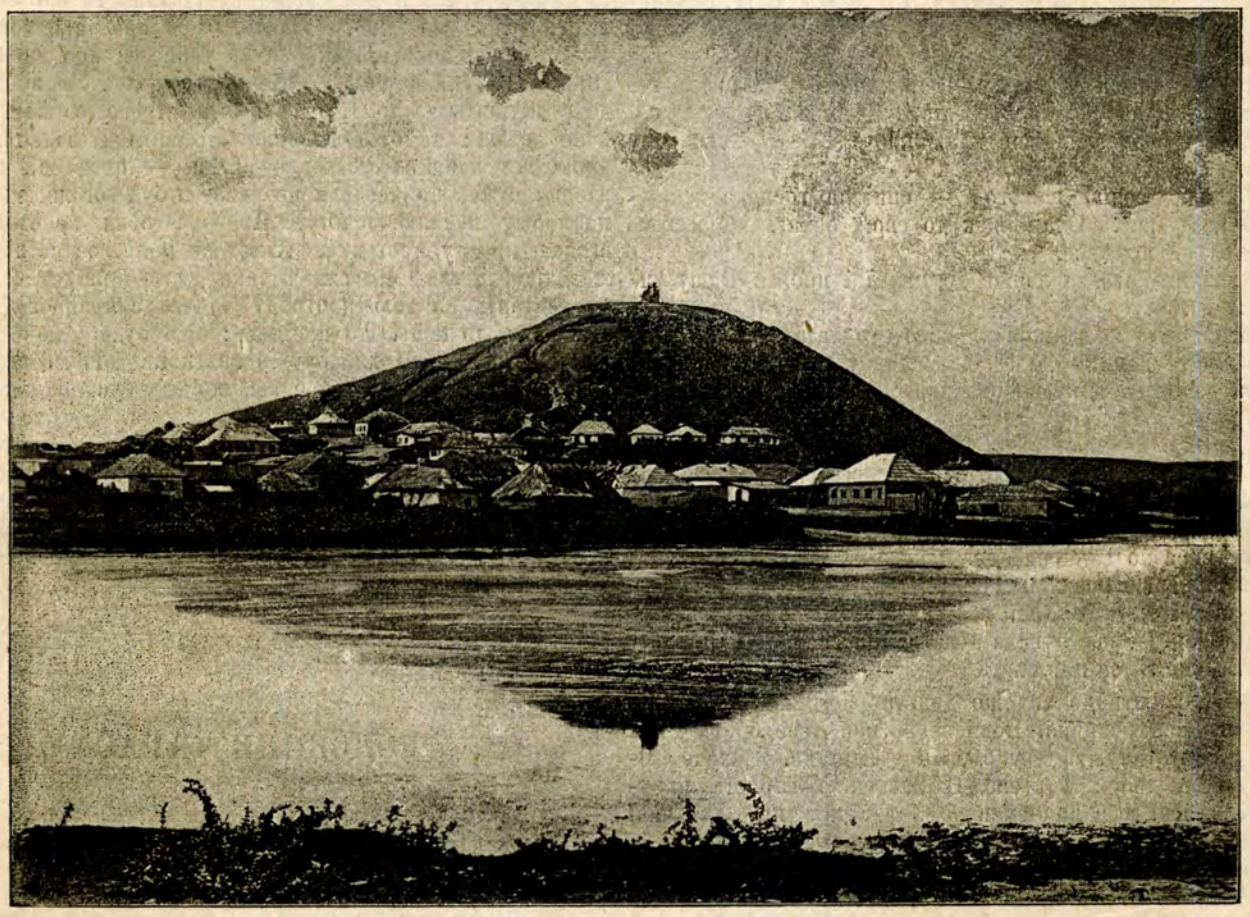
II.

Але не все так ги́не, як рослина́ річна,
Не все так ма́рне в сьві́тї пропада́є.

А в кім любо́в, той перш усього́ *Пра́ву* лю́бить,
Вона́ над все, пред не́ю все тут га́сне.
Вона́ — той грізний меч, що́ зло і кри́ву гу́бить,
У сьві́тї *Правда* — дру́ге со́нце я́сне.
Лиш *Правда* ро́бить ко́жного спасе́нним,
Вквіча́є нас вінко́м по вік зеле́ним.

І *Дух*, і *Правда*, і *Любов* в нас не ні́му́ють, —
Вони́ живу́щу си́лу виявля́ють.
Усе́, що в бо́жім сьві́тї ба́чуть або чу́ють,
Вони́ розу́мним *Сло́вом* вимовля́ють.
І жизнь, і благода́ть, і Бог від *Сло́ва*,
Як ска́зано в Івана Богосло́ва.

То па́лить *Сло́во* нас, як полумя́ гаря́че,
То в се́рце лле́ть ся, як струмо́к пото́ка,

№ 1. **Город Чегрин**, замкова гора, тепер її ще називають „камянна“ через те, що на неї добувають млинський камінь. На цій горі був замок, де була гетьманська резиденция від Хмельницького до Дорошенка. Замок збурили Турки 1678-ого року.

Ба, є на сьві́тї скарбівни́ця вікові́чна,
Котра́ в собі́ небе́сний скарб хова́є.
Той скарб: безсме́ртний *Дух*, сьвята *Любо́ва*,
Спасе́нна *Пра́вда*, ду́жа си́ла *Сло́ва!*

Бо *Дух* створи́в весь сьві́т — без кра́ю і без мі́ри,
Вдмухну́в ого́нь небе́сний в на́ші гру́ди,
І з дикарі́в, котрі́ в лї́сах жили́ як зьві́ри,
Зроби́в, що ста́ли богорі́вні лю́ди,
Котри́м сьвідо́мі ста́ли нерухо́мі
Зако́ни всї́ в всесьві́тнім бо́жім до́мі.

Та без *Любо́ви* не здолі́в би *Дух* твори́ти,
Любо́в — сьвятий ого́нь, що́ дух наш гріє.
Щоб до́брим був утві́р, нам слі́д його́ люби́ти,
Не ма́йстер той, хто́ без любо́ви дїє.
Любо́в скраша́ кожнїсїньке створі́ння,
Як час весня́нний кві́ти і промі́ння.

То нїби в хма́рі грім, воно́ гучи́ть грімля́че,
Із уст палки́х натхне́нного проро́ка...
Що жизнь була́-б — ця за́гадка вели́ка,
Коли́-б не *Сло́во* — ця жива́ музи́ка?

Тому́-ж шано́ба і моли́твенні покло́ни
Вибра́нцям бо́жим, ко́трі дар сей ма́ють!
Вони́, мов із дзвини́ці велико́дні дзво́ни,
У Храм спасїння гу́чно нас скли́кають
І кра́щих днїв зорю́ нам ознайму́ють,
Малю́ють рай і ща́стє нам гото́ують.

Сьвяту́, довічну си́лу ма́ють їх сьвяті завіти,
Котрі́ з нас ко́жний із дити́нства зна́є,
А в про́пові́дях красномо́вних лю́бо сьві́те
Проро́чий о́браз і проміннясто сия́є...
Шану́йте же, наро́ди, ви своїх проро́ків,
Заслу́ги їх безсме́ртні і ді́ла висо́кі.

III.

І ви, о ми́лі бра́ття, Украї́ни ді́ти,
Ді́ди ви на́ші, ду́ки і маї́нати,
І молоде́ коза́цтво — на́ші пи́шні кві́ти, —
Всі́, мов „бурла́ки до одно́ї ха́ти“,
Зібра́ли ся, мовля́в, на *рокови́ни*,
Пошанува́ть Проро́ка України.

Проро́ка — віщуна́ коза́цької недо́лі,
Печа́льника й засту́пника наро́ду,
Сьпівця́ солодкої і золото́ї во́лі —
Найкра́щого добра́ людського ро́ду...
В цей день дани́ну своєму́ Проро́ку
Побо́жно пла́тите, брати́, що ро́ку.

І до́бре. і гара́зд ви дїєте, пано́ве,
Що незабу́тнього ви не забу́ли,
Що по́чуття прихи́льности й любо́ви
До України в вас ще не поснули.
Бо він учи́в, хто ма́тїр забува́є.
Того́, і тут, і там Госпо́дь кара́є.

IV.

О, ти, сьпіве́ць, чия́ нам па́мять так сьвященна,
О лю́бий о́браз, рідний ти наш Та́ту,
Твоя́ вели́ка тїнь, твоя́ душа́ спасе́нна
Вита́є тут і ба́чить на́ше Сьвя́то.
І ба́чить все, і чу́є, й до́бре зна́є,
Що ду́має коза́к, як він гуля́є.

Чи козако́ви ве́село, як бенкету́є,
Чи жу́рить ся в душі і ни́шком пла́че,
Чи *так собі* гуля́, чи справдї *щось* сьвяткує, —
Твій дух, що́ тут із на́ми, все те ба́че.
Не вся́кий бо весе́лий, як сьмі́ють ся,
Не всю́ди ра́дощі, де бра́га лле́ть ся...

Тебе́ сьвяткуємо ми, кобза́рю незабу́тнїй,
Наш ба́тьку лю́бий, рідний наш Тарасе!
Сьвяткуємо сьвітлу па́мять, ко́тру час могу́тній
Нїко́ли на Вкраїнї не пога́се, —
Сьвяткуємо Твою сла́ву, що́ не зги́не...
Наш пра́зник — пра́зник цїлої Вкраїни...

Обра́ний Го́сподом, Ти ко́бзою гучно́ю
Збуди́в наро́д зане́дбанний, дрімли́вий,
І стоголо́сою дале́кою луно́ю
Поні́с ся сьпів безхи́тросний, правди́вий
По вбо́гих ха́тах і значни́х пала́тах,
В Куба́нї, в Украї́нї, й по Карпа́тах...

І ко́бза го́лосно і жа́лібно гуча́ла,
Як пла́чучи, сьпіва́в Ти дні і но́чі, —
На плач Твій ре́вний вся Вкраїна задида́ла,
Й запла́кала свої вдови́ні о́чі!..
Нена́че ча́йка понад чо́рним мо́рем,
Ти ски́глив й пла́кав над наро́днім го́рем...

Ти „сто́рожем лїта́в“ над рідними степа́ми
І су́мно Ти диви́в ся на моги́ли,
Де сла́ва й во́ля на́ша вкупі з козака́ми
На віки непробу́дним сном спочи́ли.
І си́дя на моги́лах, Ти громаду
Буди́в і звав коза́цьку на пора́ду...

Сидїв, і як Твій „Перебендя“ на моги́лах
Сьпіва́в нам: прийде час і переважe
Коза́цьку сла́ву ви́шча, невмиру́ща си́ла,
Котра́ по вік нас зв'яже й не поля́же,
Як слава пісні на́шої і мо́ви, —
То — ви́шча сила *бра́тської любо́ви*.

І дав завіт, щоб на чужи́нї ми брата́лись,
І щоб „найме́ншого обня́ли бра́та“,
Своєї ха́ти — би нїко́ли не цура́лись,
Що пра́вдою і си́лою багата...
І ще заповіда́в Ти нам, боя́не,
Що рідні ми брати́ — усї Славя́не.

Погля́нь же пра́ведна душе́ на нас із не́ба,
Чи так сьвятий псало́м Твій памята́єм,
Чи па́мять ми твою́ шану́ємо, як тре́ба,
Чи заповіт посме́ртний Твій сповня́єм.
Поглянь, яка́ зоря́ зійшла́ і сьвіте!
Тебе́ се сьвяткува́ть зійшли́ ся дїти.

Тепе́р шану́єм *ми* Тебе, боя́не,
Апо́столе наш пра́вди і нау́ки...
А як уда́рить грізний час, і нас не ста́не,
То дїти шанува́ти муть, ону́ки.
Шану́йте-ж Йо́го, гля́ньте і люблю́йте:
Він тут, він з на́ми! Бра́ття, бенкету́йте!

Цезар Білило.

БЕРЕЗИ.

[*Присьвячено К. О. К—ц—.*].

Ой сьвіте ясний, сьвіте прекрасний,
Як на тобі тяжко жити!... [З народ. пісні].

I.

Тиї берези стояли на краю невеличкого гаю. Увесь гай був веселий, — такий веселий, що всю нудоту, увесь сум наче рукою здійме, коли невмисне опиниш ся у йому. Тільки пів хвилини побудеш у йому і зараз почуєш якийсь таємничий шепіт, що́ мимоволї навіває тихе, миротворне чуттє на засмучену чоловічу душу. Якась незвичайна гармонія є в тому шепоті: чуєть ся іноді, наче нянька оповіда у темряві казку про те, як зневажали брати свого меншого брата, як знущались з його, як покохала його царівна, який він був тоді щасливий; а іноді — наче матїнка вмовляє бути любим, гарним хлопцем і цїлує, і плаче, й сьміють ся... а ще іноді вчуваєть ся палкий шепіт коханої, і вся душа, все серце розгортаєть ся в тій чарівній, чудовій мові. Наче зачарований дослухаєш ся до того таємного шепоту, що́ так багато розбуркує в людському серцю, що́ нагадує про наймилїйше в сьвітї... І легко стає тоді засмученій людині, так легко, як колись було маленьким змиє матуся голівку, попестить й положить на ліжко, промовивши тихесенько: „спи, мій любий, спи, мій коханий!“, і заплющує дитина оченята, й осьміхаєть ся... А Господь посилає до його янгола свого сьвятого, і той лїтає біля дитини, навіваючи легенькі сни...

II.

Нехай же не дивить ся тоді людина на оті три берези, бо знову прилинуть до неї людські скорботи, знов обхопить її чуттє самотности, знову почує вона себе і недужою й слабою істотою. Все, що тільки було в її життю найгіршого, найсумнїйшого, все згадає вона! І замислить ся чоловік, і страшно йому стане! Все бо власне життє здаєть ся йому якимсь жартом, де не було нї просьвітку, нї божої искри, нї одного сьвятого, чистого поривання!... „На що-ж ти жив? Що ти робив?“ — сумно й суворо спитає душа. І нема чого відмовити чоловікови, і побачить він, що всюди темно, темно і не видко жадної, хоч тремтячої, зірочки в тій темряві.

III.

Та й недаром линуть до людини такі думки від погляду на тиї берези... Страшно й похмуро дивлять ся вони на божий сьвіт... Та нї: вони не дивлять ся, вони не хочуть дивитись; яко мога нижче схиляють ся вони до землї, щоб нїкого не бачити й щоб їх нїхто не бачив... Але чудно якось посхилялись вони, ніби придивляють ся до чогось малюсенького, до якогось гнучкого тонкого стебелечка: то молоденька берізочка. Виткнулось немовлятко й хоче жити, хоче дивитись на сьвіт божий, хоче вприватись життєм... Жаденно глитає воно пахуче повітрє, з усієї сили цнеть ся до сонця... І не знає воно, навіть не бачить, чого родичі стоять такі похмурі, чого низько так посхиляли свої вiти, та з ними й самі похилили ся? Не зна тая берізочка, чом у ранцї, коли всяке дерево умиваєть ся росицею, щоб стріти перший соняшний промінь, чом старі

не підводять своїх низько-схилених голов, не цїлують ся з промінням, не радїють йому... І нїколи вона не бачила, щоб злоте́ промінне, привитавшись до неї, так саме звернулось і до старих — нїколи, нїколи не бачила!...

Чого-ж се так?...

Та не треба їй про се знати, бо ще молоденька!

IV.

І росте берізочка під захистом старих, росте щаслива й весела...

Пройшло кільки часу. Чимала зробилась берізка. Вже хочеть ся їй попустувати, пожартовати, та нї до кого звернутись, нї до кого слова промовити, бо не чула вона з роду, щоб старі берези поміж собою балакали. Дивуєть ся молоденька, та боїть ся запитати старих, бо такі страшні, похмурі вони... І страшно турбувала, мучила її ся несьвідомість і не мала вона через неї спокою... Раз, звернувшись до старих, вона ледві прошелестїла: „Чом ви нїколи?...“ — та й замовкла. Нїчого не відповіли старі... Тільки легесенький вітерець, жартуючи, обхопив її й шепнув: „Вони закляті!“ Нїчого не зрозуміла берізка. „Закляті? Ким? За віщо?“ Та нїхто не відмовив берізцї, а вітерець полинув далі кохатись, жартувати...

V.

І засумувала берізка: „Як закляті? На що? Чи не можна так зробити, щоб не були вони закляті?“ І ся остатня думка так глибоко запала в неї, що берізка тільки нею й жила; тільки про се вона й дбала, про се думала. І почала вона пильно придивлятись до старих, і те, шо вона побачила, вразило її молоду. Вона побачила їх пошматоване біле тїло, їх поламане гілля; побачила, що на їх лишень зовсїм мало листячка, та й те якесь пожовкле, хворе; вона спостерегла навіть, як тяжко зітхнула найстарійша береза і, позирнувши на неї, якось жалібно й несьміливо зашелестїла. Наче щось порвалось у берізочки від того шелесту: їй зробилось заразо́м і страшно й сумно! І ще пильнїйш, усїєю душею подивилась вона на стару і, крізь сльози, побачила, що на одній гільцї висїв якийсь мотузок, а нижче червоні краплї крови. „Що... то?...“ — не то спитала, не то скрикнула вона, не маючи сили відвести свого погляду від тих крапель. „То молода пара, що́ кохалась як пташки, собі смерть заподїяла. Ото, бач, мотузок: на йому дївчина повісилась... А оті краплї, що в'їло ся в тїло старої, бачиш?“ — шепотїв все тихше й тихше вітерець, а берізка водила за ним очима. „То парубок убив ся, довідавшись про смерть своєї коханої... Я знав їх змалечку. Дївчину звали Олесею. Що за прехороша...“ Та не чула вже більше берізка, нїчого не чула! Мов стовп стояла вона, нї на що не дивлячись, нїчого не розуміючи, бачучи тільки, на свої очи, величезні краплї червоної крови. Все більшали й більшали краплї, все червонїйшою й червонїйшою ставала кров...

VI.

І з того часу почала всихати молоденька берізка. Все рідше й рідше прилїтав до неї жартовливий вітерець; соняшний промінь вже почав її минати, не знаходячи щирого привитання, не бажаючи цїлувати сумне обличче... А сама берізка того не помічала: вона бачила поперед себе величезні краплї червоної крови... Ті краплї мимохіть вабили її душу й серце, тягли її до себе, як тягне чоловіка у безодню, коли ненароком опинить ся він над її глибиною...

І стала жовкнути маленька береза: що дня скручувалось у неї листячко, що дня більш і більш згинав ся її колись струнký стан, — аж поки вона зовсїм не всохла.

VII.

Ще нижче похилили свої віти старі берези, бажаючи сховати се нове своє злочинство, щоб нїхто про його й не знав...

З того часу далеко обмина їх вітерець, нїколи не добіга до їх злоте промінне...

Все нижче й нижче хилять ся старі берези, все менше і менше стає на їх листу, все більше і більше шматуєть ся їх біле тїло...

І що весни просять собі берези смерти і гірко плачуть, а сльози їх падають на землю; і з землї вилазять і блакитні пролїски, і білий сон, і пахучі фіялки, і їх чудовий дух несеть ся до Бога й випрошує прощення за давні великі гріхи...

Микола Кодянів.

РОСИНКИ.

[Посьвята Людмилї Старицькій].

I.

Притули ся до мене, серденько,
Сьвітле чоло на мене схили, —
І почну я той сьпів лагідненько,
Що людські його сльози злили...

В тебе фуґа на серденьку грає,
В ньому грізні тріщать морози...
Не турбуй ся!... Все, любко, ростає
Від людської трудної сльози...

II.

Ніч сріблиста зорить над природою,
Шати зоряні в сяйві блищать
І в повітрі палкою свободою
Срібні мрії найкращі горять...

З віку сяють сї ночі роскішнії...
З віку воля над сьвітом дріма...
Тільки дивно, — йдуть літа одвічнії,
На землї-ж її й доси нема!

III.

Грають хвилї, грають хмурі,
Затуманилась блакіть,
І від крил лихої бурі
Вутлий човен наш рипить...

Свище море неозоре...
Свище буря, — хай свистять!
В нас життя те-ж саме море,
Борвам нас не налякать!

IV.

Сяє зіронька в небі блискучая, —
Тільки високо срібна горить;
Вабить нас її врода пекучая,
Тільки годї її полюбить!

Сяє й нам тут дївчинонька красная,
І не високо-ж люба вона,
Тільки чом же, мов зірка та ясная,
Неприступна вона роскішна́?

V.

Чом не вірить наш сьвіт в ідеали?
Чом не прагне до них досягнуть?
Мабуть тим, що негоди заткали
Безпросьвітну, тяжку до них путь?

Чому-ж на́м ідеали не сяють?
Чом не злинуть в промінних ідей?
Мабуть, любко, вони уважають,
Що не варто й сьвітить для людей!

VI.

Вся сия та горить у промінних густих
Пишноцьвітная скеля крижана...
І нам любо глядїть, як в перлинах злотих
Виграва її врода кохана...

Сяє, любко, й тобі личко сьвітле, палке,
В тебе врода — се роскіш кохана —
Тільки серце твоє, то не серце людське,
То роспалена скеля крижана!

VII.

Перше нам всьміхалась доля,
Сяла зірка в глибинї,
І дївчина, мов тополя,
Звеселяла хмурі днї.

Нинї з нас сьміють ся доля:
Сяє зірка — та не в час!
І дївчина — та-ж тополя,
Пестить те-ж, але не нас!

VIII.

Серце сьвітле до правдоньки лине,
Тільки важко до неї дійти:
Там і муки і гострі терпини,
Там усе віддаля від мети.

Серце прагне до серця дівчини;
Тут і квіти і все для мети, —
Але й тут, де нема ні терпини, —
Годі серцю до серця дійти.

IX.

Квіт сріблястий, политий росою,
Під повітрям прозорим, ясни́м,
Роскошує все більше красою
І пишаєть ся чолом знадним...

Ти чудне́, моє серденько-квіте:
Мов стеблина ти хилиш ся в низ, —
А ти-ж досить, здаєть ся, облите
Струмом гірких, намучених слїз?

X.

Я кохаю се море прозоре,
Я кохаю сю водну блакіть, —
Але й страшне злоте менї море, —
Я боюсь в ньому бурю зустріть!...

Ох, кохаю я вроду дівочу, —
Як кохаю її я знадну!...
Але серця їй впевнить не хочу...
Страшно бурю зустріти страшну!...

Ів. Сердешний.

Закуток і квітки.

I.

Далеко від села, у за́кутку глухім у лузї, закрите вербами рясними стояло озеро; плакучі віти верб схилились над водою і як у дзеркалї, зелені, відбили ся. Там кожна гілочка і кожний крихотний листочок знайшли собі глибоке щире привитанне; і в жаркий лїтнїй день, коли ген скрізь, куди не глянеш, посохло все і покарявилось від спеки, — вони як у весні — зелені й пишні красували ся круг озера, любуючись у дзеркалї його на свій веселий вид. Луго́виї квітки, пахучі та зелені, блакитними очицями дивили ся на божий мир: їм радо, що кругом так тихо, і тихо шепотять вони про радости життя... Нехай кругом ревуть могутні вітри, нехай кругом все молить ся під бурею страшною, а тихе озеро, мов зачароване, стоїть — не шелехнеть ся...

Коли се здалеки, не знать чого й до чого [чи то війною люди йшли, чи так собі, щоб тілько приучитись до війни, стріляли], мов грім ударено у за́куток глухий з гармати. Розбило верби, гілля молоді розкидано ген скрізь по озері; а чавуна шматок, мов роздратований сердитий звір, з страшенним ревом ринув ся на дно і зашипів, зарившись гли́боко у тини...

Через хвилину знову все затихло; та тілько в озері вода була вже каламутна; а квіточки, що́ з берегу росли блакитні, під пеклом лїтньої жари на вік схилили ся стеблом, заплющивши на вік свої веселиї очиці...

II.

Роскішна саля переливала огнями. Від мармурових кольон, сверкавших білим снїгом, брилянтом розсипало ся промінне, відбиваючись в очах людий, що́ наповнили велетну салю. Перед людьми, вийшовши на поміст, огнем очий заглядуючи людям в серце, читав поет чудові вірші; і річ його громова тремтіла глибоко на днї душі людської. Всї думи їх, все їх чутя він вилив у чудових віршах; і мов акорд веле́бенний забились серця всїх і в гору ви́соко зняли ся груди. Він призивав їх до життя, він турбував спокій людського щастя, і полилось на зустріч із душі громади жаданне стати за дїло громадське. Тут кожний знав, що для нього громада, і сили кожного з'єднали ся в одну велику силу на дїло громадське...

А десь далеко, у тихім за́кутку Вкраїни, над берегом зеленим течиї, що́ сьвітить ся сріблом під пишним покривалом верб, стоїть закутана в зелений хміль хатина невеличка, котроїї дах соломяний прикритий роскішним гіллям лип. І тихо вечір весняний спустив ся на хатину, і пахощі луго́вих квіток розносились скрізь на просторі... В хатинї у кутку сховало ся в темряві ліжко, на котрім чоловік ізвісив до землї безсильні руки, з лицем спокійно-радим, мов дитя, лежав як зачарований.

То до життя вертавсь недужий... Він тілько що ходив, і радий, що живе й притомлений цією радістю, прилїг... А біля його, мов легкий сон, мов чарівна Псіхея, ледве торкаючись до ліжка, присїла молода Олеся; нечутно руку простягла і дивлячи ся прямо в вічі, розгладжує його шовко́вий волос. І він дививсь, і з очий його лило ся тихо щастє і глибоко ховало ся в душі Олесї. Мов чаша повная, бояв ся він поворухнути ся, щоб не пролить ні однієї краплї...

Тут кожний знав, що він другому, і щастє кожного злилось в єдине щастє, в єдинеє безкрає море...

Так пишний кущ рожевий, що́ гордо посхиляв свої пахучі квіти, цьвіте-красуєть ся на радість цїлої природи; а тайна „битія", сховавшись від очий людських, незримо під корою родить соки, годуючи ті крихотні частини, із котрих склав ся пишний кущ...

М. Косюра.

Осїнні пісні.

II.*)

Так тихо, так пусто,
Хоть сосен так густо
І вітру не чути в діброві,
Не чути нїчого
Крім слова одного,
Солодкого слова любови.

— Люби мене, пташко,
Менї щось так важко...
Чи любиш?... „Не скажу, не знаю —
Любила-б..., бою ся —
Казала матуся:
Полюбиш, не підеш до ра́ю".

— Люби мя, дівчино!
Я вяну, я гину —
Час буде й за рай погадати.
Всїм людям май, рожі,
Лиш бідним — о Боже,
Не вільно любитись, кохати?

Головку склонила
На грудь мою мила
І серце до серця забило...
Дівчатко вздрожало,
Тихенько взридало,
Милого руками обвило...

У лїсї як в но́чи:
„Прижмур, мила, очи!"
А тра́ви цьвітисті в розмаю
І сосна шепоче
І пташка щекоче:
„На що вам ще иншого ра́ю?"

Так тихо, так пусто
Хоть сосен так густо
І вітру не чути в діброві;
Не чути дихання...
Одне лиш зітхання,
Зітхання роскоші й любові...

К. Устиянович.

*) Гл. Ч° 3 на стор. 58.

ПО УКРАЇНІ.

II.

В ДАХНІВЦІ.

ЕТНОҐРАФІЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ НАРИСИ З ЛІТНІХ ЗАМІТОК О. Я. КОНИСЬКОГО.

[Далї.]

IV.

Через тиждень чи що, після приїзду мого в Дахнівку, ранком о годинї десятій вертав я з бору до дому. Вертав повз церкву. Дивлю ся: на рундуцї крамнички церковної сидить дїд. Глянув на його і зупинив ся. Краса, стареча краса, вдарила мене в вічи... Я не знаю краси над красу старости!... Дїдова твар — просто лице сьвятого на образї, хоч зараз малюй! Я привитав ся і сїв біля дїда на рундуцї. Тут я помітив, що дїд мій калїка: права рука й нога паралїжовані. А про те, недуг на тварі не відбив ся; а коли й лишив слїд, дак хіба надавши їй спокійно-поважного виразу! Вираз той списав би на папері хіба пензель суще-великого артиста-маляра... Дїдова голова покрита чорним, густим наче щітка та, коротким волосєм; денеде срібна волосинка. Борода густа, кругла, чимало вже інеєм пала. Мягкий, голос дїдів ішов нїби зі дна його сердця, такий він приязний! Фільософськи спокійна добрість на тварі; сердешна огрійливість і щирість голосу зразу привабили до дїда мою симпатию. До „житла“ до мого було не більш, як ступнїв сотень зо дві, і через пів години ми з дїдом Опанасом сидїли у мене на „дачі“ в холодку під розлогою грушею на зеленій траві. З того часу і доки я не рушив до Київа ледві чи був хоч один такий годинний день, щоб Опанас був в Дахнівцї і не бачив ся зо мною. Не скажу, що його тягло до мене, а мене вабила до його сила його пісень, казок, приказок, чиста, прекрасна мова; його балачки, розповідки, його сьвітогляд і вся суцїльність типічного Українця, простого селянина, прибитого лихом, недугом, злиднями і енергічною боротьбою з „життєм“... Отся боротьба знївечила його здоровє фізичне, але не зачепила, не виснажила його сили духової і моральної. Бесїди з Опанасом завдавали менї не тілько вболївання а болючого жалю! Я бачив здоровий розум; глибокий простий ум селянський і не можна було не жалковати, не сумовати над тією густою темнотою, що повила цїлу Україну і нївечить без краю, жорстко нївечить ті високі дари духові, якими природа так щедро наділила наш народ, — колись високо моральний, і високо-гуманний ще й тепер. „Сьвіту, сьвіту і сьвіту — дайте народови!“ плакала ся душа моя. Та не того „церковно-приходського“ присмерку, не того абстрактно-теоретичного туману, а реального сьвіту; такого сьвіту, щоб сприяв самосьвідомости народній, працї позитивній, нївеченню злиднїв і жмикрутства; щоб став проводирем по шляху до життя з духом вольним: з моральностию Євангелія; з добробитом материяльним таким, щоб людям можна стало дїйсне не „пещити ся об утрїи“...

Опріч того до Опанаса надила мене і та сила, що взагалї тягне мене спостерегати життє, душу і сьвітогляд нашого народу простого. Перш за все серце моє почуває вдячність до народу за те, що серед його, в селї минав мій вік дитинний. Отодї ще я звик жити з народом за одно: вкупі, коли хочте в один голос, з дїтьми простих козаків та крепаків, я і сьпівав і плакав; і бавив ся і сумовав; з ними за одно і про одно било ся моє серце дитинне, з їх почуттєм зливало ся і моє почуттє... Тодї я тямив, я знав народне життє, його радощі і скорботи, так як спроможна те тямити і знати дитина 7—10 лїт. Але-ж коли потім, перебувши чимало років геть, спершу від села, а потім і від України, я вернув ся до народу, дак побачив, що його знаю зовсїм на омаль... Ба, тепер я дивив ся очима чоловіка дорослого і на життє людий дорослих... Перед мене стояли не дїти, а стояв мир, який треба було спізнати; на се треба було спостерегати його; да спостерегати не з книжок, не з будинку, не з ґанку, а в народній хатї убогій, серед народного життя щоденного... Одначе „ходить в народ“ я нїколи не квапив ся: не вдаряв і на те, щоб підлабузнювати ся до простонароддя; вдавати з себе, що нїби то і я „мужик“. Не слебезував я, не притакував народови там, де трапляло ся що будь не під моїї мисли. Я спостерегав народ, лишаючись тим, чим мене життє зробило, і давав час мужикови спостерегти і запевнитись, що і я мужик: думками, гадками, бажаннями і, що можливо, — то і вчинками — такий же самісенький — селюк, мужик, але мужик тільки український. Інчим яким мужиком і не можна бути сущому Українцеви: бо природи своєї переробити не можна. Можна і треба культивувати свою национальну вдачу прирожденну, але нї во вік не можна її знищити, переробити на другу. Хто білявим родив ся, той і довіку чорнявим не зробить ся: нехай він цїлий вік свій підроблюєть ся; нехай мастить себе як хоче, а таки помре з тією мастю, з якою мати повила...

Отож спостерегаючи народ, я запевняв ся, що ґрунт життя селянського — не такий то пухкий да мілкий, яким він декому здаєть ся, і жадна в сьвітї „Парова Машина“ чи „Хитрая Механика“ — не спроможні за короткий час переорати і на ново засіяти сїльску віковічню цїлину, занадто вже затвердїлу з темноти, а останнїми часами і з дéморалїзациї. Разом з тим я спостерегав в життю народному, що всякі міські росповідки про „глубокіе корни“ асиміляциї — просто нї що більш, — як коли не байки, дак самий недогляд; або як ще певнїйше мовити: дак люди про дно річки судять тільки з того, що плине поверх води!... Народ український нїколи не няв віри панам; нїколи не був прихильним до того, хто в „сертуцї“. Останнїми часами він і сам почав одягати інколи „пінджак“, а про те до „сертучників“ довірєм не переняв ся. За останні 10—15 лїт народ сїльский „порозумнїйшав“, почав тямити, що власна шкура і кишеня радять йому шити ся в „чоловѣка цивилизованнаго“, се-б того, „ськанєм да аканєм“ вдавати з себе не те, чим він є справдї; а те що подобаєть ся „начальству, сюртучникам і попам“.

Але хто розуміє, „в якому рубцї душа на денцї“, той зрозуміє, що в селї нашому і тепер життє зберегло слїди давнини днедавної і останки минулих подій історичних. Не трудна річ і тепер стрінути на селї цїлком ориґінальні, суцїльні типи історичні, а разом з тим можна легко добачити своєнародні, чисто национальні завязи життя нового. Річ зовсїм природна! Жаден в сьвітї народ нїколи зразу не випускає на роботу усїх своїх сил робітницьких... Старе старіє повагом і молоде росте проквільно. Свою старовину народ сам руйнує, але руйнує оновляючи її, надаючи їй нову постать на старому ґрунтї. Проти сього не змагати меть ся нїхто з тих людий, що спостерегали, стежили народне життє реальне, не з книжок, а на селї; да не прихватком, а час доволї довгий.

Отож і Опанас: першими днями, скоро ми спізнали ся, хоч охоче сьпівав менї пісні, [більш як сотню пісень я чув від його вперше на моїм віку] казав казки, леґенди і т. і., але я бачив добре, що він не геть то йме менї віри; „озираєть ся на задні колеса“; спостерегає: хто я такий. Першого дня він все титуловав мене: „господинъ-барынъ“, а вже йдучи спати й питаєть ся:

— Ви, „господинъ-барынъ“ з поміщиків?“[1])

— Нї, дїду.

Дїд більш нї слова. Другого дня вже „господина-барина“ нема; натомісць — „пане“; а у вечері знов питанє:

— Ви, пане, мабуть чиновник?[2])

— Нї, дїду.

Третїм днем мій титул: „Ваша милость“, а в вечері:

— Ваша милость з купців?

— Нї, дїду.

— Гм!... ну-те добраніч вам:

— Добраніч!

А вранцї, снїдаючи під грушею, дїд і каже до мене:

— Бачу я, що ви не поміщик, не чиновник, не купець, ну те дак хто-ж ви?... Не вже ви, то... наш брат... мужик?... тілько те... з кишенею...

— А ви, діду, як гадаєте?

— Я... гм, бачте, я своєю дурною головою роскидав, роскидав тай думаю... думаю і бою ся...

— Кажіть...

— Коли-б ви не розгнївали ся...

— Нї, не розгнїваюсь...

---

[1]) Помѣщикъ = дїдич.

[2]) Чиновникъ = урядник.

— Менї, бачте, здаєть ся наче-б то..., вибачте, не гнівайтесь, ніби то душа у вас мужича, дишете ви нашим духом...

З того дня дїд величав мене просто „чоловіче!“ і бесїди наші пішли про що інче... Одначе дїд не з'охочував ся розказати менї усї видатнїйші подробицї свого життя. А вони мене вабили, цїкавили. Я не налягав; ждав слушного часу, і таки діждав ся.

На третїй день Маковія цїлий день дощик сїяв. Треба було сидїти в хатї. Сидїти самотою нудно; читати нїчого нема; я таки навмисне книжок з собою не брав; а ґазет затяв ся не читати на селї... Не добре вчинив, та вже треба було терпіти... Коли-б не таке дощове лїто, то-б про читаннє й гадки не було... Дак от сиджу собі, нуджу ся... в голові зворушують ся всякі споминки; нерви от-от почнуть „пустовати“... Хотїв вже, не вважаючи на дощик, йти по селу, або що. Аж ось принїс Господь дїда. Слово по слові я до дїда:

— Розкажіть, дїду, про своє життє.

— Ге, чоловіче, як я свій вік перекаланав? Що-ж!... Хіба вже взять тай розказати?... Що-ж, нехай: тільки знаєте що?... Менї то буде що говорити, да вам нїчого буде слухати... А про те, воля ваша; аби слухали, а язик у мене не пристане; „нехай клепле доки тепле“.

Я взяв олівець і папір, а дїд і каже:

— Еге, так се ви, бачу, й записувати вже лаштуєтесь! Що-ж тут вам записувати? Се не пісня й не казка; сього в ноту не заведете. Та про мене!... Пишіть собі... Може і в книжку да заведете? Сїлькись! Моє дїло мірошницьке: носи на кіш, доки вітер не став, нехай мелеть ся... Гаразд!... А з чого-ж чоловіче, почнемо? Вже не з Адама, а з батька-матері... Добре!... Еге, от добре що про Адама згадав, а то відколи хочу розпитати ся, та все забуваю. До вас іду — все про Адама думаю; а прийду, то й з голови вилетить він. Память дірявіє... Не диво: вісімдесять і пять... Отже знов таки збочую, а мій Адам візьме тай пурхне. Нї вже, Адаме: тепер не вилетиш! Нехай, чоловіче: моє життє трохи підожде; не втече й не перекисне; спершу про Адама; він же таки трохи й старійше за мене; так його й на чергу. От що я про його спитаю: він був першим чоловіком, що́ по людськи вмів говорити?...

— Він... Але, дїду, хіба до Адама були люди?

— Кажуть, що були та тільки без'язикі; говорити не вміли, тільки ґеґали. Першим таким, що́ вмів по людськи говорити був Адам. Був тут у нас чоловічок і така добряча книжечка у його була; з неї він було й вичитує менї: первий чоловік був Адам, а жінка його Ева; жили вони в раю, сиріч в прекрасному саду; нїчого вони не робили; тільки їли, пили да роскошували... Якось ото я і питаю у того чоловічка: „Що-ж Адам і Ева їли? Хто їм варив? Хто їм дрова рубав і де вони сокиру взяли?“ Той чоловічок і каже менї одвітує: „Про се каже в книжцї не прописано... може воно само варило ся, на сонцї пріло, — вони люди праведні були, а у Бога все готове... робити на їх нїкому було“... Ну, се, кажу я й сам тямлю, що слуг їм нїгде було взяти; бо справжнїх людий на сьвітї не було більше... а ті, що́ ґеґали — до роботи невдатні. Так! А сокиру, коли й треба було, дак хіба Богу довго її зробить?... Се не те, що наш коваль, а сказано: всемогущий творець. Він же ото й робив на Адама, доки вони не пригрішили... Скоро пригрішили, він їх геть з раю... Чи так?

— Так?

— Добре, значить той чоловічок, чи його книжка не брехали. Ну що-ж воно тепер виходить!... Вигнав Бог Адама, звелїв йому трудити ся; тай не можна було не трудити ся: і їсти треба і одежинку, хоч абияку, да треба, хоч воно там і тепло, але голому соромно. Той чоловічок, далї читав, так і так, що Адаменки — сини його роботяги були: Каїн за плугом ходив, а Авель за погонича був; істинно значить — в потї чола... отак як і наш брат... Виходить, що вони мужиковали, як і ми грішні, а може й за нас гірше; бо все самим треба було; наймита, цїлий сьвіт сходи, не знайдеш... Ну, виходить знов і те: пан з істиком не ходити ме, а паненя волів не поганяти ме... А вже-ж!... Значить: сам барин — сам хрестянин... Пречудесно!... Землї сила, податків нема, роскошуй, да хвали Бога!...

А з того з усього воно й виходить, що Адаменки — от мужики були. Оттим то й сказано, що „мужиками сьвіт держить ся“. Добре!... А де-ж взяли ся пани? Хто був першим паном? Звідкіль розвели ся оті сїпаки, що про їх сказано: „Доки усе сїпаче кодло не посліпне, доти правди на сьвітї не буде“... От се то й мулить менї під язиком. От я й питаю у вас про се: хто був першим паном?

— Не скажу, дїду; не відаю...

— Овва, а я був певен, що про се в книжках у ваших прописано... Гм, значить так воно й мулити ме менї до самої смерти... Не добре... А на тім сьвітї як? Урядників і станових нема, кажуть?

— Нема, на що вони там?

— Так і я думаю... Податків же там нема... Ге, бідна моя голівонько, що не можна довідати ся, звідкіль узяв ся перший пан! Отак! От і думай... Надумаєть ся собі людина, тай тиць головою об одвірок... Нїчого, значить. і не вдїєш... А все-ж таки менї здаєть ся, що є в сьвітї божому така голова, що се знає!... От би таку людину побачити!... Мабуть голова у неї ясна-ясна; наче сонце сяє...

[Далї буде].

Ол. Конiський.

ДЕСНА.

Прийшла весна, шумить Десна
Та хвилї розганяє:
„Пора, пора — вставай від сна!“
До дїда промовляє.
Прокинувсь дїд — Днїпро старий,
Реве, гуде, клекоче;
Десна жартує, гомонить,
Радіє та регоче
І міцно горнеть ся до уст
Дїдусенька старого,
Щоб той їй синища відгадав,
Ведуть вони до чо́го?
„Я мучилась у тяжкім снї...“
Казати починає.
— „Та дай пробуркатись менї!“ —
Днїпро перебиває
І, гнївно свій надувши вус,
Тріпоче головою
Та, позїчаючи від сну,
Несе й Десну з собою...
„Які там сни? Тепер кажи!“ —
Аж лїтом Днїпр питає,
Та в спеку спить, мовчить Десна,
Бо мовить не здолає.
Вітрець же з поля повіва
І нїби тихо каже:
Десна весною ожива, —
Весною сни роскаже!

М. Школиченко.

ИСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[11. Иванъ Рудченко].

[Дальше.]

Збираючи матеріялы до свого выданя, Рудченко корыстувавъ ся не то́лько зббрниками рукописными, але й друковаными. Рукописнй зббрники подали ёму: П. Кулѣшь, И. П. Новицкій, Ф. Штангаймъ, Л. Ильницкій, Т. Шевченко, Д. Пильчикóвъ, К. Кибальчицъ, А. Русовъ

С. Метлиньскій и Опанасъ Рудченко. Пѣснѣ ось-тыхъ збôрникôвъ записано въ ґуберніяхъ Кіевскôй, Черниговскôй, Полтавскôй, Харкôвскôй, Катеринославскôй, Херсоньскôй и Таврицкôй. Одинайцять чумацкихъ пѣсень записавъ самъ Ив. Рудченко въ рôзныхъ мѣсцяхъ, найпаче-жь въ ґуберніи Волыньскôй.

Вôдтакъ заявляє Рудченко, що въ него пôдъ руками було бôльшь 250 варіянтôвъ, та що зъ сихъ варіянтôвъ выдобувъ тôлько 65—70 пѣсень. А вже-жь у друкованю варіянтôвъ Рудченко придержувавъ ся новои методы, котру приняли тогдѣ Чубиньскій, Антоновичь и Драгомановъ. Ось-яка тота метода: Выдавець не друкувавъ тожныхъ вѣршѣвъ въ варіянтахъ однои пѣснѣ, але выбиравъ такій текстъ пѣснѣ, щó єго вважавъ найбôлшь повнымъ и поправнымъ. Вôдтакъ поклавши той текстъ засновкомъ, Рудченко выписувавъ изъ варіянтôвъ тôлько тѝ вѣршѣ, котрѝ не були схожѝ зъ тымъ прототипомъ, и вôдтакъ вызначувавъ ихъ цифрами й буквами для порôвнаня зъ текстомъ основнымъ. Такимъ способомъ скоротивъ вôнъ выданє варіянтôвъ, але-жь подавъ спроможнôсть тямущому читачеви, реституовати даный варіянтъ въ цѣлости. А вже-жь Пыпинъ не зовсѣмъ похваляє таку методу выдаваня варіянтôвъ. Вôнъ каже, що лучше було-бъ придержувати ся въ сѣй справѣ середньои дороги, се-бъ-то зазначувати окремо варіянты коротенькѝ, а замѣсць довгого ряду циферъ та цитатôвъ, друкувати цѣлкомъ тѝ варіянты, въ котрыхъ вôдмѣна тексту досыть значна.[1])

Про систему свого выданя каже Рудченко, що вôнъ не мôгъ рѣшитись, дати кождому вôддѣлу пѣсень окремый заголовокъ, бо часто одна й та-сама пѣсня зъявляє очерты для характеристики рôзныхъ ситуацій и фактôвъ житя народного. Тому-то выдавъ вôнъ пѣснѣ въ ось-якôмъ порядку: Навпередъ поклавъ вôнъ пѣснѣ про приготованя чумакôвъ, ити въ дорогу (пѣсня I—VI), далѣ йдуть пѣснѣ, зъображаючѝ чумакôвъ у дорозѣ (VII—X), вôдтакъ пѣснѣ про тоє, якъ чумаки пють-гуляють (XI—XXIV), вкôнци-жь идуть пѣснѣ, щó въ нихъ спѣвають про недугу й смерть чумакôвъ въ дорозѣ (XXV—XXVIII). Се — чисто чумацкѝ пѣснѣ, щó зъображають побутъ чумака въ дорозѣ. Але-жь чумаки нѣколи не творили касты, котра-бъ рѣзко выдѣлилась изъ-посередъ громады. Они, пробуваючи дома, жили саме такъ, якъ и другѝ громадяне. Такъ отже Рудченко збравъ и такѝ пѣснѣ, въ котрыхъ малюють ся вôдносины чумакôвъ до семьѣ домашньои и на вôдворôтъ (пѣсня XXXIX—LXV).[2]) Въ кôнци збôрника надрукувавъ вôнъ одну пѣсню изъ збôрника Головацкого про чумака-коломыйця.

Опôсля заявляє Рудченко, що ґрупуючи пѣснѣ, вôнъ выдѣливъ изъ-помѣжь варіянтôвъ пять пѣсень (LXVII—LXXI), котрѝ по складѣ й тонѣ мовы не можуть уважатись народными. Але-жь вôнъ приймивъ ихъ у свôй збôрникъ тому́, що ихъ спѣвають не тôлько на правôмъ, але подекуды й на лѣвôмъ боцѣ Днѣпра. Тѝ пѣснѣ складались понайбôльше для забавы паньскои, а зъ паньскихъ дворôвъ черезъ козачкôвъ и офіціялистôвъ перейшли помѣжь нарôдъ.[3])

[1]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 373—374.

[2]) Числомъ LXVI. зазначивъ Рудченко чотыри вôдрывки чумацкихъ пѣсень; вôдтакъ надруковано ще шѣсть пѣсень чумацкихъ. Останною (LXXII.) є пѣсня про чумака-коломыйця.

[3]) Рудченко каже, що такихъ пѣсень є чи-мало въ „Ужинку рôдного поля“ (Москва, 1857).

Послѣ чумацкихъ пѣсень Рудченко надрукувавъ покажчикъ пѣсень по мѣсци ихъ записокъ. Вôдтакъ запримѣтивъ вôнъ, що дехто мôгъ бы попрѣкнути єго за-для того, що вôнъ уложивъ покажчикъ не по говорамъ и нарѣчямъ, але по ґуберніямъ и повѣтамъ. Одначе Рудченко выправдує ся тымъ, що вôнъ, стараючись зъединити рôзнѝ, часто й недоладнѝ правописи тексту пѣсень, не мôгъ докладно вôддати всякѝ вôдтѣнки говорôвъ, а то вже й для того, що збирачѣ украиньскихъ пѣсень не були фильольоґи, а вважались тôлько етноґрафами, або композиторами музикальными. Тутъ заявляє вôнъ, що чумацкѝ пѣснѣ були для него головнымъ жереломъ при писаню етноґрафичного огляду. Ось-ту статью надруковано первѣстно въ „Вѣстнику Европы“ (1872, сентябрь и октябрь). Вôдтакъ Рудченко поправивъ и розширивъ єѣ, по-за-якъ доповнивъ єѣ короткимъ нарисомъ исторіѣ чумацтва вôдъ давныхъ часôвъ ажь до сего дня. Надруковано-жь ту статью у збôрнику чумацкихъ пѣсень п. з. „Чумаки въ народныхъ пѣсняхъ“. (Етнографическій очеркъ; стор. 1—78).

Гарну сю етноґрафичну статью подѣливъ Рудченко на десять рубрикъ. Ось и они: 1. Зачатокъ чумацтва (стор. 1—9). — 2. Чумаки въ давнôмъ и теперѣшнѣмъ часѣ (9—24). — 3. Чумаки дома (24—35). — 4. Домашнѝ пôсля проводôвъ (35—45). — 5. Чумаки въ дорозѣ (45—50). — 6. Напады на чумакôвъ (50—58). — 7. Туга й гульня чумакôвъ (58—67). — 8. Смерть чумака въ дорозѣ (67—72). — 9. Домашнѝ дожидають чумакôвъ; они вертають ся домôвь (72—78).

Въ кôнци збôрника надруковано ще „Словарь“ тыхъ слôвъ, щó рѣдше уживають ся, зъ деякими прислôвями, щó вôдносять ся до побуту чумацкого (стор. 245—257). Вôдтакъ въ додатку до збôрника вызначують ся ще мельодіѣ дванайцяти пѣсень чумацкихъ, щó ихъ поклавъ на ноты Микола Лисенко.

Сей свôй збôрникъ присвятивъ Рудченко Михайлови П. Драгоманови й передъ самыми пѣснями поставивъ два епиґрафы, першій — Миколы Гоголя, а другій — Михайла Максимовича. Годящимъ епиґрафомъ для збôрника украиньскихъ народныхъ пѣсень суть найпаче слова Гоголевѝ: „*Пѣсня для Малороссіи — все: и поэзія, и исторія и отцевская могила...*“

12. Павло Чубиньскій.[1])

Павло Платоновичь Чубиньскій родивъ ся 15. сѣчня р. 1839. въ мѣстечку Боришполѣ, Переяславского повѣту, Полтавскои ґуберніѣ, — походивъ изъ небогатои дворяньскои семьѣ. Вôнъ учивъ ся у другôй Кіевскôй ґимназіи, вôдтакъ въ университетѣ Петербургскôмъ и кôнчивъ тутъ курсъ въ 1861. р. кандидатомъ по правничому факультету.[2]) Потому ставъ займатись учительствомъ у Кіевѣ и тымъ часомъ працювавъ надъ своєю освѣтою, приготовляючи ся взяти катедру исторіѣ россійскихъ законôвъ. Одначе єму не довело ся выконати своихъ замѣрôвъ. Мѣжь-

[1]) Важнѣйша литература: а) „Павло Чубиньскій“. Допись изъ Кіева. („Дѣло“. У Львовѣ, 1884; число 10., фелєтонъ). — б) „Павелъ Платоновичъ Чубинскій“. Некрологъ — А. Ѳ. Кистяковского. („Кіевская Старина“, томъ VIII. 1884; стор. 343—349). — в) Статья А. Н. Пыпина про Чубиньского въ „Исторіи русской этнографіи“, т. III., стор. 347—356.

[2]) Чубиньскій написавъ кандидатску диссертацію п. з. „Очеркъ народныхъ юридическихъ обычаевъ и понятій по гражданскому праву въ Малороссіи“.

тымъ працювавъ вôнъ у недѣльныхъ школахъ въ хосенъ народнои освѣты[1]) й самъ розвѣвъ таку школу въ своєму рôдному Боришполѣ.[2]) Та отъ, небавомъ зъявились гасителѣ свѣтла: Чубиньского вкрыло хмарище ворогôвъ, и добились они до того, що Чубиньскій въ осени р. 1862. мусѣвъ переѣхати до Пинеги, маленького повѣтового мѣста въ Архангельщинѣ. Въ початку р. 1863. вôнъ принявъ службу въ архангельскôмъ краю: нимъ правивъ на той часъ чоловѣкъ гуманный, щó не мôгъ не запримѣтити освѣты й талановитости Чубиньского й черезъ рôкъ дозволивъ єму, оселитись въ Архангельску. Чубиньскій займавъ тутъ рôзнѝ уряды, а то слѣдователя, секретаря въ архангельскôмъ статистичнôмъ комитетѣ, редактора ґубернскихъ вѣдомостей, молодшого а потому старшого чиновника „особыхъ порученій“ при ґубернаторѣ и т. и. Вôдтакъ въ Архангельску живъ вôнъ до самого вызволеня свого изъ засланя, — до 13. (25) сѣчня р. 1869.

Молода сила й жвавôсть не дали єму сидѣти згорнувши руки на засланю въ далекôй Пôвночи: за сѣмь лѣтъ вôнъ зробивъ для Архангельщины дуже багато.[3]) Єго литературнѝ працѣ про ярмарки въ Архангельщинѣ, про смертнôсть за десять лѣтъ, єго описанє Печерского краю, а найпаче єго праця про урожаѣ й торгъ хлѣбомъ у сѣмохъ пôвнôчныхъ ґуберніяхъ Россіѣ принесли велику корысть и показали головнѣйшѝ потребы краю.

Перебравшись зимою р. 1869. въ Петербургъ, Чубиньскій працювавъ въ редакціи „С.-Петербургскихъ Вѣдомостей“. Въ мартѣ р. 1869. выбрано єго дѣйстнымъ членомъ ґеоґрафичного товариства, и въ маю т. р. выслано експедицію въ „югозападный край“ для етноґрафичныхъ и статистичныхъ дослѣдôвъ. Провôдникомъ експедиціѣ ставъ Чубиньскій. Про неѣ пише Пыпинъ осьтаке: „Експедиція Чубиньского — се одно зъ найважнѣйшихъ змагань, якѝ зъявили ся на поли етноґрафіѣ. Зъ тымъ змаганємъ можна-бъ порôвнати хиба тôлько знамениту працю Оскара Кольберґа („Pokucie“),[4]) — изъ-помѣжь россійскихъ етноґрафôвъ подôбну енерґію показавъ може тôлько Гильфердингъ въ дослѣдахъ Олонецкого краю...[5]) За-для короткого часу, въ котрому Чубиньскій довершивъ своєи працѣ, результаты єи зъявляють ся справдѣ величезными. По пляну ґеоґрафичного товариства тѝ дослѣды мáли обôймити три пôвденно-захôднѝ ґуберніѣ: Киѣвску, Волыньску й Подôльску, але-жь Чубиньскій розширивъ свои дослѣды такожь на иншѝ краѣ, де живуть Украинцѣ, се-бъ-то на частины ґуберніѣ Миньскои, Гродненьскои, Люблиньскои, Сѣдлецкои й на землю Бессарабску. Въ протягу двохъ рокôвъ 1869. и 1870. вôнъ кôлька разôвъ ѣздивъ по пôвденно-захôдному краю, працювавъ багато самъ при помочи молодыхъ людей, укладавъ програмы, розсылавъ ихъ поодинокимъ особамъ та институціямъ, спонукувавъ другихъ до роботы, и вôдтакъ у двохъ рокахъ зôбравъ вôнъ стôлько матеріялôвъ, скôлько не зъумѣли-бъ придбати цѣлѝ науковѝ товариства за багато лѣтъ“.[1])

Результаты дослѣдôвъ Чубиньского почало приймати ґеоґрафичне товариство въ половинѣ р. 1870. Вôдтакъ окрема коммиссія при помочи спеціялистôвъ розсмотрювала надôсланѝ матеріялы й высказувалась про нихъ зъ великою похвалою. Въ кôнци р. 1871. порѣшено приступити до выданя тыхъ матеріялôвъ п. з. *„Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край, снаряженной императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ“. (Югозападный отдѣлъ: матеріалы и изслѣдованія собранныя д. членомъ П. П. Чубинскимъ).* Вôдъ р. 1872. до 1878. выдано сѣмь томôвъ вельми цѣнныхъ матеріялôвъ для пôзнаня „югозападного краю“.

Мѣжь-тымъ пôдкошене здоровє Чубиньского вымагало, щобъ вôнъ осѣвъ ся на Полудни. Другѝ-жь причины вказували єму, що вôнъ мусить оселити ся въ Киѣвѣ. Пôсля смерти батька Чубиньского лишило ся майно, на котрому була сила довгôвъ. А вже-жь осѣвшись у Киѣвѣ вôнъ не покидавъ працювати для краю. Въ 1873. р. засновано въ Киѣвѣ „юго-западный“ вôддѣлъ ґеоґрафичного товариства. На першому засѣданю сего товариства (13. лютого) Чубиньскій у своѣй промовѣ натякнувъ на статистично-етноґрафичну експедицію центрального ґеоґрафичного товариства въ юго-западный край. Хоча-жь въ осьтôй експедиціи зôбрано багато етноґрафичныхъ матеріялôвъ, то все-жь, по думцѣ Чубиньского, та збôрка була лишь малою частиною того, чимъ богатый є побутъ народный. „Тôлько постôйна институція (мовивъ Чубиньскій) при енерґичнôй дѣяльности членôвъ може поволи вычерпати й обробити массу творôвъ народного побуту. Сему-то вôддѣлови отвôряє ся широке поле дѣяльности. Єму треба буде вывчити три етноґрафичнѝ типы, украиньскій, польскій и жидôвскій, и пôзнати економичный розвôй та значѣнє кождого зъ сихъ трьохъ елєментôвъ. А вже-жь, нѣгде правды дѣти, теє вывченє мусить бути объєктивне, — тенденційнôсть не годить ся зъ повагою и завданємъ сего вôддѣлу... Мы будемо подавати матеріялы про зъявища житєвѝ, не руководячи ся нѣ симпатіями, нѣ антипатіями, — намъ треба конечно позбути ся всякого роздратованя, котре впрочôмъ зъявляє ся тамъ, де исторією вытворивъ ся ненормальный побутъ. Мы будемо выучувати тѝ ненормальности, — тѝ патольоґичнѝ проявы суспôльного житя, — а выучувати такъ, якъ патольоґи студіюють подôбнѝ зъявища въ людскôмъ орґанизмѣ“.[2])

И отъ, въ Киѣвскôмъ вôддѣлѣ центрального ґеоґрафичного товариства вже въ самыхъ починахъ єго розвою оказалась дуже оживлена дѣяльнôсть. Уже въ половинѣ р. 1873. зложено тутъ окрему коммиссію пôдъ проводомъ Чубиньского за-для „переписи“ города Киѣва, и трохи-перегодя полагоджено сю роботу якъ-найлучше. Крôмъ Чубиньского въ хосенъ вôддѣлу працювавъ багато А. Русовъ, котрый лѣтомъ р. 1873. выѣхавъ за границю й пôзнавъ ся зъ дѣяльнôстью науковыхъ товариствъ славянь-

[1]) Про недѣльнѝ школы гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 85—86.

[2]) Того часу Чубиньскій скомпонувавъ народный гимнъ „Ще не вмерла Украина!“

[3]) Про тѝ свои науковѝ змаганя въ далекôй Пôвночи писавъ Чубиньскій ось-що: „Семь лѣтъ я трудился на сѣверѣ для русской науки и правительства. Не стану перечислять моихъ трудовъ, но они показали, насколько я интересовался населеніемъ великорусскаго и финскаго племенъ. Помимо этнографіи, я коснулся всѣхъ отраслей экономическаго быта народа и мои замѣтки по этимъ вопросамъ послужили предметомъ многихъ представленій гг. губернаторовъ“... („Кіевская Старина“, т. VIII; стор. 349).

[4]) „Pokucie“. Obraz etnograficzny. Kraków. 1882—1883. Tom I—III.

[5]) „Онежскія былины, записанныя А. Ѳ. Гильфердингомъ, лѣтомъ 1871. года. Съ двумя портретами онежскихъ рапсодовъ и напѣвами былинъ“. С.-Пб., 1873.

[1]) А. Н. Пыпинъ, „Исторія русской этнографіи“, томъ III., стор. 349—350.

[2]) ibid., стор. 358.

скихъ. Вернувши ся на Украину, Русовъ высказавъ потребу, вступити въ близшій вôдносины до литературныхъ товариствъ у Галичинѣ й на Буковинѣ, по-за-якъ въ выданяхъ сихъ товариствъ знаходить ся багато вѣдомостей етноґрафично-статистичныхъ, дуже важныхъ для праць самого вôддѣлу. Вже тогдѣ подавъ Русовъ своимъ товаришамъ плянъ, засновати въ Киѣвѣ музей етноґрафичный, вказавши на прикладъ бѣдныхъ Словакôвъ, котрі для музея збудували великій дôмъ у С. Мартинѣ.[1])

Въ 1873. и 1874. р. вôддѣлъ ґеоґрафичного товариства въ Киѣвѣ выдавъ два томы „Записокъ“, въ котрыхъ знаходять ся мѣжь иншими ось-якій статьѣ: 1. *О промышленности югозападнаго края въ прошломъ столѣтіи* (статья В. Антоновича). — 2. *О селѣ Сокиринцяхъ* (статья П. Чубиньского). — 3. *Характеристика музыкальныхъ особенностей малорусскихъ думъ и пѣсенъ, исполняемыхъ кобзаремъ Остапомъ Вересаемъ* (статья Н. Лисенка). — 4. *Отголосокъ рыцарской поэзіи въ русскихъ народныхъ пѣсняхъ* (статья М. Драгоманова). — 5. *Религіозный культъ южнорусскаго народа въ его пословицахъ* (статья П. Иващенка)... Мѣжь етноґрафичными матеріялами помѣщено въ „Запискахъ“: 1. Думы й пѣснѣ кобзаря Остапа Вересая. — 2. Збôрникъ пѣсень буковиньского народу.[2]) Окремо выдано „Малорусскія народныя преданія и разсказы“ у збôрцѣ Михайла Драгоманова (Киѣвъ, 1876).

Про тій змаганя й дальшу долю Киѣвского вôддѣлу пише Пыпинъ ось-що: „Въ тôмъ часѣ южнорусска суспôльнôсть вызначувала ся въ загалѣ живымъ рухомъ духовымъ, котрый выразивъ ся великою участью въ трудахъ Киѣвского вôддѣлу ґеоґрафичного товариства. Великій интересъ збудили роботы археольоґичного зъѣзду, щó зôбравъ ся въ Киѣвѣ р. 1874., бо ось-тутъ опять проявила ся мѣжь иншимъ богата старовина южноруского краю. Але той запалъ суспôльности въ интересѣ науки бувъ нетривкій. Въ 1876. р. за-для якихъ-ось причинъ, котрыхъ доси не пояснено въ россійскôй печати,[3]) югозападный вôддѣлъ ґеоґрафичного товариства закрыто на якійсь часъ („временно“). Тогдѣ-то стиснено друкованє книжокъ въ „малорускôмъ языцѣ“, заборонено выставленє украиньскихъ драматичныхъ творôвъ на сценѣ та продукціѣ украиньскихъ пѣсень народныхъ въ публичныхъ концертахъ.[4]) Въ тôмъ-то часѣ й пôзнѣйше багато дѣячѣвъ на поли украиньскои литературы й етноґрафіѣ, а мѣжь иншими такожь чи-мало членôвъ самого юго-западного вôддѣлу, були приневолені покинути Киѣвъ. — Около того часу почали вôдновлюватись давнї напасти на украинофильство, въ котрыхъ закидувано єму сепаратизмъ, — и тї-то напасти — въ котрыхъ було дуже мало лицарства, по-за-якъ самымъ напастникамъ було звѣстно, що противникъ не мавъ спроможности боронити ся — досягали свого печального успѣху“.[5])

Такъ отже Чубиньскій не по своѣй воли перебравъ ся въ Петербургъ. Тутъ на початку р. 1877. вступивъ вôнъ у службу въ министерствѣ комуникаціѣ („путей сообщенія“). Єму поручено було дѣло заснованя й орґанизаціѣ шкôлъ при зелѣзныхъ дорогахъ. Але-жь невзгодины житя пôдôрвали здоровє Чубиньского: єго поразивъ ударъ, и въ цвѣтни р. 1879. выйшовъ вôнъ у вôдставку. Коли єму трохи полекшало, вôнъ вернувъ ся на Украину, и зъ-першу живъ у свому хуторѣ, а потôмъ у Киѣвѣ. Въ 1880. р. вôнъ опять тяжко зънедужавъ и вôдтакъ уже не встававъ изъ постелѣ. Умеръ 14. сѣчня р. 1884.

Анонимъ-біоґрафъ Чубиньского пише зъ Киѣва про него ось-що: „Смѣло можна сказати, що, коли бы лиха доля не скрутнула ще въ молодыхъ лѣтахъ Чубиньского, зъ него бы выйшовъ ученый европейскій, бо природа щедрою рукою надѣлила єго й розумомъ и жвавôстью й иншимъ добромъ, потрѣбнымъ чесному ученому“.[1])

Покôйникъ вызначувавъ ся не-абы-якимъ талантомъ, великою енерґіѣю и хистью до невсыпущои працѣ. У него бувъ прекрасный даръ слова, а иногдѣ проявлявъ вôнъ справжню краснорѣчивôсть. А й характеръ бувъ у него живый, прямый. Не безъ украиньского гумору, вôнъ бувъ сердечный добряга, а хоча въ мовѣ бувъ иногдѣ рѣзкій, то все-жь не злюбивъ вôнъ сарказму. Въ суспôльныхъ дѣлахъ бувъ се чоловѣкъ практичный, але въ приватныхъ справахъ єму не вело ся гараздъ. Зъ натуры бувъ вôнъ безкорыстный, и вôдтакъ изъ експедиціѣ въ югозападный край вôнъ не тôлько не мавъ нѣякого матеріяльного хôсна, але й стративъ дещо изъ свого майна.[2])

Хоча-жь Чубиньскій за свои либеральнї думки опинивъ ся на засланю въ Архангельщинѣ, то Михайло Драгомановъ у своихъ „Австро-руськихъ своминахъ“ не проявлявъ великои симпатіѣ сему патріотови. Се бо попрѣкнувъ вôнъ Чубиньского за тее, що вôнъ въ 1862. р. разомъ зъ двайцяти Украинцями пôдписавъ „Отзывъ“, выступаючи противъ тенденцій революційного товариства „Молодая Россія“, и що р. 1873. у свому „Календарѣ юго-западнаго края“ помѣстивъ статью звѣстного Юзефовича, щó денунціювавъ Костомарова. Опроче Драгомановъ закинувъ Чубиньскому такожь тее, що вôнъ въ своѣй капитальнôй праци „Труды етноґрафично-статистичнои експедиціѣ“ провѣвъ, де тôлько можна було, россійско-государственну идею гостро й зъ великою нетерпимостью проти не-великорускихъ елєментôвъ (найбôльшь польского).[3])

* * *

Въ шѣстьдесятыхъ рокахъ Чубиньскій писавъ деякї вѣршѣ, назвавши себе Павлусемъ. Уже р. 1861. въ Петербурскôй „Основѣ“ надруковано лиричный єго стихотвôръ „Минуло ся!“ (іюль, стор. 57),[4]) а въ р. 1871. выдавъ

---

[1]) ibid., стор. 359.

[2]) „Сборникъ пѣсенъ буковинскаго народа. Составилъ А. Лончевскій“. („Изъ матерьяла, доставленнаго Гр. Ив. Купчанкомъ въ югозападный отдѣлъ императорскаго русскаго географическаго общества“). Кіевъ, 1875.

[3]) Редакція „Кіевлянина“ (1874., ч. 118) та й звѣстный Юзефовичь стали членамъ того вôддѣлу докоряти украиньскимъ сепаратизмомъ.

[4]) Порôвн. „Исторію литер. рускои“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 135.

[5]) А. Н. Пыпинъ, „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 361.

[1]) „Дѣло“, 1884; число 10.

[2]) Порôвн. „Кіевскую Старину“, т. VIII. 1884; стор. 348—349.

[3]) „Австро-руські спомини“. Частина третя й четверта. (Літературно-наукова бібліотека; кн. 7. 8. 9. Львів, 1890., въ „Прилозѣ“ п. з. „Павло Чубинський і унрайнофільські програми в 1862—1873 рр.“, стор. 301—327).

[4]) Въ шѣстьдесятыхъ рокахъ Чубиньскій написавъ деякї статьѣ економично-статистичнї и звѣстки про справы побутовї; — ихъ надруковано въ Петербурскôй „Основѣ“. Ось и заголовки тыхъ статей: 1. „Погуковщина“ („Основа“. 1861; августъ, стор. 102[3]). — 2. „Изъ Борисполя“ (ibid., октябрь, стор. 128—136[3]). — 3. „Изъ с. Твердохлѣбовъ Кременчугскаго уѣзда“ (ibid., 1862; январь, стор. 62—66[4]). — 4. „Два слова о сельскомъ училищѣ вообще и объ училищѣ для сельскихъ учителей“ (ibid., апрѣль; стор. 54—61[3]). — 5. „Исторія Борисполской школы“

вôнъ у Киѣвѣ збôрничокъ своихъ поезій п. з. „Сопѣлка Павлуся“ (вел. 8⁰, 50 сторôнъ). У своєму заспѣвѣ каже авторъ, що любо слухати, якъ на кобзѣ славный кобзарь грає. Вже-жь бо вôнъ спѣває намъ поважно й добру навчає, — спѣває про теє, щó дѣялось и щó не вернеться, — спѣває людямъ про свѣтъ божій и про єго дива, — сѣє святе слово, правду, — то й колись будуть жнива; — спѣває жалôбно про людськеє лихо й горе, — а часами вôнъ зажартує, людей звеселяє. Та отъ, умеръ кобзарь, — мовчить кобза, — жде, поки найдеться той дотепный, щó за єѣ безъ жаху вôзьметься. Поки-жь кобзы й бандуры затихли, не грають, поетъ спѣває людямъ добрымъ пôдъ сопѣлку. Та не голосно грає сопѣлочка, бо спѣвака абыякій талану не має. А вже-жь замовкне вôнъ, якъ почує, що краще спѣвають, и зрадѣє, що другіи людей розважають.

У стиху „Щó дѣялось на Вкраинѣ“ поетъ згадує давне лихолѣтє, коли-то нашй предки мовь на пожаринѣ жили. „Довело ся потерпѣти Руси стародавнôй вôдъ Козарôвъ, Печенѣгôвъ, Половцѣвъ, Татарôвъ, — потôмъ Ляхи-добродѣє руйнували мѣста, села“. Вôдтакъ на правôмъ боцѣ (Днѣпра) польска шляхта панувала, а на лѣвôмъ своя шляхта на горе настала... Ажь ось „наставъ царь Олександеръ: крепаптво минулось, — Украина, мовь та пташка, вôльно стрепенулась. На своѣй вже нивѣ люде весело працюють, въ боже свято помолять ся, спѣвають, танцюють“ (стор. 4—13)... Коли-жь поетъ у сему стиху не спôмнувъ нѣ словомъ про тй невзгодины, якихъ Украина зазнавала пôдъ управою Москвы, то въ двохъ иншихъ вѣршахъ вôдваживъ ся вôнъ згадати про свою неволю на засланю. [Дальше буде].

Народні музичні струменти на Вкраїнї.

[Далї.]

5. Про Кармелюка.

6. Була Польща.

[Пащизнянина].

5. Поворот з неволї.

Встань, козаче, лицем вдар, не журись: дїло йде в лад,
Бо вже Милостивий Цар вертає пана назад.
Не плач, дївчя молоде, і зле людям не желай!
Зле минає, добро йде: вертаєть ся до нас рай.
Що перш було — засопіло, тепер дивити ся мило:
Всї веселі, всякий рад, що радість іде назад.
О княгиньо, рідна мати! Не плач, бо іде твій син,
Будеш його цїлувати, — він для тебе єсть один!
Наш князь-отець добре знає, що журитись минув час,
Він вже Романа встрічає, з ним приїде аж до нас.
А ми ваші вірні дїти, будем до него летїти,
Цїлувати руки й ноги, заведем до вас в пороги.
Потім всї крикнемо разом пред Матїр-сьвятим-образом:
„Мати сьвята, дай їм жити, а ми Тя будем хвалити“.

Где-ж ти валяєш, мій теорбан!
Минув час одпочивати!
Знай і ти, що єсть наш пан, —
Треба йому ще й заграти,
А, загравши, засьпівати
І щиру правду сказати,
Бо без тебе, милий княже,
Дуже до нас біда вяже:
Отець мати з тяжкой скуки
І потуги серця муки
Хотяй о нас памятають,
Лиш нашой біди не знають.
Тепер ми всї в Твоїй власти,
К ногам Твоїм припадаєм,
Що не даси нам пропасти, —
Ми всї о тім добре знаєм!
A więc wtedy, Moscie Książe,
Gdy lat chwila nie jednaka,
Nowe struny Bard nawiąże,
By zaśpiewać Krakowiaka.

(ibid., стор. 97—100³). — 6. „По поводу лѣсохозяйства и лѣсокрадства“ (ibid, іюнь; стор. 68—70⁵). — 7. „Ярмарокъ въ Борисполѣ“ (ibid., іюль; стор. 89—92²). — Всѣ тй статьѣ Чубиньскій написавъ по-россійски.

Всходить сонце в тихім ранці,
Розсьміяв ся новий сьвіт,
Раньше твого серця бранці
Жичать тобі много лїт!
Zaśpiewajme wszyscy razem:
Nasze księstwo cnot obrazem

Kiedy u nich rozkosz taka, —
Utniem sobie ot tropaka!
Шпарко лїта утїкають,
Беруть серце на кірман,
Щастя всїм тщуть, ще кохають,
О, Романе батьку наш!

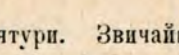
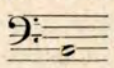
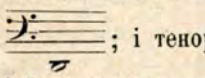
6. Мадриґал.

На цьо сьвято, мій теорбане, нові струни навяжу,
Буду грати що сил стане, а що в серцї — то скажу.
Як сьвіжа вода з криниці, так нам пара всїм мила:
Орел присїв при Орлиці, щоби слава з їх росла.
Ти, Леонїє,[1]) дух гетьманський, своїй Ґедимінсї приглянись:
Гарна панї, цьвіт литовський: милуй, цяцькай та й дивись!
А ти, пісньо моя щира, розійди ся на ввесь сьвіт,
Загуди, як дзвін для мира: „Най вам Бог благословить!“

Лїра.

Хто бував на Вкраїнї, тому напевно довелось здибати лїрника, або чути про його. На розпуттї, при дорозї, на степку, біля хреста, лунає жалібний голос його лїри, що́ плаче „об безсмертному часу“ та о людських гріхах. А то серед базару несеть ся його сумна-сумна пісня про сирітську неволю!... А то в хатї господаря бренить вона перш хвалебним кантом сьв. Варварі [або другому якому Сьвятому] і тодї жартовливою байкою про бідну Біду, або сердешну Тещу...

Сам лїрник завжди слїпець. Науку свою проходить у свого благочинного,[2]) котрому він платить, віддаючи часами зарібок своїх кількох років. Гірка — та наука слїпця, а ще гірша розплата за неї!... Лїрник тип дуже живучий. Коли героїчні бандуристи та горді торбанїсти вимирають, несучи з собою в могилу й секрет своїх чудових мельодий, лїрник живе-живе й буде жити. Його сила й живучість в тому глибокому лїризмови, котрий так відповідає думному духови Українця.

Лїра — струмент струнно-клявішно-смичковий. В їй знаходить ся звичайно три струни [часом, але то була дуже рідко, трапляєть ся й чотири струни]; закрїпляні вони з одного боку на глу́хо, а другий кінець наверганий на кілок, за котрий і можна підтягати-настроювати її. Всї струни на лїрі кишкові простягли ся паралєльно одна одній, але не в одній плоскости. Середня, що́ зветь ся „мельодия“ [на їй вигравають голос — тему] натягнена вище тих двох струн, поверх клявіятури. Звичайний тон її *la* ; із двох других струн одна тенор зветь ся, настроюєть ся в октаву до середньої , а друга байо́рок [часто скручений із кількох тонких струн], вистроєна в субдомінанту, це-б то *re*: ; і тенор і байорок покоять ся на кобилках рухомих, і їх легко присунути й відсунути до колеса-смичка, а тим або добувати з їх звук, або ні.

Замість смичка в лїрі вставляне колесо деревляне, гладенько обчищане на периферії. Приставляне перпендикулярно до струн, воно крутить ся за корбу, зачіпає струни і дає згук, яко безупинний смичок.

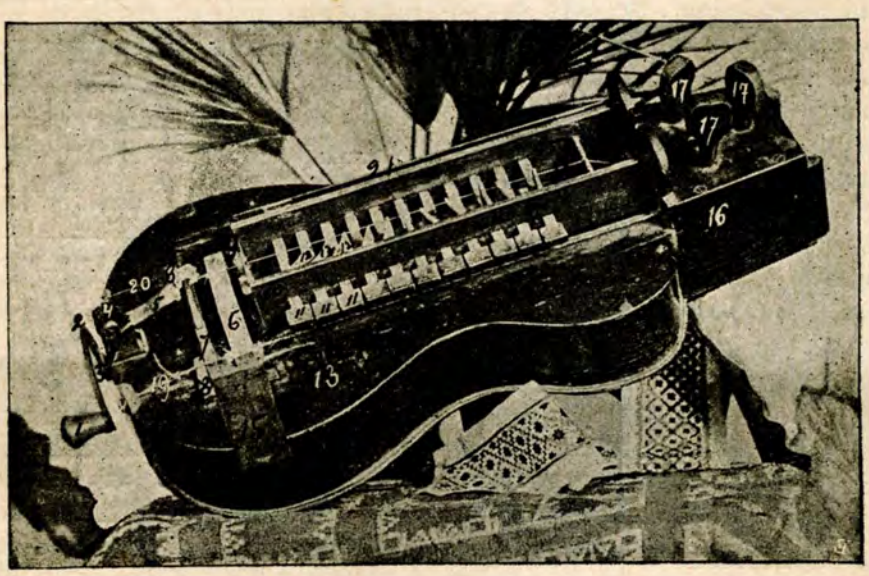
Лїра водить ся не тільки у Українців, її мають те-ж Волохи — царі смичкових струментів; тільки волоська лїра трохи різнить ся фасоном своїм, а прінцип той самий. Коробка з клявіятурою в волоській лїрі приладнана там, де в ґітарі звичайно ґриф, а в українській лїрі поверх резонуючого ящика.

Процедура настроювання лїри сама по собі цїкава і складає ся з двох моментів: настроюваннє струн [мельодиї, тенора і байорка] і підстрій мельодиї або клявіятурн. Звичайно перше строїть ся *la* — струна мельодиї, а дві бокові струни відсовують ся, щоб не шкодили чистотї і ясности згука. Коли *la* підтягнено до належньої високости, [котра часто як раз рівняєть ся *la₁* (A) по дїяпазонї], присовують тенора і підстроюють його в октаву, а тодї вже до цїєї грубої октави достроюють байорка, субдомінанту. Часами треба ізолювати й мельодию, для того її троха піднїмають і підкладають півклявіші під неї.

Другий момент — підстрій клявіятури тичеть ся уже до самої мельодиї. Клявіші лежать в гніздах коробки так, що їх можна присовувати до струни, — відпадають вони самі через свою самовагу. Поверх клявішів в гніздах вставляні півклявіші так, що їх можна навертїти в право і у лїво в горізонтальній плоскости до кілкового або смичкового кінця струни. Оттакі півклявіші, котрих буває від 9 до 14 штук, притискають струни і скорочують її, через що міняєть ся високість згука. Поставляні і закрїпляні в своїй позициї ті півклявіші, видобувають з мельодиї відому, становчо затверджену скалю, до аналїзи, якої я перейду.

[Далї буде].

Боян.

Поодинокі частини „Лїри“:

1. Тро́ник.
2. Ко́рба.
3. Вало́к [вісь іде в середину лїри; на їй крутить ся колесо-смичок].
4. Дзя́дик.
5. Байор [півтриф].
6. Ко́лесо.
7. Підставка — кобилка до мельодиї.
8. Дві підставки: до тенора і байорка.
9. Брумар.
10. Клявіятура.
11. Клявіші.
12. Нити [півклявіші].
13. Дека.
14. Кибіт.
15. На́лубок.
16. Шия.
17. Кілки.
18. Мельодия [струна].
19. Тенор [струна].
20. Байорок [струна].
21. Хвартух.

Nº 4½. **Лїра.**

[1]) Жених.

[2]) Так звуть лїрники своїх старших товаришів, котрі стають їх начальниками, судями і карателями.

Нарис сучасного вчення про бактерії.

[Конець.]

Усїм відоме щепиннє коровячої віспи після Єннера, що через його ся хороба зовсїм стратила характер страшного помірку, хоч ще й до Єннера щепили віспу, але натуральну, що звичайно було майже так само небезпешно. Отсей прінцип взято для забезпечення від заразливих хороб і розвинято Пастером, що́ витворив засадні способи такого забезпечення, — а власне оден спосіб є в прищепцї бактерийної їдї, другий в прищепцї ослаблених культур тих бактерий, що проти них бажало-б ся забезпечити орґанїзм. І справдї першим способом можна забезпечити курий від cholera des poules, кріликів від зараженнн b. piocyaneus, инше зьвіря від телїя ї від зараженнн вібріоном Мечнїкова.

Більше значіннє має щепиннє ослаблених культур, а його десятти можна кількома способами: високою температурою, прибавленнєм до трівної материї, що на нїй ростуть бактериї усяких хемічних з'єднань, які затримують розвиток і т. д. Бактериї, що́ виростають при сих умовинах, ґрачують свої наточені властивости, роблять ся менш ядні і, коли їх увести в орґанїзм, то справжньої хороби вони не викличуть, а нададуть йому сили змагати ся, коли звичайні бактериї заразять його. Значіннє сього способу найлїпше виявило ся в боротьбі по способу Пастера з телїєм; так з сеї хороби здохло перш 10% баранів, а після прищепки за 1882 на 243 тисячі пропало тільки 2640 теж 1·08%. Потім Пастер перейшов і до лїчення сим способом людий і навчив вилїчувати від сказу, висушуючи мозок кролика, а потім уводячи людинї витяжку з такого мозку; наслїдком сього стало ся, що перш умирало з сказу 16%, а тепер 1%. Потім Рітсато і Берінґ опублїковали, що вони знайшли спосіб лїчити tes ames і діфтерию, прищепляючи сироватку крови зьвіря, що́ не здатне слабнути на сї хороби, а Тіццонї підтримав се заявленнє багато. Сюди-ж належить спосіб лїчення сухот після Коха, хоч він і не удав ся, але прінцип його був справедливий. Взагалї тепер у сьому напрямку багато працюють над усякими хоробами, між иншим над холєрою. На приклад самими останнїми часами Савченком і Заболотним у Київі опублїкований спосіб прищепки ослаблених культур холєрних бакцілів, що ним вони цїлком забезпечили себе від заслабленнн, а до того кров їх прищеплена другим людям в дуже незначній кількости стала здатною не допускати до заслаблення. Вкінцї треба сказати, що тільки способи прищепки ослаблених культур або бактерийної їдї дадуть позитивні наслїдки у лїченню інфекцийних хороб, і навіть цїлковитому забезпеченню від заслаблення, тодї як на лїченнє лїкарствами зовсїм не можна покладати надії.

Далї треба вказати на методи досліду, що через них бактеріольоґія досягла таких наслїдків. На першому плянї стоїть тут поліпшеннє мікроскопа, як його побільшуючої сили, як досягнення більшої ясности малюнку, що́ з'являєть ся під мікроскопом. Щоб досягнути останньої мети, було зроблено обєктиви або хромати, що вони суть цїлою сістемою лїнз, у яких майже зовсїм знищено сферичну і хроматичну аберацию. Опріч того важне значіннє має здатність лїнзи давати такий малюнок, що у йому легко можна розібрити ся [Penetrationvermögen], що досягаєть ся через гомоґенну іммерсию; теж кладеть ся між мікроскопічним препаратом а обєктивом крапля кедрового масла, що його показчик переламаня близько стоїть до того-ж показчика скла, через що можна добре осьвітлити поле зроку, позаяк нема страти сьвіту, що́ умовляла ся оптичною ріжницею скла і повітря. Далї ще треба визнати за дуже значне поліпшеннє конденсора Аббе, що він є дужим апаратом до осьвітленя, при уживаню якого малюнку тканини, що досліджуєть ся, не видно і навпаки дуже релєфно виступають кулї [nuclei] клїточок і бактерий.

Щоб досліджувати бактериї, береть ся крапка тїчі, що в нїй є бактериї, кладеть ся між двох табличок з скла, і вставляєть ся під мікроскопом. Щоб дослїдити рух бактерий, уживаєть ся одна табличка з ямкою по серединї, кладучи у неї крапку тїчі з бактеріями; їх можна бачити при нормальних умовинах. Але бактериї дуже малі і їх трудно розглядїти; через те уживають усяких фарб, переважно анїлїнових, що від них бактериї виразно видїляють ся на полї зроку, хоч фарбуваннєм бактериї убивають ся і тодї нам не можна бачити їх життєвих властивостий. Але, коли-б досліджувати бактериї ми мали змогу тільки самим мікроскопом, то вже через одну схожість форми окремих ґатунків, ми їх не спромогли ся-б добре відрізняти і наслїдки досліду були занадто незначні. А як вже ми казали вище, бактеріольоґія досягла надзвичайних наслїдків і се трапило ся, коли на підмогу мікроскопічному досліду з'явила ся метода культур. Щоб культивувати бактериї, ми повинні зробити їм трівні материї, що ними вони мали-б змогу годувати ся. Для сього варять буліон з рубленого мяса і сіють на йому бактериї. Сей спосіб буває дуже користним, особливо коли ми досліджуємо бактериї на склї з ямкою, бо тут безпосередно можна бачити, як розвивають ся бактериї, позаяк буліон зовсїм є прозорим; але одною з мет бактеріольоґії є відрізнити окремі ґатунки бактерий, щоб дослїдити їх властивости нарізно, а се дуже трудно при уживаню рідких трівних материй. Через те то прийшло ся шукати твердих субстратів до культивованя. Коли шматочки вареної картоплї лишить ся на деякий час так стояти, щоб вона не висихала, то поверхня її вкриваєть ся ріжного кольору і форми крапками. Коли їх роздивляти ся під мікроскопом, то можна побачити, що се єсть кольонії мікроорґанїзмів, що́ осїли ся на картоплї з повітря і потім розплодили ся. Але мало того: кожен ґатунок дістаєть ся нарізно, бо кожен мікроб, що́ осїв, дає початок кольонії того самого ґатунку, що до його і він належить. Коли-ж так само постановити склянку з рідким буліоном, то і на його бактериї осядуть, але за короткий час окремі ґатунки так перемішають ся, що нїчого не можна буде й розібрати. Далї можна, уживаючи варену картоплю, як трівну материю, дістати на нїй чисті культури не тільки з повітря, але з кожної тїчі, що в нїй змішано скільки ґатунків, переносячи з одної картопелини на другу, як можна меншу кількість зараженої бактеріями материї, так що по четвертім або пятім перенесеню кожне індівідуум сидіти ме окремо, і дасть початок кольонії власного ґатунку. Але й на сьому поступ не спинив ся. Кох надумав ся повертати прозорі рідкі трівні материї у прозорі-ж тверді, а власне прибавляючи до мясного буліону желятину, що́ доволї швидко, коли її розтопити, холоне і, охоловши, стає такою, як драглї. Таким способом сї прозорі тверді материї з'єднали у собі користні властивости обох попередних материй — рідких і твердих. Опріч желятини до буліону можна приливати аґар-аґару — рослинних драглїв, що́ дістаєть ся з водоростин китайських і японських мор, добра теж прозора, тверда, трівна материя з сироватки крови.

Але треба сказати, що хоч на наших трівних материях більшість бактерий росте, про те є і такі бактериї, що на них рости зовсїм не здатні, значить — поліпшеннє у сій сфері ще конечне потрібне. Наготувавши трівних материй, треба у їх вбити усї зародки, щоб вони потім, коли будемо робити досьвід, не проросли і не симульовали посіяних нами зумисне ґатунків. Сього досягаємо, нагріваючи трівні мат рии; але тут дуже нагрівати не можна, бо попсуємо самі материї; через те уживаєть ся такий спосіб: один день трівну материю нагрівають до 100° Ц. ¼ години; від сієї температури пропадають дорослі бактериї, а спорам нема жадної вади. Через добу знов нагріваєть ся материя до 100° Ц. ¾ години, але за добу майже усї спори встигли зробити ся дорослими бактеріями і їх можна вбити сією температурою. А щоб цїлком бути певним, що усїх зародків убито, нагрівають так само ще через добу: сю-ж процедуру нагрівання треба раз-у-раз робити, коли посудина з трівною материєю відчинялась або остання переливалась у друге місце. Щоб відокремити з мішанини окремі ґатунки бактерий, уживаючи прозорих, твердих, трівних материй, роблять так. Розливши у пробірки, теж скляні дудочки, на приклад буліон з желятиною, звичайним нагріваннєм через три днї вбивають у трівній материї випадкових зародків; далї крапку течі з бактеріями переносять на платиновому дроті у яку небудь пробірку і добре розмішують [розмішувати можна, бо від температури у 100° Ц. желятиновий буліон став рідким]; далї з першої пробірки крацку течі переносять знов таки на платиновому дроті у другу пробірку і тут розмішують; з другої у третю, з третьої у че-

тверту, а часом і пяту; потім, зробивши усе се, виливають желятину, поки ще вона не захолола і не стала твердою, на широкі і низькі філіжанки з скла. Тим, що ми переносили крапку течі з одної пробірки у другу, ми зробили те, що у третю і четверту попало тільки кілька одиниць бактерий; а коли ми виллємо желятину на широкі філіжанки, то кожне індівідуум буде лежати окроме і дасть початок цілій кольонії того-ж ґатунку, що і сам він, а позаяк желятина скоро холоне, то кожна кольонія буде лежати окроме. Тепер, коли кольонії виростуть вже чималі, то можна бачити, що вони не однакові; деякі бактерії мають дуже характерні кольонії. Далі можна, так відокремивши, брати звідтіля тоненьким дротом бактерії і досліджувати під мікроскопом або що. Але кольонії бактерий, хоч зразу й сидять на плескуватих філіжанках окроме, але потім так розростають ся, що зовсім зливають ся і культури від того пропадають. Щоб сього не трапило ся, щоб кольонії завжди були кожна окроме, то беруть дротом крапку з кольонії і переносять у пробірку, що в ній є яка небудь трівна материя, і дротом або вколюють у середину материї, або проводять на поверхні борозенку: тоді навкруги і вздовж вколеного місця розростають ся бактерії. Тепер то, коли кожен ґатунок бактерий у нас є нарізно, легко можна дослідити і усі його властивости і те, які чинники на його впливають.

Вкінці скажемо: длятого, щоб визнати, що визначений мікроб утворяє своїм життєм в орґанізмі визначену хоробу, треба, щоб він відповідав таким умовинам: 1) щоб ту саму бактерию завжди знайдено в кожнім поодинокім випадку визначеної хороби і щоб вона стрічалась тільки при цій хоробі і була у кількости, що нею можна з'ясувати які з'явища хороби; 2) щоб бактерию сю дістали у чистій культурі поза орґанізмом; 3) щоб прищепивши чисті культури якому небудь звірятї, викликати у його ту саму хоробу, що ми хочемо знайти її побудника у вигляді бактерії. Але треба сказати, що часто усіх пунктів сієї схеми не можна задовольнити, хоч би й через те, що є хороби, які тільки нападають на людий, а звіря не можна нїякими способами заразити. Про те і такі бактерії визнають ся за причину визначеної хороби.

Д-р Ол. Черняхівський.

До історії нашого театру.

[Трупа Деркача. Єго Одісея до Франції. Псевдо-українські товариства драматичні. Пєса Пи—нецького „Тарас Бульба".]

Наші часописи остатнїми часами, почитай, що дня пишуть об чотирьох вельми великих річах: об пляшці вина, котрою ощасливив молодий король прусацький старезного Бісмарка, об Мілянї, об Велянї і об... „хахлахъ" в Парижі, Лїонї та Марсилії. Завидуючи морякам і тому, як їх приймали і голубили Французи, „нашим" заманулось і собі скоштувати поцїлунки французьких красунь. І ось зібралась купка „бурлаків до одної хати" думати-гадати, яким побитом та легким робом грошиків дістати. Думають-гадають: всюди ми були, по всїх усюдах нас добре знають, а ще куди-ж нам тепера йти, щоб щастє-долю знайти. Ввіходить до них п. Деркач і каже: — „А чого, хлопці-молодці, вам журитись? Гайда до Франції! Там на все, що пахне „руським духом" пішла мода тепера. Зробіть ся „хахлами-актёрами". Ми з своїми танцями та хорами, з своїми сорочками та цяцьками всїх зацїкавимо, — і посиплють ся гроші! Гроші золоті, гроші срібні, та подарунки коштовні дорогі, та вінки з лавру, та... А що більша частина з вас не Українці і України нїколи і не бачили своїми пречистими ясними очима, — дарма! Аби-б сорочка цяцькована, штани широченні, шапка смушева на голові, та вус під носом теліпав ся до кишок! А що ви нїколи на кону не бували і ротом пріч лайки, а руками пріч бійки, нїчого не виробляли, — то й се дарма! Нїхто нїчого не прикмітить! Памятайте, що у Франції горить скажена симпатия до всього, що „руським духом пахне". А вже від нас чи не пахне сильно „руським духом?" От поїхав п. Деркач з цїлою ватагою якихсь злиденників до самої Франції, до самого Парижа. А в Парижі.. гай-гай — скорійше до дому тїкай! Бо там у тих, що не мають чого попоїсти, в животї скавучать такі-ж самі собаки, як і в Росії. Підвело животи у наших „артистів", порепалась на них шкура до кісток, ноги вже не гопакують, а тільки бігають від хати до хати під вікном колядувати, може якийсь Француз кине вареника в латану торбу.

Жарти на бік! Уста жартують, а досада і жаль шматують серце.

Мало було нашим акторам, що вони зробились „притчою въ языцѣхъ" в Росії! Вони ще чкурнули до Франції, і хто?... Не Кропивницький, не Садовський, а... сам пан Деркач!

Як подумаю гаразд, то менї навіть воно здаєть ся кумедним, що я трачу папір, спустошую каламар, гаю час і турбую вас, ласкаві читачі, зза такого нїкчемного сюжета, як театр п. Деркача. Але що-ж робити? Заліз кнур в панський двір — треба його бити! Цей Деркач з своїми Деркачатами вже давно почав труїти мою кров, — ще в Сибірі, потім в Петербурзї, — а тепер край прийшов моєму терпінню: що не візьмеш, рано вставши, часопись, — Деркач тай Деркач!... „Деркач приїхав", „Деркач грає", „Деркач голодує", „Деркач колядує", „Деркач утнув на славу тропака...", „Деркач утїк і дав драпака"... Аж моторошно робить ся! Хоч кинь читати часописи! Де тепера накивав пятами „господинъ Деркачь" — нї „Новое время", нї „Новости" не знають. Думають, що наложив на себе руки, але я собі мислю, що цього не може бути: повіситись не повісить ся, бо нї одна гиляка в лїсї, нї одна бантина на горищі не видержать його, гладкого! А як би кинувсь в чорне море, то і се знати було-б, бо висадив би своєю масою усе море і затопив би Одесу, Смирну, ще і Трапезунт! Він живий, сидить і сидїти ме мабуть в якій небудь сажалцї, поки люди, „публїка" трохи забудуть його Одисею до Парижа, де думав-гадав і дуже сподївав ся, що з симпатії Французів до Росії він здобуде собі грошовий пробуток!...

Тепер ми маємо в Росії 5—6 українських труп, а під ряд з ними скупчилось ще багацько так званих псевдо-українських труп, котрі складають ся з авантуристів різної масти, різних націй і різних країв, мовляв „з Ками і з Волги" і добре собою нагадують „Розбійників" Шілєра, між котрими бешкетують і чванливий та безглуздий Шпіґельберґ, і шибеник Ролєр, і лодар Рацман, і другі. Такий скарб є наприклад трупа якогось то Мирова, котру я бачив торік в маю в Казанї. Грали „Гаркушу" Олекси Стороженка. На афіші було надруковано: „Театръ Сада Панаева. Въ субботу, 9-го мая, малорос. труппой представлено будетъ *Гаркуша. Картины изъ Казанскаго быта* (!!) Участ. Г-жа Мирова, Романовская, *Камирова* и др., гг. *Мировъ*, *Мирославскій*, Разумовскій и др".*) Актори балакали на якійсь то мові, котру не розуміли нї Росияни нї Українці. Одежа на них, на всїх була на половину мордово-татарська, на половину черкаško-абхазська. Гидко було сидїти і дивитись на цих *Мировых* [чи не одного плоду і заводу то діточки були?] і слухати їх харамарканнє. Досить вже те, що „Гаркуша" з *казанського побуту!!* Другий скарб — це трупа господина Деркача. Його трупу я вперве бачив в Омському, де як то кажуть „і Хома чоловік, і Гапка люди", і де його трупа удавала з себе те, що в аптиках звуть: грубо накришенє зїлле, але без одної стеблиночки, що зросла на українському ґрунтови. Один тільки Деркач балакав по українському, але в цьому одному мало ще ваги! Правда, народу було в театрі, як та галич; гроші сипались, буцїм з рога; та тільки це від того, що: 1) і в Сибірі прозвенїла слава трупи Кропивницького, „малороссійской трупы"; 2) там, як казано, і Хома чоловік, і цап була Абдурахманом".

Приїзджаю торік в Петербург, аж гульк — на афішах: Деркач. Не вже-ж, подумав я собі, се Омський Деркач з своїми Деркачатами? Не вже-ж цей птах, насвиставшись в очеретах понад берегами Іртиша, перелинув сюди на береги Неви розважати столичний люд?...

Ставилась пєса „Тарас Бульба" К. Пи—нецького. Цїкаво! От і пішли ми з д. Мордовцем у театр. І почалась вистава, і пішла пєса — самий нескладний і нездольний утвір, котрий нї скільки не нагадує невмирущого епоса Гоголя, нї

*) Шан. Автор прислав нам згаданий афіш в оригіналї. *Ред.*

своїм складом, ні малярностю, ні силою могутною... Очевидячки, приходить ся згадати давно звістну істину, що не всї клясичні поеми, романи та повісти можна драматизовати, а за ті твори, котрі можна-б обернути в драму, має братись тільки митець з снагою.

Бульбу удавав актор Базаров, старезний кінь, котрий вже з'їздив ся з давних-давен, не будучи і тодї „славен". Балакав він по нашому, як Мадярин по нїмецькому. „Товаришщї з Сїчи, нє нада", „Гораций, кажись", „Кой чортъ" і т. и. Пріч цього, він скорійш нагадував провінціяльного короля Лїра, ніж Бульбу, бо де-ж таки Бульба балакати ме такечки: „Мої сини, о! добрі козаки!... Як били у дїлї-о! Што они — о! будуть драть ся!... Щоби я, я простив — о! о!... нїколи!" Я вам божу ся, що сидячи в театрі з олівцем та папером в руцї, я позаписував і позривав геть всї цї квітки пахучі правдиво і достоменно. Чи це-ж Гоголївський Бульба? Змилуйтесь, хіба-ж Бульба, Тарас Бульба міг в кінець опянїти від трьох чарок горілки, як це удав Базаров при стрічі з синами? Хіба Тарас Бульба міг би так стогнати та зойкати так жалібно та болїзно на кострищі, як стогнав і зойкав Бульба-Базаров? Та хіба-ж Гоголївський Тарас не є один з тих народнїх велетнїв-титанів, тих скелистих залїзних лицарів, з котрих пасмами дерли шкуру, садовили на палї, а вони собі нї гадки: відкрешували огню і запалювали люльку? Ми з д. Мордовцем немало обурювались, глядячи на таку ганебну профанацию українщини і Гоголя.

Андрій [п. Рєшетнїков] у Пи—нецького — такий сьміхотворний, мізерний та жалїсний, що на приклад я нїколи не згодив ся би їм стати, хоча-б менї подарувати не те що Людвіку, а навіть всю Польщу на придачу. „Промов, — каже він до Людвіки, — одне слово, то я все, все на все.. на все готов... я, я, я, та я нїчого не знаю, нї, нї, я не з тих знатних ґрафів" і т. и. А кажучи це, Андрій-Рєшетнїков так солодкосьпівучо-пянїссімо шепотів, так ґрациозно поводив рученькою білою, такі пускав здохи: аххх!. що Людвіка певне зареготала-б укупі з дивачами, коли-б їй не запоміг хлїб, котрого принесла їй Татарка і котрий вона похапцем запхала собі в манюсенький, шляхетсько-панянський ротик. Signor Андрій шепоче і пускає здохи, а Signorina Людвіка fa tutto mangiare.

Жид Янкель [п. Марченко] — один з тих жидів, на котрих виїжджають всї наші українські драматурґи. Утріровка у Пи—нецького, як у инчих авторів. І тут, як і там жид без кінця-краю кричить: „ґвулт, татеньки, маменьки, ципоньки"; і тут він підскакує мало не до стелї, тріпає ручками, дриґає ніжками, виробляє те, що так відповідає художественному чуттю автора пєси et tutti quanti, відповідає розвитку глядачів, котрим істий драматурґ-творець, вчитель-пророк нїколи не потурати ме переносячи кльовнський елємент з арени цирка в храм Мельпомени, цю живу високу школу, — а навпаки своїми творами, своїм словом сприяти ме вихованню глядачів, помягчати ме іхні дикі норови і грубі інстикти!... У всїх наших драматурґів жид повинен доконче сьпівати „кіплєти". Чи до шмиги, чи нї, чи до дїла, чи не до дїла, — силькісь; Воно сьмішить, воно вподобаєть ся юрмі, значить ся воно є потрібний елємент задля мнимого успіху пєси, задля хвилевої слави дїяча-актора, — слави?... Незавидна слава! Незавидна доля спеціялїзоватись на кону в ролях кльовнів [У М. Садовського на пр. п. Загорський так звик грати жидків, що навіть і з Возьного удає жида]. І у Пи—нецького Янкель такий же великий страхопуд, як і у инчих наших драматурґів, а може ще й більше! І все таки автор „Т. Бульби" п. Пи—нецький, добре знаючи, що одним страхом жид не насьмішить глядачів, а насьмішити їх притьмом треба, умудрив ся поставити бідолашного Янкеля самісїнького посеред лїсу, де навколо всюди стріляють з рушниць та з гарматів, де на гіляках висять і хитають ся в повітрі повішані Янкелеві одновірцї, умудрив ся його, кажу, тут поставити і над Янкелем такий чар вчинити, що Янкель у такому пеклї... що робить?... Вмирає з ляку? Нї: він „шпівае шобі кіплєти!"

Та мало до чого не додумались деякі наші драматурґи. Инчі з них, на пр. автор пєси: „Добрі сусїди", заставляють своїх жидків-шинкарів танцювати перед шинком навіть з дївчатами українськими, чого вже мабуть, окрім автора, вряд чи траплялось кому-небудь колись в селї бачити. Чорти його знають, а я нїчогісїнько в цьому не второпаю! Гопаки займають велику частину в деяких наших пєсах. Тому то в кожній трупі, навіть в такій, як Мирова, Чердака, годуєть ся свій дресований годованець „гопак-майстер", котрий що божого вечора має обовязок вискочити ізза гурту хлопців і дївчат, як deus ex machina, на самий край кону і утнути гопака: підскакувати, лящати долонями себе по стегнах та, присїдаючи по долівцї, підкидувати у гору шапку і ловити її на лету одною головою, — і після чималого такого біснування ховаєть ся позаду гурту, щоб на рев глядачів bis, знов вискочити і знов удати з себе бісноватого!

Тарас з синами проснулись досьвіта, як тільки почало на сьвіт благословлятись, і зненацька з'явились на кон в убраннї празниковім дївчата й парубки, поставали перед глядачами, неначе ті некрути на пляцу, і почали сьпівати... Як це так, відкіля і чого се висипали сюди в такий час дївчата, сьвятий його знає, та ще мабуть п. Пи—нецький.

Дуже добре вчинив би п. Пи—нецький, коли-б він з всїєї пєси своєї викинув усе, пріч пісні, котру він вставив, пісні, котру скомпонував наш славетний музика Лисенко мабуть задля того, щоб не те що спорушити, а в щент розбити серце кожного слухача. Почувши цю пісню, ми з д. Мордовцем покинули театр. По дорозї менї дїдусь розказав, як в 1886 р. Петербуржцї вчинили проводи покійному Костомарову, і як на цих проводах між инчим просьпівав хор, під орудою самого майстра Лисенка, цю саму його „Зозулю". Обернувшись і побачивши д. Стасюлевича [редактора „Вѣстника Европы"] в сльозах, Данило Лукич підійшов до його і спитав ся, чого він плаче; на це Стасюлевич віддав: „Нїколи нїчого подібного я собі не міг представити; і коли на тім сьвітї мене спитають, чи чував я тут гарну музику, то я назву „Зозулю".

Стало буть з всїєї пєси усолодила нас тільки „Зозуля". Але-ж „Зозуля", вибачайте, не Пи—нецького

Глядїть, хто кого грав в „Тарасї Бульбі" в один вечір у господина Деркача: Г-нъ Суходольскій заразом грав кошевого отамана, Гуню і дубенського воєводу, Бужинського. Г-нъ Клинцовъ грав Дмитра Товкача і козака, Петренка. Г-нъ Врублевскій грав Пилипа Квача і запорожця Бородавку. Г-нъ Марченко грав польского полковника Попеля і жида Янкеля!...

Такий то Деркач, що втїк з Парижа! Та не оден він тепер такий!...

Цезар Білило.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Шевченкові роковини в Петербурзї. [З листу до редактора „Зорі"]. Цїлу ніч не спав. Гуляв, бенкетував. Я був филею в цїлому морі сьвяточно виряжених веселих, щасливих людий, котрі зібрались вчора сьвяткувати память незабутного сьпівця України, безсмертного Тараса... Ох, чую я, що нї снаги, нї кебети не вистачить у мене — описати вам наше сьвято в таких блискучих фарбах, в таких промінястих рисах, в яких воно сияло з вечора до ранку. Спробую, серце, я як вийде, козаче, ледачо, то облийте мій лист гарячею хвилею вашого кохання до України, — тодї уявите ви собі вповнї те, що у нас дїялось.

Роковини Тарасові сього року породив славетний маляр Михайло Микєшин, Тарасів друг і товариш. Він їздив по начальству, він клопотав, бігав, бідкав ся, аж поки не добув дозволу на поминки у Казанському Соборі 25-го лютого і на сьвяткуваннє памяти Тараса 6-ого марця. Ще за місяць почали збиратись члени комітету на раду, як найкраще сьвяткувати. Членами комітету були: Микєшин, Мордовець, Бернштам, Цьвітковський, Балашов, Короленко, Тимченко, Реріх, Білявловський і кілька студентів, виборних від всїєї української молодїжи в Петербурзї. Збирались 4 рази і виробили програм. Укупі з роковинами ще радились члени і об „товаристві імени Шевченка в Петербурзї", котре теж породила і виплекала гаряча любов Микєшиного серця до нашого Тараса. [Про це товариство инчим разом].

Хозяїнами вечора були члени комітету. Почав ся він о 9-ій годинї. Почали збиратись гості, між котрими були і ґе-

нерали, і директори департаментів, і професори, і писателї, і багато, багато вельможних панів з своїми панями і панночками, чудовими красунями, скрашавшими усю велику значну громаду, красою, чарівним блиском карих очий і всїма роскошами південної жіночої вроди. Добра частина студентів одягнена була в национальну одежу, один навіть одягнув ся Запорожцем. А дівчаточка наші, „землї козацької краса“, — Господи, вони у нас такі, що на них „глянути і вмерти“, — неначе весняниї квітки в садку, в плахітках та вишиваних сорочечках, в корсетках, та з намистом і дукачами на шийках лебединих, з червоними черевичками на ніжечках маленьких, з червоними поясочками округ тонесенького стану, з віночками на круглесеньких головоньках, з стьожками та барвистими лентами в довгих пишних косах на спинах струнких та станистих... І раю не треба серед такого запашного квітнику! Забуваєш і про зірок небесних серед таких очий! Не треба і літячка пекучого серед такого гарячого подихання! Дарую вам всїх сьпівучих цаташат з соловейком під калиною, з жайворонком в блакитї за такий дівчачий щебет срібно-дзвінкий та солодкий. Гарні ніврокy, звабливо гарні! Не знаєш, до якої перше хилитись, на яку перше дивитись і в яку з них залюбитись.

Студентів і студенток було більш як 250 чоловік. Між студентами були і університанти, і академики, і техніки-інжінєри, і лїсники, і малярі і т. д. З писателїв тут були: Мордовець, Пипін, Градовський, Міхневич, Львов і богато инчіх. Були Цьвітковський, Бернштам, Балашов, Микєшин, Короленко, директор департамента Ковалевський, проф. Пелех, Краєвський, Семиренко, багато вишчих воєнних і невоєнних з зьвіздами на грудях. Всїх гостий було 500 550. Всї тутешні часописи поприслали своїх кореспондентів.

По стїнах величезної салї Павлової вис̀їли великі ілюстрациї Микєшина до „Кобзаря“ Шевченка. Замість рамок скрашали цї картини гарні українські рушники. На головнім місци, на кону, на авансцені красував ся великий білий бюст Тарасів серед квітків і пальмів, а позаду стояв обрамлений плахтами великий [2½ метра] патрет Тараса, над котрим працював Микєшин, не переводючи духа, днї і ночі. Патрет намальований прегарно: стоїть Тарас без шапки і тримає в правицї кобзу і дивить ся вперед своїм сердечно-сумним поглядом; в ногах положено йому лїру; лїворуч видно українську ніч. Убраннє на Тарасї українське.

Коло десятої годины хор з 60 сьпівців і сьпівачок просьпівав росийський гимн [6-го Марця сьвяткували день вступленя царя на престол], після цього хор пішов на сцену. Підняли завісу і глядачам з'явив ся Тарас, а круг його хлопцї і дівчата. І загремів хор: слава, слава! За сим вийшов на кон Микєшин і промовив: „Пани-добродії, сьогодня нас з'єднияє одно сьвято, одна любов! Любов до Тараса, мого незабутного друга і товариша, славетного сьпівця України, великого славянського поета! Дай Боже, щоб слава Шевченка морем розлилась по всїй Руси на віки!“ За сим хор засьпівав: „Слава нашим козаченькам“. Далї виступив К. Білиловський і прочитав написаний на сей вечір вірш „Роковини Тараса“.[1]) Потім почав ся концерт: сьпівав хор, сьпівали п. Чубинська, Михайлова, Меншикова, Гончаров, Майборода, Тартаков, (все артисти з Імператорської опери), Гордіїв. Сьпівав між инчими лїрник з лїрою. Мордовець прочитав: „Думи мої, думи“. Цьвітковський прочитав: „До Основяненка“. Нарештї хор просьпівав: „Закувала зозуля“ нашого знаменитого Лисенка.[2])

Зараз після концерту фотоґраф зняв при маґнієвому сьвітлї патрет Тараса з дівчатками та хлопцями круг його, а коло них Мордовець. Балашов і Білиловський. Тим часом ставились столи! Подумайте тільки: вечеря задля 500 гостий! Була се велика і величезна вечеря! Пішли тости: за память Тараса — виголосив Мордовець, за память Костомарова — Цьвітковський, за Микєшина — Білиловський, за память Александрова і Глїбова — він же, за присутних Українців — Короленко, за Мордовця — багато.

Білиловський прочитав, ставши на стіл, яко мога гучним голосом телєґрами:

1) Від львівського товариства імени Шевченка: „Львівське товариство Шевченка шле сердечний привіт сьвяткуючим память Тараса. Свою Україну любіть, бо время люте! Боріте ся, поборете!“

2) З Київа: „Прилучаємо ся щирою думкою до шановного збору, що́ сьвяткує память незабутнього кобзаря і його широкопросьвітних ідей. Лисенки, Старицький, Пчілка, Леся Українка, Людмила Старицька, Нечуй“.

3) З Харкова: „Щиро дякуємо що нас не забули, щасти Боже Вам у нашому дїлї. Харківцї“.

4) З Харкова: „Сімя Харківців шле своє шануванне памяти великого чоловіка. Вячеслав (Александрів).“

5) З Харкова: „Переконаннєм почуття єднаємо ся з Вами, земляченьки, вкупі гучно виголошуємо: Слава віковічня батькові Тарасові. Катренко, Степаненко“.

Київська телєґрама прийшла на імя Цьвітковського, а решта на імя Білиловського. Пріч телєґрам, „Товариство Січ“ в Відні і часопись „Зоря“ у Львові [власне Василь Лукич, її редактор] прислали на імя Білиловського привіти, — від „Січи“, за підписом голови Павлюка і секретаря Петровського. Усюди всїм в одвіт відіслано привіти. Після прочитання кожної телєґрами, вся велика громада одвічала громовим „ура!“ Прочитавши телєґраму з Київа, Білиловський гукнув: „а Киянам, нашим духовним гетьманам, тричі ура!“ І грім в горобину ніч не дужче гремихтить, і море чорне не дужче реве, і дуброва в бурю не дужче шумить, як дуже загучало тричі ура пятьсотголосої громади!

Одна пісня гуртова за другою, тост за тостом, братання, поцїлунки, танцї та музика, радощі і сльози, сьвяті сльози, — все це змішалось і з'єдинилось в один величезний стоголосий гук, в один великодній дужий дзвін, в веселий гомін гучної та бучної Запорозкої Сїчи. Кругом аж гуде, земля і стїни стогнуть, а наші так і ріжуть. Тарас неначе ожив. Рука його з кобзою неначе заворушились і за чудовим дзвоном його золотих струн, здаєть ся, почулось: „Добре, хлопцї, ще раз, ще раз!“

Петербург 7. марця 1894 р. **Цезар Білило.**

Д-Р СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ.

[Гл. портрет на 145 стор.]

Теперішний професор українсько-руської мови і літератури при черновецькім університеті родив ся 8 н. ст. сїчня 1859-го р. в селї Немалові, повіту каменецького в Галичинї, де батько єго є господарем. Першу науку одержав в місцевій сїльскій школї; відтак до 3-ої кляси люд. ходив в Радехові, а до 4-ої у Львові. Принятий до бурси Ставропигійського Інститута, в рр. 1869—1874 ходив до руської ґімназиї, а відтак, стративши через слабість, рік перейшов на нїмецьку ґімназию, бо як сам каже „нїяково було ходити на тій самій ґімназиї низше від давних товаришів“. Зробивши екзамен зрілости записав ся на черновецький університет і тут став слухати клясичної, словянської і руської фільольоґії. Познаємившись в новім місті, ввійшов зараз в руське академічне товариство „Союз“, котрого небавом став головою, — заняв ся зложенєм гарного хору, грав в аматорськім театрі і заправляв ся до праці народної. В р. 1882-ім скінчив університет і подав ся до екзамену з латини, греки і руського на цїлу ґімназию. Між тим 1883 р. помер професор українсько-руської мови і літератури при черновецькім університеті, Ґнат Онишкевич. Молодий кандидат на учителя рішив ся здобути опорожнене місце для себе. При підмозї щирого патріота, тепер вже покійного, Максима Михаляка поїхав в цьвітню 1883-ого р. до Відня, де таки зараз взяв ся до роботи. Там працював дуже напрасно день і ніч, а відтак в жовтнї 1883-ого р. перенїс ся вже стало до Відня, щоб ще слухати і викладів звістного сьвіточа словянської науки — проф. Ф. Мікльосіча. В груднї віддав вже дісертацию, а по першім фаховім ріґорозум в мартї 1884-ого р. і по другім в цьвітню с. р., став доктором словянської фільольоґії. Відтак покінчивши екзамени габілїтацийні, був іменований доцентом словянської фільольоґії на віденськім університетї, де викладав оден рік. Опісля в мартї 1885-го р. іменовано єго професором українсько-руської мови і літератури на черновецькім університетї.

---

[1]) Містимо в сім н-рі на иншім місци. *Ред.*

[2]) В Галичинї звістний хор „Закувала та сива зозуля“ в композициї Петра Нїщинського. *Ред.*

Проф. Стоцький ще яко школяр виявляв охоту до серіозної праці. Ще в 7-ій ґімн. клясї розпочав при підмозї товаришів і проф. Гн. Онишкевича видавати „Руску Бібліотеку“, котрої видав 2 томи. Перша його друкована праця є „Листи з Буковини“ в „Дѣлѣ“ 1880-го р. Відтак появили ся отсї важнїйші праці: 1) Über die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen [в Archiv für slav. Philologie m. VIII і IX, 1885—86]; 2) Über den Inhalt des Codex Hankensteinianus [в Sitzungsberichte der k. k. Academie der Wissenschaften m. 110, 1886]; 3) Відчит в річницю 25-лїтної лїтературної дїяльности Осипа Федьковича 1886 [в „Дѣлѣ“ і т. и.]; 4) Сидор Воробкевич [„Зоря“ 1887 р.]; 5) Minoritäts-votum зладжене в купі з проф. Ф. Ґартнером 1888 р.; 6) Два випуски „Рускої Школи“ 1888 і 1891; 7) Руский нарід, руска мова [„Буковина“ 1888 і 1889]; 8) Критика на Руску ґраматику д-ра Огоновського в спілцї з Ф. Ґартнером [в „Zeitschrift für öster. Gymnasien, 1889]; 9) Руська Правопись [під імям С. Нагнибіда, 1891 р.]; 10) Образок духового житя Русинів і его основа [„Буковина“ 1891 р.]; 11) В чім наша сила [„Буковина“ 1892 р.]; 12) Критика на словар росийсько-український [„Буковина“ 1893 р.]; 13) Руска Правопись [в спілцї з Ф. Ґартнером 1893 р.]; і 14) Руска ґраматика уложена в спілцї з Ф. Ґартнером [Львів, 1893 р.]. Д-р Стоцький заслужив ся чимало для розвою народної українсько-руської ідеї на Буковинї. Нема укр.-руського товариства, в котрім не працював би, нема нї одної справи народної, до котрої-б він не причиняв ся словом і дїлом, не жалуючи ні ґроша, ні труду, ні здоровля. Его заходом виходить часопись „Буковина“ вже третій рік що тижня. Яко посол до буковинського сойму оправдав він зовсїм надії, які тільки може покладати нарід на свого заступника. Головна-ж его заслуга для галицької і буковинської Руси лежить в управильненю правописи фонетичної, котру за его почином і неустанним старанєм заведено остаточно у всїх школах східної Галичини і Буковини.

Буковинець.

ФЕЙЛЄТОН.

[Страшна траґедия родинна. Хто винен? Гріх на совісти народній. Оригінальна зичливість. Навчаюча новинка. Жебрацтво наше. Брат братом, а бриндзя за ґрошї!]

Мов на доказ, що наші спостереженя над сумним положенєм нашої преси і публїцистів, подані в 1. ч. „*Зорі*“ з сего року, були вірні, лучив ся 3 с. м. факт, що морозом проймає чоловіка. Сильвестер Дашкевич, бувший редактор „*Буковини*“, талановитий публїцист, автор голосної книжки „Die Lage der gr.-orientalischen Ruthenen in Bukowina“, окінчений студент прав, чоловік молодий, з характером чесним а твердим, — з нужди застрілив свою жінку, сина і себе. Того рода злочинства в нинїшних нервових часах — не новина і люди, прочитавши з цїкакостю денникарске справоздане, як склала ся така страшна траґедия родинна, побалакають троха на сей темат, на убійника кинуть каменем, тай — забудуть все, так як забули, що тамтого тижня їли. А на нашу думку годить ся застановити ся троха довше над сим фактом, хоч би длятого, що по смерти бл. п. Дашкевича ґазети назвали его „звірцем патріота руського“ та оцїнили справедливо его дїяльність і талант так: „Зпід его пера вийшов тому два роки дуже гарний твір нїмецький про положенє православних Русинів на Буковинї. В нїм виказав він докладно, як орієнтальна єрархія церковна гнете буковинських Русинів. Праця Дашкевича зробила немале вражінє серед інтелїґенції краю і в сферах правительственних, але на автора стягнула громи і переслїдованє зі сторони діткнених нею вплывових осіб. Суспільність руська тратить в нїм завзятого оборонця народної справи, котрий відважно наставляв груди в оборонї свого народу, та — жаль сказати — не зміг оперти ся тому, що у нас майже невідлучне від житя денникаря, а то журбам власного житя“.

Недостача способів до житя, а в наслїдок того песимізм, зневіра в свою силу і в поміч людий, спонукали его убити свою жінку, дитину і себе. Хто-ж винен тому страшному злочинству, коли ми для покійника маємо такі слова похвали, коли ми майже оправдуємо у него сей вчинок і не вважаємо его чимсь зовсїм нечуваним і неприродним! Спокійно винаходимо мотив учинку і коротким словом „нужда“ розвязуємо загадку убійства і самоубійства, та навіть і не допускаємо, що моральним виновником сього можемо вважати і суспільність нашу, котра „так славно“ опікує ся своїми талановитими людьми, „взірцями патріотів руських“, „оборонцями справи народної“, що дає їм марно з нужди загибати... Всему міг оперти ся, лише журбам свого житя мусїв піддати ся, стати убійником і сам згинути!... Чи він винен, що не мав сили перемогти свої клопоти, найчастїйше материяльної натури? Чи він мав право жадати, щоби краяни за житя ще вміли его оцїнити та помогли єму, щоби, вільний від тих буденних клопотів, міг успішнїйше боронити справу народну, коли до того мав талант і нахил? Чи він міг стратити надію на ту поміч, віру у зичливість суспільности, віру, що працює для народу, гідного такої праці?...

А вже-ж! Мав право жадати помочи і мати надію на неї і мав мотиви, щоб стратити ту надію... Атже се не одинокий факт, що чоловік позабутий своїми людьми, сходить марно зі сьвіта, або зводить ся! Наш нарід на совісти своїй носить уже богато таких гріхів. Ми цїнимо чоловіка, аж тоді, коли він, перейшовши пекло нужди і терпінь, наборовши ся з противними хвилями байдужности і самолюбства людського таки, здоров і невтомлений, причалив до пристани сякого-такого добробиту, не стратив охоти працювати для загалу і працює дальше. Тоді ми в житєписи его поміщаємо серце зворушуючі факти терпінь і подаємо їх на вдивовижу людям, мов які сензацийні новини ґазетярські. Тоді ми горді, що ось маємо такого чоловіка, патріота-мученика, і подаємо его дїтям за приклад твердого характеру...

Але коли треба винайти такого чоловіка між молодими людьми, коли треба помогти єму видобути ся трохи на верх, дати змогу его талантови розвинути ся, увільнити его хоч троха від щоденних клопотів житя — тоді нас нема!... А в результаті маємо таке, що безлїч талантів і сильних характерів, незмірно потрібних для розвою народного, пропадає марно. Отсе тяжкий гріх на совісти народу, котрий спокутовати давно вже пора. А покута не тяжка; треба лише справдї доброї волї, отвертих очий і зичливости для тих, що хотять працювати для народу. Якої-ж зичливости?...

Як у нас зичливість і спомаганє робітників народних *тепер* розуміють, на се ось який гарний доказ. В „*Дїлї*“ була недавно така новинка: „З Коломиї пишуть нам: Наш „Руський жіночий кружок“ розвиває ся добре, часописи суть, сходини відбувають ся кождої неділї і сьвята, та в середу і пятницю, серед читаня ї поважних розмов. Бібліотека товариства також закладає ся, а *маємо надію*, що і впв. *автори будуть ласкаві надсилати свої твори до бібліотеки, так конечної для наших провінціональних міст*“. Коротенька новинка та кілько в нїй предмету до „поважної розмови!“ Коли може коломийський руський кружок жіночий не розуміє, що можна на підставі такої новинки сказати, то я поможу єму зрозуміти се і подам предмет до справдї „поважної розмови“.

„Бібліотеки для наших провінціяльних міст дуже потрібні!“ А вже-ж, так, а не інакше. І то не лише в містах, а й в порядних читальнях по селах бібліотеки дуже потрібні. „Високоповажані автори будуть ласкаві надсилати свої твори до бібліотеки“... Як же се розуміти? Не інакше, тілько так, що впв. автори будуть ласкаві надсилати *даром* свої твори, бо коли не даром, то ту непотрібно нїякої ласки. От що! Добре хоч, що не розказують присилати даром, тілько просять. Кождий впв. автор, подарувавши книжку до бібліотеки, „так потрібної“, може за те мати таке вдоволенє, що его твір будуть також ласкаві прочитати. І сего вдоволеня справдї не може маловажити впв. автор, хоч би він на друкованє свого твору видав свої остатні ґроші... Навпаки се вдоволенє, що може роздавати свої твори даром, повинен він так цїнити, що за цїлий наклад не сьміє від нїкого жадати ані сотика грішми... Що таким способом може збанкротувати і з нужди заподіяти яке лихо, се нїкого не обходить. По що добрі люди мають купувати книжки, коли можна у впв. авторів дістати даром!...

Отсе жебрацтво наше! Привичка така погана, що за неї лице паленіє! А се також не одинокий факт. Трохи не кожде касино, товариство, читальня, по своїм основаню,

вважає першим своїм ділом, розписати письма до всіх редакций, товариств і інституций, з просьбою о даремне або за зниженою ціною надсилане ґазети і книжок. „Просьвіта“ дістає таких просьб що року дуже богато і, як звістно, за 25 літ свого істнованя роздарувала своїх книжочок за д е с я т ь т и с я ч з р.! Инші товариства і редакції по змозі показують ся також такими добродіями супротив ласкавих читачів. Що-ж про се думати?

В просьбах о дари звичайно сказано: „Так і так, заложили ми товариство, членів належить кількадесять, але ми не маємо що дати їм читати. Будьте ласкаві і т. д.“ „Просьвіта“ або инше товариство не має способу пересьвідчити ся, чи справдї ті кількадесять членів такі бідолахи, що не можуть зложити кілька або кільканайцять зр. на купно книжок — і в своїй любови до темного брата посилає їм дарунки. Вдячний видїл обдарований поміщає відтак в часописях подяку товариству — і вже має що дати читати членам... Чи справдї такі милостинї для товариств мають лише добрі сторони і сьвідчать лише о любови ближнього темного брата? Нї! ті милостинї, так як милостинї для людий жебрущих, мають богато своїх злих прикмет. Що вони причиняють ся до ширення осьвіти — то правда; але що вони призвичаюють людий до жебрацтва, то також правда.

На що-ж закладають ся товариства, касина, читальнї? На те, щоби з дрібних складок членів зібрати тілько гроша, кілько треба на купно потрібних ґазет, книжок і т. п. На одного було би за тяжко, а всї разом можуть зложити потрібні гроші. Коли-б не було товариства, то неодин купив би сам собі ґазети, книжки, на чім і адмінїстрациї ґазет і книгарнї зискали би, а так у товаристві одної ґазети, одної книжки уживає кількадесять, або кількасот членів. На тім же і адмінїстрациї ґазет і книгарнї тратять. Знов же вірити в то не хочеть ся, щоби цїле товариство членів було таке убоге, що мимо доброї волї, не може купити собі, що потрібно. Особливо товариства, зложені з людий інтелїґентних і таких, що́ не потребують що дня їсти борщ і картоплю, а позваляють собі нераз і на „збитки“, повинні мати на стілько амбіциї, щоби з міною жебрущого чоловіка не просити о дарованє книжок авторів, може нераз в десятеро біднїйших, нїж неодин член з того товариства, котре просить о дарунок. З другої-ж сторони радили-б ми і „Просьвітї“ і всїм, що́ мають змогу показувати ся добродіями, застановитись над тим, чи ті їх добродїйства не деморалїзують обдарованих людий, котрі на добрий лад могли би сьміло обійти ся без чужої ласки. А то, коли ще якийсь час будемо такими ласкавими для „народу“, то діждемо ся хвилї, що „нарід“, одержавши даром книжки, зажадає ще платнї за читанє. Ось вам і предмет до поважної розмови!

О. М—ей.

Л І Т Е Р А Т У Р А.

Дрібні вістки. У Львові вийшов збірничок поезий Павла Граба під заг. „П р о л і с о к“. Дещо з того друковалось в „Зорі“ і в инших виданях. Нашим шан. читачам щиро радимо запізнатись з тим первоцьвітом молодого, але талановитого нашого поета, що́ прибитий вельми тяжкою долею, далеко від рідного краю, виливає свої скорби-печалї, щоб хоч трохи заспокоїти свою роздратовану душу, своє розбите серце... Збірничок вийшов коштом нашого невтомимого Костя Паньківського, яко книжочка 3-тя „Дрібної Бібліотеки“. [1-ша книж. „Байки“ Євг. Гребінки, а 2-га — „Малярі“ Всевол. Гаршина]. На другім місци подаємо заголовки поезий. Ціна прим. тільки 20 кр. — В Тернополї появилась 1-ша частина монографії о. Петра Білинського під заг. „М і с т о Т е р н о п і л ь і й о г о о к о л и ц я“, — основаної на ріжних грамотах, актах і літописях, а також оперта на висказах учених істориків. — Авторки: Фльорентина і Ванда [псевдонїми], звістні писательки на виві пекарняної літератури в мові польскій, бажаючи прислужитись Русинкам перед Великодними Сьвятами, подали в перекладї на нашу мову свою працю „П р а к т и ч н і п р и п и с и п е ч е н я с ь в я т о ч н и х т і с т“. Але в дотичній книжцї, що́ саме тепер вийшла з друкарнї, подано приписи печеня не тілько сьвяточних тїст, але і всякого иншого можливого. Виданє презентує ся гарно, черенки чисті, папір добрий, мова досить гладка, а ціна низька, бо всего 70 кр. за 14 аркушів друку в малу 8-ку. — „Народна часопись“ розпочала у фелєтонї Ч-ла 67-ого друковати переклад обширної повісти Вінкентия Косякевича під заг. „Г у с а к о в с ь к и й“, в котрім малює ся вірно житє міщанське, а перед очима читача пересуває ся цїлий ряд подій і осіб з ріжними характерами, з їх занятями і думками.

Василь Лукич.

Б І Б Л І О ҐР А Ф І Я.

Подає Василь Лукич.

Проліcок — твори П а в л а Г р а б а. [Дрібна Бібліотека. Книжочка 3.]. Накладом Костя Паньковского. — Львів, 1894. Друк. наук. тов. ім. Шевченка. 94 і 2 нен. стор. 32⁰. Ціна 20 кр

З м і с т: Посьвята. Робітникови. Швачка. Дайте! Квітка [до Н. К. С.]. Розпука крає... До сїячів. До Н. К. С. На морі. До дитини. До України. Доля. Надія. Пустка. Думка. До Українців. На лист. Допусти. Народови єврейському. В далечінь. Виклик. У снї. До товариства. Тяжкий завіт. Сучасникови. До Галичан. До Руси-України. Гадка. Над могилою. До... Зівязниці. До товариша. Прощанне [М. В. С-му]. Мара-Народовцеви Оце я думаю, брати... Сироти. На память. Далеко. Україна приснилась менї... Гаряче душа молилась.. По морю. Борцеви. Красно при долинї.. Благанне. Краще. До бандури. Нудьга. Спогаданне. Запитанне. До сестри. В ночі. Жіноча душа. До мученицї. В самотї. Вороги. Тужба. До Українців. На спогад. До соловейка. Орли. Людина єсьм. Там і тут. Щаслива людина. Дїтям. Щоб настав час жданий... О, яка-ж ти сумна, Україно моя... Прийде день.. Стогін. В тюрмі. Народови українському. До сестроньки. Наша слава. Коли гучний бенкет... Козакови. Мрія. Омана. Розвага. Химера. До Богдана Хмельницького. Доки сонця... Трудівниця. Панським дїткам. Пророк. Щоглик. Сироти. На братній могилї. З думок сучасних. До дїтий. Отрута. Мов ангела тебе я стрінув. До школи. До В. Чайченка. Думка тюремна. До Українців I—IV. До О. Б-ої. До Б. С-го. До великоруського поета Рамшева. З елєгій I IV. До М. О-ва. Поетам-Українцям. Пісни кайданників. Вечір. Нї словечка нї віднуди. Я не сьпівець. Пригода з Довгоруким. Справжні герої. До матері.

Практичнй приписы печеня тѣстъ святочныхъ, а именно: бабъ, бабокъ, пляцкôвъ, мазуркôвъ, медѣвникôвъ и тортôвъ, а такожъ струцлѣвъ хлѣба, булокъ, рогалѣвъ и рôжныхъ присмакôвъ до кавы, чаю и чоколяды збранй черезъ Ф л ь о р е н т и н у и В а н д у. — Львів, 1893 р. Друкарня народна В. Манецкого. 215 + 1 нен. + 1 — X стор. мал. 8⁰. Ціна 70 кр.

З м і с т: Передне слово. Баби і бабки. Струцлї, колачі, булки, колачики і булочки. Пляцки. Мазурки. Люкри. Торти. Тїсточка десереві. Медівники і медівнички. Хлїб, сухарі, пироги руські. Ріжні тїста до кави, чаю і чоколяди. Тїста смажені на маслї і смальцю.

ПОСМЕРТНІ ОПОВІСТКИ.

Йосиф Заячківський, парох в Лопянцї, долинського повіту, помер 14 н. ст. марта в 84-ім р. житя, а в 61-ім сьвященства. Галицька Русь втратила в покійнику одного з найвірнїйших і найлїпших своїх синів, що́ через цїле своє житє жертвував усї свої сили і увесь свій труд для вітчини і для погорженого усїми та прибитого усякими злиднями меншого брата. В глубокім жалю по стратї одного з найстарших галицьких народовців, над сьвіжою єго могилою — кличемо: Земля єму пером!

Сильвестер Дашкевич. Буковинські Русини понесли тяжку і нелюдиму болючу втрату. Редактор „Буковини“, часопису дуже добре веденої, що́ совістно, відважно і розумно заступає інтереси Буковинської Руси, попрощав ся з сим сьвітом — і то способом незвичайно трагічним, що́ навскрізь зворушує людське серце: 3-ого н. ст. цьвітня, около 9-ої год. рано, вистрілом з револьвера позбавив житя свою жінку, дитину і себе самого... Він родив ся у селї Дубівцях, де єго отець був парохом. Отець помер вчасно; осталась вдова з сиротами. Окінчивши черновецьку ґімназию, вступив покійний до духовної семінарії. Але не покінчивши теольоґічних студий, звернув ся до студий правничих, до котрих чув великий потяг. Яко чоловік сериозної вдачі а притім бистрого погляду, звернув увагу на вельми сумне положенє руського народу на Буковині та на всякі кривди, які той нарід терпить, особливо-ж з боку церковної власти волоської. Він добачив скоро також ту руську громаду інтелїґенциї черновецької, що́ ставала боронити чим раз сьмілїйше права того покривдженого народу, вступив з нею в тїснїйші зносини та почав брати живу участь в тій працї. По смерти Федьковича обійняв редакцию „Буковини“ і приступив до найважнїйшої своєї працї: „Die Lage der gr.-or. Ruthenen in der Bukowinaer Erzdiözese“, котру 1891-ого р. закінчив і видав. В тій тяжкій працї виявив він про свої, відповідно ще молоді лїта, такий зрілий розсудок, таку докладність, таку ясність ума, що Русь буковинська могла на него покладати найкрасші надїї. Яко ідеально настроєного, духом далеко сягаючого чоловіка, займало єго добро загалу далеко живійше, нїж особисті єго потреби. Він не вмів — не було се єму природою дано — одно з другим получити і у рівновазї удержати. На нещастє подружив ся він до того ще яко студент, що очевидно не причинилось до полїпшеня цїлої ситуациї. Розвинулись отже високо у нього песимізм, знеохота до житя і зневіра у власні сили та занедбане себе. Вивихнувшись з рівноваги, рішив ся він скоро. Але як завсїгди, так і в остатній хвилї лежала єму доля других більше на серцю, як самого себе. Щоби не виставити жінку і дитину на найгіршу нужду, рішив ся він за порозумінем і згодою з жінкою взяти єї і дитину з собою до вічного супочинку,.. Похорони відбулись 5-ого с. м. при великім здвизї народа. Над отвертою могилою попращав покійника іменем Русинів вельми щирою і краснорічивою промовою посол Єр. Пігуляк, а іменем журналїстів — ред. Кулаковський. — Буковинська Русь втратила в покійнім горячого і дїяльного оборонця своїх прав, що́ вправдї умів твердо стояти в обороні народу, але не зумів ставити чола нероздїльній з житем українсько-руського журналїста долї: борбі о власне істнованя.

Над сьвіжою могилою сердешного товариша кличемо: Пером Тобі та земля рідна, котру Ти так щиро любив!

☛ З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийско-український“, том II-ий, арк. 7-ий.

Редактор части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Осип Маковей.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 8. Р. XV.

У Львові, дня 15 [27] цьвітня.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обємі трьох аркушів.
ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:
З додатком „Словар росийсько-украïнський“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниць 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниць 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.
Рукописи мають бути писані правописню „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, вертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Художник.

Автобіоґрафічна повість Т. Шевченка.

На мову українсько-руську переложив О. Я. Конисский.

[Конець.]

Одержавши сього листа, я відписав до свого приятеля, що може ще й на Великдень приїду до його і приїду просто до його, так як Штернберґ приїхав був. Се на те я написав, щоб запомогти йому спекати ся отого личмана в'їдливого. Правду мовити, я таки опасував ся за його характер, що ще не склав ся. Чого доброго, може як раз зробити ся двойником отого личмана голїнного. Тодї усе прощай: і ґеній, і штука і слава і усе чарівне в життю! Усе те уляжеть ся, немов у могилї, на днї клятої чарки. Прикладів на те, найпаче у нас в Росиї, на превеликий жаль — сила. Де тому причина? Чи вже-ж таки сама тільки громада пяна може знївечити у молодої людини завяз доброго? Чи може тут є щось для нас незрозуміле? Вже-ж не дурно приказка народня каже: скажи менї, хто твої знаємі, а я скажу, хто ти. Та-ж у Гоголя була якась основа сказати, що „русскій“ чоловік, коли майстер добрий, дак і пяниця здоровенний. Що воно за знак? Гадаю собі, що нїщо більш, як недостача загальної цивілїзациї. От приміром сільський писар: між простих, честних, але темних селян, він просто Сократ в Атенах. Отже пригляньмось, яка він животина неморальна, за те-ж він і майстер свого діла! Між сотнями мужиків темних, він один — єдиний письменний; з мужиків він і живе, і пє і роспутствує, а вони тільки дивують ся і нїяк собі не зрозуміють: з якої речи отака людина розумна — і отакий з неї пяниця? Того не розберуть, що поміж них він єдиний майстер свого дїла. Дїло своє він абияк справляє; а заробітки пропиває. Отсе, на мою думку, єдина причина тому, що у нас, коли добрий майстер, так і пяниця здоровенний. Тай поміж націй цивілїзованих помічено, що ті люди з великою кебетою, що виходять з гурту людий звичайних, скрізь і всюди більш, чи менш бувають поклонниками Бахуса. Мабуть се вже невідмінна вдача у людий незвичайних. От у мене був знаємий наш математик ґеніяльний.*) Трапляло ся менї кілька разів з ним обідати. Він за обідом опріч води нїчого не пив. Раз якось я й питаю у його:

Михайло Микєшин.

— Хіба ви нїколи вина не пєте?

— Колись в Харкові я випивав два погребки,**) тай зарік ся, — відповів він.

Не всї-ж кінчають двома погребками: інчі беруть ся й за третїй, а так і за четвертий. Та вже на сьому й кінчають свою сумну карієру, а інколи і життє своє.

А мій художник належав до людий загарливих, що по-

*) Мабуть чи не Остроградський. *Перек.*

**) „Погребокъ“, чи „погребъ“, властиво = льох, пивниця; а тут воно значить крамничку, де продають ся вина. *Перек.*

ривають ся, що́ мають виображеннє палке: отсе то і є найлютійшим ворогом життя самостійного, добродійного. Я собі геть не з поклонників тверезої ретельности і щоденної одноманітної дїяльности волової, але не скажу, щоб я вороговав проти ретельности добродійної. Взагалї середнїй шлях в життю — єсть найлїпший шлях. Але-ж в наущї, в штуцї і взагалї в дїяльности духовій середнїй шлях нї до чого не приводить, опріч до безвчасної могили.

Я бажав би, щоб мій художник був художником незвичайним, але і звичайною людиною в життю домашньому. Але отсї дві великі вдачі рідко коли живуть під одним дахом. Щиро хотїв би я заздалегідь добачати і відвернути усе те, що шкодливо може впливати на мого коханця: але як його се вчинити — не тямлю. Личмана того я жахаю ся; тай з сусїдки чи можна сподївати ся чого доброго. Тепер все те можна-б ще скінчити на розпуцї та на сльозах, на чому звичайно кінчить ся перше коханнє. Але-ж ота дядина: вона йому подобаєть ся, а вона то й може довести до Гименеєвої сьвічки. Дай Боже, щоб я помилив ся; — а то може дійти і до злиднїв, до роспусти!

Він просто менї не признаєть ся, що закохав ся в свою ученицю. Звістно, жаден парубок молодий не признаєть ся зразу! Перш нїж висловити своє коханнє, він по першому слові своєї богинї кинеть ся в огонь і в воду. Так і юнаки, що́ кохають щиро. А хіба є такі юнаки, що́ інакше кохають?

Я навмисне про сусїдок нїже єдиним словом не нагадую йому, щоб хоч трохи відвести його від них. Я радив йому, яко мога частїйш навідувати ся до Шмідтів, до Фіцтума, до Іоахима; провідувати старенького Кольмана: йому неминуче потрібні поради Кольмана в живописи пейзажнїй. Радив я йому що дня, наче до храму штуки, ходити в майстерню Карла Павловича, та зробити там для мене список з „Бахчисарайського фонтана“. На сам кінець написав до його про велику вагу сподїваної проґрами; па неї повинен би він присьвятити усї свої днї і почи аж до самого іспиту, се-б то аж до жовтня. Такого часу і такої роботи, здавало ся менї досить, щоб хоч трохи охолодити перше коханнє. Я писав до його, що коли менї на цїле лїто в столицї лишити ся не можна буде, так в осени я невідмінно приїду знов, властиво вже для його проґрами.

Лист мій, як я й сподївав ся, зробив добрий вплив, та тільки на половину: проґрама йому посчастила, а сусїдка — овва! Але на що заздалегідь здіймати завісу далини таємничої! Перечитаймо ще одного листа його, останнього вже.

Не скажу, чи по волї, чи по неволї, а відаю тільки, що ви, мій добродію незабутнїй, жорстко мене обманили. Вас, як найдорожшого моєму серцеви гостя, я сподївав ся довго, а ви!... Бог вам суддя! На що було обіцяти? А скільки у мене було клопоту з моїми кватирантами! Ледви спекав ся їх! Михайлов таки зараз згодив ся, а личман осоружний до самісенької весни тяг; а на розставанню трохи було з ним не посварили ся. Він хотїв зістати ся ще на великодний тиждень; але я притьмом стояв, що дожидаю вас.

— Ба, яка там важка така особа ваш родич! Нехай в готелю закватирує! — мовив личман, крутячи свої вуси.

Се мене страх як розлютило; коли-б не Михайлов, спасибіг йому, так не тямлю, щоб я був заподіяв. Не відаю, що йому подобало ся в нашій кватирі: хіба тільки те, що не платив за неї. Зимою бувало Михайлов дак кілька ночий дома не ночує, а в день ряди-в-годи зазирне, та зараз же і знов піде, а личман вийде пообідати да пяним напити ся, тай знов лежить на канапі, коли не спить, так люльку палить. Останнїми часами він і пак свій був привіз сюди. Коло я вже зовсїм відмовив йому кватиру, дак і тодї ще він приходив ночувати. Просто несовістний. Ще одна чудасія: До самого виїзду його в Миколаїв [його переведено на Чорноморський фльот] я що дня, вертаючи у вечорі з кляси, зустрічав його або біля брами, або на сходах, або в коридорі. Не відаю, кого він у вечері провідував. Та Господь з ним! Хвала Богови, що я його спекав ся!

І не сказати, якого великого успіху за зиму моя ученица досягла. Ну, що коли-б її почали були учити в свій час, з неї була-б просто учена людина. А якою вона стала сумирною. Дитинної простосердечности та жартовливости і слїду нема!

Правду мовити: як що тільки письменність знївечила у неї оту любу жартовливість дитинну, дак менї шкода! Я радію, що хоч тінь простосердечности милої лишила ся у мене на картинї. Картина вийшла вельми гарненька; правда, що осьвітленнє сьвітлом удало ся не без труднащї. Прево дає менї за картину ту сотню карбованців. Я охоче згажаю ся, аби тільки по виставі вже. Я притьмом бажаю ученицю мою любу показати на суд публїки. Я був би зовсїм щасливим, коли-б ви другим разом не омилили мене, та приїхали на виставу: вона буде інтересною. Чимало художників і наших і чужоземних обіцяли поприсилати свої твори: обіцяли ся барон Берне, Годен, Штейбен. Приїздїть ради самого Апольона і девятьох сестер його прекрасних. Не скажу, як воно буде на далї, а досї проґрама моя чапіє. Карло Павлович з композиції задоволений; більш нїчого про неї й говорити. На тім тиждні прийму ся тілько, а досї якось я неначе втїкаю. Не тямлю, що воно за причина? Навіть ученица моя і та починає мене підганяти. Ох, коли-б менї було спроможно розповісти вам, як менї подобаєть ся отся проста та добра родина. У них я наче рідний! Про дядину й говорити нїчого: звичайно, вона добра і весела. А мовчазний і суворий дядько і той іноді покине свої бумаги тай присяде до нас біля самовару; нищечком пожартує. Я інколи даю собі роскошувати, звістно, коли в кишенї копійчина зайва заведеть ся: візьму в третьому ярусї льожу в Олександрівському театрі і поведу їх. Тодї загальна втїха у нас без краю; найпаче, коли на спектаклї ідуть жарти. Після такого спектаклю моя ученица куплєти водевільні сьпіває, здаєть ся і в снї. Я люблю, певнїш мовити, обожую, усе прекрасне, як в людях, почавши з прекрасного виду, так само, коли ще не більш і зграбні твори рук і розуму людського. Мене восхит бере, коли бачу сьвітську осьвічену женщину, чи мужчину; у них усе і рухи і вирази в такій гармонії рівній, стрійній! Наче у всїх у них і живчик однаково бєть ся. Дурень і розумні, флєґматик а санґвиник — між ними вельми рідкі, та навряд чи є й зовсїм: отсе менї подобаєть ся без краю, та одначе не на довго; мабуть через те, що я родив ся і зріс не поміж них; а своїм дешевим вихованнєм тим паче не можна менї до них рівняти ся. Тим то, не вважаючи на усю привабливість чарівну життя їх, менї більше подобаєть ся життє родинне людий простих, отаких на приклад, як сусїди мої. Між ними я зовсїм спокійний, а там все буцїм чогось опасуєш ся. Останнїми часами і у Шмідтів почуваю себе якось нїяково, і не тямлю, з якої воно речі? Буваю я у них що недїлї, але не на довго, не так, як колись було. Може се тому, що між нами нема Штернберґа любого. До речі про його. Не що давно одержав я від його з Риму листа. Тай чудний же він чоловік! Замість того, щоб переказати враженія, які зробив на його Рим, рекомендує менї Дюпата і Перонеза. От, чудний! Пише, що у Лепрі він бачив великі збори художників, між ними і Іванова, автора сподїваної картини „Іоаннъ Предтеча проповѣдываетъ въ Пустынѣ“. Наші художники шуткують з його нишком, кажучи, що він зовсїм загруз в болотах Понтийських і все таки такого мальовничого пня, сухого з коріннєм поверх землї, якого йому треба на третє місце картини, — він не знайшов собі. А Нїмців дак восхит бере з Іванова. В ресторанї Грека зустрів Штернберґ Гоголя непомірно причепуреного. Гоголь за обідом розповідав вульґарні українські анекдоти. Головна-ж річ, що зустрів він, в'їздячи в Рим — дак се качуча: ґрациозна, загарлива така, якою вона є в народї, а не така чепуриста та підмальована, якою ми її на сценї бачимо. — Виобрази собі, пише він, що знаменита Тальонї — список з списку того оригїналу, який я на улицї в Римі без гроший бачив. Не робити му виписок, а перешлю до вас лист його цїлком. Там ви і про себе дещо цїкавого прочитаєте. Він горопашний все ще про Тарновських згадує. Ви її часто бачите, скажіть, чи вона за своїм Ескуляпом щаслива? Коли щаслива, дак про друзяка нашого нїчого не кажіть їй, не тревожте споминками її родинного спокою; коли-ж ні, дак скажіть, що Штернберґ — людина благороднїйша в сьвітї — і досї так само, як і колись, щиро і нїжно її кохає. Се може розважить їй тугу сердешну. Хоч би як чоловік не страждав, хоч би якої він не терпів муки, а скоро почує хоч єдине слово привітне, сердешне, — хоч далекого, але не зрадливого

друга, він хоч на хвилину своє горе забуде і буде зовсім щасливим; а кажуть, що одна хвилина повного щастя ліпше, ніж роки без краю тяжких мук.

Усьміхнете ся ви, мій дорогий друже, перечитавши отсї слова мої. Подумаєте, чи не терплю часом і я якого лиха, що так красно про його балакаю. Ні, далебіг, жадного лиха у мене нема; а так щось по серцю журба пробігала. Я зовсім щасливий. Та хіба інакше й може бути, коли маєш таких приятелїв як ви, да любий Віля незабутнїй? Не багацько на сьвітї людий, що́ зазнали такої долї солодкої, яка менї випала! Коли-б не ви, то-б слїпа богиня пролетїла-б повз мене, ви її зупинили біля убогого обірванця. Боже мій, Боже мій! Я такий щасливий, такий без краю щасливий, що здаєть ся задушу ся з повноти сього щастя і помру! Менї невідмінно треба якого будь горя, хоч би й нїкчемного; а то, про що-б я не погадав, чого-б я не побажав, скрізь менї таланить. Усї до мене ласкаві, усї мене люблять, починаючи з великого маестро нашого. А його любови здаєть ся досить на повне щастє! Він до мене часто заходить, інколи і обідає у мене. Чи можна було менї про таке щастє гадати тодї, як я вперше його побачив у вас в отсїй самій кватирі? Багацько, вельми багацько вельможних царедворців не зазнають такого щастя, з якого користую ся я, злидар невідомий! Чи є на сьвітї людина, що́-б тепер не заздріла менї?

На тім тиждні він заходив в клясу до мене; подивив ся на мій етюд, на швидку деякі уваги зробив і викликав мене в коридор на дві слові. Я гадав, що у його яка тайна є, а він просто кличе мене з ним їхати на хутір до Уварових обідати. Я не хотїв кидати кляси і почав відмовляти ся, а він каже, що мої доводи — просто школярство і що не бути який там раз у клясї не — велика річ.

— А я вам по дорозї, — каже він, — висловлю такого відчита, якого ви від професора естетики нїколи не почуєте.

Що йому на те казати? Прибрав палїтру, пензлї, передяг ся і поїхав. Але по дорозї про естетику і спомину не було. За обідом була звичайна весела розмова, а по обідї вже почав він відчит.

От, як се було.

В гостинній, коли пили кофе, дак старий Уваров зняв бесїду, що час вельми швидко летить і що отсїм дорогим часом ми не дорожимо, найпаче молодїж, — додав старий, дивлячись на синів.

— Та ось вам живий приклад, — мовив Карло Павлович, показуючи на мене; — він сьогодня покинув клясу на те, щоб зо мною на хуторі побайдиковати.

Мене наче хто варом облив; а він того й не помітив і висловив про бистролетний час такого відчита, що я тепер тільки зрозумів символїчне значінне статуй Сатурна, що́ власних дїтий глитає. Увесь той відчит він висловив з таким батьківським замилуваннем, що я при всїх гостях заплакав, наче дитина та злапана на пустотї.

От тепер ви і скажіть, чого менї ще бракує? Тільки вас і бракує менї! Чи діжду ся я тієї великої хвилини радісної, коли обійму вас — мого рідного, мого друзяку щирого? А чи знаєте що? Коли-б ви були не написали до мене, що приїдете на Великдень, я був би невідмінно приїхав до вас торішньої зими; та мабуть сьвяті на небі заздріли на щастє на землї тай перешкодили моїм радощам.

Отже не вважаючи на повне щастє моє, інколи менї буває невимовно сумно і куди менї подїти ся від того тяжкого суму — я не тямлю. Під оті страшенно довгі хвилини тільки єдина учениця моя чарівна має на мене вплив добродійний. О, як би я тодї бажав показати їй мою душу скорботну, розлити ся слїзми, розтаяти перед нею. Але-ж се зневажило-б її скромність дївочу, а я швидче голову свою об мур розібю, ніж дозволю собі образити яку-б то не було женщину: тим паче її — отроковицю прекрасну, непорочну.

Здаєть ся минулої осени я писав до вас, що гадаю змалювати з неї весталку. Але-ж зимою трудно було розжити ся на лїлїю, або на білу рожу, а головна річ — шкодив менї личман осоружний. Тепер таких перешкод нема і я гадаю виконати свою думку між дїлом, се-б то між проґрамою. А проґрама моя не велика; усего три постатї: Осип своїм союзникам — виночерпію і хлїбодареви відгадує сни. Сюжет, бачте, старий, стоптаний; тим то й треба добре його обробити. Механїчної роботи тут не багацько, а часу ще три місяцї. Пишете ви до мене про вагу моєї, може вже останньої, проґрами і радите яко мога пильнїйше вивчити її, переняти ся нею, як кажете. Добре, я й сам такої думки, що се неминуче. Але, друже мій єдиний, бою ся вимовити: весталька завжди і більш мене інтересує. Проґрама ся на другому плянї весталькн, і хоч як я силкую ся завести її на перший плян, — нїчого не вдію. Не тямлю, що воно за знак такий? Думаю спершу скінчити весталькy, я її давно вже почав. Скінчу, тодї вільнїйш буде й до проґрами.

Проґрама! — щось недобре віщує серце з нею. І звідкіль береть ся отсе прочуваннє? Чи не відцурати ся менї від неї до того року? Але-ж, рік пропаде, його не вернеш: чим же його винагородити? Успіхом певним. Ба! А хто-ж убезпечить мене, що буде успіх певний? Чи не правда, що я хворий? Дїйсне, я трошки стеряв ся і скидаю ся на хемницерового „Метафізика“. Ради Бога приїздїть, да підведїть мою душу підупалу.

Одначе, який же з мене несовістний себелюб! З якої речи я вимагаю вашого приїзду! Ради якої ідеї розумної кидати вам свою роботу і рушати за тисяч верстов на на те лишень, щоб побачити якогось півідиоту?

Геть нїкчемна полохливість! Дитинство, більш нїчого, а тим часом мене, хвала Богови, вже допущено на першу золоту медалю. Я вже кінчу! Ні, ні, я художник, що́ тільки починає свою, може славну, кариєру. Менї і перед вами і перед собою соромно. Коли тільки нема у вас конечної потреби, дак, ради Бога, не приїздїть сюди; не приїздїть хоч доти, доки я не скінчу свою проґраму і свою весталькy задушевну. А тодї приїдете на виставу! Ба, тодї моїй радости, моєму щастю не буде краю. Ще одно, хоч і чудне, да стале бажаннє: страх як хочу я, щоб ви кинули оком на моделю моєї весталькн, се-б то на мою ученицю. Правда, що бажаннє чудне, сьмішне. Я бажаю показати вам її яко найлїпший, найпрекраснїйший твір природи божественної. І нїби то і я сприяв оздобі моральній сего творіння прекрасного! Який з мене самолюб! А що я зробив? Що навчив її читати? Справдї, письменність надала їй якоїсь привабливости. І у неї одна невеличка вада, котру я не що давно спостеріг: менї здаєть ся, що вона неохоче читає. А дядина її давно вже перестала радїти з своєї письменної Паши.

По сьвятах дав я їй прочитати Робінзона Крузо. Що-ж би ви думали? Вона за цїлий місяць ледві-ледві половину його прочитала! Гірка була менї отака її байдужість. Я став каяти ся, що навчив її читати. Вже-ж пак я сього їй не сказав; тільки подумав, а вона — нїби думку мою підслухала; другого дня дочитала книжку, та за чаєм у вечері з таким щирим порываннєм і з усїма подробицями розповіла своїй дядинї байдужій безсмертний твір Дефо. Я готов був розцїловати її. В сьому разї я бачу чимало спільного у неї і в мене. Інколи на мене нападає така байдужість деревяна, що я становлю ся непридатним ні до чого. Та, хвала Богови, у мене отакі випадки не довго стоять. А вона, з того часу, як я спекав ся личмана отого осоружного, зробила ся якоюсь незвичайно тихою, задуманою і байдужою до книжки. Через що так?... Не тямлю! Невже вона?... Але де таки. Личман людина жорства, антипатична і ледві чи може він заінтересовати женщину хоч аби-яку. Ні, се думка-нїсенїтниця! Вона замислюєть ся і байдужість на неї нападає через те, що її такий вік, як се запевняють псіхольоґи.

Надокучив я вам своєю моделею-ученицею. Ви ще подумаєте, що я закохав ся у неї. Да воно й справдї трохи чи не те. Вона менї дуже подобаєть ся: наче хтось рідний подобаєть ся, наче сестра рідна, нїжна.

Та годї про неї. Так же опріч неї у мене й нїчого більш нема, про щоб писати до вас. Про проґраму тепер нїчого ще писати; вона ледві підмальована. Тай скінчивши її, я до вас не писати му. Я хочу, щоб ви про неї в ґазетах прочитали, а ще більш, щоб ви її побачили. Я отсе кажу з таким запевненнєм, неначе вже усе скінчене; і лишило ся тільки медалю з рук президента взяти да туша на сурмах прослухати.

*

Приїздіть, мій друже незабутній, сердешний. Без вас мій триюмф не буде повний; через те, що ви один — єдиний спричинили ся моєму щастю і сучасному і пришлому.

Прощавайте, мій добродію незабутній! Не обіцяю ся швидко до вас писати. Прощавайте!

P. S. Бідолашний Демський не діждав ся і доки крига на Неві рушила, помер; помер — яко сущий праведник, тихо, спокійно, наче заснув. В шпиталю Марії Магдалини менї часто доводило ся спостерегати останні хвилини життя людського; але я не бачив, щоб хто так байдуже, так спокійно покидав життє. За кільки годин до смерти його я сидїв біля його і читав йому якусь книжечку легенького змісту. Він слухав заплющивши очи, інколи ледві помітно ворушили ся у його куточки рота, се було щось ніби усьмішка. Читав я не довго: він розплющив очи, блимнув їми на мене і ледві чутно промовив:

— І охота вам на таку дурницю марновати дорогий час!

А потім перевівши дух, додав: „Ліпше що-небудь малювали-б; от хоч би з мене“.

Своїм звичаєм я мав при собі альбом і олівець. Я почав малювати його профіль сухий, різкий. Він знов глянув на мене, скорботно усьміхнув ся і мовив:

— А що модель, правда, спокійна?

Я малював. Аж ось відчинили ся двері і показала ся брудна твар хозяйки тієї кватири. Побачивши мене, вона сховала ся і знов причинила двері. Демський, не розплющуючи очий, усьміхнув ся і дав знати, щоб я до його нахилив ся. Я нахилив ся. Він довго мовчав, потім здригаючи, ледві чутно промовив:

— Заплатїть їй, ради Бога, за кватиру, Дасть Біг, сквитуємо ся.

При менї не було гроший. Я зараз пішов до господи. Дома щось мене задляло, чи дядинине кофе, чи що; не згадаю вже. До Демського вернув я — вже сонце заходило. Сьвітличку його осьвічував жовто-гарячий сьвіт сонця, да такий яркий, що я мусїв на часиночку очи заплющити; а коли розплющив і підійшов до ліжка, дак там був вже труп Демського. Лежав він так само, як я лишив його живим: усьмішка й на половину лїнії не перемінила ся. Очи заплющені — як у сонного. Отак умирають тільки праведники, а Демський належав до праведників. Я склав йому на груди руки його, що вже на пів були охололими, поцїловав його в холодне чоло, закрив його одїялом. Потім заплатив хазяйцї небіжчиків довг; прохав улаштовати похорони моїм коштом, а сам пішов по домовину. На третїй день покликав я попа з церкви сьв. Станїслава, взяв биндюги; з сторожем винесли ми убогу домовину і рушили з трупом Демського в далеку дорогу. За труною ішов патер Посяда, дяк да я. Жадна жебрачка не пішла за труною, а по дорозї стрівали ми їх чимало. Але-ж отсї убогі лїнтюги, як і пси голодні, носом чують милостиню; від нас на неї вони не сподївали ся і не помилили ся. Я просто ненавиджу отсїх промисловцїв, що спекулюють іменем Христа.

З гробовища я закликав попа на небіжчикову кватиру, не на те, щоб поминки справляти, а на те, щоб показати бібліотеку Демського. Усїєї її було томів з 50; більша частина змісту історичного і правничого мовою грецькою, латинською, французькою і нїмецькою. Учений патер вельми уважно перегортував грецьких і римських клясиків, а я відбирав тільки книжки французькі. Чудно: опріч невеличкого томика Міцкевича та Лєлєвеля, нїчого більш по польськи не було. Чи вже-ж таки він цурав ся письменства рідного? Нї, не може сього бути!

Розібравши бібліотеку, я собі взяв книжки французькі, останні, гадав я, забере патер. Але совістний піп не схотїв придбати собі дурно скарбу такого і згодив ся на те, щоб за книжки, його коштом, справити на могилу Демського плиту. Я взяв на себе половину коштів. Згодив ся. Прибрали форму плити і напис на неї скомпонували: „Leonard Demski, mort. anno 18... Розійшли ся ми, немов старі ті приятелї. Чудно менї: не вже таки Демський нї з ким, опріч мене, не сприятелив ся? На кватирі у його менї нїкогісенько стрівати не доводило ся; але коли ми з ним виходили на улицю, дак часто стрівали його знаємі і витали по приятельськи; інчі навіть руку йому стискали. Все то були люди статечні. А воно й те сказати: хіба чоловік статечний провідає злидаря-трудовника в його тьмяній халупчинї? Сумно! Бідолахи оті люди статечні!

Ще раз прощавайте! Не забувайте мене, мій добродію незабутній!

* * *

З сього довгого листу ріжнобарвного стало менї знати, що художник мій, як воно й годить ся сущому художникови, людина високого ступня, рахманна і шляхетна. Люди звичайні так щиро не прихиляють ся до отаких горопах, усїма покинених, яким був Демський. Нїчого незвичайного я не бачу в такій прихильности безкористній, прекрасній; се добуток звичайний з спочуття спільного до всего великого, прекрасного в науцї і в чоловіцї. З своєї природи і по заповіту учителя нашого великого усїм нам такими треба-б бути. Але, овва: мало, вельми мало таких, щоб виконали Його сьвятий заповіт і свою природу зберегли в любови і чистотї. Тим то чоловік, що любить безкористно, чоловік суще шляхетний і здаєть ся нам чимсь незвичайним. На такого чоловіка ми дивимо ся, немов на комету ту. А коли досить надивимо ся, так починаємо бояти ся, щоб наше власне самолюбство брудне занадто в вічи нам не кидало ся: тодї ми починаємо і на сього чоловіка чистого кидати спершу покліпом потайним, потім і голосним, а коли покліпом нїчого не вдіємо — кидаємо його на убожество та на страждання. Се ще талан, коли закинемо його до шпиталю божевільних, а то просто вішаємо його, наче злочинця якого найогидливійшого. Гірка правда! Одначе я веду річ не до речи.

Далї з листу того побачив я, що мій художник сердешний закохав ся в свою вродливу та вертку ученицю, хоча сам він того й не спостерегає. Але се дїло сьвітове; се добре, навіть неминуче потрібно, тим паче художникови; а то без того заскорнїє серце біля етюдів академічних. Кохання — се огонь животворний в душі чоловіка і все, що творить чоловік під впливом сього почуття сьвятого — відзначене печаткою життя і поезиї. Все отсе добре, да тільки от-що: отсї душі огняні, як називає їх Лїбельт, занадто не розбірчиві в коханню. Трапляєть ся, що сущий і найвосхитнїйший поклонник вроди покохає такого морально огидливого ідола, якому треба саме диму з пекарнї, а він перед ним фиміямом чистим курить. Мало кому з таких душ огняних гармонїя супроводила. Почавши з Сократа, Берґама і до нашого часу сама ростич в життю щоденному. На більшу шкоду отсї душі огняні кохають на цїлий вік. От, за се я й бою ся про свого художника. Ще й він, за приводом ґенїїв всесьвітних заневолить душу свою перенятливу і нїжну якій небудь сатанї в спідницї. Добре ще, коли він отак, як Сократ і Пуссен, яким небудь жартом спекаєть ся хатньої сатани і своїм шляхом піде. А коли нї, дак прощай тодї і наука, і штука, і поезия і все, що є чарівного в життю! Прощай на віки! Посудину розбито, миро драгоцїнне вилите і перемішане з грязюкою, промінистий сьвітильник життя спокійного, артистичного погасило отрутне дихання гадюки хатньої. Як би добре було, коли-б оті сьвіточі спромогли ся обходити ся без щастя родинного. Скільки-б тодї творів великих не потонуло в хатнїй ковбанї і лишили ся-б на втїху та на раюваннє людям. Але-ж мабуть і для ґенія так само, як і для нашого брата, неминуче потрібно життя родинного. Се мабуть через те, що та душа, що почуває і любить усе високе в природї і в штуцї, потрібує спочину. А сей спочинок солодкий можна зазнати тільки з дїтьми та з дружиною коханою. Блажен, стократ блажен той чоловік і художник, чиє життє повитала прекрасна муза гармонії. Блаженство його, наче блаженство боже — неосяжене.

Спостерегаючи щастє родинне, ось що я помітив: натхненні поклонники усего доброго і прекрасного стають тяжкою жертвою своєму ідолови — красї. Не можна їх і винувати; бо краса взагалї, а краса женщини особливо впливає на їх непобідимо. Інакше й не може бути. Отут то і є жерело трути.

Як се так?! — гуконе молодїж. Красуню создав Бог на те, щоб осолоджувати наше життє, повне слїз та трівоги. Так то воно, так! Дійсне, Господь на те її призначив, але-ж вона, певнїйше мовити ми, з'уміли оте високе призначеннє бо-

Весїлє на Угорщинї. [*З образу Г. Весіна*].

жественне перемінити, та з женщини зробити ідола бездушного, безживного... Одно почуттє, се-б то еґоїзм, проковтнуло у неї усї інчі гарні почуття. Ми, коли вона ще дитиною була, дали їй зрозуміти, що в пришлому вона роздирати ме і запалювати ме у нас серце. Правда, ми тільки їй про се натякнули, але вона бистро поняла, глибоко почула і зрозуміла свою міць пришлу, і з того часу вона зробила ся дженджурихою і поклонницею до віку власної вродливости. Зеркало стало у неї єдиним товаришем життя одинокого, мізерного. Жадне вихованнє в сьвітї не спроможне її перемінити; бо занадто глибоко запало зерно себелюбства і лицяння невидужливого.

Такий от добуток мого спостереженнія над красунями взагалї, а особливе над красунями відзначеними. Красуня упривілєйована нїчим, опріч красунї, не може бути; ні дружини коханої, ні ненї доброї, нїжної, ні навіть полюбовницї палкої з неї не буде. Вона деревяна красуня тай годї! А з дерева чого-ж більш вимагати?

От чому я й раджу, щоб з отих статуй прекрасних любовали з далека, не наближаючись до них; тим паче, щоб не брали ся з ними особливо — художники і люди, що́ присьвятили себе штуцї і науцї. Коли художникови неминуче треба красунї для його штуки возлюбленої, па те є натурщиці, танцюристки та інчі майстериці цехові. А в хатї йому, як і всякій людинї, треба доброї жінки коханої, а не красунї упривілєйованої. Остання на одну хвилину ярким промінням радощів осьвітить спокійне житло коханця Божого, а потім з тих радощів, наче з марева того, і слїду не буде. Красунї, яко сущій актрйсї, треба, щоб був цїлий натовп поклонників: чи будуть вони правдиві, чи фальшиві їй — про те все одно; аби були поклонники; без них вона, як і той ідол стародавній, статуя мармурова тай годї!

Єсть приказка: не всяке слово в рядок. І поміж красунями трапляють ся виметні. Я глибого йму віри в отих виметних, але йму віри як чомусь незвичайнїйшому; тому то в своїй вірі, я обережно поводжу ся. Проживши поміж людий добрих вже більшу половину віку свого, я такої виметної красунї нї разу не стрівав. А вже-ж не можна сказати, що я мізантроп, або ганебник усего прекрасного. Навпаки, я запеклий поклонник усего прекрасного, чи то в природї, чи в штуцї божественній.

Ось яка пригода не що давно трапила ся менї. В закутку, майже що безлюдному, далеко-предалеко від людий цивілїзованих, довело ся менї, та ще й не малий час, чевріти. Туди тодї саме залетїла свїтська красуня. От ми й познаємили ся. А треба вам знати, що до знаємости я швидкий. Спостерегаю я нову свою знаєму красуню. Диво-предивне: нема нїчого й похожого на тих красунь, що доти я бачив. Думаю собі: та чи не здичавів отсе я в отсій пустелї? Нї, всїма сторонами женщина гарна: розумна, сумирна, начитана; а лицяння дак і тїни нема, Соромно менї стало, що я її спостерегаю: геть я тодї на бік усяку неймовірність, і стаю приятелем її щирим. Не скажу за що, але вона мене сподобала. Стали ми друзяками. У мене в серцї в старому поворухнуло ся що таке, що більше за просту прихильність звичайну. Трохи-трохи не зробив ся дурним водевильним. Нагода спасла мене і нагода звичайна. У їх в домі я був наче своя людина. Раз якось вранцї, пючи у них чай, помітив я, що у неї на потилицї волосє заплетене дрібнїсенькими кісками. Се менї не сподобало ся. Я, бачте, думав що оті кучері у неї на потилицї — натуральні, але воно он-що! От — се то й спинило мене признатись їй, що я кохаю. Знов я став простим приятелем звичайним. Вже-ж пак соромно пащиковати з осьвіченою женщиною, єсть для розмови з нею письменство, штука, музика. От про се ми з нею, трохи не щодня розмовляли і я, правда на другий вже рік, спостеріг, що вона поверхом судить, а про штуку, про прекрасне в природї говорить вона доволї байдуже. Отсе й похитало трохи мою віру. Далї бачу: нема в сьвітї такої книжки нїмецької, або росийської, щоб вона не читала, і про те нї про одну таку книжку добре не памятає. Я спитав, яка тому причина? вона відповіла, що якийсь недуг жіночий — одбив у неї память, ще як вона дївувала. Я простосердо поняв віри. Але-ж помічаю, що аби-які віршики, що ще дївкою вона читала, дак ті й тепер памятає. Тодї вже соромно менї стало про письменство з нею балакати, і небавом бачу, що у них в домі жадної книжки, опріч календаря, немає. Зимою по вечерах, коли збереть ся партия, вони в карти грали. Я гадав собі, що се так собі, забавка, а про те й байдуже, що вона не при собі, коли не поталанить їй партию зібрати; зараз у неї голова починає страшенно болїти. А коли у чоловіка її збереть ся партия грачів, — вона сяде біля столу і, не варуючись, зазирає до грачів в карти. Та над отакою роботою милою й просидить до глупої ночи... Скоро починала ся отся мертва сцена, я зараз на улицю виходив. Огидливо бачити красуню-молодицю за таким дїлом. Я тодї цїлком розчаровав ся; вона менї показала ся просто полїпом; чи певнїйш мовити: дїйсне упривілєйованою красунею.

Ну що коли-б перебуваннє в отому закутку темному, де нема нї левів, нї онагрів, протягло ся ще на рік-другий? Я певен, що вона здуріла-б або ідіоткою зробила ся-б. А я то! Еге! Я гадав собі, що ось то я знайшов Ельдорадо. А те Ельдорадо — просто лялька деревяна, на котру потім я без огидливости не міг і дивити ся.

Читаючи оцю мою грізну сентенцию красуням, може хто гадати ме, що я другий Буанороті! Де там: я такий же, коли не гірший ще поклонник, як і кожен з левів. Річ тільки в тому, що погляди свої я люблю висловлювати такими, якими вони у мене є, не вважаючи нї на кого: до того-ж тепер я чиню се для друга свого, для художника і не маю заміру друковати свої думки про красунь. Крий мене Боже від такої дурницї. Тодї-б мене сестра рідна приміла-б повісила на першу осику, як того Юду зрадника!... А преціньже вона не красуня, і можна бути безпечним.

Де-ж початок сього лиха? Вже-ж не де більш, як не в вихованню. Коли Господь Бог наділить батьків нїжних донею-красунею, вони зараз починають її псувати, пестячи її більш за інчих дїтий. А про осьвіту ось як вони гадають; кажуть: на що дурно морочити дитину книжками, вона й без книжок і навіть без віна, кариєру блискучу собі зробить. І дїйсне — красуня зробить собі блискучу кариєру. Віщованнє батьків справдило ся: чого-ж ще більш? Се початок лиха, а далї воно зростає ось як; одначе в сьому я не запевняю; я тільки гадаю, що так:

Наше любе племя славянське, хоч і належить до раси кавказької, але що-до краси, дак воно не геть відійшло від раси фінської і монґольської. Значить — красуня у нас — трапляєть ся рідко. Отим то, аби вона з пелюшок, ми й почнемо напихати їй в голову дурного восхиту, себелюбства та інчої гидоти і на сам кінець зробимо з неї ляльку деревяну, наче ту, що малярі уживають на драпировку.

По тих краях, що Бог благословив женщинами вродливими, там красуня — річ звичайна; а на мою думку, женщина звичайна і єсть женщина найлїпша.

На що і про що отсе я розбалакав ся так широко про роздирательок людського, значить і мого серця? Здаєть ся, на науку другови моєму. Але-ж, наука ся буде про його зайвою; да скільки можна знати з листів його, дак Весталка його, ледві чи вдатна глибоко залїзти в серце до художника, що́ так, як мій друзяка, гарно почуває і розуміє усе високе і прекрасне в природї. Вона мабуть бистроока, кирпатенька пустуха; от як бувають швачки, покоївки верткі і т. інч. Так вони цїлком безпечні. А от люди такі, як ота її дядина шовкова, дак такі небезпечні. Хоч він і як приязно її обписує, а про те вона нагадує менї Гоголївську сваху, котра, як спитав у неї охочий женити ся, чи вона його одружить? — відповіла: „Ох, голубоньку мій! да так ловко одружу, що й не счуєш ся“. У приятеля у мого, в сьому разї, звістно нема нїчого однакового, і я за його не бою ся. Огонь першого кохання, хоч і пекучий, та не на довго. Але-ж знов, як помірkую, дак не можна й не бояти ся; отакі шлюби, що й „не счуєш ся“, трапляють ся з людьми не тільки розумними, а навіть і з обережними. Великої обережности я у свого приятеля не гадаю: обережність — вдача не про художників. Про всяк злучай я написав до його листа: звістно без напучування; крий мене Боже від отих напучувань. Я написав до його щиро, по приятельски, про що я небезпечен і чого йому треба стерегти ся: щиро висловив йому, що дядину, нехай вважає собі, яко западню небезпечну. Одначе від його відпо-

віди щось нема, мабуть лист мій йому не під мисли. Се не добра ознака, подумав я собі; а про те він же цїле лїто працював коло проґрами; так не диво, що можна йому було про листа мого й забути.

Минуло лїто; минув вересень і жовтень, а від приятеля мого ані словечка. Читаю в „Пчел-ї“ огляд вистави: написано ловко, мабуть Кукольник написав. „Вестальку“ приятеля мого хвалять без краю; а про проґраму ні же слова єдиного.

Що воно за знак? Не вже йому не поталанило? Я написав до його вдруге, просячи відповісти, з якої причини він мовчить. Про проґраму і взагалї про його роботи я в листї не згадував, відаючи з досьвіду власного, як то воно прикро, коли робота йде не гаразд, відповідати на приятельське питанне: як іде робота? Через два місяцї прийшла його відповідь ляконїчна і безтолкова: наче він соромив ся, або бояв ся щиро висловити менї про те, що його мордовало; а знати було, що його щось страх як мордовало. Між інчим він натякає на якусь невдачу, мабуть се про проґраму; вона, як він пише, трохи в могилу його не загнала. Пише, що коли він живе ще на сьвітї, дак за те мусить дякувати своїм сусїдам добрим, вони щиро приголубили його; і він тепер нїчого не робить, страждає і душею і тїлом і не тямить, до якого берега се все доведе.

Я на отсе все подивив ся, яко на побільшанне. У людий молодих, перенятливих, се річ звичайна: вони з мухи слоня роблять. Але мене щось тревожило, я бажав довідати ся чого певного. Яким же чином? У самого його толку не добереш ся. Я написав до Михайлова, просячи його, щоб написав до мене про все, що він відає про мого приятеля. Приязний Михайлов не забарив ся прислати до мене ориґінальну і щиру відповідь. Ось вона:

Приятель твій, брате, дурень, та ще який дурень! Як сьвіт стоїть, дак такого дурня незвичайного не було. Йому, бач, проґрама не посчастила. Що-ж він з роспуки заподіяв? Зроду-віку не вгадаєш! Взяв тай оженив ся! Далебіг. Та чи знаєш з ким? З своєю Вестальокою, та ще з вагітною. Чи не чудасія! Весталька вагітна! Він сам каже, що вагітність і примусила його одружити ся. Нехай би ще, коли-б він сам тому спричинив ся, а то-ж нї: ледащо отой личман гріха накоїв. Сама вона признала ся. Молодець личман! Наробив лиха тай чкурнув собі до Миколаїва; а твій дурень великодушний — бух: наче муха в окріп! Каже, бач: куди вона тепер дінеть ся? Хто її горопашну тепер захистить, коли вже дядина рідна, тай та жене з хати? Взяв тай захистив! Ну, чи бачив ти другого дурня такого на білому сьвітї? Певно, що й не чув навіть. Правду мовити: великодушність безприміра, або певнїйш дурниця безприміра. Та се все ще байдуже, а от сьміху без краю: він змалював Вестальку свою з неї, вже вагітної, та як змалював: просто на прединво! На виставі натовп від неї не відходив. Вона наробила такого галасу, якого, коли ти не забув, колись наробила Тиранова „Дївчина з тамбурином“. Сам Карло Павлович кілька разів перед нею стояв. А се не аби що, да значить. Купив собі її якийсь дука-вельможа і добре заплатив. Тепер з неї списки да літоґрафії скрізь. Одно слово — успіх повний, а він, дурень, оженив ся. Отсе якось я до його заходив і помітив якусь прикру переміну. Дядина, здаєть ся, його до рук прибрала. До Карла Павловича він нїколи не заходить, мабуть соромить ся. Почав він малювати Мадонну з Предвічним младенцем; за модель взяв жінку свою з несвоєю дитиною. Коли він так хороше скінчить, як почав, дак се буде лїпше за „Вестальку“. Вирази і у дитини і у матері предивно гарні. І як отсе могло стати ся, що проґрама йому не вдала ся! Дивую ся. Не відаю, чи на той рік його, яко жонатого, допустять до конкурсу? Мабуть — нї! Отсе тобі і все, що можу переказати тобі про твого друга безтолкового. Наш Карло Павлович, не зовсїм дужий. На весні, гадає, роспочати роботу в соборі Ісаківському. Твій — Михайлов.

* * *

Туга невимовна переняла мене, коли я прочитав сего листа. Я бачив, що блискучій пришлости мого друга, возлюбленника мого, прийшов край. Пришлість його скінчила ся тодї, коли саме займало ся на сьвіт його слави промінистої. Заподбігти лиха — годї вже! Яко людини, вчинок його не оброзумлений, але високоблагородний. Коли-б він був малярем простим, ремісником, вчинок його впливу не мав би на його роботи; але-ж він сущий художник, палкий, тим то вчинок його може вплинути погибельно. Щоб знївечити найміцнїйшу енерґію, вже досить того, щоб стратити надїю, що вирядять коштом скарбовим за границю. А щоб коштом власним йому поїхати за границю, про се годї й думати. Коли-б незвичайна праця і дала йому кошти, дак жінка й дїти їх відберуть — раннїйш нїж він подумає про Рим і про єго чуда безсмертні. Виходить, що

„Италія, счастливый край,
Куда въ волшебномъ упоеньи
Летитъ младое вдохновенье
Узрить мечтательный свой рай!...

Отсей край щасливий, чарівний — тепер на віки зачинений для мого приятеля. Хіба який випадок надзвичайний відчинить йому двері до того раю реального. Але-ж такі випадки дуже і дуже рідкі. Звели ся у нас ті сущі меценати, що давали художникови кошти, аби він їхав за границю вчити ся. Тепер у нас коли який небуть богатир і здійметь ся на такий вчинок, так хіба єдине ізза гороїжливости дитячої: він художника візьме з собою за границю, дає йому платню, немов тому лакею-наймитови і поводить ся з ним неначе з лакеєм. Каже йому змалювати готель, де він заквартировав: або той берег морський, де жінка його бере купелї і т. інчі нехудожественні речі. Отже люди простодушні і тарабанять: „От який то він меценат і знавець зграбного! Художника з собою за границю брав!“ Горопашний художниче, що в душі твоїй дїеть ся, коли ти чуєш отакі гукання дурні! Не завидую тобі, бідолашний поклонниче прекрасного в природі і в штуці! Ти, як кажуть, у Римі був, да папи не бачив! І слава, що ти був за границею стає тобі доріканнєм жорстким. Нї, як на мене, так лїпше з торбою йти за границю, нїж з богатирем їхати; або вже лїпше зректи ся бачити „мечтательный свой рай“, та де небудь у куточку, у рідному краю прозаїчному захистити ся і тишком поклоняти ся Аполльонови. По дурному, страх як по дурному приятель мій оборудував свою пришлість! Отсе вже тижднів зо два буде, як я що дня отой щирий лист Михайлова перечитую і все таки не запевню ся в правдї отієї дурницї непростимої. Часом так не йму віри, що приходить думка самому рушити до Петербурга, та власними очима побачити оту правду огидливу. Коли-б тепер були вакації, я і не думав би; на лихо тепер час вчення, значить коли й можливо поїхати, дак тільки на 28 днів, а за половину сього часу, що я встигну для його зробити? Зовсїм нїчого; хіба тільки побачу те, чого і в снї не бажав би бачити. Добре поміркувавши і перебувши перше вражіннє, став я на тому, щоб ждати, що скаже старий Сатурн, а тим часом листувати ся з Михайловим. На листи приятеля свого надію мою вітер розвіяв; а на листи Михайлова те-ж надія не справдила ся. Сподіваючись на Милайлова, я не зауважив, що чоловік сей менш за все вдатен стало листувати ся. Коли й прийшла від його відповідь до мене, та ще так швидко, як я й не сподівав ся, дак се треба уважати за осьме чудо. Та з одного листа жадним чином не треба було раховати на довге листованнє. Що дїяти! Помилив ся! Хто-ж не помиляєть ся? З опалу я кілька листів до його написав, і хоча-б тобі на один яка відповідь! Се мене не спинило. Пишу ще; та чим далї, тим більш сердечнїйше. Нї слова від його. Нарештї пропав у мене терпець. Написав я до його не довгого, але їдкого листа. Се зворушило Михайлова і він до мене прислав ось яку відповідь:

* * *

Дивую ся я, як отсе у тебе хватає терпіння, часу і паперу на твої листи сьміхотворні, щоб не сказати — дурні. І про кого ти пишеш? Про дурня! Та чи варто він того, щоб про його й думати, а не то, щоб писати, та ще отакі листи, як твої! Плюнь ти на його! Пропаща він людина тай годї! Щоб тебе втїшити, дак додам ще от що: він укуші з жінкою і з мамашею, [се він так дядину величає] почав тягти „проволоку“, значить кинув ся на горілку. Спершу він все малював списки з своєї „Вестальки“, та стільки їх намалював, що їх і па базарі нїхто не куповав. Потім взяв ся

в маґазинн розмальовувати літоґрафії, а що робить тепер — не скажу; мабуть малює патрети по карбованцю з морди. Ніхто його й не бачить. Заліз десь в 20-ту лінію. На тім тиждні, щоб догодити тобі, я ходив його шукати. На превелику силу знайшов його кватиру біля самісенького гробовища Смоленського. Не застав його в господі; жінка сказала, що на сеанс до урядника до якогось пішов. Я полюбував з його Мадонни невикінченої, і чи знаєш шо? Мені якось тужливо стало! За що, подумаєш, людина пропала? Не діждавшись його, я пішов і не попращав ся з його жінкою; вона менї здала ся огидою.

Карло Павлович, не вважаючи на недуг, розпочав роботу в Соборі Ісаківському. Лїкарі радять, щоб він покинув роботу до того року, та на лїто за границю їхав. Але-ж він не хоче кидати. Чом ти хоч на короткий час не навідаєш ся сюди? Хоч би подивив ся на чудá нашого чудотворця Карла Павловича, та й з свого дурня полюбував би. Здаєть ся ти те-ж побрав ся, да не признаєш ся. Не пиши до мене, бо відповідати не буду. Прощай! Твій — Михайлов.

Мій Боже, чи вже таки отой шлюб безталанний, єдине спричинив ся, щоб так швидко знївечити юнака ґенїяльного?! Другої причини не було. Плачливий шлюб!

Нетерпляче ждав я вакацій. Нарештї скінчили ся іспити, я рушив до Петербурга. Карла Павловича я вже не застав: за порадою лїкарів він покинув роботу і поїхав на остров Мадеру. Михайлова насилу я знайшов. У сього ориґінала нїколи не було сталої кватири, жив він наче птах той небесний. Я зустрів його на улицї; йшов він, взявши під плече бравого личмана, тепер вже ляйтнанта. Не відаю, яким робом він знов опинив ся в Петербурзї. Я не спроможен був дивити ся на отсю людину. Привитавшись, я покликав на бік Михайлова і спитав у його адресу мого приятеля. Михайлов спершу зареготав, потім спинивши регіт, повернув ся до личмана і мовив:

— Чи знає, чию він кватиру розпитує? Свого возлюбленника N. N.

Тай знов зареготав; а личман і собі за ним; але не щиро він реготав.

Михайлов дратував мене отим своїм негожим реготом. Потім він схаменув ся і мовив до мене:

— Оце вже другий день, як він перебрав ся на теплу кватиру, на семій верстві. Бачиш: його не допустили до конкурсу, дак він, не довго думаючи, взяв тай збожеволїв, тай пішов на сему верству. Не відаю, чи він живий ще.

Я вже й не прощав ся з Михайловим; швидче на фіякра, та до шпиталю „Усїх Скорбящих“. Мене не допустили до недужого, бо тодї саме був у його припадок шалености. Другого дня з ним побачив ся. Коли-б менї не сказали, що отсе і є той самий художник, я сам нїколи не пізнав би його; так страшенно недуг перемінив його. Вже-ж пак і він мене не пізнав: взяв мене за якогось Римлянина з картини Пінелї, зареготав ся і геть собі до дверий дротяних. Господи Боже, що за скорботне явище — людина знївечена шаленством! Не спроміг ся я, хоч кілька хвилин дивити ся на його і вернув ся. Але-ж образ мого приятеля безталанного нїгде не давав менї спокою: нї в академії, нї в ермитажі, нї в театрі; да таки нїгде, нїгде; він був скрізь зі мною: тільки щоденне провідуваннє в шпиталю мого приятеля перегодом знївечило перше вражіннє. Шаленість його що дня потроху меншала, за те-ж і здоровє фізичне швидко підупадало. Нарештї він вже не здужав підвести ся з ліжка; тодї менї вільно стало входити до його в сьвітличку. Часом він, буцїм би й приходив до памяти, але все ще мене не пізнавав. Раз якось я до його навідав ся вранцї. Ранками йому було лекше. Він був цїлком спокійним, але-ж такий слабий, що не здужав руку підвести. Довго він на мене дивив ся, неначе щось собі пригадував. Після довгого погляду думного — він ледві чути промовив моє наіменя. Сльози цївкою ринули з його очий просьвітлених. Тихий плач перейшов на риданнє. Такого ридання, щоб отак мордовало душу чоловіка, я доти нїколи не бачив і не приведи Господи нїкому бачити чоловіка, щó так страшенно ридає. Я хотїв лишити його, але він дав ознаку, щоб я не йшов. Він простяг до мене руку; я взяв її і сів біля його. Ридання трохи-потроху спиняло ся; з очий, зпід спущених вій, текли буйні сльози крапелясті. Ще кілька хвилин

Хутір Миняйлівка, Прилуцького повіту, Полтавської ґуб., на берегу ріки Удая. [*Пейзаж*].

і він зовсім заспокоїв ся і задрімав. Я тихенько визволив руку свою і вийшов з сьвітлички, вповні сподіваючись, що він видужає. Другого дня вранці приїзджаю я до шпиталю і питаю у сторожа: А що? Як недужий? — і чую таку відповідь: „Недужий ваш, добродію, уже в мертвецькій; учора вранці як заснув, дак вже й не просипав“...

Після похорону, я, сам не тямлю чого, ще кілька день був в Петербурзі і раз якось зустрів Михайлова. Після того, як він учора проводив свого личмана у Миколаїв і коли вони хильнули біля середньої рогатки, я зняв бесіду про небіжчика, про вдову його, та про його Мадонну невикінчену. Я прохав Михайлова провести мене на кватиру до вдови. Він охоче згодив ся, бо й сам він хотів ще раз подивити ся на Мадону ту. В кватирі небіжчика ми не зустріли нічого такого, щоб давало знати, що тут жив художник: тільки замісць палітри шматок шкла, а на йому краски засихлі. Я спитав про Мадонну. Вдова мене не зрозуміла. Михайлов розповів їй, щоб показала нам ту картину, на яку він приходив колись до них дивити ся. Тоді вона повела нас до другого покою і тут ми побачили Мадонну. З неї зробили латку на стару ширму. Я спитав вдову, чи не продасть її за десять карбованців? Вона охоче згодила ся. Я згорнув сувоєм отсе своє придбаннє дорогоцінне; ми лишили вдову, порадовану десятьома карбованцями.

Другого дня я попрощав ся з моїми знаємими і здаєть ся на віки покинув північну Пальміру. Незабутній Брюлов тоді вже конав у Римі...

4. жовтня, р. 1856.

ДУМКА.

Турбуєть ся наш невсипущий сьвіт;
І день і ніч і йдуть і їдуть люде,
Нагадують про слово давних літ:
Те бачили, побачимо, що буде.
Сказать би їм: було і поплило,
Коли і що там буде — не вгадаєм,
А те, що є і всюди поросло,
Ми бачимо що дня і добре знаєм.
Там гордий ліс на весь майдан шумить,
А там червяк билинї корінь точить,
Там щастє декому добро сулить,
А там біда сльозами злиднї мочить.
Он там дукан гладкий смакує як!
Всього кладе повнісінькую ринку,
Ще й цуцику дає, щоб знав він смак,
А там бідняк гризе суху скоринку.
Там пан гама́н по сто рублів дає
Пройдисьвіту, що речі медом маже,
А хто шепне про горенько своє,
Тому „Бог дасть“ ласкавенько він скаже.
І жаль менї, квилить душа моя,
Що бачуть те і терплять люде;
Усе одно і всюди чую я:
Так і давно було, так воно й буде.

28. липця 1893 р.

Леонід Глібів.

ПЕРШІ ПРОЛІСКИ.

Ви сьогодня мене звеселили,
Нагадали минуле менї:
Нагадали коханої очі,
Що́ блакитні були і ясні.
Навіть очі були ті яснійші
І блакітнійші наче від вас,
І дивились, ніж ви, боязнійше,
Як у їх зазирав я в той час.
Як ви, квіти, віщуєте ве́сну,
Що́ за вами іде, — так вони
Віщували тоді, що зазна́ю
Скоро я і моєї весни.
І як ви умрете із весною,
Так і мила умерла менї,
Хоч пишають ще й досі красою
Ті зрадливиї очі ясні....

1893.

В. Чайченко.

НА ПРОВЕСНІ.

Подмуха цїлющий легіт,
Забренів за звуком звук;
Та не змер зубовий скрегіт,
Не замовкло пекло мук.
Тяжко стогнуть хліборобн:
Брак насущного шматка,
Люта смертність та хвороби
Підтинають мужика.
Я вдихаю грудьми весну,
Та полегкости нема:
Чи прокинусь, чи воскресну
Від сучасности ярма?
Душу стис загальний холод,
Поморозивши чуття...
Відусюди суне голод,
Встає образ не-життя...
Що робити, куди датись?
Марно гинь собі один...
Годї праці дожидатись,
Чи кінця лихих годин...
Подмуха цїлющий легіт,
Пю живі його струмцї;
А в ушах — зубовий скрегіт,
Ремство скрізь на язицї...

Павло Граб.

ПО УКРАЇНІ.

II.

В ДАХНІВЦІ.

ЕТНОҐРАФІЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ НАРИСИ З ЛЇТНІХ ЗАМІТОК О. Я. КОНИСЬКОГО.

[Далї.]

Тепер хоч і про моїх батьків. Воно добре й говорити, коли є кому слухати. Я людина говірка, як є з ким. От, як ви поїдете до свого до Київа сьвятого, тоді я замовкну, а тепер би то: мели Йване, доки вітер не стане.

Батьків моїх на дїток Бог не обидив: пятьнадцятеро наділив; я у них тринадцятий син, а підо мною ще двійко було. Багацько було, та вітром пооббивало. Батька я мало й зазнаю: що-ж менї тоді чи було й сім лїт, як він помер. Мати була з попівського роду. На десятому році вона мене покинула... А я вже був в ревізию записаний; треба було вже подушне за мене платити; я й пішов в люди; за подушне пять лїт служив... Ну, і зазнав тоді всего!... Перекалатав ще три роки чи що, тай побрав ся у Сьвідівку... Наче воно й на годину вияснюватись починало; наче й на сьвіт займало ся, аж де там!... У нас своя хата була; думав: свій дім не ворог... Думав — хоч і тут злиднї, та без перцю — і не вгадав! Спершу дитину нашу Бог приняв, а далї і жінку до себе покликав... А хата і ґрунт жінчині були; я у прийми до неї пристав; дак жінчин рід і забрав на себе; а я тоді „яко благ, яко наг“, шапку на голову, свитину на спину, люльку в зуби, тай знов по людях!... Дегтярня тут недалеко була; став я у неї мазаровати. Мазаровати, щоб ви знали, робота тяжка: треба соснові пнї викопувати да на шматки бити... Зпід віковічньої сосни викопати пень — се не аби що! Каторга, суща тобі каторга! Перемучив ся я лїто, а на осїнь отстряв; покинув пекельну ту роботу; взяв ся до бондарства.

У мене-ж і батько бондарем був. Дак ото бондаруючи — нудьга мене осїдлала і не сказати, яка нудьга: просто аж тягне мене хоч на гиллю високу, хоч у воду глибоку... Нудить тай нудить!... Де-б я не пішов, хоч який буде гурт людий, а я скрізь чую, що я одинокий, самітній... Е, нарештї думаю і кажу собі: „Бог дає не тому, хто вмілий, а тому, хто сьмілий!“ Ось ну лишень поберу ся я вдруге, тай пристав до вдови: у неї хатка на курячих ніжках і синок; а у мене дранка струг да бондарський натягач. Се і все наше добро... Правда, я тодї був при силї, при здоровї. Живемо собі й нїчого...

За рік на конячку й на корівчину збили ся; що з бондарства, а що й з промислу... Дровець візок у лїсї припасу та до міста. Ще ото рік минув: охазяйновали ся ми, окукобили ся... А за сїм лїт зовсїм я на ноги став. Тільки ото після першої люстрациї прислано сюди нового лїсничого. Він і заходив ся нову „лїнїю вести“, да так її повів, що наш огород і відшматовали під ту „лїнїю“... Город у нас золотий був; він нас хлїбом кормив; а нам за його дали шматок такої пісчуги, що нога по колїно грузне! Я до того лїсничого; в ноги до його:

— Милуйте і жалуйте! Не разоряйте мене! З дїтьми в старцї не пускайте!

— Не можна, каже: і не проси і не кланяй ся; не поможеть ся: так лїнїя виходить...

Думаю я собі: чи вже-ж тієї лїнії не можна від мене відвернути? Нехай вона і царська, так і ми-ж не чиї... То чоловік з дїтьми, а то лїнїя!...

— Згляньте ся! — прошу знов лїсничого того.

— Не стану, каже, для тебе лїнїю ламати; треба, щоб вона правцем ішла...

— Самого-б тебе правцем виправили, — подумав я, тай пішов до міста поради шукати. Понаписували менї всякі бумаги; послав я їх до Київа... Двох назимків позбув ся, а лїнії не відвернув. Забрали у мене город. Отодї мене взяло зло, та ще й превелике. На городї на тому у нас садок був, да який садок, які щепи!... Боже, Боже! — озьвірив ся я. — Коли-ж воно, кажу, не моє вже, дак нехай же й не чиє не буде. Серед ночи сокиру за пояс, пилку на плече, тай викосив усї дерева. Не чиє-ж, як своє, порубав я!... Так то по нашому, а по їхньому не так: „За лїнїю, кажуть, воно вийшло і стало казьонним“... Потягли мене... Думав, і дух з мене вимнуть... Ще й сього лиха не збув ся, а тут друге. Йде до мене розсильчик з волости, з нашим таки десятником повели мене!... За яку-таку провину? — питаю. — „Становий звелїв“... Становий мене зараз в хурдиґу, не каже й за що.

— Тепер, каже, менї нїколи, поїду по стану; верну ся, дак тодї й знати меш...

За три днї вернув ся, а я все в хурдизї сиджу. Зове мене, кличе в канцелярию і каже:

— Ти „преступник“! Тебе в Сибір!

— За що?

— Ти наумисне пропустив душі...

Бачте, писала ся нова ревізия, так мене й дїтий волость чомусь і не завела до ревізиї. От я й винен. І почали мене мяти... Мяли, мяли наче швець сирицю... Вимяли так, що й сукровиці вже й тараном би не вибив: лїсничий розорив; сїпаки обібрали... Завели мене під пеню за пропущені душі... а душі ті, як завели в ревізию, дак і вийшло менї платити подушного за себе, да за трох малих синів...

Тодї я й прегрішив: став пити. Не піячити, ні; піячити й нї за що було; а так пити... Жінка більш за все до того довела... Отут моє усе лихо найбільше... Худоби збув ся; та худоба — дїло наживне; аби голова та здоровє! А вже хатне лихо, сварня з жінкою, — ігі, гірше пекла... Стала баба в'їдати ся: „Доходь правди!... Не вважай на Київ, до самого до царя доступись; нас не по правді покарали“... Говори ти з нею!... Я їй кажу: слухай, жінко! наша мужича правда на схованцї у самого Бога; помремо — тодї й зазнаємо правди, а доки чоловік живий — нема йому правди.

Так що-ж! сказано: баба! Ти їй „о Всепітая“; а вона тобі „сокрушил єси“; тай почне мене сокрушати отим своїм „доходь правди!“... Гризе тай гризе мою голову; всїма сторонами сокрушає мене, штапує. Нї уласкавити її, ні ублагати. На сварку вона людина невситима. „Доходь тай доходь правди“... І доти було гризе мене, доки я за шапку, та до шинку. В шинку не без людий; хтось да почастує. Випю чарку, та як заведу:

„Ой де були бистрі річки —
Тепер там луги;
Ой де були вірні подруженьки,
Тепер — вороги.
Ой вже-ж тиї бистрі річки
Вода понила —
Уже мою бідну голівоньку
Кругом журба обвила“...

Сьпівав я добре. Голос у мене був наче дзвін з срібла кутого!.. От ви і тепер ще кажете, що голос у мене добрий; а почули-б ви його тодї!... Попосьпіваю в шинку, — люди мене слухають, дякують; сьпівака з мене на все село був, — та сам своїми піснями так упю ся, що на серцї у мене й одлигне; забуду я про оте: „доходь правди“ і вертаю до господи примиренний. Ще й через поріг не переступлю, а вона за своє оте, за оте колюче-пекуче: „доходь правди!“ Нуждить мене тай нуждить, доки я не відбіжу куди від неї! Що менї з нею дїяти?! Бити ся не хочу, тай боязко: аби як вдарити не вмію, а часом гупону її так, що з неї й дух вон!... Ну її!... Раз я кнура закаблуком під бік торкнув тільки, дак він на місци і опріг ся... Так то-ж кнур, своя худоба; пожалкував тай край... А жінку вбєш, дак і Сибіру покоштуєш.

— Слухай жінко, — кажу якось до неї: — ось я тобі загадку загадаю. Доки не відгадаєш — не гризи моєї голови, не угрущай мого серця... Нехай я робити му з душею спокійною... Того вже не вернеш... Нехай вже наше добро куцому випадком випаде; а нам Господь запоможе знов; тільки не гризи мене!... Не гризти меш?

— А ну-ж кажи, яка там загадка твоя? Може я її й знаю.

— От тобі моя загадка: „Був мал — на чотири труби грав; вирне — гори вернув; а вмер — в танок пішов“...

От ви може віри менї не даєте, а я й заприсягну, що ота загадка приняла язика у моєї баби. Сопе вона, а не гризеть ся, мовчить. Гаразд! Подяковав я Бога і нишком від жінки молебень наняв, помолив ся о примиренних і так чую-почуваю, що в серцї у мене сонечком весняним хтось грієє... Вже-ж нїхто, як Бог.

До птацтва до Божого — у мене з пупку охота велика; бджоли у мене змалку в голові рої кладуть. Благослови, Боже, думаю собі, на пасїку! Пішов в Черкаси, купив образ Зосима, сховав, щоб жінка не бачила і взяв ся знов до струга, та до обруча. А тим часом придивляю ся навкруги, що більш за все люди купляють? Став робити жлукта; та разом і коло вугілля заходив ся, а ранком і жаків в нашу річку Оринку закину. Везе: — на вугіллї менї добре поталанило; і на рибі щастило... Отак два годи пайдило, аж доки не вийшла нова люстрация.

А я тодї саме вже заходжував ся коло пасїки; вже у мене було на городї 15 пнїв бджоли. Такий я радий та веселий... Еге, аж тут лулусь! Господь з повного ковша як сипне на мене лихом, так і причавив мене!... Почалось з того, що жінка оту загадку розгадала...

На весні якось я пораюсь коло уліків, а вона пришла, стала супроти мене, в боки взяла ся, зуби вискалила і каже: „Прийшов, Опанасе, і мій час: довго моя голова болїла, довго моя губа терпіла, та змилосердив ся Сьвятий, зглянув ся на моє довготерпінне!... Тепер я волен чоловік...“

Я слухаю собі і невтямки до чого вона річ веде. А вона:

— Загадку я вгадала...

— Еге!... Ну, тепер значить, думаю собі, прямо хоч гринджолами на горище... Своєю головою вгадала? — питаю, і таки не певен ще: чи вгадала вона; може баба бреше.

— У тебе, каже, не позичила.

— А ну-ж кажи, говори!

— Думаєш — не скажу?...

— Не скажеш...

— Отже й брешеш, скажу... Як був бичок малим — чотири цїцьки ссав... ото значить — чотири труби... А що так? — питає та так лукаво скалить зуби...

— А ну далї як?

— І далі так: став бичок волом, виріс значить, — отоді орав, ото те що гори вернув... А що? Еге! закусив язика!...

— Ну, ну, далі, до краю веди...

— Доведу і до краю... Здох бичок, з його шкури товару наробили; з того товару чоботи пошили, а в тих чоботах танцювали. От що!

Та з оцім словом, — плюх менї межи очи... Повернулась на одній нозї, цмокнула і пішла... Пішло у нас горіть знов, та вже й горить, і горить, і не згорить, і не потухне.

А люстрация та йде, та знов лінію на мене веде... Та про се вже я вам розказував. Ото-ж, як наділили нам оті „чагарники“, дак наше село й підживило ся було. Тисячів тридцять за ті „чагари“. Яхно нам дав... І до мене в кишеню сотень три припало... Але-ж от лихо: лінія та клята знов виперла мене з мого кішла; знов треба переносить ся... Годї було змагати ся, навчив міх, та й торби страшно. Переніс ся... За те виблагав у люстратора, щоб дав менї наділ у лісї, да в такому щоб захистку, щоб туди вже й до віку й до суду ніяка лінія не заскочила. Зглянув ся, послухав і гарненьке містечко наділив: під пасіку — дак і в самого Бога кращого не знайдеш...

Купив я коний... дерева навозив, хатину сам змайстрував... Усе добре, коли-б тільки жінка до мене не таким „звіробоєм“... Плуг волів у мене; сини робітники; товару з десяток, конї — соколи; а чорні корови... і не сказати!... Оце було я приїду на базар в Черкаси, жиди да жидівки роєм коло мене: цмок, цмок губами...

— Ну корови... ай ґевулт.. просто цімес... Продай!...

По пів сотнї за корову давали: я не від того щоб продать... Правда корови добрі на молоко і сіменисті, що весни по телятку; ну тай гроші добрі — півсотнї! Так з жінкою-ж не зговориш; „Лучше каже, мене продай, а чорних коров не попущу жидам“...

Еге, жидам то й справді не попустила; а чума прийшла та й без гроший проглинула... Як черконула чума, увесь мій товар мітлою замела; зістала ся стара матка, дак і в тієї ратиці позлазили... нарештї взяла тай ослїпла... за пять рублів збули... От тобі й пів сотнї!... Лишив ся я при самих конях... Гроший нема, корму нема, випасу нема; люстрация лїс заборонила; заробить нїгде... а тут жінка гризе... От я з нудьги було — коний у віз, синів на віз — паш-ш-шолъ!! Їдемо селом — аж земля стогне!... Раз поїхали в Руську Поляну... там з людьми трошки душу промочив... їдемо назад сьпіваємо і плачемо у трох в один голос: сини за товаром плачуть, а я вже за всїм. Сьпіваємо:

Тим на сьвітї добра нема,
Що брат сестру за рід не ма,
Тим то й правда теряєть ся,
Що брат сестри цураєть ся...

Жалісно так виводимо собі, а конї й собі зрозуміли нашу журбу, да ходою, ходою. А ми тодї — оце наче зараз памятаю — другої в один голос:... я сїєї ще вам не сьпівав... слухайте:

Ой вийду я за ворота
Та гляну зорями:
Чи високо соколенко
Лїтає з орлами?
Ой високо соколенко
Лїтає з орлами,
Черкаєть ся в оболоки
Сизими крилами...
Викликає козак дївку
З чорними бровами:
Вийди, вийди дївчинонько
З рубленої хати,
Порадь мене молодого,
Як рідная мати.
Ой я тебе, козаченьку,
І ражу й не ражу,
Я з тобою вечір стою,
На другого важу.

От на сьому саме слові наче мене ґедзь укусив... Не тямлю, з чого так мене занудило, так запекло на серцї, що я посатанів, та як хвисну зразу по конях... Мої орли на взводи!... Летять, а я поганяю... колеса до землї не черкають ся... хмарою летимо. Славно так: ніч ясна, у лісї тихо, сумно; сосни стоять понуро; летимо... аж тут зразу: тиррр!... торох!... віз боком, ми з возом в провалле!... І як воно оце стало ся — і досї не скажу... Чи моя душа міри не вгадала, чи дорога була пяна... Віз поломав ся, одна коняка скалїчилась... ще до зими й здохла... А другу — збув жидам — трохи що не за так грошї... Що вже тодї коїла жінка, дак такого і в пеклї сам сатана не скоїть! Рано на весні заходив ся я коло пасіки. Наробив сам цегли, землянку собі склав; пасіку в лїс перевіз і так любо йшло: на Спаса у мене було вже 50 пнїв. Дякую я Господа, да митикую, як на далї...

Через зиму кажу синам:

— Хозяйнуйте, орудуйте собі, як умієте; а я оце ще лїто коло пасіки; а тодї — лишу собі на розвод десять уліків, останні всї продам; кожному з вас по хатї справлю, живіть собі; а я квіт!... дотягну аби як до постелї...

Добре... пішов навідатись у лїс до своєї хатки! Боже батьку, куди-ж ти дивив ся! Що отсе таке? Моєї земляники й слїду нема!... Пастухи за зиму, що спалили, а що розметали... Аж сльози мене вдарили... Отак: чи се-ж по людськи? Нї, чоловіче: звір лютий так би не зробив, а то-ж люди... Нї, мабуть Господь у гнївї творив чоловіка, тим він і вийшов з рук його таким шкодливим, да сварливим. Коли-б моя воля, я-б усім людям нове серце вставив, таке, щоб чоловіка тільки до добра вабило. Нехай вже тим пастухам Бог звидить, не взище за мою шкоду. Я собі курінь напяв... За мої сльози, та за знущанне з мене жінчине, Господь менї пощастив був на пасїцї... Рій за роєм іде та йде; тільки — поспівай збирати... Ще до Іллї за сотню уліків у мене стояло... Радію та Богу дякую.. І жінка моя помякшала; тодї я вгадав чого їй треба... Еге, та ба — не ті вже годи були.

А в ночі проти Паликопа набігає до мене на пасїку пан Шпаковський. Він то й не настоящий пан, а щось таке з сїпак. З ним три чоловіка: не то вони москалї, не то цигани. Напосїли ся на мене: „Ти, сякий такий сину: нашу пасїку обікрав!...“ Та до мене з кулаками. Шпаковський зараз з доброго дива мене по уху!... А я сам одинокий, нїкому за мене заступити ся; що я один проти їх чотирох! Божу ся їм, присягаю ся, що я не відаю навіть: чи є у того Шпаковського пасїка, чи нема; тай коли є, так де вона?... Як би я її обікрав? Як би я її переніс?... Шукайте, кажу, дивіть ся...

А вони не ймуть менї віри, да тільки в трох бють мене, а четвертий уліки мої перекидає. Що вже я тодї приняв, Господь знає. І тепер думаю собі: чи на те-ж Бог панів наробив, щоб вони отак знущали ся з нас, — з свого-ж таки брата, з чоловіка!... Щось воно да не так...

Ну вже-ж, знївечив він мою пасїку, поломав, потрощив мої ребра, тай ми йому в осени віддячили.. Думка була: позивати в суд; порадились ми з синами. Нї, не рука; у нас сьвідків нема... Бог, правда, усе те бачив і знає, так він не піде в суд... Лїпше і зручнїйше своїм судом без сьвідків, а там вже нехай він нас позиває... Так і зробили... Я сам при тому не був, я не здужав ще з побоїв; а сини, спасибіг їм, самі віддячили... Так віддячили, що й не видихав... І не жаль менї його: усїх людий менї жаль, а його нї. Чого там жаліть?... Яке сїяв, таке й пожав... Собацї по собачому... Коли-б не по правдї ми з ним квітовали, дак за його Бог заступив ся-б був і не дав би нам свого присуду справить; а не заступив ся — значить ми по правдї по сьвятій Його зробили... От і квіт.

А все таки кажу вам, що Шпаковський той, єй — істинно кажу: душа пекольна! Мабуть і він не з яких більш як з тих самих, що й там — а он там на тім боцї Днїпра їх безлїч ціла і всї вони з одного кубла... є така, Богом проклята, кров, дак вона з неї... Ви знаєте звідкіль взяв ся там — а?

— Не знаю; зроду не чув... Се той, що отам у Лип ві?

— Та еге-ж, еге; тільки, звістно, не сей, що тепер живе, а рід його. Як же таки вам не знати, звідкіль вони у нас взяли ся! Ось я вам зараз розкажу... Про мене на часинку покиньмо; нїгде моє не дінеть ся; тай душа тим часом трохи перепочине... А то воно хоч і давне діло з отим Шпаковським, а як згадаю, як він мене побив, понївечив мою пасїку, так, так мене заболить, так запече коло серця, немов оце зараз воно дїєть ся...

Так от звідкіль у нас Т—ри. Колись то — отам на побережжю трохи, що не по саму Золотоношу*) — були густі пущі, непроходимі, без краю, аж до самого степу. Золотоноши тодї звістно ще не було, тільки річечка так звала ся. Так люди кажуть; так і я кажу. Людий в пущах не було. Одним одно, отам десь є тепер Домонтів, чи Ірклїїв,**) запевне не скажу, стояло житло якогось нашого чоловіка. Воно

*) Повітове місто в Полтавщинї.

**) Лївобережні села в Полтавщинї.

не яке там і житло те: халупчина да повіточка, щоб конячку і воза під негоду захистить. Чоловік той дрова в пекло постачав: з того він і жив. Чорти добре платили: самим їм у лїсї не можна рубати: лїс тодї був нї чий; панів чорт мав ще тодї. Лїс божий був, про всїх людий. Бог і чортякам не боронив топлива з того лїсу; да от притика: не можна чорту в той лїс самому показувати ся, звістно лїс божий. Ге, коли-б можна було туди чортам ходити, вони-б гірш за жидів зніве-чили пущі: да Бог по своїй благости віддав ті лїси на самих тільки християн... А вже-ж і чортам у пеклї без топлива не можна: треба на чомусь смолу варити, да людий шкварити. Вони отого чоловіка нашого й наняли, аби він що дня їм по возу дров в пекло постачав. Возить не в саме пекло, туди-б, може він з возом і не проїхав, а тільки до провалля. Провалле те й досї є... Оце-ж він в обідню годину навантажить віз бурелому, привезе до провалля, да туди його; а чорти вже самі перенесуть в пекло під казани. Возить той чоловік дрова і негадки; аж тут халепа: коняка у його взяла тай закульгала. Що тут дїяти? Чим його дрова відвезти: а знає, що чортам дрова притьмом треба. Сидить чоловічина, голову свою журить думками, та нїчого не придумує. І чортів йому шкода і самому перед ними не яково: хоч вони й чорти, а слова додержать і з ними треба. Тай заробітку-ж рішити ся шкода, хоч би й на мене, або й на вас! Журить ся чоловік, трохи не плаче... Чує щось гупотить-тупотить, та все ближче. Зирк: коняка чиясь, да просто до його під повітку, до воза, та як зарже! Зумив ся чоловік: що воно таке? — думає. Казав би ти: приблуда-кінь, так де йому тут взяти ся... Бог, сказав би ти, зглянув ся та послав?... Так те-ж не до шмиги... Бог же знає, кому він дрова возить... Може чортяка яка конем перекинулась? А ну: чи злякаєть ся хреста?... Йде він під повітку; кінь стоїть, нїчого, не хропе; він його тричи хрестом обвів, — нїчого; погладив по гриві, — нїчого; тодї він зрадїв невимовно, та швидче його в хомут... Навергав віз дров, бере коня того, запрягає, кінь нїчого, не пручаєть ся, стає в оглоблї, знати, що не неук який, а їжалий. Запріг; везе як слїд. От-от вже недалеко і провалле те, може й гоний вже до його не було; кінь — тпрру: став і ну ваторопитись. Чоловік його пугою; бє, бє, — кінь не рушає; вже він і пужалном, — не бере; вже він його й по мордї хвиснув, — стоїть коняка, наче вкопана; чоловік розсердив ся, та кулаком його по лобі!! В одну мить — коня нема... зник: натомість стоїть панок в хомутї... Чоловік зумив ся: зроду-віку такого з ним не було! Руки опустив, стеряв ся, не тямить, що і почати?

Тодї панок той і розказав йому хто він такий. Так і так, каже, я Тамаренко; родом не з вашої землї. А отам, далеко-предалеко, є таке царство, де живуть самі Греки; більш нїкого, нї жида, нї Москаля, нї Татарина нема. Батьки мої люди — страх які богаті, а я у їх один син; зріс в роскошах, зроду льняної сорочки не носив, — все в шовковій; в молоцї — купав ся... От як! Тодї, каже, взяв я тай закохав ся, да не в аби кого, а в жінку самого мінїстра, першого після царя. Тай теє... бачу, каже, і вона не від того... Тодї ми і умовили ся: утїкти з свого царства у Крим до хана. Побігли... А мінїстер, чоловік тієї жінки, огледіл ся, — еге... погано!... Догадав ся, та до царя в ноги: „Твоя воля, твоя й сила; ратуй, а то повішу ся“... Цар понюхав табаки і мізкує собі — що дїяти? Справдї не порядок: сьогодня мінїстрова жінка відбігла, а завтра й моїй того-ж заманеть ся. Так не можна!“ Розсердив ся. „Гей! хто там є! — крикнув: — зараз менї мінїстрів усїх сюди!“ Прийшли мінїстри ті; стоять голови похнюпивши. Самі бачать, що їх вина, їх недогляд; роспустили народ!... Як се порядок: паробок — чужу жінку вкрав, та ще чию: першого мінїстра!

[Конець буде].

Ол. Коніський.

Нові поетичні твори С. Руданського.

[Далї].

67.

На що Бог сотворив.

„На́ що тебе, козака,
Господь на сьвіт сотворив?“
— Щоб любив я мужика,
Щоби пана його бив!
„На́ що-ж тебе, мужика,
Господь на сьвіт сотворив?“
— Щоб неславив козака,
Щоби панщину робив!

68.

Еге, гай!

Йде видючий і слїпий,
Тай каже видючий:
„Отто, брате, синій гай!
Отто́ лїс дрімучий!“
— Еге, еге! — каже той,
Як ти собі важиш!...
„А ти-ж, брате, бачиш що?“
— Та ти-ж, брате, кажеш!

69.

Дощ.

Обсїялись мужики,
Дощу виглядають!
Ото два собі зійшлись,
Стали, розважають...
Грицько старий, як судець,
Палицю тримає,
На бік голову схилив,
Землю колупає.
А Хома на мотузку
Гудзї собі вяже.
„Нема дощу!“ — каже Гриць.
— Нема! — Хома каже.
„Як би, Хомо, Господь дав,
То я вже говóру,
Що усе-б то із землї
Підняло ся в гору!“
— Усе, дядьку? — „А усе!“
— Лучче-ж най не буде!
Моя жінка у землї!
Не хочу паскуди!

70.

Слабий зуб.

Сидить шевчик на стільцї,
На кумові постільцї
Пришиває лату.
Аж у сїнях двері скрип!
Далї в хату двері рип!
Шелéп кум у хату.
„Здоровенькі ви були!
А що-ж мої постоли
Вже мабуть готові?“
— Зараз будуть, погодїть!...
Що-ж ви стогнете, як дїд?
Чи вже-ж не здорові?
„Та не то, щоб, Боже крий,
Був я дуже так слабий,
А так тільки нудно.
Розболїв ся вражий зуб,
Та заріс тобі, як дуб,
Що й вирвати трудно“.
— Не журіть ся! — каже швець,
Ось сядьте но на стілець! —
На стілець саджає,
В дратву зуба замотав,
Кінцї разом посплїтав,
До ноги чіпляє.
Але звісно у шевців
Все дїравії стільцї,
Щоб то не душило!...
Ото шевчик і зайшов,
Нишком дїрку ту знайшов,
Та хвать кума шилом!
Кум підскочив, як той цап,
Та рукою з заду лап
За грішнеє тїло!
„Не даремне-ж я стогнав!...
Ач коріння попускав,
Аж там заболїло!...“

71.

Школяр.

Їде з ярмарку мужик,
Школяра здибає.
Підпив собі неборак,
Ото і питає:
„Що ти, хлопче, за їден?“
— Я школяр — той каже.
„А коли ти, каже, шкляр,
То сїдай же, враже!“
Школяр собі ані гадки,
Бере тай сїдає,
А мужик сидить, мовчить,
Воли поганяє.

Далї в озеро звернув,
В саму середину,
Запинив ся; воли пють;
Питає хлопчину:
„Що ти, каже, за їден?“
— Я школяр, паноче! —
„То ти школяр, а не шкляр!“
Та як настукóче!...
„Геть із воза куди хоч,
Бісовий школяру!...“
Школяр поли підійняв
— А що-ж ґосподару!...
Як пускати ся на дно,
Не псувати-ж воду;
Пустїть уже хоч з ярма
Скочити у воду!
„Не питай ся!... Куди хоч!...“
Мужик промовляє...

Школяр тодї на вії...
Притику виймає.

Перегнув ся на ярмо,
Полових по шкурі...
Їде школяр на сухе,
Мужик у баюрі.

72.

Вбили.

Якось жильним четвергом,
Чи там середою
Забив мужик кабана,
Смáлить над водою.

Кругом нього тьма собак
І дїтий до ката...

А найближче з них усїх
Синок його брата.
І звичайне на селї
Вбогого дитина,
Тілько на нїм і була
Тая сорочина!
Стоїть бідне хлопчиня,
На вогонь пантрує,
Дядькúв з носа аж пищать,
А воно й не чує.
Далї багач подививсь:
„Здоров, каже, сину!
Вбив що батько на сьвята?“
Питає хлопчину.
А хлопчина носом шморг,
Попід ніс рукою:
„Убив, каже, дядьку мій,
Сучку над водою!“

[Далї буде].

ИСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[12. Павло Чубиньскій].

[Дальше.]

У стихотворї „Сонъ невôльника“ (До Олесї) каже поетъ, що єго за день утомили й праця й нудьга, — вôнъ заснувъ и єму сниться, що нѣбы-то дають єму волю... И отъ, вôнъ на воли, у рôднôй семьи, — матуся цѣлує єго, а батько старый горне до серденька. И любо й мило єму въ рôднôй семьи, — веселая рôдна хатина; — ажь ось вôнъ прокинувсь! Охъ, лихо! вôнъ все ще въ тюрмѣ, — кайданы бряжчать навѣсніи; — болить серце невôльника й тяжко єму, та не ллються сльозы дрôбніи (стор. 16—17). Вôдтакъ въ елєгіи „На Рôздво“ посылає Чубиньскій зъ-надъ Бѣлого моря привѣтъ своєй матуси й каже, що єму тяжко-важко день провожати далеко вôдъ роду, вôдъ Украины, бо вôнъ не має волѣ. Вôнъ витає тôлько думкою до дому, та жде, що ось прийде щаслива година, коли мати побачить свого сына. Тогдѣ-то вôнъ выллє сльозы, — а поки-що єго сльозы нехай будуть отрутою вороженькôвъ, — нехай лихî знають, якъ хороше жити въ тôмъ далекôмъ краю (стор. 18—20).

Бôльша частина зъ-помѣжь чотырнайцяти єго стихотворôвъ, надрукованыхъ у збôрничку „Сопѣлка“, належить до пѣсень любовныхъ, котрî поетъ зложивъ мабуть у молодшому свому вѣку. А вже-жь найкрасшимъ стихотворомъ поета є вѣршь „До моєи Катрусѣ“, въ котрому вôнъ, спôмнувши про свои змаганя до правды й про своє тяжке житє, заявляє, що теперь при своєй дружинѣ Катруси мовь по смерти оживає (стор. 37—38). Ось и сей стихотвôръ:

Ще не богато лѣтъ проживъ,
А вже сивѣє чорный волосъ;
Ще не дождавъ своихъ я жнивъ,
Ще не жовтѣє колосъ...
Я въ свѣтѣ щиро працьовавъ,
Я сѣявъ те, щó Богъ пославъ.

Багато гôркихъ слѣзъ проливъ,
И горя я дознавъ чи-мало;
Людей и правду я любивъ,
За те мене и зневажали,
И молодî лѣта мои
Я скоротавъ на чужинѣ.

Теперь зъ тобою оддыхаю,
Теперь пришла моя весна, —
Я мовь по смерти оживаю,
И ты, якъ збронька ясна,
Минѣ присвѣчуєшь, зъ тобою
Я вже не знаю ся зъ нудьгою!

Свѣти-жь минѣ, поки я бачу,
Поки до працѣ ще берусь, —
Я марне силы не потрачу
И жнивъ своихъ таки дôждусь, —
Зберу, щó сѣявъ, и веселый
Пôду на вѣчную оселю!

Хоча-жь у Чубиньского бувъ таланъ до поезіѣ, то вôнъ у невзгодинахъ житя й при працяхъ етноґрафичныхъ не корыстувавъ ся симъ даромъ божимъ. Все-жь таки вôнъ заслужывъ собѣ на добру память въ цѣлôй Руси-Украинѣ тымъ, що (1861—1862. р.) скомпонувавъ гимнъ народный „Ще не вмерла Украина!“, — щó єго въ Галичинѣ въ шѣстьдесяти рокахъ приписувано Шевченкови, якъ авторови.[1]) Опроче въ „Сопѣлцѣ“ надруковано ще кôлька перекладôвъ Чубиньского (стор. 39—50), мѣжь котрыми вызначує ся „Прощання Чайдъ-Гарольда“.

* * *

Въ першôмъ томѣ „Трудôвъ“ етноґрафично-статистичнои експедиціѣ въ западно-рускій край надруковано „общее предисловіе“ Чубиньского (стор. XI—XX).[2]) Тутъ

[1]) Сей народный гимнъ надруковано р. 1867. у Львôвскому выданю „Поезій Тараса Шевченка“; томъ I., стор. 66—67.

[2]) Передъ симъ „общимъ предисловіемъ“ въ першôмъ томѣ „Трудôвъ“ напечатано статью „Отъ коммиссіи по снаряженію этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“ (стор. III—X).

подає вôнъ навпередъ поглядъ на методу своихъ етноґрафичныхъ дослѣдôвъ. Вôнъ каже, що на Украинѣ були вже збирачѣ народныхъ пѣсень и пословиць, та що дуже мало матеріялôвъ зôбрано про народнй вѣрованя, обряды, игры, забавы, про юридичнй обычаѣ, про суспôльный побутъ й про діялєктичнй примѣты мовы. Вôдтакъ заявляє вôнъ, що свои етноґрафичнй дослѣды простягавъ и на такй повѣты та ґубернiѣ, изъ якихъ дотôль не придбано майже нѣякихъ матеріялôвъ етноґрафичныхъ. Опроче запримѣчає сей етноґрафъ, що старавъ ся збирати матеріялы ще й для того, що багато памятникôвъ народного творчества вже вымирає. Коли-бъ Михайло Максимовичъ та иншй етноґрафы не були записали историчныхъ думъ та пѣсень, то багато зъ нихъ були-бъ затраченй на вѣки. Такъ отже треба було вôдъ загибели зберегати обряды,[1]) повѣря, казки, лєґенды и т. и.

Опôсля Чубиньскій згадує про проґрамы выдавництва, щó ихъ уложено передъ експедицiєю. Такихъ проґрамъ було пять: 1. проґрама загально-етноґрафична, уложена ґеоґрафичнымъ товариствомъ; 2. проґрама про повѣря и забобоны, — щó єѣ спорудивъ П. Ефименко; 3. проґрама И. П. Новицкого для збираня знадôбъ дiялєктичныхъ; 4. проґрама для розвѣдокъ економичныхъ и 5. проґрама про право звычаєве. Четверту й пяту проґраму спорудивъ самъ Чубиньскій.

Далѣ згадує Чубиньскій про три свои вандрôвки въ цѣляхъ етноґрафичныхъ. Єго дослѣды вôдбували ся въ ґубернiяхъ Киѣвскôй, Волыньскôй, Подôльскôй, и въ частинѣ ґубернiѣ Миньскои, Гродненьскои, Сѣдлецкои, Люблиньскои, Полтавскои и провинцiѣ Бессарабскои. Вôдтакъ массу зôбраного матеріялу пôдъ доглядомъ Чубиньского стали впорядковувати єго помôчники: И. Чередниченко, В. Кравцѣвъ, П. Раєвскій, В. Ильяшевичъ и К. Кардашъ.[2]) Въ выдавництвѣ-жь „Трудôвъ“ помагали Чубиньскому мѣжь иншими отъ-сй тямущй мужѣ: В. Антоновичъ, А. Кистяковскій, Н. Лисенко, В. Симиренко.

Натыкнувши вôдтакъ въ переднѣмъ словѣ на деякй недостачѣ въ выдавництвѣ, котрй годѣ було усунути, Чубиньскій каже, що по єго думцѣ збôрникъ пѣсень треба-бъ ось-якъ уложити: 1. Вôнъ повиненъ обôймати пямятники народного творчества тôлько въ такôмъ видѣ, въ якôмъ они истнують въ народѣ, безъ всякихъ самовôльныхъ змѣнъ. 2. У збôрнику пѣсень треба по змозѣ остерѣгати ся злишнихъ повторень. 3. Передаючи всѣ мѣсцевй проявы народного творчества, збôрникъ повиненъ все-таки подавати повный и суцѣльный образъ того-жь творчества.

Въ кôнци свого переднього слова Чубиньскій сказавъ дещо про варiянты. Вôнъ не друкувавъ повного тексту всѣхъ варiянтôвъ-пѣсень, а опускавъ тй мѣсця кождого варiянту, котрй знаходять ся въ основнôмъ текстѣ, одначе означувавъ цифрами вôдповѣднй вѣршѣ або части ихъ, щó дає спроможнôсть, реституовати кождый варiянтъ (стор. XX).

* * *

Першiй томъ „Трудôвъ“ (XX + 454 сторôнъ) выдано въ Петербурзѣ р. 1872. пôдъ редакцiєю П. А. Гильтебрандта.[1]) Тутъ знаходимо етноґрафичнй матеріялы: 1. про вѣрованя й забобоны (стор 1—224); 2. прислôвя (225—304); 3. загадки (305—317); 4. про чары (319—454).[2]) Поодинокй частины матеріялôвъ про вѣрованя й забобоны зазначено назвами повѣтôвъ, въ котрыхъ записано тй зразки етноґрафичнй. Збирачѣ сего матеріялу въ одвѣтныхъ запискахъ корыстувались мовою россійскою, але дуже часто подавали они народнй переказы такожь въ мовѣ украинськôй. — Въ отъ-сѣмъ першôмъ томѣ суть такожь деякй пѣснѣ релиґiйнй, н. пр. пѣснѣ: Почаѣвскôй божôй Матери, пресвятôй Богородици Бердичевскôй, св. Михаилу, св. Миколаю, Ивану Хрестителю, Олексѣю, божому чоловѣкови и т. и. Вôдтакъ про прислôвя запримѣтивъ Чубиньскій, що багато зъ нихъ знаходять ся уже въ збôрнику Номиса, але-жь бôльша частина приповѣдокъ записана въ захôднôй части Подôльскои ґубернiѣ, вôдтакъ въ Пôдлясю и Полѣсю, вôдки до того часу було найменше етноґрафичныхъ матеріялôвъ. И тй-то прислôпя зъ загадками, по словамъ Чубиньского, мають не тôлько вагу етноґрафичну, але й фильольоґичну, по-за-якъ подають цѣкавй примѣты граматичнй й лєксикальнй (стор. 227—228).

Пôдъ редакцiєю Гильтебрандта выдано р. 1878. такожь другiй томъ „Трудôвъ“ (679 сторôнъ). Въ сему томѣ надруковано „малорускй казки“ въ двохъ вôддѣлахъ: 1. казки митичнй (стор. 7—477); 2. казки побутовй й анекдоты („разсказы“, стор. 487—679). Въ переднòму словѣ пише Чубиньскій, що въ рôзныхъ збôрникахъ надруковано доси всѣхъ украинськихъ казокъ изъ варiянтами — 170. Вôдтакъ займаючись етноґрафичными дослѣдами югозападного краю зъ порученя ґеоґрафичного товариства, вôнъ самъ старавъ ся збирати казки. Казки бо проявляють окрушины стародавныхъ вѣровань, — они можуть послужити матеріяломъ для вченого, щó займає ся славяньскою митольоґiєю. Митичнй казки (каже Чубиньскій) майже нѣколи не мають дидактичного характеру, — дуже рѣдко они вызначують ся гумóромъ. Трохи-не все зберегають они тонъ епичный. Побутовй-жь казки суть або морализуючй, або гумористичнй, або просто забавнй. Далѣ каже Чубиньскій, що 48 казокъ подало єму десять збирачѣвъ, всѣ-жь иншй записавъ або вôнъ самъ, або пôдъ єго проводомъ товаришъ єго, И. Чередниченко.

Всѣхъ митичныхъ казокъ надруковано тутъ 146. Они дѣлять ся на ось-якй рубрики: 1. Справжнй митичнй казки (31 казокъ); — 2. звѣринный епосъ (13 казокъ); — 3. богатырскій епосъ (37 казокъ); — 4. казки про духôвъ (31 казокъ); — 5. про людей, що вызначують ся прикметами добрыхъ або злыхъ духôвъ (13 казокъ); — 6. персонификацiѣ абстрактныхъ понятій (9 казокъ);[3]) — 7. метаморфозы (12 казокъ). — Вôдтакъ надруковано 146 побутовыхъ казокъ и анекдотôвъ, котрыми зъображає ся побутъ родинный та економичный.

Третiй томъ „Трудôвъ“ (II + 486 сторôнъ) выдано р. 1872. пôдъ редакцiєю Миколы Костомарова. Вôнъ вызначує ся заголовкомъ „Народный дневникъ“.[4]) Тутъ

---

[1]) Самъ Чубиньскій записавъ до 4.000 обрядовыхъ пѣсень.

[2]) Етноґрафичнй матеріялы прислали Чубиньскому И. Новицкій, проф. Н. Петровъ, Л. Ильницкій, Г. Залюбовскій, о. Дмитро Струцинъскій, о. Дамянъ Чернецкій и д. и.

[1]) Редакцiєю „Трудôвъ“ займали ся два вченй мужѣ: М. Костомарôвъ и П. Гильтебрандтъ.

[2]) „Колдовство“ (чары) — се є студiя проф. В. Антоновича зъ додаткомъ документôвъ, якй вôнъ выдобувъ изъ Киѣвского центрального архиву.

[3]) Пôсля митичныхъ казокъ надруковано покажчикъ рѣчей.

[4]) А. Петрушевичъ написавъ у Львовѣ р. 1865. „Общерусскій дневникъ церковныхъ, народныхъ, семейныхъ праздниковъ и хозяй-

довѣдуємо ся про такѝ звычаѣ, повѣря ѝ обряды народнѝ, котрѝ вяжуть ся тôлько зъ певными добами ѝ днями въ роцѣ. Сюды належать ѝ такѝ пѣснѣ, щó спѣвають ся тôлько въ певнôмъ часѣ року, ѝ щó творять окремый вôддѣлъ народнои поезіѣ. Се суть веснянки, пѣснѣ русальнѝ, купаловѝ, обжинковѝ, колядки ѝ щедрôвки. И такъ въ третѣмъ томѣ надруковано: 58 пѣсень, щó ихъ спѣвають при весняныхъ забавахъ, 136 веснянокъ, 15 пѣсень русальныхъ, 51 — купаловыхъ, 56 — обжинковыхъ, 176 колядокъ и 64 щедрôвокъ.

Четвертый томъ (713 сторôнъ) выдано р. 1877. пôдъ редакцією Костомарова. Се є збôрникъ матеріялôвъ про обряды народнѝ, се-бъ-то: 1. про родины ѝ хрестины (стор. 1—51); — 2. про весѣлє (52—696); — 3. про похороны (697—713). Такожь въ сему томѣ надруковано пѣснѣ народнѝ, щó спѣвають ся при родинахъ и на хрестинахъ (67 пѣсень) и на весѣлю (1943 пѣсень). Голосы 105 пѣсень положивъ Микола Лисенко на ноты („Додатокъ“, стор. 1—45).

Пятый томъ (1209 сторôнъ) выдано р. 1874. такожь пôдъ редакцією Костомарова. Въ сему томѣ надруковано „народнѝ пѣснѣ“, се-бъ-то 877 пѣсень любовныхъ (стор. 1—436; 1187—1209), 491 — семейныхъ (437—930), 266 — побутовыхъ (931—1101) и 250 — шуточныхъ.[1])

Шестый томъ (XI + 396 сторôнъ) надруковано р. 1872. пôдъ редакцією Гильтебрандта п. з. „Народные юридическіе обычаи по рѣшеніямъ волостныхъ судовъ“. Въ передньому словѣ пише Чубиньскій, що при етноґрафичныхъ дослѣдахъ въ юго-западному краю вôнъ звертавъ свою увагу на рѣшеня волосныхъ судôвъ тому, що они подають важный матеріялъ для выученя народныхъ юридичныхъ звычаѣвъ, и що служать неначе зеркаломъ духового ѝ морального розвитку народу. За-для тыхъ дослѣдôвъ Чубиньскій объѣхавъ бôльшь пятьдесяти повѣтôвъ въ ґуберніи Киѣвскôй, Волыньскôй, Подôльскôй, Полтавскôй, Гродненьскôй, Миньскôй и въ земли Бессарабскôй. Въ тôй своѣй вандрôвцѣ оглядавъ вôнъ книги рѣшень, починаючи вôдъ р. 1861. въ богатьохъ волосныхъ судахъ и зладивъ бôльшь тысячи копій зъ тыхъ судовыхъ рѣшень. Вôдтакъ тѝ студіѣ про народнѝ юридичнѝ звычаѣ Чубиньскій подѣливъ на три частины: 1. а) *Волостные суды, ихъ исторія, настоящая ихъ практика и настоящее ихъ похоженіе*, — статья проф. А. Кистяковского (стор. 3—28); — б) *Краткій очеркъ народныхъ юридическихъ обычаевъ, составленный на основаніи прилагаемыхъ гражданскихъ рѣшеній*, — статья Чубиньского (стор. 29—80). — 2. *Уголовныя рѣшенія волостныхъ судовъ* (81—245). — 3. *Гражданскія рѣшенія волостныхъ судовъ* (247—396).

Семый томъ (600 сторôнъ) выйшовъ р. 1874. пôдъ редакцією Гильтебрандта. Се є збôрка статей змѣсту етноґрафично-статистичного ѝ граматичного, щó дѣлить ся на три части: I. *Евреи юго-западнаго края*, — статья Чубиньского (стор. 1—211). — II. *Поляки юго-западнаго края*, — статьѣ К. Михальчука ѝ Чубиньского (стор. 212—337). — III. *Малороссы юго-западнаго края*, — статьѣ Михалчука ѝ Чубиньского (стор. 339 - 600).

Въ першôй части пôсля переднього слова (стор. 1—12) слѣдує вôддѣлъ першій п. з. *Этнографическій очеркъ* (13—120); — вôддѣлъ другій: *Очеркъ юридическихъ обычаевъ, основанныхъ на Мойсеево-талмудическомъ правѣ* (121—174); — вôддѣлъ третій: *Статистика еврейскаго населенія* (175—211).

Въ другôй части пôсля переднього слова (215—217) знаходять ся ось-якѝ статьѣ: 1. *Краткій историческій очеркъ ополяченія юго-западнаго края* (219—230). — 2. *Католицизмъ въ юго-западномъ краѣ* (231—237). — 3. *Нравы, обычаи, семейный и общественный бытъ* (238—250). — 4. *Особенности литературы и языка* (251—270). — 5. *Коренныя причины антагонизма съ Великоруссами и измѣненіе въ бытѣ Поляковъ со времени неудачи повстанія* (271—273). — 6. *Статистическія данныя о католикахъ, въ томъ числѣ и Полякахъ юго-западнаго края* (274—291). Вôдтакъ въ додатку сказано ще дещо про Великорусôвъ, Нѣмцѣвъ, Чехôвъ, Молдованъ, Мазурôвъ, Караитôвъ, Татаръ, Цыганôвъ и Орменъ, живущихъ въ юго-западному краю (292—320), — а въ доповненю надруковано ще розвѣдку про суспôльну управу жидôвъ въ юго-западному краю (321—337).

Въ третѣй части пôсля переднього слова Чубиньского читаємо ось-якѝ статьѣ ѝ розвѣдки: 1. *Краткая характеристика Малороссовъ* (342—359). — 2. *Статистическія данныя о малорусскомъ населеніи* (360—374). — 3. *Жилище, утварь, хозяйственныя постройки и орудія* (375—411). — 4. *Одежда, пища и увеселенія Малороссовъ* (412—452). — 5. *Нарѣчія, поднарѣчія и говоры южной Россіи въ связи съ нарѣчіями Галичины* (452—512). — 6. *Нѣсколько словъ объ экономическомъ положеніи крестьянъ-собственниковъ юго-западнаго края* (513—523). Вôдтакъ въ додатку надруковано проґраму для показаня окремыхъ примѣтъ говорôвъ народныхъ въ южнôй Руси. Въ отъ-сѣй проґрамѣ вызначено 61 пунктôвъ для записуваня діялєктичныхъ примѣтъ украиньскои мовы въ ґуберніи Киѣвскôй, Черниговскôй, Волыньскôй, Миньскôй, Гродненьскôй, Люблиньскôй, Подôльскôй, Харкôвскôй, Полтавскôй и въ земли Бессарабскôй. До семого тому „Трудôвъ“ додано ще три карты: 1. карту южнорускихъ нарѣчій и говорôвъ; 2. карту жидôвскихъ осель; 3. карту католикôвъ юго-западного краю.

У статьи про „Нравы, обычаи...“ Михальчукъ и Чубиньскій спôмнули про польску хлопоманію и про руске украинофильство. Ось и слова ихъ въ перекладѣ рускоукраиньскôмъ: „Сучасно зъ проявою польскои хлопоманіѣ выринуло ѝ руске украинофильство. Часто одныхъ и другихъ змѣшували тому, що одни ѝ другѝ носили украиньскій костюмъ. Але мѣжь ними була велика рôзница. Рускѝ украинофилы не були сепаратисты: люблячи свою народнôсть, они ѝ не думали про вôдорване вôдъ Россіѣ, — они признавали конечнôсть взаимнои звязи, — всѣ ихъ мрѣѣ обмежувались напрямомъ до розвою украиньскои литературы ѝ выдаваньємъ для народу популярныхъ книжочокъ „на малорускôмъ языцѣ“, щобъ зъ бôльшимъ успѣхомъ розширювати науку въ народѣ. А вже-жь у польскихъ хлопоманôвъ були фантастичнѝ думки про сполученє Украины зъ Польщею; — они-то не обмежували своихъ претенсій Днѣпромъ, якъ сего хотѣла польска аристократія, высказавши свои бажаня въ звѣстнôй адресѣ подôльскои шляхты. Вôдтакъ мѣжь украинофилами ѝ польскими хлопоманами були ворожѝ вôдносины. Украинофилы стояли по сторонѣ люду въ єго взаиминахъ до Польщѣ; — ихъ не могли приманити обѣцянки польскои молодѣжи — обезпечити, пôсля злуки Украины зъ Польщею,

ственныхъ занятій, примѣтъ и гаданій“. („Временникъ“ Института Ставропигійского на годъ 1866; стор. 67—156).

[1]) Порôвн. „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, р. 1893; стор. 64.

свободу православія й украинськои мовы. Ба, Украинофилôвъ вражали ось-тй пропозиціѣ; — имъ здавалось се дивовижнымъ, що горстка Полякôвъ, уважавша себе привилеґіованою клясою, смѣє пѣклуватись долею краю, населеного рускимъ народомъ. Тому-то Украинофилы, выобразованй россійскою литературою, не могли похваляти поглядôвъ польскои молодѣжи на ось-ту литературу... Вôдтакъ пôсля манифестаціѣ, заявленои польскою молодѣжею въ Киѣвскôмъ университетѣ (въ осени р. 1861.) Украинцѣ й Россіяне подали протестъ попечителю й утворили навѣть громаду, щобы зберегти университетъ вôдъ змаганя польскихъ тенденцій“ (стор. 248—249).

Ось и короткій поглядъ на змѣстъ сѣмохъ томôвъ „Трудôвъ“ етноґрафично-статистичнои експедиціѣ въ западно-рускій край. Коли погадаємо, що Чубиньскій приладивъ матеріялы до сего выдавництва въ двохъ рокахъ, то справдѣ притакнемо А. Пыпинови, щó назвавъ се змаганѣ *„грандіознымъ предпріятіемъ“*.[1]) Завдяки за велику працю ґеоґрафичне товариство признало Чубиньскому р. 1873. золоту медалю въ нагороду за довершену ту експедицію. Опôсля на мѣжнародному конґресѣ въ Парижи р. 1875. одержавъ Чубиньскій золоту медалю першои клясы за працѣ на поли етноґрафіѣ й статистики, а въ 1879. р. академія наукъ въ Петербурзѣ вызначила єму Уварôвску премію за Труды експедиціѣ по рецензіи академика Олександра Веселовского. У своѣй рецензіи вказавъ Веселовскій на богатый матеріялъ для вывченя народного побуту й поезіѣ, якій знаходить ся въ Трудахъ експедиціѣ й подає засновокъ до дальшихъ науковыхъ дослѣдôвъ. Вôдносины-жь критики до працѣ Чубиньского выразивъ той ученый мужь ось-якими словами: „Передъ такою величезною роботою, щó вôдкрыла науцѣ массу новыхъ датъ, руки критика повиннй-бъ опуститись соромливо найпаче тому, що єго добыча вже легка, и що въ тôмъ трудѣ, котрый потребувавъ такъ багато натуги й часу й нагромадивъ чи-мало матеріялу, не можуть не проявити ся подекуды дрôбнй похибки й такй боки, щó выкликують методольоґичный сумнѣвъ“...[2])

13. Михайло Драгомановъ.[3])

Михайло Петровичь Драгомановъ родивъ ся 6 (18) вересня р. 1841. на лѣвобôчнôй Украинѣ въ Гадячи, Полтавскои ґуберніѣ, въ небогатôй дворяньскôй сѣмьи, въ котрôй старосвѣтске украинство було вже пôдкопане новѣйшою россійскою культурою.[4]) Батько Михайла, Петро. (1802—1860) проживъ 24 роки въ Петербурзѣ, де вывчивъ ся самъ французкои, англійскои и трохи нѣмецкои мовы; — вôнъ пробовавъ писати й перекладати деякихъ французкихъ та англійскихъ поетôвъ на мову россійску, и вôдтакъ друкувавъ свои пробы въ Петербурскихъ альманахахъ двайцятыхъ и трийцятыхъ рокôвъ. Уже тогдѣ Петро Драгомановъ обертавъ ся въ либеральныхъ кружкахъ, а пôзнѣйше вернувшись на Украину (1838) не покидавъ ся своихъ либеральныхъ думокъ и симпатій до простого люду, допомагавъ мужикамъ, чимъ мôгъ, и записувавъ людовй пѣснѣ. Частину тыхъ пѣсень передавъ вôнъ Амвросію Метлиньскому, а бôльша половина розгубилась по знаємымъ.[1])

Въ сѣмьи Драгомановыхъ не багато було старосвѣтского, традиційного украинъства, й оно явилось пôдряднымъ супроти культуры россійскои. Бувши ще маленькимъ хлопчикомъ, Михайло Драгомановъ бачивъ украинськй поемы Михайла Макаровского;[2]) — єго-то творы, друкованй въ „Южнôмъ рускôмъ зборнику“ Метлиньского, зберегались матѣрю Михайловою, щó була бôльшь наивною Украинкою.

Молодый Драгомановъ учивъ ся навпередъ въ Гадяцкôй повѣтовôй школѣ (1849—1853), а потому въ ґимназіи Полтавскôй (1853—1859), де живъ у пансіонѣ на дворяньскій коштъ. Тутъ пощастилось єму, найти кôлькохъ талановитыхъ и щирыхъ учителѣвъ, котрй розбудили въ нѣмъ замилованѣ до старинноі исторіѣ и клясичныхъ писателѣвъ. Хоча-жь шкôльна наука була россійска, то вчителѣ въ загалѣ не выступали сторчакомъ проти мовы украинськои, а навпаки говорили иногдѣ по-украинськи, найпаче-жь тогдѣ, коли треба було „пустити гуморъ“. Того часу любителѣ грали що-року „Наталку Полтавку“ Котляревского на добродѣйнй цѣли, котрыми звычайно завѣдувала ґубернаторша; — грали-жь ту оперетку такожь и ґимназіясты на своихъ сценкахъ. Михайлови подобалась несказано „Наталка Полтавка“; — вôнъ переписавъ єѣ та вывчивъ ся на память, и въ першй вакаціѣ на Рôздво всю єѣ проказавъ и проспѣвавъ на всѣ голосы передъ домовыми дѣвчатами-крѣпачками. Трохи-перегодя привѣзъ вôнъ домôвь переписане „Сватанѣ на Гончарôвцѣ“ Квѣтки-Основяненка, и часомъ читавъ сю комедію передъ дворовыми, а то й передъ панами, якъ було зберуть ся въ гостѣ. Опôсля попались єму въ руки деякй стихотворы Шевченка, — въ тôмъ бо часѣ ґимназіясты записували не тôлько думки й балляды украинського Кобзаря, але й єго „Кавказъ“ та „Сонъ“. Коли-жь Михайло у вчителя исторіѣ С—на прочитавъ оповѣданѣ Марка Вовчка „Панська воля“, то оно положило початокъ до думокъ єго демократичныхъ.

Про тй народнй оповѣданя пише Драгомановъ осьщо: „Творы Марка Вовчка вразили мене своєю загальнолюдською, соціяльною идеєю, — нѣякого націоналізму въ менѣ не збудили, а лягли въ мойому мозку по-рядъ зъ тыми „либеральными“ россійскими вѣршами зъ урывками зъ творôвъ Герцена,[3]) котрй до насъ доходили, та зъ романомъ Бичеръ-Стоу (Onkel Tom), котрый я прочитавъ незабаромъ у россійськôмъ перекладѣ“.[4]) — Опроче

---

[1]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 352.

[2]) „Отчетъ о присужденіи Уваровскихъ наградъ“. С.-Пб. 1880.

[3]) Важнѣйша литература: а) „Австро-руські спомини“ М. Драгоманова. Частина I—IV. („Літературно-наукова бібліотека“; кн. 1—9. Львів, 1889—1890). — б) Статья А. Н. Пыпина про М. Драгоманова въ „Исторіи русской этнографіи“, т. III., стор. 365—367. — б) „Ottův Slovník naučný“. Sedmý díl. 1893. V Praze; str. 906—907. — г) „Михайло Петрович Драгоманов“, — статья Ивана Франка въ „вістнику літератури, історіі і фольклору: Житє і Слово“. Львів, 1894. Рік перший, книжка I., стор. 148—152. — Деякй звѣстки про житє Михайла Драгоманова подавъ авторови сеи исторіѣ литературы Чехъ-етноґрафъ Франтишекъ Ржегоржь.

[4]) Опозиційнй традиціѣ родовй мали вплывъ на розвôй думокъ Михайла Драгоманова: Прадѣдъ єго, Степанъ, значковый товаришъ и вôйтъ мѣста Переяслава, стоявъ въ опозиции до московскихъ урядникôвъ за те, що кривдили людей салдацькими постоями; — дѣдько бувъ членомъ революційного „общества соединенныхъ Славянъ“ р. 1824—1825.

[1]) „Австро-руські спомини“; частина I., стор. 5.

[2]) Про Михайла Макаровского гляди „Исторію литературы русскои“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 265—267.

[3]) Олександеръ Герценъ (1812—1870), либеральный публицистъ россійскій.

[4]) „Австро-руські спомины“; частина I., стор. 10—11.

Драгомановъ читавъ Кулѣшеву „Чорну Раду“ (тôлько-жь не дочитавъ єѣ) и просиджувавъ ночи за Вальтеръ-Скоттомъ въ поганыхъ россійскихъ перекладахъ изъ французкого.

Уже тогдѣ Драгомановъ пробовавъ писати поезіѣ по-россійски й по-украиньски. Коли-жь побачивъ, що оригинальный поетъ изъ него не выйде, то взявъ ся за переклады, та мучивъ ся перекладаючи Горацієвый стихотвôръ „De arte poëtica“ на мову вкраиньску, переложивши на россійске оду (epod. II), що́ починає ся словами „Beatus ille, qui procul negotiis“.

[Дальше буде].

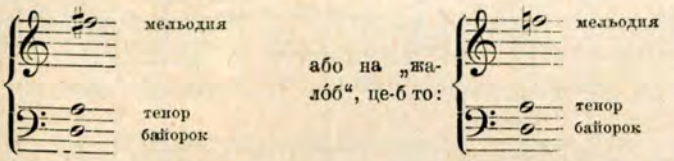
Народні музичні струменти на Вкраїні.

[Далї.]

Перший згук, видобутий з мельодиї, самий низький, буде *la* як на скрипцї; другий, від натиску першої клявіші, буде *Si*; третій [притискуєть ся друга кляві́ша] буде *do*♯. Коротша мова: на мельодиї, коли правильно поставляні півклявіші, буде така скаля:

В цій скалї найбільшу вагу має пятий клявіш, бо його можна підстроїти „на весело“, це-б то:

Весь богатий і різнобарвний репертуар лїрника складаєть ся в такі дві скалї:

Постережний мною і провірений у кількох лїрників стрій цього нехитрого струменту я несу на суд спеціялїствів: може вони скористають з того, щоб указати лад того материялу, котрий щедро сипле лїра і по „божественному“ і по „чоловічому“, звязок з ладом других народів східних і південних. Може це дасть ключ зрозуміти ту гармонїю, що народ додає своїм пісням, коли вони звучать в його устах так сьвіжо, так ґрандіозно.

Лїра — струмент буже примітивного виробу. Резонуючий ящик збитий з нечищених дощечок; в деяких лїрах на самих деках і о́бідках і їх рамках попадають ся щілини й скалки. Через те саме тенор лїри якийсь деренчастий, гунявий. Щоб хоч трохи його змякшити, лїрники намотують на струни, де саме тре смичок, вовну. Чим більше вдачі має лїрник, тим краще він вме є намотати вовну [котра трохи помага струнам видержувати рух смичка] і видобути кращий голос із того каприсуватого та непокірного струменту. Струни привязані не дуже міцно, кілки відскакують, кобилки спадають, а через те лїра часто розстроюєть ся; струни дуже натискають на смичок, лїра пищить. Лїрник на впомацки хистко підкладає шматок паперу і голос стає чистим. Півклявіші обсихають, крутять ся сюди-туди; лїрник і тому дає пораду: соломинку вмить закладе в гніздо клявіші і закріпить високість згука. Не вважаючи на таку недотепність струменту, хисткі слїпці-музики виконують з великим артизмом чудові мельодиї свого репертуару. Переходячи з села в село, вони заходять в хати і там хвалебний, релїґійний, морально-побитовий, або жартовливий голос пісні лунає по хаті і бє по серцю або по жижках чуткого селянина.

Цїкаво те, що лїрники не аккомпанують самим сьпівам, а грають перед кожним пунктом пісні ввесь той мотив, скрашуючи його такими мелїзмами, що нема способу уловити їх і перекласти на ясне, европейське, нотне письмо. Таку музику до своїх пісень самі лїрники називають „пере́гра“. Записати ту тонку, оріґінальну перегру менї нїяк не удалось, а через те в образах пісень, котрі я при сьому подаю, я записав тільки голос без жадних мелїзмів. Всї мотиви положені мною в тому тонї, в якому їх грали й сьпівали лїрники в кількох місцах таращанського повіту [в Київщині].

В репертуарі лїрників переважно істнує релїґійно-моральний елємент, котрий втїлюєть ся в музичні форми, близько нагадуючі церковні й костельні мотиви, або в оріґінальні просто таки народні пісні. Зразки таких форм я й подаю. Але опріч „божественного“ лїрник часами де на весїллї, або в коршмі, примушений веселою компанїєю і не одного гарного „мудрила“ вдарить на струнах і плясові мотиви, котрих у його буває немалий запас: козачки, дрібушечки, коломийки, сатиричні, польки [пізнїщої формациї]. Оці танечні мельодиї лїрники тільки грають на лірі без сьпіву. Здавалось би, що сама тенденция лїри з безконечним колесом-смичком не дає способу виконати акцент і staccato, одначе лїрники з великим хистом пророблюють і цї і другі штуки смичково-струнної техніки, користуючись кісттю правої руки для корби від смичка і пальцями лївої руки для клявіятури.

Прикладаю мельодиї і тексти пятьох лїрницьких пісень, записаних в таращанському повітї [в Київщині] від лїриків.

I. Про страсти Господнї.

Через поле широкеє | та через море глибокеє
Туди ішла Пречистая, | а Причистая Дїва Мария.
Зустрічає вона три Ангели, | а три Ангели-Архангели.
Чи не бачили ви Сина мого, | а Сина мого — Бога свого?
Один каже: я й не бачив, | а другий рече: я й не видів (2)
А третїй рече: я й сам там був.
Як євреї взяли, на крест розпяли,
А на крест розпяли, смерти предали.
Гвоздями ручки прибивали,
Терновий вінець на Главу еклали.
Шипшиною підперезали,
А червивую иву за нігті гнали,
Копієм ребро пробождали,

*) В октавнім протягу від $\bar{a}$—$\bar{\bar{a}}$ це єсть старинна грецька гіпофриґійська (те-ж боніїйська) ґамма, а з перестроєм пятої ступені (fa♯ на fa) будемо мати арабський „ціре́фкенд“. Коли-ж завважити всеньский звукоряд лїрної клявіятури, то тут немов на 10 струнній грецькій лїрі знайдемо враз кілька ладів. Так від 1—8 клявіші буде „гіподорийська“ (еолїйська) ґамма; від 2—8 буде „мікролїдийська“; від 3 - 10 в перетрої на f 4-тої струни буде те-ж гіподорийська з офарбованим *do* в do♯ а 7-мій ступені.

Безневинную кров проливали.
Стоїть Петро, стоїть Павло*)
Стоїть Павло, ще й Мати Єго.
„Ой Сину мій, 'Спасителю,
А терпиш муки великії!
Терпиш рани, приняв муки
А через жидівські руки.
Терпиш муки, приняв рани
А за православні Християни!
„Не стій Мати не смути ся,
А на мої муки не диви ся.
Візьму, Матко, свої ключі,
Одчиню Матко рай і пекло,
Випущу душі праведні,
Праведні і грішні.
Тільки теї не випущу
Що́ пісню піла
Що пісню піла
А пятїнки не чтила. (2)
А в суботній день не вмивалась,
У воскресний день рано їла,
Отця свого й матку прогнївила (2)
А з старшого брата наругалась,
У великий піст прогуляла,
Душі своїй пекло вготувала".
Алилуя, алилуя!
Славимо Тебе, Пречистая,
Славимо Тебе, Пречистая,
А Пречистая, Дїво Маріє!

II. Кант небесній царицї.

Andante religioso.

Радуй ся Маріє, | небесна Царице!
Возрадуй ся, Обрадованная, | пресьвітла Зарнице!
Ти єсь Обрадованная, | Сина породила,
І без клятви, Богом даной, | Дївство свободила.
Вступи до нас, Панно, | з високого неба,
Бо нам Тебе, християнам | у помощі треба.
Вступи до нас, Панно | з глибокого 'тьмаху.
Потїшай нас, усїх грішних, | о великім страху.
Бо великий страх-страх, | вельми настемнує:
Єретическая рука | всїх нас обгортує.
Одійми меч гострий | од рук бісурменських
Та не дай же нас вигубити, | всїх душ християнських.
Ой в містечку, в Охотині | сльози свої лила,
Сльози свої лила | до свойого Сина.
Сльози свої лила | до свойого Сина,
Восплакала чиста Панна | як Матка єдина.
Плакала в Тримполї, | в містечку Круглянськім
А повтурне у Камяньцї, | повітї подольськім.
Райська Голубице, | храни свої дїти,
Же без смуття, милосердя | з милосердя Його пити!
Алилуя, алилуя, | слава Тобі, Боже!
Не забудь нас Магдалина | Маріє Господня.

*) Павло помилкою замість Іван.

„Незабуду а ще буду | за вас всїх молитись,
Тільки прошу: перестаньте | так більше грішити!"
Ох ми Тебе не забудем, | поки й сього сьвіта!
Благослови чиста Панно, | всїм нам многі лїта!

III. Кант Юрию.

Andante.

Були люди невірнії, | вони в Бога не вірили;
А вірили у цмочище, | у лютеє та зміїще.
Дали цмоку а оброку, | що неділї по людині.
Прийшла пора аж до цара, | хоч сам ступай, хоч доч давай!
Стали вигри вигравати, | стали панну виряджати.
Посадили в кінцї моря, | моли, панно, щиро Бога!
Панна тодї сильно злякла, | пред Господом крижем вклякла.
Аж тут летить а цмочище, | то лютеє та зміїще.
В його з рота огонь паше, | в його з очий іскри скачуть.
Десь узяв ся сьвятий Юрий, | на білім конї з копією,
Вдарив цмока серед ока, | забив цмока на вік віка.
Чого хочеш сьвятий Юрий, | чи ти схочеш срібла-злата,
Чи ти схочеш розписати, | по всїм сьвітї розіслати,
Щоб читали і писали Григория*) сьвяткували?
Я не хочу срібла-злата, | тільки хочу розписати,
По всїм сьвітї розіслати, | щоб читали і писали,
Григория*) сьвяткували.

IV. „Об смертному часу".

Moderato.

Ах, ушли мої лїта | марно з сього сьвіта:
Ой, як у снї менї здало ся, | що на сьвітї прожило ся.
Ах, тута смерть за мною, | сраштивая сама собою,
А ще гнївом наповняна, | аки львиця, роздражона.
Так мя смерть настигла, | і косою мя сїкнула,
Нї я в сьвітї не нажив ся, | анї Богу прислужив ся.
Люті звірі ридають, | коли путь прахом погубляють:
Нї пробрано нї готово, | велять ступать і в такому.
Молодий вік панує, | старість добра не чує;
От, як прийде час вмирати, | трудно сьвіта покидати.
— Ах, ти, смерте зрадлива, | як ти мене зрадила:
Обїцяла сто лїт жити, | тепер велиш в землї гнити.
Ах, ти, смерте такова, | чом ти на їднакова?
Ідному лїт зменшаєш, | а другому прибавляєш?
— Дарма ти нарікаєш, | на смерть вину складаєш
Смерть при тому не буває, | як хто в сьвітї проживає.
— Ах, ти смерте злослива, | чом так на мя немилостива?
Чом ти менї не звістила, | як до мене приходила?
— Я тобі звіщала | і до часу чекала,

*) Замість „Георгія".

А ти в гульки все вдавав ся, | прежде на смерть не при-
[брав ся.
— Хоча й же я пив й гуляв, | то я собі так гадав:
Гадав старих літ дожду ся, | в той час к смертї приберу ся.
— Було віка свободно, | було гулять завгодно,
Було пити і гулять, | прежде на смерть спамятать.
— Сотню літ закладала, | нїгде на смерть не згадала
І в роскошах проживав, | нїгде на смерть не згадав.
Плаче горко чоловік, | пройшов марно його вік,
Плаче горко і ридає, | що з гріхами помирає.
Ах, ти, смерте создана, | ти од Бога прислана,
Зажди менї час-годину, | поки зберу всю родину.
Смерть годину заждала, | всю родину зібрала,
Вся родина ізійшлась, | смерть прощатись не дала.
Нема время витатись, | з своїм родом прощатись,
Прийшов конець, вже й приспів час, | не прощавшись вже
[йду од вас...
Ах, чим я там явлю ся, | чим Богу прислужу ся?
Нї сьвітила, нї кадила, | так мене смерть ізрадила.
Що-ж то єсть за дорога, | з всего сьвіта та до Бога?
І широка, і далека, | для грішного чоловіка.
Що менї по тій дорозї, | нїгде пройти душі вбозі,
Всюди стражі, всюди стоять, | за злі дїла наші смотрять.
Сам же я добре знаю, | що я добра не придбав,
Бо самоє написано тоє, | прожив в сьвітї, сотворив злоє.
Царі, князї і владики, | у всїх сили великі:
І вони не можуть одкупить ся | і од смерти схоронить ся.
Ах, ви сьвяті ангели, | візьміть гріхи від мене!
Нехай тїло в землї спочиває. | душа в небі радость має.
Тройце преблагая, | даруй лїта многая!
Даруй лїта всьому миру жити, | Бога в Тройцї прославити!

V. Теща.

Allegro.

Пресьвятої Тройцї | слухайте, молодцї,
Цей день просьвятїте, | до школи сходїте.
Пазина учула, | до дому махнула,
Наварила варенїків, | щоб челядь не чула.
Дячок молоденький, | на підмову здав ся
І скорчив ся, уморщив ся, | до Пазини вбрав ся.
Їхав Охрім до млина, | то сьвітло сьвітилось;
Як приїхав до воріт, | чорт його зна, де дїлось.
Увійшов Охрім у хату, | та в тарілки клепле
Оттут сидїв п..... син, | тільки місце тепле.
Увійшов Охрім у хату, | Пазини питає:
Що-ж ти, Пазю, що-ж ти серце, | що за гостя маєш?
Чим же ти його приймаєш?
Тобі не питати, | менї не казати,
Хоч би мала на собі | все лишко приймати.
Добре Пазю, добре серце, | що лишко приймаєш
Десь ти, Пазю, десь ти серце, | собі дячка маєш?
Що-ж то за такеє | лишко за малеє
Стоїть на воротях | у червоних чоботях?
Охрім розігнав ся, | в одвірок затяв ся,
Як упав, зуби стяв, | тай не спамятав ся.
Маєш талан с..... сину, | що ти відхопив ся,
Був би дав гостинчика, | щоб сїм год посив ся.
Пішов Охрім | жінку позивати,
До жінчиної матері | жінку прискаржати.
А теща зятенька | так обвинувала,
Прачем йому спину | геть обмалювала.
Взяла теща зятя на припону, | повела вона його на зелену
Траву по . . . ., | зята припрошає. [травину
Їж зятеньку-батеньку | травичку цюю,
Поки борщик | тобі я зготую!
Спасибі' теценько, | спасибі матїнко!
Як я жив буду, | то й не забуду.
А як побачу, | то ласку віддячу.
А зятенько-батенько | все теє карбує,
На тещині плечі | зіллячко готує.
А той Охрім-зятенько | борщу не діждав ся,
Із того припону | та й одірвав ся.
Послала теща зятенька | на торг торгувати,
За сїм рублїв срібнесеньких | хмелю купувати.
Не купив зять хмелю, | та купив ячменю,
За сїм рублїв срібнесеньких | повнїсїньку жменю.
Вийшов же він за місто, | тай обміркував ся:
Ой лихо моє, | я проторгував ся
Попродав Охрім кози, | та покупив вівцї
А прийшов до дому, | . . . . . тещі й жінцї.
Запрошає вже зять тещу, | тай на халазию
На сьвятий день | та й на неділю.
Спасибі зятеньку, | спасибі батеньку,
Бо не маю в чім, | не маю при чім:
Кобила в стадї, | а дїд в громадї,
А дуга в лїсї, | а хамут у стрісї;
А віжки на липі, | та ще не звиті,
Сорочка у прачки, | спідниця у швачки,
Хусточка в краму, | чорт його зна кому
Хто набере, | то буде тому.
Пішла тещенька в садочок, | вирвала три лопушинї
Пошила собі три спідничинї, | ще й дві фартушинї.
Вибираєть ся і обуваєть ся, | по боках любо а з заду грубо,
По боках ясно, а з заду красно, | а з переду як чорт, страшно.
Посадив зять тещу, | до стїни очима, на хату плечима,
Щоб моя тещенька | всї мухи злїчила.
Налїчила теща сорок і чотири, | бодай мою тещу черви
Дає зять тещі | першую потравку, [сточили.
Бере за ноги, | та носом об лавку.
Дає зять тещі | з перчиком розсіл,
Бере за ноги | та носом об стіл.
А ще узяв ніж | та пішов у лїс,
Старатись зїлля | тещі на похмілля.
То шипшиночки, | то свидиночки,
Тещі на похмілля | щей дубиночки.
А тещенька хмелю | тай не дожидала,
Вікном йому двері | та й указала.
Не попала вона тудою, | де люди ходять,
Та попала тудою, | де гуси лазять.
Ой як поліэла, | то там і завязла,
Голова вліэла, | а . . . . завязла.
Ой, сину, Грицю, | подай тупицю
Та стешеш тещі | тую г....
Ой гоче-гоче | а зять тещу сїче
Тонесеньким дубцем, | голобелькою кінцем.

Doloroso.

Ох, моя тещенька ломом та лїсом | та просто до дому: ой,
[ой, ой, ой, ой!
На корчі спотикаєть ся, | на дочки́ гукає: ой, ой, ой, ой, ой.
Ой дочки, дочки голубочки, | двері зачиняйте, вікна забивайте
П... сина-зятя в хату не пускайте: ой, ой, ой!
Оступи ся старий з печи, | нехай же я попарю плечі, ой, ой...
Скоро курочка тріпне, | то тещенька крикне: ой—ой...
Скоро вітер загуде, | то тещенька думає, що Бог зятя несе,
А тещею на печи аж трясця трясе ой, ой...
Біжіть дїточки, в лїсок, | назбирайте трісочок,
Та наваримо окропу, та попаримо..... ой, ой,.....

[Конець буде].

Боян.

*

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Видавництво книжочок людових за 1893 р. — Збаламучені, оповіданє Юлїяна Новаковського [кн. 1 2 і 3] Еміґрация руських селян до Росиї в 1892 р. настрашила була таки добре тих з Галичан, кому була ненаручна. На разї задержано єї силою фізичною, але подумано й про те, щоби забезпечити ся проти неї на будуче. Тому сказав той, що́ міг у сїй справі розказувати, так: Ви, пани дїдичі чи державцї, як уже інакше не можна, давайте людям трохи пільги, а то й помагайте їм часом, як сего конче потрібно; ви, попи, в церковних проповідях відстрашуйте руських хлопів від еміґрациї до Росиї оповіданями про гнет релїґійний і язиковий та про чиновників-хабарників, а ви, учителї народні піддавайте сельским читальникам такі книжки, від котрих тим, що́ хотїли би еміґрувати в Росию, відпала би охота раз на все пізнати край закордонний. Отсе есть зміст і тенденция оповіданя Новаковського п. з. „Збаламучені“. Після повисших указок подає автор спосіб, як недопускати руських селян до еміґрациї, доказуючи при тім, що селяни еміґрували не з економічної нужди, але в наслїдок жидівських аґітаций. Жаль лише, що таких панів дїдичів, як у тім оповіданю, або зовсїм нема, або суть вони білими круками, тай жаль також, що руським сьвященникам і учителям народним вільно займати ся полїтикою тілько тоді, як вона антиросийська, а в кінці ще й жаль, що на жидів вільно писати, тілько тоді, як вони намовляють руських селян до еміґрациї в Росию.

Книжочка **Про шкідників у господарстві** [кн. 4.] добра, бо нема в ній тенденциї полїтичної, а є зате взір розумного господаря, котрий не лише собі, але й своїм сусїдам уміє порадити, як позбути ся шкідників у господарстві.

Для руских школярів ріжні цїкаві відомости [кн. 5.[— то взорець недоладної писанини de omnibus rebus et quibusdam aliis Говорить ся в тій книжочцї й про Наполєона I, й про двох мудрих Римлян, дальше про Арабів і „велеблюдів“, як дійшов чоловік до власности й маєтку, про поділ працї і т. д. а все те без порядку й льогічного повязаня. Тенденция капіталїстична.

Ради для удержуючих розплодових бугаїв [кн. 6. і 7. суть справдї добрі, тим більше, що до них додано ще й краєву уставу о лїценционованю й удержуваню громадських бугаїв, виконуючі приписи до тої устави та програму переглядових вистав рогатої худоби. Шкода лише, що ті ради придадуть ся на разї хіба властителям більших посїлостий та лише дуже нечисленним заможнїйшим господарям.

Село Комарівка [кн. 8.] по змісту також добра книжочка, бо подає взорець розумної сельскої господарки й орґанізациї.

Зате історичні оповіданя **З давних часів** [кн. 10] вийшли дуже нещасливо. Хотїв автор доказати, що минувшість Русинів і Поляків так була спільною тай так було Русинам з тим добре, що й тепер і в будуччинї ті два народи повинні йти разом. Так що-ж, коли на доказ того повибирав автор самі майже такі примірн, в котрих Поляки вибирали печені бараболї з грани руськими руками, а се, сумнїваю ся, чи додасть Русинам охоти печи собі й дальше пальцї за других. Оден примір вистарчить. В 1695 р. обступили Татари Львів. Львовяни боронили ся під проводом руського міщанина Афтанаса. Обложеним прийшов у поміч з Варшави гетьман Станїслав Яблоновський з шістьма тисячами війська. Невеличке се військо обступили Татари кругом і були би его разом з гетьманом або вибили до ноги, або забрали в неволю. На щастє вийшов у поміч гетьманови Афтанас зі своїми міщанами. „Як вдарить з боку на Татарів, як зачне рубами в право й в лїво, так і освободили гетьмана“. Закипіла відтак страшна битва, по котрій над вечером не було вже страху від Татарів. Вдячні Львовяни поставили гетьманови Яблоновському памятник, котрий на Валах Гетьманських стоїть і до нинї, а „Афтанасови, правому і правовірному Русинови не поставлено памятника. Ему най стане в нагороду нинїшна сказка“. „Дай Боже і нинї таких Афтанасів більше“ [стр. 13 і 14].

Розговори о рускій правописи [кн. 15] суть з того згляду добрі, що в формі нїби оповіданя виложені суть у них коротко, ясно й зрозуміло найзагальнїйші правила фонетичної правописи, введеної сего року Радою шкільною краєвою у всіх школах народних і середних.

Показує ся з сего огляду, що з огляду на зміст добрі суть усї ті книжочки видавництва людового, котрих нашим селянам справдї потрібно [кажу: селянам, бо для руських міщан з виїмкою остатної: про правопись, не пригожа нї одна]. Всї вони вяжуть ся тїсно з реальними потребами щоденного житя, то-ж коли-б ще зладжені в добрій рускій формі, можна би їх сьміло поручити кождому руському селянинови й помістити в кождій руській читальні. На жаль так не єсть, бо усї ті книжочки написані вправдї по руськи, але з великою примішкою слів і конструкций польских; правопись у первих девятьох томиках нїби фонетична, але така, що — пожаль ся Боже; таким письмом можна справдї з'огидити комусь руську азбуку. Томик (10) десятий друкований уже правописию консеквентною, то-ж з виїмкою кількох похибок друкарських нема в нїм нїчо для ока немилого.

Як не можна задля лихої форми рекомендувати руським селянам книжочок видавництва „людового“ змісту реального, то тим більше не можна допускати до руських читалень оповідань тенденцийних.

Чивотсом.

Розбыта бандура — П. Т. Рябошапки. — Київ, 1893 р. 193 і IV стор. 16°. Ціна 75 кон.

В 24 н-рі „Зорі“ минувшого року д. Мусїй Ш-ко подав коротеньку рецензию на дві книжки віршів, що́ недавно надруковані: на „Пісні Лїрника“ та на „Розбиту бандуру“ П. Т. Рябошапки. Рецензия д. М. Ш-ка на книжку д. Рябошапки під заголовком „Розбита бандура“ аж надто сувора й однобічня. Автор рецензиї, вказавши на деякі недостачі та нездужнїйші місця в книжці, взагалї засудив дуже важким присудом книжку д. Р—ки. „З напруженим бажаннєм вишукував я, каже д. рецензент, в цїх двох збірниках хоч що небудь путяще, але, на превеликий жаль, не вишукав нїчогісінько, — скрізь само тільки невдатне верзїканнє та недотепне віршуваннє“... Автор рецензиї в кінець усього вважає за найкращі вірші д. Р—ки в його „Передмові“, де д. Р—ка, жартуючи, каже, що може його вірші придатні тільки на форми для пасок.

З нашого погляду присуд д. рецензента, не зовсїм правдивий що до вартости „Розбитої бандури“. У „Піснях Лїрника“ подекуди примітні краплї поезиї, хоч по формі вірші не можна назвати вдатними. Взагалї „Розбита бандура“ книжка доволї вартна́ що до змісту, і в деяких лїричних пєсках вартна́ навіть і по формі, і її нїяк не можна рівняти до таких нездужних і зовсїм невартних книжечок, як от на пр. „Квиточка“ В. Чорнушенка і т. п. В „Розбитій бандурі“ є чимало вдатних, написаних чистенькими й гладенькими віршами, лїричних пєсок, вдатних і по формі і по змісту, котрих нїяк не можна поставити нижче за ті вірші, яких велику силу ми знаходимо в сучасних росийських товстих і тонких журналах. Ми можемо показати на невеличкі вірші під заголовком „Мороз“.

Мороз на вікнах квіти малює,
Які хороші! Дивіть ся, дїти!
Батько запевне в полї ночує:
Йому на горе оцїї квіти.
Сохрани, Боже, десь у дорозї
Батько замерзне на сїм морозї.....
Коли-б, ох Боже, його діждать ся,
Та вже на віки і попрощать ся.
Ох, дїти, дїти, що з вами буде,
Як він замерзне — й мене не буде.

Гарненький і симпатичний стихотвір під заголовком: „Чи була гірше?“

Геть за городом в ярочку
Хата глиняна стоїть,
А в тій хатї у куточку
На соломі дитя спить...

Дуже до ладу́ написані й „Пісні“ під цифрами 1 і 2:

На що менї, дїду,
Шаблю шанувати?
Не буду я з Турком,
Як ти, воювати.

Але взагалї про книжку д. Р—ки треба сказати, що вона не усїм своїм змістом придатна для інтелїґентного читача,

окрім декотрих гуманїстичних та жартовливих, вартних на зміст і цїкавих лїричних пєсок. В книжцї багато морального, дидактичного елємєнту часом направляного на городян, часом на селян, на недостачі сїльскої людности, як на пр. стихотвір під заголовком: „Про сьвятки“, дуже нагадуючий церковну проповідь про те, щоб селяни не пянствовали в сьвятки по шинках. Такі дидактичні, навчаючі селян і не селян, вірші виходять в автора найбільше непоетичні й нездужні і змістом і навіть формою, і дуже втомлюючі і не цїкаві для читачів. Але, як каже приказка: „хто любить попа, а хто попадю“. Стємєнно через цей дидактичний тон сливе цїлої половини книжки „Розбита бандура“ д. Р—ки подобаєть ся поважним немолодим простим міщанам та старим селянам і вона знайде собі доконче в цїй сфері прихильних і вважливих читачів. Старі міщани та поважні селяни не люблять читати й слухати жартовливих книжок, вважають на їх, як на сьмішки, хоч часом і слухають з охотою, як їх читають молоді. „Розбита бандура“ сливе в половинї лїричних пєсок пройнята наскрізь поважними мотивами, сумовитістю, а часом пєсимізмом, для котрого навіть трудно знайти часом резонні, реальні підстави в людському життї та ще й в тому разї, коли сам автор не показує на їх в своїх утворах.

Нам доводилось чути кілька „куплєтів“, написаних автором „Розбитої бандури“ для українських акторів. Декотрі „куплєти“ вже читають ся на сцені акторами українських трун. Цї „куплєти“ — одні з дужчих й лїпших між усїма утворами д. Р—ки. Що до напряму й змісту, то вони зовсїм супротилежні відомій „Торбинї реготу“ Луки Лучицького. На нашу гадку д. Р—ка стає в цїх своїх „куплєтах“ на ґрунт, багато правдивійший і метозгодніший, ніж д. Лучицький. Останній звичайно виводить в своїх „Сценах і оповіданнях з малоруського побуту“ найдурнїйшого мужика, який тільки є на сьвітї, веде його в Київ, становить часом в незвичайні для селянина обставини, садовить його в театрі, від чого в кінець усього виходить багато сьмішного, але й зовсїм фальшивого й вигаданого. Цей приладок в лїтературі виводити простого селянина і становити його для контраста поруч з вищими культурними людьми та обставинами, дуже давній: його знали ще давні Елини. Ще в III віку після Хр. Р. ідилїк Феокріт написав на такий сюжет ідиллію під заголовком „Сиракузянки на празнику Адонїса“, в котрій він розказує, як дві селянки з Сиракуз, пробуваючи в Єгиптї в Александрії, якось протовпились в дворець Птольомеїв, де справляли сьвято Адонїса. Бідні селянки, вглядївши царську роскіш палаців, пишне ліжко Адонїса, побачивши пишну обставу, почали так голосно охати та ойкати, в нестямку з того дива так галасували, що їх не можна було впинити, аж поки сьпіви жриць не заглушили їх галасування. Шатобріян ще за Наполєона в своєму утворі „Hamresu“ виводить американського червоношкурого дикаря Шактаза, котрого герой повісти Ренс, зневірений до цивілїзації, везе з собою до Франції і привозить його в французькі богаті міста. Там дикар бачить проявки високої культури, пишні міста, церкви, доми, так несхожі на лїсові вігвами, бачить похорони, вінчання, порти, кораблї, карити. Багато не розуміє цей дикар, на все дивить ся по своєму, зве карити хатами на колесах, але все таки він не показує себе таким дурним, як селяни д. Лучицького в Київі, котрі, сївши на лаві в вокзалї залїзницї, думають, що вони їдуть по залїзній дорозї вкупі з вокзалом. Сцени д. Л—ого нагадують панські анекдоти про незвичайно дурних мужиків. Наш селянин є розумна сутнота, розумнїйша, ніж звичайно про його думають, а селяни в „Сценах“ д. Л—ого сутнїють тільки в його фантазиї, шляхецьких анекдотах, тай годї..

Добр. Рябошапка став в своїх „куплєтах“ на инчу, зовсїм супротилежну, стежку: він виводить не дурня, а розумного селянина, часом чесного, часом трохи попсованого, але розумного, і веде його з села просто до міста. Розумний селянин своїм простим нехитрим розумом постерегає грішки великого міста, грішки городян-панів і критикує їх своїм правдивим простим розумом з додатком сїльского гумору. В цїм разї дидактизм та моралїзм, звичайний в віршах д. Р—ки, стає авторови в пригодї, стає сатирою на мійські норови та звичаї і сатирою влучною, ущипливою, цїкавою і для читачів, і для слухачів. Ми виявляємо своє бажанє, щоб д. Р—ка спеціялїзував ся на цьому родї утворів, маючих вартість сатири, а не нудної моралї. А ґрунт для себе він знайде не убогий. Наші міста, колись схожі на Гоголївські патриярхальні Миргороди, тепер дуже розросли ся і стали закарлючуватись на Парижі та Берлини, само по собі не відносно усяких ідей та прінціпів, бо за границю хоч і їздять наші пани, але зовсїм таки їздять не по ідеї та усякі прінціпи, і навозять звідтіль більше усякого сьміття, неначе його й на наших сьмітниках мало.

А. Г—ов.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Причинок до Шевченкового побуту в Орській кріпости.

В 80-ту річницю уродин Т. Шевченка якийсь д. Е...въ помістив в „Самарской газетѣ“ оповіданнє своєї матері про салдацьке життє Тараса в Орській кріпости. „Моя мати, — каже Е...въ, — котрій тепер більш як 60 років, часто згадує про своє знакомство з знаменитим поетом України Т. Гр. Шевченком. Вона познакомилась з ним в сїчні 1848 р. Батько мій був капітаном в Оренбургськім № 5 лїнейнім баталїоні; відтіль комадировано його в грудні 1847 р. в Орську кріпость і назначено ротним командиром. Принявши роту, батько довідав ся, що в нього, між іншими салдатами, служить Українець Шевченко, людина осьвічена, віддана в салдати по незвістній батькови причинї. Се був середних лїт, не великого зросту, товстий натоптуваний чоловік, ходив завсїгди в сїрій салдацькій шинелї. До нас часто збирались на семейні вечерки офіцири, так батько постійно закликав і Ш—ка Шевченко завсїгди поводив ся скромно, був мовчазний, хоч іноді не відказував ся і повеселитись. Мати було часто просять його засьпівати що небудь, але він завсїгди відказував ся, кажучи: „Я нїчого не знаю“. І тілько після довшої просьби всїх присутних починав сьпівати: „Чок чигирики, чок чигири, жена мужу дай — говори“, і за весь час сьпівів не переставав усьміхатись.*) Батько було іноді каже: „Сьміх і горе з тобою, Шевченку! Чи ти навчиш ся коли маширувати, чи нї?“ А він мовчить, тільки усьміхаєть ся. Та таки й не вдавалась Шевченкови „машировка“. Щоб краще навчити, казали салдатам маширувати „учебним шагом“. Ш—ко будучи огрядним, не міг стояти прямо на одній нозї з витягнутою вперед другою ногою, постійно перехиляв ся назад, щоб не потеряти рівноваги. І отся то поза дуже осьмішила усїх. Ш—ко нї з ким не товаришував, жив окремо на кватирі у якогось козака. Харчував він з салдацького „котла“ і доставав казьонний хліб. Трохи з годом, як приїхав батько в Орську кріпость, прислано було з Петербурга про Ш—ка запитанє. Жадали повідомити: чи можна дозволити Ш—ви писати та малювати, а рівночасно і донести, як він поводить ся. Батько дав одвіт, що він не знає, чи можна дозволити Ш—ви писати та малювати, чи нї, але поводить ся він бездоганно і по службі справний. В ті-ж самі часи, як розказує батько, прислано було до Ш—ка від рідні письмо, в котрім прошено його повідомити, як він живе. Ш—ко намалював салдата з рушницею та витягнутою вперед ногою, а внизу підписав: „Як бачите“, і послав один малюнок не приписавши більш нї одного слова. В квітнї 1848 р. батька командировали на службу в Тамбов, а Ш—ко остав ся в тій же ротї в Орській кріпости“.

Охрім Варнак.

*) Прочитавши, що буцїм то Ш—ко сьпівав „Чок чигирики“, я спершу задумав ся, чи могло бути, щоб сьпівав він таку пісню. Але розмисливши трохи, догадав ся, що такий знавець людий і їх духових потреб, як Ш—ко, іменно міг вибрати таку пісню, як „Чок чигирики“, знаючи, що слухача-Росіянина тільки й можна задовольнити чим-небудь чудернацьким. Після сього зрозумілим і сьміх Шевченків. *О. В.*

МИХАЙЛО МИКЄШИН.

[Гл. портрет на 169 стор.].

Михайло Осипович Микєшин родив ся 9 лютого 1836 р. в селї Максимковім, рославльського повіту, смоленської ґубернії, з стародавнього білоруського роду. — Первим вчителем М. О. був мандруючий сїльский маляр, „богомаз“, Тит Андронич. Скінчивши 4-клясну повітову школу в Рославлї, М. О.

звернув трохи згодом увагу на себе вельми осьвіченого пана А. А. Воплярського, котрий і привіз Микешина до Петербурга. В Петербурзі М. О. прийшло ся самому вступити в Академію, в клясу баталії під оруду професора Б. П. Вілєвальда. Академію скінчив М. О. в 1858 році, одержавши велику золоту медаль і клясного художника 1-ої рапги. Будучи 23-літнім парубком, він одержав на конкурсі перший приз за проєктований памятник 1000 роковин Росиї, котрий тепер скрашає Новгород. За цей ґрандіозний утвір майстер дістав ордер сьв. Володимира і щорічної пенсиї, доки життя його, 1200 карбованців. В 1861 році він одержав 1-ий приз і за памятник Катарині II, що споруженний в Петербурзі. В 1864 році В. О. одержав 1-ий приз і на інтернаціональнім конкурсі за проєкт монумента „Португальської конституції“. За цей проєкт Микешина нагороджено великим хрестом Христа Спасителя на шию і іменовано членом Лїсабонської королївської Академії наук і штук. В 1866 році М. О. скомпонував памятник „Визволенне Сербії“. Далї Микешин, пріч різних невеликих творів скульптурних, скомпонував і спорудив памятник Богдану Хмельницькому в Київі. Істория з цим памятником дуже темна. Ми знаємо її, та не можемо пересказати, до якого часу. Поки що скажемо тільки, що памятник, котрий тепер стоїть в Київі, нїчого подібного не має з першим проєктом автора... Не перелїчуючи других його великих високо-артистичних творів, згадаємо лише, що Микешин нагороджений за свої несчислені праці, звістні і за кордоном, 25 ордерами і є членом Археольоґічного інституту, Славянського товариства, Сербської, Берлинської, Лїсабонської і инч. Академій наук і штук. Важко перелїчити всї ті спеціяльности малярства, в котрих він творив шедеври. Пріч пензля і олївця, він орудує, як митець, ще і пером. В „Пчелѣ“, котру він видавав, а також і в „Русской Иллюстраціи“ і „Руси“ він не тільки ілюстровав, але ще і писав статї, спогадки і т. ин. Окрім того він окремо видавав ілютровані думи народні. — Тепер д. Микешин працює над ілюстрованнем „Кобзаря“ Т. Шевченка, з котрими познакомив ся і побратав ся ще в Академії, як обидва вони були студентами. Ми бачили ці ілюстрациї і чимало любовали, глядючи на них. Взагалї Михайло Осипович — щирий Українець, шанує память батька Тараса, як мало хто з земляків наших. Він постарав ся о дозвіл сьвятковати сього року роковини смерти Тараса в Петербурзі, котрі випали величаво. Я, каже Микешин, дзвонар невмирущої слави поета-мученика і його музи, котра спати не давала тим заздрисливим невдакам, що лаяли її „пяною“. Микешин у перве змалював незабутнього Тараса в „Кобзарі“ видання Плятона Семиренка. Оповідаючи про Тараса, Микешин ентузиязмується ся, як молодий юнак, і з сльозами на очех оповідає про його многострадальне житє. Ц. Б.

ФЕЙЛЄТОН.

[Повість з „народного“ житя і наша критика].

„Донька пастуха або **гра судьби“** — повість з народного житя, В. Омікрона. Під таким заголовком видав недавно славнозвістний наш письменник, В. Омікрон (псевдонїм) новий твір свого немаловажного таланту. Дїяльність сего письменника знана нам здавна. В молодім своїм віку писав поезиї, в котрих описував схід і захід сонця, всї чотири пори року, свою дївчину Олїмпію, нарікав на своє сирітство і на тяжких ворогів Руси і т. и. На тих поезиях не зрозуміла ся наша байдужа публика, бо вони лежать ще доси на складї в книгарнї на самім споді, де їх критикують миши, що не мають до такої роботи найменшого таланту в своїх малих головках. В 35-ім році житя т. є. в часї, як нашого многоповажаного письменника зрадила єго любка Олїмпія Р. і вийшла за кого иншого замуж (ся пригода розслїджена докладно нашим впв. критиком, д-ром Зеноном Бобом на підставі автобіографічних повістий, листів і дослїдів на місци побуту пані Олїмпії), В. Омікрон споважнїв дуже, та хоч не перестав горячо кохати зрадливої любки, але перестав на віки писати вірші, з великою шкодою для нашої літератури. Став сїяти здорове зерно на поли повістярськім. Писав і для простого люду і для осьвічених панів, писав про управу бобу (сю працю д-р Зенон Біб уважає за найлучший підручник господарський для наших бідних селян) і розправу астрономічну про планету Марса. де, по думцї Впв. автора, Русинів з їх партиями і політикою нема; писав новелї великі і малі, повісти довгі на один том і два томи — словом, збільшив нашу літературу дуже значно і побив наших рїжних критиків тяженьким тараном.

А вже-ж, признати треба, В. Омікрон старає ся витворити у нас нову школу літератську. Всї напрями, які доси проявляли ся в европейських літературах, старає ся він злучити разом. Він правда ідеалїст-патріот, що високо цінить народні сьвятощі, але по трохи і реалїст, а навіть символїст, що нас дуже дивує, бо між галицькими письменниками мало людий, обізнаних з літературним рухом по Европі. Ми здогадуємось, що В. Омікрон, незалежно від французьких символїстів найшов самостійний руський символїзм...

Остатна повість В. Омікрона п. з. Донька пастуха — чудова! Вона вийшла сего року з друку накладом автора і зараз звернув на неї увагу спеціяльст від Омікрона д-р Зенон Біб. Незалежно від него ми також потрафимо сказати свою думку про ту повість. Читаєш єї, читаєш і так нетерпеливо ждеш кінця т. є. так хочеш знати, як таки та довга істория скінчила ся, що аж витримати годї! Думаємо, що не від річи буде подати нашим читачам хоч короткий зміст сеї повісти і вказати на всї єї красні сторони і погані, хоч таких майже нема. Подати короткий а добрий зміст — то праця нелегка (сам д-р З. Біб не потрафив того), бо ту здалось би з кождої сторони сеї грубої повісти вияти красні місця, чудові епізоди і т. п., а на се не позваляють вузкі рами нашої рецензиї.

Повість, котру автор присьвятив „своїй найдорожшій Олїмпії“, починає ся дуже гарною іділлею. На великім громадськім пасовиску пасе худобу Івуня. Сама вона красуня невидана, але та худоба то не єї, бо вона бідна. А пасе вона разом з одним пастухом конї, корови і безроги. — Мимоходом мусимо ту звернути увагу Впв. читачів на один дуже гарний звичай автора, що вказує на єго добре вихованє, а то, що він не уживає немилозвучного і неестетичного слова св..., а пише всюди: безрога. По що уживати тамте нїмецьке слово, котре нас разить і наводить немилі „почування“, коли маємо своє прекрасне слово: безрога, тим більше, що — як се загально звістно — кожда безрога справдї єсть без рога...

Отже пасе Івуня худобу і то не сама. Сей пастух, товариш єї, то Гринько, слуга в одного господаря. У него замітна не єго душа (бо та — от як у пастуха), а єго складана шапка, в котрій можуть змістити ся три горцї бульби. Сю шапку описує автор дуже докладно. З думок Гринька найважнїйша та, що він щось чує до Івунї. Він має 18 лїт, а вона 15. Обоє небогаті, обоє пасуть худобу і через цїлу весну та лїто бавлять ся на пасовиску — тому чей нїкому не буде дивно, що й Івуня чує щось до Гринька. Значить, виходить, що вони обоє кохали ся. Гринько за нею і коров та коний не бачив, а вона покохала єго справдї аж по одній пригоді, в котрій Гринько спас єї від смерти, коли падала в пропасть. Ся пригода на причуд гарно змальована, однак ми поминемо єї, раз задля недостачі місця, а потім длятого, бо хочемо, щоби люди купували сю повість і читали цїлу з всїма пригодами. Наш обовязок рецензента каже нам подавати лиш головні факти, особи і хід подиї.

В другім розділї (всїх розділів 150) вертає автор дуже зручно о 50 лїт в минувшину і оповідає нам житє діда Івунї. Він був громадським пастухом, а жінка крупи продавала. Обоє наскладали богато гроший не так з круп, як більше з годівлї безрог, що пасли ся разом з худобою. Але Бог довго не благословив їх дїтьми. Наконець дав їм сина, але притім мати вмерла. Для сина складав батько гроші; однак доля не дала єму з них користати. Раз напали на їх хату розбійники, вбили старого пастуха громадського, зрабували хату, але гроший таки не найшли.

Тай не найшов їх і син, що чудом тілько не згинув з рук розбійників і виріс в дорослого хлопця. Де батько подів гроші, він не знав. По батькови став також громадським пастухом, оженив ся, мав чотирнайцятеро дїтий, але всї єму повмирали, тілько Івуня остала ся. Постарівшись, передав свій могучий батіг донцї, сам уладив собі лежу на печи, де

могло троє людий спати, і там вигрівав ся та вилежував ся, покурюючи люльку. Се що ту розказано, є в звязи з слїдуючим. Грошї потім найшли ся!

Гринька взяли до війська! Як він прощав ся сердечно з Івунею та присягав їй вічну любов, то також можна з повісти дізнати ся. В війську дослужив ся титулу фрайтра, але мимо такої значної шаржі не хотїв довше служити, бо тужив дуже за своїм ідеалом і бажав з ним женити ся. Тількі-ж в тім благороднім намірі стрітив великі перепони. Саме збирав ся посилати сватів до Івуні, коли нараз в ей хатї склала ся і страшна і приємна пригода. В печи горів огонь, а батько грів ся на печи. Нараз піч завалила ся і батько впав в огонь. В той сам час їзза розвалених цегол посипались сороківцї з великого горшка. Там їх дїдо сховав. Настав крик і переполох і радість несказана. Всї кинулись збирати грошї. (Та сцена дуже по майстерськи змальована). По хвилї кинулись гасити огонь, шукають батька, а з него нї слїду в печи. Пропав десь, мов у пару перемінив ся. Остались мати з донькою, сумуючи по чоловіцї, а радуючись великими грішми.

Коли про се дізнав ся Гринько, сейчас післав сватів до Івуні, бо тепер кохав ей ще більше і бажав зараз взяти ей в свою опіку. Але ж, Боже милий, який сей сьвіт зрадливий! Івуня не хотїла тепер і знати Гринька.. Сю зміну характеру Івуні з причини грошей змалював автор так вдатно, що перевисшив Шекспіра. Автор мусїв робити великі студиї психольогічні, мусїв заглядати на сам дно — душі людської, щоб так докладно ей пізнати...

В новім розділї бачимо Івуню великою панею в сальоні на фотелї! Коли стала нею і як! Цїкавість наша границь не має. Такими скоками о цїлі лїта в минувшину і будуччину зневолює нас автор читати повість до кінця, і в тім видко его великий талант. Нетерпеливо перечитуємо 40 карток, аж приходимо на одну сцену, як Івуня сидить на мягкім фотелї, дивить ся в якусь точку на стїнї, курить папіроску і щось думає. Перед очима душі ей пересувають ся ті лїта, в котрих вона стала панею. Сей чудовий, хоч троха для нас невсний привид заспокоює нашу цїкавість.

Івуня стала відразу заможною, а Гринько як був бідним, то таким і остав ся на довгий час і вступив наново до війська. Доля, звістно, вирабляє чудеса. Їй захотїло ся, щоби обі інтересовані сторони мали грошї, і задумала конче їх злучити, але не відразу. Гринько поставив на льотерию і виграв кілька тисяч зр. (Автор не подає докладно суми виграної і нумерів, на котрі Гринько виграв грошї, хоч ми на се дуже цїкаві!)... Отже виграв грошї і став також паном на нашу втїху. Дехто нарікає на льотерню, а як же без неї був би став богатим наш симпатичний герой?! Небавом іменували Гринька капралем. На радощах справив він такий бенкет, що аж всї дивували ся. За богато щастя нараз! Напав его якийсь шал і перед его очима все стояла Івуня, гарна як ангел і в чудовім сьвітлї. Ах, він мусить з нею оженити ся! Інакше й жити ему нема! То чесний характер, то любов правдива! Тисячі мав, а не забув про Івуню. Але він служив у великому містї, на село вертати не хотїв, отже й не знав, як Івуню до міста привабити. Над тим думав довго, а туга не давала ему спати, аж змарнїв, бідний. Коли раз погуляв собі добре з товаришами, напала его така туга, що хоч стріляй ся! Поїхав зелїзницею в село, де любка жила, і в ночи викрав ей разом з грішми з дому. Мати аж на другий день замітила, що доньки нема дома. А вона вже була в столици. Гринько наймив їй мешканє, а сам жив у касарнї, тілько часто відвідував свій ідеал.

Небавом зістав Гринько фірером і вже мав женити ся з Івунею, коли прийшла війна і забрала его в далеку чужину, так що й чутка про нього загинула. Івуня грошї видала і не мала з чого жити. Хотїла вертати до дому, але мати відписала, що ей не знає. Настала біда. Вкінци пішла на службу до одної панї, там їй вело ся дуже добре, але пані небавом померла. Івуня стала швачкою, жила в рижних невисоких товариствах і трохи не зійшла на злу дорогу... Чи автор не наслїдує ту мабуть Золї? Ми не хочемо підозрівати его, що читав Золю і инших натуралїстів і що потребує їх наслїдувати. У вп. автора аж надто таланту, щоби бути оригінальним...

В тій бідї Івуня споминала часто свою добру небіжку паню, ходила відвідувати ей могилу і плакала там. Але там також на кладовищи познакомила ся вона з одним старим паном, котрий ходив також відвідувати могилу своєї жінки. Як то романтично! Жаль ему стало Івунї... Така гарна і така нещасна... Але Бог нею опікував ся, а небавом взяв ей в свою опіку і сей старий вдовець. Оженив ся з нею. Вона вийшла за него, бо що-ж мала бідна робити? Гринько пропав, як камінь у водї. І так вона стала панею...

Сї пригоди житя перейшли тепер перед ей душею, коли сидїла на фотелю, почім вона смачно заснула. Коли пробудилась, отворила свої прекрасні очи — дивить ся — хто перед нею? — офіцир Гринько! бїлий як стїна...

Сцена, яка ту слїдує, не дасть ся коротко описати, хіба навели би ми опис автора, але ту місця нема. Скінчило ся все так, що Гринько хотїв до неї стріляти, але було ему жалко. Потім хотїв видати поєдинок ей старому мужеви, але вкінци (він був чесний і мудрий!) вибіг з хати за місто, щоб — себе самого застрілити. Вже приложив револьвер до свого серця, аж ту его якийсь подорожний за руку хап! Гринько дивить ся, аж се... батько Івунї... Знов чудова сцена...

Батько Івунї вертав з Америки з красними грішми... Коли впав у піч в огонь, то він не спалив ся, тільки попік ся; вилїз челюстями на двір і з розпуки, що не мав де вже лежити, пішов у сьвіт за очи до Америки. Що він пережив, се розповів Гринькови, а читачі про се можуть дізнати ся з повісти. А що знов Гринько пережив, як на війнї зістав офіциром, се розповів батькови Івунї при пиві в гостинницї, куди оба вступили.. Про се також можна з повісти дізнати ся... Але як же? Чи доля не злучить уже Івунї з Гриньком? Ми так раді се знати, що читаємо повість до самого кінця і дізнаємо ся про се, що ту кажемо зовсїм коротко: Доля злучила їх разом. Той старий пан, муж Івунї, небавом помер, записавши їй великий маєток, а по жалобі вийшла Івуня за Гринька. Аж лекше на серцю, таке читаючи. Прецї раз! А притім приходить до голови поважна думка: що то може доля! Аж тілько часу і пригод треба було, щоби двоє людий разом побрали ся!... Справдїшна гра судьби!

Весїле було гуляне, як в якого князя. Пили, їли, гуляли, як в давні добрі часи. На весїлю була вся ей і его родина, було богато инших людий і ще більше гарних панночок. Дуже славне було весїле!... При кінци бажає автор молодим „многая лїта“ (до котрого бажання і ми прилучаємо ся) і каже, що сам був на тім весїлю, гуляв з молодою і від неї та від ей чоловіка дізнав ся про всї пригоди їх житя, котрі нам розповів у своїй повісти. — Ми дуже вдячні Вп. авторови за его повість, хоч нам мимо того дуже жалко, що ми не були самі на тім славнім весїлю, де так пили і гуляли і де було так богато красних панночок...

Отсе короткий зміст сеї повісти, написаної з великим талантом і артизмом і з правдивим знанєм житя. Ми мусїли поминути дуже богато епізодів задля вузких рам сеї рецензиї, але з сего, що подали, можна вже зміркувати, яка се чудова повість...

Д-р Зенон Біб каже, що в тій повісти представлена символічно Україна-Русь. Ми, каже, так само єсьмо жертвою гри судьби, але судьба справить нам колись таке весїле, як Івуни і Гринькови. Мусимо признати, що ся думка д-ра Зенона Боба дуже бистроумна. Справдї воно так, що в тій повісти представлена Україна-Русь...

Тілько не можемо згодити ся на его думку про піч, в котру впав батько Івунї. Д-р Біб каже, що нїгде на сьвіті таких пеций не бачив. Ми порадили би ему переїхати ся по Галичинї, почім певно не написав би такої дурницї...

Ту ще підчеркнемо дуже велику чемність Вп. Омікрона. Читачів своїх називає він чесними, милими, високоповажаними і т. п., а читательок, як чоловік сьвітовий, зве красавицями з рїжними милозвучними епітетами. Треба признати, що сим уймає собі автор дуже читача.

Ціна повісти невелика (4 зр.), папір і друк прекрасні і дуже підносять вартість книжки. Взагалї можемо Омікронови погратулювати его повісти і порадити, щоб не крив ся під псевдонімом, хоч би таким гарним, як Омікрон... — Переписав

О. М—ей.

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Коштом тов. „Просьвіти“ появив ся великий „Молитвенник“ в народній мові; обіймає 20 аркушів друку або 640 сторін, і єсть повнійший ніж всї иньші, які досї в нашій мові появили ся. — Видїл „Руського тов. педагогічного“ рішив звернутись до тов. „Просьвіти“, щоби воно видало народний молитовник правописю фонетичною, а наколи би сего „Просьвіта“ не вчинила, видати такий молитовник власним коштом. — Львівський „Клюб Русинок“ приступив до виданя підручної книжки під заг. „Порадник до вареня страв і печеня тїст“. В „Порадникy“ покладено найбільшу увагу на те, щоби страви відповідали нашим домашним обставинам; побіч вибагливійших страв найдуть господинї способи приготовлювати страви чисто сїльські, як галицькі так і українські. — Десятий річник черновецької „Бібліотеки для молодїжи, мїщанъ и селянъ“ виходити ме під назвою „Ластôвка, илюстрована бібліотека для молодїжи, мїщанъ и селянъ“. Зміст нового річника, як заповідає редакция, ще більше буде приспосіблений до просьвітних потреб нашого міщанства і селянства, не занедбуючи притім і молодїжи. Богатим і цїнним змістом, добрими илюстрациями та точним виданем буде редакция старатись вдовольнити читачів. Перша книжочка вийде сими днями. Передплата виносити ме 1 злр. або 2 корони на цїлий рік. [Адреса редакциї і администрациї: Літ. товариство „Руська Бесїда“ в Чернівцях, ул. Петровича ч. 2]. — Яко книжочку за май друкує тов. „Просьвіта“: Вибір творів Маркіяна Шашкевича, а в додатку короткий опис торічного перевозу таїнних останків поета до Львова, портрет поета і сцени з похоронів. — Друкують ся в Москві: оповіданє „Брат за брата“, збірка „Як треба жити та иньші оповідания“ і Квітчині оповідания: „Сердешна Оксана, Мертвецький великдень, Перекотиполе і Маруся“. — Подано до цензури рукописи В. Чайченка: „Робінзон“ (друге в Росиї виданє, з додатками) і оповіданя; „Батько та дочка“ і „Підпал“, — а також „Криничка“ збірник віршів та оповідань. — Календар „Просьвіти“ на р. 1895 рішив видїл товариства видати в форматї просьвітних книжочок з змістом поучаючого-практичним. Редакциї піднялись др. Кость Левіцький і проф. Петро Огоновський. — В минувшім році скінчив ся друк творів Олекс. Афтанасєва [Чужбинського], що вийшли в Петербурзї коштом книгарнї Германа Гопе. Всего вийшло 9 томів. Із згаданих творів для нас особливо цїкаві ось які єго працї: обширний твір „Поѣздка въ Южную Россію“ [томи 7 і 8], „Словарь малорусскаго нарѣчія“ [в томі 9], „Воспоминанія о Шевченкѣ“ і „Старинныя малорусскія думы“ (в т. 6]. — Наш учений земляк д. Фед. Вовк помістив сього року в Melusine № 1 статю „La Fraternisation en Ukraïne“ [Побратимство на Україні], а в L'Anthropologie № 1 — „Congrés archéologique de Vilna“ [короткий виклад рефератів п-ни Мельник, дд. Антоновича Радзиминського, Слуцького і т. и.]. **Василь Лукич.**

ШТУКА.

Ілюстрована Україна. „Нива“ р. 1894. Ч-ла 1—10.

Рѣдкій гостинецъ — Ікакевича [1, стор. 13].

Український мужик закупивши в містї самовар привозить єго до дому. Рисунок представляє радість дїтий, що оглядають „машину“.

Павло Ол. Гайдебурів — редактор-видавець журнала „Недѣля“ [3, стор. 73].

Син колишнього сьвященика в Миколаєві, родив ся в 1841 р. Скінчивши петербургський унїверситет, посьвятив ся літературній працї. Між иньшим в петерб. „Основѣ“ вів віддїл „Южно-русская лїтопись“. Відтак від 1869 р. редагував „Недѣлю“. Умер 31 ст. ст. грудня 1893 р. на параліж серця.

По мягкому снѣгу — Ікакевича [5, стор 108].

Хлопчина, наложивши батькову шапку на голову, спішить з гринджолятами під пахою на пригорбок щоби звідтам спуститись на долину. На лиці у нього малює ся справдешна втіха.

Папскій нунцій подносит князю Даніилу Галицкому королевскую корону — К. Лебедева [7, стор. 148]

Галицький князь Данило бажаючи виступити в похід проти Татарів, постановив звернутись до всемогучого тоді папи Інокентия IV. Він звістив папу про свої плани, виявивши бажанє на злуку Східної і Західної Церкви, наколи остання збере Захід проти Татарів. Папа приняв згаданий плян вельми прихильно, обіцяв усякі уступки на полї церковно-релїгійнім, а передовсім задумав осліпити Данила блеском королївської корони, котру єму предложив принятн. Князь відповів на се: „Потребую війська, а не корони! Що менї з тої окраси, коли над нами тяжить ярмо татарське!“ Але папа потішав єго надією на підмогу і Данило, після довгих переговорів, приняв корону, маючи від папи запевненє, що остатнїй ужиє усїх способів в оборонї Руси; в надії на се, Данило заявив, що признає папу „своїм вітцем“ і наслїдником сьв. Петра Тодї папський легат, єпископ месинський, піднїс князеви галицькому королївську корону і иньші відзнаки, в присутности боярів галицьких. і відтак коронував Данила королем Галицьким в Дрогичинї. Але опісля король побачив, що папа не думає сповняти даного приреченя: папа выслав тільки письма і грамоти до королїв чеського, угорського і польского, в котрих намавляє їх встати проти ворогів Христових, — а коли ті на се не зважали, папа не наставав на сповненє свого бажаня. Тодї і Данило зірвав усякі зносини з папою.

Владиміръ Мономахъ, пришедшій въ Кіевъ, чтобъ наказать Святополка, выслушиваетъ моленія митрополита Кіевскаго и мачихи своей — К. Лебедева [9, стор. 196].

За підступне осліпленє князя перемиського, Василька Ростиславича, зібрались князї руські під проводом Володимира Мономаха і з силою оружною підступили під Київ, щоби покарати Сьвятополка. Остатнїй замість боронитись — збирав ся втїкати. Але Кияни виправили митрополита і мачоху Володимира до обозу князїв і ті вгомонили розлютованих не губити рідної землї... **Василь Лукич.**

НАУКА.

Виклади в Collége de France. Професор Люї Леже почав недавно в Collége de France читати з коментарами наші історичі пісні і має читати їх цїлий курс. Поки що йдуть пісні про Самійлу Кішку і про Трьох братів, що втїкали з Азова. Шан. професор запросив одного з наших ученых земляків вказувати при сім читаню вимову і виясиити деякі темні місця тексту.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

—•—

а) книжки.

Література галицко-руска і М. Шашкевич. Написав Володимир Коцовский. — Львів, 1894 р. 11 стор. 8° [Передрук з III т. „Записок“].

Молитвенникъ для рускаго народу. Накладомъ товариства „Просвѣта“. — Львів, 1·93 (появив ся в цьвітнї 1894 р.) 639 і 1 нен. стор. 16°. Цїна брош. прим. 70 кр. а оправного 90—1.80 кр.

Зміст: Молитви щоденні, ранні, вечірні. З Богослуженя церковного. Тайна покаяня. Тайна Евхаристиї. Молитви для різного віку і стану, і в різних потребах. Молитви в часї великого посту. Молитви на празники Господські. Молитви на празники Богородичні. Молитви на празники Сьвятих. Молитви сполучені з відпустами. Акафисти. Молебен. Пісні з богослужень церковних, коляди і иньші. Гимн. Пасхалія. Календар.

Дума про княгиню-кобзаря та инши вирши. Понаписував В. Чайченко. — Харків 1893 р. 43 і 1 нен. стор. 16°. Виданє книгарнї Михайлова. Цїна 10 коп.

Зміст: 1. Дума про княгиню-кобзаря 2. Сирітка. 3 Крук, велика птиця. 4. Дурень думкою багатїє. 5. Рибячі танцї. 6. Два морози.

Середъ крыжаного моря. Оповидання. Написавъ Васыль Чайченко. — Москва, 1894 р. 108 стор. 16°. Виданє [друге в Росиї] книгаря Е. Губанова.

Архивъ юго западной Россіи, издаваемый коммиссіею для разбора древныхъ актовъ і т. и. Часть 1-я. Томъ IX. — Київ, 1893 р. 147 + 445 стор. 8°. Друк. 400 прим. Цїна 2 карб. — Містить в собі „Литосъ“, полемічний твір 644 р.

Архивъ юго-западной Россіи і т. и. Часть 8-я. Томъ I. Матеріялы для исторіи мѣстнаго правленія въ связи съ исторіею сословной организаціи. Акты Барскаго староства XV XVI в. — Київ. 1893 р. II + 126 + 372 стор. 8°. Друк. 400 прим. Цїна 2 карб.

Ф. Леонтовичъ. **Спорные вопросы по исторіи русско-литовскаго права.** — Петербург, 1893 р. 58 стор. 8°.

М. Любавскій. **Областное дѣленіе и мѣстное управленіе литовско-русскаго государства** къ времени изданія перваго Литовскаго Статута. — Москва, 1893 р. VIII+884 і VI стор. (з мапою) 8°. Цїна 5 карб.

Aleks Jabłonowski. **Polska XVI. pod względem geograficznostatystycznym**, tom IX i X. **Ziemie ruskie, Ukraina, Kijów, Bracław,** дział I і II. — Варшава, 1894 р. Стор. II, 89, 185, 2 нен.; XXVI, II, 654, 2 і LI. По 2 карб.

J. Verne. **Das Karpathenschloss.** Prachtausgabe [Bekannte und unbekannte Welken, Band 61]. — Відень, 1894 р. 201 стор. (з 40 ілюстр.) 4° Цїна 2 злр. 50 кр. (опр. 4 злр.).

б) періодичні виданя.

Правда [1894. Том XX. Випуск 61. За місяць марець. Стор. 145—217 в 8°]. Зміст: Перед бурею, історичний роман кінця XVI в., Л. Старицької. Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка. Народня осьвіта по Київщинї, Чуба. Росийський Банк селянський і єго вага на Україні, В. Ѳ. Мрії, вірш Школиченка. В важку хвилину, вірш Боровика. Вісти: з Київа, з Шендерівки і з Петербурга Народні звичаї, обряди та пісні в селї Крехові, жовківського повіту, зібрав В. Герасимович. Лист В. Барвінського до пок. Лукіянова в Київі: Оглид российської журналїстики про Україну-Русь за 1893 р. Ів. Сердешного. Посмертні вісти: Волод. Александрів. І. І. Роллє [Dr Antoni I.]. З ради державної. З'їзд москвофільско-радикально-народовських мужів довіря. Оповістки і переписка редакциї.

Кіевская Старина [1894. Марець. Том 45. Стор. 359—590, IV, 6 і 225—240 в 8°]. Зміст: Воспоминія Єгора Ѳед. Тимковскаго, з передмовою М. Шугурова. Харитатива, прот. Петра Орловского. Кіевъ триста лѣтъ назадъ, А. Стороженка. Записка о послѣднихъ годахъ жизни Гр. Ал К. Разумовскаго въ Малороссіи, єго кончинѣ и похоронахъ. Пѣсни и сказки о живомъ мертвецѣ, М. Сумцова. Отрывки изъ записокъ Автонома Ак. Солтановскаго. „Попокъ“, повѣсть изъ быта донскихъ малороссовъ, Бор. Познанского. Женщины при Чигиринскомъ дворѣ во второй половинѣ XVII вѣка, д-ра Антона І, переклад Н. М. Генеральный обозный Василій Каспаровичъ Борковскій р. 1640+1702 [з портретом]. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додатки: 1) Дневникъ ген. подск. Як. Марковича. 2) Портрет ген. об. Вас. К. Борковского. 3) Оповістки

☛ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том II-ий, арк. 8-ий.**

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Осип Маковей.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. **З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.**

Ч. 9. Р. XV.

У Львові, дня 1 [13] мая.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі трьох аркушів.
ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:
З додатком „Словар російсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниць 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниць 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.
Рукописи мають бути писані правописню „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, вертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

ЖАЛЬ.

ОПОВІДАННЄ ЛЕСЇ УКРАЇНКИ.

„Ой жалю мій, жалю!“...

I.

В господї паньства Турковських чималий рух сьогодня. Оце тілько задля обідньої годины трохи втихомирилось, хоч і не зовсїм, — у сусїдній кімнатї чистять підлогу, і через те там панує чималий шарварок. Та й у тій кімнатї, де пани обідають, те-ж не́лад: сюди знесені деякі стільцї, старі навіски та різні дрібязки. Потрави подають ся на швидко, абияк, бо слуги не мають часу, то за прибираннєм, то за иншими клопотами. Пан сидить трохи понурий, однак нїчого не каже, не сварить ся за те безладдє, бо знає, що тепер справдї не час вигадувати вигадок: адже сьогодня у них „вечер“, — має бути великий збір гостий, та ще яких гостий! Вже-ж треба господиням господу причепурити.

Панї та обидві панночки, дочки, зовсїм мало вважають на обід; та не який там той обід: собі картофльова юшечка, та якась там печеня, не конечне дбано за той обід. Воно то в кухнї порання чимало сьогодня: печуть, варять, смажать, та все то не на обід, а на вечерю. Ох, та вечеря ще завдасть клопоту господинї! Панї схоплюєть ся нераз посеред обіду та біжить у пекарню довідатись до чого.

— Ах, коли-б менї не зопсувались тїсточка! Що я тодї робити му? — клопочеть ся панї.

Евген Гребінка.

— Ну, що-ж, пошлеш купити, — відрікає пан байдуже.

— Ет, тиї куповані вже всїм обридли! Нї, краще піду, нагляну, а то там справдї попсують.

— Та ти-б уже перше скінчила обід, чи що.

— А, що там обід! — і панї зникла.

— Хоч би ти, Софійко, помогла мамі справлятись, а то вона зовсїм з ніг збилась сьогодня, — каже пан старшій дочцї.

— Ох, татку, я сама тепер так не маю часу! Та й що там я можу помогти? Я на тому зовсїм не знаю ся!

Але панночка, говорячи се, не зовсїм правду казала, бо перше всього не через те не хотїла вона йти до кухнї, щоб не мала часу [час би ще знайшов ся], але хто-ж може вимагати від вродливої, тендітної панночки, щоб вона перед таким вечером ішла смалити своє личенько та рученята в пекарнї? Одначе й не зовсїм неправду сказала, бо справдї не мала вільного часу: не розміркувала-ж іще одної дуже пильної справи: досї не зважала, яку сукню має надїти у вечері, чи блакитну, чи кремову? Блакитна сукня дуже зграбненько пошита і, здаєть ся, їй до лиця, але кремова по сьвіжійшій моді зроблена і Софії здаєть ся, що вона має в тій сукнї „поетичнїйший“ вигляд.

— Надю! Чи пішов Павлусь до столярні довідатись про канапку? — спитала Софія в молодшої сестри.

— Адже бачиш, що Павлуся нема за столом..

— Чом се її не несуть! От іще й не поспіє вона сьогодня на вечер. І що було ранійш казати її зробить?

— Та чого-ж ти так журиш ся? — розважав Софію батько: — ще до вечора далеко.

— „До вечора далеко!“ то що-ж? Власне й треба, щоб її ранійш принесли, а то ще так буде, що канапку в одні двері нести муть, а гості в другі йти муть! Та що́ вже там!... Пізно розпочали теє все, то пізно й буде.

— А я-б на твоєму місци уже-б мовчала, — обізвалась Надя: — через твою канапку [потрібна вона дуже!] тепер у хаті холоднеча така, що аж руки подубіли; мама казала, що мало дров купила, бо дуже багато гроший стратили на тую канапку!

— От тобі й маєш! — покликнула Софія: — а як же буде сьогодня? Гості те-ж будуть мерзнути, чи що?

— Ну, вже-ж для гостий напалять! — відказав пан Турковський.

— А завтра будемо зубами цокотіти! — вкинула прикро Надя.

Хто зна до чого дійшла-б тая розмова у двох сестер, як би не надійшла мати з кухні. Вглядівши матір, Надя замовкла, не змінила однак зухвалого виразу лиця. Софія, ображена, закусила губку і зсунула темні брови, встала, підійшла до вікна і почала виглядати, чи не йде Павлусь від столяра.

— Іде, іде! — і Софія побігла братови на зустріч. — Ну, що? як? Що вони тобі казали? Готова? Принесуть? Швидко?

— Та пожди, пожди! не даєш і слова сказати! Мамо, дайте менї, на милість Бога, їсти! — говорив, роздягаючись, молодий хлопець.

— Ах, який бо ти, Павлусю! — защебетала знов Софія: — Кажи бо вже скорійш: Готова?

— Та... не знаю... Я її не бачив, — відказав Павлусь, уже сидячи за столом і з великим смаком заїдаючи картофльову юшечку трохи засталу.

— От тобі й маєш: „Не знаю!“ Добре сказано! По що-ж ти ходив, коли так? — приступила до нього Софія.

— Та стій бо. Я прийшов, — хазяїна не було в дома.

— Ну, а ти і пішов?! — перебила Софія.

— Я сїв і почав дожидати хазяїна. Лихо його знає, куди він подів ся. Прийшов хазяїн, я зараз і спитав у нього, чи готова канапка? Він менї сказав, що забувсь, про яку я канапку говорю...

— Як забув? Се що таке?!

— Ну, так він сказав. Потім сказав, що згадав, яка то канапка, тілько не знає, чи вона готова. Потім пішов, подивив ся, вийшов і сказав менї: „У половинї осьмої у вечері вам принесуть канапку“.

— А багато-ж там треба кінчати? — спитала мати.

— Та я не знаю.

— То чом же ти не спитав у нього?

— Що-ж там я мав питати, він же сказав: „принесуть“, ну, то чого-ж! Мамо, нема ще юшки?

— Нема.

— Мамо, ну, що-ж то буде? А як вони не принесуть у половинї осьмої? — розпучливо питала у матері Софія: — Тиї майстри завжди тілько дурять... — Їй в голосї бреніла досада, навіть сльози.

— Та чого-ж ти справдї, Софійко, в таку безнадійність вдаєш ся? А може й не одурять, — розважала дочку пані Турковська: — От іди лишень вбиратись, бо вже пора, — поки се та те, а воно вже й не дуже рано.

— Ох, не рано! — зітхнула Софія.

— Та йди вже, йди! — мовила мати. Софія пішла.

— А менї пора одягатись? — спитала Надя.

— Тобі?... та... як хочеш. Або пожди, ще поспієш! От пішла-б помогла Марії фортепян витирати, а то вона не дуже тямить, то щоб чого не зопсувала.

Надя з великою неохотою пішла до сальону. За кілька хвилин було чути, як вона била по клявішах і тріпала стиркою по струнах фортепяна.

Софія тим часом уже вбиралась у своїй кімнатї. Вона стояла перед великим сьвічадом і кінчала причісуваннє: злотисті кучері були вже врихтовані, майстерно-зальотно підшпилені над чолом і притримані гребінцем-діядемою; скілька кучерів на плéчі недбало спускалось. Ох, всї ті кучері завдали панні Софії не мало роботи! Ще й тепер вона не зовсїм певна, чи так вони лежать, як би слїд. Вона ґрациозно схиляє своє кругленьке, сьвіже личко, поетично-невинний усьміх грає на рожевих устах, блакитні очиці трошки скоса, трошки немов здивовано, наївно дивлять ся в сьвічадо. Так, так, сїї кучерики над чолом бездоганні: Софія ще раз дивить ся в сьвічадо, очиці блиснули огнем утїхи, і вона тихо відступала від зеркала, не зміняючи пози і виразу лиця. В сю хвилину увійшла Надя, швидко, скоса поглянула на сестру й почала мовчки собі вбиратись.

А Софія все поралась; вона покладала велику увагу на свою туалєту сьогодня. Адже сього вечора має бути у них сам князь, господар того дому, що ним управля її батько. Чи-ж не варто подумати о собі?

От Софія вже і вбрана. Знов стоїть вона перед сьвічадом, поправляючи на собі зграбненьку кремову сукню. — „Як то багато значить, коли сукня зроблена у доброї модистки, не то що у якої небудь нещасної швачки, або, крий Боже, в дома!“ — думає Софія. Софія не дуже висока, ще-б трошки, і її можна було-б назвати навіть низькою, — тим вона тримаєть ся завжди просто і ходить на високих корках. Вона не зовсїм рада з свого зросту, — їй хотілось би бути трохи вище. За те вона дуже зграбна, а своїми рученятками навіть дуже втїшаєть ся, дарма, що Надя називає їх котлєтками.

От обидві сестри виходять з своєї кімнати, щоб показатись матері. Вони стоять поруч: на старшій сукня штучна, ясної барви, старанно добрана до лиця; на меншій убраннє не конечне сьвіже, якоїсь міньоної барви, либонь перешите з маминої сукнї, та й пошите не дуже зграбно: трохи коротке [се дуже дражнить Надю!] і якогось дитячого крою; не видно, щоб те убраннє шилось у дорогої модистки.

Пані Турковська вгледївши дочок, підійшла зараз до Софії й почала її оглядати з поважним видом і критичним, дуже пильним поглядом.

— Ти-б, Софійко, надїла на шию рожеву шнельку: треба, щоб у твоєму убраннї було щось рожеве, а то трохи вже одностайно виходить. Пожди: я тобі ще принесу нову брошку... Так буде добре. Ти сьогодня гарненько причесана, тілько — Надю, принеси лишень гребінця! — і пані Турковська почала поправляти на чолї Софії дрібно фризовану гривку.

Потім, оглянувши Софію ще раз, вона поглянула на Надю.

— Нїчого собі. Добре. От тілько — на що то завжди настрембичувати теє волоссє? Наче така вже доросла особа! До чого то дївчинї в тринадцять лїт такі куафюри?!

— Менї, здаєть ся, вже чотирнадцять! — мовила Надя ображено.

— Ну, нїчого, нїчого там сперечатись. Іди причешись гладенько.

Надя пішла, надувшись.

— Слухай но, Софійко: як тобі здаєть ся моя наколка? Не спортила її швачка?

— Нї, нїчого: і вона вам, мамочко, дуже до лиця!

— Ну, що́ там вже менї добирати до лиця! Я та́к тілько питаю, чи варто купувати у тому маґазинї.

Пані скінчила свою туалєту.

— Слухай, Софійко, — обізвалась пані Турковська знов до дочки, — я піду в свою хату, та трошки там поприбираю; а то ті панії завжди ходять по всїх хатах. Я-б тобі радила трохи і в твоїй прибрати. Поклич Марию.

— Добре.

Софія увійшла в свою хату. Надї вже не було там. Давши трохи лад, Софія сїла й замислилась: „Який то буде сей вечер? Мама казала, що князь обіцяв прибути... Кажуть, він старий той князь... А яка в нього карита гарна! Я бачила, як він їхав раз улицею... Він дуже багатий. Татко казав, що в нього опріч будинку єсть ще й маєток десь там... Багатий!... О, добре бути багатим!“... Софія глибоко задумалась. Вона навіть не чула, як принесли канапку.

Канапка вже стояла в сальоні, — новісінька, модного фасону, обита рожевим атласом. Отже Надя, що́ була на той час у сальоні, власне ще хотіла випробувати пруткість пружин, — сиділа на канапці і гойдала ся, здіймаючи руки, та весело всьміхаючись.

Як раз у ту хвилину увійшла Софія, глянула і руками сплеснула.

— Ну, скажіть, на милість Бога, що се ще таке? — покликнула вона до Надї: — тілько що принесли канапку, а вона вже й розсіла ся!

— Чого-ж ти роскричала ся? Що я зроблю твоїй канапці? Золота вона, чи що?

— Золота, чи ні, а псувати нової речі я не позволю!

— Заспокій ся, прошу тебе! От, не бачила твоєї канапки! Думаєш, як уже твоя канапка...

— А вже-ж моя, звичайне, не твоя.

— Ну, добре, добре, втішай ся собі нею, а я на неї й дивитись не хочу!

І Надя розгнівана вийшла з сальону, гримнувши дверима.

Софія зісталась сама і любувалась новою канапкою. Незабаром почув ся перший дзвінок і почали сходити ся та з'їздитись гості. Софія розмовляла з гостями, але між веселою розмовою у неї все снувалась думка: „А що-ж то, князя нема?“

Пані Турковська була зовсім заклопотана. Вона метушилась по цілій господі: то в сальон зайде поговорити з гостями, то в кухню забіжить: просто зовсім зморилась. Добре, що Софійка вміє забавити гостий, а то вже прийшло ся-б розірватись. Пан Турковський щось не має таланту бавити гостий: по́вагом собі походжає по сальоні, або сяде й поведе якусь поважну розмову з одним гостем, а за инших забуде. За те-ж Софійка звиваєть ся, мов ластівка: і з паннами пощебече, і з панями чемненько поговорить, і паничам щось закине. Дуже їй весело сьогодня, вона любить велике товариство. Чому се тілько той князь не їде? Пора-б уже!...

Гостий все бі́льше та бі́льше прибува, а князя як нема, так нема. Се почало непокоїти навіть і паню Турковську. „Що, як він зовсім не приїде? Се вже Бог зна, що буде! Адже тодї пані висьміють, бо всї знають, що князь мав приїхати. Правда, аристократи пізно приїзджають, але-ж і для аристократа вже пора-б!“...

Аж ось залунав дзвоник... Так, се він прибув, князь!

Князь повагом увійшов до сальону. Він був чоловік вже не молодого віку, але ще бадьорний, обличчє мав досить приємне, довге сивувате волоссє зачісував так зручно, що його не здавалось дуже мало. Був невеликого зросту, ці́ла його по́стать була дуже аристократична, рухи зграбні й поважні.

Господар і господиня пішли на зустріч князеви. Господар надто низько вклонив ся князеви, господиня те-ж надто ввічливо повитала його. Князя попровадили до сальону і рекомендовали декого з гостий [звичайне не всїх!]; меншої дочки те-ж не рекомендовали [на що там ще з дїтьми докучати князеви?]. Тілько Софію підвели до нього.

— Наша дочка...

— Дуже приємно!

— „Вона досить миленька!“ — подумав князь.

Софія знов повернулась до пань, а князя почав бавити господар. Князь сидїв на чільному місци, але йому було видко звідти рожеву канапку і на нїй Софію. Софія чогось іще більше оживилась. Її очи сияли, обличчє злегка зашарілось. Вона то легенько сидїла на канапці, то зривала ся з неї і миготіла поміж гуртом панночок. „Чистий метеличок“, — подумав князь; очи його все звертались до постатї Софії. Нарешті, якось увільнившись від господаря, він почав поступати на той куток, де стояла нова канапка. Софія власне сидїла на нїй і розмовляла з якоюсь панею, ґрациозно відкинувшись на спинку канапки і склавши ручки. Її постать в ясній сукні гарно відбивала на рожевому атласі. „Далебі, вона премиленька!“ — знов подумав князь.

Власне тепер та пані, що́ розмовляла з Софією, встала, і князь постарав ся заняти єї місц .

Князь повів з Софією розмову: він зняв річ про мійські зимові забави, концерти, театри і таке инше. Далї річ зійшла на музику [се тема досить звичайна в розмовах з панночками]. Князь просив Софію заспівати що небудь; вона довго відмагалась, далї згодилась.

Софія попросила якусь негарну панну проводити на фортепянї, далї заспівала французький романс „Si tu m'aimais!“, досить чисто вимовляючи слова. Голос єї не був дуже сильний, але, як то говорить ся, „для дому“ дуже приємний; в єї сьпіві не було якогось великого виразу [та й сам романс не дуже вимагав того], але висьпівала вона свою пєску досить миленько. Під час того сьпіву обличчє мало вираз невинний, але трошечки зальотний, вона разів зо два скоса поглянула на князя.

При перших нотах романсу князь усьміхнув ся і подумав: „А, і сюди залетїло теє „Si tu m'aimais!“ О, князь чував той романс нераз! Чув і в концертах від модних сопранів, чув його і в єлєґантних товариствах... Отже прийшлось почути ще й тут. „Однак вона гарненько сьпіває, справдї нїчого собі! Чиста пташечка!“... — думав князь, не зводячи з Софії очий.

— Дуже дякую! Ви вчинили менї правдиву втїху вашим сьпівом. Vous chantez et enchantez! — мовив князь по скінченню того сьпіву.

Софія тілько злегка всьміхнулась на відповідь, скромно спустивши очиці. Князь просив іще сьпівати, але Софія не схотїла, відмовившись утомою. Вона відійшла від пяніна і сїла знов на канапці. Князь сїв біля неї знов, та щось уже й не відходив.

Пані Турковська з великою втїхою поглядала на ту пару. Проходячи біля дочки, вона кинула на неї уважний погляд, Софія відмовила їй тріюмфаторським поглядом. — „О, вона у мене розумна дитина!“ — подумала пані Турковська.

Раз було князь поглянув на годинник: дванадцята година. „Чи не піти вже до дому?“ — подумав, однак зостав ся.

Незабаром покликано було гостий до вечері. Князеви прийшлось сидїти поруч із Софією. Він їв не багато і мало звертав уваги на кулїнарні заходи господині, але за те молодій господині, своїй сусїдці, увагу немалу оказував. Пані Турковська не була в претенсиї на князя. „Справа наладжуєть ся добре!“ — думала вона.

Через який час після вечері гості почали розходитись. Прощаючись, князь обіцяв відвідувати часами Турковських, „їх милу сїмю“. Нїчого й казати, що сїмя та відповідала дуже радо на милу обіцянку.

Ледве зачинились двері за остатнїми гостями, як Софія припала на канапку і, усьміхаючись, замислилась.

— А що, мамочко, добре ми з канапкою поводились сього вечера? — питала вона у матері, лукаво поглядаючи.

— О, ти у мене розумниця! — відмовляла пані Турковська, те-ж усьміхаючись. — Ну, що-ж тобі князь там говорив? — запитала вона.

— Що?... Нїчого... Так, всякі речі! — відповіла Софія.

Пані Турковська любо поглянула на неї.

— Ну, добраніч, моя дитино! Ти певне дуже втомилась? — і мати надто щиро поцїлувала свою любу доню.

Заснувши, Софія потопала у золотих снах.

II.

Від того дня, коли відбув ся вечер, Софія стала дуже прихильна до канапки. Навіть що дня стирала порох із неї, ще й надто старанно, такою роботою вона перше нїколи не займалась. Хто-б то з єї знайомих міг собі в'явити панну Софію та зо стиркою в руках? Правда, не з брудною, але все-ж таки з стиркою! Ну, та нїхто-ж того й не бачив, як тиї тендітні рученята звивали ся біля канапки, обмітаючи порох. От і тепер стоїть вона коло неї з стирочкою; стоїть Софія і дивить ся на свою канапку: вона нїяк не може надивитись на свою милу, зграбненьку канапочку.

У тому споглядання застала Софію Надя, увійшовши в сальон.

— Що-ж то, знов до роботи береш ся? — спитала вона в сестри не без іронії в голосї.

Взагалї від тої пори, як канапка стала в хатї, сестри зробились якось менше прихильні одна до другої. Надя майже завжди оберталась до сестри з якимсь посьміхом, а та відпо-

відала їй гордо, або з прикрістю. Так само й тепер Софія відповідала на те запитанне не дуже мирним тоном:

— А що-ж? Хіба й менї так, як тобі, треба сїсти та скласти ручки? Адже сьогодня те-ж будуть гості, то, здаєть ся менї, не пошкодило-б, як би й ви взяли стирочку, та хоч би з того пяняна трошки пил змели!

— Змітай сама, коли вже тобі так до сподоби тая робота! А менї не потрібна нї тая робота, нї тиї гості! — і з тим словом Надя вийшла з хати.

Софія мало звернула уваги на тиї слова, єї тілько вразив тон, з яким Надя вимовила те слово: гості.

— Що вона собі думає? Завжди, як має князь прибути, то вона менї якісь штуки строїть! Що я їй винна?... Ну, та дарма!...

Софія скінчила роботу, старанно сховала стирочку, потім вернулась і сїла на канапцї. Вона так любила сидїти на тій рожевій канапочцї і потопати у рожевих мріях. Тут їй нїхто не заважав марити до схочу. Сливе по цїлих днях вона сидїла там і тілько які небудь гості перебивали єї мрії, — найчастїйше то був князь.

— Він досить приємний той князь. По всьому видно, що аристократ: і манєри, і вирази, і поводїннє, все те в нього так тонко, аристократично виходить. Тілько, що не дуже молодий, але які ті молоді, що я бачила: нї один з них не вміє так гречно розмови повести, так до ладу все сказати, як той князь... Що то, як чоловік багатий: якось зовсїм инший вигляд має, навіть рухи немов якісь вільнїйші... от як у князя... Сьогодня мама спитала мене: чи хотїлаб-б я бути багатою? Я думаю!..

Сї розмаїті мрії перебив князь. Софія з усьміхом встала до нього на витаннє. Той прихід єї не здивував зовсїм і не збентежив. Князь бував у них майже що дня і часами сидїв досить довго, надто в остатні днї: нераз було скілька годин пробуде у них. Але сьогодня князь був якийсь немов збентежений, та й було таки чого, сьогодня не задля звичайних відвідин прибув він в господу паньства Турковських, нї! Сей день мав рішити всю його прийдешність. Так, князь наважив зробити осьвідченнє панні Софії. Не обійшлось тут без вагання: все-ж таке одруженнє похоже на mésalliance, рід Турковських не належить до аристократиї. Але-ж князь почував, що життє без Софії стало для нього неможливим і думка одружити ся з нею запанувала над ним безповоротно. „Що-ж, — вона хоч і не іменитого роду, але чесної сїмї. Турковська, — дуже миленька фамілія. Та така врода, як у Софії, може скрасити всяку фамілію, вона вроджена бути княгинею!... Але як то вона прийме моє осьвідченнє? Вона така молодесенька... правда, — без віна, але все-ж!... Ну, та якось то воно буде! Il vaut bien courir le risque!“

З такими думками увійшов князь у господу Турковських. Серце його дуже билось, але він повів справу, як належить чоловікови поважного віку і високого роду: говорив тихо, з великим шанованнєм, але голосом чоловіка певного в собі. Скінчивши свою річ, він схилив голову і ждав відповіди.

— Я згоджуюсь, — тихо забренїла та жадана відповідь. Щасливий князь не зважив ся глянути в очи Софії і... добре зробив!

Незабаром він попрощав ся і пішов до дому, не тямлячись від втїхи.

Софія зосталась сама... коли се раптом увійшла, майже вбігла, в сальон пані Турковська.

— Ну, що? що тобі князь казав?

— Осьвідчив ся. Просив сповістити його, коли має бути весїллє.

Про те, як Софія прийняла те осьвідченнє, не було й речі. Сама Софія навіть не згадала про те, а пані Турковська не вважала потрібним питати. Мати з дочкою без слів порозуміли ся.

За годину сїмя Турковських сидїла за столом і радила ся. Пан Турковський був дуже втїшений; він казав, що се задля його дочки „блискуча партия“, пані, як видно, те-ж була такої думки. Софія сидїла гордо і посеред розмови давала зрозуміти, що скорійш вона робить ласку князеви, нїж він їй. Одначе видно було по єї обличчі, що вона почувала себе щасливою.

— От так то: наша Софійка буде княгинею. Хто-б сподївав ся! — мовив пан Турковський.

— Я завжди сподївалась для неї не абиякої партиї. Хоч звичайне: князь Борис такий чоловік... Так як же ти думаєш: коли ми могли мем справити весїллє? Треба-б уже щось певне сказати князеви, — питала пані Турковська.

— Ну, що-ж: я думаю нема чого довго уводити. Князь певне віна не вимагати ме...

— Я думаю! — вкинула Софія.

— Запевне! — додала Турковська, — а все-ж треба дещо справити, спорядити.

— Менї здаєть ся, що можна не завдавати собі великого клопоту з виправою. Ще буду мати час до справляння строїв. Може по весїллї поїдемо за границю, то там далеко краще могли му все купити, — говорила Софія, а думками вже лїтала по великих заграничних містах і потопала в прийдешніх роскошах. О, се були крилаті мрії: тілько князь займав у їх невеличке місце...

— Коли ще тая подорож буде, а ти вже купувати строї збираєш ся! — мовила Надя, що сидїла увесь час немов трохи сердита.

— Чого коли? Се від мене залежить! — відповіла Софія.

Надя не відказала на се нїчого. Вона при матері не сьміла змагати ся з сестрою, бо знала, що мати завжди стане в обороні Софії. А вона-б знала, що сказати, як би можна... „І чого та Софія йде за того старого?... Не знаю, він такий противний! Нащо тато запросив його тоді на вечер?“... І багато таких думок снувалось в Надиній голові. Вона з першого разу щось не вподобала князя, а трохи ще й те додало досади, що її не рекомендовали князеви разом із Софією, тай потім він майже не звертав на неї уваги.

Тим часом нарада була скінчена. Зважено було, що слюб має відбути ся через два тижнї, і князя сповістили про те.

Цїлих два тижнї князь що дня заносив або засилав дарунки різні, і ті коштовні дарунки надто тїшили Софію. Вона була і весела і задумана, довгенько просиджувала на своїй канапцї, думаючи та розважаючи. Канапка стала для неї другом і вона наважила не розставати ся з нею: єї одну мала взяти Софія з батьківської хати, більш нїяких річий не брала: на що вони! мати ме всього доволї, чого забажає.

А от і слюбний день! Умовлено було не справляти дуже бучного весїлля, але все-ж гостий було скликано чимало. Не справляти-ж весїлля коханої дочки зовсїм буденно! Та й з ким же слюб бере, — хай бачать всї!

Софія була дуже гарна в шовковій слюбній сукнї. Вона походжала поміж панночками товаришками, говорила з ними ввічливо, але мимо того почувало ся щось инше в єї поводїнню. Їй здавалось, що для неї вже починаєть ся якесь инше життє, і що вона чужа сему околови. Вона думкою буяла вже по тому новому роскішному сьвітї, потапала в нових роскошах та забавах і раз-по-раз усьміхала ся. Деякі з панночок стиха говорили: „Радїє, радїє! Тїшить ся, не тямить ся: а молодій слїд би поважнїйшою бути, до того-ж по слюбі молоді мають виїхати за границю і вона розстанеть ся з родиною, може на довго“. Софія тих розмов не чула і з ясним чолом походжала по рідній оселї.

В домі панував шарварок. Збирали річи Софіїні, вкладали. Пані Турковська була заклопотана і хитко звивалась біля Софіїних річий. Але по сальонї вона походжала спишна і розповідала паням знайомим про те, що Софія має зараз по весїллю поїхати „за границю“. Пан Турковський ходив собі, як завжди повагом по сальонї і розпочинав поважні розмови з ким небудь з гостий. Тілько сьогодня у тих розмовах частїйше споминав ся князь і його статки.

Аж ось приїхав князь — і рушили до церкви. Софія сидить в екіпажі і радісним поглядом дивить ся на місто, вона проїзджає давно відомими улицями, але тепер їй здаєть ся, що ті улиці мають сьвяточний вигляд, будинки, магазини, усе те сьогодня немов якесь трохи инше. Навіть сонце сьвітить так любо, немов приязно усьміхаєть ся їй на витаннє. І Софії так легко, так весело на душі... А от і церква, навстежи відчинені двері і видно велику юрбу народу, що стовпилась там. Софія виходить з екіпажу і йде в церкву, назустріч їй

Лїсна рожа. [*З образу І. Вешіна*].

лунає сьпів: „Гряди, гряди!“... Як багато народу зібралось, скілько знайомих і незнайомих і всї вони прийшли на неї дивитись. При сїй думцї очи Софії грають гордим втїшним огнем. Софія не хоче вгадувати, яке вражіннє робить жених. „Вони не дивлять ся на нього, вони дивлять ся на мене!“ І Софія сяє від втїхи, стоячи під вінцем. От уже й скінчена відправа... Софія княгиня, — її поздоровляють, вона на всї боки киває головою, щаслива, стурбована. Чи-ж не гарна вона, чи-ж не „ясна“ вона?

Після слюбу в господї гостям подали по чашцї шоколяди і вони почали розходитись. В господї повстала заметня, розмова була уривчаста, про збори, про подорож, про річи потрібні для подорожі. Нема часу до лїрики, коли-б не спізнитись на поїзд. Половина гостий подалась випроваджати Софію з князем на дворець зелїзницї. Паньство Турковські теж поїхали.

Поїзд уже стояв. Хутко влагодили справу подорожі. Молоді подались до ваґону. За хвилину Софія вже стояла у вікнї ваґону першої кляси і, прощаючись, махала слюбним букетом...

III.

Князь і княгиня вернули ся з слюбної подорожі. Софія відпочивала після втїх заграничних і поки що мало виходила з дому. От вона сьогодня лежить у роскішному negligé і недбало шиє якесь тендітне шиттєчко. Князь сидить біля неї на фотелї з якоюсь не зовсїм розрізаною книжкою в руках, але не читає: і князь і Софія забули про те читанне, — вони розмовляють.

— Ну, що-ж, Sophie, я думаю, час би нам вже деякі візити поробити?

— Звичайне, що можна-б на сих днях почати виїзди. Я туалєти маю, — ти знаєш — що найсьвіжійші. Як же ти думаєш, до кого нам подобнійше найперше поїхати?

— А я думаю, що слїд би до тїтки найперше: вона-ж моя найблизша родичка і може образитись, коли єї обминемо. А потім треба до баронесси поїхати, конечне треба. Вона поважна пані і має звязки в сьвітї, не слїд нехтувати знаємостию з нею.

— Та я-... чом же й не поїхати, мовила Софія байдужим тоном ...и непокоїли тиї візити, найгірше візита до ...вже нераз чула про ту баронессу, про єї сьві... ...достотне знаттє всїх звичаїв панських; казали, що баронесса „справжня аристократка“, яких тепер і поміж правдивим паньством не багато.

— Так, так, пора тобі вже вступити в сьвіт... — промовив князь і замислив ся. Його те-ж непокоїла думка: як прийме сьвіт його Sophie? Все-ж на неї трохи скрива дивлять ся в товаристві. Sophie вродлива, зґрабна, навіть едукована не гірш від инших пань, але все-ж... нїби чогось бракує.

— До тїтки можем навіть сьогодня поїхати, — провадив далї князь, — ще не пізно.

— Е, нї вже, сьогодня я не можу: поки вберу ся, поки що, то буде пізно — краще вже завтра. А сьогодня я хочу докінчити оце саше, — і Софія показала свою роботку з тоненьких та блакітних стрічечок.

— Як завтра, то й завтра, як хочеш, — згодив ся князь.

Візити поробили на другий день. Потім одного дня князь сам, без Софії, поїхав до баронесси; власне хотїв він дізнатись, яке вражіннє справила Софія на баронессу; з того можна було бачити як прийме єї сьвіт.

Баронесса прийняла князя привітно, вона була його давня знаєма, знала, який має вплив на нього і се їй було приємно.

— Bonjour! Я дуже рада, що ви зібрались так хутко мене вдруге відвідати — мовила вона, витаючи князя.

— Що-ж, я завжди радий бачити ся з вами як найчастїйше. Ви знаєте, яку повагу...

— Так, так! але я думала, що ви тепер роз'їздитесь по балях та по забавах з молодою жінкою, а про старих другів забудете...

— О, нї! як можна!... Звісно, треба буде Sophie показати сьвіт. Вона така ще несьвідома дитина... Скажіть по щирости, як вам здала ся моя Sophie?

— Вона дуже мила особа... дуже мила... Тілько... вам слїд зайнятись нею... Так, так, — слїд зайнятись. Така моя думка.

Потім, побачивши, що князь, похиливши голову, замислив ся, вона додала:

— Вибачайте, що я з вами так говорю sans gêne, але, я думаю, ви не образитесь за мою щирість, я кажу вам се по праву давньої дружби...

— Звичайне, звичайне, баронессо, і я вам дуже вдячен за ту щирість, приймаю за честь!

Далї розмова звернулась на инші теми. Незабаром князь почав прощатись. На відході баронесса мовила йому ще раз:

— Так, так, — я-б радила вам зайнятись вашою Sophie.

Їдучи до дому, князь міркував над тими словами: „Треба зайнятись добре Sophie“... Вона правду каже. Sophie багато дечого бракує. Звісно, з часом то все прийде, але все-ж треба, щоб вона як можна скорійш привикла до сьвітових звичаїв. Треба її частїйше в люди вивозити“.

З такими думками князь увійшов до своєї господи. Він обвів критичним поглядом свій сальон, в думцї рівняючи його до сальону баронесси. „Так, у нас багато де-чого слїд би змінити... Наприклад постанова в нашому сальонї: все нове, добране старанно, але все чогось немов бракує... щось немов не до ладу; нема тієї distinction, як то в инших... як би от у баронесси“.

Справдї в сальонї щось немов не так було, як би повинно. Не видно там було пильної руки господинї, не видно було різних petits riens, що додають такої зґрабности кімнатї і так оживляють єї. Була ще там одна річ, — спинившись на нїй, погляд князя прибрав якийсь чудний вираз, — ся річ була рожева софка. „На що Sophie поставила єї тут? Вона тут зовсїм не до ладу. Правда, з нею звязані такі милі спогади...“ — князь усьміхнув ся і погляд його на хвилину злагіднїв, але не на довго. „А все-ж вона тут не на своєму місци. Ну, нехай би Sophie поставила єї у себе в будуарі, чи що, — се инша річ, там вона може-б і краси додала... але тут!...“ — і князь наважив усунути канапку з сальону. В розмовах з дружиною він часто звертав річ на теє.

— Слухай, Sophie, — мовив одного разу він, — я давно мав тобі сеє казати: менї здаєть ся, що краще було-б, як би канапку де инде постановити.

— От як? — мовила Софія.

— Не думай, моя люба, що я хочу тобі щось неприємного сказати. Ти знаєш, як я сам люблю сю канапочку: вона менї нагадує найщасливійші хвилини мого життя. Але тут вона не підходить до всїєї постанови, і буде вражати чуже байдуже око. Як би вона стояла в твоєму будуарі, в тому милому рожевому кубелечку...

— Ну, що-ж, коли ти вже так хочеш...

— Та нї, може тобі се прикро...

— Нї, що-ж, може воно й справдї так буде краще. Нехай вона стоїть в будуарі.

Софія згодилась на се скорійше, нїж князь думав і на другий день канапка вже стояла „в рожевому кубелечку“, де могли єї бачити тілько близькі знайомі Софії. Там вона справдї додавала краси і вигоди. Князеви траплялось бачити часом досить милі картини.

Одного ранку сидїла Софія на канапцї в білому negligé frou-frou, сидїла так легко і ґрациозно, як той весняний метеличок... зовсїм як колись. На устах і тепер був колишнїй чарівний усьміх, і погляд той самий, що колись, — та звертав ся він не до князя... Біля канапки на фотелї сидів молодий гарний панич і провадив якісь дотепні речі. Єго розмова, єго постава, єго погляд, — все нагадувало князя в той колишнїй незабутнїй вечер. Князь увійшов у будуар, глянув і трохи насупивсь; либонь він подумав, що канапцї доладнїйше було стояти в сальонї... Та що-ж! так завжди в сьвітї ведеть ся, не замикать же своєї жінки, — хіба він Турок?

— Се ти, Борисе? — обернулась до нього Софія, — знаєш, m-r Анатоль принїс менї запрошенне від княгинї Карабазі. У неї має відбути ся невеличкий спектакль. На добродїйні цїли... здаєть ся, на користь якогось приюту?...

— Так, на користь приюту робочих дїтий, княгине, — додав m-r Анатоль.

— Ото-ж княгиня запрошує мене до участи в сьому ділї. Сподіваюсь же, з твоєї сторони не буде перешкод?

— Запевне, коли се тебе так забавляє, — твоя воля, — говорив князь, усьміхаючись, хоч він і не дуже був з того догодний, бо княгиню Карабазі він не вважав за особу de la bonne société, вона була якогось непевного орієнтального роду.

— Після спектакля мають бути живі картини. Так здаєть ся ви казали? — знов звернулась Софія до панича.

— Так, княгине.

— Де-ж власне має те все відбути ся? — питав князь.

— В домі самої княгині Карабазі. Се буде зовсім приватна, домова забава, — мовив панич, потім запитав Софію: — так я можу сказати княгині, що ви згоджуєтесь.

— Так, я згоджуюсь.

Панич попрощав ся і вийшов. Ледве що він вийшов, Софія встала і подалась до дверий в иншу кімнату.

— Куди ти? — спитав князь.

— Піду вбиратись. Мені треба сьогодня в різних маґазинах бути, вибрати матерії, та потім треба до модистки заїхати, то що.

— Що-ж, то може для спектакля маєш справляти костюми?

— А так! Ох, мати му я з ними клопоту досить, найгірше з тим турецьким костюмом — хто його зна, що й робити! Треба хіба в перський маґазин заїхати.

— З яким турецьким костюмом?

— То-ж має бути жива картина „одалїски“.

— А ти хіба і в живій картинї будеш?

— Ото-ж власне!... Се повинно бути дуже цїкаво — живі картини! Яка то ще буде картина окрім „одалїсок“?... Треба буде заїхати до княгинї розпитати про все, та порадитись про ті костюми. Ох, коли-б не спізнитись! — і Софія швиденько вибігла з кімнати.

— Яка вона весела! Як їй тее все цїкаво! — подумав князь. Далї сїв на фотелї і замислив ся. Ох, мав він над чим думати: його справи грошеві з якого часу були не в найлїпшому станї. Збирав ся він навіть і з Софією про се поговорити, та все якось часу не виходило. Та що єї тим смутити? Вона молода, прагне втїхи, забав, на що єї журити? Що то менї казав Турковський недавно? Якісь непорозуміння, якісь поплутані рахунки з комірниками моїх домів... Я щось добре не розібрав. Треба буде навідатись до нього. Та нехай потім, тепер щось не хочеть ся. Добре, що Sophie забавилась тими костюмами, може сьогодня не прийдеть ся нїкуди їхати з нею... Добре було-б. Щось мене сьогодня знов тая астма бере...

І заспокоївшись, що нїхто йому не перешкодить, князь сїв, щоб на дозвіллї розібрати численні рахунки своїх віриителїв. Пильна, сутужна робота. Князь так поринув у тому хаосї рахунків, що не чув, як слуга сьвітло принїс, як звонила Софія, він відривав ся від своєї роботи тілько тодї, коли приступи астми змушували його, потім знов брав перо і ще пильнїйше брав ся до роботи.

За роботою застала його Софія.

— Чом не збираєш ся їхати, Борисе? вже час! — промовила вона, торкнувши його за плече.

— Що? Куди їхати? — спитав непритомно князь, дивлячись на неї затуманеним поглядом.

— Як куди? В оперу! Ти забув, чи що?

— Нї, нї, не забув, правда, ми мали їхати в оперу. А що... що там сьогодня?

— Боже правий! „Джіоконда“! Сьогодня-ж перший виступ знаменитого тенора, що то про його було стілько мови у баронесси... Та що се з тобою робить ся? Якийсь ти... Може тобі не хочеть ся їхати зо мною, то m-r Анатоль обіцяв мене провести, як що тобі нїколи.

— Нї, менї нїчого! Чого-ж би я мав не хотїти? То я так, щось замислив ся, я зараз...

За пів години князь уже слухав знаменитого тенора, але серед чудових італїянських арій, князева думка зненацька відлїтала далеко. „А що то буде завтра?“ — думалось князеви. „Боже! термін векселя Зільберштайна?“ [Далї буде].

ДО СОЛОВЕЙКА.

Розтьохкав ся соловейко
На калиноньцї;
Щось не спить ся серед ночі
Сиротиноньцї.
— Розваж, розвій, соловейку,
Мою тугоньку;
Чи забуду прикру людську
Я наругоньку?
Чи судилось менї мати
Свою квітоньку,
Чи тинятись вік по наймах
Серед сьвітоньку?
Чи знайду я коли-небудь
Власну доленьку,
Чи все тягти чуже ярмо
Та неволеньку?
Тьохка, плаче соловейко
На калиноньцї,
Та не знає дати ради
Сиротиноньцї...

Павло Граб.

ВЕСНЯНА ЗИМА.

[*Посьвята панні З.*]

В шату білую убрана,
Тихо вишенька стоїть,
Ронить білиї пушинки, —
Та не снїг з гілля летить:
Нї, то цьвіт весняний, милий,
Укриває віттє їй
І стоїть вона і мліє
Від весняних любих мрій:
Нї, не холо[illegible]
Теплий легіт [illegible]
І веселая пта[illegible]
В гіллї білом[illegible]
Так і ти, [illegible],
Дарма хочеш зимна буть
І учености морозом
Молоде життє окуть;
Дарма морщиш чорні брівки
І поважну удаєш, —
У веселому серденьку
Сьпів весняний ти ведеш!

Анело.

ПО УКРАЇНІ.

II.

В ДАХНІВЦІ.

ЕТНОҐРАФІЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ НАРИСИ З ЛІТНІХ ЗАМІТОК О. Я. КОНИСЬКОГО.

[Конець.]

Вийшов цар: гнівний такий, аж піт йому з лисини котить ся, а лисина здоровенна така!... Як затупотить на їх, — вони й присїли... „Ах, ви, — кричить він: — сякі, перетакі-перетакі лежнюги, дармоїди, куди ви дивите ся?! Се вам недогляд: тільки й знаєте, щоб хліб царський їсти, да грошї народні переводити!.. Я вас на шибеницю одним духом!!“ Мовчать мінїстри, та й що ти йому казати меш! Винуватий — дак мовчи вже да на милосердіє уповай; а то він тільки моргне, а в тебе й голови вже нема... Так і так наказує їм цар: „Зараз менї в погоню! Де хочте наженіть, а верніть молодицю і того вітрогона; хоч живими, хоч мертвими, а приставте менї“.

Побігли мінїстри: той в одну сторону, той в другу, а той в третю... Стрільців набрали з собою.

Біжать... „Було вже на вечірньому упрузі, — казав той Тамаренко-перевертень. Помічаємо, каже, ми куряву... Еге, думаю, се-ж погоня за нами!... Сховати ся нігде, чистий степ, рівний навкруги... Тікаємо, а вони от-от наженуть. Пропадемо. Я тоді, каже, швидче в ноги, а молодиця моя й пристала; не збіжить зо мною. Що тут робити: чи її кидати да самому душу спасати, чи з нею пропадати? Ні вже, думаю: своя душа миліїша. Покинув, а сам побіг. Пробіг гоний кілька — бачу над шляхом кінська шкура лежить, ще сьвіжа, не засохла. Я зрадів; до неї, швидче закрив ся нею, лежу і дух притаїв... Чую — тупотить погоня!... Ой менї лихо!!... Господи, не попусти ти мене в руки ворогів!... І не попустив! Погоня повз мене пробігла й не зупинила ся, або не помітила, або думала, що падло лежить, вовчі недоїдки. Довго я лежав, а перед сьвітом — а ну рушать; встав... Що воно за морока; кінська шкура приросла до мене і бачу я, що я вже не чоловік, а кінь... Чую — хтось наче каже: „Будеш конем доти, доки хто тебе по лобі не вдарить“... Я побіг куди очи... Оце третій рік біжу... Спасибіг тобі, що вдарив... Знов я чоловік“... От як. Тоді вони побратали ся. Той Грек гроший від батька силу несчисленну відібрав; звістно, цар про те не відав; а то-б не дав, на себе-б ті гроші повернув. Потім того, — став той Тамаренко людий до себе закликати; людий найшло багацько; село велике осадили; ото-ж воно й тепер є — Л....ва!...

Далї вже подробицї забув ся, як воно було; чув тільки, що люди потім не злюбили Тамаренка; обиждав він їх і не сказати як вельми; дак вони його в ночі на оберемок, да з розгону в оте провалле — куди чортам чоловік дрова скидав: там йому жаба й цїпьки дала. Але-ж у його було дїтий безлїч, дак його рід і розвів ся... Кодло значить сїменисте... Вже-ж і Шпаковський з того самого кодла... Годї, мабуть: щось мій живіт наче позїхає; їсти хоче; може-б ми пообідали, а тодї й далї. Добре?

— Добре, дїду.

По обідї дїд знов почав:

— Рано на весні пішли мої сини на заробітки: два пішло, один при менї молодший... Упорав ся я по Великодні з пасїкою, звістно не та вже вона стала, — самі недобитки... і заходив ся я хату перемайструвати. Вона у нас стояла посеред городу незручно; нїчого держать не можна... до улицї лїпше перенести.

Зайшли сьвята — аж чотири днї з ряду: Вознесенне, Івана, Миколая і Неділя. Я й кажу до жінки:

— Розкидаймо, бабо, хату.

— Нехай, каже вона, через сьвята.

— Нехай і нехай.

Я її послухав ся, і добре зробив; бо і Богови догодив і чорта не розгнівав. Майструю я собі хату: вже поверх вікон вигнав; усе сам, один, усе своїм руками; хіба коли-неколи кликну жінку, щоб помогла деревину стягти.

У середу перед десятою пятницею день виняв ся страх який пекучий. Так менї весело робота йде; і спека мене не бере. Роблю, і ще хочеть ся робити: сонце вже на обідї стоїть, а менї й снідать ще не хочеть ся. Коли-ж дивлю ся: небо всїма сторонами охмарюєть ся і в мене в очах наче присмерком стало. Що воно таке? — і зараз на думку менї нї з сего, нї з того впало: як то на брата на мого колись перехід напав; біля волости серед улиці його й повалило. Тільки що про оце згадав: як шибоне мене щось наче імпетом в голову, я й не стямив ся, як я з стїни да сторч головою об землю... Баба йшла саме кликати мене до обіду; побачила, та, спасибіг їй, догадала ся; прикрила мене двома кожухами і сьвяченою водою окропила... Що тодї дїяло ся зо мною, не памятаю; память з мене вилетїла. Перед заходом сонця став я очунювати, пригадувати, як я майстрував; людий став пізнавати, хотїв підвестись, аж нї: не встану...

— „Еге, жінко, — кажу до неї: — приїшов капут; клич сусїд да попа“. Прийшли сусїди; перенесли мене під повітку: я з ними попрощав ся... Приїхав піп, запричастив; воду над головою посьвятив... Стало менї лекшати... А об Іллї підвів ся на одну ногу... От з того часу — отакий я, як

Мотренинський монастир, Чегринського повіту, Київської ґубернії, де почалась Гайдамаччина в 1768 р.

бачите.. Про все останнє чули вже; про те вдруге нїчого говорити... Дїти з'обидили; пасїку продали: чи я їх не прохав, чи я їх не благав: „Дїтки мої, соколятка мої, не продавайте усїєї; хоч десять уліків лишіть менї на втїху... То-ж буде менї і втїха і робота... Від вас нїчого не візьму, а що зароблю, те на вас піде"... Не вблагав...

— Ти, тату, — кажуть: — каліка, не спроможен; тільки занївечиш, а не догледиш...

— „Десять пеньків, прошу, а останні нехай вже, продавайте! Сини мої любі, пожалїйте мене, лишіть хоч пять уліків. Я їх догледжу; на поміч собі візьму сироту-хлопця... Воно годовати меть ся і вчити меть ся коло бжоли"... Не пожалїли мене!... Нехай вже їм Бог звидить..

Перебув зиму, а на весні жінка:

— Іди в старцї: що заробиш, то заробиш; нас не об'їдати меш і для себе на зиму щось збереш!...

Ой чоловіче, чоловіче, як менї тяжко було оте чути!... Хозяїном був; дїтий на ноги поставив, а тепер: „Іди в старцї"... Думав, сини за мене. Нї, і вони те-ж: „Не об'їдай нас, іди під церкву"... Я спершу пішов до Мошногорського монастиря; верстов 18 буде звідсїль... Три днї йшов; звістно, яка моя хода, — не йду, а суну ся на одній нозї...

Гостинник у тому монастирі суворий такий: три днї годовали мене, доки я відговів ся, а на четвертий — прогнали. Я благаю того гостинника, щоб не гнали мене; я собі під брамою сидїти му з довгою рукою; що люди подадуть — усе на монастир віддам; аби мене не гнали, да хлїба шматок давали.

Невблаганий гостинник той: вигнав мене. Як почав мене „штокати" — „што" да „перешто" і да „нєшто"... „Нєшто у насъ штохать"; — „по што намъ нищіи?" Цур тобі, подумав я, з твоїм „штоканнєм", тай посунув ся в Дахнівку... Отак і бідую!... Ех, коли-б було надо мною впервах вичитати ордію; давно-б я одужав був!... Пропустили своє уремя, задавили; тепер вже і ордія чи поможе... Ох!...

„Ой журбо моя! журбо клятая!
Наважилась жу́рбо зсушити, звялити,
Та з біленьких ніжок до долу звалити:
А я тобі, жу́рбо, та не піддаю ся;
Піду до шинкарки, горілки напю ся.
Чому-ж менї, братя, горілка не пєть си,
Коло мого серця, як гадина вєть ся.
Ой то не гади́на, то лиха година
Коло мого серденька гніздечко звила,
Були в мене луки та ще й хлїбопаті,
Був у мене батько, ще й рідная мати,
А тепер нема кому порадоньки дати.
Були в мене луки, на луках копиці,
Були в мене брати, ще й рідні сестриці.
А тепер нїкому подати й водиці"...

Дїд заридав...

Дїдова „пісня" і мене зажурила... Та нї, не зажурила, а нагнала на мене страшенний сум за соціяльно-моральний побит народу нашого! Мимо волї виниряли думка за думкою: що-ж ми — „інтелїґенция" українська зробили про полїпшанє в народї соціяльно-моральних відносин? Що? Добродїйного — анї-нїже-нї!... Що через те, що й не можна було, а що й через свою „просвѣщенную" темноту. Принсмерк ми брали за сьвіт і через отсей „сьвіт" дивили ся чужими очима, думали чужими думками, жили чужими задачами, наче й народнїми, да тільки не нашого народу; якогось інчого, більш книжкового, абстрактного... Галичина з своїм „узкоглядством" геть далеко в сьому разї попередила Україну: вона дещо, і немало зробила для народу р е а л ь н о г о, а ми — українські і лїберали, і народники, і націоналїсти, і радикали — ми тільки язиками дзвонили, да етікети наклеювали, а для свого с е л а реального нїчого не зробили і не робимо добродїйного... Лиходїйного — де-що зробили, звістно неумисне, несьвідомо, через свою темноту, та через компроміси, що раз-по-раз переходять в „сдѣлку съ совѣстью".

Дивно менї от що: коли я озирну ся назад, перед мене стоїть довжезна низка молодїжи, що́, сидячи на шкільних лавках, однако, — не вважаючи на рїжницю в „етікетах", — присягала ся „послужити народови"... А коли я подивлю ся на села, я питаю себе: де-ж та молодїж подїла ся, вийшовши на ниву життя практичного? Де вона? Що вона робить для н а р о д а, як вона працює на користь н а р о д о в и? Як вона служить н а р о д о в и? Нема її!... Одного „запеклого радикала" бачу я на посадї полїцмайстра [се факт]; з десяток таких же „радикалів" бачу земськими начальниками, — „запеклого націоналїста" бачу — в ролї проповідника „обрусенія" і „единства языка", — другий такий „аж ногами тупотить", як почує в школї „хахлацкій акцентъ", — недавній „народоволець" — став гірше усякого ханжи-попа утискати штунду... От перед мене студенти, що́ р. 1889 скінчили університети: один казав: „аби тільки менї екзамени здати, зараз на село учителем піду". Торік стрічаю його на посадї значного міського урядника.

— А що-ж учительство на селї? — питаю.

— Чи не дурний-ж би я був, — відповідає він коли-б — замість 1200 р. і життя в культурному містї, взяв би 300 р. і життє в некультурному селї...

Резон!...

Другий — „радикал" [перший був націоналїстом] зробив ся слїдчим. Чую, люди нарікають, що кого треба, кого й не треба, охоче він в тюрму закидає. Стрів ся з ним і кажу про се. А він на те:

— Що-ж, се правда: не моя вина, що закон такий; а народ ще й гірше... Народ такий звір, що про його й острог — гуманність...

„Народ — звір"... — чую я часто-густо. Дїйсне — щось нелюдське, а звіряче чуєть ся менї в отому дїдовому: „Ідїть, тату, в старцї, не об'їдайте нас"... Ч о л о в і к так не може й ворогови своєму сказати... І коли я думаю про причини сього „озвірення", думаю дальше і глибше, я додумую ся до того, що на Україні, нї з якими етікетами, і н т е л і ґ е н ц и і д ї й с н е, щиро прихильної інтересам маси народної — нема, геть чисто нема на селах.

Заким оцї думки серпом ходили у мене по серцю, дїд трохи втихомирив ся; керваві ридання скалїченої старости спинили ся...

— Ордію! коли-б були ордію вичитали наді мною, — знов жалїсливо промовив він.

— Що таке: „ордія?" — питаю я.

— Не знаєте ордії?! — зумив ся дїд: а я гадав, що ви усї книжки знаєте... Ордія — превельми важна книжка. З неї вичитують над тим, кого постигне п е р е х і д. Там прописано усї янгельські і демонські полки.... Вичитує ордію не всякий піп; а тільки тямущий — чернець-піп.

— Так чом же над вами не вичитали?

— Ге! „чом"... Ордію вичитують тільки в Онопріївському монастирі... Се від нас верстов з 60-ть буде в Чигиринщинї... Треба було підвідчину нанять; — нї за що-ж було... Шпаковський той... А в монастирі за ордію треба заплатити чотири карбованцї... Тепер і ордія не поможе менї... Тепер менї поможе тільки заступ до лопата.

* * *

Так і поїхав я з Дахнівки не довідавшись, що воно таке ота „ордія". Спасибіг вже в Київі люди тямущі напутили мене, що се Ex-ordio — або, як показано в требнику, чи в „Ѣухологіон-ї", надрукованому „бласловеніемъ и повелѣніемъ киръ — Сильвестра Лубеніечкаго-Рудницкаго, екзарха всея Россіи, епископа Луцкого и Острожского, въ общежительной Лаврѣ Почаевской, Чина св. Василія Великого р. 1756". В отсему требнику на стор. тое—гкд — надруковано те „Послѣдованіе молебное о издавленіи недугующаго отъ обуреванія и насилія духовъ нечистыхъ", що в народї зовуть „ордією". Перечитавши „Послѣдованіе", я зрозумів і термін „перехід"; се значить, що чорти „духи нечисті" перейшли в чоловіка, засїли в йому, зробивши його „бѣснымъ" і мордують його. Вигнати їх можна тільки відповідними молитвами, псальмами, євангеліями і заклинаннями. „Послѣдованіе" перш за все радить попови не зробити помилки і не приняти за „бѣснаго" — чоловіка недужого на „чорную желчь, сіе есть меланхолію". Далї вказує ознаки „бѣснаго": — „страннымъ „языкомъ много глаголати словеси; далече сущая и сокро„венная откривати; силы — паче возраста, или паче естест„венныя міри показати и иная симъ подобная"... Не гріх буде навести тут кілька слів з початку „Заклинанія св. Василія

Великаго". Ось воно як починаєть ся: „Заклинаю тя злоначальника хульнаго, начальника сопротивнаго востанія, и самодѣтеля лукавства; заклинаю тя низверженаго отъ горняго свѣтоношенія и въ тьму глубины низведеннаго возношенія ради; заклинаю тя и всю ниспадшую силу послѣдовательную твоего произволенія, заклинаю тя душе нечистый" і т. д. Нарештї: „бѣжи, бѣжи демоне нечистый, скверный, глубинный, лестивый, безъобразный, видимый безстудія ради, невидимый лицемірія ради, идеже аще еси, или отидеши: или самъ еси Вельзевулъ, или сотрясаяй; или звѣровидный, или звѣроличный, или яко пара, или яко дымъ являяйся, или яко мужъ, или яко жена; или яко ползающее, или яко птица, или яко нощеглагольникъ; или глухій, или нѣмый, или отъ нашествія устрашаяй, или ростерзаяй, или навѣтуяй, или въ недузѣ, или въ язвѣ, или въ смѣсѣ своктаяй, или слези любосластныя творяй; или блудный, или злострадный, или похотный, или сластотворный, или отраволюбивый, или звѣздоволхвуяй, или домоволшебникъ, или безстудный, или любопрительный" і т. д. Потім іде ціла сторона, де переказуєть ся звідкіль чортяка могла перейти в чоловіка, між іншим „із луга, із лїсу, з дерева, з птиці, з грому, з покрова баннаго, з гроба ідольського" і т. и. Заклинатель наказує чортяці „отойти въ землю безводную, пустую, недѣланную, на ней же человѣкъ не обытаетъ, но Богъ единъ призираетъ"...

Одно слово — перечитавши „Послѣдованіе", я тільки й подумав собі, що чотири карбованці не дорого за вичит такої „ордії"...

Як то далеко відійшла сучасна „осьвіта" народу і монастирських попів за 150 років!!...

1893. Київ. **Ол. Кониський.**

ЧАР ВЕСНИ.

Коли весною ясне, сьвітле сонце
Промінєм теплим сипне у віконце,
Огріє землю, — хто-ж єму не рад?
Та найбільш раді сонцю тому дїти,
Такі вже раді!... Босе, неодїте
Одно за другим вибігає з хат:
Як тепло! — тільки слів у небожат.

Коли весною землю вкриту з рідка
Счорнїлим снїгом перша ранна квітка
Вкрасить, схилившись боязко долів,
Як радують ся нею наші очи,
Як серце бєть ся, мов промовить хоче,
Уста-ж лиш шепчуть: гарна! Решту слів
Нехай доповнює вже пташин сьпів!

Коли в житя весні прийдесь зустріти
Менї людий зичливих, — весно, квіти,
Промінє сонця, пташині пісні,
Чим чар тодї ваш?... Що за щирі люди!
Сказав би, та слова замруть у груди, —
Тим більш, коли се станесь в чужині,
Тим більш, коли се станесь на весні.

В Тарнові 20. квітня 1893. **Василь Щурат.**

УКРАДЕНЕ ЩАСТЄ.

Драма з сїльского житя в 5 дїях ***Івана Франка,*** *відзначена на конкурсї галицького Видїлу краєвого 1892-ого року.*

ДІЄВІ ОСОБИ:

Микола Задорожний, чоловік лїт 45, невеликого росту, похилий, рухи повільні.
Анна, єго жінка, молодиця лїт 25.
Михайло Гурман, жандарм, високий, здоровий мущина лїт 30.
Олекса Бабич, селянин лїт 40, сусїда Миколи.
Настя, єго жінка лїт 35.
Вїйт, селянин лїт 50.
Шльома, аренда́р.

Селяни, селянки, парубки і дївчата, музики і т. і.

Діє ся около 1870 року в підгірськім селї Незваничах.

ДЇЯ ПЕРША.

Нутро сїльскої хати. Ніч. На дворі чути шум вітру, снїг бє о рікна. В печи горить огонь, при нїм горшки. Анна і Настя порають ся коло печи. На лаві, на ослонї, на припічку і на печи дївчата і парубки: одні прядуть, другі мотають пряжу на мотовилах; на серед хати при стільцї один парубок плете рукавиці, другий на коловоротї крутить шнур.

ЯВА ПЕРША.

Парубки, дївчата, Анна і Настя.

Парубки і дївчата (сьпівають):

Ой там за горою, та за кременною
Не по правдї живє чоловік з женою.
Вона єму стелить білу постеленьку,
А він їй готує дротяну нагайку.
Біла постеленька порохом припала,
Дротяна нагайка біле тїло рвала.
Біла постеленька порохом присїла,
Дротяна нагайка кровю обкипіла.

Настя (перериває, махаючи стиркою). Та тьфу на вас! Що се ви вигадали такої плаксивої! Мов по покійнику голосять.

1. парубок (регоче ся). Ага, а у вас мурашки по шкірі забігали.

Настя. Тю на тебе, та на твою голову! Ти гадаєш, що я твого тата жінка, що небіжка нїколи з синцїв не виходила.

1. парубок. Го-го, мій тато небіжчик усе говорив: як чоловік жінки не бє, то в нїй утроба гниє.

2. парубок. О, твій тато добрий цирулик був. Він і хлопам умів кров пускати.

1. парубок. І задармо! То також щось варто!

Настя. Та повинніcте встидати ся хоть ту, в тій хатї таке говорити, та сьпівати. Пек осина! То так, як би, не при хатї кажучи, злого духа при малій дитинї згадав. Тут ангели божі лїтають, одна хата в цїлім селї, де сьвятий супокій та згода та лад та любов — а ви якесь таке завели, що гидко і в губу брати.

1. дївчина. Та не бійте ся тїтко, ми своєю сьпіванкою сьвятих ангелів із хати не виполошимо.

Настя. А ти відки се знаєш? А може як раз виполошите? Знаєш, як старі люди кажуть: не викликай вовка з лїса. А то буває таке, що як у злу годину скажеш кому лихе слово, то воно зараз сповнить ся. Мої небіжка мамуня розповідали, що раз, один такий...

1. парубок. Та пипоть вам на язик! Ідїть до печи та глядїть, чи швидко ті вареники будуть, бо далї Микола з міста приїде та нас понаганяє до дому.

Настя. Ади, який швидкий. Не бій ся, вареники будуть. Гляди тілько, щоб ти свою рукавицю доплїв. (Іде до печи).

1. дївчина. Ну, кінчім, сестричко, тоту сьпіванку. Вона дуже красна. А така жалісна, аж плакати хоче ся.

Анна (від печи). Почекайте но ви, як замуж повиходите, та на своїх плечах того добра зазнаєте, то вам ще й не так плакати захоче ся.

Дївчата. От тобі й на! А ви се відки знаєте? Хіба ви сего зазнали?

Анна. Ну, я не про себе говорю. А в тім — що зазнала, то досить менї знати, та Богу.

Дївчата (хвилю мовчать, потім починають сьпівати):

Ой мужу-ж мій, мужу, не бий мене дуже,
В мене тїло біле, болить мене дуже.
Пусти-ж мене мужу в вишневий садочок,
Най я собі урву рожевий квіточок!
Урву рожу квітку тай пущу на воду:
Пливи, пливи роже-квітко аж до мого роду.
Пливи, пливи квітко, пливи по Дунаю,
Як побачиш мою неньку, припливи до краю.

Настя (тимчасом повиймала вареники, відцїдила їх, полила їх олієм, посолила і ставить на столї). Ну, годї вам сьпівати! Кидайте

роботу! Вареники на столі! (Парубки і дівчата покидають роботу і з веселим гамором сідають за стіл і їдять. Настя з Анною коло печи; вона відсипала собі також варенників і сідає на припічку, обернена до стола плечима). Ну, кумо, помагай і ти!

Анна (глядить до вікна). Господи, яка там шаруга! Коли-б тілько наші де з дороги не збили ся!

Настя. Не бій ся, їм не першина.

Анна. Не знаю, але менї так чогось лячно, так чогось сумно, як коли-б якесь велике нещастє надо мною зависло.

Настя. Та я то, небого, виджу. Цілий день як сама несвоя ходиш. Тай уже сама собі міркую, чого би тобі журити ся? Живеш, як у Бога за дверми...

Анна. Я?

Настя. Чоловіка маєш доброго, тихого, роботящого, що трохи не молить ся до тебе.

Анна (зітхає). Та що то з того!

Настя (тихійше). Ага, ти про те, що дїтий не маєш. Не бій ся, Бог ласкав, будуть іще.

Анна (махає рукою). Ей, я не про те!

Настя. А про що-ж? Чого тобі ще треба? Що брати тебе на посагу скривдили? Тьфу! Наплюй ти на їх посаг! Їм твоя кривда боком вилїзе.

Анна (кидає ся мов ужалена). Йой кумо! Та хіба я про посаг! І по що ви менї згадуєте моїх братів? Адже знаєте, що вони мої найтяжші вороги.

Настя. Знаю, небого, знаю! Наслухалась я про твоє керваве дївованє..

Анна (живо). Що? Про моє дївованє? Що ви про него знаєте?

Настя (добродушно). Все знаю, небого моя, все знаю. Як тебе брати побивали, за наймичку мали, між людий не пускали і вкінци за наймита замуж випхали, ще й на посагу покривдили. Ой, та чи тілько те!...

Анна Як то? Ще й більше щось знаєте?

Настя (сьміє ся). Та ти кумо мене не бій ся! Кажу тобі, що знаю все, хоч то від нас не близька сторона, аж у другім повіті, а братів твоїх я й на очи не бачила.

Аннна. А відки-ж ви се знаєте?

Настя (сьміє ся). Через сороки-ворони, любонько! Були вже такі люди, що менї доповіли. Навіть бись нїколи не вгадала, хто.

Анна. Певне-сте десь якусь мою посестру на ярмарку бачили?

Настя. Ой, кумонько! Чи то я так на тих ярмарках часто буваю! Нї, таки до моєї хати сама звістка прийшла, тай то не коли, а вчора.

Анна. Ну, то я вже нїяк не вгадаю, хто то міг бути.

Парубки і дївчата (встають від їди). Спасибіг вам, тїтко Анно, і вам, тїтко Насте, за вечерю!

1. парубок. Господи тобі слава, що ся душа напхала!

2. парубок. Дакувати Богу тай менї, а господинї нї!

Настя (бє єго стиркою). Іди, іди, ти негосподарська дитина.

Дївчата. Ну, пора нам до дому, а то позамітає дорогу, то не докопаємо ся улицею.

2. парубок. Не бійте ся, мої ластівочки! Нас тут хлопців досить, кождий по дві вас на плечі візьме, тай до дому занесе.

1. дївчина. Оввa, які менї силачі. Ще подвигаєте ся та болячки постручуєте! (Збирають ся, забирають куделї та пряжу і виходять). Ну, добраніч вам! (Цілюють ся з Анною, котра сьвітить їм скіпкою до сїний).

Анна. Добраніч, дївчатка, добраніч! Та приходїть і завтра, будьте ласкаві! (Зачиняє за ними двері).

ЯВА ДРУГА.

Анна і Настя.

Настя. Та було хіба і менї йти.

Анна (спрятує зо стола). Ой посидьте ще троха. У вас хата не сама, а як ваш чоловік буде їхати, та й так попри нашу хату, то почуєте. А менї веселїйше буде ждати.

Настя (помагає прятати). Та воно то так. А все таки хата рук потребує. Ну, та вже для тебе се зроблю... (Зупиняєть ся серед хати перед Анною, з мискою в руках). Ну, а ти не цїкава, від кого я дізнала ся про твоє дївованє?

Анна. Та що менї! Я не вдатна загадки розгадувати.

Настя (лукаво). А твоє серце нїчого тобі не говорить?

Анна. Серце? А вам що таке? Що воно менї має говорити?

Настя. Ага, а на лиці мініш ся! Блїднеш, то знов червонїєш! Ну, ну, не лякай ся! Я знаю все, від него самого.

Анна. Схаменїть ся! Що ви говорите? Від якого него?

Настя. Від Михайла, а від кого-ж би?

Анна. Від якого Михайла?

Настя. Ей кумо, та не прикидай ся, що нїчого не розумієш. Адже ми обі не дїти! Михайла Гурмана знаєш, а?

Анна (відступає крок в зад і хрестить ся). Сьвят, сьвят, сьвят! Ви що се, кумо, говорите? Михайло Гурман — так, я знала ся з ним, але єго давно на сьвітї нема. Він у Боснії згиб.

Настя. Хто се тобі сказав?

Анна. Я се знаю, брати говорили.

Настя. Еге, то то й є, що брати!

Анна. Єго мати сама лист менї показувала, плакала.

Настя. Ну, то мусїв бути лист фальшивий, бо Михайло живісїнький.

Анна. Кумо, бійтесь Бога, не говоріть сего! Може вам приснив ся? Може дух єго вам обявив ся?

Настя. Нї, кумо Анно, я тобі кажу: він живісїнький. В жандармах служить уже три роки. Десь був у іншій сторонї, а тепер єго до нас перенесли. Вчора до нас у хату заходив, про тебе розпитував ся.

Анна. Господи, що се таке? Що зо мною дїє ся? Кумо, голубонько! Кажіть, що се вам привидїло ся, приснило ся! Адже-ж се... се таке, що здуріти можна! Адже-ж я тому Михайлови кляла ся, присягала, що радше в могилу піду, нїж з ким іншим до слюбу стану. А тепер!... Він по мою душу прийшов. Та нї, нї, ви жартуєте, ви тілько так се говорите!

Настя. Хрести ся, кумо! Чого ти так перелякалась? Тут видима річ, що брати ошукали тебе. Значить, на тобі нїякої вини. Він і сам се казав. Він зовсїм не винуватив тебе. О, як би ти знала, як він гарно та щиро говорив о тобі!

Анна. Нї, нї, нї! не говоріть менї нїчого! Не хочу чути про него, не хочу бачити єго. (Ходить по хатї, ломлючи руки). Ой, Господи! Ой, Боже мій, та невже сему правда? Невже і тут мене одурили, ошукали, мов кота в мішку продали?

Настя. Та вспокій ся, кумо! Що вже о тім говорити, що пропало! Най їм за се Бог заплатить.

Анна (все ще в нетямі ходить по хатї). І за що? По що? А, знаю, знаю! Вони Михайла бояли ся, щоб не відібрав від них моєї батьківщини. О, так, так! А сей покірливий, наймит, ще й рад, що що небудь дістав. Господи, ратуй мене! Не дай одуріти!

Настя (бере єї за плече.) Та отям ся бо, кумо! Що ти торочиш? Чи не гріх тобі? Ти тепер замужна жінка, треба про се все забути.

Анна (вдивлює ся в неї, по хвилї). А так, правда ваша! Правда ваша! Забути треба. Хоч би мало серце розірвати ся, а забути треба. Ой, Господи! І як воно доси не трісло? Кілько я намучила ся за ті роки! А тепер гадала, що от-от уже вспокою ся, піддам ся своїй долї, що от-от давні рани перестануть болїти. А тут на тобі! Маєш! Той, що доси був для мене померщим, являє ся на ново. Кумонько, матїнко моя! Порадь менї, що маю робити? Дай менї якого зїля, щоби тут, оттут перестало болїти!

Настя. Де вже, менї, небого, до зїля? Не пораджу я тобі нїчого, хіба одно: моли ся Богу, чень він відверне від тебе се лихо.

Анна. Молилась, кумо, молилась! Товкла чолом о камяні сходи при церкві, слїзми плити вмивала — нїчого не помагає.

Настя (надслухує). Га, чуєш? Мабуть дзвінок теленькає. Певно наші їдуть.

Анна (при вікнї). Теленькає! Ледво чути за свистом вітру, а теленькає. Господи тобі слава, що їдуть! Ходїмо зустрічати! (Обі скванно одягають ся і виходять).

*

ЯВА ТРЕТЯ.

По хвилї входять Анна, Настя і Бабич увесь в снїгу з батогом, в рукавицях.

Бабич. Дай Боже вечір добрий!

Анна. Дай Боже здоровлє! Так кажете, мій з вами не їхав?

Бабич. Нї, кумо. Я єго ще на соляній жупі лишив. Ще докладав своєї купи дров і щось там почав з вийтом перемовляти ся, та я не дочікував до кінця тай поїхав за другими.

Анна. Бійте ся Бога! Якже-ж ви могли єго самого лишити в таку страшну негоду?

Бабич. Е, не бійте ся, сам він не буде. Певно поїхав на Купінє з Передїльничáнами. А наші всї на Рáдловичі, гостинцем їхали. Але він швидко приїде, не бійте ся. Конята у него добрі.

Анна. Ой, я чогось бою ся. Кажуть, у лїсї вовки появили ся. Ще, не дай Боже, якого нещастя!

Бабич. Та вспокійте ся, кумо! Ще Бог ласкав, відверне від нас лиху пригоду. А Микола не дитина. Він за худобу дбає. Ну, стара, ходїмо їхати до дому, там десь конята перемерзли.

Настя. Ну, добраніч тобі, кумо. Моли ся, небого, Богу, все добре буде!

Бабич. Добраніч!

Анна. Оставайте ся з Богом! (Бабич і Настя виходять).

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Анна (сама одягнена в кожусї і хустцї, сїдає коло вікна і надслухує). Не чути! Тілько вітер свище і виє. (Заламує руки). А він жиє, жиє, жиє! Одурили мене, отуманили, загукали, обдерли з усего, з усего! Нї, не хочу про се думати. В мене єсть чоловік, слюбний. Я єму присягала і єму додержу віри. (Надслухує). Ах! Ось він їде! Ну, преціньо. Господи тобі слава! (Виходить).

ЯВА ПЯТА.

Микола і Анна.

[За сценою чути брязкіт пашийників. По хвилї входить Микола, весь присипаний снїгом в гунї надїтій поверх кожуха, в баранячій кучмі, в рукавицях і з батогом. Він стає на серед хати, виймає батіг зза ременя і починає обтрїпувати снїг, стукаючи при тім о землю чобітьми. Відтак охаючи, починає роздягати ся].

Микола. Ось тобі і заробок! Ось тобі жий та будь! Ой, Господи, і як се я душі не згубив по дорозї, то і сам уже не знаю! Ох, тай утепенив ся-ж я! Тай промерз до самої кости! (Відсуває вікно і кричить): Анно, а коням треба пити дати! Думав напоїти на Купіню, та не мож було!

Анна (за сценою). Добре, добре! Я вже й воду зладила.

Микола (засуває вікно, знимає гуню, потім кожух і віщає їх на жердцї). Ну, заробок, нема що казати! За вісім шісток головою наложи — оплатить ся! Цїлісїнький день роби, двигай, волочи ся, худобу збавляй, мерзни і мокни, як остатня собака, — і за все те вісім шісток. А прийде ся платити, то й того їм, людоїдам, жаль. І тото би зажерли. Як дають чоловікови той кровавий крейцар, то так і видиш, що їх і за тим колька коле. А бодай вас уже раз людська праця розсадила та розперла, щоби-сте лиш очи повивалювали, нелюди погані! (Сїдає кінець стола і починає стягати чоботи). Ага, почекай! Чоботи замерзли як кість, анї руш стягнути. А ніг уже давно не чую. Коби лиш не відморозив, а то як раз найлїпша пора окалїчити. (Чухає ся в потилицю). От іще бідонька моя! (Кричить): Жінко, гей, жінко! Анно! Де ти там?

Анна (входить). Ти мене кликав?

Микола. Та же кликав. Ну, що, конї пили?

Анна. Ще й як. Так біднята перемерзли, мов риби трясли ся. Бідна худібка! Я їм троха сировицї до води долила, випили по дві коновцї.

Микола. А їсти мають там що?

Анна. Ну, та же я не спустилась на тебе, поки ти їм даси. Мають по гарцеви вівса, тай сїчки я нарізала у заступника на машинї, ну, тай сїна поза драбинки понапихала. Ба, та чого ти так запізнив ся?

Микола. Ет, волиш не питати. От ходи та поможи менї чоботи стягнути. Ади, позамерзали як костомахи, та боюсь, щоб ноги не повідморожувати.

Анна. Пек-запек! Що ти говориш? Ще би нам лиш того бракувало! (Бере за чобіт, тягне, і заглянувши Миколї в лице опускає ногу, відступає на крок в зад і хрестить ся). Сьвят, сьвят, сьвят, Миколо! А тобі що такого? Ти весь у крови!

Микола. Я?

Анна. Бій ся Бога! А се що таке? Чи бійка де була? Чи може ти скалїчив ся де?

Микола. Та нї, нї, не бій ся!

Анна (кидає ся до него і розпинає лейбик). Та почекай лишень! Господи, сорочку покровавив! Ну, що се таке з тобою стало ся, Миколо?

Микола. Та то наш вийтонько гідний та поважний.

Анна. Що? Бив тебе?

Микола. Та певно, що не гладив (гримає кулаком о стіл). Але я єму не подарую! Я на нїм своєї кривди пошукаю!

Анна. Ба та що таке межи вами зайшло? За що?

Микола. Питай ти мене, а я тебе буду. За нї за що! З доброго дива мене вчепив ся, бодай єго той вчепив ся, щó в болотї сидить.

Анна (все ще оглядає єго). Та не клени, Миколо, не гнївй Бога! Ой Господи, та з тебе тут кварта крови зійшла! От іще недоля моя! Давай, я обмию. Десь тут іще тепла вода лишила ся. (Йде до печи).

Микола (кричить). Нї, не треба! Я єго до суду завдам! Я завтра ось так як є, до самого пана судії піду. Най пани побачуть! Не мий!

Анна (наливає в миску води і наближає ся). Іди, іди, бідна ти голово! Не роби з себе сьміховище людське! Вийтови нїчого не зробиш, тілько з себе сьміх зробиш.

Микола. Як то нїчого не зроблю? То цїсарське право позволяє отак над людьми збиткувати ся? Як він вийт і предприємець від довозу дров на жупу, то єму вільно з чоловіка й душу вигнати?

Анна. Ти певно знов поліна продавав?

Микола. Ну, та певно, щом мусїв продати. Бій ся Бога, чоловік намучив св в лїсї, намерз ся як собака, крейцарика при душі не має, а треба преціньо чимось душу підкріпити.

Анна. Ей, Миколо, Миколо! Кілько разів я тобі говорила: радше притерпи, а не роби сего! А тепер ще до суду хочеш іти! Адже вийт тебе за таке до арешту борше запакує, нїж ти єго!

Микола (глядить на неї зо страхом). Агій, жінко! Та се ти правду кажеш! А менї се і в голову не прийшло. Ну, на, мий!

Анна. (мие єго). Я би не знати що за те дала, що ти не тілько поліна продав, а ще й сам вийтови якесь згірдне слово сказав.

Микола. Я? Та скари-ж то мя Господи, що нї! Вчепив ся мене, що латер не повний. Я, як звичайно, остатній накладав, а він до мене. Вже там хтось мусїв мене прискаржити, що я пару тих дурних полін продав.

Анна. А може він і сам видїв?

Микола. А дїдько єго знає, може й видїв. Досить, що він до мене. Я тобі, каже, не заплачу, поки латер не буде цїлий. А я кажу: Який був у лїсї, такий тут є. А він менї каже: Брешеш, ти пять полін продав. А я єму кажу: Як продав, то не сам продав. І другі продають. А він до мене пристав: Хто продає? Тай хто, тай хто? Що я мав єму казати? По правдї, чоловік нїкого не бачив, а так на першого лїпшого говорити стидно. От я возьми та скажи єму: Тай ви самі, докисте не були предприємцем, тосте продавали. Не встиг я єму се сказати, а він як не кине ся на мене, як не почне мене гарáтати пальцею! Та через голову, та куди попало. То вже я й не стямив ся, коли і хто і як мене відборонив, та на сани посадив.

Анна (хитає головою). Я так і думала, що ти щось таке мусїв ляпнути. Вийт не такий чоловік, щоби когось за дармо вчепив ся.

Микола (гірко). О, та певно. У тебе кождий чесний, кождий розумний, коби тілько не твій чоловік.

Анна. Я тобі чести не уймаю, але полїн не треба було продавати.

Микола. А мерзнути та о голоді бути треба!

Анна. Було собі з дому взяти пару крейцарів на горівку, коли вже без неї не можеш обійти ся. Адже-ж ми вже не такі остатні.

Микола. От таке! На заробок їхати і ще грошї з дому брати!

Анна. Ну, коли так, то маєш заробок, якогось хтїв. (Застелює стіл і заходить ся давати вечерю). Ну, але де-ж ти так довго барив ся?

Микола (гнївно). А тобі що до того? Не твоє дїло! Коли я тобі такий нелюбий, то не питай ся мене нї о що!

Анна (ставить миски на стіл). Ну, коли так будеш зі мною говорити, то певно любійший не будеш. (Мовчанка. Микола тарабанить пальцями по вікнї, Анна заставляє вечерю Микола обертає ся і починає мовчки їсти. В тім роздає ся стукане до вікна. Анна здригає ся, Микола випускає ложку з рук).

Анна. Сьвят, сьвят, сьвят! А се що таке?

Микола. Хтось до вікна стукає! В таку пізну годину, в таку негоду — ой, може яке нещастє!

Голос за вікном. Гей, люди, отворіть, не дайте душі загинути!

Анна. Хтось певно з дороги збив ся. Біжу отворити.

Микола. Анно, стій! Може яка зла душа!

Анна. Ба та що? Дати чоловікови загибати? Тай що нам зла душа? Взяти у нас нема що, а нїкому ми нїчого не винні, то чого нам бояти ся? (Виходить. Чути калатане засувів).

ЯВА ШЕСТА.

Микола, по хвилї входить жандарм з карабіном, увесь присипаний снїгом, за ним Анна.

Жандарм. Дай Боже добрий вечір!

Микола. Дай Боже здоровлє.

Жандарм. Перепрашаю, що в таку пізну пору непрошений до вашої хати набиваю ся. Але там така страшна буря, куревільниця, що не дай Господи! Я з дороги збив ся, думав уже, що або замерзну де в заметї, або вовкам на зуби попаду ся.

Анна (хрестить ся). Господи!

Жандарм (озираєсь на неї, витрішує очи, потім перемагає себе). А так! Недалеко вже було до того. Там під лїском чути, як вони виють. Кождої хвилї могли бестиї зо мною привитати ся!

Микола. Та роздягнїть ся, пане, сїдайте! Адже-ж тепер під нїч далї не підете.

Жандарм. Та куди вже! Нїг своїх не чую, так промерз та змучив ся! Ой, Господи тобі слава, що з душею з того снїгового пекла вихопив ся! (Обтрїпує ся зо снїгу і починає роздягати ся. Микола придивляє ся ему близше).

Микола. А ви відки, пане шандаре?

Жандарм. Та ходом з міста.

Микола. Ну так, ходом. Але родом? Даруйте, але менї здає ся, що я вас десь колись бачив.

Жандарм (сьміє ся). Ну! чи не ще! Миколо, старий побратиме! Хіба-ж ти мене не пізнав? (Клепле его по плечи).

Микола. Михайло Гурман! Так се ти! А ми гадали — — Анно, ба, а ти хіба не пізнала Михайла?

Анна (зовсїм забувши ся стоїть конець стола і не дивлячись на них шепче молитву). І остави і ослаби і відпусти і перепусти Господи...

Жандарм (регоче ся). Анно! Господине! Що се вам на побожність зібрало ся! Що-ж то, не привитаєте ся зо старим знайомим?

Анна (подає ему руку). Як ся маєте, пане шандар?

Жандарм (хвилю пильно глядїв на неї, потім пустив єї руку, сцїпив зуби і відвернув ся, говорить далї тілько до Миколи). Ну, нинїшної ночи не забуду, доки житя мого. Знаєте, як я почув крізь вітер ті вовчі голоси, та й то так недалеко — ну, гадаю собі, вже по мнї! І так менї нараз мов би хто приском поза плечима посипав. І в тій самій хвилї я побачив з боку сьвітло. Зразу подумав, що то вовк очима блимає, але далї бачу, що стоїть на місци... І вжем нїчого більше не думав, не міркував, тілько як не пущу ся бігти півперек снігів, через якісь рівчаки, заметї та плоти. І Бог єго знає, відки в мене тілько сили набрало ся. Гримнув собою чоловік з десять разів, то правда, але Богу дякувати, що хоть кости цілї!

Микола. Ну, що-ж, Богу дякувати! Але скажи ти менї, будь ласкав, що се з тобою? Відки ти взяв ся? Адже-ж казали, що ти...

Жандарм (регоче ся). Ха, ха, ха,! Що я що такого?

Микола. Ну, та що ти погиб, умер...

Жандарм (сьміє ся ще дужше і підходить до него. Микола цофає ся). Ха, ха, ха! Та се й правда! Адже-ж я небіщик. Не вірив, Миколо? Я вмерлий! Я з гробу приходжу.

Микола (переляканий, хрестить ся). Сьвят, сьвят, сьвят!... (Слабо всьміхає ся). Ну, що ти дурницї говориш, Михайле? То не годить ся з такими річами жартувати.

Жандарм (грізно). Ти думаєш, що я жартую? Ану на, доторкни ся мене! (Протягає руку, Микола відскакує). А видиш! Та про те дарма! Знаєш, Миколо, по що я прийшов?

Микола. Ти? До мене?

Жандарм. Еге! По твою душу! (Регоче ся). Ха, ха, ха, Отто налякав! Ну, не бій ся, бідолахо! Твоя душа не така то дуже цїнна річ, щоби аж мерцї з гробу по неї приходили. Не бій ся, ади, я живий чоловік, такий як ти! (Плеще єго по плечи). А відки я тут узяв ся, се я тобі зараз скажу. Вернувши з війська я продав ґрунт і хату і вступив до жандарів, ось уже три роки служу. З разу на границї був, пачкарів ловив, а отсе пару неділь тому перенесли мене в сей повіт.

Микола. І чи не можна було відразу се сказати? А то на тобі! Взяв ся страшити мене небіщиком. Ей, Михайле, Михайле! Ти, як бачу, все ще такий збиточник, як колись був. (Хитає головою). Ну, сїдай, та от, вечеряй разом з нами.

Жандарм. Отсе справдї розумне слово. (Бере за ложку і сїдає коло стола). Ба, а ви чому так пізно вечеряєте? Адже певне вже півнїч буде!

Микола. Адже я в такім самім був, як ти. Тілько недавно з дороги приїхав.

Жандарм (їдячи). З якої дороги?

Микола. Та з міста. Латри возив на жупу тай так припізнив ся. На силу до дому допхав ся. (Їсть). А ще менї лиха доля казала їхати на Купінє. Думав, що близше буде, півперек лїса, а тимчасом там замело так, що я трохи худоби на віки не збавив.

Жандарм (кладе ложку і глядить на него здивований). Що? Ти сеї ночи на Купінє їхав?

Микола. Та же їхав.

Жандарм. По при Купінську коршму?

Микола. Ну, таже не куди. Ще з'упинив ся, хотїв коні напоїти, та якась мара відро урвала. Почав було стукати до жидів, але якось нїхто не виходив, а я подумав собі: Ей, уже й так до дому близько! Тай не достукавши ся нїкого, взяв ся тай поїхав.

Жандарм. А давно се було?

Микола. О, певно, що вже зо три години тому. Хоть то від нас до Купінської коршми ледво пів милї, але як я почав їхати, як почав стрягнути та з дороги збивати ся, то здавало ся, що принаймі пів року їду. А тут чоловік сам-самісінький у лїсї.

Жандарм. То ти сам їхав? І не тямиш, їхав ще хто за тобою?

Микола. Де там! Усї наші геть поперед мене виїхали, тай усї їхали на Радловичі, гостинцем.

Жандарм. Ну, а в коршмі сьвітило ся?

Микола. Та було сьвітло, але вікна були заслонені та й двері замкнені. Мабуть жиди вже спали, бо на мій стук нїхто не обізвав ся.

Жандарм (воркоче). Ну, певно! (Їдять, мовчанка. Анна сидить на припічку, силує ся їсти та не може). Ну, спасибіг вам, пане господарю, за вечерю! (Кладе ложку і встає).

Микола. За мало. Видихай здоров! (Встає також, оба сїдають на лаві).

Анна (мовчки сприятує зо стола).

Жандарм (придивляється Миколі з боку). Ба що се у тебе, Миколо, таке лице обдрапане? Я щось не тямлю, щоби ти був до бійки охочий?

Микола (змішаний). Я? ха, ха, ха! Та куди менї до бійки? Я чоловік спокійний. А се ті нещасні латри сьогодня так менї доїхали. Тілько що я почав брати з куни поліна, а вся верхня верства гур-гур на мене. Ще щастє, що мя на місци не забило.

Жандарм. Ов, то погана пригода!

Микола. Ой най Бог боронить від такого зарібку!

Жандарм. А богато заробляєш на день?

Микола. Е, тілько того і зарібку як кіт наплакав. Вісїм шісток на день. А кілько чоловік надвигає ся, намерзне ся, намучить себе і худобу і нагризе ся, то відрік ся-б і того зарібку.

Жандарм (знов придивляється єго лицю). Але тебе, брате, таки порядно ті поліна мусїли заїхати. Цїле праве лице мов граблями подрапане.

Микола. Та кажу тобі, що як на мене з правого боку поліна гуркнули, то я думав, що вже менї голову на камуз розбили.

Жандарм (встає, проходжує ся по хатї і сїдає лїворуч від Миколи, а потім глядить на него). Ов, та бо у тебе і з лївого боку ще гірше каліцтво.

Микола (змішаний). А то я тим боком на землю впав, на ріщє, тай так направив ся. Ще щастє, що ока на сук не висадив.

Жандарм (заглядає єму в очи). Е, та бо і спереду шрам на чолї, зовсїм, як би хто подрапав. Ще й синцї попід очима. Ей, Миколо, признай ся, се не від полін!

Микола (ще гірше змішаний). Що ти знов! До чого маю признавати ся? Бігме Боже, що я з нїким не бив ся! Тай по щоби я тебе дурив?

Жандарм (сьмїє ся і клепле єго по плечи). Ну, ну, Миколо, не бій ся! Я нинї твій гість, то не потребуєш менї нї до чого признавати ся. Але се одно тобі скажу, небоже: Ти на крутаря не вродив ся. Видно відразу, коли хочеш щось збрехати, а воно тобі анї руш не удає ся!

Микола (заляканий). Але-ж скари-ж то мя Господи!...

Анна. Миколо, та покинь же божити ся! Ось подумай радше, де ми пану жандареви постелимо. Пізна година, а ви оба помучені, пора спати.

Микола. Ай, ай, ай, твоя правда небого! А я дурень забалакав ся та й забув про се. Я зараз, зараз! (Хапає ся сюди і туди по хатї, та не може потрапити на лад. Надїває шапку та й кожух).

Анна. Ба та куди ти?

Микола. Я зараз! Знаєш, я так думаю: Околот соломи принесу, постелимо Михайлови оттут на землї. Ти тілько верет яких приладь, подушку, а кожухом накриє ся.

Жандарм. О, спасибіг, вам. У мене єсть свій плащ.

Анна. Та я би була сама за соломою пішла.

Микола. Ну! Куди тобі! Я сам заразїсько принесу. (Бере шапку і виходить).

ЯВА СЕМА.

Ті самі без Миколи. Анна, порає ся коло постелї. Жандарм підходить до неї і бере єї за плечі.

Жандарм. Анно!

Анна (ледви чутно). Чого тобі?

Жандарм. Що ти? Навіть поглянути на мене не хочеш?

Анна (обертає ся до него лицем, але зараз спускає очи в низ і мовчить).

Жандарм (довго дивить ся на неї). Нелюди! Поганцї! Таки додержали слова, закопали тебе живцем у могилу! Бог би їм сього не простив!

Анна. Про кого се ти?

Жандарм. А про кого-ж би, як не про твоїх коханих братчиків? Знаєш, як мене взяли до війська, то один із них у коршмі виразно сказав менї: Ти, Михайле, іди в божий час, але про Анну і не думай. Не буде вона твоя, хоч би ми мали єї живцем у могилу закопати. Я єму тодї розсьміяв ся в очи, але бачу, що вони таки поставили на своїм.

Анна (несьміло). Так ти... не гніваєш ся на мене? Не проклинаєш мене?

Жандарм. На тебе? Бідна сирото, хіба-ж я не знаю, що ти тут нїчого не винна, що у тебе не було власної волї, що тебе загукали, одурили, замучили? (Анна плаче). Та нї, признаю ся тобі, в першій хвилї дізнавши ся, що ти вийшла замуж за отсего тумана, я був лютий на тебе. Я був би вбив тебе, коли-б ти була де близько. Я цїлими днями бігав мов одурілий по полю і кляв тебе, просив на тебе у Бога найтяжшої кари, найстрашнїйшого лиха.

Анна (перелякана). Михайле!

Жандарм. Не бій ся, Бог не дитина, щоби слухати проклонів одурілого чоловіка.

Анна (крізь сльози). Ой, боюсь, що він таки вислухав тебе!

Жандарм (радісно). Що? Значить ти не забула мене? Любиш мене ще, Анно?

Анна (з переляком відпихає єго від себе). Мовчи, мовчи! Що ти говориш? Не сьмій до мене так говорити. Я слюбна жінка, я чоловіка маю.

Жандарм. Е, що такий чоловік! Нинї є, а завтра може не бути.

Анна. Як то? Що се значить? Що ти говориш?

Жандарм. Нїчого. Так собі. Але як би єго не було, то ти...

Анна. Мовчи, мовчи! Не говори! І про чоловіка мого не сьмій думати нїчого злого!

Жандарм. Ет, говори собі! Се ми уже побачимо. Що я про него думаю, то моя річ.

Анна (бере єго за рамя). Михайле, що ти думаєш, скажи менї?

Жандарм. Дай менї спокій! Завтра побачиш!

Анна. Завтра? Значить є щось? Ти щось задумав? Щось страшне? О, так! Бачу се по твоїх очах! Чула се з твого голосу, коли ти розпитував єго про ті шрами. О, я знаю тебе, у тебе камяне серце! Я не буду просити тебе, щоб ти змилував ся над нами, не погубляв нас. Одно тілько тобі скажу, що двоє невинних людий на душу пізьмеш!

Жандарм. Я маю в Бозї надїю, що анї одного не візьму. Але то одно тобі скажу, що твій чоловік був би дуже добре зробив, коли-б був нинї в дома сидїв і не їздив на заробок.

Анна. Звір ти, звір лютий! Наострив ся пожерти нас і тепер думаєш, що найшов притоку. Але Бог тебе покарає, тяжко покарає!

Жандарм (сьмїє ся). Ха, ха, ха! Ось гарно: двоє мерцїв зійшло ся, що за житя любили ся і по смерти одно за друге не забули, а зійшовши ся не мають що лїпшого робити, як сварити ся. Анно, серце моє! Не вже-ж я так ненавистний тобі?

Анна. Чого ти хочеш від мене? Чого прийшов у сї сторони?

Жандарм. Богом тобі клену ся, що я не хотїв. Два місяцї я вже ту, а знаєш сама, що я доси оминав вашу хату. Аж сьогодня — не знаю, чи Бог чи зла доля завели мене до вас.

Анна. Годї. Чоловік іде! (Стелить постїль, жандарм сїдає конець стола і нїби дрімає).

ЯВА ОСЬМА.

Ті самі і Микола з околотом соломи.

Микола (кидає околіт на серед хати). Ну, тай шаруґа-ж там, Господи! Завтра мабуть нашу хату рівно зі стріхою замете. Адже ледвом докопав ся з хати до стодоли. (Роздягає ся). А ти що, Михайле, дрімаєш? А я думав, що ти з давною знайомою (моргає на Анну) побалакати схочеш. Адже ви колись любили ся...

Жандарм. Е, чи одні то дурницї чоловікови по голові стріляли, поки молодий був. А тепер як чоловіка в війську промуштрували та по босняцьких горах прогонили, та на шандарській службі підгартували, то куди вже єму давні любощі згадувати. Та й твоя жінка, вибачай за слово, якась мов прикисла троха, мабуть міцно єї в руках держиш, га?

Микола. Я? Єї? Господи, та вона у мене... Та я би єї... Але що ту говорити! Сьмішно менї старому. А от що сумує та тоскує вона за мною, се правда.

Жандарм. Ну, се вже ваша обоїх річ. Що менї в те мішати ся!

Микола. Так, брате, твоя правда. Муж і жона — одна сатана; чужому нема що туди пальцї втиркати.

Анна (стелить жандармови на землї). Ти, Миколо, двері позамикав?

Микола. Ба, а якже! (Позївае). О, пора в стебло. (Хрестить ся і шепотом молить ся до образів).

Жандарм. Та хіба й собі роздягати ся. (Роздягае ся, хрестить ся і лягае на землї). А як би я завтра рано не збудив ся, то будьте ласкаві збудити мене, скоро встанете.

Анна. Добре, добре. (Кладе его карабін на лаву, заглядае до печи і затикае еї. Тимчасом Микола скінчивши молитву розперезуе ся і лягае на постелї)

Микола. Ти спиш уже, Михайле?

Жандарм. Та дрімаю. Або що таке?

Микола. Та нїчого. Добраніч тобі!

Жандарм. Добраніч!

Анна (хрестить ся, відтак стае на припічок і гасить лямпу).

Заслона спадае. [Далї буде].

Осїнні пісні.

III.*)

Нї дверми, нї крізь віконце
Увійшов я в твое серце
Нї дверми, нї крізь віконце.
Я там вкрав ся, милесенька,
Я там вкрав ся через ушко,
Ушко твое милесеньке.
Я там вкрав ся через очі,
Очі тихі, жалібненькі,
В білий день, не серед ночі.
Я там вкрав ся усточками
Цїлуваннем, милуваннем —
Не питаючи ся мами.
О замкни-ж і око й ушко
Затули уста рожеві,
Щоб не втік твій злодій, душко!
Вкравши серденько у тебе —
І запри его на віки
У раю твоїм у небі...

К. Устиянович.

ИСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

написавъ омелянъ огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[13. Михайло Драгомановъ].

[Дальше.]

Коли водъ р. 1857. по смерти царя Миколы середъ россійскои суспольности розпочалась аґитація за знесенемъ крепацтва, то Полтавскій ґимназіясты выдавали рукописну часопись, и Драгомановъ ставъ ей редакторомъ.[1]) Вотакъ пише Драгомановъ у своихъ „Австро-руськихъ споминахъ“, що вже тогдї, коли вчивъ ся въ ґимназіи, молодеча душа его нахилялась до проґрессивныхъ „Западниковъ“, та що вонъ скончивъ ґимназію зъ украинствомъ культурнымъ, гуманитарнымъ, а зовсемъ не націоналистичнымъ.[2])

Въ осени р. 1859. вонъ вступивъ на Киевскій университетъ, котрого кураторомъ бувъ тогдї знаменитый хирурґъ Пироговъ, чоловекъ тямущій и либеральный. Подъ его опекою университетъ тешивъ ся майже повною академичною свободою. Межь студентами йшли горячї дебаты, — всї рвали ся до политичнои дїяльности, хочь и въ рознї боки.[1]) Щобы зблизитись до простого люду, почали они заводити недїльнї школы. Поступивши-жь въ университетъ, Драгомановъ приставъ зъ усїмъ Полтавскимъ кружкомъ до недїльныхъ школъ, бо перша така школа въ Киевї на Подолї була вотворита тымъ кружкомъ. Зъ-годомъ окромъ тои школы склала ся друга („новостроенська“),[2]) куды зобрались деякї „принципіяльнї украинофилы“, до котрыхъ доходили украинськї идеї водъ Опанаса Марковича, Леонида Глїбова и и.[3]) Вотакъ „новостроенцї“ намагали вчити дїтей только по-украинськи, межь-тымъ коли „Подоляне“ вчили большь на мовї россійскій. И незабаромъ „Подолянъ“ „новостроенцї“ стали звати космополитами, а себе Украинцями.

Драгомановъ державъ ся зъ-далека водъ спеціяльно-украинофильскихъ студентскихъ кружковъ, котрї въ 1862. р. злили ся въ велику громаду, душь въ 250—300. Коли-жь (въ маю р. 1862) россійскій урядъ закрывъ недїльнї школы, то Драгомановъ працювавъ у „временнои педаґоґичнои школї“, се-бъ-то въ учительскои семинаріи. Тогдї почавъ вонъ студіювати теорію народного елементу въ педаґоґицї, — народну мову, словесность, исторію. Тутъ ему багато помагавъ старшій его приятель, Судовщиковъ, учитель по жоночихъ пансіонахъ, збирачь народныхъ пїсень, котрый такожь уважавъ ся космополитомъ. Та отъ, украинофилы неразъ докорювали Драгоманову зъ-за его думокъ космополитичныхъ. Коли (6. мая р. 1861) домовину Тараса Шевченка перевезено зъ Петербурга въ Киевъ и поставлено єї въ церквї рождественскій, то Драгомановъ прийшовъ такожь сюды. Тогдї одинъ товаришь-украинофилъ крикнувъ на него: „Ты чого сюды зайшовъ? — тутъ тобї не мїсце!“[4]). Драгомановъ зрештою не выйшовъ изъ церкви, а пошовъ за домовиною, и коли побачивъ, що якась дама по дорозї положила на неї терновый вїнець, то забїгъ въ-передъ передъ бастіонну браму на дорозї приднїпровій и змостивши собї катедру зъ цеглы, выголосивъ мову въ память украинського Кобзаря.[5])

Та й познїйше, коли Драгомановъ учивъ исторіи въ педаґоґичнои школї, деякї украинофилы дорікали ему за-для того, що вонъ, будучи космополитомъ, бере ся до такого щиро-національного дїла, якъ выхованє народныхъ учителївъ. Незабаромъ посыпались доносы на него, якъ на нигилиста й украинського сепаратиста, и вотакъ его водправлено зъ семинаріи, майже саме-тогдї, коли скончивъ студіи университетскій.

Межь-тымъ Драгомановъ зблизивъ ся до украинофиловъ и увойшовъ въ ихъ громаду. Ще въ початку р. 1863. прийшло до выконаня проекту Костомарова про выданя популярно-науковыхъ книжокъ. Драгоманова при-

*) Гл. Ч° 7 на стор. 155.

[1]) „Житє і слово“. Рік перший, кн. I, стор. 148—149.

[2]) „Австро-руські спомини“; частина I., стор. 15.

[1]) „Житє і слово...“, стор. 149.

[2]) Назва „новостроенцївъ“ взялась водъ недїльнои школы въ Киевї, на „Новому Строенію“, кварталї коло университету, де зобрались учителї-студенты зъ большь украинофильскихъ кружковъ. (Примїтка Драгоманова въ письмї до Ом. Огоновского 8. квітня 1894. р.).

[3]) „Австро-руські спомини“; ч. I., стор. 17.

[4]) ibid., стор. 21—22.

[5]) Ту бесїду Драгоманова похваливъ М. Чалый („Жизнь и произведенія Т. Шевченка“. Кіевъ, 1882; стор. 192, — де читаемо: „Лучшія изъ надгробныхъ рїчей, къ сожалїнію несохранившіяся, произнесенны были у крепостнаго форта на мосту студентами: Стояновымъ, Антоновичемъ и Драгомановымъ“).

нято въ комитетъ до сего выдавництва. Тôлько-жь незабаромъ наступила цензурна заборона всякихъ педаґоґичныхъ и церковныхъ книжокъ украиньскихъ, и вôдтакъ змаганя того комитету не довели до-путя.[1])

Вернувши ся въ Киѣвъ по вакаціяхъ Драгомановъ дôзнавъ ся, що весь украинофильскій рухъ середъ украиньскои молодѣжи зовсѣмъ затихъ. Вôнъ займавъ ся своими студіями; — въ 1863—1864. р. бувъ учителемъ ґеоґрафіѣ въ другôй ґимназіи Киѣвскôй, а въ 1864. р. вôдбувъ диссертацію по исторіи Риму (про императора Тиберія), щобъ одержати „veniam legendi“ въ университетѣ.

Тымъ часомъ въ Киѣвѣ зôбралось кôлька молодыхъ Полтавцѣвъ, котрî забажали розвивати рôдну мову, щобъ украиньска литература могла въ усьому рôвняти ся зъ россійскою. Ось-тî патріоты задумали, подавати переклады зъ розвитыхъ европейскихъ мовъ на украиньску. Тôлько-жь незабаромъ побачили они, що для такихъ перекладôвъ треба словаря, — то-жь и почали перекладати россійскій словарь Рейфа на украиньске. До того кружка пристали Драгомановъ изъ Судовщиковымъ. По довгихъ спорахъ, за радою Судовщикова, кружокъ кинувъ думку про роботу лѣксикальну и взявъ ся за граматику. Зъ годомъ вôнъ довѣдавъ ся, що въ Харковѣ є вже матеріялы до украиньского словаря, куды ввôйшовъ и матеріялъ Кулѣша. И трохи зъ-годомъ перевезено тî матеріялы въ Киѣвъ, — тôлько-жь не багато було хôсна зъ нихъ: кружкови прийшлось почати на-ново выбиранѣ слôвъ изъ етноґрафичныхъ збôрокъ и зъ творôвъ письменнои словесности.[2])

Мѣжь-тымъ Драгомановъ увôйшовъ у кругъ либеральныхъ професорôвъ, и свои студіѣ, щó доси обмежувались старинною исторіею, розширивъ такожь на новѣйшу: ѣму роблено надѣю, що поставлять ѣго кандидатомъ на катедру всесвѣтнои исторіѣ въ университетѣ, опорожнену въ 1862. р. Та отъ, запôзнилась ѣго „командировка“ за границю для приготовленя до професуры. Сталось се черезъ конфликтъ мѣжь радою Киѣвского университету й министерствомъ освѣты, котре тодѣ (въ 1862—1864. р.) высылало багато молодыхъ людей за границю. Киѣвска университетска рада думала, що такî „командировки“ мусять выходити не вôдъ министерства, а вôдъ радъ университетскихъ, при чому мусять посылатись за границю тî, котрî вже набули степѣнь маґистрôвъ наукъ. Хоча-жь Драгоманову пôсля скôнченя университету кандидатомъ (р. 1863) и предложена була куратором учебного округа „командировка“ на коштъ министерства, то вôнъ, шануючи принципъ университетскои автономіѣ, и бажаючи стати професоромъ въ Киѣвѣ, подякувавъ за таке предложенѣ.[3])

Того часу вмеръ батько Драгоманова й ѣму прийшло ся пѣклуватись выхованѣмъ своѣи сестры Ольги (звѣстнои писательки Олены Пчôлки). Вôнъ оженивъ ся й для прожитку мусѣвъ давати приватнî лѣкціѣ та й зарабляти на хлѣбъ перомъ. Крôмъ исторіѣ тягло ѣго й до педаґоґіѣ, зъ котрою вôнъ основно познаѣмивъ ся ще тогдѣ, коли вчивъ у недѣльныхъ школахъ. Зъ педаґоґичного боку вôнъ выступивъ у „С.-Петербургскихъ Вѣдомостяхъ“ въ квѣтни р. 1866. за тымъ, щобъ у початковыхъ школахъ на Украинѣ розпочинали вчити по-украиньски й щобъ зъ-провола йти до россійскои мовы.[1]) Хочь отъ-ся статья ѣго була надрукована пôсля выстрѣлу Каракозова, то въ тôмъ напрямѣ до украиньского сепаратизму панславистъ Катковъ добачивъ звязокъ зъ аттентатомъ Каракозова. Куратôръ университету денунціювавъ Драгоманова якъ украинофила й поставивъ ѣго пôдъ свôй доглядъ.[2]) Тогдѣ Драгомановъ обернувъ ся до украиньскихъ пытань: почавъ збирати матеріялы до украиньскои етнофіѣ й литературы, а въ политицѣ дôйшовъ до демократичного федерализму.

Якъ доцентъ университету вôнъ вызначувавъ ся великимъ вплывомъ на молодѣжь, щó саме-тогдѣ була глубоко зворушилась соціяльными пытанями, орґанизувала кружки, засновувала касы, библіотеки. Найкраща зъ такихъ библіотекъ у Киѣвѣ, въ котрôй систематично пôдôбранî були книжки якъ по исторіи й суспôльнымъ пытанямъ, такъ и по украинознавству, устроѣна була при участи Драгоманова. Але-жь вôнъ оставивъ ся доцентомъ довгî лѣта, не одержуючи номинаціѣ на професора, бо директоръ Киѣвского округа народныхъ шкôлъ, князь Ширинській-Шихматовъ, бувъ злющимъ на Драгоманова за-для однои зъ першихъ ѣго статей, котру надруковано въ „С.-Петербургскихъ Вѣдомостяхъ“.[3]) Въ тôй-то статьи про украиньске пытанѣ Драгомановъ озвавъ ся зъ докоромъ про читанку, введену Ширинськимъ-Шихматовымъ у школы народнî.

Ажь въ 1870. р. бувъ Драгомановъ посланый за границю для доповненя студій. Вôнъ поѣхавъ у Нѣмечину, вчивъ ся въ Берлинѣ (въ зимѣ р. 1870—1871), побувъ у Будишинѣ мѣжь лужицкими Сербами й познаѣмивъ ся зъ лужицкими патріотами, Смолѣромъ и Горникомъ. Вôдтакъ черезъ Прагу лѣтомъ 1871. р. прибхавъ вôнъ до Вѣдня. Тутъ бачивъ ся вôнъ изъ членами академичного товариства „Сѣчь“. Въ розмовахъ изъ Сѣчовиками вôнъ дôзнавъ ся, що для нихъ Украина сама въ собѣ й у вôдносинахъ до Россіѣ була „terra incognita“, — нѣ порядкôвъ россійскихъ, нѣ исторіѣ, нѣ ґеоґрафіѣ Россіѣ, — навѣть литературы спеціяльно-украиньскои они не знали. Тому-то Драгомановъ зъ деякими приятелями постаравъ ся о теѣ, що библіотека „Сѣчи“ одержала зъ Россіѣ чимало книжокъ украиньскихъ, Петербурскихъ журналôвъ и ґазетъ.[4]) Живучи въ Вѣдни Драгомановъ спонукавъ деякихъ Сѣчовикôвъ, зайнятись збиранѣмъ етноґрафичныхъ матеріялôвъ. И отъ, трохи-перегодя Мелитонъ Бучиньскій прославъ у Киѣвъ багато народныхъ пѣсень, спеціяльно политичныхъ, котрыми Драгомановъ корыстувавъ ся въ выданю своихъ етноґрафичныхъ збôрникôвъ. Розпрощавши ся зъ Сѣчовиками Драгомановъ поѣхавъ въ Гайдельберґъ, а потôмъ въ Италію, де зостававъ ся двѣ зимы (р. 1871—1872. и 1872—1873). Живучи у Фльо-

[1]) Про ту цензурну заборону гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 124.

[2]) „Австро-руські спомини“, ч. I., стор. 28—33.

[3]) „Житѣ і слово“, кн. II., въ статьи „Поправки до біоґрафіѣ Драгоманова“, стор. 288. — Коли Драгомановъ опôсля ставъ маґистромъ, то вже бувъ посланый за границю не урядомъ, а Киѣвскимъ университетомъ.

[1]) Отъ-ся статья вызначувалась заголовкомъ „О педагогическомъ значеніи малорусскаго языка“.

[2]) „Житѣ і слово“. I. 1; стор. 149.

[3]) Сй статьѣ, а найбôльше друга п. з. „Земство и мѣстный элементъ въ народномъ образованіи“ („С.-Петерб. Вѣдомости“, 1886; № 93) поставили Драгоманова зъ Ширинськимъ у вôйну. („Австро-руські спомини“, I., стор. 39).

[4]) „Австро-руські спомини“, II., стор. 62—65.

ренціи Драгомановъ написавъ статью п. з. „Ukraino. Il movimento letterario ruteno in Russia e Gallizia (1798—1872)“, — щó єѣ надруковано въ журналѣ „Rivista Europea“ (anno IV, vol. 1. 2. Firenze, 1873).[1])

Середъ своєи Фльорентійскои переписки зъ Сѣчовиками въ Вѣдни р. 1872. довѣдавъ ся Драгомановъ, що поновлює ся Львôвска „Правда“. По-за-якъ єго кликали писати до сего украинофильского орґану, то вôнъ пôславъ въ редакцію невеличку рецензію книжки д-ра Клима Ганкевича п. з. „Grundzüge der slavischen Philosophie“ I. Heft. Krakau, 1869. — II. Heft. Lemberg, 1869). Далѣ вôнъ сѣвъ за довшй працѣ: впорядкувавъ збôрничокъ леґендъ и новель, записаныхъ однымъ маляромъ въ Полтавщинѣ, написавъ и оригинальну статью п. з. „Народня освѣта и литература на Украинѣ“.[2]) Крôмъ отъ-сихъ матеріялôвъ и статей пôславъ въ редакцію „Правды“ такожь свою пѣсню „Покликъ до братôвъ Славянъ“. Сю пѣсню справдѣ надруковано въ „Правдѣ“ р. 1872. (стор. 9—10), тôлько-жь — по словамъ Драгоманова — редакція мѣсцями переробила єѣ, а подекуды й обкраяла, та й пôдписала псевдонимомъ „Гетьманець“.[3]) Ось и деякй частины сеи политичнои пѣснѣ:

Гей! не дивуйтесь, добрiи люде,
Що на Вкраинѣ повстало,
Що Украина по довгôй дрѣмотѣ
Голову славну пôдняла.

Гей! Украинець просить не много:
Волѣ для люду и мовы, —
Но не лишає вôнъ до всѣй Руси
И къ всѣмъ Славянамъ любови.

Зъ пôвнôчною Русью не зломимъ союзу:
Мы зъ нею близнята по роду,
Мы вѣки дѣлили и радôсть и горе,
И вкупѣ вступаємъ въ свободу.

Ты, Русинъ московськiй, одинъ изъ всѣхъ братôвъ
Велике зложивъ государство,
Неси-жь свою силу, де треба, на помôчь,
На захистъ усьому Славянству! — —

Зберѣмо ся, браття, въ сѣмью рôвноправну,
И крикнемъ на братньому пиру:
„Мы хочемъ для себе й для цѣлого свѣту
Лишь волѣ, освѣты и миру“...[4])

Окрôмъ сего стихотвору Драгоманова „Правда“ не хотѣла друкувати иншихъ єго статей: и посланй леґенды й статья про народну освѣту оказали ся дразливыми. Рецензія-жь на книжку Ганкевича знайдена була нетактовною противъ автора, „котрому не слѣдъ було говорити, що вôнъ пише, не знаючи дѣла“.[1]) Коли вôдтакъ Драгомановъ довѣдавъ ся, що редакція „Правды“ бачить въ єго статьяхъ „саму неґацію й нѣчого бôльше“, то написавъ вôнъ довгій оглядъ литературный, щó єго надруковано р. 1873. и 1874. въ „Правдѣ“ п. з. „Литература россійська, великоруська, украинська й галицька“.

Коли Драгомановъ живъ опять у Вѣдни, то пôзнавъ ся зъ Сѣчовикомъ Остапомъ Терлецкимъ, котрый въ листѣ зъ д. 22. квѣтня р. 1873. писавъ єму въ Киѣвъ мѣжь иншимъ ось-що: „Зганувъ я онодѣ про потребу сходинъ нашихъ людей у Львовѣ. Пристаючи на Вашу раду: зробити сходины при зборахъ „Просвѣты“, додаю ще короткій проґрамъ тутки и шлю єго Вамъ зъ прозьбою, коли вôнъ и по Вашôй думцѣ буде, толково й ясно переказати Навроцькому, а той при случаю, н. пр. въ клюбѣ у Сушкевича, людей добере и працю розправить, щобъ уже разъ розпочалась и въ Галичинѣ умна робота. Сего ради пропоную зъѣздови въ основу политичного будучого орґану, розôбрати мѣжь себе слѣдуючй працѣ: 1. Статистика Галичины на тлѣ загальнои. 2. Выкупъ землѣ селяньскои. 3. Исторія шкôлъ народныхъ. 4. Исторія ассоціяцій громадскихъ, народныхъ товариствъ, институтôвъ, фондôвъ. 5. Исторія уніятськои церкви и єи управства. 6. Оглядъ политики (публицистики) галицкои“.[2])

Побувши трохи-не три роки „въ гôрско-романськôй та ґерманськôй Европѣ“, Драгомановъ приѣхавъ до Львова въ серпни р. 1873.[3]) Тутъ вôнъ пôзнавъ ся зъ рускою, украинофильскою громадою, найпаче-жь зъ Корниломъ Сушкевичемъ, Володимиромъ Навроцкимъ, Володимиромъ Ганкевичемъ и такожь зъ буковинськимъ поетомъ, Йосипомъ Федьковичемъ, котрый саме-тогдѣ живъ у Львовѣ та товариству „Просвѣта“ подававъ свои матеріялы для популярныхъ книжечокъ. Про Федьковича писавъ Драгомановъ ось-що у своихъ „Австро-руськихъ споминахъ“: „Федьковичь выдавсь менѣ капиталомъ, котрый и самъ себе не вмѣє вжити, якъ слѣдъ, и тй, щó навколо його, не вмѣють, и котрый черезъ те просто що-дня пропадає и навѣть деморализує громаду примѣромъ свого пропадання“.[4])

Пôзнавши ся зъ деякими народовцями, Драгомановъ оглянувъ „Народный Дôмъ“, и познаємивъ ся тôлько зъ однымъ ученымъ партiѣ „Словистôвъ“. А вже-жь Львôвскй украинофилы и въ загалѣ галицкй Русины не були єму по-нутру. Ось-що пише вôнъ про нихъ: „Розмовляючи и переписуючись зъ Галичанами, я запримѣтивъ, що зростови середъ нихъ, навѣть середъ свѣтськихъ, щирого демократизму й прогрессизму шкодить доґматична формалистика юридична, не менше богословскои“.[5]) Зъ-помѣжь литературныхъ творôвъ, друкованыхъ въ галицкôй Руси, найбôльше невподобалась Драгоманову брошура Н. Загôрного (Степана Качалы) п. з. „Политика Русинôвъ“.

Вернувши ся зъ-за границѣ въ Киѣвъ, Драгомановъ знайшовъ кружокъ своихъ товаришѣвъ-радикалôвъ збôльшеный, а крôмъ того двѣ громадки молодѣжи зъ напрямами украинофильскими: одну найбôльше изъ студентôвъ историко-фильольоґичныхъ, а другу численнѣйшу — зъ рôзныхъ. Першу громадку звали словарниками, другу —

[1]) Сю статью въ руско-украинськôмъ перекладѣ Навроцкого надруковано въ „Правдѣ“ р. 1873., стор. 257—263; 362 368; 529—531; 551—559.

[2]) Сю статью надруковано въ „Правдѣ“ ажь въ 1876. р. п. з. „Антрактъ зъ исторiѣ украинофильства“ (1863—1872).

[3]) Тому-що Михайло Старицькй деякй свои стихотворы пôдписувавъ криптонимомъ „Гетьманець“, то й авторъ сеи исторiѣ литературы думавъ, що Старицькй скомпонувавъ такожь пѣсню „Покликъ до братôвъ Славянъ“. („Исторія литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1888; стор. 396). Мабуть редакція „Правды“ передала ту пѣсню Старицькому, котрый єѣ зовсѣмъ переробивъ. Вôдтакъ Микола Лисенко поклавъ єѣ на ноты.

[4]) „Австро-руськi спомини“, II., стор. 84—87. — Про сю пѣсню замѣтивъ Драгомановъ ось-що: „Основнй думки моєи политичнои „Тредяковщины“ були сказанй яснѣще въ оригиналѣ, нѣжь у перешивцѣ“.

[1]) ibid., стор. 88.
[2]) ibid., III., стор. 200—202.
[3]) ibid., стор. 151.
[4]) ibid., стор. 180.
[5]) ibid., стор. 206.

общиною. Обѣ тѝ громадки звались „молодою громадою“, и не дуже мирились промѣжь себе. Драгоманова бо̀льшь интересували першѝ, будучѝ єго слухачѣ. Про Драгоманова говорили тогдѣ въ Киѣвѣ, що во̀нъ задумавъ злити въ одно: радикальство й украинофильство, — але-жь во̀нъ тогдѣ й не думавъ про такій переворотъ та й въ загалѣ бѣжуючою политикою мало займавъ ся, — курсъ въ университетѣ й праця коло „Историчныхъ пѣсень малорускаго народа“, та въ юго-западно̀мъ во̀ддѣлѣ геоґрафичного товариства забирали у него майже весь часъ. Все-жь наживъ во̀нъ собѣ репутацію политичного аґитатора, хочь та аґитація въ него зводилась тогдѣ майже выключно на Галичину.[1])

Галицкихъ Русино̀въ вважавъ во̀нъ въ загалѣ апатичными супроти „проґресу“ та лѣнивыми. Галичину называвъ во̀нъ Авґієвою стайнею, зъ котрои треба вывезти массы багна, що̀ душить усѣ свѣжѝ пароста.[2]) Во̀нъ писавъ, що „въ Галичинѣ до лѣнивства мо̀зку прилучають ся ще явнѝ хоробы, котрѝ выносять люде зо̀ шко̀лъ попо̀вскои и адвокатскои; — сѝ хоробы: поверховна балаканина и партійно̀сть“.[3]) Во̀дтакъ запримѣтивъ во̀нъ, що безъ по̀дмоги зъ россійскои Украины заледви й формально-національный рухъ въ Галичинѣ мо̀гъ бы вдержатись.[4]) Драгомановъ сердивъ ся найпаче на товариство имени Шевченка, що выбрало своимъ головою Степана Качалу, и що (по думцѣ Драгоманова) замѣсць широкои основы для товариства вытворило олиґархію та й высувало „комерческе наживане маѣтку черезъ типоґрафію“.[5]) Хотячи зробити щось рѣшучого, Драгомановъ зъ товаришами своими написавъ „Одкрытый листъ зъ Украины до редакціѣ „Правды“.[6]) Въ отъ-сѣмъ листѣ сказано навперед, що политика й проґрама, заявлена „Русскою Радою“ є для Славянъ пагубна, для галицко-руского народу недостойна, а для Россіѣ шкодлива, бо „Русская Рада“ по̀ддержує геґемонію однои нѣмецкои, централистичнои партіѣ надъ усѣми народами, а надто надъ народами славяньскими... Але-жь Украинцѣ въ Россіѣ не можуть згодити ся такожь изъ проґрамою галицкихъ федералисто̀въ (се-бъ-то народовцѣвъ), якъ она выложена въ брошурѣ „Политика Русино̀въ“, бо авторъ єи подає голосъ за конкордатъ, за конфессійнѝ школы, за привилеґіѣ католицкои церкви, противъ граждан̀ського шлюбу и т. и.“[7])

На сей одкрытый листъ во̀дповѣла редакція „Правды“, сказавши мѣжь иншимъ ось-що: „Мы передъ всѣмъ Русины, члены пятьнайцяти-милліонового народа, але вразъ мы и поступовцѣ, либералы, демократы, не меньше, якъ нашѝ браты закордоньскѝ. То̀льки-жь мы стережемъ ся всякого доктринерства, красного въ теоріи, але въ практицѣ многимъ много пошкодившого. Що до брошуры „Политика Русино̀въ“, противъ деякимъ тезамъ котрои нашѝ браты Украинцѣ выступають, треба зважити, для кого и въ яко̀й цѣли вона була написана. Вона не єсть политичнымъ манифестомъ партіѣ, але писана въ одно̀й певно̀й цѣли. Впрочо̀мъ може авторъ єи де въ чо̀мъ и ро̀знить ся въ своихъ гадкахъ одъ гадокъ, нами повысше высказаныхъ: значною однакъ ся ро̀зниця навѣрно не єсть, — и яко одномышленникъ нашъ, що до головного пытаня народного, єсть во̀нъ вразъ и чоловѣкомъ нашои партіѣ, а прито̀мъ и федералистомъ и найчеснѣйшимъ и найревнѣйшимъ нашимъ патріотомъ“.[1]) Ажь ось незабаромъ надруковано въ „Правдѣ“ й другій „одкрытый листъ зъ Украины“. Въ ось-то̀мъ листѣ 24 патріоты лѣвобережнои Украины притакнули редакціи „Правды“, написавши мѣжь иншимъ ось-що: „Мы не можемо не прилучити нашого голосу до слова редакціѣ „Правды“, що нашою головною цѣлею єсть хороненє своєи національности и розво̀й свого народа, окремѣшнього якъ во̀дъ польского, такъ и во̀дъ великоруського, и що то̀й головно̀й цѣли повинно̀ по̀дклонити ся усѣ иншѝ пытаня нашого розвою й поступу, по-за-якъ усѣ нашѝ поступовѝ бажання можуть справдити ся то̀льки по̀дъ умовою досягненя головнои цѣли... Мы не бачимо у брошурѣ п. Заго̀рного (Ст. Качалы) досыть важного поводу до коллєктивного протесту, бо вона зовсѣмъ, якъ каже „Правда“, не єсть манифестомъ засадъ партіѣ, але выразомъ гадокъ самого автора... Тымъ меньшь можна бачити у словахъ автора замѣръ, приписувати свои гадки украинсько̀й освѣченѣ громадѣ у Россіи... Не даючи великои ваги сьому непорозумѣнню, не маючому у собѣ нѣчого, що̀ повело-бъ насъ до справжнього розъѣдинення, мы сподѣваємось, що нашѝ народолюбцѣ, якъ у Галичинѣ, такъ и на Вкраинѣ не во̀дступлять правила слабыхъ: „unitis viribus res parvae crescunt“.[2])

Въ серпни р. 1874. во̀дбувавъ ся въ Киѣвѣ археольоґичный зъѣздъ. Драгомановъ бувъ однымъ изъ референто̀въ на сему зборѣ. Та отъ, ледви розъѣхались гостѣ зъ Киѣва, посыпались на Драгоманова доносы, мабуть-то во̀нъ соціялистъ и революціонеръ. Найпаче-жь редакторъ тогдѣшнього Льво̀вского „Слова“ денунціювавъ Драгоманова, якъ „Бакунинько-польского, революційного аґента“.[3]) Такожь одинъ изъ Киѣвскихъ професоро̀въ, до̀знавши ся про статью Драгоманова „Литература россійська, великоруська, украинська й галицька“, вказавъ урядови на него, якъ на сепаратиста. Опроче ґрафови Толстому не вподобались тѝ замѣтки, якѝ Драгомановъ списавъ въ „Вѣстнику Европы“ зъ поводу ревизіѣ сего министра въ Киѣвско̀мъ учебно̀мъ округѣ. Драгоманову закидувано, що во̀нъ мѣжь молодѣжею ширить соціялизмъ. Уже въ маю р. 1875. министеръ Толстой ставъ домагати ся, щобы Драгомановъ подавъ ся въ во̀дставку.[4]) Але Драгомановъ затребувавъ суда й не схотѣвъ вволити волѣ министра. Не дожидаючись рѣшеня сего дѣла, Драгомановъ лѣтомъ 1875. р. поѣхавъ у Галичину. Во̀дтакъ бувъ на загальныхъ зборахъ общества имени Качковского въ Галичи (12. серпня, р. 1875.)[5]) и, хоча не

[1]) ibid., стор. 220—223.

[2]) ibid., стор. 259.

[3]) „Чудацькі думки про українску національну справу“. Львів, 1892; стор. 134—135.

[4]) „Австро-руські спомини“, III., стор. 166.

[5]) ibid., стор. 225.

[6]) „Правда“. 1873; стор. 660—661.

[7]) Того-самого (1873) року хваливъ Драгомановъ политичну дѣяльно̀сть Степана Качалы. (Поро̀вн. статью „Ukraino. Il movimento letterario ruteno...“ въ перекладѣ Навроцкого: „Правда“, 1873; стор. 554—555).

[1]) „Правда“. 1873; стор. 663—664.

[2]) ibid. 1874; стор. 125—128.

[3]) Михайло Бакунинъ (1814—1876) — россійскій аґитаторъ.

[4]) Тогдѣ университетскѝ катедры були ще выбо̀рнѝ.

[5]) Про тѝ зборы товариства им. Мих. Качковского гляди „Правду“, 1875; стор. 701—703. — Про „митингъ“ въ Галичи спо̀мнувъ Драгомановъ въ третьому свому письмѣ до редакціѣ Льво̀вского „Друга“, орґану „академического Кружка“. Ось и єго слова: „Куда въ жизни ведетъ такая литература (въ мѣшаномъ австро-рутенскомъ языкѣ), объ этомъ можно судить по той политикѣ прислужничества, какой держатся галицкіе депутаты, а въ лучшемъ случаѣ по такимъ картинамъ, какихъ я

выступавъ тамъ прилюдно, знайшли ся людцѣ, котрѣ зателеґрафували въ Россію, що вонъ на галицко-рускомъ митингу державъ промову про тее, щобъ вóддѣлити Украину вóдъ Россіѣ до Польщѣ. Опóсля въ серпни р. 1875. ґрафъ Толстой справу Драгоманова предложивъ цареви й одержавъ наказъ, усунути его зъ Киѣвского университету та не пустити въ Харкóвскій и Одесскій университеты.[1]) Въ вересни Драгомановъ дóставъ вóдставку „безъ объясненія причинъ“. Вóдтакъ вызначено комитетъ изъ чотырохъ мужѣвъ, — мѣжь котрыми бувъ и тайный совѣтникъ М. Іозефовичь.[2]) Сему комитетови приказано, здати справу про характеръ и значѣнѣ украиньского письменьства. [Дальше буде].

Народні музичні струменти на Вкраїні.

[Далї.]

Ґу́сли.

За давнїх часів в народї нашому був в уживаннї струмент, що́ зветь ся *ґу́сли* або *ґу́сла*. Давно вже він вийшов з ужитку народнього; не чути, не видко його нїгде і нїколи. У стародавнїх хіба піснях видко, що колись гусли були відомі в народї. Пізнїйше цей струмент обладивсь, перфекціювавсь значно і з народньої верстви перейшов у вищу, осьвічену верству, в духовний стан. Серед пан-отців в Україні з початку цього столїття часто можна було подибати гусли, яко струмент покойовий, досить поширений. Гусла замінювали в сїмях духовних осіб сучасні фортепяни. Дорогі в порівнанню до гусел фортепяни в 20-х, 30-х і 40-х роках побіжнього віку були приступні хіба дворянським родинам. Небагаті-ж родини сїльських пан-отців неспроможні були в ті часи придбати фортепяни, а гусла, дешевий — можна сказати струмент — панували по домівках духовеньства в значній мірі.

Пишучому се за дитячих його лїт дуже памятний сїльський піп на Лївобережжі, що́ грав дуже добре на гуслах. Старий тодї вже, але кремезний піп грав [звичайно стоячи] і разом сьпівав під гусла божественні різні сьпіви, народні пісні, по части росийські старомодні романси, хоч правда, дуже мало [це була надзвичайно характерна, своєнародня фіґура. Його так і взивали за очі запорожським попом], грав і до танців чимало мельодий.

В первістній своїй формі гусла є дуже архаічний струмент. Про його буду хіба міг стисло відомости подати, користуючись широкою, науковою вартости працею п. Фамінцина: „Гусли. Русскій народный музыкальный инструментъ“.

Гусла чи гусли є дуже добре знаний і поширений струмент по всїй Славянщині. Тільки під цією назвою по різних славянських землях розуміють й уживають різної масти музичні струменти різних типів, образу, вдач. Gusle, gusla, gusli у великому сербському племени узивають первістний, смиковий, одноструннй струмент, під який вони сьпівають свої юнацькі, героічні пісні. Gosli, housle, husle, husla, gęśli у широкому сьвітї західньої галузї славянської, Чехів, Моравян, Поляків, узиваєть ся скрипка, або скрипкового типу струмент. Зрешти у східних Славян, серед миру українсько-руського, гусла мають образ лежачої, горизонтальної гарфи. Між усїма цими, так далекими по устрою і характері струментами, є одна загальна, найважнїща риса, що усї вони суть струменти струнні.

Гусли, *гусла* — слово це, видима річ, походить від старославянського **гѫсти** = густи, гудїти. Струни, струменти всякі взагалї в народній говірцї, г у д у т ь [hudba — музика по чеському]:

Пливіте г у с л о н ь к и, пливіте
Та жалібненько гудїте! [*Потебня*].

В угорській пісні сьпівець каже подати собі гусла і ясує тее:

Най загуду жалї свої! [*Головацький*].

В далеку старовину слово *гусли* уживало ся, яко загальна збірна назва усяких струнних, музичнїх струментів, подібно як на заходї Европи, у середні віки, узивано всїлякі струнні струменти грецьким словом cythara. В історичнїх памятниках лїтературы слово гусли, каже п. Фамінцин, яко струмент сам по собі, подибаєть ся в першій половинї XVI. віку.

Гусла становить широкий, плескуватий, негрубий ящик. В верхню частину сього ящика вроблена тонка дошка, д е й к а [резонансова], щоб як голоснїще відбивала звука.

Їхали купцї Харківцї,
Стали явора рубати,
Тонкі г у с л о н ь к и тесати. [*Потебня*].

Роблено гусла, як видно, з яворового дерева. В пїснях народнїх любимий епітет гусел — я в о р о в і г у с л а. Епітет цей загальний по всїй Славянщинї. З цього ясно, позаяк явір — дерево [platanus] росте переважно в теплих, південних краях, то родиною гусел треба вважати південну Славянщину, з якої вони поширились і далї на північ.

В Галичинї, де від сусїд, західних Славян, назва гусли перейшла і на смичкові струменти, епітет „гусла яворові“ перейшов на скрипку.

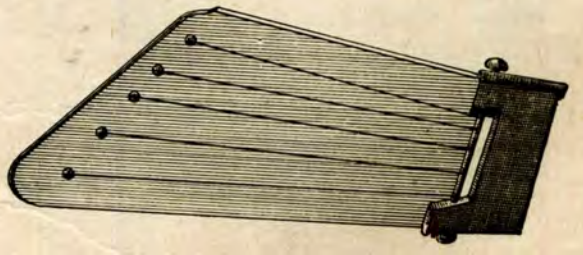
Заграй менї, музиченьку, в я в о р о в і с к р и п к и. [*Головацький*].

Струни до гусел брали ся металеві, яко найгучнїщі. Може бути, що за предавнїх часів уживано струн волосянних [з хінського волоса], льонових [з льону], може те-ж і кишкових Що до кількости струн на гуслах, трудно з певністю сказати. По деяких історичних, старинних сьвідоцтвах можна догадувати ся, що давні гусла мали 7—8 струн, по других 5; взявши на увагу „Слово о полку Ігореві“, можна хиляти ся до гадки, що гусла був струмент многострунний. Боян, прототип епічного сьпівця:

То-ж не десять соколів він *) Він на струни накладав.
Не на лебедїв пускав; І живії струни самі
А свої персти летючі Грали славу тим князям.

[*Переклад М. Максимовича*].

Струни з одного кінця навішували ся петельками на мідяні чи інші шпéники, а другим кінцем намотувались на кілочки, накручувались і підтягувались до певної високости тона. Грали на гуслах сидючи, поклавши струмент на колїна, або на столї.

Нº 5. **Первісні гусла.**

Гусла, в прóтягу більш над 1000 лїт свого істнування [як виводить п. Фамінцин], пережили кілька фаз розвою і перфекції. Найстаріщий нарис первістних гусел знаходить п. Фамінцин на мінятурах до славянської псалтири XIII— XIV. віку.

былъ свидѣтелемъ на псевдо-народномъ митингѣ общества Качковскаго въ Галичѣ, гдѣ въ центрѣ возсѣли отцы Руси и ихъ красавицы, а народъ поставленъ былъ бордюромъ вокругъ, — гдѣ іереи вообразили себя настоящимъ народомъ, а ихъ ораторы по цѣлымъ часамъ занимали собраніе рѣчами на непонятномъ народу языкѣ о мелочныхъ и формальныхъ сюжетахъ, произнесенными съ неестественной деклямаціей, гдѣ народъ не услыхалъ ни одного живаго слова, а тѣмъ болѣе мысли“. („Другъ“, 1876; стор. 80).

[1]) Драгомановъ пише, що вóдставка его вóдъ Киѣвского университету була порѣшена министромъ Толстымъ ще ранѣйше его присутности на вѣчу въ Галичи. („Житє і слово“, I., стор. 289).

[2]) Ось-той комитетъ складавъ ся изъ Тимашева, министра внутрѣшнихъ справъ, Потапова, шефа таємнои полиціѣ, гр. Дм. Толстого, министра народнои освѣты и зъ М. Юзефовича, тайного совѣтника.

*) Роз. Боян — говорить ся в „Слові“.

Далї в книзї Гютрі [1795 р.] про руські старовинности автор книги подає малюнок гусел, котрі становить гусельна дошка і натягнені на їй пять струн. *[Гл. Н⁰ 5. на стор. 211].*

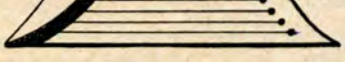
Такі-ж первістного образу гусла описав Фетіс.*) Він каже: Гусла або горізонтальна гарфа удає з себе особливий струмент; складаєть ся він з тонкої ялинової дошки, вробленої до ящика. На дошці натягнено 5 струн в строї: la, ut, mi, sol, la. Гусла тиї, каже він далї, послугують гуслярови тільки для супроводу сьпівок поважних мельодий або танечних пісень.

На гуслах грає [молодець], красно сьпіває. [*Павлї*].

Французький композитор Боальдіє, щó був капельмайстром в Петербурзї в р. 1809, записав цїкавий примір супроводу на гусла до української пісні:

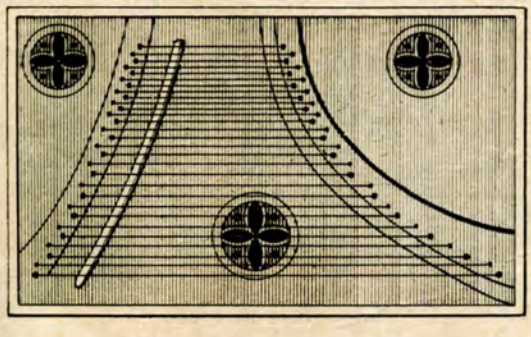

Другою фазою в розвою гусел знаменують ся *гусла-псалтир*, з значно більшим числом струн. Перенесені зі сходу в Европу, гусла-псалтир мали образ трапезиї; в Росиї струмент цей від скошених, заокруглених кутів прибрав форму півкруга, півмісяця.

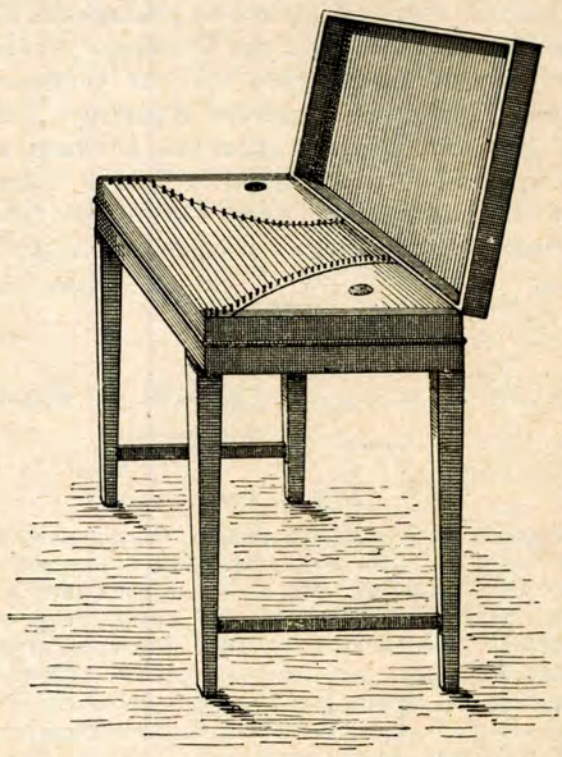

Н⁰ 6. **Трапезийного образу гусла — псалтир XIV. віку, з заокругленими кутами, мало не півокруглі.**

В XVIII. віцї гусли стали мати форму клявіра, тільки без клявішів. Це й єсть остання фаза, найдоскональша в розвою гусел, так звані *клявіровидні гусла*. Трапезийна форма гусел-псалтиря ще тут зостаєть ся, задержуєть ся в рамцї, у котрій лежать струни, але саму цю рамку вкладають в довгастий, плескуватий, чотирокутний ящик. Під струнами, вширш цїлого ящика, простягаєть ся голосна дошка з двома-трьома прорізаними голосниками. Ящик накриваєть ся приробленим на завісах віком і кладеть ся на стіл з 4-ма ніжками.

Н⁰ 6½. **Клавіровидні гусла.**

Н⁰ 7. **Клявіровидні гусла на чотирокутному стільцї.**

Ріґельман в кінцї XVIII. віку писав про міських музиків на Вкраїнї, що вони добре грають на різних струментах, а те-ж і на гуслах. Річ йде тут про гусла останньої фази розвою, *клявіровидні*, котрих форма стала ся певною в другій половинї XVIII. віку. Кулїш в „Зап. о Юж. Руси“ писав в 50 роках, що на гуслах грали до недавна на Україні старосьвіцькі дворяни, а тепер знайти можна гусла хіба у панотців. Він же сьвідчить, що йому раз тільки трапило ся зустріти в 1853 роцї в Золотоношському повітї полтавської ґубернії слїпця-старця з гуслами. Клявіровидні гусла можна й доси денеде знайти, яко реліквиї старосьвіцькі по домівках сїльських попів у Полтавщинї. Але вони, нїмі сьвідки минулого, або поневіряють ся на горищах у поросї, або-ж стоять собі, ялові, по кутках яко мебель. Нащадки сучасні не мають нї охоти, нї кебети до гри на їх.

[Конець буде].

Боян.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

XI. Конґрес інтернациональний лїкарський. [Лист до редактора „Зорі“.]... Як звісно, XI-тий інт. конґрес лїкарський відбув ся в Римі від 29. марта до 5. цьвітня с. р. Про приготованя не буду згадувати; вони були такі горячкові, як се звичайно буває от хоч би вже перед більшими зборами, або перед якою небудь виставою краєвою, а не то що перед пописом всесьвітним, бо таку цїху мав справдї сей конґрес. Треба признати, що Італїяни взагалї, а Римляни ізза себе докладали всїх сил, щоб все випало як найвеличавійше; і справдї їм се удало ся хоч би вже з того згляду, що число адептів „ветхого“ Ескуляпа перевисшало на сім конґресї усї дотеперішні разом взявши, бо як голосять урядово, самих лїкарів з'їхалось до 7.000, а разом з иньшими гостями до „конґресїстів“ приналежними і неприналежними можна приняти на яких 15.000. Що тілько людий сторонських з найдальших частий обох півкуль сьвіта старій і новій Ромі нараз тяжко прийшло ся приместити, се річ ясна, а ще яснїйша, що ізза того були нарiканя, бо „ще ся той не вродив, щоби всїм до-

*) Знаний історик музики.

годив“, а мальконтентів було завсїгди доволї, і буле їх чимало, доки сьвіт стояти ме сьвітом. Очевидно, що дорожня під ту пору настала нечувана, а вже найбільше вихіснували сю для чужинців критичну добу властителї готелїв [albergo]. Вже заздалегідь до Фльоренциї доходили вісти, що кватир в готелях нема, і на телєґрафічні допити за комнатами по декотрих готелях — відповідано неґативно, буцїм то готелї були вже наперед усї замовлені і заняті, як се лучило ся і менї: бо коли я приїхав до Риму, хоч ще був цїлий добрий тиждень до конґресу, то в „Albergo centrale“ здер мене над сподїване il direttore готелю [в Італиї так багацько ріжних директорів, гей би у нас „презесів“] жадаючи 20 лїр [= франків] за саму комнату досить непоказьну, а до того ще аж десь під бантами на 4. чи 5. поверсї. Щоб не ночувати безплатно на „Monte Pincio“ або де іноді, я пристав на разї, а тимчасом пішов на місто глядати мого товариша, що́ сидїв в Римі вже яких два тиждні. Я писав вправдї до него аж дві картки про мій приїзд, тож счудував ся чимало, коли єго на двірци не застав; се стало ся через те, що дверник, відібравши листи, в своїм „неблагоразумію“ вислав їх аж до Праги, відки вони вернули назад до Риму і за тиждень наспіли до адресата, очевидно, коли я вже за се добре відпокутував кишенею. Небавком знайшов я мого товариша і перенїс ся до него, виторгувавши у першого 5 лїр; мене принято під умовою, що через час з'їзду будемо тиснути ся оба в одній комнатї: на тім зискали ми оба, бо і мій товариш був троха в небезпецї. Своєю дорогою я заплатив за тих кілька годин як би за цїлий день в двох готелях, але, як я опісля довідав ся, таке саме лучило ся не одному участникови конґресу, а деякі необачні вийшли ще гірше.

З кождим днем ближше до речинця ставало в Римі чим раз то живійше; наїзд людий сторонських по готелях і домах приватних був незмірний; се було видко по незвичайнім руху по улицях і склепах, по ristorant-ах і каварнях. В Eldorado [властивий приют штук красних] і сусїднім будинку, навмисне на те на борзї збудованім, житє кипіло повною силою. Над'їжджаючі „конґресїсти“ зголошувались по карти членські, вплативши впередше 25. лїр такси. Заплатив і я, хоч і як менї жаль було сеї суми. Кождий, що́ вписав ся, вступав до одної з 9. секций, 38. комітетів занимало ся введенєм в житє з'їзду. Надійшов день 28. марта; на вечер сього дня призначено ricevement, то є прилюдне привитанє гостий. Але о привитаню або о якім небудь принятю і мови бути не могло; шкода особливо пань; вони поприбирались по бальовому, а ту так нарід товпив ся, що і балевим сукням дістало ся добре, а їх властительки певно ніг і боків собі не чули. При тій нагодї можна було чути найріжнороднїйші мови народів з цїлого сьвіта, а тілько нашої не можна було дослухатись, анї добачити нїкого з наших. По просту видано карт може в десятеро більше, ніж в Ельдорадї могло помістити ся, а можна було такожь добачити, як білєтери призволювали деяким людям іти і без білєтів. Тим то зібраний в Ельдорадї нарід сподївав ся чого иньшого, а тут склало ся далеко не те. Тож покидав чим скорше Ельдорадо, та йшов або до Ґамбріна або де по каварнях, щоби гнів свій чим небудь загасити. На тім скінчила ся дїя перша..

Дїя друга розпочала ся д. 29. марта урочистою інавґурациєю в присутности пари королївської у великім театрі п. н. Constanzi, котрий на ту цїль дуже гарно пристроєно. Сей театр не бачив ще певно нїколи тілько тисячий найріжнороднїйшого збору людий що до роду і родоводу, бесїди і одежі, [до знаку був такий натовп, що справдї і шпильки не було де кинути], хіба що недалеко положені руїни прастарого т. з. Colosseum могли-б розповісти дещо більше про колишню свою славу. Не знаю сам, яким способом менї удалось знайти ся поміж самими найвисшими достойниками [в таких злучаях треба собі радити, як хто може] сьвітськими і військовими як сторонськими, так також двором королївським; досить, що я був на самій трибунї головній передовій, де звичайно буває сцена, на яких 5 кроків від королївського престола, що єго заступали два звичайні фотелї, такі, на яких иньші достойники сидїли; тимто міг я дуже добре усе бачити й чути. Перше слово припало п. Crispi-ому, презесови міністрів і президентови конґресу; сей говорив по італїйськи. Другу бесїду мав п. Bacceli, міністер просьвіти і президент „del Consigli“ конґресового; сей говорив по латинї, а обох промови віднесли велике вражінє, бо вони оба звісні з горячого способу промовлюваня, полученого з трафною ґестикуляциєю; може як раз се і причинило ся до такого сильного вражіня, що оба говорили з памяти і вивчили ся добре своїх промов — так єсть, і пп. міністри мусять учити ся, наколи хотять, щоб мали значінє і поважанє. По них промавляли ще президент міста Ruspoli [il Sindaco di Roma], проф. Вірхов [il Presidente dell' ultimo Congresso“]; опісля в порядку альфабетичнім ґенеральний секретар викликував представителїв поодиноких держав і ті будьто в коротких, будьто довших промовах висказували своє т. з. hommage для Італиї і єї володїтеля, для конґресу і Роми разом з єї Римлянами і Італїянами; але бесїди їх були вже тілько більше або менше удатні. З Австриї промавляв професор віденського університету, радник двірський Фоґль; ще єго промова мене обходила, і він говорив дуже добре; але промови иньших, хоч і вони не були для мене байдужні, мене не дуже обходили, бо я рад був розглянути ся добре також поміж присутними, а що очевидно мої очи були звернені найпаче на пару королївську, до сього признаю ся. Король Гумберт стояв „одесную“ королевої в мундурі військовім ґальовім, в стати енерґічній, але не цїлком марсовій, бо крізь наморщене чоло і такі-ж брови, крізь виразисте лице і замашисті вуси пробивала ся якась добрість і радість, мабуть ізза того, що бачив тілько ученних, тілько знатоків штуки лїкарської перед собою зібраних, котрі яко „amici humanitatis“ мали радити над здоровлєм порученої їх опіцї людскости. Мабуть не тілько я, але також всї присутні приглядали ся таки найпильнїйше королевій Марґаретї. Якась любість пробиває ся з єї погідного лиця, котрого голова о русявім волосю убрана простим убранєм в родї невеличкого капелюха, похожого на мужеський; сукня на нїй хоч з дорогої материї, але то-ж саме проста, барви легенько рожевої і тілько у долинї двома рядами коронки шамової брамована; єї обі дами двору були далеко стрійнїйші, але за те й далеко їм до тої принади і уроди, якою визначає ся Марґарета. [Єї інакше й не називають Італїяни, як Margherita; се мабуть ознака великої та щирої любови; при кождій ілюмінациї мусить бути „Margherita“; вона виїжджає кождої днини на прогульку по містї, то на т. з. Corso, то на Monte Pincio, і тодї нема кінця поздоровлюваням і поклонам на всї боки]. Зрештою я не знаю нїчого більше на сю тему писати, бо як звісно і як „horribile exemplum docet“ я ворог роду жіночого. Тож ідїм дальше до опису торжества.

По промовах представників держав відбула ся конституанта „презесів і всяких „віцепрезесів“, почім хто міг, пішов до Ельдорада, приглядатись виставі всяких предметів, як тих, що́ стоять в звязи з терапією, так також річий, що́ з нею не мають зовсїм нїчого спільного, бо от пр. були там і пера сталеві, і я їх купив для мого приятеля калїґрафа; була також і „Münchener Bierhalle“ і таке иньше, про що годї ту розводити ся. Також не вспів би я під першим вражінєм вичислити достотно і всї ті виклади і демонстрациї, які відбували ся в поодиноких секциях; про се можна буде розповісти, як вийде докладне справозданє; я-ж зрештою не фаховий на тім полї; я записав ся тілько длятого, щоб почути або побачити, як то там стоїть справа із гіґієною шкільною. Та як на те годї було дечого путнього доглядїтись. Вправдї я добачив деякий поступ в тім зглядї від остатної вистави всесьвітної в Парижи; але що одна з хвальних Редакций не дозволила менї тодї довести мого опису аж доти, коли-б я міг був висказати мої дотичні спостереженя, то я і тепер дам спокій, а скажу тілько те, що мабуть так ту, як і всюда забувають на звістні всїм слова одного старого і великого мудреця: „mens sana in corpore sano“ [він висказав їх по грецьки], і ще більшого нового учителя, щоб не забувати про малих, а то ачей же і тому, що як виховає ся молоде поколїнє, такими будуть і мужі і старі. Я в тім зглядї зробив своє: подав внесеня секциї гіґієнічній, а що вона з ними зробить, се вже не моя річ і може бути, що через те знов знайде ся дехто тай скаже, се-б то я вдавав ся не в свою річ. Та менї про се байдуже... Я був ще й на викладї Вірхова, на демонстрациї проф. Макса з Кракова, бачив єго атляс ґінекольо-

ґічний, що він дарував клїнїцї римскій; прислухував ся займаючому викладови краківського професора д-ра Ч. Ґлюзїнського, чув також поясненя якогось злучаю з лярінґоскопії звісного львівського лїкаря д-ра Лєслава Ґлюзїнського. [Лїкарі Поляки мали окремий комітет, сим разом вперше на такім всесьвітнім конґресї]. Більше мабуть рідко хто інтересував ся такими відчитами, бо було багато дечого иньшого дуже займаючого, от хоч би для мене те, що стрітив аж ту, до того на поліклїнїцї, аж по 20 лїтах мого дуже доброго колишнього ученика бережанського д-ра Здислава Юхновича Г—ого, що тепер стаціонований аж в Зарі. Яке було наше привитанє і що ми опісля собі розповідали, се вже сюда не належить.

До иньших додатків таких конґресів належали ріжні фестини, ґальові вистави театральні, прогульки, лєнчі (lunch) і т. з. дінери, але вони получені з коштами [дінер 12 фр., а через половину догідне і відповідне місце в театрі (опері) при таких нагодах коштує яких 30 фр., бо крім білєту платить ся ще окремо за вступ 6 фр., а льожі коштують по 100—200 фр.]. Король і королева приймали на Квіриналї, на Капітолю — municipium [за фякра з поліклїнїки треба було платити 1.50 фр., бо о омаїбуси нїхто не постарав ся!, а в термах Каракалї комітет вистави давав лєнч; ту вина і шампани лили ся справдї струями, а крім того можна було підглянути, як деякі пп. сенатори і несенатори забирали з собою на дорогу по фляшцї шампану. Була прогулька до Тівольї [старого Тібур] і до Неаполю, була ілюмінация і Кольосею і старого Форум, колись так галасливого і так бурливого, а нинї так нїмого і спокійного. Розпрощано ся нинї бучно і гучно промовами в поодиноких секциях, найгучнїйше-ж на повнім засїданю з несчисленними „el viva“ в найріжнїйших мовах. А вже-ж навіть трох музик не можна було дочути нинї вечером, в часї походу із смолоскипами, який уряджено на сам конець із Piazza de Popolo здовж Corso, аж ґеть до палати вистави. Такого походу я ще не бачив, хоч бачив вже не одно. Воно то справдї треба було урядити щось і для народу: було-ж ту утїхи чимало із всякого сьвітла, із лямпіонів в видї ріжних цьвітів, величезних фляшок улюбленого вина італїйського Chianti (але се мабуть не те старе вино, про котрого ріжні роди згадує Горацій), були емблєми всїх народів, що вислали своїх заступників, а на самім кінци несено величезну бочку. І отсим походом закінчила ся дія друга.

Дії третьої легко догадати ся, але не легко єї описати. „Конґресїсти“ виїхали з легкими кишенями, лишивши в Римі, після круглого обчисленя, яких 10.000.000 франків.

Рим, д. 5. цьвітня 1894.

Д-р Константин Л.

Споминки про Т. Шевченка. В ґазетї „Волынь“ н-ер 36 з р. 1894 читаємо ось що: Після помершого в тих днях в Н. Новгородї начальника віддїлу казьонної палати К. А. Шредерса, котрий там проживав здавен давно, лишив ся портрет покійного, нарисований Т. Шевченком. Сей портрет з власноручним своїм підписом нарисував поет в 1858 р. в Нижнїм Новгородї, проживаючи у Шредерса. К. А. Шредерс гостив у себе недужого поета тодї, коли Ш - ка пересилали до Оренбурга. У Шредерса прожив поет майже пів року і познакомив ся з письменником П. І. Мельниковим. Ту, в кватирі Шредерса, недужого вигнанця відвідав єго приятель артист Щепкин. До часу побуту Ш—ка у Шредерса відносить ся кілька стихотворів поета, як: „На що минї чорні брови, на що карі очи?“ і инші.

Документи Т. Шевченка. У обивателя одної з станиць війська Донського найшов ся паспорт, формулярний список і деякі невидані твори Т. Ш—ка. Тепер, як звіщає „Приазовскій Край“, властитель книгарнї в Ростові на Дону Т. Романович веде переговори з властителем згаданих документів, щоби купити їх на свою власність. Також артист М. Микєшин обернув ся до Посухова в Ростові з просьбою набути від Т. Романовича документи, що відносять ся до нашого поета.

ФЕЙЛЄТОН.

[Погода і май. Пісні на честь весни. „Чей всї не сядем, щоб на лїрах грати“... Пізнаймо давнїйших писменників! Брак гумору і гумористів. Розбите на прах „Зеркало“. Проклін поета! Нарід польський, що по руськи говорить. Митрополит, що боїть ся о душі своїх вірних. Поклик до орґанїзациї].

Зачну від погоди... Погода — велика добродїйка не лише для засївів по слотах, але й для людий в товаристві, коли нема про що инше балакати... Хоч найшовсь би й инший предмет до говірки, але про не одно треба мовчати, а про не одно пора ще говорити; — лучше почати старими словами пісню про прекрасний май, місяць любови, цьвітів, соловіїв і — весняних сонетів...

Цвитуть знову сади вишневі, хрущі гудуть і як давно листє обгризають, соловії наводять на поетичні душі мелянхолїю і задив мимо того, що в сьпіві їх не чути нїякої нової нути, тілько саму стару осьміяну романтику... Гаї калинові і луги шовкові, ручаї срібноводі і місяць срібнолиций, синїй боз і невинна лелїя, жайворонок у хмарах і деркач в болотї — все те очаровує підростаючих поетів Руси, садовить їх за стіл, вкладає їм перо в руки і каже писати імни на честь чудової весни. Щасливі молоді поети! Хоч може з їх віршів не велика потїха для лїтератури, та яку потїху вони самі мають, коли, як уміють, так славлять ненаглядну богиню весни!...

Май!... „Коли настав чудовий май, садочків розвивання“, тоді й менї пригадались ті несчислені поезиї на честь божественної природи, поезиї друковані і недруковані, що спочивають у теках наших редакторів. Молодий чоловік, з котрого в будуччинї може бути дуже добрий математик, не знаючи, на котру дорогу ступити, висказує свої похвали весні в „поезиї“, формою і думкою не новій, і посилає єї в редакцию. Думає, що єму першому вдалось зложити таку пісню на честь весни, якої ще сьвіт не чував. Не знає, бо не читав тих чудових імнів на честь природи, що вже довгі лїта людий одушевляють і потім дивує ся, чому „хвальна“ редакция не хоче пошанувати єго чутя і поезиї, та не друкує єї. Не знає, що вже у нас сьпівали на ту нуту ріжні сьпіваки, у котрих і голос був гарнїйший і відчуваннє краси більше...

Починати свою письменську дїяльність від писаня поезий — се у нас майже звичай. Д-р Ом. Огоновський, М. Костомарів, М. Драгоманів, Ом. Партицький і богато инших людий, що вславили ся своїми працями научними, починали від поезиї. Так се не провина і не диковина така, як дехто у нас думає, що всякий живий молодий чоловік пише зразу поезиї. Се немов певний знак, що у того чоловіка душа вражлива, котра спочуває всему красному і доброму. Але-ж ті люди звичайно завчасу пізнавали, що, хоч Олїмп дуже знадливий, та їм не долетїти на ту гору; вони брали ся за роботу може менче знадливу, але більше нераз користну, і доказували нею, що не всї потребують на лїрах грати, щоби бути хосенними і славними.

Тимчасом сей приклад старших письменників мало що навчає молодше поколїннє письменників. Правда, що довгі лїта можна шукати своєї дороги і не найти єї, але-ж ся непевність повинна заставити молодих письменників дивити ся троха скептично на свої первоцьвіти, повинна спонукати їх пошукати у старшої ґенерациї поезий на дану тему, а певно найшли би там нераз річи далеко гарнїйші від своїх. Були вже у нас прекрасні поезиї і про любку-вдову і маму-Україну, про чудову весну, про любов і дївчат, про громадську роботу і т. п., так що новійші поезиї мусять, коли не перевисшити давні, то хоч на рівні стояти з ними.

Тимчасом у молодого поколїня можна замітити, що дуже мало обізнане з нашим давнїйшим рухом лїтературним, вже з сего віку, і тому починає часто роботу від тої точки, від котрої починали тому 30 лїт. Годї сей обяв брати зовсїм на карб неуцтва і зарозумілости молодїжи, бо хоч би вона й хотїла пізнати, що наші письменники давнїйше писали, то дуже трудно їй дістати давні видання. Книжки, лїтературні видавництва з перед 20 або 30 лїт стали у нас бібліоґрафічною рідкостию і лише в більших бібліоґеках можна їх запопасти. Видавцї наші не старали ся видавати книжками всї твори кождого лучшого автора, і дійшло до того, що коли хто хоче пізнати якого письменника, то мусить перевертати цїлі гори

видавництв. Чи може хто похвалити ся, що знає так добре всї твори Федьковича, як н. пр. Шевченка?... Коли-б твори Федьковича були вже зібрані разом і видані книжками, то й молоде поколїнє мало би з чого вчити ся, а так де дістане давні видавництва, щоби їх прочитати?... Твори Заревича, Вол. Шашкевича і иншихъ письменників 60-их років майже незнані молодому поколїнню. Пора вже взяти ся до збірного видаваня всїх творів кождого визначнїйшого письменника з давнїйших лїт!

Так от я з погоди і маю зачав, а до чого дійшов! Навчив ся я сего способу писаня від — музиків, що quodlibet-и пишуть... Вони постягають разом кількананайцять сумних і веселих пісень, нераз так неприродно, що там нїякої звязи не найдеш, і сьпівають їх людям. Я замітив, що мимо того такий горох з капустою подобає ся, а коли подобає ся, то єго можна подати і в формі писаній. Починай весело, зійди на поважне, потім знов сьмій ся. Питаю ся раз товариша: — Що порадив би ти менї писати?

— Пиши щось веселого; часи тепер такі смутні, що ґрам гумору більше варт, як кільоґрам поваги.

— Ба! легко радити... А що найдеш у нас відрадного, веселого? Наш українсько-руський гумор має бути славний на весь сьвіт, а кождий „Малорос“ по вдачі своїй має бути гумористом; тимчасом, як прийшло ся „Зеркало“ видавати, то трудно було найти хоч одного сталого веселого помічника-гумориста; — де-ж той гумор подів ся?... Розбило ся „Зеркало“ раз, якось зліпили єго та показували нашій суспільности, котра в нїм бачила дуже часто Нїмців, а не себе. Розбило ся другий раз — знов зліпили єго до купи; та що вже у такім розбитім зеркалї можна було побачити?... Розбило ся ще третій раз — і тепер уже єго нема. Д-р Вичоса, сам нечесаний, пішов на пенсию і дивує ся, як у такій веселій суспільности, як наша, могла впасти гумористична часопись. Чи ми всї такі дуже поважні стали, чи наш славний гумор звів ся нї-на-що?...

Дивиш ся на наші гумористичні видання і думаєш собі: „Як би не політика, то наші гумористи не мали би що писати; а так один дотеп перерабляють 77 разів — ну, і люди тїшать ся“... Нема гумору, нема гумористів — а так би вони придали ся! Там десь котромусь удасть ся сказати дотеп, але саме тодї, коли хоче сказати щось поважного і то в часописи зовсїм негумористичнїй. Поетови Сидорови Р. Пасїчинському так надоїла політика послів-професорів, що він у благороднім завзятю проклинає їх:

Бодай вами, професори, дїтько возив дуби,
Та через вас Русь сьвятую люди взяли в зуби.
Лучше було, професори, учити штубачки,
Як присюди витинати перед свахов рачки.*)

Страшний проклін віщого поета — і коли-б дїтько послухав вп. Сидора Пасїчинського, доля професорів не лиш на земли, де мусять учити штубаків, чужі дїти, але й по смерти була би незавидна. Єсть, правда, в тім богато дотепу, коли уявити собі, як би то нещасні професори переняли на себе ролю коний; але можна сумнївати ся, чи дїтько мав би з них богато хісна, бо певно нї одного дуба не двигнули б... Учити „штубачки“ — далеко лекша і користнїйша річ, і коли-б так професори були давнїйше заняли ся пильно декотрими штубаками, то ми тепер мали би і поетів лучших і поезиї — чемнїйші... Так що-ж? — пропало! Дотепний проклін спонукав перше усьміхнутись, а потім по розвазї плечима здвигнути... Нема з чого тїшити ся!

Що папа римський за порадою свого кардинала-Поляка назвав нас народом польским, лиш не одноязиким, а митрополит Морарію-Андрієвич заказав читати буковинські народно-руські видавництва — тим також годї радувати ся. Що недотепні Поляки римський дотеп приняли за добрий ґріш і щиро врадували ся, що їх нарід за одним махом пера збільшив ся о 20 мілїонів — се може справдї викликати усьміх, як добра анекдота, але може й засмутити, коли подумаєш, як нами всї торгують... Що митрополит Морарію-Андрієвич хоче з нас поробити Румунів — се також дотеп не аби-який, але він може попри усьміх викликати і гнїв, чому кождий має на нас такий вовчий апетит... Ми мусимо бути дуже смачним куском, коли — по словам поета — „Русь сьвятую“ всякий бере в зуби, щоби єї не то обмовити, але таки з'їсти. У Поляків ми Поляки, у Мадярів — Мадяри, у Румунів — Румуни, у Москалїв — Москалї... Що за лихо! що-ж ми є? Нехай уже, ужившись римської теориї, ми є Поляки, Мадяри, Румуни і Москалї заразом, але такі, що уживають своєї мови, якої не мають нї Поляки, нї Мадяри, нї Румуни, нї Москалї. Roma locuta, causa finita... Ми на те годимось; несіть нехай собі острять зуби, а ми робім дальше свою працю для народу, щоби чим скорше наші приятелї втратили на нас апетит...

Все-ж таки анї ся нова теория зі знаної енциклїки папської, анї сей варварський рескрипт буковинського митрополита не дають причини до веселої розмови, хоч би й справдї в наші часи ґрам гумору був більше варт, як кільоґрам поваги... Мимоволї приходить на думку, що тепер ще лиш в одній Галичинї нїхто не відважив ся заказати виразно, читати наші народні видавництва. Впрочім уже всюди, де лиш наш нарід сидить в Европі, рїжні власти старають ся вмовити в него, що він не є тим, чим сам хоче бути. Вийшло таке, що в одній Галичинї мусить бути та фабрика, що має заспокоювати всїх консументів і у себе і поза своїми границями. Коли та фабрика буде зле ведена, вийде велика шкода не лиш для Галичан, але й для наших братів поза Галичиною.

Остатні події політичні у нас застановили людий — і пішов по Галичинї поклик до орґанїзациї. Всї маємо надію, що той поклик не промине так марно, як давнїйші. Так коли заберемо ся до орґанїзациї, не забуваймо і про літературно-наукову працю. У Львові, де є головні товариства руські, після нашого рахунку є всего лише сорок кілька Русинів, на котрих спочиває вся, в більшій части безплатна робота по всїх товариствах. Ті люди не в силї зробити все, що в самім Львові придалось би. Тут провінция мусить перенятн на себе найбільшу частину роботи; дбаючи про економічне піднесенє народу, нехай не забуває і на рух літературно-науковий, закладає бібліотеки провінциальні, кружки літературно-наукові, уряджує відчити, виставн театральні, будить охоту до читання і дбає про те, щоб видавництва наші не банкротували. Така робота належить також до орґанїзациї народної, до котрої тепер політики кличуть. А чей діждемо ся часів, що за добробутом і наш завмерший славний гумор воскресне. Бо тепер... nec locus, ubi humor fuit...

О. М—ей.

*) Гл. „Русское Слово“ ч. 15. з 1894 р.

ЛЇТЕРАТУРА.

Упорядкованє листів Шевченка. Листи Шевченка — се найважнїйший житєписний материял біографічний, і доки вони не видані, біографія Кобзаря — річ не можлива. Ми маємо звістку, що за упорядкованє сего материялу взяв ся наш Вп. письменник Ол. Я. Конiський. Усїх листів досї зібрано трохи не дві сотнї. Листи до р. 1855. уже упорядковані, переписані і до них зроблені коротенькі коментарі. Між зібраними листами Шевченка чимало є таких, що ще не були оголошені; а між тими, що були вже надруковані, доволї таких, що були надруковані з значними пропусками. Книга листів обіймати ме 15—20 аркушів і стане окремим томом творів Шевченка. Упорядкованє, сподївають ся, ще сего року буде доведене до кінця і рукопис буде переданий Вп. Конiським Наук. Товариству ім. Шевченка для видання. Після сего лишить ся ще кілька оповідань Шевченка досї непереложених на мову українсько-руську. Відомо, що з творів Шевченка, писаних мовою московською, до сего часу надруковано в перекладї Вп. Конiського: Княгиня, Варнак і Художник, та є ще недрукований переклад „Музыканта“, зроблений М. І. Мих. Треба неминуче пильновати, щоб переклад Шевченкових оповідань не був що до мови рїжнобарвною мозаїкою; длятого треба, щоб усї ті оповідання були принаймнї зредаґовані одною рукою. Таким чином усїх творів Шевченка буде не менш пяти томів. *Ред.*

ТЕАТР.

Рух наших театрів. Львівський Руський народний театр під управою тов. „Руська Бесїда“ виїхавши з Бродів, давав вистави в Тернополї, відтак в Срию і в Болехові. Тепер гостить в Калуши. — Трупа під управою Мик. Садовського при участи М. Заньковецької грала в Москві; тепер дає вистави в Київі в театрі Соловцова. З нових пес виставить оперету в 3 дїях Ванченка-Писанецького „Запорожський скарб“ [музика Василева-Сьвятошенка“]. — Товариство Оп. Саксаганського

грає в Катеринодарі. — Трупа Мирова-Бедюха гостить в Москві а потім давати ме вистави в містах положених над Волгою. Ся трупа має тепер більше артистів і скріплений хор. — Трупа під управою Пономаренка грає в Владикавказі. — Товариство під орудою Захаренка при участи М. Кропивницького дає вистави в Ростові н. Д. в театрі Любова. — Товариство Науменка грає в Харкові в малім театрі. — Трупа Грицая гостить в Житомирі, в літнім театрі Будзинського. — Товариство Касиненка грає в Одесі. — Трупа Василенка гостить в містах Польщі. — П. Деркач вже вернув в Росию, знов збирає трупу і давати ме вистави в містах Кавказа.

К. В. П—ий.

Нові твори. К. Ванченко-Писанецький написав нову драму в 4 діях під заг. „Чесний Нахман“, з побуту жидів на Україні. Надто на основі оповіданя Ел. Оржешкової під заг. „Dziurdziowie“ зладив драму в 5 діях з прольогом, під заг. „Відьма“, вже затверджену цензурою драматичною. Виставить єї вперше трупа Мирова-Бедюха.

Трупа Грицая пробувала в Херсоні від 13 ст. ст. до 27 ст. ст. лютого. Збори товариства були дуже не великі, а іноді театр просто поступав, так що аж жалко було дивитись. Це вийшло від того, що виконанне першої пєси, котру поставило товариство [„Нещасне коханне“] було далеко гірше, яке доводилось херсонцям бачити в часі побуту трупи Саксаганського. Сподобав ся публіці тільки Грицай, що грав Хому. В кого бувало не спитаєш ся про гру артистів, усяк каже: „Не варт ходити в театр, бо тільки один Грицай справжній талановитий артист, а инші такі, що краще й не дивись би“. Такі нарікання на трупу трохи справедливі, а трохи й ні: опріч Грицая є в трупі сили, та тільки вони не такі замітні, не такі блискучі, як що можна так сказати. Так, наприклад, *Верина*, що виступає в ролях старих жінок, грає правдиво, а іноді й просто гарно, хоча її й не можна, розуміється, порівняти до Затиркевички і навіть до Тобилевички. — *Зиніна* грає молодих дівчат, а іноді молодиць, й нігде правди дїти тільки у деяких ролях грає добре. Головна її вада це те, що вона усї ролї грає на один лад: і голос і рухи в неї скрізь однаковісінькі, сьпіває вона те-ж не дуже то, навіть драматичні місця у неї виходять якось блїдо й мляво. — *Верина* другагарна, танцюриста, та тільки дуже погана акторка, й нам дуже дивно, що їй дають доволї значні ролї, котрі вона так погано виконує, що навіть псує гарне враженне від гри других артистів. Перш усего бачиш у ній панночку, а не те, що вона грає, не просту сїльску дівчину: обходить ся вона зо всїма якось через лад свобідно наче яка опереткова акторка, слова просто не вимовить, а все манєрно .. З артистів-мужчин зараз після Грицая треба постановити д. *Вячеслава Потапенка*. Грає він більше шинкарів, волосних писарів, старшин то що. Грає він дуже натурально, так і чуєш, що над кожним кроком він потрудив ся, усяку ролю продумав й зрозумів, що кожне слово йде в його з душі. Опріч пєси „За друга або Вась та Галя“, д. Потапенко становив й инші свої пєси на тутешній сценї, як, на приклад, „Грішницю“. — *Стодоля* грає молодих парубків-коханців; він грає з запалом, з почуттєм. Йому можна зробити докір, що він у грі копіює Садовського, а окрім того ще й те, що він мабуть придивляєсь до мужичого життя з вікна ваґонів, або на стациях залїзниці, бо мужики в його виходять щось дуже схожі на панів: й хода, й рухи й манєра при розмовах — усе це панське. До сього можна додати, що він дуже погано знає українську мову [напр. з його уст доводилось нам чувати такі слова, як „казалось“, „нахлобучка“ й такі фрази, як: „Я блукав по предмістям і закоулкам Кієва“ („Тарас Бульба“), що вже нїкуди не годить ся]. Цей докір можна опроче зробити не одному лиш Стодолї, а майже всему товариству окрім Грицая та Верини, та це й не дивно, як згадаєш, що товариство грає раз у-раз на півночі в Московщинї й до нас на південь заїздить дуже рідко. — *Ратмірову* найбільше вдають ся ролї веселих жартовливих парубків, а про те він часто береть ся за ролї старих поважних людий. Такі ролї зовсім йому не по вдачі; старі люди виходять з його якісь деревяні, говорять наче самі не свої якимсь грубим голосом... Говорячи про артистів, я забув ся згадати про маленьку дівчинку Яхнівну. Публїка від неї була „без ума“ тай було від чого: Яхнівна наче вродилась на сценї, бо ходить, говорить і сьпіває як у себе вдома. — Власної орхестри товариство не має, а власний хор його дуже не великий; ся обставина й примушує товариство в кожнім містї наймати сьпівцїв з архієрейського хора, семінаристів, то що. Це дуже шкодить справі, бо за короткий час нїяк не можливо вивчити новиків гаразд сьпівати, тим і виходить, що анї одної майже пісьнї не сьпівано до ладу; так і почуваєш, було, слухаючи хора, що усї ці хористи, зібрані на деякий час, скоро покинуть трупу.

Вол. Сн—кий.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Мінералоґія на низші кляси шкіл середних. Учебник А. М. Ломницкого переложив і подекуди доповнив Іван Верхратский. З 66 ритовинами. — Львів, 1894 р. Стор. 96 і 3 нен 8°. Ціна 70 кр.

Дворяньске гнїздище романъ Ивана Тургеньева перекладъ зъ россійского. [Бібліотека найзнам. повєстей „Дѣла“ Томъ XLVIII]. — Львів, 1893 [вийшло в сьвіт в цьвітнї 1894 р.]. 211 і 1 стор. мал. 8°. Ціна 70 кр.

Программа для этнографическаго изслѣдованія народной жизни въ связи съ голодомъ и холерою — М. А. Дикарева. — Катеринодар, 1894 р. 21 стор. 8°.

Galizien, bearbeitet von dem Bureau der k. k. statistischen Central-Commission [Oesterreichische Statistik, XXXIII 11: Berufsstatistik nach der Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1890 in dem im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern]. — Відень, 1894 р. IV і 615 стор. 4° корол Ціна 9 злр. 30 кр.

Dr Fr. R. Kaindl. **Die Erwerbung der Bukowina durch Oesterreich.** Habilitationsvortrag. [Der Buchenwald, Beiträge zur Kunde der Bukowina]. — Чернівці, 1894 р. 25 стор 8°. Ціна 36 кр.

б) періодичні видання.

Правда [1894. Том XXI. Випуск 62. За місяць цьвітень. Стор. 217—280 в 8°]. Зміст: Черкес, обрис Короленка в перекладї Ст. Гречинського. Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка. Російський Банк селянський і єго вага на Україні, В. Ѳ. Вісти: З Полтави, з Херсонщини, з Станїславова. У тюрмі, вірш Петра Шелеста. З грузинських поезий, О. Л—ого. Промова п. Вахнянина в радї державній. Останні вісти. Переписка редакциї і оповіщеня на окладї. Додаток: Замість Передмови [до Овідиєвих Метаморфоз] I—IX і 3 нен. стор. 8'.

Житє і Слово. [1894. Книжка III. За місяцї май і червень. Стор. 321—484 в 8°]. Зміст: Едіп цар, трагедия Софокля. Основи суспільности, повість Ів. Франка. Із Голїстана Сааді, переклад Хв. Кримського. Пісня про Ролянда, переклад В. Щурата. Літературні стремлїня гал. Русинів 1772—1876 Ів. Заневича. Шевченко героєм польскої революцийної легенди, Ів. Франка. Про Румянцівський музей у Москві, Хв. Кримського. Новик, поема Ос Маковея. Спомини про конфедератів, М. Зубрицького. Материяли до істориї українських віршів М. Драгоманова. Із уст народа. А. Пісні [IV. Купала на Волинї, збірка Лесї Українки. VI. Кошут і коштутська війна, Ів Франка]. Критика і бібліоґрафія [VII. Непорозуминя між проф. Огоновським і єго наукою, М. Драгоманова]. Нові книжки: Тихонравовъ-Миллеръ, Великорусскія былины по старымъ записямъ, Хв. Кримського. Поправки і додатки.

Кіевская Старина [1894. Цьвітень. Том 45. Стор. 1—194, 241—256 і 1—20+2 нен. 8°]. Зміст: Воспоминанія Егора Ѳед. Тимковскаго, М. Шугурова. Автобіоґрафія Степана Лук. Геевскаго. Изъ прошлыхъ лѣтъ кіевскаго университета, В. Пискорського. Какой юбилей имѣетъ право праздновать г. Переяславъ Полтавской г.?, А. С. Воспоминанія Іосифа Самчевскаго. Утопленница, Т. Кудринського. Частная переписка Григорія Андр. Полетики. Антонъ Танскій, полковникъ кіевскій. Документы, извѣстія и замѣтки. Бібліоґрафія. Додатки: 1) Дневникъ генер. подск. Як. Марковича. 2) Прошеніе Сотниковъ Черниговскаго полка о зазачьихъ обидахъ, поданное ими Елисаветѣ въ 1744 г. 3) Портрет жінки Палїя. — Оповістки.

СПРОСТОВАНЯ І ПОЯСНЕНЯ.

Лист до ш. редакциї „Зорі“. Покірно прошу ш. редакцию напечатати отсей лист.

В ч. 7-му „Зорі“ с. р. пр. Ом. Огоновський, обговорюючи праці Чубинського, звертаєть ся і до моїх думок про него, высказаних в „Австро-руських споминах“, при чому каже, що я „не проявляв великої симпатиї сему патріотови і „попрікнув“ єго за тее і инше. Д. Огоновський наводить три моїх „попріки“.

Я мушу заявити, що мої думки передані д. Огон—им невірно і по смислу і по букві. Перш усего, скілько менї звісно, Чубинський був заславий в Арх. губ. зовсім не за свої лїберальні [полїтично] думки, а лишень за демократичні [соціяльно] симпатиї, котрі проявив тим, що писав крестиянам одного великого пана-чиновника прошеня до уряду в справах аґрарних. Далї я завше мав до Чуб—ого превелику симпатию, котру і „проявляв“ рецензиями на єго праці в „Вѣст. Европы“, „Rivista Europea“, льондонському „The Athaeneum“ і др., хоч при тому і не зрікав ся і свого права критики В „Австро-руських Споминах“ я говорив не про Чуб—ого особисто, а про цїлий гурт українолюбців 60-х рр. при чому менї не було раціі проявляти які небудь симпатиї, чи антипатиї. Я хотів лишень скоментувати два характерних факти: 1) незгоду між думками сих українолюбців в поезиях і в прозі, і 2) недостачу в них ясних, реально-полїтичних тенденций. „Отзывъ“ 1862 р. напечатаний в „Современной Лѣтописи“ Каткова і підписаний між инчим і Чуб—им, я привів для того, щоб показати, як тодішні київські українофіли навіть рішуче зрікались усяких полїтичних тенденций. Всего менше могло прийти менї на думку попрікати Чуб—ого і єго товаришів по „Отзыву“ за те, що вони в тому „Отзывѣ“ виступали проти тенденций революцийного товариства „Молодая Россія“, бо я сам завше вважав проклямацию „Молодая Россія“ [єдине, чим себе проявило те „товариство“, коли воно дїйсно було] за один з найменше розумних і з найбільше шкодливих плодів рос революцийної преси 1862 - 63 рр, об чім говорив нераз і печатно. — Нарештї я позволю собі виписати кілька характерних слів, котрі пропустив д Ог—ий в цитаті з листу Чуб - ого про єго праці „на сѣверѣ“: „я работалъ на сѣверѣ безъ устали и доказалъ мою любовь русскому народу“.

7. квітня 1894. Софія.*)

М Драгоманов.

*) Сей лист одержав редактор 29 н. ст. квітня с. р.

☛ З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том II-ий, арк. 9-ий.

Редактор части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Осип Маковей.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 10. Р. XV.

1894.

У Львові, дня 15 [27] мая.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі трьох аркушів.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:

З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграниць 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниць 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, вертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

ЖАЛЬ.

ОПОВІДАННЄ ЛЕСЇ УКРАЇНКИ.

[Далї.]

IV.

— Слухай, Sophie! Я тобі давно збираюсь про се сказати, та все якось...

— А що там таке? Ти маєш такий чудний, таємничий вираз! — і Софія при тих словах усьміхнулась.

— Та не то, щоб таємниця якась, а все-ж...

— Та кажи, що там вже таке!

— Бачиш: нам прийдеть ся може ощаднїйше жити.

— А то чому? — запитала Софія, здивовано підвівши брівки.

— Наші грошові справи того вимагають.

— Хіба вони так уже надто погано стоять тиї справи?

— Поки що, то ще не надто погано, але нам слїд ощаднїйше жити, принаймнї хоч який час.

Софія здвигнула плечима і почала дивитись у просторінь.

— Я, здаєть ся, і так живу ощаднїйше, ніж багато инших з нашого стану, але-ж не можна, хотівши бувати в сьвітї і приймати у себе товариство, вбиратись comme une bourgeoise і утримувати свій сальон comme une mansarde!... Я думаю, ви-б самі не хотїли, щоб я замкнулась дома, немов та черниця.

— Та нї, — хто-ж тобі про се говорить? Я зовсім не проти тебе самої се говорив...

Гнат Онишкевич.

— А коли так, то що-ж власне я можу у сих „справах“ порадити?

Князь не знав, що їй відповісти на таке запитанне, і сидїв який час мовчки. Далї він знову несьміло зняв річ:

— Я хотїв тілько сказати, що нам би пора...

— Їхать до баронесси, — перебила Софія, — сподіваюсь — „ощаднїсть“ не перешкодить нам у сьому?

— Але-ж, Sophie...

— Я думаю, нашу розмову ми можем і потім докінчити, а тепер я піду вбиратись, бо й так пізно.

Але князь більш не важив ся кінчати тієї розмови. Софія те-ж не верталась до неї і князь шукав поради між своїми рахунками. Тим часом справи все гіршали, де далї вірителї почали навідуватись частенько.

„Що тут робити? Що робити?“ в роспуцї питав сам себе князь, ходячи шпарко туди й сюди по кімнатї. „Нї, так не можна! Я мушу їхати до Турковського на пораду, — він чоловік сьвідомий, він мусить менї порадити хоч би задля своєї дочки! Не може бути, щоб з моїх домів не було менї користи. Я їду до нього!“... — і князь подав ся було до дверий, але йому на зустріч входив слуга і зараз же подав якийсь лист князеви.

— Поклади на столї! — мовив князь, не глянувши на той лист.

— Ясний пане! Якийсь хлопець приніс сього листа і казав, що пан Турковський просив як найскорійше доручити листа ясному панови.

— Добре, можеш собі йти!

Слуга вийшов. Князь сів і почав пильно читати, зсунувши брови. На лиці видно було дивуване, далі неспокій сливе жах.

Турковський просив у листі вибачення, що не прибув сам до князя, аби розмовити ся з ним особисто. Потім він доносив князеви, що полишає службу через те, що літа й здоровє не дозволяють йому клопотатись такими трудними справами. Далі до листа додані були рахунки плати комірної, яку зміг зібрати Турковський; взагалі плати вийшло дуже мало, але Турковський пояснив се тим, що деякі з комірників давнійш поплатили, з другими знов вийшли якісь „непорозуміння“, до того ремонт потребував немало гроший. В кінці Турковський додавав, що виїзджає в село недавно куплене, — як то відомо князеви — пильні справи того вимагають. Однако пан Турковський сподівав ся, що мати ме ще не раз втіху побачення з князем, хоч до літа се навряд чи буде можливим.

Дочитавши листа, князь устав і міцно задзвонив. Слуга миттю з'явив ся на порозі.

— Де той, що листа приніс? — запитав князь.

— Він пішов, ясний пане, — казав, що відповіди не треба.

— Ти сам занесеш панови Турковському листа.

— Ясний пане, — перебив несьміло слуга, — той хлопець казав, що пана Турковського нема...

— Знаю! Іди собі! — відмовив гнівно князь і слуга зник.

Князь кинувсь на фотель і впав у тяжку задуму. Далі встав і відчинив вікно. Астма душила його. Остатнього часу надто часто вона приступала до нього. Роспука і гнів робили приступ ще тяжчим.

— Стара лисиця той Турковський! А я? Де мої очи були?!... Ах, що робити? Що робити?

— Ясний пане! Зільберштайн і Фліттерґольд просять побачити ся з ясним паном.

— Хай пождуть! — ледве мовив князь, не обертаючись до слуги.

Через хвилину слуга знов увійшов.

— Розовський і Мошицький бажають на одну хвилину побачити ся з ясним паном!

Князь обернувсь і хотів поступити до дверий, але не міг і в знесиллі впав на фотель.

— Клич... пані!... — здавленим голосом вимовив.

Софія стурбована вбігла в кімнату. Схопила за руку князя, раптом збліда і затремтіла.

— Лїкаря! — скрикнула.

Але вже лїкар не приніс ніякої потіхи. Софія — стала вдовою!

Раптова смерть чоловіка вразила її. Так хутко, так несподівано вдовою зостатись! Вона стояла, дивилась непритомно і мов хотіла щось пригадати, щось зрозуміти. „Як се? Що се? Що се буде?“ питав її безпорадний погляд. Раптом погляд її знов упав на мертвого чоловіка, вона затремтіла, неначе від жаху, закрила руками лице і зомліла. Слуги кинулись до неї, подаючи поміч, і потім довго розмовляли між собою і дивували з горя молодої княгині.

Софію занесли в будуар ледве притомну і положили на канапці. Перша її думка, як прийшла вона до тямку, була: „Ах, що буде зо мною?“...

Похорони князя були тихі, не дуже бучні. В сьвітї мало говорили про його смерть, далеко більш говорилось про несподівану руїну його маєтку: „Ce pauvre comte s'etait douc ruiné!“ — говорили одні. „Хто-б міг сподіватись?“ — казали другі. „Ainsi va le monde!“ — додавали инші, а врешті хутко се ні для кого не було більш цїкавим.

V.

Софія сиділа на канапці в чорній жалібній сукні. Вираз єї обличчя не зовсїм відповідав смутковому убранню, — на лиці скорійш дивуваннє видко було, аніж смуток. „Що-ж буде далі?“... — говорив єї погляд.

— Вибачайте, ясна пані! — мовила, увійшовши служниця — єдина, що зосталась при Софії, — вибачайте, там якісь панове бажають бачити ясну паню.

— Я не приймаю нїкого.

— Вони кажуть, що конечне мусять бачитись. Казали, що готові цїлий день ждати.

— Ах, як се нудно! Ну, добре, я вийду.

В сальоні її дожидало троє людий. Елєґантний сальоник певне нїколи не бачив таких гостий. Обличчя тих людий були виразно орієнтального типу, їх чорні, гострі очи пильно оглядали всї річи в кімнатї і немов міряли саму кімнату. Вони стояли тихо і тілько часами мінялись уривчастими швидкими фразами.

— Ну, і довго нам ще ждати? — запитали вони у служниці, кинувши на їх погляд повний призирства.

Вони якось дивно переглянулись при слові „ясна пані“, однак не сказали нїчого. В ту хвилину вступила Софія. Глянувши на тих людий, Софія змінилась на виду: вона відразу догадалась, що то вірителї.

— Чим можу служити? — спитала вона їх трохи непевним голосом.

— Сподіваюсь, що пані відомо, які стосунки мав з нами покійний князь? — замість відповіди спитав Софію один з вірителїв.

— Так, я знаю. Але... ті справи...

— Ми власне прийшли, щоб скінчити з тими справами.

— Але я не знаю достотне тих стосунків, скілько того довгу... і взагалї...

— Ну, ми будем зараз то показувати! — і з тими словами один з вірителїв витяг з кишенї спору пачку векслевих рахунків; потім, бачучи, що Софія не зважуєть ся і взятись до тієї паперуші, додав: — „А от і загальна сума всїх довгів“.

Софія глянула на ту „загальну суму“ і в очах їй блиснула роспука.

— Коли-ж я повинна сеє сплатити? — спитала.

— Зараз! — відказали в один голос вірителї.

— Але-ж... се неможливо! Я не можу сплатити вам такої суми зараз! — тремтячим голосом вимовила Софія.

— То ми будем описувати ваш дім, — спокійно відповіли вірителї. Потім вони перекинулись між собою скількома незрозумілими словами і вийшли з хати, не глянувши на скаменїлу Софію.

Софія стояла нерухомо, безвладно опустивши руки, обличчє єї мало вираз дитячої безпорадности. Але зненацька їй в очех прокинув ся якийсь промінь надії. „Я пішлю телєґраму таткови!“ — пронеслась у неї думка: „Так, він певне може помогти менї! Він мусить помогти!“

Вона швиденько написала скілька слів на клаптику паперу, хутенько вбралась і поїхала сама на телєґраф. Спершу вона нїкого, нїчого не бачила навкруги себе і власні думки снувались без ладу в голові, але потім під впливом ясного, сьвіжого зимового ранку і тієї веселої, гучної юрби, що снувалась бадьорно улицями, думки єї стали спокійнїйші. „Так, так, напевне татко визволить мене з сеї напасти!“ — думала вона і дивилась перед себе з надією.

Вернувшись від телєґрафу до дому, вона застала вже там вірителїв, що похожали по всїх кімнатах певною, вільною походою і наглядали, як описують всї річі. Софію се вразило страшенно. „Вже! Так хутко!... Боже! Куди-ж я подінусь!“ — вона з жахом вибігла знов на улицю. Вона йшла, бігла, сама не знала куди. „Що робити? Поки то прийде відповідь таткова, а тут!... Нї, треба кудись іти, когось порадитись! Кого-ж?... Хіба піти до тітки? Нї, — вона завжди була непривітна до мене, — не піду... До кого-ж я вдам ся?“ Софія спинилась... „Піду до баронесси!“ — несподівано зважила вона. Софія сама не знала, звідки прийшло їй те на думку і чого власне має вона там шукати поради, але не час було розважати над тим. Хутко прийшла до дому баронесси, раптово, порівчасто подзвонила і спитала, чи дома баронесса і чи приймає. Слуга пішов і вернув ся з відповіддю, що баронесса нїкого не приймає. Одначе Софія, мовивши, що конечне мусить бачити баронессу, швидко подалась у кімнати. Не заставши нїкого в сальоні, вона вступила до будуару.

Баронесса була сама в будуарі. Вона сидїла перед коминком на великому, вигідному фотелї; сеє вона дозволяла собі тілько без стороннїх людий, знати-ж було, що вона нїкого не ждала. Сидїла вона, відкинувшись на спинку фотеля, але постать єї була випростана [горбитись вона не звикла]. Вбрана вона була тепло і закутана була в неменше теплім шалї, хоча у кімнатї і так було тепло, а перед коминком навіть гаряче. Очи єї дивились на огонь, на гордому, колись гарному обличчї панувала сувора задума. Від тих дум брови зсунулись, очи дивились надто поважно, а вид здавав ся ще старійшим.

Зненацька увійшла Софія. Баронесса здригнулась і прикро споглянула на Софію.

— Ах, ви так несподївано увійшли! — мовила, ростягаючи слова, то-ж було знаком прикрого настрою.

— Вибачайте, баронессо! — озвалась до неї Софія збентежена. — Я нїколи-б не відважилась турбувати вас, але тепер... в таку хвилину...

— Чим можу служити? — запитала знов так само баронесса.

— Ви знаєте мої нещасні обставини!... Чи сподївалась я, що се так може далеко зайти... Ах, се так несподївано!...

— По части, я думаю, се могло бути сподївано. Певне-ж для вас не були таємницею справи небіжчика вашого мужа: il n'etait pas un richard. Велика шкода, що так сталось ся, але треба було-б завчасу подумати о тім. Il fallût être un peu économes.

— Ох, так!... тодї!... хто-ж знав... Тепер нещастє, така руїна... все описують!... — і Софія слїзми умила ся.

Баронесса насупилась і почала дивитись в другий бік. „Voilà une scène bien bête!“ — думала вона.

— Заспокійтесь, немає чого так надто десперувати, — вдалась вона знов до Софії, — хоч справдї не знаю, чим би могла вам порадити.

Софія трохи стишилась від холодного тону баронесси.

— Я думаю, ви, баронессо, яко давнїй друг князеви, і при тому ваші звязки в сьвітї...

— Що-ж, се тут не поможе! Я не знаю, що́-б вам сказати... Хіба вже при таких обставинах, si votre situation est si extrême, вам прийдеть ся може подумать о місци...

— О якому місци? — запитала Софія.

— О якому небудь обовязку, наприклад — місце ґувернантки...

— Я? за ґувернантку? — перепитала Софія наче непритомно, мов не розуміла значіння річий баронесси.

— Так, за ґувернантку. Врештї ви може й справдї не в станї бути нею, — votre éducation n'est pas si faite. Адже-ж ви певне не можете давати лєкций музики? Ви учились музики?

— Я вчилась тілько сьпіву!... Та нї, се неможливо, я про се не можу навіть думати! — сказала Софія, вставши стурбована, сливе ображена, — не можу, та й не хотїла-б!

— Ну, в такім разї, коли ви не можете бути за ґувернантку, — провадила далї баронессла байдужим голосом, не зважаючи на турботу Софії, — то в такім разї вам прийдеть ся хіба шукати місця компаньонки, се не потребує великої едукації. Та от наприклад, — я їду хутко на води за границю і власне бажала би мати при собі яку особу pour la compagnie. При ваших крайних обставинах...

— Так, мої обставини лихі, але врештї не такі вже крайні. Я післала телєґраму до батька і хутко збираю ся їхати сама.

— А, коли так!... — баронесса те-ж встала з фотеля, — бувайте здорові! — і вона подала руку Софії, що́ рушила до неї прощатись.

— Одначе радила-б вам подумати... — додала баронесса, коли Софія вже зовсїм відходила.

— Спасибі! Adieu! Сьогодня я їду до батька! — і Софія вийшла з будуару.

VI.

Пан і панї Турковські сидїли собі самі в своїй сїльській господї. В цїлому домі було тихо і якось самотно, бо й не було в ньому нїкого, окрім старих, навіть Надї не було, вона зісталась в місті в інститутї.

Обоє старі сидїли мовчки, панї плела панчоху, пан читав якусь ґазету.

— Слухай но, — щось нїби заїхало до двору! — зненацька обізвалась панї до чоловіка.

— Хто-ж би то? — пан Турковський встав і хотїв вийти подивитись.

Коли се якась постать жіноча швидко вбігла в хату і кинулась до панї Турковської.

— Софійко! Се ти? — скрикнули разом батько й мати, — так несподївано!

— Ах, мамочко! — і Софія заридала, припавши на плече матері.

— Що тобі, моя Софійко? — заспокій ся, на Бога!

— Ви одержали мою телєґраму? — спитала Софія, трохи заспокоївшись, — ви знаєте моє лихо?

— Знаємо, знаємо, але що-ж мали робити? Чим же ми могли тобі порадити? — Далї, трохи згодом, мати додала: — а що-ж ти думаєш тепер робити?

Софія з дивом глянула на матїр.

— Що-ж? я не знаю!...

— Ну, потім вже про те подумаєм, а тепер ти, Софійко, либонь втомила ся з дороги, відпочинь!

Софія пішла з матїрю в другу хату. Хата нагадала Софії власну єї хату, що вона жила панною. І сьвічадо те саме і постанова.

— А де-ж Надя й Павлусь? — згадала Софія.

— Вона в місті, в інститутї, а Павлусь в ґімназиї. Де-ж їх тут тримати? Яку можуть вони осягнути едукацию і карієру в сїй глушинї? Се тілько для нас старих добре. Нам уже що́! — аби спокій!

Слово „глушина“ вразило Софію прикро.

Панї Турковська пішла наглянути, як і куди будуть зносити річи Софії.

— А тобі я радила-б заснути трохи: ти така здорожена та зжурена, — мовила вона дочцї, відходячи.

Софія не думала спати лягати. Приступила до вікна і стала дивитись. Вікно виходило в садок, садок був невеличкий, але в ньому було скілька старих дерев, що́ стояли, сумно схиливши віти під тяжким навісом снїгу. За садком видко було чиюсь хатину стареньку, снїгові намети підходили їй аж попід віконечка. Далї видко було улицю і громадську криницю з журавлем високим. По той бік улицї стояла церковця з зеленим дахом, і навколо неї мріли крізь туман зимовий похилі хрести на сїльському цвинтарі. На улицї не було нїякого руху, тілько часом яка молодиця прийде по воду до криницї, тихо, риплячи, нахилить ся журавель, потім знов випростаєть ся, і знов улиця самотна. В близьких хатах ще не сьвітилось, хоч на дворі вже смеркало.

„Правдива глушина́!“ подумала Софія, відступила від вікна і вийшла геть з хати...

Скілько жила Софія на селї, то більш не задивлялась на той краєвид.

— Слухай, Софійко, мовила їй мати через скілька день, — одначе, як же ти думаєш далї бути?

Тепер се питанє не здивувало Софії.

— Не знаю! треба щось думати, — відповіла, — звісно, що тут я нїчого не діждусь.

— Хто його зна! — вкинув пан Турковський, — і лихо знало того князя, що він так хутко вмре! Ну, хоч він і старий був, а все-ж міг би ще жити. І де він свої грошї подів? Здаєть ся-ж, мав і доми і маєтки...

— Та що вже там! — з досадою мовила Софія, — тому нїчого не порадиш. Треба — що менї тепер почати, бо що-ж: от я прожила тиждень, проживу ще тиждень, а далї що?

— Та що-ж, Софійко, — відмовив знов Турковський, — тобі треба вдруге заміж вийти, тай годї! Ще-ж не нажилась за князем, то може наживеш ся за ґрафом! Ти ще молода, не вік же тобі зоставатись удовою.

— Заміж! Цїкава, за кого-б то я тут могла вийти заміж?

— Ну, — за кого! звісно, так хутко не може нїхто знайтись, але поживеш, пождеш...

— Ждати! Тай що-ж я діжду ся? Я здаєть ся усїх тут у вас бачила, кого могла побачити.

*

На тім розмова кінчилась. Софія пішла у свою кімнату, сїла й задумалась. Не в перший раз була між ними така розмова. „Мама правду каже: я мушу думати щось, бо тут жити я не можу, — з самої нудьги можна пропасти! Сумно, глухо!... Татко каже: заміж. Але хто-ж справдї тут єсть? Хіба той відставний майор, що́ то приходить до татка, і кожний раз такого диму з тютюну напустить на всю хату, що я аж млїю? Або той акцизник, що тілько й мови у нього про собаки та про горілку? Фе! аж бридко!... А з путнїх людий хто-ж мене тут знайде? Та й де-б він тут узяв ся!“...

Тут увійшла мати і торкнула Софію за плече.

— Софійко, там пан Шпачинський приїхав. Може вийдеш.

— Нї! По що маю виходити? Що я з ним говорити му? Про карти, про коні, чи про ярмарки?...

— Але що-ж ти всїх цураєш ся? Не можна так, — що-ж з того буде, як ти будеш ховатись від усїх?

— А що-ж з того, як буду виходити?

— Ну, все-ж! роздивиш ся на людий. Сама-ж нарікаєш, говориш: нудьга, глушина!

— Хіба-ж не правда?... Що-ж менї ваші люди помогжуть?

— Бачиш, Софійко, як що не хочеш вік бути вдовою, то треба щось думати. Удруге трудно сподїватись такої партиї, як покійний князь, — тепер і аристократи дивлять ся за віном, а твій титул тут не багато поможе.

— Та що-ж? — невже менї за якого небудь Шпачинського йти?!... Волїла-б уже згинути у сїй глушинї. От подумаєш — партия!

Панї Турковська подалась до дверий.

— То не вийдеш? — спитала.

— Нї!

Панї Турковська вийшла до гостя сама.

Софія почала турботно ходити по хатї. „Нї, мушу сама собі ради шукати!“ розважала вона: „Перш усього треба вирвати ся з сїєї глушини, — що́ справдї? Якої долї я можу тут сподїватись? Треба в ширший сьвіт, там може знов у люди вийду. А нї, то хоч знати му, що не заснидїла я у Ведмежому Кутї [от іще назва!], не поховала себе живою!“...

У вечері за чаєм Софія мала зважливий вираз лиця. Знати, що вона мала щось на думцї, і от-от хтїла вимовити його.

— Знаєте що, тату? — обізвалась вона зненацька, — я хутко поїду від вас.

— Що ти кажеш? Куди? — запитали батько й мати в один голос.

— Знов у місто. Що-ж я тут робити му? Нїчого я тут не діждусь, а тілько зануджу ся марне. Я тілько вам тут заваджаю.

— Ну, се пусте!... тілько вже, коли ти думаєш, що тута марне час уводиш, то звичайне... Але що-ж ти робити меш в містї? Де ти подінеш ся?

— Де? Коли вже інакше не можна, то мушу стати десь на службу.

— Ти — на службу? Подумай, що ти кажеш!

— Ну, а що-ж, що-ж маю робити? У містї я хоч можу мати надїю на лїпше, там хоч людий бачити му, сьвіт, нудьги тутешньої збуду ся! Тай невже я на віки йду в службу? і я-ж вільна, яку хочу, службу вибрати.

— Ба, уважай сама — ти вже не дитина... Тілько, як же так їхати? Треба-б щось певного знати, бо де-ж так відразу можна службу знайти?

— О я об тім не журю ся! Мене одна баронесса запрошувала за компаньонку до себе, ще тодї, як я мала до вас їхати. Аби моя хіть!

— Хіба ти хочеш їхати до неї?

— Я мушу їхати до неї.

Батько й мати не затримували довго дочки. Другого-ж таки дня Софія почала збиратись, а за три днї була вже в містї. Першого дня вона вдалась до баронесси.

— А, се ви!... — мовила на витаннє баронесса і ледве примітний посьміх чув ся в тих словах.

— Так. Я роздумалась, порадила ся з родиною і зважила, що можу прийняти ваші запросини.

— Се добре, бо я от хутко виїзджаю за границю. Як би ви трохи спізнились, то-б не застали мене. Як що ви стаєте у мене, то збирайтесь у дорогу.

— Я готова.

— Коли можете переїхати до мене?

— Хоч зараз.

— То переїздїть. Тодї поговоримо про всї умови. Поможете менї збиратись.

— Добре. Я зараз переїду.

От Софія і в баронесси. На службі!... Відразу мусить взятись до роботи: треба вкладати річи баронесси, — хутко виїздити. Софія пішла до будуару, аби взяти деякі річи потрібні в дорозї. Ступивши на поріг, вона спинила ся нагле і відкинула ся цїлою постаттю, немов углядїла щось дивне чи страшне.

— Боже, моя канапка!... — скрикнула вона стиха, але спотвореним голосом.

Так, у кутку в будуарі стояла єї рожева канапка. Софія стала і з жалем дивилась на тую канапку... Коли се з другої хати почув ся голос баронесси: eh bien!...

Софія кинулась, хутко пройшла по будуарі, і, зітхнувши, взялась до роботи. Знайшла несесер баронессин і почала вкладати у нього різні „найпотрібнїйші“ дрібязки. З нервовим поспіхом поралась вона, хутко справилась і, віддавши несесер служниці, пішла в свою кімнату. Там вона заломила руки і заридала: „Ах яка се мука, бачити свою колишню найдорожчу річ т е п е р!... Як сей будуар похожий до мого... Ох, коли-б вже скорійше виїхати звідси, чи що!“... Софія мусїла знов іти вкладатись. За роботою вона в думцї борола ся з своїм жалем: „Ну, що-ж, поїду за границю, нїчого сього бачити не буду. Може-ж менї там ще й добре буде. Все-ж буду людий бачити, не буде часу журити ся... А може там і доля знайдеть ся“...

За день, за два все було влагоджено, і рушили в дорогу.

„Богу дякувати! Хоч далї від сього міста!... — думала Софія: „Хоч мене жаль той гризти не буде!“ — Шкода́, — жаль не зістав ся у рідному містї.

VII.

Швидко, швидко летить поїзд! Красні краєвиди мов у снї зміняють ся. Високі гори, квітчасті долини, швидкі річки — все так швидко повстає і зникає, немов у тій казцї, що то від помаху чарівної хусточки вставали й гинули гори та долини. Далї почали ся великі, темні луги. Струнки високі дерева снують ся перед очима, неначе водять який чарівний танок. Он веселеє коло молодих сосонок, — як чудово грає між ними багряний промінь західного сонця!

Софія стоїть у ваґонї першої кляси і дивить ся у вікно так пильно, насупивши брови. Єї не чарують роскішні картини, будять вони в серцї жаль пекучий! „Тут я проїздила тодї!“ пригадує вона: „Князь казав менї: Як будеш проїздити вдруге сею стороною, то пригадуй містини знаємі... Пригадую, пригадую!“...

— Sophie, зачиніть вікно, — протяг! — обізвалась баронесса, лежачи в другому кутку ваґона, — поки доїду до тих вод, то зовсїм розхорую ся!

Софія закусила губу і ще більш насупила ся, однак причинила вікно. Стала знов і дивилась та поринала у спогадах.

— Sophie, подайте несесер! — знов баронесса озвалась.

Софія не чула того. „Тут я згубила тодї свою обручку. Я так за нею журилась, а князь казав: не журись, не варт, кращу куплю. У Відні купив менї обручку; ох, де вона тепер? Нема, та й на щоб здала ся!...

— Подайте менї несесер! — гукнула баронесса. — Що се з вами сьогодня робить ся? Нїчого не чуєте!... Чи мушу сама встати?

Софія мовчки подала баронессї жадану річ і подала ся знов до вікна.

— Годї вже вам там стояти. Збирайте краще всї річи, щоб чого не забутись, бо хутко нам треба буде виходити. Чуєте?

— Зараз! — і Софія почала раптово збирати та складати різні дрібязки, що порозкидала баронесса навколо себе.

Случайні сьвідки. [З картини О. Їеблєра].

Став поїзд. Усї рушили до двірця. Софія вела баронессу під руку, бо та казала, що їй голова морочить ся після їзди. У другій руцї Софія несла несесер та коробку з капелюхом, носильщики несли за ними силу коробочок, пакуночків і всякої всячини. „Ах, мій Боже! Лїзе, як той слимак!“ — думала Софія, ведучи свою паню. Їй було сором і вона не сьміла звести очий на юрбу людий подорожніх.

В дамській кімнатї баронесса безвладно опустилась на канапу.

— Дайте менї спірту! — мовила вона до Софії слабим голосом.

Софія кинулась до несесеру, подивилась там, потім пошукала у саквояжі і там не знайшла спірту. Вона стурбовано глянула на баронессу.

— Вибачайте! при нас нема спіршу, — мовила тихо.

— А де-ж? — запитала баронесса голоснїйше і трохи вже прикро.

— Я вложила його в скриню, — ще тихше відповіла Софія.

— Сього тілько не доставало!... І про що ви думаєте? Скажіть менї, нащо у вас голова на плечах? C'est une affreuse négligeance!... Принесїть води.

Несучи воду, Софія глянула у бік і побачила двох панночок, що́ дивились просто на неї, одна усьміхаючись, а друга журливо. Софія счервонїлась і сльози стали їй в очех.

— Ідїть, влагодьте, щоб ми могли швидче їхати до готелю, — мовила баронесса, не глянувши на неї.

Софія пішла. Їй уперше приходилось клопотати ся подорожнїми справами, однак якось то влагодила все і рушили до готелю. В готелї баронесса лягла в ліжко, а Софії казала вийняти зараз же все зо скринї і знайти спірт. Була то справа досить довга.

— Тепер можете йти. Поставте спірт біля мене. Вкрийте мене лїпше, тут холодно. Ах, як ви се незручно робите! Добре вже. Не забудьте-ж: ми завтра рано далї їдем, — щоб не спізнитись. Щоб усе було на місци.

Софія пішла в свою хату, але спати ще не лягала. Після всїх турбот вона не могла хутко заснути. Сїла до стола і почала писати лист:

Дорога мамо!

Правду кажучи, нїчого писати тепера, бо ми ще не доїхали до тих вод. Але я хочу подїлити ся з вами своїм жалем. Менї здаєть ся, що гірше, як менї тепер, то вже не може бути. Здумайте собі: я ще не побула й пів місяця у баронесси, а скілько прикрости завдала вона менї! Боже, що-ж то буде далї!... Сьогодня я цїлу дорогу стояла край вікна, дивилась та спогадувала колишні часи. Чи давно те було? Менї здаєть ся, що та шлюбна подорож давно-давно минула, але я памятаю кожну дрібницю з того часу. Цїлий день я рвала собі серце тими спогадами: тілько що заспокоюсь трохи, зараз якась дрібниця збудить знов мої спогади, і так менї жаль стане! Ох, здаєть ся краще було-б, як би я була теє все на віки забула!... Баронесса вередує без перестанку. Сьогодня менї на цїлий дворець сорому наробила: привселюдно пекла мене за якийсь нїкчемний спірт. Ще менї тиї спірти, та оцти, та еліксіри! Все то вона, бачте, свою вдачу показує: має des nerfs dérangés! А гризти та каприсувати нерви не заважають. Здаєть ся, могла-б подумать, що не тілько вона має нерви. Вона так зо мною обходить ся, наче-б я зроду була єї слуга: те подай, те принеси, того не забудь! Як я з тим клопотом справляюсь — і сама не знаю! Сьогодня мусїла із єї пакунками носитись, і кариту наймати, і в готелї розкладатись, — не знаю, де в мене сили на те все стало. Втомлена, змучена, я ще мусїла їй той спірт зо дна скринї добувати. Боже, чи я коли думала, що та скваснїла стара кокетка буде надо мною вередувати? Не можу я з сим помиритись і буду старатись, як можна скорійше вирвати ся з сеї бридкої служби. Побачу, як менї пощастить на водах, може там краще буде, там повинно бути весело: на заграничних водах повинно бути весело, там не буває нудно. Потім ми поїдемо и Париж. Я вже готова багато витерпіти, аби тілько побачити Париж! Ви знаєте, що менї так і не прийшлось бути в Парижі; я так жалувала! Аж ось коли побачу його! Не сподївалась... Тілько й потїша мене надія, що не довго буду у баронесси, що може вернеть ся до мене доля. Сьогодня маю нерви роздражнені і через те менї все видаєть ся сумнїйше. Побачу, як далї буде. Писати му вам про все, що буде зо мною. Пишіть і ви до мене частїйш. Не забувайте

вашу бідну дочку Софію.

VIII.

Подорож скінчена. Баронесса та Софія зажили на який час досить спокійно (надто спокійно! — думала Софія). Справа з лїкарями скінчилась, курация пішла звичайним ходом.

— Ma chére amie! — сказала баронесса до Софії зараз по візитї лїкаря, що́ таки частенько навідував її, — прошу вас, памятайте про мої лїки, порошки та води. Ви чули, як говорив лїкар, коли й що треба заживати. Я власне кажу, щоб ви памятали. Je suis si distraite maintenant! а тим часом найменше занедбаннє може багато зашкодити моєму здоровю.

„То сама-б уже й дбала про нього!“ подумала Софія.

— Чи бажаєте зараз іти до купелї? — спитала вона баронесси.

— Не бажаю, а мушу. Я завжди в одну пору ходити му до купелї. Прошу памятати сеє. Ідїть, приготуйте все, що треба.

За годину Софія і баронесса вийшли до купелї стежкою парку, що́ був насаджений навколо готелю для слабих, де жила баронесса. Софія вела баронессу під руку, а в другій мала кошик з річами потрібними при купелї. Се був той самий несесер, що́ завдав Софії вже немало прикрости, тим вона його дуже ненавиділа; до того ще він мав таки неестетичний вигляд: був за малий, через те в ньому ледве зміщались простирала і випирали ся, ясно білїючи на темному трохи злинялому оксамитї того несесеру. Але баронесса любила його і не могла обійтись без нього, дарма, що він немодного фасону і злинялої барви. Либонь то був який souvenir!

— Як ви хутко йдете! — обізвалась баронесса.

„Ще й то хутко!“ подумала Софія: „Ах, а тут менї ще сей проклятий кіш! Чи є що сьмішнїйше від мене в сю хвилину?... Чом я хоч вуаля не надїла, — так і вийшла на сьміх людський!“ Вона спинилась і силкувалась поправити як небудь одною рукою „теє нещасливе простирало“.

— Ну, що-ж ви вже зовсїм стали? Est ce que je dois être rôtie?

— Ви-ж казали тихше йти.

— Іти, але не стояти!

Софія мовчки подалась далї.

Ось вони стали перед понурою нудною будовою, де були купелї.

— Sophie, поки я буду купатись, підїть, куплть менї тієї води, що лїкар сьогодня казав. Та глядїть, не баріть ся, бо нема гірше, як отут ждати.

— Добре, — відповіла Софія, а тим часом подумала: „От ще нова потїха! Ще тую воду волочити му! Не досить простирала!“

Заклад мінеральних вод був не дуже далеко, йти було не довго, але не конче приємно — спека була чимала!

„Ах, яка се мука!“ стогнала Софія в думцї: Ще-ж се тілько початок мого лиха! Ще три місяцї мати му сюю приємність!“

Вернулась вона з водами ще завчасу і мала ще довгенько ждати на баронессу. Вона сїла на лавцї під якимсь кущиком, що́ посаджений був нїби для затїнку. Навколо скрізь був жовтий сипкий пісок і всї ростини були тонкі та хворі, немов їх якась гірка туга зсушила. З купелевої будови насувались душні хмарища чорного диму і з ними доносив ся пах якихсь лїків та есенций, пах властивий усїм будинкам для слабих.

Стежкою раз-у-раз проходили пани, а найбільш панї в туалєтах легких ораннїх, досить штучних, хто-б сказав, навіть надто штучних, але на порядних водах завжди так ведеть ся, бо поміж люди йти опудалом не подобає й слабим.

[Далї буде].

ЗАПОРОЖЕЦЬ НАД КОНЕМ.

Плине сонце над Орелю
І в водї її горить;
Вітер тирсу колихає,
З дерезою гомонить.
На степу пекельна спека;
З неба жарить, як огнем;
Серед шляху похилив ся
Запорожець над конем.
На йому жупан шовковий,
Пояс в золотї повис.
Кармазинові вильоти,
В дорогій оправі спис.
Вірний огир ледве дише:
Зна, що згинути пора,
І померклими очима
На вояку позира.
Зроду бравий Запорожець
Нї сльозинки не пролив;
А тепер стоїть понурий, —
Вид його затуманїв;
Вдарив ратищем у землю,
Та й говорить він коню:
„Винїс ти мене на волю
Із пекельного огню!
Анї милої родини,
Анї брата я не знав:
В Дикім-Полї на роздоллї
Я тебе за брата мав.
Підійми ся, вдар копи́том,
Все моє собі візьми:
Дорогі мої одежі,
Казани мої з грішми́.
Розпусти по вітру гриву,
Понеси ся з козаком
Шляхом, балками, степами,
Непроходним байраком!“
Але огир ледве дише,
Зна, що згинути пора,
І померклими очима
На вояку позира...

Яків Щоголїв.

З ВЕСНЯНИХ ДНЇВ.

I.

Зівяле листє на весні
Марне, сухе, пожовкле —
Се образ мій: в житя огнї
Спалились крилонька буйні
І струни серця вмовкли.
Зелене листє в осени,
Здорове, сьвіже, красне —
Се образ мій: весь чар весни
Пропав, пожовкли ясні сни,
Лиш жар давний не гасне.

В Коб. 5 мая 1893.

II.

Весно, і доки-ж бо ще та хімера,
Доки тревати муть жарти твої?
Сонцем-теплом усьміхалась ти вчера,
Нинї вже холодом гадї-змиї
Дишеш на засїви, цьвіти, гаї.
Весно, і доки-ж бо ще та хімера,
Доки тревати муть жарти твої?
Вчера я в лїсї гуляв. Сизопера
Пташка-зазуля кувала менї
Довгі лїта і я радий був вчера,
Радий, як дїти лиш раді весні.
Нинї все щезло, мов привид у снї...
Весно, і доки-ж бо ще та хімера,
Доки тревати муть жарти грізні?

В Коб. 6 мая 1893.

Василь Щурат.

ВЕЧІРНОЮ ГОДИНОЮ.

Нарис Евґенії Ярошинської.

Вечірний сумрак розстелив ся по малій, досить гарно хоч поєдинчо умебльованій комнатї, де при вікні сидїла молода жінка. Їй видко приємно було, що в хатї стало темнїйше, бо відгортаючи буйне чорне волосє з чола сказала тихо до себе:

— Добре, що вже вечерiє; тепер Олекса не побачить моїх заплаканих очий...

Лице молодої жінки було гарне, лиш видко було по нїм слїди турботи і сердечних мук. В гарних, чорних очах пробивалась туга і якась апатична безнадійність.

Двері від комнати відчинились і висока мужеська постать гарного зросту станула на порозї.

Жінка при вікнї анї ворухнулась; мужчина глянув на неї і сїв недбало на маленький стільчик, що́ стояв проти дверець від печі. Сївши, підпер лице рукою і затопив взір в огнї, що́ горів у печі. Огонь осьвічував єго лице, котре було чудової вроди. Довге золотої барви волосє спадало на високе, біле чоло і відповідало дуже добре до темних, великих очий. Рівний, подовгуватий нiс був немов вирізьблений долотом грецького майстра. Повні, червоні уста були здає ся лиш на те, щоби говорити солодкі слова і завертати голови жінкам. Але помимо тої краси робило цїле обличчє молодого мужчини якесь дивне, немиле вражінє; найбільше причинялись до сего вражіня саркастичний усьміх і нервовий неспокій, що́ осїли на устах і лицю сего красавця.

— Маню! — обізвав ся він по довгій хвилї мовчаня.

Жінка і не рушилась.

— Маню! — повторив вже нїжним тоном.

— Чого хочеш, Олексо? — відповіла тремтячим голосом жінка.

— Скажи менї, чого то в нас так нудно, так дуже, дуже нудно?

— Чи я знаю, чому тобі нудно.

— Давно ти відгадувала усї мої думки, — сказав Олекса іронїчно, — та на усї мої питаня знала дати відповідь, чому-ж тепер нї?

— Бо давно ти не завдавав менї таких дивних питань.

— Еге, значить суджена завсїгди мудрійша, як жінка, — сказав Олекса і встав з стільчика.

Маня не відповідала, лише спустила голову ще низше на груди.

Олекса сїв знов і почав відгортати з чола своє довге волосє.

— Заграй менї що, Маню, — сказав по хвилї байдужним голосом.

— На що, абись казав, що жінка не потрафить так грати, як суджена.

Олекса засьміяв ся якось судорожно.

— Славно, Маню, я бачу, що й ти зачинаєш бути трохи сентиментальною, але я тебе прошу: заграй.

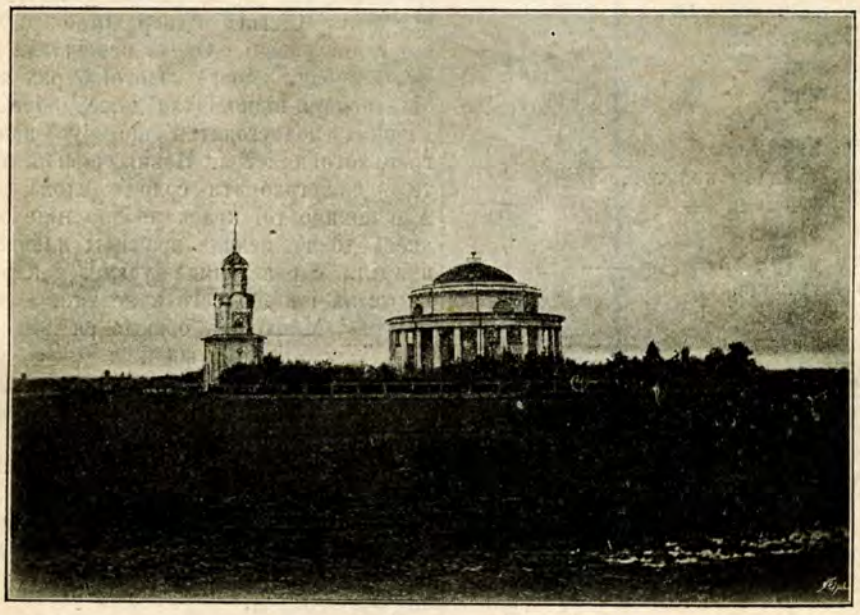
— Що-ж тобі грати, може яку твою композицию?

— Лиши мене з тим дрантєм, грай щось такого, щоби нерви розбурхало.

Молода жінка сїла за фортепян. Зпід єї нїжних пальчиків полились веселі, гучні тони, але за часочок перейшли вони в сумну мельодию народної пісні...

Маня опустила руки, сперла голову о фортепян і почала гірко плакати. Перед єї очима стала минувшість і теперішність; порівнуючи одну з другою, Маня розплакалась, згадавши колишнє. Вона бачила себе молоденькою ще панною, одїтою в біленьку сукню, як сидїла у великій рясно осьвітленій салї за фортепяном, перед численно зібраною публїкою. Був се вечерок в память славного поета, в честь котрого

оден молодий композитор написав чудовий марш, що вона єго саме виконувала. Скінчивши грати почула молода дівчина гримкі оплески і крики: „Слава, слава молодому композиторови!“ За хвильку появив ся на естраді молодий хлопець, котрий публіці за єї окліки чемно уклонив ся. Маня глянула на нього і від тої хвилі єї доля рішилась; вона не могла відірвати своїх очий від лиця молодого композитора; він здавав ся їй якоюсь вищою, ідеальною істотою. Коли-ж він до неї заговорив, дякуючи за зрозуміне і прехороше виконанє єго твору, вона цїла затремтїла, а горяча краска облила єї лице. По концерті наступили танці, котрі тревали цїлу ніч. Найбільшу частину свого часу посьвятив молодий композитор гарній інтерпретаторці свого твору, танцюючи з нею, говорячи і жартуючи. З часом завязались межи ними сердечні відносини, що скінчились заручинами. Родичі Мані не мали нїчо проти вінчаня своєї дочки з молодим композитором, лише відклали вінчанє до того часу, коли він займе яке становище в суспільности. Молоді мало о се дбали, їм досить було, що теперішність до них належала, про будуччину було їм байдуже. Олекса мав, правда, надію на вигідне становище в суспільности, бо попри музику слухав ще і унїверситетських наук, але ще богато часу дїлило єго від кінця студий. По трьох лїтах заручин побачила Маня, що Олекса став супроти неї мов не свій; якийсь неспокій зачав ся пробивати в єго поведеню з нею. Він вже не називав єї своєю музою, як до тепер, не говорив тих палких, любовних речий. Єго слава, яко композитора, розійшла ся між тим по цїлім краю; всюда говорили про нього з великим поважанєм, вїщуючи єму славну будуччину. Але се єго не тїшило, бо і цїле житє єму знудилось. Не маючи сталої посади, не міг він коханої дівчину своєю назвати. Се єго гризло і непокоїло; з часом зачав він думати, що лїпше би було, наколи-б він був вільним, незвязаним, щоби міг з собою робити, що захоче, не зважаючи при тім на обовязок супроти судженої. І єму бажало ся, щоби Маня віддала єму єго слово, але Маня того не чинила, бо єї любов до нього зросла ся з цїлим єї єством і вона не була в стані вирвати єї з свого серця. Вона мов не помічала, що Олекса став похмурий, неприступний, мало говіркий. Одурюючи саму себе, Маня потїшалась тою думкою, що Олекса гризе ся тим, що ще не може з нею женити ся. Між тим час ішов і забрав з собою сьвіжість красоти Мані. Вона сего ще не добачала, але Олекса, що своїм критичним, першою любовю вже незатуманеним поглядом все видїв, рад був нїколи не скінчити курсів. Ставши нарештї на своїм становищи, Олекса якось відтягав ся з весїлєм, аж людям се впало в очи. Почали говорити, що Олекса зірвав вже з Манею; родичі-ж єї, почувши про такі бесїди, наперли на свого будучого зятя, щоби означив день весїля. Олекса не міг довше відтягатись. Весїлє відбуло ся. З початку був ще Олекса супроти Мані привітний, нїжний, єму було жаль єї; він милосердив ся над нею за єї превелику любов до него. Але за кілька недїль єго неспокійна натура відозвалась в ньому: він забажав якогось иньшого щастя, якоїсь иньшої музи, котра би єго натхнула ентузиязмом, подала думки до нових творів, зігнала задуму з єго чола і взнеслась разом з ним думкою у вищі, ідеальні сфери. Маня не здавалась, по єго думцї, на жінку артиста-композитора; вона була єму за туземна, за мало поетична. Тому мучив він себе і єї своєю іронїєю, своїм сарказмом і своїм злим гумором, котрий був наслїдком єго нервового неспокою, а бідна Маня, сидячи тепер за фортепяном і роздумуючи над усїми тими подїями, заливалась гіркими сльозами.

Церква в селї Свенгаївцї, Звенигородського повіту, Київської ґубернії.

— Чого ти плачеш? — запитав Олекса по довгій хвилї, думаючи, що вона і без єго слів заспокоїть ся.

Маня не відповідала, лише на силу здушила плач в собі і старалась заспокоїти ся.

— Чого ти плачеш? — повторив Олекса, приступаючи до неї і беручи єї за руку.

— Над моїм і над твоїм життєм, Олексо...

Олекса затряс ся.

— Маню, — сказав він солодко, — а хто-ж тому винен, що так склало ся; я в моїх мріях марив, що буду дуже щасливим...

— Щасливим? — повторила Маня гірко, — а хто твому щастю стоїть на заваді, як не ти сам? Хто винен, що твоя палка, неспокійна натура, ганяюча все за иншими ідеалами, не дає тобі бути щасливим. До щастя потрібний перед усїм спокій, а чи є хоть крихітка спокою в тобі, Олексо? Чи мешкає він в твоїм серцю? Нї! Ти жиєш лиш твоєю уявою, твоїми нервами, а не твоїм розумом і серцем. Така і твоя любов; ти любив мене більше твоєю фантазиєю, а тепер, коли став на реальний ґрунт, твоя пристрасть до мене зникла. Моя любов була для тебе гарною квіткою, котрою ти якийсь час радував ся, єї запахом любував ся, а потому геть кинув, не думаючи про те, що бідна квітка зівяне, зсохне...

— Маню, — обізвав ся Олекса, — прости мене, що я твоє щастє занапастив!...

— Я не маю тобі що прощати, Олексо; як моє, так і твоє щастє розбите на черепки.

— Чи не могли би ми ті черепки позбирати, і не бажаючи вже надземського щастя вести тихе, приятельске житє?

— О, нї, мій коханий, де вже всї струни пірвані, там нема гармонії.

— Чи-ж нема нїякого виходу з сего лябіринту?

— Олексо, є ще одна мета, котра веде до супокою душі і сердечного задоволеня.

— Яка?

— Праця для народу. Доля завела нас між нього, тож будьмо єму правдивими братами, стараймо ся привести єго до самопізнаня, осьвічуймо єго, а в тій працї забудемо самих себе, наше горе, і будемо як не щасливі то хоть задоволені.

Маня простягла руку до свого чоловіка, котрий стояв задивований, стурбований і засоромлений.

— Маню серце, який я був шалений до тепер, ганяючи за ідеалами, а не видячи простої дороги до щастя, котру аж ти менї показала... Так, моя мила, так і будем жити для народу, в єго добробутї будемо бачити наше щастє, і колись скажемо собі, що ми не жили дармо на сьвітї, наколи нам удасть ся просьвітити хоть кількох людий. Маню, який я тобі вдячний, що ти показала менї сей шлях, бо я давно вже справив ся на бездорожє.

Олекса обійняв гнучкий стан Мані і пригорнув єї до себе. В тій хвилї внесла наймичка засьвічену лямпу і поклала єї на стіл. Ясне сьвітло осьвітило гарну ґрупу двох молодих людий, що хотїли братись за так користне дїло, як просьвіта народна. На обличю Олекси сияв тепер тихий супокій, а очи Мані стратили безнадїйний вираз...

МОЛИТВА.

[*З болгарського поета Христа Ботева*].

Щирий Боже, правий Боже, —
Не пред ким дріжить вселенна,
А що серце вчути зможе,
Що обійме мисль натхненна!

Тобі, Боже, я молю ся,
Боже темних, друже волї;
Запрохають, як хилю ся,
Всї народи в тебе долї.

Підійми-ж нас, Боже правий,
Враз за волю милу стати,
Щоб загинув враг безславий,
Щоб котились супостати.

Підведи ослаблу руку,
Як за рідний край повстану,
Щоб без ляку зніс я муку,
Лїг тиранам на догану.

Не дай, Боже, трупом мерти,
Вік тинятись на чужинї...
Слїду вражого не стерти
Скорбним сьпівом по пустинї.

Павло Граб.

УКРАДЕНЕ ЩАСТЄ.

Драма з сїльского житя в 5 дїях ***Івана Франка***, *відзначена на конкурсї галицького Видїлу краєвого 1892-ого року.*

[Далї.]

ДЇЯ ДРУГА.

Декорация та сама. День. В печи горить. Микола парить березове прутє і крутить ужівки. Анна то порає ся коло печи, то помагає єму.

ЯВА ПЕРША.

Микола і Анна.

Микола. Ну, держи добре, не пускай! (Крутить). Так. Тепер давай сюда. Най єго хороба спіткає з єго латрами! Плюнув би чоловік на той заробок, а ту нї, їдь знов, щоби того проклятого латра докапа́рити, щоб він єму стїк ся!

Анна. Та чень нинї лекше буде їхати, ніж учора. Бач, випогодило ся!

Микола. Ага, випогодило ся! А вчора дорогу замело зо шумом, що й слїду не найти. Нї, я таки не поїду сьогодня. І себе збавлю і худоби, а за що? Нехай він пропадає зі своїми латрами.

Анна. Та то певно, що лїпше не їхати, ніж по снїгах з тягаром копати ся. Латри не втечуть, а робота й дома найде ся. Ой, як би ти був учора мене послухав та не їхав!

Микола. А що?

Анна. Та нїчо. Але моє серце чує якусь біду. Яка менї нинї погань снила ся, то нехай Бог боронить! Десь ніби я коралї сїю по хатї, по оборі, по цїлім селї, та такі грубі та червоні...

Микола (немов сам до себе). Коралї, то сльози.

Анна. А далї десь ніби на нашу хату з усїх боків пси гавкають, у двері лїзуть, у вікна голови пхають, та такі люті та розжерті...

Микола. Люті пси, то напасть.

Анна. А далї десь ніби мене до слюбу вбирають, а в саме біле: білі черевики, білу спідницю, білу перемітку...

Микола. Сьвят, сьвят, сьвят! Що тобі жінко? Най Бог відвертає від нас усе лихе! Що ти говориш?

Анна. Та що таке? Хіба се що значить?

Микола. Е, що там про се говорити! Сон, мара! На все Божа воля. Не треба нїколи забігати поперед батька в пекло, ось що! (Крутить далї). Гм, і що єго робити з тими латрами, і сам не знаю.

Анна. Може би піти спитати Бабича, чи він їде?

Микола. То правда. Як він їде, то нїяково менї лишати ся. Як тілько сани полагоджу, то зараз піду де него. (Кидає готові ужівки і сїдає на лаві). Ой, крижі болять! Господи, проробив чоловік свою силу на чужих людий, а тепер для себе лиш останочки лишили ся. Анно!

Анна (коло печи). Чого тобі?

Микола. Що се жандарм так рано схопив ся? Я й не бачив, коли вийшов.

Анна. Казав, що мусить, служба...

Микола. А знаєш, я як єго побачив, то-м зразу одеревів на місци. В таку годину, в тім мундурі — зовсїм здавало ся, що се мертвець з тамтого сьвіта до нас приходить. А чим часом, бачу, він живий.

Анна. А хіба-ж ти перед тим не знав, що він у наших сторонах?

Микола. Я? Та відки я мав знати? Я був певнїсенький, що він давно вже зогнив у Боснї. Адже-ж твій братьо присягав ся передо мною, що єго нема на сьвітї, навіть карту з війська показував. Тілько то біда, що я неписьменний, то й не міг прочитати.

Анна. Значить, і тебе так само одурили, як і мене.

Микола. Не знаю, по що їм так конечно забагло ся випхати тебе на десяте село.

Анна. А я знаю. Не хотїли менї нїчого з вітцївщини дати. Ну, а як би я була пішла за Гурмана, то той би їм був з горла видер. Ти знаєш, який він чоловік. Бояли ся єго, то й постарали ся разом з війтом, що єго, одинака в матери, випхано на війну, а потому скористали з часу, щоби мене також випхати в иньший бік. Ось і вся мудрість.

Микола. Господи, а я й не догадував ся, куди стежка в горох! Чоловік з богачами кумпанії не водив, то й на богацьких штуках не розуміє ся. (Анна проходить коло него, він ловить єї, прихилює і цїлує в чоло). Бідна ти моя небого! А ти дуже любила сего Михайла?

Анна (спалахнувши). Ну, що вже про се говорити? Любила, чи не любила, тепер нема що й згадувати. От радше іди сани ладь! Обід уже готов. Поки ти там упораєш ся, то вже вистигне як слїд.

Микола. Твоя правда, Анно! (Встає і бере ужівки). Не час бідному згадками бавити ся, треба роботу робити. Наливай лишень, я зараз буду готов! (Виходить).

ЯВА ДРУГА.

Анна і Микола (за сценою).

Анна (наливає борщ у миску, насипає у другу фасолю і ставить на стіл). Чи дуже любила сего Михайла? Здаєсь, що дуже, коли й доси вся тремчу, всю мене мороз проходить, коли єго згадаю. Здаєсь, що таки дуже. А може більш бояла ся єго, ніж любила. У, сила у него! Вола за роги хопить та й на землю кине. Господи, таких, як мій, то єму нїщо двох у одну жменю. Самим поглядом, здаєсь, наскрізь тебе прошибає, мов розпаленим дротом. Ох, та й боюсь я єго тепер! Боюсь як найтяжшого ворога! І певно, що як він на нас завзяв ся, то зітре нас на порох, знищить, зруйнує. Бо хіба-ж мій чоловік зможе з ним бороти ся?

Микола (за сценою). Анно, гов, Анно!

Анна. А чого тобі?

Микола. Де ти рептюх поділа? Най коням сїна накладу.

Анна. Та рептюх осьде в сїнях; я давно сїна наклала, ходи їсти! (Вигортає огонь із печі).

Микола. Зараз, тілько ще лещети поладжу. Десь два лещети випали.

Анна. Та лиши лещети на потому, не втечуть! Ой, Господи, чим далї, тим чогось гірше менї робить ся. Моторошно мов перед пожаром. Усе менї здає ся, що ось-ось якесь нещастє...

ЯВА ТРЕТЯ.

Микола і Анна.

Микола (скрипнув дверми входячи). Н-ну!

Анна (схопуєсь від печі). Ох! Се ти?

Микола. А тобі що такого, жінко? На тобі лиця нема!

Анна. Нїчого, нїчого. Щось менї недобре зробило ся. Се мабуть від печі... Я трошка загоріла, та голова крутить ся. Сїдай лишень, та їдж, я напюсь води, то менї лекше буде.

Микола (сїдає ~~за~~ стіл, хрестить ся і бере ложку). Та ходи й ти обідати. Менї якось самому страва в рот не лїзе.

Анна. Е, що там! Не прибагай собі нїчого, їдж! А я тим часом піду до Бабича, та спитаю єго, чи їде він у лїс.

Микола. Га, коли так, то йди. Троха пройдеш ся, то чень і голова перестане болїти. Іди, іди! (Їсть).

Анна (накидає на голову хустку і направляє ся до дверий. В тій хвилї двері відчиняють ся. Входить жандарм, Михайло, війт, Бабич, присяжний і ще один селянин.

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Микола, Анна, жандарм, війт, Бабич і один селянин.

Війт (входячи). Слава Ісусу Христу!

Микола. Слава на віки. Просимо до обіду!

Війт. Обідайте з Богом сьвятим, най Бог благословить!

Микола. Сїдайте, пане війте. Що вас ту до нас приводить?

Війт (сїдає на ослонї плечима до стола, жандарм на лаві, присяжний і селянин стоять і роззирають ся по хатї). Гм, так собі. Маємо до вас маленьку справу.

Микола. До мене? А то що такого?

Війт. Ви вчора сказали пану шандареви, що були в ночи в коршмі на Купіню?

Микола. Та був. Не в коршмі, а під коршмою.

Війт. І пізно в ночи?

Микола. Та пізно. Вже за мною, бачу, нїхто не їхав.

Війт. Ви приїхали до дому закровавлений?

Микола. Та... та... так.

Жандарм. Що? Ви й до дому закровавлений приїхали? Я сего від вас не чув. Ґосподине, правда се?

Анна. Та правда. Я сама єго обмила.

Жандарм. О, се важна річ. (Пише в книжечцї). А ви-ж сказали, що в лїсї скалїчились ще як латри брали. Значить, ви й до міста їхали закровавлений і з міста вертали у крови?

Війт. Він вам так казав? Ну, се неправда. Він в містї був здоровісінький і зовсїм чистий. Я преціньо єго сам бачив на жупі.

Микола. Скажіть же всю правду, пане війте.

Війт. Яку всю правду?

Микола. Адже-ж се ви самі мене так покровавили.

Жандарм (схапує ся). Що, що, що?

Війт. Брешеш, Миколо. То правда, що ми троха з тобою перемовили ся за ті полїна, але покровавити тебе я ані гадки не мав.

Микола. Я маю на те сьвідків. Я навмисне не змивав крови з себе і до дому так приїхав, щоби вас до суду завдати.

Війт. Ха, ха, ха! Мене! До суду!

Жандарм. Яких сьвідків маєте?

Микола. Та от кум Бабич і кум Калинич також там були, то можуть посьвідчити.

Бабич (скробає ся в голову). Та бути я був, то нема що казати; але того я не видїв, щоби вас кум начальник покровавив. Ударив вас поза вуха, то правда, але щоби вас отак подрапав, то я того не можу посьвідчити.

Селянин. І я також не можу.

Жандарм. Миколо Задорожний, я вас арештую. (Видобуває з торби залїзні ланцюшки з наручниками). Давайте сюди руки і не думайте опирати ся, бо вам гірше буде.

Анна. Ой, горечко моє!

Микола. Арештуєте? Мене? За що?

Жандарм. Ви самі певно лїпше знаєте, за що. Вчорашної ночи на Купіню в коршмі всїх жидів вирізано.

Микола. Ой, Господи! То я би мав у тім бути?

Жандарм. Я не знаю. Дай Боже, щоби нї. Але скажіть самі, чи против вас усе не сьвідчить? Коли ви невинні, то не маєте чого бояти ся, на судї ваша правда покаже ся. Але я мушу своє зробити. Давайте руки!

Микола. Бог видить мою душу. Я невинний. Робіть зі мною, що хочете. (Подає руки, жандарм заковує єго).

Жандарм. Так, то розумно. А тепер скажіть менї, де ті чоботи, що ви вчора мали на собі?

Микола. А онде стоять у запічку.

Жандарм. Присяжний, подайте їх сюди! (Присяжний подає, війт і жандарм оглядають їх до вікна). Є! Ось кров!

Війт. І ось тут є!

Жандарм. То сумно. Відложіть на бік!

Микола. То з мене кров, як я їхав.

Жандарм. Се вже будете в судї толкувати, се до нас не належить. Ви мали з собою сокиру? Де вона?

Микола. Он під лавою.

Жандарм. Присяжний, подайте єї сюда! (Присяжний подає, жандарм і війт розглядають). Є й тут кров. Ось на топорищу.

Війт. І ось на обусї. І ось на лївї.

Жандарм. Відложіть на бік! А тепер покажіть кожух! (Оглядають кожух). Є й тут. Відложіть на бік. (Іде до постелї і шукає під подушками в соломі. До Анни:) Отворіть скриню!

Анна (весь той час стояла мов остовпіла, не рушав ся з місця, тілько глядить на него).

Жандарм. Чуєте, жінко, отворіть скриню! (Коли вона не рушає ся, він виймає їй ізза пояса ключ, відчиняє скриню і разом з війтом починають перешукувати все). Ну, тут нема нїчого. Пане війте, присяжний і ви сьвідки, ідїть з ним і перешукайте все обійстє шопу, комору, стодолу, всякі скритки! А я тут переслухаю господиню.

Війт. Ну, Миколо, ходи з нами!

Микола. Господи, Ти знаєш, за що на мене такий тяжкий хрест посилаєш, нехай буде твоя воля! (Виходить, за ним війт, присяжний і селяни).

ЯВА ПЯТА.

Жандарм і Анна.

Жандарм (по їх відході хвилю мовчить, стоячи недвижно серед хати напротив Анни, котра стоїть коло вигаслої печи. Відтак він випростовуєсь і підносить голову. Остро): Анно!

Анна (підводить голову, глядить на него з невисказаною трівогою і опускає очи).

Жандарм. Сюда ходи!

Анна (підходить до него і з'упиняє ся).

Жандарм. Ближше, ближше! Гляди менї в очи! Просто!

Анна (силуєсь глядїти, тремтить уся, потому кидаєсь перед ним на колїна) Михайле! Михайле! Не муч мене! Не можу я глядїти на тебе! Ти такий страшний!

Жандарм. Дурна! Чого тобі бояти ся? Для злодіїв, розбійників я можу бути страшний, се моя служба. Ти не бій ся!

Анна. Але-ж він нїчого не винен! Михайле! Що ти наговорив на него! Клянусь тобі, він не винен!

Жандарм. Хто він? А, твій Микола! Ну, а може й винен?

Анна. Нї, нї, нї! Нїколи! Він такий добрий, він хробака дармо не ростопче, не то щоб чоловіка вбив!

Жандарм. А мене вбив! Мене зробив нещасливим! Нї, не говори менї про него! Яке менї до него дїло? Я єму не ворог, а трафили єго такі слїди, що против него сьвідчать, то я мушу єго арештувати. Мушу, чуєш? Се моя служба. Коли він не винен, то в судї єго правда покаже ся.

Анна. Так чого-ж ти від мене хочеш? Я преціньо з ним не була, нїчого не знаю. Лиш то знаю, що приїхав кровавий і казав, що єго війт побив.

Жандарм. Байдуже менї про се. Будеш те в судї говорити. Я про що інше хочу з тобою побалакати. Анно, диви ся менї в очи! (Бере єї за плечі і вдивлює ся їй в очи). А ти ще молода, гарна, сьвіжа! Анно, любиш мене?

Анна (тремтить). Михайле, пусти мене!

Жандарм. Нї, не пущу! Скажи зараз, любиш мене?

Анна (відвернувшись). Нї, нї, не люблю! Ти страшний! Не люблю!

Жандарм (грізно). Гляди менї в очи, чуєш? (Анна дивить ся єму в очи). Скажи тепер, любиш мене?

Анна. Михайле! Братчику мій, не муч мене! Коли оттак впираєш у мене свої очи, то менї так важко, так страшно! Сама не своя стаю!

Жандарм. Дурницї! Говори, любиш мене?

Анна (ледви чутно). Люблю.

Жандарм. Ще раз скажи! Голоснїйше!

Анна. Люблю.

Жандарм. Памятай же. І будеш моєю? Стій просто, не трясись! Знай, що від мене не втечеш! О, я не такий, щоб тебе з рук пустити! Раз менї щастє всьміхнуло ся по тільких роках, то вже я тепер не випущу єго! Зубами в него вїпю ся, а не випущу. Говори, будеш моєю?

Анна. Ради Бога, Михайле! Не говори сего! Я слюбна жінка! Я присягала. Гріх менї таке слухати, гріх подумати про таке!

Жандарм. А не гріх було дати менї слово, а потому вийти за другого? Не гріх украсти моє щастє?

Анна. І моє вкрадено, голубе мій! І моє серце розбито, і мене з нелюбом спаровано! З туманом от таким, що з ним нї в кут, нї в двері, що з него люди сьміють ся, що хіба хто не хоче, той з него не глузує! А ти ще дорізати мене хочеш!

Жандарм. Дарма, дурне говориш! Коли се правда, що кажеш, то будь моєю! На злість тим, що́ нас розлучили. На перекір тим, що́ наше щастє вкрали. Ми єго відокрадїмо, наше щастє!

Анна. Бог нас покарає, Бог!

Жандарм. Не слухай того! Бог нашої муки не потребує. А трафилась нам нагода, то й пожиймо свобідно та по коштуймо щастя.

Анна. Чи довго воно потріває?

Жандарм. Щастє нїколи довго не тріває. Щастє все — день, година, одна хвилина.

Анна. А потому?

Жандарм. Потому? Менї то в голові, що потому буде! Доси бідували та мучились і потому те саме буде. Овва, велика невидальщина. Хіба тобі страшно?

Анна (не зводячи з него очий, ледве чутно). Нї, не страшно.

Жандарм. Так хочеш бути щасливою?

Анна (так само). Хочу.

Жандарм. Хоч би те щастє було лиш день, година, одна хвилина?

Анна (так само). Хочу.

Жандарм. Так будеш моєю?

Анна (так само). Буду.

Жандарм. Памятай же! Держу тебе за слово. А як і тепер мене одуриш, то горе тобі! Я страшно пімщу ся на тобі і на нїм.

Анна (так само). Нї, не одурю.

Жандарм. Ну, продрухай ся! Що се ти мов крізь сон говориш? (Потрисає єї за плечі). Ось вони надходять. Плач, руки ламай, щоби нїчого не догадали ся. Проси мене, щоби я єго помилував. А як відведуть єго до міста, то я до тебе навідаюсь.

Анна (з заломаними руками стоїть мовчки коло печі).

ЯВА ШЕСТА.

Ті самі і Микола скований, війт і селяни.

Жандарм. Ну що-ж, війте, найшли що підозріного?

Війт. Нїчогісїнько, пане шандаре. Тілько на санях двох лещетів нема, а на третім троха кровю замазано.

Жандарм. Ага, се також важне. (Записує в книжці). Ну, а тепер ведїть єго. І отсї річи заберіть. Лещет із саний виняли?

Присяжний. Я виняв, ось він.

Жандарм. Добре. Возьміть, а пантруйте, щоби кров не стерла ся. А ви війте форшпан для нас вистарайте. По снїгу тяжко буде арештанта аж у місто пішки гнати. А може у него спільники є, то щоб де в лїсї не напали та не відбили.

Микола. Господи! Що се зо мною дїє ся? За що на мене така кара тяженька?

Війт (шкробає ся в голову). О форшпан, пане шандаре, тяжко буде нині. В кого є тягло то всї потягли на заробок, то до латрів, то до кльоців. От, хіба би єго власні, Миколові коні взяти і в єго сані запрягти.

Жандарм. А що-ж, і се можна.

Війт. То тут може хто небудь з вами присїсти: буде кіньми гнати і потому назад приїде.

Жандарм. Дуже добре. Менї ще й так мабуть прийде ся сюди вернути, за спільниками шукати.

Війт. То ще й лїпше. Ану, куме Бабичу ідїть та запрягайте! (Бабич відходить).

Микола (котрий доси сидїв на ослонї та втирав руками сльози). Анно!

Анна (мов остовпіла). Чого тобі, Николо?

Микола. У тебе чиста душа, невинна... Молись Богу, щоб швидко й моя невинність виявила ся.

Анна. Чиста душа... А хіба ж твоя менш чиста?

Микола. А господарства пильнуй. Не багато у нас тої мізерії є, то щоб і те не пропало. А на адукатів не трать ся, щоби мене боронили. Маю в Бозї надію, що й без них мене Отець милосердний із того нещастя вийме.

Анна. Га, коли так кажеш...

Микола. Так, так, так, не роби того. Здай ся на Бога. А тілько... (Тремтить, єго лице кривить ся до плачу, руки судорожно обіймають єї). Анно! Аннице моя! Тілько ти... не забудь мене! (Утирає очи).

Анна. Ну, що ти, Миколо! Чи слїд тобі при чужих людях плакати? Вспокій ся! Бог нас не лишить.

Микола. Га, Божа воля! Най він з усїми нами робить, що задумав. Ходїмо, люди добрі! (Цїлує Анну і виходить, за ним жандарм, війт і др. Анна по єго відході хоче кинути ся до дверий і з'упиняє ся, хапає ся за голову, відтак ломає руки). От тобі й ангели божі понад хатою перелетїли!

Заслона спадає.

[Далї буде].

Нові поетичні твори С. Руданського.

[Далї].

73.

Порошки.

Заслаб мужик на живіт,
А дїдич лїчити;
Дає йому порошки,
Та й каже зажити.
А той щоби порошки
Випити з водою,
Нюхнув тільки разів пять,
Та й сидить совою.
Пересидїв цїлий день,
Як рукою знялось;
Рано дїдич запитав:
„А як тобі спалось?“
— А спало ся, пане мій,
Спасибі вам, пане!
„А порошки всї зажив?“
— Всї винюхав, пане!
„Подякуй же, каже пан,
Дїдуньови своєму!“
А сам тілько посвистав,
Та й пішов до дому!

74.

Черевики.

У неділю мужика
Панї закликає
І на ярмарок його
З просом посилає.
„Jedź że, каже, serce mój,
Sprzedaj miarkę prosa,
A co będzie, za to kup
Trzewiki, bom bosa!“[1])

[1]) Їдь же, каже, продай мірку проса, а що візьмеш, то купи черевики, бо я боса.

От поїхав наш мужик,
Назад повертає.
„Cóż sprzedałeś, serce mój?“[2])
Та́ його питає.
— Та продати то продав,
Каже, мірку проса,
А черевик що питав —
Все нема „бомбоса“!

75.

Попович.

Насьпівав ся попів син
За сьвято доволї,
Та по сьвятах і махнув
Учити ся в школї.
А мужики й загули,
Що добре сьпіває,

[2]) Що-ж продав?

От староста колись
Батюшку й питає:
„Куди піде ваш панич,
Як вийде у люди?“
— Куди? Звісно у попи!
Попом собі буде!
„Шкода його на попа!
Мужик промовляє,
З нього добрий був би дяк,
Бо то-то сьпіває!“

76.

Козак і король.

Став багатий колись пан
Короля благати,
Щоб король йому зволив,
Воєводство дати.
А король йому й сказав:
„Відгадай три штуки,
Відгадаєш — тоді на!
А як нї — на муки!
Перша штука: скільки зір
В небі серед лїта?
Друга штука: покажи
Середину сьвіта!
Третя штука: угадай,
Що думати буду?
І от тобі цїлий рік
Для твого розсуду!“
Відійшов багач назад,
Та так йому нудно!
Не вгадати — так біда,
А вгадати — трудно!
Сидить, плаче неборак,
Козак проїжджає...
„Чого плачете ви так?“
Старого питає.
Той і каже: так і так!...
„Не журіть ся, дїду!
Коли так, то я за вас
На відвіт поїду!“
І палицю в руки взяв,
В кожух одягнув ся,
Чорні вуса підбілив,
В чоботи узув ся.
І чим дуж до короля.
Король оглядає:
„А що, пане, скільки зір?“
З міною питає.
А той поли закотив,
Чи як довело ся:
— Стільки, каже, в небі зір,
Скільки тут волосся.
Задумав ся сам король
Від його відвіту.
„А ну, каже, покажи
Середину сьвіту!“
А той палицю підняв
Може з пів аршина,
Та в підлогу нею гуп:
— Оттут середина!
Почухав ся наш король,
Ще раз поглядає.
„Що-ж я думаю тепер?“
Козака питає.
— Думаєте, що я пан!
„А то що за річі?“
— То за річі, що не пан,
А козак із Сїчі!
Засьміяв ся наш король,
Подарував тому,
А козака відіслав
В золотї до дому!

[Далї буде].

ИСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[13. Михайло Драгомановъ].

[Дальше.]

Въ осени р. 1875. Драгомановъ выѣхавъ изъ Россіѣ за паспортомъ за границю; — проживъ якійсь часъ у Вѣдни, а вôдтакъ р. 1876. переселивъ ся въ Женеву.

Ще въ 1875. р. завязали ся взаимины мѣжь Драгомановымъ, а товариствомъ „академическій Кружокъ“ у Львовѣ, щó выдавало „Друга“, письмо для беллєтристики й науки. Драгомановъ (пôдъ криптонимомъ „Украинець“) заявивъ тôй редакціи, що обѣ галицкî партіѣ лучше зроблять, коли полишать сварнѣ, а займуть ся спôльною роботою въ безспорнôмъ напрямѣ: освѣтою народу въ єго мовѣ, и зближенємъ высшихъ клясъ до народу...[1]) Коли-жь редакція „Друга“ у своєй вôдповѣди неприхильно вôднесла ся до рады Драгоманова та вважала се абсурдомъ, писати въ Галичинѣ по-украиньски,[2]) то вôнъ у другому письмѣ[3]) высказавъ мѣжь иншимъ ось-якî свои думки: „Въ литературѣ принципомъ украинщины зовсѣмъ не є тє, щобъ Галичане копіювали дрôбницѣ украиньского нарѣчя и закинули окремî примѣты своєи мовы, — а тôлько се, щобъ Галичане писали по-свому, по народному, а воно вже само собою выйде й по-украиньски... Вы-жь уважаєте народною мѣшану мову рутеньску, та думаєте, що вона є пригодна, далѣ розвивати ся... Ба, вы, галицка интеллиґенція, думаєте устроити якійсь унiятскій Параґвай, якусь попôвско-чиновницку аристократію, якъ вы вже утворили собѣ австро-рутеньску мову литературну.[4]) — Вôдтакъ у третѣмъ письмѣ до редакціѣ „Друга“[1]) Драгомановъ назвавъ галицко-рускій прогресъ черепашинымъ и высказавъ свôй сумнѣвъ про истноване такои интеллиґенціѣ въ Галичинѣ, котра проявляла-бъ образоване европейске.

Передъ вôдъѣздомъ Драгоманова въ Женеву Киѣвскî товаришѣ задумали були розпочати украиньске выдавництво политичне. Та годѣ було симъ дѣломъ займати ся въ Россіѣ, бо въ маю р. 1876. выйшовъ звѣстный „законъ Юзефовича“, котрымъ зовсѣмъ заборонено украиньску литературу.[2]) Тому-то на Драгоманова положено завданє, вести се выдавництво за границею. Зъ-першу була думка, зайнятись симъ дѣломъ у Вѣдни, де Драгомановъ въ початку р. 1876. выдавъ по-россійски брошуру „По вопросу о малорусской литературѣ“. Одначе пôсля конфискаты соціяльно-бунтарскои брошуры „Правдиве слово хлѣбороба до своихъ землякôвъ“, друкованои у Вѣдни безъ вѣдомости єго, вôнъ покинувъ сю думку и розпочавъ выдавництво „Громады“ въ Женевѣ, засновавши тамъ друкарню для украиньскихъ и россійскихъ публикацій. Та отъ, Киѣвскî товаришѣ зъ часомъ змѣнили свои погляды, — обѣцянî працѣ не приходили, й „Громада“ выходила по-малу (до р. 1883. выйшло пять томôвъ и два меншî выпуски).

---

[1]) „Другъ“. 1875; стор. 267.

[2]) Сю вôдповѣдь написавъ Игн. Онишкевичь.

[3]) „Другъ“. 1876; стор. 77—80.

[4]) Вôдповѣдь на друге письмо Украинця редакція „Друга“ надрукувала того-жь (1876) року; — стор. 92—95; 109—111; 126—128.

[1]) „Другъ“. 1876; стор. 222—228. — Се третє своє письмо Драгомановъ пôдписавъ уже своимъ имямъ и прôзвищемъ. Свои три письма до редакціѣ „Друга“ зладивъ вôнъ по-россійски; тôлько-жь перше письмо редакція переробила на свою макароничну мову.

[2]) Сю заборону порѣшивъ той комитетъ изъ чотырохъ мужѣвъ, котрому приказано було, здати справу про характеръ и значѣнє украиньского письменьства.

Въ 1878. р. въ часѣ всесвѣтньои выставы Паризскои вôдбувъ ся конґресъ литературный пôдъ проводомъ Виктора Гюго. Для того конґресу написавъ Драгомановъ брошуру п. з. „La littérature oukraïnienne, proscrite par le gouvernement russe. (Genève, 1878). Вôнъ звертавъ ся до конґресу, щобъ той знайшовъ якій спосôбъ, прийти въ помôчь украиньскôй литературѣ. Изъ ось-тои брошуры члены конґресу, ученй зъ усѣхъ краѣвъ, могли дôзнати ся про исторію й литературу вкраиньску.[1]) Опроче Драгомановъ ширивъ на Заходѣ Европы знане про Украину не тôлько своими статьями, щó ихъ писавъ въ мовахъ французькôй, италіяньскôй, англійскôй и нѣмецкôй; — вôнъ розôславъ чи-мало украиньскихъ книжокъ ученымъ мужамъ и библіотекамъ у Франціи, въ Италіи, Англіи, Скандинавіи, Америцѣ и въ Славянщинѣ.

Въ 1879. р. загорѣлась полѣмика мѣжь Драгомановымъ и редакцією Львôвскои „Правды“ зъ причины статьѣ, котру Драгомановъ надрукувавъ въ четвертôй книжцѣ „Громады“ п. з. „Дещо про Львôвскихъ народовцѣвъ и соціялизмъ въ Галиччинѣ“ (стор. 361—370). Отъ-се писанє зладивъ вôнъ зъ поводу статей „Рускаго Сіона“ та „Ґазеты школьнои“.[2]) Драгоманова вразила найпаче оповѣстка „Рускаго Сіона“ про него. якъ „головного пропаґатора соціяльныхъ засадъ въ земляхъ малорускихъ вôдъ Днѣпра ажь по-за Карпаты“...[3])

Дôзнавшись про сй й иншй докоры, Драгомановъ надрукувавъ у „Громадѣ“ ось-ту статью, въ котрôй сказавъ дещо про свои вôдносины до галицкихъ Русинôвъ, и попрѣкнувъ особливо редакцію „Правды“, товариство „Просвѣту“ й товариство „имени Шевченка“ за-для змаганя противъ поступу. „Правдѣ“ закинувъ вôнъ, що не хоче порвати зовсѣмъ своихъ „попôвско-шляхецькихъ звязкôвъ“, „Просвѣтѣ“ дорѣкавъ, мабуть-то она выдає популярнй книжочки зъ „дякôвськимъ“ характеромъ, а зъ товариства „имени Шевченка“ поглумивъ ся вôнъ, що, мовлявъ, оно выбрало зовсѣмъ не литературну, а „коммерческу“ дорогу, та що оно свôй напрямокъ показало выборомъ въ головы автора ультрамонтаньскои брошуры „Политика Русинôвъ“, въ котрôй именемъ усього народу малоруського розказувались думки, якй були до лица єзуитови, маґнатови и т. и., тôлько не Шевченкови.[4])

Прочитавши ту статью Драгоманова, надруковану въ „Громадѣ“, Володимиръ Барвѣньскій, редакторъ „Правды“ написавъ єму вôдповѣдь, въ котрôй пояснивъ рôзницѣ мѣжь Драгомановымъ, а галицко-рускими народовцями въ поглядахъ на „проґресъ“.[5])

Въ Женевѣ проживъ Драгомановъ пятьнайцять рокôвъ; вôдтакъ р. 1889. покликано єго въ Болгарію, де урядъ задумавъ основати университетъ, щобъ выкладавъ всесвѣтну исторію. Зъ-першу читавъ вôнъ свои лєкцiѣ по-россійски, але трохи зъ-годомъ навчивъ ся мовы болгарскои, и тому-то не тôлько почавъ выкладати исторію въ университетѣ по-болгарски, але й розвинувъ широку дѣяльнôсть въ хосенъ литературы болгарскои. Се бо министерство освѣты розпочало выдавництво збôрника наукового, въ котрому Драгомановъ надрукувавъ цѣлый рядъ статей про народнй пѣснѣ, казки та лєґенды. Та не тôлько по-болгарски пише теперь Драгомановъ, — вôдъ р. 1890. засыпує вôнъ „Народъ“, орґанъ галицко рускихъ радикалôвъ, своими статьями политичными, литературно-етноґрафичными, соціяльно-экономичными й критичными. Опроче пише вôнъ такожь для „Хлѣбороба“ й для „Житя и Слова“, та й выдає окремй популярнй брошуры.[1]) Ось и переглядъ важнѣйшихъ литературныхъ творôвъ Драгоманова:

А. Письма въ мовѣ украиньскôй.

I. Розвѣдки литературнй, етноґрафичнй, историчнй й побутовй.

1. Литература россійська, великоруська, украинська и галицька. („Правда“. 1873; стор. 158. 189. 221. 559. 590. 621. 652. 682. 705. — „Правда“. 1874; стор. 20. 59. 107. 155. 203. 259. 297. 337. 380).

2. Антрактъ зъ исторіѣ украинофильства 1863—1872. р. („Правда“. 1876; стор. 471. 523. 575. 624).

3. Про украинськихъ Козакôвъ, Татаръ та Туркôвъ. Киѣвъ, 1876.

4. Про галицько-руське письменство. („Передне слово“ въ выданю „Повѣстей Осипа Федьковича“). Киѣвъ, 1876; стор. I—LVI.

5. Народнй школы. („Громада“. Украjінська збірка, впорьадкована Михаjлом Драгомановим. N° 2. Женева, 1878; стор. 120—281).

6. Т. Г. Шевченко и його думки про громадське життя. (ibid. N° 4. 1879; стор. 37—230).

7. Изъ исторіѣ вѣршѣ на Украинѣ. Критичный врывокъ. („Ватра“. Стрый, 1887; стор. 122—129).

8. Въ справѣ вôдносинъ Украинцѣвъ до россійськои литературы. Листы до редакціѣ „Зорѣ“. („Зоря“. Львôвъ, 1889; стор. 143. 174. 191).[2])

9. Австро-руськй спомины [1867—1877]. („Літературно-наукова бібліотека. Книжка 3. 4. 7. 8. 9. Львів, 1888—1890).

10. Наука теолоґична въ захôднôй Европѣ. Зъ исторіѣ публичного выхованя въ сучаснôй Европѣ. (ibid., кн. 5. 1890; стор. 1—38).

11. Чудацькй думки про украинську національну справу.) („Народ“, руско-украинска радикальна часопись. Львів, 1891; стор. 97. 141. 165. 197. 233. 277. 297. 321. 344. — Друге выданє надруковано у Львовѣ окремо р. 1892).

12. Вѣра а громадськй справы. („Бібліотека Хліборoба“, N° 3. Коломия, 1892).

13. По брацтво Хрестителѣвъ або Баптистôвъ. („Хлібороб“. Коломия, 1892; стор. 160 162; 173—175).

14. Евангельска вѣра въ старôй Англіи. Женева, 1893.

15. Въ справѣ розвитку украинськои литературы. Вôдповѣдь Вартовому. („Буковина“. 1893; N° 20—25; 42—43).

---

[1]) Порôвн. „Письма К. Дм. Кавелина и Ив. С. Тургенева къ Ал. Ив. Герцену съ объяснительными примѣчаніями М. Драгоманова“. Женева, 1892., — въ статьи „Воспоминанія о знакомствѣ съ И. С. Тургеневымъ“; стор. 213—227.

[2]) „Рускій Сіонъ“ — выдає д-ръ Сильвестеръ Сембратовичь. Львôвъ. VIII. рочникъ; 1878., въ статьи п. з. „Соціялизмъ. Процесъ во Львовѣ“; стор. 59—62. — „Ґазета школьна“ — пôдъ редакцією Омеляна Партицкого. Львôвъ. 1878., въ статьи „Рускй соціялисты“; стор. 23—34.

[3]) „Рускій Сіонъ“. 1878; стор. 60.

[4]) „Громада“. N° 4. 1879; стор. 363—364.

[5]) „Правда“. 1879., — въ статьи „Відповідь п. М. П. Драгоманову“. (С причини нападів в „Громаді“); стор. 376—390.

[1]) На третѣмъ конґресѣ фолькльористôвъ въ Чикаго р. 1893. читано рефератъ Драгоманова про тему Шекспировои комедіѣ „Taming of the shrew“ въ украиньскому фолькльорѣ.

[2]) Авторъ сеи статьѣ назвавъ себе „Чудакомъ“.

16. Листы на наддн҃ѣпрянську Украину. Додатковѝ листы. [Вôдповѣдь Вартовому]. („Народ“. 1893; стор. 142. 165. 182. 194. 218. 258. 263. 279. — „Народ“. 1894; стор. 4. 26; — такожь окрема вôдбитка).[1])

17. Оповѣданя про заздрыхъ богôвъ. („Хлібороб“. Коломия, 1894; стор. 7 9; 15—20; 27—29; 35—38; — такожь окрема вôдбитка).

18. Старѝ харты вôльности. Историчнѝ начерки. „Житє і слово“. Вістник літератури, історіі і фолклору. Львів, 1894; стор. 102—115; 238—258....).

19. Про рай и поступъ. (Народ“. 1894; стор. 86—91; 115—122 и д.).

II. Статьѣ суспôльно-економичнѝ й политичнѝ.

1. Переднє слово до украинськои збôрки „Громада“. Украинська збôрка. (N° 1. Женева, 1878).

2. Ґрунтъ, книжка та „препятствія“. Листы й уваги впорядчика про новины на Украинѣ. (ibid. N° 4; стор. 233—336).

3. Пробы повстання и товариськихъ порядкôвъ. („Громада“. N° 5; стор. 214—224).

4. Украинськѝ громадôвцѣ передъ польськимъ соціализмомъ и польськимъ патріотизмомъ. („Громада“. N° 5; стор. 232—241).

5. Украинськѝ селяне въ неспокôйнѝ роки [1880—1882]. (ibid., стор. 242—270).

6. Мужицькѝ бунты й письменнѝ бунтарѣ въ 1880. р. („Громада“. Украјінська часопись. Рôкъ V. Число 1. Женева, 1881; стор. 66—95).

7. Неполитична политика. („Народ“. 1890; стор. 373—376; — 1891; стор. 1—6; 17—28; 41—44).

8. Словесность замѣсць политики. (ibid., 1892; стор. 170—174).

9. Вѣра а громадськѝ справы. („Бібліотека Хліборôба“. Коломия, 1892).

10. Шѣсть сотъ рокôвъ швейцарськои спôлки. (Выданє редакціѣ „Народа“ р. 1892).

11. Украинство передъ Польщею та Россіею. („Народ“. 1893; стор. 27—29; 39).

12. Наука вôдъ практики захôдныхъ соціалистôвъ. (ibid., стор. 131—132).

13. Политика принципіяльна и политична. (ibid., 1894; стор. 11—14).

14. Нашѝ пекучѝ справы. Новорôчна розмова зъ земляками. (ibid., стор. 51—57).

III. Збôрники етноґрафичнѝ.

1. Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Томъ I. Кіевъ, 1874; томъ I., выпускъ 1. Кіевъ, 1875.

2. Малорусскія народныя преданія и разсказы. Сводъ Михаила Драгоманова. Изданіе юго-западнаго отдѣла императорскаго русскаго географическаго общества. Кіевъ, 1876.

3. Нові українські пісні про громадські справи (1764—1880) — М. Драгоманова. Женева, 1881.

4. Політичні пісні українського народу XVIII—XIX. ст. з увагами М. Драгоманова. Частина перша, розділ першиј. Женева, 1883. — Частина перша, розділ другиј. Женева, 1885.

У Львôвскому вѣстнику литературы, історіѣ и фолклору „Житє и Слово“ друкують ся теперь матеріялы для історіѣ вѣршѣвъ украинськихъ, щó ихъ зôбравъ и впорядкувавъ М. Драгомановъ. („Житє и Слово“, томъ першій; стор. 36—48; 436—453).

IV. Критика.

1. Етноґрафія Славянщины. Написавъ О. Стодольскій. [„Школьна Часопись“. Львôвъ, 1887; число 6—16]. (Критика Драгоманова въ письмѣ литературно-науковôмъ „Товариш“. Ч. I. Львôвъ, 1888; — въ статьи: „Науковый методъ въ етноґрафіи“, стор. 15—30).

2. Смѣхъ и горе. [Критичный оглядъ просвѣтно-національныхъ змагань галицкихъ Русинôвъ]. („Товариш“. 1889; стор. 66—72).

3. Слѣпѝ проводырѣ. [Критика „Зорѣ“]. („Народ“. 1891; стор. 280—282).

4. Надъ Чорнымъ Моремъ. Оповѣданє Ивана Левицького. („Народ“. 1891; стор. 302—304).

5. Руска Читанка для высшихъ шкôлъ середнихъ — Олександра Барвѣньского. Часть I. („Народ“. 1892; стор. 185—186).

6. Неправда — не просвѣта. [Критика просвѣтнои книжечки Василя Чайченка п. з. „Григорій Квѣтка, украиньскій письменникъ“]. („Народ“. 1892; стор. 211—212; 227—229; 247).

7. Соняшный промѣнь. Повѣсть Василя Чайченка. („Народ“. 1893; стор. 62—63; 71—72).

8. Шевченко въ чужôй хатѣ єго имени. Рецензія на „Кобзарь“ Тараса Шевченка, выданя товариства имени Шевченка. („Народ“. 1893; стор. 86—88; 95—98; 137—140).

9. Записки наукового товариства имени Шевченка. Томъ I. („Народ“. 1893; стор. 128—130; 186—188; 207—208; — томъ II. (ibid., стор. 235—237).

10. Слôвце зъ поводу „Profession de foi“ молодыхъ Украинцѣвъ. („Народ“. 1893; стор. 293—296).

11. Науковѝ методы професора Сумцова. („Житє і слово“. I. 1894; стор. 152—153).

12. Пôдновлена рутенщина, — рецензія „Бесѣды“, литературного додатку до „Страхопуда“. Львôвъ, 1893. („Народ“. 1894; стор. 40—46).

13. Ще разъ „Бесѣда“ О. Я. Мончаловського. („Народъ“. 1894; стор. 99—106).

14. Розбôръ думы про бурю на Чорнôмъ Морѣ. („Житє і слово“, I., стор. 302—303).

V. Выдавництва въ мовѣ украиньскôй.

1. Повѣсти Осипа Федьковича. Зъ переднимъ словомъ про галицько-руське письменство Мих. Драгоманова. Кіевъ, 1876.

2. „Громада“. Украјінська збірка. Женева; — пять книгъ вôдъ р. 1878—1882. У спôлцѣ-жь зъ М. Павликомъ и С. Подолиньскимъ выдавъ Драгомановъ у Женевѣ ще украинську часопись п. з. „Громада“ въ двохъ выпускахъ.

3. Хиба ревуть волы, якъ ясла повнѝ. Романъ зъ народного житя П. Мирного та І. Бѣлика. Женева, 1880.

4. Marija, maty Isusowa. Wirszy Tarasa Szewczenka z uwahamy M. Drahomanowa. Żenewa, 1882. — Марія.

[1]) Въ „Буковинѣ“ друковано въ 1892. и 1893. р. Вартового „Листы зъ Украины наддн҃ѣпрянськои“.

Поема Т. Гр. Шевченка съ переднимъ словомъ и замѣтками М. Драгоманова. Женева, 1885.

5. Поезіѣ Т. Гр. Шевченка. Женева, 1890.

Въ Женевѣ выдавъ Драгомановъ ще популярнѣ брошуры: „Про богатство та бѣднѣсть“ (по-украиньски й побѣлоруски), „Про хлѣборобство“, „Про те, якъ земля подѣлена“, „Про те, якъ земля наша стала не наша“.

Б. Важнѣйшѣ статьѣ и творы въ мовѣ россійскѣй.

1. Малороссія въ ея словесности. („Вѣстникъ Европы“. 1870; іюнь).

2. Восточная политика Германіи и обрусеніе. („Вѣстникъ Европы“. 1872; февраль — май).

3. Русскіе въ Галиціи. („Вѣстникъ Европы“. 1873; январь и февраль).[1])

4. Литературное движеніе въ Галиціи. („Вѣстникъ Европы“. 1873; сентябрь и октябрь).

5. Максимовичъ, его литературное и общественное значеніе. („Вѣстникъ Европы“. 1874; мартъ).

6. Отголосокъ рыцарской поэзіи въ русскихъ народныхъ пѣсняхъ. („Записки“ Кіевского вѣддѣлу ґеоґрафичного товариства. 1874).

7. Борьба за духовную власть и свободу совѣсти въ западной Европѣ въ XVI—XVII. ст. („Отечественныя Записки“. 1875; февраль и мартъ).

8 Письмо Украинца въ редакцію „Друга“. („Другъ“. Львовъ, 1875; стор. 265—270). — Второе письмо Украинца въ редакцію „Друга“. (ibid. 1876; стор. 77—80). — Третье письмо Украинца въ редакцію „Друга“. (ibid., стор. 201—222).

9. Новокельтское и провансальское движеніе во Франціи. („Вѣстникъ Европы“. 1875; августъ и сентябрь).

10. Чистое дѣло требуетъ чистыхъ средствъ. („Молва“. С.-Петербургъ, 1876).

11. По вопросу о малорусской литературѣ. Вѣна, 1876.

12. Турки внутренніе и внѣшніе. Письмо къ издателю „Новаго Времени“. Женева, 1876.

13. Историческая Польша и великорусская демократія. Женева, 1882.[2])

14. Вольный союзъ — вільна спілка. Опытъ украинской политико-соціальной программы. Сводъ и объясненія М. Драгоманова. Женева, 1884.

15. Земство и мѣстный элементъ въ народномъ образованіи. („С.-Петербургскія Вѣдомости“. 1886; № 93).

16. Либерализмъ и земство въ Россіи. (Отдѣльный оттискъ изъ 1-го N-ра „Свободной Россіи“). Женева, 1889.

Методу писаня Драгоманового проявляють також деякѣ статьѣ литературнѣ й етноґрафичнѣ, надрукованѣ въ „Кіевскѣй Старинѣ“ П. Кузьмичевскимъ. Ось и они:

1. Старѣйшія русскія драматическія сцены. („Кіевская Старина“, томъ XIII; стор 371—407).

2. Турецкіе анекдоты въ украинской народной словесности. (ibid., т. XIV; стор. 209—236; 445—466).

3. Малороссійскія пѣсни объ освобожденіи крестьянъ. (ibid., т. XVII; стор. 412—438; 626—649).

4. Шолудивый Буняка въ украинскихъ народныхъ сказаніяхъ. (ibid., т. XVIII; стор. 676—713; — т. XIX; стор. 233—276).

Тутъ годить ся запримѣтити, що россійска цензура заборонила редакціи „Кіевскои Старины“ друкувати статьѣ емиґрантовъ. Ґенеза сеи забороны ось-яка: Лебединцеви, редакторови сего журнала, прислав Драгомановъ р. 1883. (пѣдъ криптонимомъ М. Т—овъ) перекладъ статьѣ Cosquin-а про „ґенезу европейскихъ казокъ“ (зробленый єго жѣнкою) зъ додаткомъ огляду працѣ надъ казками на Украинѣ. Та отъ, Лебединцевъ, котрому Кіевска жандармерія докоряла за напечатанє статьѣ другого емиґранта украиньского, обернувъ ся до ґенералъ-ґубернатора Дрентелена за дозволомъ, печатати статью. Дрентеленъ одбславъ Лебединцева до министра внутрѣшнихъ справъ, ґр. Дм. Толстого, — и той не тѣлько не дозволивъ друкувати статьѣ М. Т—ова (М. Драгоманова), але навѣть строго заборонивъ всѣмъ журналамъ печатати якѣ-бъ то не були працѣ емиґрантовъ. Зъ того часу всяке сотрудництво Драгоманова въ россійскихъ журналахъ мусѣло перестати, — навѣть по сюжетамъ археольоґично-етноґрафичнымъ.[1])

Драгомановъ выдавъ такожь деякѣ россійскѣ статьѣ иншихъ письменниковъ зѣ своимъ переднимъ словомъ, а подекуды й зъ примѣтками. Сюды належать:

1. Письмо В. Г. Бѣлинскаго къ Н. В. Гоголю съ предисловіемъ М. Драгоманова. (Изданіе редакціи украинскаго сборника „Громада“). Женева, 1880.

2. Письмо Н. И. Костомарова къ издателю „Колокола“. Съ предисловіемъ М. Драгоманова. („Изданіе „Громады“). Женева, 1885.

3. Письмо К. Дм. Кавелина и Ив. С. Тургенева къ Ал. Ив. Герцену. Съ объяснительными примѣчаніями М. Драгоманова. Женева, 1892.

Въ „Кіевскѣй Старинѣ“ (томъ V., 1883. р.) надруковано листы Тараса Шевченка, писанѣ до Брониславa Залѣского р. 1853—1857. Тѣ листы передавъ редакціи М. Т—овъ (Драгомановъ). [Дальше буде].

Народні музичні струменти на Вкраїнї.

[Конець.]

Цимбали.

До типу „Гусел-псалтиря“ належать і покревні з їми *цимбали*, струмент старинний, занесений певне зі Сходу.

По історичніх розвідках цимбали були ще у XVI. віцї описані в Европі під назвою Psalterium, яко струмент трикутний з натягненими на йому 13 бунтами струн по части мідяних, по части сталевих; по тих струнах грали, вдаряючи деревлянними колотушками. Бунтами струн звуть ся рядки струн по парі, по три і більше, строєних в один тон, нестотно як на фортепянї, де на кожен тон проти одного молоточка натягнено по три струнї. Здавна колись струни на

[1]) Сю статью въ руско-украиньскомъ перекладѣ надруковано р. 1874. у Львовскѣй „Правдѣ“ п. з. „Русины въ Галичинѣ“, стор. 36. 80. 129. 182. 224. 273. 316. 357. 393.

[2]) Про сей твѣръ Драгоманова пише И. Франко ось-що: „Найважнѣйшою зъ тыхъ єго праць (друкованыхъ у Женевѣ) є „Историческая Польша и великорусская демократія“ — майстерна анализа помилокъ, у якѣ попадали найталановитѣйшѣ политики та публицисты польськѣ й россійськѣ, стоячи на становищи т. зв. державныхъ народностѣвъ и ігноруючи недержавнѣ, плебейськѣ. Праця та друкована була первѣсно въ выдаванѣй у Женевѣ либеральнѣй россійськѣй ґазетѣ „Вольное слово“, котрого Драгомановъ опѣсля ставъ редакторомъ и въ котрѣмъ помѣстивъ богато статей про россійськѣ и украиньскѣ справы“. („Житє і Слово“. I., стор. 151).

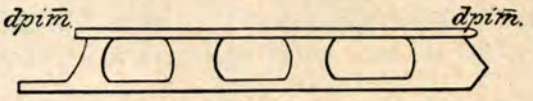
[1]) Письмо Драгоманова до Ом. Огоновского зъ д. 18 (30) марта, р. 1894.

цимбалах натягали ся по одній для кожного тона, але по часі, і то від давна вже, начіплювано їх по дві, по три. Стрій їх первістно був діятонїчний, а далї став хроматичний. Протяг тону був спершу у три октави, а потім в чотири. Деревляними молоточками або колотушками цимбалїстий бє по всїх струнах бунта, через се forte на цимбалах — дуже рівке. Струмент цей незугарний до тонкого виразу гри, уживаєть ся переважно для супроводу других струментів при танцях: скрипки, баса. Інколи, щоб осягти тихої гри на цимбалах, обтягують один кінець молотків сукном або повстю.

В Европі і Нїмеччинї цимбали не вживають ся вже від 50-х років. Але й доси вони ще широко вживають ся в Угорщинї у Мадярів та в Волощинї. В Украïнї і Галичинї вони те-ж розповсюджені. По піснях народніх дуже часто згадують ся цимбали в сполученню з скрипками; це є найлюбиміща комбінация струментів, широко звістна „троїста музика“, котру становлять: скрипка, бас та цимбали, однаково уживають ся на бесїдах, весїллях, як в Украïнї, так і в Галичинї, Покуттї, Коломийщинї, Станїславщинї.

Ой, чия-ж то родина
Кругом дїжи ходила,
З скрипками, з цимбалами,
З молодими боярами? [*Чубинський*].
Коби скрипкй, цимбали,
То-б і ніжки скакали. [*Закревський*].

поверх менчої кобилки, спускаєть ся і припускаєть ся через вирізи довшої кобилки, а сусїдний бунт з довшої кобилки припускаєть ся навпаки у вирізи менчої кобилки. Такий розполіг бунтів струн навперемінки зроблено навмисне, щоб зручніше було грати, бючи молоточками по верхах бунтів, біля кобилок.

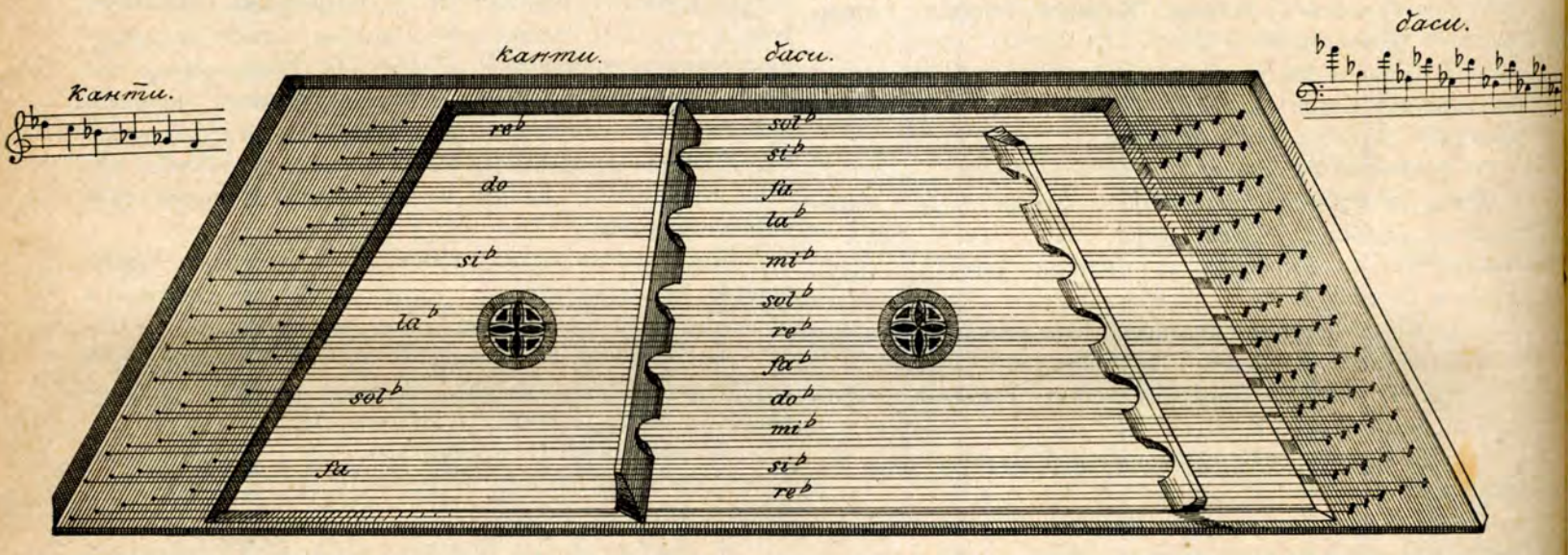

Н⁰ 9. **Кобилка з вирізами.**

Струни до цимбал беруть з тонкого мідяного дрота. Одним краєм струни зачіплені петельками за залїзні шпе́ники, а другим краєм накручені на залїзні кілки. Ключем до кілків струни натягають ся до певної високости.

Цимбали мають 12 бунтів струн, в кожному бунтї по 5 струн, виключаючи крайнього у низу, що́ має 2 або 3 струни.

Струни кожнього бунта, що́ лежать поверх середньої [малої] кобилки дають інтервал квінти [$^3/_2$] по обидва боки кобилки, то-б то одна й та-ж струна підперта кобилкою в такій точцї її довжини, що́ дає від обох половин струни інтервал квінти. Струни-ж, що́ лежать поверх крайньої [довшої кобилки], а припущені крізь вирізи менчої, звучать на всьому протягу незмінно.

Н⁰ 8. **Селянські самотуж роблені цимбали.**

До дому йду, як бджола гуду,
А за мною молодою, сїм кіп хлопцїв чередою
В цимбалоньки тнуть, тнуть, тнуть!

На цимбалах грають сидючи; цимбалїстий кладе їх собі на колїна і молоточками вибива по струнах. Але незалежно від сього цимбалїстий навішує цимбали собі на шию через довгий ремінь і гра на їх стоячи, навіть ходячи [як от на весїллях]. Це ще підбільшує голос цимбалів.

Молоточки, що ними по струнах бють.

Сучасні цимбали на Вкраїнї уявляють з себе плоскуватий ящик тетверти 4-ри з лишкою завдовжки, четверти $1^1/_2$ завширшки, пальців 4 завдовжки трапезовидної форми. Цимбали нагадують гусли, бо і тутечки в ящик вроблена голосна дошка, з двома прорізаними голосниками. На поверху голосної дошки прибиті дві ажурні кобилки з вирізами. Поверх вирізів протягнений дріт. Одна кобилка менча [st], [у 5 вирізів] лежить уміщена в поперек голосної дошки, між обома голосниками; друга кобилка [Б], довша [у 6 вирізів], лежить паралєльно правому́ бокови цимбал коло кілків. Струни натягнені лежать не в одній площинї: один бунт, що́ лежить

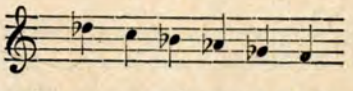
Всїх тонів на цимбалах 18: 12 тонів від 6-ти бунтів, що́ лежать поверх короткої кобилки, і 6 тонів від 6-ти бунтів, що́ лежать поверх довшої кобилки.

Стрій цимбалів діятонїчний, лише в строї тому декотрі тони не сходять ся у звукови з темперованими тонами фортепяну, до якого відповідно тони цимбалів і визначені:

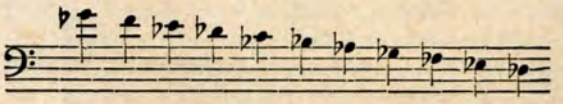

Це є звукоряд, у якому вистроєні цимбали.

Шість тонів з лївого боку від краю, це так звані „канти“ [chanterelles], відповідаючі при́стрункам на кобзї, торбанї. На їх вибивають мельодию.

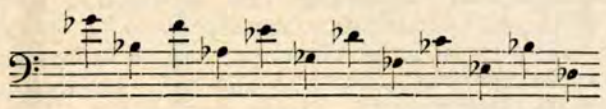
12 тонів між двома кобилками це суть баси.

6 кантів лежать з лївого боку, межи шпе́никами, де струни начіплюють ся, а середною, поперечньою кобилкою.

12 басів [лїчучи з гори до долу] лежать в серединї цимбалів, межи обома кобилками, поперечньою й боковою.

Розполог баових струн на цимбалах ось який:

Бунт *Sol♭* лежить поверх менчої поперечньої кобилки і спускаєть ся у вирізи бокової кобилки.

Бунт *Si♭* лежить поверх бокової більшої кобилки і спускаєть ся у вирізи поперечньої кобилки.

Бунт *fa* лежить поверх менчої поперечньої кобилки і спускаєть ся у вирізи бокової.

Бунт *la♭* лежить поверх бокової, більшої кобилки і спускаєть ся у вирізи поперечньої і т. д. навперемінки.

Останнїй бас *re♭* натягнений самостійно [з 2—3 струн] оминає обидві кобилки.

Боян.

1893 рік.

Перешкоди суспільно-економічного ладу на Українї.

Після оповідань Івана Левіцького-Нечуя.

В оповіданнях І. С. Левіцького-Нечуя, у яких він обмальовує взагалї життє на Вкраїнї, звертають на себе увагу між иншим і думки сего письменника про суспільно-економічний побут українського народу. Оцї саме думки надають особливу вагу його творам.

Нечуй-Левіцький в українськім письменстві повів пе́ред справжньому виявленню людського життя, пишучи не про окремні тільки пригоди людські, а з'ясовуючи й причини, через які складають ся сї причини. Оповідаючи про справи тих чи иншихъ своїх героїв, сей наш письменник бере їх з усїма найголовнїйшими відносинами до життя, показує читачам живих людий серед великої купи людських потреб, бажань певних і химерних, серед найчастїйше тяжких обставин, збудованих людською темнотою, млявостю та тїєю кривдою, яка здавна нївечить суспільний лад на Українї.

В більшій частинї своїх численних оповідань Левіцький-Нечуй доводить, яке то велике лихо терплять наші селяни через злиденний економічний побут. Недостача землї, тяжка робота на чужому полї, примушує парубка в оповіданнї „*Пропащі*“ покинути убогу дївчину, яку він любить; через ту-ж причину убога мати віддає дочку за богатого вдівця, і всї оцї несчасливі люди карають ся увесь свій вік, пропадаючи через помилку від їх убожества.

Яку важливу річ має забезпечений свій хліб для хазяїна-хлїбороба, виявляє Левіцький-Нечуй в оповіданнї „*Дві Московки*“, малюючи молодого хазяїнового Василя більше всего бажаючим своєї ниви та свого плуга волів. Оця своя нива та справне господарство ввижали ся непорушеному салдатчиною Василеви і в день і в ночі. Через те, що сего не було, довело ся Василевій жінцї Ганнї, як знову взяли Василя до війська, зазнати великого лиха від бідности, невчасно состарітись, пробуваючи іноді без хлїба, без соли, у непривітній, убогій хатї.

Найвиразнїйше тяжкий економічний побут селян малює Левіцький-Нечуй в своїй повісти „*Микола Джеря*“. Тут рядом з економічною кривдою з'ясовуєть ся кривда суспільна, яку зазнали селяни за часи кріпацтва. Великим тягарем лежала панщина на людях скрізь в нашому краї, а в правобічній Українї, долю котрої висловлює Левіцький-Нечуй, жило ся людям за кріпацтва мабуть найгірше, бо в тій сторонї орудували горді та пишні польські пани. А в тих панів не було ніяких звязків з нашим народом, бо вони були зовсім чужі, цурали ся людий і тільки тяжко прикручували їх задля своєї користи, а до того ще й нехтували ними, наче як і не людьми. Не сила була людям видержувати ту панщину з згінними днями в жнива, коли сипав ся на нивах людський хлїб, з прядінням на панів зимою, з годівлею своїм загорьованим хлїбом панських качок, — не сила була видержувати ці й инші тягарі: то не прибиті думками й волею люди змагали ся проти таких порядків; їх били різками прилюдно, а коли вони не втихомирювались, то й лоби забривали. Треба було без вісти тїкати від таких обставин і люди тїкали всякими шляхами з рідного краю. Найблизчі з цих шляхів вели на сахарні заводи в Стеблеві то що. Тут посесори заводів приймали на роботу задля своєї користи всяких людий, не питаючи пашпортів, а повітовий уряд не нерешкоджував цьому, бо брав за це з посесорів добрий скуп. Посесори тим часом важку працю людську обертали в свої кишенї, нї трохи не дбаючи про добробут робітників. І тут тяжко жило ся людям, і звідсїль вони, перебивши ся який час, мусїли утїкати. З сахарень вели шляхи в широкі херсонські степи та в вільну Бесарабію. Все це зазнав і Микола Джеря, приневолений покинути в своїй Вербівцї стару матїр, жінку і малую дитину, щоб визволити свою голову... В Бесарабії жило ся людям вже зовсїм інакше, наче в другому царстві. Купами збирались тут утїкаючі з усяких сторін, а найбільше з правобічної України, знаходячи тут добрий заробіток, найчастїйше в рибальских ватагах. Микола Джеря в добрий час показав сюди шлях своїм Вербівцям. Від лихого пана втїкло сюди багато його земляків, і над Днїстровим лиманом в Акерманщинї через який час з'явила ся невеличка слобідка „Вербівочка“... А про те, як вийшла воля, то нї завзятий Джеря, нї инші земляки його не всидїли тут в нових своїх хатах, в просторій сторонї, а повернули ся в тїсноту до родини.

Взагалї невеселу картину людського життя розвертає перед нами Левіцький-Нечуй, коли доводить ся йому торкатись суспільно-економічного побуту в добре знаємих йому селах над Росю та Раставицею... От і в повісти „*Бурлачка*“ виявляє наш письменник цю сумну картину. Гарні хазяїни Паляниці через велику з'їжу з дрібними дітьми та через те, що грошей треба було на податї, мусїли наняти старшу дочку свою Василину до пана, а пан занапастив молодий вік дївочий, і стала Василина бурлачкою. В цій прехорошій повісти так само, як і в „Миколї Джері“ з'ясовують ся загальні перешкоди суспільно-економічного добробуту на правобічній Українї. Великі перешкоди ідуть там від панів та жидів. Пани дбають тільки про те, щоб весело вік прожити, солодко їсти та в дорогу одежу вбиратись, а людий, людську працю пани ті мають тільки за спосіб здобути для себе все те. Малює в цій повісти наш письменник, яку деморалїзацію в села несуть панські двори, яке гидке неморальне життє панське, як нївечать ся люди, закинуті лихою долею на службу до панів. Рядом з панською вікової кривдою з'ясовують ся в цій повісти і перешкоди від лихих жидів. Тут уже инша кривда. Спочатку панські попихачі, якими нехтують і пани, і селяни, жиди уміють покористувати ся всїм, чим слабують чужі їм люди; таким способом вбирають ся в силу і беруть верх над тими, кому вони попереду служили. Натерпівшись лиха, а потім ставши самостійними хазяїнами, жиди немилосердно відплачують за попередню зневагу. Найдотепнїйші та найхитрійші з їх, осівшись на панських добрах, насїдають на селян ще важче, як пани, бо їм допомагає обкручувати людий багато других не таких проворних їх побратимів, а в тих єсть свої ще менші помічники, які сидять в корчмах, або торгують всїм, чим доведеть ся. Вся сторона оповита такою павутиною, і не має змоги вирвати ся з неї людям, наче з тенет.

В своїх оповіданнях так само як і в инших своїх писаннях Левіцький-Нечуй доводить, що суспільно-економічні справи нашого народу можуть улагодити ся тільки на нашім національнім ґрунтї. Ще в першій своїй просторій повісти Левіцький-Нечуй виясняв, яку шкоду робить нашій громадї культурна мішанина серед нашої інтелїґенції, а найголовнїйше останки давньої польської шляхетчини і сьвіжа течія московського гасительства усякої вільної мисли. Тільки щирий демократизм, як виразно доводить автор в цій повісти, виведе нашу інтелїґенцію на рівний шлях. — Через те, що цей шлях

далеко ще майорів тодї, і повість сю назвав письменник наш „*Хмарами*“.

В усїх своїх творах Левіцький-Нечуй виявляє думку, що суспільно-економічний побут нашого народу зміцнить тільки непохибне прямованнє до улагодження цего побуту на національній основі.

Цїлком правду сказав д-р Ом. Огоновський в „Исторіи літервтуры рускои“, що Левіцький-Нечуй „змалював суспільно-національний побут України так вірно, що його повісти неначе фотоґрафії, закрашені кольоритом живим і природним“; що Іван Левіцький „є письменник напряму реально-національного, — напряму такого, який єсть природнім вислїдком вдачі народу українського“; що „ім'я його через це звелечить ся в історії нашої лїтератури доти, доки Україна буде“...

Л—ко Ч—на.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Писання Трохима Зїньківського. Зредактував та життєпис написав Василь Чайченко. Книга перша (з портретом авторовим). Друковано під доглядом К. Паньковського. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка. (Рік?) Сторін: LXXII+248+IV. 8°. Цїна 1 злр.

Що д. Чайченко відносить ся з великим пієтизмом і шаною до Т. Зїньківського, видко вже з тої обставини, що біоґрафія З—го написана так тепло і жичливо, що дальше не йде, і так широко і вичерпуючо, що обнимає аж 72 сторін. В біоґрафії зібрав д. Чайченко всї можливі подробиці з житя письменника від маленькости лїт до смерти. Говорить про походженє, успосібленє, вихованє, школи, про жадобу наук, мандрівки за наукою, бідованє; як відтак вступив до війська яко „вольноопредѣляющій ся“; як був учеником юнкерської школи в Одесї, в котрій оден з учителїв заснував в нїм прихильність до всього, що́ українське; як відтак р. 1883. іменовано єго офіциром; як не сподобавши собі житя військового, постановив через побільшенє осьвіти досягти иньшого становища; як сидїв за книжкою що дня 12—18 годин і як помимо частих хоровань здав в Київі ґімназияльний іспит зрілости; як поздававши дальші потрібні екзамени зістав принятий до військової академії правничої в Петербурзї; як на чужинї тужив за рідним краєм. Дальше говорить д. Ч. про широку лїтературну і громадянську дїяльність З—го в Петербурзї і про єго впливи на молодїж, з котрою старав ся зазнакомлювати, відцуравшись за мало патріотичних старших Українців. Відтак, — як З—й скінчивши академію, виїхав 1890. р. на Україну, зіставши „прикомандированим“ до військового прокуратора в Київі; як відтак, упавши в наслїдок сухот на силах, виступив зі служби 1. грудня 1890. р.; як не поперестав працювати лїтературно; як по короткім побутї у автора сеї житєписи виїхав до своїх родичів і у них помер 8. червня в 30. році житя.

Попри тих датах біоґрафічних говорить про лїтературні праці, котрі З—ий або дїйсне написав або задумав написати, а з всего виходить, що у З—го властиво було безлїч планів на всякі роботи, так що тих робіт стало-б на 20 років принаймі; так прим. вже 1883 р. розпочав З—ий писати популярну українську історию, відтак почав перекладати Щедрина, хотїв переложити старих клясиків: Плютарха і Вирґілія, хотїв написати українську ґраматику, хотїв заснувати в Петербурзї український журнал, перекладав (але не скінчив) Молїєра, збирав фраґменти українського письменства XVI—XVIII в., посилав скаргу до міністра на цензуру, що́ заборонила печатати єго два збірники „Бжола“ і „Квітка“, писав а не докінчив статю „Про штунду“, збирав материяли до „Української енцикльопедиї“ і хотїв написати „Моноґрафію про порівнаня карного права на Вкраїнї і Московщинї в другій половинї XVIII в.“ При кінци житя голубив думку написати історию українсько-руського письменства.

Як з того видко, було у З—го більше доброї волї і більше розмахів, як сил і здоровля, снаги і житя. І дїйсно далеко більше того, що зачинав або задумував З—ий писати, як того, що дїйсно написав. Sed laudanda est voluntas.

В VI. уступі передньої статї подає д. Чайченко характеристику З—го. Каже, що З—ий „з деякого погляду є ідеалом того, яким мусить бути борець за вкраїнську ідею в наш час“. Був він прихильником справжньої волї, був демократом і народолюбцем, обставав за широку і поступову просьвіту невкорочену жадними цензурами, надавав національности велику вагу, був за ладом федеративним, казав, що націоналїзм мусить бути контрольований через ґуманїзм, становив мову дуже високо яко найголовнїйшу з національних відмін. Дальше хвалить д. Чайченко працьовитість З—ого, котрий в семи роках тільки написав, скільки наші письменники нарізно навіть через цїле житє не напишуть, і у котрого українська праця була не забавою, але серіозним дїлом.

До житєпису придано два додатки: одним з них єсть інтересний лист З—го до О. Пипіна по причинї єго статї „Особая исторія русской литературы“.

Біоґрафія, як видно з того звязкого змісту, єсть вправдї вичерпуюча, однак в багато в дечім некритична; рівнож характеристика не всюди підперта фактами, так, що треба авторови на слово вірити. Дальше треба закинути тій біоґрафії се, що не подано повної бібліоґрафії творів З—го, а іменно не означено при кождім творі, котрий був друком виданий, де і коли був напечатаний. Відтак не написав автор оцїнки і характеристики творів З—го, поміщених в I. томі ні з погляду на язик, ні на зміст, ні на головні знамена єго письменничої дїяльности.

Вкінцї найважнїйший закид належить ся д. Чайченкови з причини непотрібних інновацій, впроваджених ним в мову, котрою біоґрафія написана. Як у иньших народів, посїдаючих письменну лїтературу, було і єсть, так і у нас повинно бути прямованє до усталеня так форм язикових, як і правописи в мові лїтературній у всїх письменників українсько-руських. З такого розумного і необхідно потрібного прямованя випливає, що вже певних зверхніх форм язикових, усталених в протягу цїлого — вже майже сотку лїт — треваючого розвою нашої народної лїтератури найпершими нашими письменниками, без потреби зміняти не належить, а в формах різноманїтних треба мало помалу за спільним порозумінєм до однаковости прямовати, щоби таким чином впровадити в одній бесїдї лїтературній на цїлу Україну-Русь до певного ступіня формальну одностайність. Тому́ і найпереднїйший письменник не повинен тілько для оригінальности вводити на місце давно вже в лїтературній бесїдї усталений і то добрих та правильних форм, якісь нові, льокальні. Що хоче осягнути ся такими формами, як *недбальсьтво, дитинсьтво, письменсьтво* (XII. стор.), *варварсьтво, гнобительсьтво,... тілки, кілки, найбілш, з'язок, з'язувати, ходю, відносють ся, по тижду* і т. д. замість давних, утертих і дуже добрих та правильних форм: недбальство,... тільки,... звязок, хожу, відносять ся, по тижню і т. д.? Або по́що на ново кувати слова на місце давнїйших, вправдї також укованих, але загально вже уживаних, як прим. *сьвітоглядяка (!)* зам. сьвітогляд? Не хочу ту закиду робити д. Ч. за такі слова, форми і звороти, котрі яко неправильно-ґраматичні, москвіцизми і польонїзми вправдї разять наше ухо, але находять ся спорадично і у деяких иньших українських писателїв, як: *вражіннїв, лїтерата* (1 пад.), *клас, Одес, кшталт,*

різнація, опріче, московщизна, настрєнчують, пускати в світа, зала, злотий, округа (1 пад.), *обвиновувачити, план.* Рівнож в правописи находимо значні відміни а навіть неправильности, як: *дітей, гимназия, Квітчини* (! 1 пад. ч. мн.), *Харьків* і *Харків, періжки, моде, алегория, сіноними* (?), *логично, гастричний, Гиспанія, цїлї* (! 1 пад.), *спріяє* (!), *поганьцї, вуглярь і вугляр, козирька, конопатчик* (!), *лекция, каталог, інтелектуальний, Плутарх, с таким...* Вже час, щоб в правописи у всїх видаваних письмах українсько-руських наступила одностайність, котру в певній мірі вже впровадила в таких же письмах, видаваних в Галицькій Руси, знана анкета.

Тепер приступім до короткого обзору белєтристичних творів З—го, поміщених в сім І. томі. Суть там твори оригінальні і переложені або перероблені. Головна сила письменничої творчости З—го лежить в єго оригінальних оповіданях прозових. Між тими перше місце після нашої гадки могуть заняти з причини артистично зхвачених реальних типів і образків з житя, оповіданя „Сидір Макарович Притика“ і „Вулиця“. В першім з них є вірно віддаваний образок з житя вояцького в Росиї: на першім пляні змальований знаменито „ундер-цер“ Притика з єго службистостью, джиґуньством, мріями і ученєм вояків т. з. словесности. В другім же з'образив автор удатно з реалїстичною правдою кілька сцен з сусїдського пожитя молодиць сельських. Се оповіданє трискає дїйсне великим гумором.

Близше тих оповідань, але слабше, єсть оповіданє „Моншер-Козаче“, котре сам автор назвав гумористичним. На дїлї єсть воно їдкою сатирою на тих офіцирів, з котрими автор служив. В глумленю автора над тими-ж видно страшну єго до них неприхильність. Тип „Моншер-козаче“ є навіть почасти пересадно з'ображений; представляє ся бо читаючому радше дурненьким, як сьмішним. Оповіданє не читає ся гладко, бо стиль занадто періодовий а до того попереплїтаний реченями вставними. Деяким епізодам вправдї не мож відказати комічности, однак в великій части видно в сім оповіданю вимушений гумор, — натягнутий, щоби достигнути вже згори повзятого висьміяня свого товариша, що́ мав призву „моншер-козаче“.

Оповіданєм, подиктованим щирим патріотизмом і горячою любвою до свого рідного краю і народу, єсть „Кудою йти“, в котрім автор переносить читаючого в часи Авґуста римського і Різдва Христового. Відносини полїтичні Рима за часів Авґуста представив автор правдиво. Але зато два слїдуючі оповіданя „Сон“ і „Історична казка“ стоять що до єдности провідної гадки і викінченя низше. Оповіданє „Сон“, назване автором „мрією“, є низкою довгих непохватних маревів, роздумувань, закрашених гірким сарказмом; а з них віє страшним песимістичним переконанєм о любві женщини, винявши рідну матїр. Мотив взяв автор з Гайного пісні „An meine Mutter B. Heine“. „Історична казка“ же, мрачно написана, скидає ся на полїтичну алєґорию, з котрої невиразно пробивають ся натяки на історичний розвій полїтичних відносин поміж Україною, Литвою, Польщею і Москвою та на характер тих націй.

До оригінальних прозою написаних творів З—ого належать ще три драматичні сцени п. з. „Сумлїння“. Ними хотїв автор представити страшні наслїдки грижі сумлїння. В сій цїли вернув автор аж в XI. в. і за жертву гризоти сумлїння вибрав ґрафа Оттона, котрий збунтувавших ся бідарів казав в шопі з нагоди заставленої для них учти замкнути і живими спалити. Чому було аж так далеко в минувшину сягати за ілюстрациєю до гризоти сумлїння? Але не спромога нам входити в тайни інвенциї писателя! Сцени вправдї мають досить драматизму, однак найбільше деклямациї на темат відносин упривілєйованого панства до підданих і становища їх обоїх до Бога і єго суду.

Всї инші прозові казки суть перерібками або перекладами. І так пучечок казочок та оповідань, котрих разом єсть в книжцї 19 а мають збірну назву „Бжола“, суть перероблені понайбільше з нїмецького доволї чистою, зрозумілою мовою і відповідають своїй цїли, будучи призначеними для народного читаня. Примітити при сім належить, що 2. казка п. з. „Геракло, Добрість та Негожість“ єсть вірним перекладом з Ксенофонтових Памятників о Сократї. Але чи переложив автор впрост з грецького оригіналу чи з якого вже перекладу новожитного, се питанє. Крім тих находить ся в книжцї ще 97 езопових казок, переложених прозою, з котрих 35 сам З—ий викінчив, а инші виправив ш. видавець. В сих перекладах видно вправдї богатий язик на лєксику і добре пристаючий до оригіналу, однак багато виразів здають ся новотворами. Переклад „Заяць, що́ себе жертвує“ з Щедрина — дуже добрий.

Огляньмо тепер поезийки, котрих єсть разом 20. З них 16 байок не відзначають ся нїчим, ні поетичним полетом, ні артистичною формою, ні цїкавою фабулою, а у деяких (як „Рибалка та риба“) і ідея не ясна. Добра сторона сих байок сеся, що автор запожиченим сюжетам надав української барви. Поезия „Мишачі пригоди с котом“ (сюжет з В. Жуковського) удала ся: гексаметр пливе гладко, язик сильний і дібраний. Не менше удатний з огляду на ритмічність і мову є також „Невільницький корабель“ (після Гайного). Елєґія „Чи є де на сьвітї такая людина“ є відбитком вдачі З—го; говорить бо в нїй:

„Коли-ж стане тяжко і серденько в тузї,
То нишком поплач сам тихесенько с-тиха:
Багацько свого бо є в кожного лиха, —
Не милі нїкому журливії друзї“.

Як з загального огляду творів З—го, поміщених в сій книжцї, видїти можна, єсть язик їх не зовсім вироблений а стиль в части замотаний, вельми періодовий, попереривaний реченями парентетичними і розлїзлий. Недостає, видко, творам ще кінцевого вигладженя і виправленя. Але в засновках і підкладах таких творів як „Сумлїння“, „Кудою йти“, „Історична казка“, видно як великий талант і взнеслий характер, так і благородні пориви та глубоко-нїжне чувство гуманности і любови сердечної до свого народа і вітчини у З—го. Вдячність тому́ належить ся п. Чайченкови, що своїм коштом видав І. том белєтристичних творів З—го. Цїнність в нашій літературі сего тому каже нам з нетерпеливостию очікувати на ще цїкавійший II. том, в котрім мають після заявленя п. Ч. бути поміщені твори наукові і публїцистичні Зїньківського.

І. Кокорудз.

ГНАТ ОНИШКЕВИЧ.

[Гл. портрет на 217 стор.]

Родив ся р. 1847-ого в місточку Угнові. Родичі єго, Денис і Евґенія, мали ще крім него 4 дїтий; Гнатко був наймолодший. З кусника поля, який посїдали, тяжко було вижити себе і дїти; то-ж старий Денис і сам робив кушнїрство і дїтий наглядав, щоби не дармовали. Однак він тямив і про те, що наука в житю чоловіка має велику вартість; длятого посилав дїти до школи і пильнував, щоби вони учили ся. В 7-ім р. житя ходив вже Гнатко до нормальної школи в Угнові, коли єго отець відумер. Мати однак не опустила рук, лишень почала вести далї кушнїрство в спілцї з своїм найстаршим сином Івасем, щоби не бути на ласцї старших дїтий. Так малий Гнатко вивчив 3 клясї нормальні і виявив, що має талант до науки. Покійний парох угнівський Іван Біречький почав намовляти матїр, щоби давала хлопця далї до школи. Не було однак звідки. Гнатко отже мусїв лишитись дома, почав учитись кушнїрства, а за рік вивчив і дяківство. В кінци-ж таки урадила мати з сином Івасем, що дадуть Гнатка до 4-ої нормальної кляси в Белзї на пробу. Проба випала над сподїванє добре. Не було отже що иньшого робити, а тілько всїми силами старатись, щоби хлопець міг ходити далї до школи. По ферияx взяла бідна мати міщатко муки, круп, бараболь і кварту масла та повезла сина ді Львова; там найшла „станцию“ за 3 цванциґери на місяць таки у угнівської жінки і записала Гнатка до академічної, тепер руської, ґімназиї. Щоби синови помагати, мусїла бідна мати добре слїпати над голкою та рук не жаловати. Гнатко однак не довго потребував підмоги від матери. Учителї небавом пізнали спосібности молодого школяра, а довідавшись про єго бідноту, на-

дїляли єго завсїгди такими лєкціями що Гнатко міг вже сам удержатись. Він розвивав ся очевидячки; але в нїм росла не тілько охота до науки, щирість до товаришів, любов до родини, але вже в ґімназиї почав зацікавлюватись рухом народним поміж Русинами. При одній нагоді написав він вельми патріотичну поезию; полїция довідалась про єї автора, і вже мали молодого патріота виганяти з ґімназиї, коли в тім єго добродїй, віцепрезидент намісництва Мош, у котрого він дїтий учив, вставив ся за ним і дразливу справу, як то кажуть, убили. Зложивши екзамен зрілости з відзначенєм, хотів Гнат посьвятитись наукам фільозофічним. Але мати не хотїла в нїякий спосіб до сего допустити, бажаючи бачити свого сина сьвященіком. Гнат послухав матери і вже р. 1867-ого був на студиях теольоґічних у Відни. Рівночасно слухав викладів з греки, латини та язиків славянських. Особливо проф. Мікльошіч дуже ним заінтересував ся. Відтак оженившись, висьвятив ся р. 1871-ого, і одержав місце сотрудника в Мостах великих. Ту учив ся безнастанно і готовив ся до екзамену на учителя ґімназияльного. Року 1873-ого дістав місце суплєнта при ґімназиї нїмецькій у Львові, де і зараз переїхав. У Львові взяв ся ще горячійше до студий язиків клясичних та українсько-руського. В тім часї приладив до друку третє виданє „Рускои граматики М. Осадцы“ і був помічним молодїжи при вилаваню „Рускои Библіотеки“, для котрої давав фірму, переглядав рукописи і писав вступне слово і житєписи. В часї єго побуту у Львові і студий над українсько-руською мовою зайшла в нїм одна велика зміна, бо з прихильника „твердого“ язика став рішучим народовцем, яким лишив ся до смерти.

Та побут єго у Львові не був довгий. Коли в р. 1875 засновано університет в Чернівцях, то установлено заразом і катедру для українсько-руської мови і літератури. На раї викладали д-р Кл. Ганкевич, а відтак д-р Калужняцький. Аж при кінци р. 1876 на предложенє проф. Мікльошіча іменовано професором українсько-руської мови і літератури Гната О—ча, котрий обійняв катедру в марті 1877-ого р. Ту доперва отворило ся єму поле до роботи. Окрім приготовань до викладів на університеті, робив Гн. Он. студиї над рідною мовою, а надто кинув ся до облогом лежачої ниви політичного житя на Буковинї. З щирими народовцями, як М. Михаляком і Т. Реваковичем мусїли вони чимало натрудити ся, нїм удалось їм бодай поле очистити з терня і будяків... То-ж не дивниця, що хоч душа у нього була кріпка, але єго збіловане і спрацьоване тїло улягло під навалом чималих клопотів. Він умер дня 14 (26) марта 1883-ого р. у Відни, намучивши ся безконечно. Львівська ґазета „Дѣло“ в н-рі 30 за р. 1883 закінчила отсими словами посмертну згадку про покійного: „Русини буковинські можуть посьвідчити, які заслуги положив Покійник не тілько яко професор і учений, але і яко патріот-дїятель. В „Дѣлѣ“ нераз була мова о великих подвигах Покійного для слави і добра буковинської Руси. У всїх руськонародних дїлах Покійний брав живу участь. На него ґлядїли всї як на провідника літературного і суспільного руху народного на Буковинї. Наше „Дѣло“ тратить в Покійнім одного з найщирших прихильників і співробітників. Від самого початку заснованя нашої часописи Покійний працював нераз для нашої народної ідеї. Сердечний буковинський прихильник нашого редактора Володимира Барвінського не довго пережив єго“...

Ст. Он.

МИХАЙЛО ПОДОЛИНСЬКИЙ.

(Посмертна згадка).

Михайло Подолинський помер по довгій, бо майже чотиролітній тяжкій хоробі, д. 5. сїчня с. р., в закладї для божевільних, в Кульпаркові. А що досї ще нїхто не подав жадної вістки про бездольне житє покійника, то ж я, яко кільколітний єго товариш долі, задержавши ся в моїй дальшій подорожи по Італії троха довше в Фльоренциї, що то єї покійний Михайло так артистично описав в „Зорі“, на згадку о тім гарнім описї ще гарнїйшої Фіренци не міг повздержати ся, щоб бодай коротко не згадати про тяжке житє товариша, котрий цїлою вдачею своєю заслужив собі на лїпшу долю в тяжкій своїй вандрівці туземній.

Покійний Михайло уродив ся з 24. падолиста р. 1844. в Ветлинї, але більшу часть свого житя провів в Маняві, де єго отець був приходником. Ґімназию скінчив в роцї 1863-ім в Перемишлї, де разом з товаришами Адольфом і Дамяном Гладиловичами, що то умостили єму вже дорогу на тамтой сьвіт, пересидїли цїлу ґімназию на лавках шкільних; з ними то разом переняв ся бл. п. Михайло вже з малку цїлющою ідеєю щиро і на скрізь народною; від неї не відступив він ані на хвилю через все своє житє, хоч лучала ся не одна нагода, що приманювала єго до занеханя сеї дороги та присьвічувала єму навіть не аби якими проблесками гарнїйшої долї. Але пок. Михайло не дав ся нїяк звести; він зістав вірний пересьвідченям, якими переняла ся єго грудь молодеча.

Скінчивши ґімназию записав ся був на факультет теольоґічний у Львові і був навіть короткий час вихованцем духовної семінарії львівської. Однак небавком розпращав ся з мурами семінарськими, бо пішов за верховодячим тоді напрямом студентів університету, щоб їх як найбільше вписувало ся на факультети сьвітські; за ним пішов Дамян і Адольф Гладиловичі, пішло і богацько иньших. Він переписав ся в роцї 1864. на факультет фільозофічний, а спеціяльно вибрав собі історию. Побувши на львівськім університетї яких 3 роки, удав ся відтак на університет до Відня, де вже застав незабутного Дамяна, то-ж само вже покійних Загайкевича і Целєвича, та хоч молодших, але вже скорше померших Мелїтона Гладишовського і Теофіля Іскрицького та декого иньшого. Будучи у Відні, належав до перших основателїв „Січи“ і зачисляв ся до найгорячійших прихильників як того товариства, так також до тих єго членів, що ідею народню найживійше розповсюднювали. У Відні побіч викладів істориї розлюбив ся в язиках романських та в ґерманістицї і слухав всїх знатнїйших професорів, що на тамошнім університетї ті язики викладали. У Відні познакомив ся також з одним Українцем, з котрим опісля подорожував кілька лїт по Італії, перебуваючи посеред тої подорожи довший час по знатнїйших містах сього краю чарівного, де кожде місто, кожда хоч би й поменша частина краю всякого подорожного так до себе приманює, що потім тяжко з ними розстати ся; се було ще тим тяжше для покійного Михайла, що то вже з природи був вдачі вражливої, а почасти і фантастичної. Тим же ж то й склало ся, що чув ся нещасливим, коли прийшлось єму розпрощати ся з тим краєм величавої штуки, вітчиною заєдно сьвіжих цьвітів... До тих то часів належить віднести перші заснови єго записок, з котрих повстали опісля такі артистичні описи подорожий по Італії, друкованих в „Зорі“.

Вернувши до Галичини, був бл. п. Михайло дуже невдоволений; до того невдоволеня прилучила ся ще й ся халепа, що „defunctum Michaëlem dii odere eumque paedagogum fecere“ — і в р. 1878. став він заступником учителя при руській ґімназиї у Львові, де перебув до р. 1887. Через цїлий час свого побуту у Львові умів бл. п. Михайло з'єднати собі глубоке поважанє і щиру любов не тілько у своїх учеників, але також поміж усїми товаришами долї і в цїлій львівській громадї, бо він умів своїм нїжним вихованєм, своїм широким знанєм естетики і штуки, полученим з досконалим володїнєм і всесторонним обізнанєм з літературою язиків французького, італійського і анґлійського, не згадуючи о глубокій знакомости язика рідного, та язиків і літератури нїмецької, польскої і московської. В школї учив сей лїнґвіст в правдивім значіню того слова, майже виключно язика нїмецького в ґімназиї висшій, а побіч того також язика французького яко надобовязкового. Не треба і згадувати, що вельми томляча коректура безчислених завдань письменних в клясах звичайно переповнених не впливала хосенно на успосібленє педаґога, що ним став поневольно, тим паче, що коректор письменних завдань ґімназияльних заложив був собі властиво зложити докторат і габілїтувати ся для язиків романських на котрімсь з університетів краєвих; але такої катедри у нас ще під ту пору не було, а за границю якось ніколи не потягало нашого

романїста; і скінчило ся отже на тім, що він зложив екзамен з язика французького в сїчні р. 1887.

Посеред тяжкої праці ще тяжшого заводу учительського знаходив покійний ще завсїгди досить часу на праці науково-літературні. З тої то доби походять отсї єго що важнїйші труди літературні, поміщувані по найбільшій части в „Зорі“: 1) О реалїзмі в штуцї. 2) Рух ортоґрафічний в Европі. 3) О чистоті язика. 4) О чужих словах. 5) Образки подорожні з Італії [головно о Неаполю-Помпеї-Фльоренції]; крім того 5) Переклад трьох романів для Бібліотеки найзнам. повістий „Діла“ і багато иньших дрібнїйших розвідок і оцїнок. Як бачимо отже, бл. п. Михайло був вельми трудящим та можна-б сказати, що пера він з рук не випускав; з пером або олівцем він заєдно носив ся, щоб при кождій нагоді або для себе щось нотувати або для других написати. А що так праця літературна, як ще дужше трудна робота службова єму дуже мало часу лишали до трудних заходів коло екзамену фахового, сього легко догадати ся.

Посеред таких занять перенесено нашого товариша в тім самім характері службовім до ґімназиї в Бродах в вересні р. 1887., бо там було потрібно учителя язика французького. Навикши через довгі лїта до житя великомійського, не міг покійний Михайло нїяк навикнути до нового свого місця побуту. Зразу якось ще перемагав себе; але вже небавом можна було завважати значну зміну в єго поведеню, аж дійшло до того нещастя, що дирекция була спонукана звільнити єго із служби, що стало ся в маю р. 1890., очевидно без жадної пенсиї, а єго два найлїпші товариші долї і лїт молодечих знайшлись в тім прикрім, вельми прикрім положеню, що мусїли свого щирого друга відвезти до закладу божевільних на Кульпарків. Тут бл. п. Михайло нидїв і нидїв посеред злиднїв, терпів тяжко і з кождим днем ставало єму що раз то гірше, аж по довгих муках і терпінях розстав ся з тим сьвітом, як сказано, на початку 5. сїчня с. р. Для найблизших єго товаришів найбільше діймаючою була ся обставина, що вони не могли віддати приналежної прислуги остатної свому доброму, свому щирому другови та невсипущому і трудящому громадянинови, бо-ж їх навіть не повідомлено о єго смерти.

Покійний Михайло Подолинський був вдачі лагідної і привітливої, може навіть надто сумирної і спокійної. Не тілько прикметами своєї душі і серця умів він приєднати собі кождого чоловіка, але всї, що єго знали, любили єго для єго нїжного вихованя і всесторонного образованя. Він був передовсїм дотепний і быстроумний естетик і такий, що по нїмецьки зовуть „Schöngeist“; кождий твір артистичний з якої небудь штуки умів він оцїнити завсїгди удатно. В иньших условинах житя міг би був заняти знатне становище і прислужити ся своїй батьківщинї не аби як своїм талантом і своєю наукою. А так знидїв-знидїв і зійшов передвчасно з сього сьвіта; але мимо того лишив по собі милу і довготреваючу згадку між своїми учениками та між своїми товаришами і знакомими, а память далеко неостатню цїнними своїми творами письменними в рідній літературі.

Честь тобі, добрий Михайле, за все те, честь велика! Можеш спочивати спокійно в сирій могилї і бути певний, що ти сповнив своє завданє після змоги найлїпше та що нема людини між твоїми знакомими, котра не згадала-б про тебе добрим та щирим словом, а Русь-Україна зачислить тебе до лїпших синів своїх...

Фльоренция, 21. марта 1894.

Д-р Константин Лучаковський.

ФЕЙЛЄТОН.

[Поляк в кунтуші і Русинка в жупанї. Вистава краєва 1894. Оригінальне „руське“ місто... Спочинок у битві і празник польський. Павільон руських товариств. Хто з наших приїде на виставу? Новітний меценас і мої жарти з него. Літерати богаті — в псевдонїми... Рїжні роди псевдонїмів. Цїль їх, користь з них і шкода].

Уявіть собі великий медаліон. Поверх него напись: *Львів — 1894.* На обводї медаліону слова: Powszechna wystawa krajowa. В серединї такий образ: Кремезний Поляк в кунтуші держить в піднятій правій руцї горіючу походню, а лївою держить за руку сидячу Русинку в жупанї. Русинка — чорноброва красавиця, така собі, нївроку, славна, що нїкому не дивно, що Поляк держить єї за руку... Сперла ся правою рукою, в котрій держить зелений вінок, на руського льва, та й дивить ся своїми чорними, задуманими очима перед себе. Бог то знає, що вона собі думає-гадає... Одежа на нїй сьвяточна, мабуть на празник якийсь вибирає ся... і то не на свій руський празник, а на польський... Полякам вона певно подобає ся і коли вона ще незамужна (бо з образу не можна того пізнати), то єї може видадуть за якого шляхтича... Годї відгадати думки єї...

Так отсе „візерунок“ афіша виставового, а дальше йде напись, поясняюча, що се за вистава. В написи руській кілька похибок правописних, бо інакше й не була би се руська напись... Нехай сьвіт цїлий зараз з сеї написи дізнає ся, що в нас нїхто не вважає потрібним навчити ся правописи, бо ми тим рїжнимо ся від иньших народів...

Ви знаєте місто Львів, славне, запашне місто, що́ у кітлинї розсїло ся широко? То наше руське місто! Заложив єго князь Данило року Божого і т. д. — те все знаєте з істориї. В тім руськім містї на 130.000 мешканців всего-на-всего 9000 людий признало ся до Русинів. Оригінальне „руське“ місто!... Так у тім городї є шлях, що́ веде до Стрия. Коло шляху за містом з одного боку кладовище сумне, з другого боку молодий парк імени патріота Килинського, vulgo стрийський. Парк у кітлинї, а поза парком кількадесять морґів рівного поля, положеного досить високо. На тім поли „загальна вистава краєва“, устроєна на памятку Костюшка, а на доказ житєвої сили польського народу, до котрого і нас при сьвяточних нагодах все зачисляють... Ми належали колись до польської річи-посполитої, отже зовсїм льоґічно й тепер належимо до польського народу... Коли-б польські часописи не були мене в тім пересьвідчили, то менї такий історичний висновок не був би нїколи й на думку не прийшов, а так тепер мушу вірити вченим людям...

На виставу! на виставу! А що-ж? — треба піти подивити ся. Ґазети польські — то ще не польський нарід; нехай собі пишуть, як їм їх великий розум каже; а нам годить ся таки пошанувати сї патріотичні почутя братного народу, що́ заставили єго дорогóю виставою нагадати всїм сумні в єго істориї роковини та показати свою теперішню культуру. Побажати єму лиш такого розвою, який певно покаже на виставі, бо може. Покажемо і ми там свою жупанину, котра при кунтушах буде що найменче оригінально виглядати. Звичайне, се сусїдська річ, коли просять на празник, то чому-ж би не піти, хоч би в жупанї? Вкупі живемо, вкупі сварімо ся, жити собі не даємо, але як у битві бували перестанки, коли Москаль Туркови подавав тютюн, так і ми можемо піти на польський, або як кажуть: краєвий празник та подивити ся на себе. Навчимо ся дечого, а наука в лїс не піде...

До отвореня вистави було ще з десять днїв, як я ходив подивити ся на тих сто кількадесять павільонів, що́ на подобу малого гарного містечка покрили пусте недавно поле. Гарно там дуже гарно; є на що подивити ся вже й тепер, коли ще павільони в серединї не уладжені зовсїм. Звісно, кромі кількох павільонів не тривке те все, в більшій части з легкого дерева роблене, не постояло би й кілька лїт, але так зладжене та сьвяточно причепурене, що любо подивити ся. Архітекти та інжінєри постарали ся як найбільше визискати свою науку, досьвід і фантазию. Робота кипить день і нїч; коли подивити ся на неї тепер, поки ще вистави не отворено, можна навчити ся дечого більше, нїж тодї, коли вже все буде готове.

Здалека від пишних та дорогих павільонів стоїть собі просторий двір на один поверх високий, з піддашами та ґанками, з огородцем з фронту. Кажуть, що в таких дворах жили наші бояри чи наші заможнійші діди та прадіди. Добрі були часи... Сей двір — то павільон руських товариств. В приличнім віддаленю від сего будь-що-будь панського двора стоять ріжнородні хлопські хати, стріхою криті, і церков гуцульска — се відділ етноґрафічний, де ми можемо дещо більше показати, ніж Поляки. Чи покажемо, побачимо.

Я не думаю ту описувати вистави, бо знаю, що „Зоря“ подасть докладний опис з ілюстрациями; я тілько перед тим празником випив першу поздоровну чарку, а вже на бенкет зажду до часу. Чарка була може з перцем та полином, але вона вийде певно на здоровлє...

На відході з вистави задумавсь я тяжко; думав я над преважною справою, що то можуть гроші.. За рік можна за гроші виставити цїле місто павільонів, вибудувати елєктричну зелїзницю, заставити тисячі людий до роботи, з піску на горі добути воду, з води поробити стави, в ставах прекрасні водограї сирїч фонтани, що́ будуть ріжнобарвними сьвітлами людий принаджувати. За гроші... ну, звістно, всьо можна зробити.

І думав я також над тим, хто з „наших“ приїде на ту виставу. Тих цїкавих, що́ приїдуть лише подивити ся та й від'їдуть, я не числю; але тих хотїв би я знати, що́ мають з'їхати ся на ріжні наради, от хоч би на наради літератів. Приїдуть вони, чи нї? Побачимо ми наших українських письменників? Побачимо та далеко не всїх. „Коли з них двайцять обіцяє приїхати (писав менї один український письменник). то приїде тілько 10; назвіть з'їзд галицько-руським, бо всї письменники наші тепер не можуть з'їхати ся“. Та нехай лиш і десять приїде, а то як наших галицьких 20 письменників обіцяє приїхати, то приїде тілько двох... Виходить, що наш з'їзд літератів мусить випасти скромно і без великого розголосу. Вся єго вартість буде лежати на нарадї над ріжними справами, що́ будуть на з'їздї нарушені. Чей з наради вийде якась рада, а відтак і користь.

— А ти над чим так задумав ся, що й не бачиш мене? — гримнув хтось менї в очи.

Дивлюсь: передо мною мій знакомий, молодий меценас, але не з тих давних меценасів штук красних, лише з тих, що́ за гроші боронять людий перед ріжними напастями. Давні меценаси були справдї добродїями вибранців муз, а теперішні звичайно тілько собі добродії; музи їх нїчо не обходять, а кодекс для них приємнійша лєктура, ніж найкрасший роман. Мій знакомий меценас любив з гордостию чванити ся в товаристві, що відколи вийшов з ґімназиї, від тодї не читав ще нї одної поезиї, — і на очи не любить того сьмітя...

— Над чим задумав ся? — кажу я і не без іронії додаю: — От над дурницями, що́ тебе зовсїм не обходять; про з'їзд наших літератів думав я.

— Про з'їзд літератів?... Гм... — застановив ся мій знакомий. — І приїде хто?

Мене взяла охота покепкувати собі троха з меценаса.

— А ти як думав? Вже-ж, приїдуть. Приїде н. пр. Вакула з Лубен, Дрозд, Семен Жук, Журавель, К. Маруся, Кошовий, Лесько, Кость Одовець, Переходовець, Полтавець, Сирота, Хуторний, Степан Шкода, О. Яковенко, Верниволя, Перебендя...

— Ов! — дивував ся меценас — богато їх.

А я мовчу, не кажу, що се лиш один-одинокий письменник український, що має тілько псевдонїмів... Нехай собі меценас думає, що се 16 ріжних письменників.

— Приїде може, — кажу дальше — хоч він уже старенький: Белебень Козак, Т. Вешняк, Іван Горза, Петро Заболоцень, Панько Казюка, Ломус, П. Необачний, Нечуй-вітер, Опанас Прач, Павло Ратай, Денис Федоренко, Д. П. Хоречко, Хуторянин, Данило Юс, Гургурдядько.

— Як-як? — перебив мене меценас — Гургурдядько? Гарно називає ся!... Коли так, то чимало їх буде. Я й не знав, що в нас тілько письменників...

— Меценас! адже се лиш один письменник!

— Як то? Ти вичислив кільканайцять.

— То Панько Куліш має тілько псевдонїмів.

— Ото! — дивує ся меценас. — А я не знав...

— Бо то Українцї; годї затямити ті всї їх псевдонїми. Але ти певно знаєш, хто то: Вуйцьо Влодзьо, Бережанець, Паленичка, Ратай, Судислав, Шило, Яромир? Се один Галичанин.

— Галичанин?... Паленичка? Шило? Нї, не знаю такого.

— То Володимир Масляк.

— Масляк! Та я з ним ходив разом до школи! Ну-ну, та й поназивав же себе сьмішно!

— Бо то в сьмішній ґазетї „Зеркалї“ підписував він так себе. Але то вже певно знаєш, хто такий В. Д. Стефанович, Подолянин, Денис з Покутя, Денис знад Серета?

— А! — відповів врадуваний меценас — се-ж бувший директор з руської ґімназиї: Василь Ільницький. Денис знад Серета — знаю, знаю; єго річи були в читанцї.

— А знаєш, хто се: Любарт Горовський або Сьпівомир, Іван Чайка, Іван Щипавка?

Меценас здвигнув плечима.

— То бувший сатирик, а тепер заслуженний природознавець, проф. Іван Верхратский.*)

— Щипавка? гм... — замітив меценас. — Чому-ж вони, ті письменники, поназивали себе так: один Шилом, другий Щипавкою?

— То бачиш така річ: вони писали сатири, отже псевдонїмами вже вказували на се, чого сподївати ся від їх віршів; один колов, другий щипав.

— Хитро! — засьміяв ся меценас.

— Мода така! — замітив я для пояснення.

— На всьо, бачу, мода! — закінчив сентенционально меценас. — Ну, servus! менї дорога в иньшу сторону.

— Е! небоже, — додав я ще — коли-б ти знав, на які псевдонїми тепер мода? Тепер кождий має псевдонїм, що кінчить ся на -енко.

— На -енко? — спитав меценас і для проби додав до свого прізвища „енко“. Засьміяв ся і каже: — Нїчого собі Є що в губу взяти...

І пішов мій меценас за своїм дїлом. А я став розважати, чи можна хоч би від інтелїґентного меценаса жадати, щоби він знав ті несчисленні, нераз неестетичні, чудацькі, сьмішні, наївні псевдонїми? Про кріптонїми і не кажу...

Возьмім ще для прикладу такі псевдонїми:

Сидір Воробкевич, музик і поет, підписує свої твори музичні звичайно так: Слова Данила Млаки, музика С. Воробкевича — так як би се не був один і той сам чоловік... Яка в тім цїль?... Він має ще псевдонїми; Демко Маковійчик, Морозенко і Семен Хрін (!).

Микола Вербицький назвав себе „Білокопитим Миколайчиком“, хоч менї зовсїм не хоче ся вірити в то, щоб він мав білі копита.

Один молодий письменник називає себе досить претенсионально Сердешним. Чому він, сердешний, не назвав себе „хитрим“? Одна молода авторка називає себе поетично Зіркою... друга Днїпровою Чайкою...

Чайок маємо три, а то: Василя Гуглиньского (єго оповіданє: „Москалева правда“ в *Метї* 1863. підписане М. Чайка); дальше Іван Чайка = Іван Верхратський і Днїпрова Чайка.

Ратаїв маємо двох: П. Куліш (Павло Ратай) і В. Масляк.

Нечуй-вітрів двох: Іван Левіцький і П. Куліш.

Яковенків двох: Іван і О. Яковенко.

І будь же ту мудрий! знай, хто автором якогось твору, коли певно ааблукаєш ся у тім лїсї псевдонїмів, де почавши від поетичних калин аж до дубів є всї дерева, де коли не всї птиці, то хоч ворони крачуть, виють вовки, сьпівають дрозди, щипають щипавки, лазять жуки, росте хрін; під лїсом скиглять чайки, а над лїсом зірка сьвітить... Без жарту, коли-б зібрати всїх наших письменників, то можна би зложити оригінальний краєвид...

---

*) Сї всї псевдонїми відкрив у своїй бібліографії Іван Ом. Левіцький.

Тепер розважмо сю справу поважно. Хто видумує собі псевдонїми і по що? Молодий письменник, що́ вперше виступає на арену публичну, непевний своєї сили, зі страху перед можливим острим осудом, ховає ся за псевдонїм. Коли єго будуть ганити, то хоч не назвуть єго справдїшним прізвищем. Старший письменник, що́ живе в прикрих обставинах полїтичних, зі страху перед грізною карою, криє ся за псевдонїм; єму йде більше о справу, котру боронить, нїж о славу власного імени; він волить спокій за житя, нїж тюрму; радо зносить се, що за житя єго не знають. Такі два випадки дадуть ся оправдати.

До речі пригадаю ту, що говорив торік Золя в Лондонї про безіменність в прасї. Рішучої думки своєї про ту справу він не сказав, але замітив, що праса анґлїйська має таку силу і авторітет через те, що статї не підписувані авторами. Виходило-б, що Золя за анонїмностию. Автори, каже, чують ся свобідними. Але він, сам такий великий індівідуалїст, чув потребу обстати і за індівідуальностию, котра все оживляє і заставляє автора добре обдумати дану справу, котру перед сьвіт виводить, бо він виступає під своїм іменем, значить, не боїть ся нагани і докорів. Тут вкінци можна би найти рїжницю поміж полїтичними, а лїтературькими статями; звичайно одні не треба підписувати, а другі все треба. Але Золя не сказав рїщучо, чи користь з анонїмности більша, нїж з підписуваня повного прізвища. Ствердив лише, що в Анґлії починають покидати безіменність. Таке говорив він про безіменність в прасї.

Анонїми а псевдонїми і криптонїми тим подібні до себе, що коли псевдонїм або криптонїм мало знаний, то він стане і за анонїм; читач не знає, хто автор, а псевдонїм і криптонїм має вартість лише для історика лїтератури, або для бібліоґрафа. Отже коли автор хоче, щоб єго не знали читачі або єго опікуни, і вибере собі кілька або кільканайцять псевдонїмів, то справдї може осягнути се, що нїхто єго не буде підозрівати о авторство, через що оставлять єго особу в спокою. З псевдонїмів може бути така сама користь, як і з безіменности; автор може писати свобідно, не лякати ся о своє житє-бутє, і коли він псевдонїму уживає в добрій справі, то можна не дивуватись єго обережности. Інакше має ся річ, коли він уживає псевдонїму в злій цїли... Ту додам ще, що декотрі письменники підписували свої твори рїжними іменами також для того, щоби читачам число авторів здавало ся велике.

Така то користь з псевдонїмів. А яка шкода з того для читачів і для письменників самого? Шкода велика, може й більша, як хосен. Для читача, необзнакомленого з тайнами редакцийними, кождий псевдонїм се окрема одиниця. Подумайте собі, що твори Шевченка доси нїкому не знані, і видайет їх під десятьма рїжними псевдонїмами. Мало хто зі стилю праць догадає ся, що се міг писати один чоловік; всї будуть думати, що се писало десять рїжних авторів. Значить, читач не може мати повного понятя про справдїшного одного автора і не може єго як слїд оцїнити. Автор майже не обходить єго, а порубаний псевдонїмами на кусні не робить на него одноцїлого вражіня. Тимчасом треба тямити, що богато творів аж тодї стають зрозумілими, аж тодї осягають свою цїль, коли хоч троха знає ся їх авторів.

Автор — се фірма купецька. Хоч би купцеви вільно було ужити псевдонїму, та коли він уже має яку-таку добру славу, то він певно не буде інакше себе називати, тілько так, як доси звав ся; він знає, що се на покуп єго товару має великий вплив. Тимчасом наші автори думають зовсїм інакше — чому? — відгадати трудно. Коли вже неминуче потрібно ужити псевдонїму, то ужити треба; але коли твір невинний, нїкому не шкідливий, то по що скривати ся за псевдонїм, мов за тин? А в нас такий звичай: опише Н. Н. весну, за котру єго певно не післали би в Сибір, він підписує єї А. Б.; опише осїнь, підписує єї В. Г. — І по що то? Сам собі шкодить; бо нїхто єго не знає, а чей же то щось варто, коли єго люди знають. У нас же тілько й заплати за всю працю можна дістати!

Явний виступ зі своїм прізвищем додає сили самому авторови. Чим більше має він псевдонїмів, тим гірше для него і для читача. Найлучше було би не уживати зовсїм псевдонїмів, а коли вже треба, то уживати одного і уладитись так, щоб жаден ворог єго не відгадав. Під творами „невинними“ не підписуватись нїколи псевдонїмами! Відвага — прикмета така, що годить ся єї мати. Добір псевдонїмів, то звістно річ автора; та не пошкодило-б, коли-б декотрі автори розважили як себе назвати. А то справдї сьмішне вражінє роблять декотрі псевдонїми...

О. Маковей.

ЛЇТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Вже вийшла давно заповідана повість нашого молодого але талановитого письменника Володимира Левенка під заг. „Пани й люди“. На другім місци сего числа подаємо побіч заголовка повісти також заголовки поодиноких єї відділів, котрих єсть 31. Ту тілько скажемо, що зверхний вигляд повісти, відбитої новими черенками, в обвідках, на велїновім папери, дуже гарний і приносить честь нашій друкарнї наукового тов. ім. Шевченка, а ціна примірника зовсїм низька. Нашим вп. читачам щиро радимо запізнатись з тою замітною появою в нашій белетристиці. — Коштом фонду шкільного появилась „Мінеральогія на низші класи шкіл середних“. Сей учебник Л. М. Ломницького переложив і доповнив проф. Ів. Верхратський. Термінольоґія оперта на людових виразах, легка і приступна. Вийшний визір книжки гарний. — В Петербурзї вийшла коштом Петра Ганзена казка Андерсена „Мати“ на 22 языках, а між ними і в українсько-руськім. — Дѣло“ розпочало друковати в своїй „Бібліотецї найзн. повѣстей“ роман Брет Гарта під заг. „Крїссі“. — Заходом і коштом черновецької „Руської Бесїди“ зачала виходити під редакциєю інспектора Омелина Поповича правописию фонетичною ілюстрована бібліотека для молодїжи, міщан і селян під заг. „Ластівка“. — Накладом Ф. Павленкова, що́ видає в Петербурзї „Біографическую Библіотеку“ [„Жизнь замѣчательныхъ людей“] вийшли саме тепер житєписи Т. Шевченка і Богдана Хмельницького.

Василь Лукич.

Виданє творів С. Г. Сковороди. З нагоди столїтних роковин смерти українського фільософа і поета Г. Сковороди, що́ припадають 29. жовтня с. р., постарало ся „Харьковское историко-филологическое общество“ зібрати єго невидані твори і розпоряджає тепер цїлою збіркою рукописий. Частина їх находить ся в бібліотецї харківського унїверситету, а друга, більша, прислана на час до Харкова з церковно-археольоґічного музея київської духовної академії, царської публичної бібліотеки і Румянцївського музея [остатні рукописи особливо вельми цїнні, бо обіймають автоґрафи Сковороди і автентичне „Житіе“ єго, написане Ковалинським] Знявши з тих новых богатих материялів копії, історично-фільольоґічне харківське товариство приступає від мая с. р. до виданя творів Г. С. Сковороди як фільософічних [9 творів, з них 6 невиданих] так і лїтературних. Твори вийдуть в однім томі [около 35 аркушів друку], в котрім будуть поміщені отсї статї: 1) Критично-біоґрафічна і бібліоґрафічна сґатя проф Д. Багалія. 2) Житіе Г. С. Сковороды, составленное М. И. Ковалинскимъ. 3) Нарцисъ или узнай себя. 4) Правда вѣры 5) О древнемъ мѣрѣ. 6) Бесѣда двое. 7) О душевномъ мірѣ. 8) Алфавитъ міра. 9) Начальная дверь ко христіанскому добронравію. 10) Благодарный Еродій. 11) Харьковскія басни. 12) Борба Архистратига Михаила съ сатаною. 13) Садъ божественныхъ пѣсней. 14) Убогій жайворонокъ. 15) Израильскій змій 16) Плутархъ о спокойствіи души. 17) Ода Сидронія объ уединеніи і 18) Письма. До виданя буде прилучений портретъ Г. С. Сковороди, після примірника, що́ заховав ся в музею штук красних харківського унїверситету. Виданє, під доглядом 5 професорів А. Лебедева, М. Дринова, Д. Багалія, Т. Зеленогірського і М. Сумцова, має появитись перед 29. жовтня с. р. Ціна в передплаті 3 карбованці. Передплату треба посилати в „Харьковское историко-филологическое Общество“.

В. Л.

ТЕАТР.

Українсько-руський театр у Львові. Львівська „Руська Бесїда“ будує у Львові при ул. Кохановського Ч-о 1 [на „кручених стовпах“] літній театр, в котрім почавши від липня с. р. грати ме трупа „Руської Бесїди“ з найлїпшими артистами товариства М. Садовського, котрі прибудуть з України. Заповіли именно свій приїзд артистки: Заньковецька, Затиркевичка, Базилївська, Козловська, — і артисти: Садовський, Старицький, Мова, Василенко і Левицький. Надто прибуде з України 8 хористів і декоратор. З нових творів сполучене товариство артистичне виставить отсї песи: Сьвітова річ, Зайдиголова, Модний жених, Панська губа), Покидка, Дві сїмї, Не до пари, Рябина, Війт заламейський, Quem di odere, Дальматинці, Циганка Аза, Утоплена, Пташник з Тиролю, Бідний Йонатан, Украдене щасте, Катря Чайківна, Мужичка і т. и. „Руська Бесїда“ доповнює тепер гардеробу, хори і орхестру. Декорациї усї будуть нові. Як бачимо, львівська „Руська Бесїда“ робить з свого боку усе що тілько може, щоби наш театр представив ся в столицї Галичини в часї напливу людий з різних сторін на „виставу“, як найлїпше, і питому штуку драматичну запрезентував в цїлій красї. Не сумнїваємо ся, що наші земляки з Галичини і Буковини спішити муть численними громадами до Львова, щоби пізнати найсьвіжійший репертуар в інтерпретациї найлїпших сил драматичних, котрими в теперішній хвилї розпоряджуємо. Тілько постійна і численна участь земляків зможе покрити ті великі кошти, з котрими є злучене удержане великого і добірного товариства драматичного.

Трупа М. Садовського виставила в Москві з нових творів, окрім драми „Талан“, також песу „Правда і кривда“, що друкувала ся в „Зорі“ під заг. „В темряві“. Кінець трохи не такий, як у „Зорі“: герой не вмирає, єго визволяє від кривди земський начальник. „Артистъ“ вихваляє социяльний бік драми, менше похваляє розвиток любовної каверзи. Про правдивість типів сказано, що перечні типи змальовано краще, пїж положні. Відтак про сю песу і про „Дві сїмї“ кажеть ся так: „Вони визначають ся і видають ся між песами українського репертуару дуже гарно, дякуючи тому живому елементови, який впроваджують автори, з'ображаючи сучасні недуги села“. — На дохід М. Заньковецької виставлено драму „Талан“. Редакция журнала „Артистъ“ заповідає, що надрукує єї в оригіналї в „Театральной библіотекѣ“. За час побуту в Москві товариство урядило ще бенефіси Затиркевичи-Карпинської, Загорського, Карпенка, Левицького, Василєва, Старицького і Садовського. Трупа мала успіх не тілько артистичний, але й материяльний.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

—•—

а) книжки.

Пани й люди повість Володимира Левенка. Коштом автора. — У Львові, 1893 (вийшла в маю 1894 р.). Друковано під доглядом Василя Лукича. Стор. 168 мал. 8°. Ціна 80 кр.

Зміст: 1. Стрівання. Здає ся не погодили ся в поглядах. 2. Давнїйше житте Олександра. 3. Давнїйше житте Грицькове. 4. Пригода Рівчацької громади. 5. Пан Крутен — маршалок повітовий. 6 Стерня добра, а коле. 7. З якого видко, з чого й на віщо сердив ся пан. 8. Так бо як грати ся. так я й хатку втрачу. 9. Куми розважають ся. Згадки старого дїда. 10. Як належить поводити ся. 11. Відробітчани. 12. Старий кіт навча кошенятко. День пригод. 13. Турботи сумлїння. 14. Коротенький монольог тїтки Мокрини. 15. Дївка Недоступового заводу. 16. Заходи пана Крутена. 17. Смаженого гарбуза панови Крутенови. 18. І нудно і сумно й нема де поради шукать. 19. Селянські бунтарі та селянські оборонники спокою. 20. Несподївана перешкода. 21. Любязна розмова. 22. Де значить ся слїд небезпешного духу. 23. Перевал. 24. Село Горобцї й нова Грицькова оселя. 25. За роботою. 26. У господї. 27. На гуляйках. 28. Не догодив. 29. Не стерпів. 30. Як Гриць пригостив у Рівчак і що дїялось там за шість років. 31. Інша вдача — інший шлях. Епільог.

Е. Рѣдинъ. **Харковъ — какъ центръ художественнаго образованія юга Россіи.** — Харків, 1894 р. 36 стор. 16°.

П. Тутковскій. **Юго-западный край.** Популярные естественно-историческіе и географическіе очерки. — Вип. І. Київ, 1893 р.

б) періодичні видання.

Дѣло. [1894 р. Ч-а 1—100]. *Повістки, оповіданя, поеми прозою, новелї, ескізи і спомини:* К. С. Баранцевича — Порох і попіл (4 і 6). Д-ра А. Чайківського: Спомини зперед 10 лїт: IV. Gratuliere Ihnen zur überstandenen Feuerprobe! (15 і 17). V. Стоян Ковачевич (18, 20 і 21). VI. Моя подорож до Фочи (50—61, 67—69, 76 і 77). Ст. Пятки — Олекса Щупак (23). Бр. Гатена-Ол. Сероїчковського — Марунька (24 і 26). Кандидата — Адвокат в небі (29 і 31). Гассана Бея-Леона — Мешканка Гарему (32 і 34). Ії ді Мопасана-П. Кудрика — Над могилою (35). Дан. Мордовця — Сила віри (39—41 і 43—47). Ѣ — Історія одної акциї виборчої (63). Гр. Мачтета-Євг. Стр. — Море не прощає (64). Богдана Л. — Шумка (65). Ермінїя Франкі — Мати (75). Франсоа Коппе — Розплата (30—85, 87 і 92—94). П. К. — Гроші (86). *Статї наукові:* Ол. Тищинського [з „Дзвінка“] — Памяти Л. Гїбова (3). Перший устав для читалень „Просьвіти“ (14). Мих. Драгоманова [з „Народа“] — Підволочена рутенщина (61 і 62). Ів. Верхратського — Дещо про гриби і їх значенє в природї (72 і 73). Пав. К-ка — „Пролїсок, твори Павла Граба“ (78). К. Л. — Олександра Ефименко про женщину в крестянській семї (95 і 96). Ганджи Андибера — Т. Г. Шевченко — друг сїмї (97 і 99). *Промови:* послів — Юл. Романчука в соймі 17/I в справі зміни ординациї виборчої (5) і при генеральній дебатї буджетовій (28). Д-ра Окуневського в соймі 30/I в справі заснованя женської гімназиї (14). Ексц. митрополита д-ра Сильв. Сембратовича в соймі при розправі буджетовій (35). Йос. Гурика в соймі при розправі буджетовій (37). Нат. Вахнянина в радї державній 6/4 при генер. дебатї буджетовій (71—73). Ол. Барвінського в радї державній 23/4 при буджетї шкільнім (87—91). Голови „Просьвіти“ д-ра Ом. Огоновського на загальних зборах товариства 2/II 1894 (16). Проф. Н. Вахнянина на ювілейнім вечері „Просьвіти“ 2/II 1894 у Львові (17). Д-ра Євг. Олесницького на вечерницях в честь Шевченка в Стрию 16/4 (80). Редактора „Дѣла“ Ів. Белея на роковинах Шевченка у Львові 16/5 (100).

Народна Часопись. [1894 р. Ч-а 1—100]. *Повісти:* О. Рупіоса — Похатник (1—23 і 26—41). Вінкентия Косякевича — Гусаковський (67—73, 75—78, 81—85, 87—89 і 95—100). *Оповіданя і казки:* Октава Мірбо — Два приятелї (42). В. Гаршіна — Червоний цьвіт (45—47). Кольомана Міксата — Добрий Абдаллах і злий Гасан (48). Людв. Галевіого — Кінь трубача (49 і 50). Люї Галле — Нурмагаль (51—53). Генрика Сїнкевича — Старий слуга (55—57). А. Е. Мужіка — Оповіданє майора (63 і 64). М. Гочого — Оповіданє подорожного (66). *Статї наукові:* По мехіканській верховинї (23—25 і 43—44). Про з'їзд наших літератів і любителїв літератури (54). Із сьвіта зьвізд (58—62 і 65). Сатурн і єго обручки (74). За караванним часом (79 і 80). Великдень (86). Пригоди в печерах (90—94).

Кіевская Старина. [1894. Май. Том 45. Стор. 195 - 386 і 257—272 в 8°]. Зміст: Рѣчь Ивана Мелешка, какъ литературный памятникъ, М. Сумцова. Воспоминанія Іосифа Самчевскаго. Утопленница, Т. Кудринського. По вопросу о существованіи Запорожской Сѣчи въ первыя времена запорожскаго козачества, з картою Л. Падалки. Воспоминанія М. К. Чалого. Случайныя находки на княжей горѣ въ 1893 г., М. Біляшевського. „Попокъ“, повість з побуту донських Українців, Б. Познанского. Греческіе епископы-самозванцы въ Россіи въ 18 в, А. Голомбіовського. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додаток: Дневникъ ген. подск. Як. Марковича.

СПРОСТОВАНЯ І ПОЯСНЕНЯ.

В буковинськім Календари „Р. Бесїди“ на р. 1894 замітив проф. д-р Стоцький в своїй автобіографії, що переписав майже весь материял до III. тому „Р. Библіотеки“.

Проф. Стоцький уповажнив мене вправдї змінити слова „майже весь“ на „велику часть“ материялу, але я не міг уже сего зробити. Длятого повторяю тепер ще раз се, що я вже сказав в переднім слові до згаданого III-ого тому: Я дістав готову рукопись лише сего материялу, що напечатаний на стор. 2—112, 119—145, разом 137. сторін, або трохи понад 1/3 часть всего (376 стор.). Все проче (113—116, і все від стр. 145-ої) *я сам* виглядїв, вибрав і приготовив до печати (нераз з трудом, на пр. Замітки Вагилевича або проповіди Шашкевича) Опроче переглянув я і провірив также сей готовий материял, що єго — як видно було — не вспів вже був переглянути пок. проф. Онишкевич (62—112, 119—145).

В Коцовський.

☛ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том II-ий, арк. 10-ий.**

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Осип Маковей.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. **З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка** — під зарядом К. Беднарського.

Ч. II. Р. XV.

У Львові, дня 1 [13] червня.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі трьох аркушів.
ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:
З додатком „Словар росийсько-украïнський“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниць 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниць 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

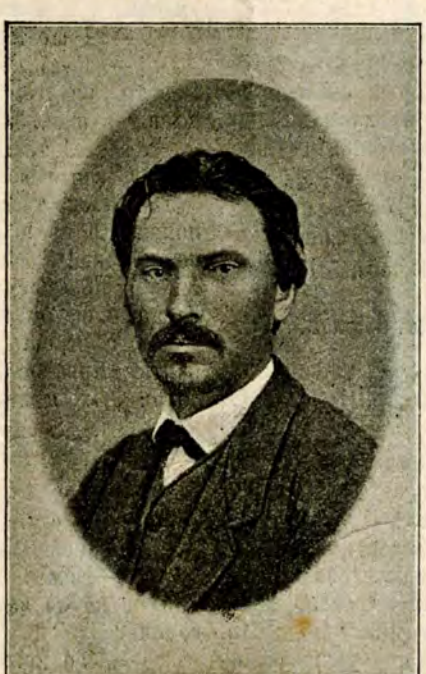
ЖАЛЬ.

ОПОВІДАННЄ ЛЕСЇ УКРАЇНКИ.

[Далї.]

Софія накидала оком на кожну паню. „Ото вирядилась! Видно, що слаба! А ся!... І чого таким їздити на води? Та як би моя воля, я-б зроду на таку нудоту не поїхала! Як би воля, — та тодї-б може і ся нудота не була-б така нудна! Он люди бавлять ся, вбирають ся, мають собі втїху... А я!... Он панї, — Боже мій, зранку як ушнуровалась! А сукня, а капелюх! Матїнко! Он панї, як і я, в жалобі, — але-ж і фасон!... Однак як се нудно — ждати! Як гаряче! А тут іще сей дим!...“

Софія встала і пішла стежкою, прямуючи до курсалї. Вона йшла, не вважаючи куди. Зненацька з курсалї залунали гуки фортепяна. „А, хтось грає, — піду, послухаю, все-ж музика“, подумала Софія і пішла до курсалї. Увійшовши, сїла собі на фотелю перед столом, недалеко від фортепяна. При фортепянї сидїла панї поважного віку, вбрана якось чудно, з претенсією, але без смаку; при нїй сидїла молоденька панночка в простенькому убраннї à l' enfant. То була княгиня з Росиї і княжна, дочка єї. Вони грали увертюру з „Норми“ в чотири руки; грали вправно, старанно, дотримували такту, але музика виходила так, немов хто стукав раз-у-раз молотком по камінню; надто камінна гра була у панї княгинї, що грала басову партию. В салї була ще одна особа, власне вона звернула на себе увагу Софії. То була особа не молода і якась „лихом прибита“, так подумав би кожний, хто-б глянув на неї. Вона ходила по салї з кутка в куток автоматичною розбитою походою, похитувалась на перед при кожному ступнї, голова єї, схилена на бік, те-ж похитувала ся журливо, на лицї був розлитий глибокий, безнадійний смуток, тонкі губи стулені скорбно, очи з тремтячими віями спущені в землю. Часами вона зводила погляд затуманений, повний туги-нудьги, потім знов спускала погляд, і все ходила, ходила... Вбрана вона була в чорній сукнї Бог зна колишньої моди і в чорній старосьвітській мантильцї, все те убраннє роспучливо обвисало на тій маленькій похилій постатї. Сухі, малі руки стиха шарпали край мантильки. Софія дивилась на ту постать і не могла відвести очий від неї. „Що вона думає?“ гадала Софія: „Що вона може думати? Чи вона що спогадує? Чи за ким журить ся? Я знаю, хто вона, — вона певне компаньонка сеї княгинї, знати по нїй, що стара компаньонка... Нї за ким вона не журить ся, а за собою, над своєю долею пропащою... Яка у неї сукня! Боже, колишня вона? А се обличчє те-ж було колись молоде і може навіть гарне... У неї блакитні очи, тонкі риси лиця, волоссє русяве... так як у мене... Постать — може й постать була коли зграбна... Чого вона похитуєть ся? Боже, який у неї погляд!... Нещасна. Хто вона: панї, стара панна? Панського, чи простого роду? Чим вона була колись?... Так колись, тепер вона нїщо, вона стара

Степан Руданський.

компаньонка... Яке слово! Що може бути гірше — звати ся старою компаньонкою!... Софія думала і все дивилась на ту бідну похилу постать, але стара компаньонка не зважала на ті погляди: вона, здаєть ся, нїчого перед собою не бачила, вона була затоплена у тяжкі, журливі думки, чи мрії, чи спогади, хто зна, як звали ся ті гадки, але знати було, що гадки тиї тяжко невеселі.. Вона все ходила, ходила.. На фортепянї взяли остатнїй гучний акорд. Княжна хотїла ще заграти Casta diva, але княгиня встала і поглянула на компаньонку, тая стрепенулась і рантом збудила ся від своїх думок, на лицї з'явив ся вираз тупої покірности. Вона зрозуміла мовчазне бажанне княгинї, підійшла до столика, взяла парасоль, шаль і несесер [„такий, як у нас", подумала Софія], подала княгинї палицю, княжнї капелюшик, потім всї троє подали ся геть з курсалї; позаду всїх компаньонка несла шаль і несесер. Софія глянула ще раз у слїд тій похилій постатї, потім встала і собі вийшла з курсалї. Ідучи стежкою до купелевого будинку, вона все думала-гадала. „Стара компаньонка, стара компаньонка!" бренїло їй в думцї; „Боже, яка гірка доля! Отак зостарітись, заснидїти у ярмі... чи то життє? Як вона дійшла до такого стану?... Ба, що-ж! Чи я коли думала, що менї судить ся бути компаньонкою? Отже може... Ох, може й „старою компаньонкою" судить ся бути!... О, нї: се надто, надто страшно, сього не буде, я не допущу ся до сього!... Але, що-ж, хто знає?... Невже, невже і я отак змарнїю у кормизї? О, краще мала-б утопитись!..."

За думками-гадками, не зоглядїлась, як дійшла до будинку, де вже на неї ждала баронесса.

— Ах, Sophie! Де ви запропастились?!

— Була в курсалї, — тихо відповіла Софія.

— Саме час! — і баронесса гнївно здвигнула плечима. — Води купили?

— Купила.

— Дайте менї, я повинна тепер одну фляшку випити.

Баронесса випила воду, що подала їй Софія.

— Тепер треба проходжуватись. Дайте менї руку. Де-ж ви йдете? Там вогко в затїнку, вчора був дощ. Ідіть он великою стежкою.

Велика стежка те-ж була пісковата, по нїй стояли такі самі лавки, як біля купелїв, і такі самі кущі росли. Людий ходило мало. — „Хоч то добре!" думала Софія. От слуга везе паню в кріслї на колїсцятах; он старенький пан іде на милицях; он молода недолуга панна на одній милицї. Все тихий сумний гурт недужих, що проходжують ся поневолї.

Баронесса спинилась і на лавку сїла.

— Дайте другу фляшку. А потім пїдем до дому.

Пішли до дому. На люднїйших стежках, ближче до готелю, Софії знов стало нїяково, бо до простирал, що все таки нїяк не хотїли вкладати ся як слїд, ще прилучились дві фляшки і стреміли чорними горлами по обидва боки несесеру.

Баронесса прийшла до хати, впала на канапу і мало не зомлїла, тілько при помочи спірту та різних оцтів прийшла до памятку. Потім встала і спитала, чи прийшли ґазети.

— Прийшли. Ось Figaro, — ви питали за нього. Може обідати бажаєте?

— Менї не можна так скоро після води обідати. Та я й не хочу.

„Я просто гину з голоду!" подумала Софія.

— Прочитайте менї що небудь тим часом, — сказала баронесса.

— Що-ж? Може ось в „Revue des deux mondes..."

— Ах, там певне знов яка небудь нудота! Ще може, не дай Господи, який переклад з російського! От уже перекладів тих нїколи не читаю — досить тієї нудоти і в дома. Французи повинні бути Французами, а вони напустили на себе якусь фільософію. Навіть Золя такий роман написав, що я від нього й не сподївалась, — я не могла до кінця дочитати, такий нудний! І сюжети у їх такі низькі, вище буржуазиї не йдуть. Нїчого в теперішнїх романах нема: ni ésprit, ni grandeur! Візьміть Figaro. Полїтики не треба, — я її не розумію, та й не хочу розуміти! Такі якісь там слова: шовінїсти, опортунїсти, та хоч би й легітімісти... крайня права, крайня лїва... Знайдїть там у Figar-і хронїку балїв, се тепер тілько й можна читати з приємностю, c'est là où je reconnais l' ésprit français.

Почалось читанне хронїки. Якийсь аристократичний баль описувано там з тим ésprit français, що ним так тїшилась баронесса. Кожній панї сказано комплїмент, одначе так, щоб і другі не образили ся. Софія читала і впивала в себе тонку отруту заздрощів та гіркого жалю. Їй голос часами тремтїв і французька вимова не конечне чисто виходила.

— Ах, Sophie! — перебила їй баронесса, — як же можна так вимовляти слово rayon?! Перечитайте остатню фразу ще раз, бо я навіть як слїд не розібрала.

Софія перечитує: M-me la baronne C. avait une robe couleur rayon du soleil... тут Софія спинилась і замислилась: „Що-ж то за сукня була? Що за барва: rayon du soleil, — соняшний промінь... певне щось надзвичайне! злотисто-рожеве може? або червоне? — Нї, нї, напевне злотисто-рожеве!..."

— Що-ж ви, Sophie? Далї!

— ...C'etait une toilette vraimant harmonieuse. M-me la comtesse K. etait toute en velour noir sencé des étoiles dorées. C'etait comme si la déesse de la nuit... Ах, як се чудово: чорний оксаміт і зорі, зорі!... Однак треба читати, а то ясновельможна вже кривить ся!

...C'etait comme si la déesse de la nuit elle même...

— Ах, як се поетично! Правда, Sophie? Ну, що там далї?

...Il y avait une grande richesse dans des couleurs grises: gris perle, gri tourterelle... Я мала котись чудову сїру сукню і як раз gris tourterelle, я її купила у Відні тоді, коли...

— Sophie, що се з вами сьогодня? Ви ще нїколи так бридко не читали.

— Мене голова болить.

— Давно-б сказали, а то тілько менї нерви дражните таким читанням.

Тут увійшов слуга.

— Ясновельможна панї, — пан Турів.

— Проси.

Увійшов високий пан, надто чепурний, з надто ввічливою міною, гречно клонив ся баронессї, а на Софію поглянув не без цїкавости.

— Bonjour! Я дуже рада. Як се ви сюди заїхали?!... Sophie, можете собі йти.

Софія вийшла вражена до живого.

— Що то за панї? — питав гість, — дуже інтересна особа.

— Се моя dame de compagnie, вдова по князеви Борисови, я її взяла par charité.

— І що-ж? Задоволені?

— Н-нї... Так уже мушу терпіти, те-ж par charité. Все то, знаєте, щось собі гадає, що вона й досї княгиня. Клопіт з нею... Сама вона не з високого роду.

— А! такі завжди високо несуть ся...

Софія тим часом в нестямі ходила по своїй хатї. Вона була глибоко тяжко ображена, серце їй стукотїло, густа краска покривала вид. „Мов покоївку прогнала з хати, при чужому чоловікови! Боже, який сором! Та чим вона краща від мене? Хіба я не була княгинею? Я й тепер княгиня! Сього нїхто не може відібрати від мене!..."

Софія сїла кінець стола і затулила вид руками, потім рантом зірвалась, упала на ліжко і голосно роспучливо заридала: „Ох, я нещасна, нещасна!..."

IX.

— Sophie, котра година?

— Третя.

Баронесса жахнулась.

— Боже! а я ще не пила порошків! Що-ж се таке? Хіба-ж ви не знаєте, що я повинна завжди пити їх у другій годинї?

— То може тепер дати?

— Тепер, тепер... Тепер я не спитаюсь у вас і сама випю. Що-ж тепер? А через годину знов? Які-ж лїки підуть на користь, коли їх пити як попало?

— „Як би ви менї сказали!" Voilà ce qui me plait! „Як би ви менї сказали!" А ваша голова де була, ви що думали? Завжди ви поринаєте в якихсь мріях, фантазиях! Ще

не доставало, щоб я вам нагадувала про всяку дрібницю! Та скажіть, на ласку Божу, на віщо-б мені здалась компаньонка така, що я їй мушу все нагадувати? Як що ви не бажаєте сповняти своєї повинности, то сповістіть мене о тім, будьте ласкаві.

Софія стоїть мовчазна, бліда, нерухома. В серці їй кипить образа й досада. От-от горде, гостре слово злетить з її уст... „А потім що?“ раптом блиснула їй думка: „Що? Вернутись до батька у Ведмежий Кут? За покоївку найнятись? Чи збожеволіти?...“

— Pardon, madame! — мовила вона, схиливши голову й спустивши очи в землю, — се остатній раз таке занедбанне, я буду завжди памятати... мене так болїла голова... вибачайте!

— Голова болїла... — вкинула баронесса, але вже лагіднійше, бо їй сподобалась покірність Софіїна, — на сей раз уже нїчого, але щоб сього більш не було, бо я тепер, ви знаєте, слаба, j'ai des nerfs horriblement dérangés.

„Ой вже мені тиї nerfs!“ подумала Софія втопивши лютий погляд в землю.

— Принесїть мені порошки й теплу шаль.

Софія пішла.

„От сьогодня трошки холоднїйше“, думала Софія: „люди радїють, а тая вже мерзне. Така руїна, просто розсипаєть ся від старости, а все їй лїки потрібні та купелї... Чи вона думає, що люди безсмертні? Живе на сьвітї, тілько чужий вік заїдає!“

Софія принесла шаль і вкрила баронессу. Загорнувши ся в шаль, сїла баронесса на вольтерівське крісло і суворо, мовчки задивилась у вікно. На дворі сїяв ся дрібненький дощик і безнадїйні сиві хмари все небо застилали. В таку негоду завжди баронесса була „в лихім гуморі“, — сї хмари, сей дощик либонь нагадували їй власну безнадїйну старість і будили багато спогадів минулого; спогадів баронесса не любила. В такі днини її не можна було нїчим загодити. Софія не зважилась, а може й не схотїла, озвати ся до баронесси словом, сїла край вікна на стільчику і теж замислилась: „От і дощ іде... Нудота! а все-ж немов не так досадно. От учора була райська днина, а тут сиди дома та кисни при ясновельможній пані. Вона віджила своє, тепер скнїє та возить ся з лїками тими бридкими. Спитала я в неї вчора, чи не хоче піти в парк на музику, — вона скривила кислу міну і спитала: „По що?“ Забуває, що не всї такі руїни, як вона. Не йти-ж менї самій на музику! Можна-б тута де з ким познаємитись і було-б з ким ходити, але де менї про се думати!...“

— Sophie, чи є у нас яка книжка?

— Нема.

Книжка була, але Софії хотїлось хоч у бібліотеку піти, дарма, що дощик ішов, щоб хоч на яку годину здихатись баронесси. Їй хотїло ся хоч трохи походити по волї, не тягнучи за собою „старої руїни“, — так вона завжди звала в думцї баронессу.

— То підїть у бібліотеку. А може краще післати слугу?

— Нї я сама можу, дощ невеличкий. Що кажете взяти: французьку чи нїмецьку книжку?

— Запевне французьку. Візьміть „Les aventures des trois parisiennes“.

„Дивись ти! все їй тиї aventures потрібні, пора-б уже і про смертний час подумати“.

Софія хутенько зібралась, узяла парасолїк і пішла в бібліотеку. Вона йшла не дуже хутко, хоч дощ таки добрий сїяв ся, а парасолїк у неї був малесенький, легенький. Вона була рада побути хоч малу часину на волї і їй шкода було, що нїхто не зустрів ся на дорозї, бо всї слабі сидїли в дома задля дощу, а здорові люди були усї при білярдї, за картами, в бібліотецї або в курсалї.

Ось вона в бібліотецї. Не питаючись книжки, сїла вона край стола; там були розкидані рїзні газети та журнали, вона взяла й собі газету, яка попалась під руку, і почала читати її. Однак мало, більше розглядалась по хатї, скоса позираючи зпід газети. Людий було дуже багато, за столом не стало місця для всїх і дехто читав стоячи. Місце, де сїла Софія, перш було зайняте, сидїв там якийсь панич, але як тілько приступила Софія до стола, панич схопив ся і почав читати стоячи. Софія стиха промовила: „дякую“, і сїла. Читаючи, раз-по-раз кидала погляд на панича. „Яка в нього аристократична постать, певне він справжнїй панич“... думала вона: „не з Нїмцїв певне, — чорнявий, блїдий, кароокий... і знов така ввічливість... он з тих нїхто анї рушив з місця!“ і Софія з погордою глянула на трьох старкуватих та гладких Нїмцїв, що сидїли близько неї та читали „Deutsche allgemeine Zeitung“. Читали вони мовчки, з великою увагою, насупившись, і тілько від часу до часу котрий з них пересував газету товаришеви і, показуючи грубим пальцем який небудь уступ, мовляв ображено або втїшно: Sieh 'mal!

Софія читала і не розуміла читаного, перечитала двічі, тричі і знов не зрозуміла, погляд самохіть звертавсь до панича. „Хто він такий? Може Француз? — так вони-ж не їздять на нїмецькі води. Італїянець? може. Але-ж його волосєє хутнїй каштанове, нїж чорне. Але що не Нїмець і не Руський — се певне“.

Замислена Софія не завважала, як газета впала їй з рук. Панич побачив се, кинув ся, здійняв газету і подав її Софії, вона раптом спаленїла і ледве промовила: „дякую!“ Панич уклонив ся і відступив знову до вікна. За хвилину він взяв свою шапку і палку, вклонив ся усьому товариству і подав ся геть з бібліотеки. Софії здало ся, що, вклоняючись, панич глянув на неї карими очима. Ледве зачинились двері за паничем, Софія раптом згадала, що година либонь вже пізня і час до дому. Вона хутенько приступила до панї б бліотекарки і спитала, — замість „Les aventures des trois parisiennes“ — „Les aventures des trois parisiens“. В бібліотецї була і така книжка. Софія взяла книжку, не дивлячись, і хутко вийшла з хати. Ідучи парком, вона придивлялась поперед себе і кидала поглядом в бочні алеї, немов сподївала ся побачити когось: не було нїкого. Тихою ходою йшла вона до дому, схиливши голову й спустивши очи в землю. От уже й сїра будова, готель той; Софія йде на довгу веранду, зрідка повиту диким виноградом, ось вона береть ся за клямку до дверий, в ту хвилину погляд єї звернув ся ще раз кудись у далечінь, вона зітхнула і зникла в темних дверях сїрого будинку.

Баронесса була темнїйша від ночі.

Мовчки взяла книжку від Софії, розгорнула — і сплеснула руками.

— Mon Dieu! Sophie! що з вами сьогодня? Я-ж вам казала: „Les aventures des trois parisiennes“! розумієте: parisiennes!! Vous êtes impossible, madame! C'est une négligeance...

Софія апатично дивилась на бік у вікно. „Починаєть ся казань! знов!“...

X.

„Остатній концерт знаменитої сьпівачки Зембріх“. Се оголошенне прочитала Софія, йдучи одного ранку по мінеральні води. „Ох, як би хоч на сей концерт піти! Невже я отак цїлїсїньке лїто пронидію, нїчого не бачивши й не чувши? Спробую сьогодня попроситись у ясновельможної, може з того що й буде. Побачимо“.

Софія цїлий день збирала ся просити баронесси, але все нїяк не зважалась, та вже по обідї, як почала наближатись концертова година, її обгорнула відвага розпуки і вона озвалась до баронесси:

— Madame, я хотїла вас просити, чи не можна-б менї піти сьогодня в концерт?

— Що? Куди? — спитала баронесса з дивом, немов то були якісь нечувані в сьвітї слова. Але Софія наважила не звертати уваги на „тиї тони“, їй пізно було вертатись назад.

— Я прошу, чи не позволите менї піти на концерт Зембріх, се остатнїй концерт, я-б так хотїла...

— Дивно! З ким же ви думаєте піти?

— Як би можна, я пішла-б... [А, справдї, з ким я піду?]

— Тут одна панї збираєть ся йти...

— Яка панї?

— Тут одна... я з нею в бібліотецї пізналась.

— Якась таємнича знаємість... Сей концерт пізно має скінчитись?

— Я думаю — в одинадцятій, не пізнїйше

— А як же будуть мої води, порошки?

— Я все приготую, воно буде тут, коло вас, я хутко вернусь.

— Ну, вже раніш кінця концерту не вернетесь... — тон баронесси де далі все холоднів, Софія вже почала жалувати на себе, що завела ту розмову.

— Ясновельможна пані, — пан Турбов! — озвав ся зненацька слуга, ставши в дверях.

Баронессї вид прояснів.

— Проси, проси. — Ви, Sophie, можете йти.

Софія стояла; не знала, чи має радіти, чи ні, бо куди-ж власне має йти.

— Можете йти, туди, на той концерт... — мовила без уваги баронесса, не дивлячись на Софію.

Софія миттю вийшла з кімнати. Стала в себе в хаті і замислилась: „Що-ж я вберу на себе? Ах, що-ж! знов ту саму жалобну сукню! Нема що довго й збиратись“... Справдї, що збори були не довгі. Он Софія вже сходить широкими сходами в парк. Зійшла, стала на стежці і знов замислилась: „Одначе, справдї, з ким же я піду? Невже сама? Та так же, сама. Що-ж маю робити — на те я dame de compagnie. Не зоставатись же менї в дома. Піду... одначе все таки се дуже прикро... Ні, таки піду. То-ж мене тут нїхто не знає!“ І Софія подалась хуткою ходою стемнілою стежкою до курсалї. Там вона купила швиденько білета, спішилась, бо чути вже було музику, либонь концерт вже почав ся. Он вона і в концертовій салї, саля невеличка, та людий чимало, навіть дуже багато: вичепурені пані, виглянсовані панове, вицяцькані дїти. Софія поглянула на свою чорну просту суконю. Дві пані, сусїдки, зглянулись на неї і стиха перемовились між собою. Софія те-ж подивилась на їхні сукні, що́ ряхтїли та бренїли від модних passmanteries, — її обгорнув жаль...

— Вибачайте, пані! — озвав ся хтось до неї стиха.

Софія кинулась... Се був той сивий панич, що вона бачила сього ранку в бібліотеці. Він подавав їй хусточку, що вона поклала край себе на порожній стілець. Софія усьміхнулась і взяла хусточку. Панич сїв край неї на своє місце, але не сказав більш нїчого. На естрадї сьпівали якогось дуета, дует був довгий, нудний, але вельми чулий, та Софія того не завважила, бо не слухала дуета. Далї була якась орхестрова штука, потім арія з Тангайзера — Софія слухала теє байдуже. Коли виходить на естраду сьпівачка, сама Зембріх і сьпіва — „Si tu m'aimais! Софія здрїдла. Се її вразило. Блискавкою свінули їй в думцї спогади з минулого блискучого життя. От вона в батьківській хаті, лїтає „метеличком“... „Si tu m'aimais!“... Ох се-ж вона колись його сьпівала. Той сьпів причарував і князя, і його багатство, і всї роскошї... От вона в „рожевім кубелечку“, весела, безжурна... Коли се було? Ох, давно, давно! Нї, торік ще... Спогади зникли, якийсь туман застелив очи, Софія низько похилилась і затулила очи хусточкою.

— Вибачайте, пані — менї здаєть ся, що вам недобре? Може води? — озвав ся голос панича сусїда.

— Ох, нї, спасибі. Се так, нїчого... сей романс... нїчого, нїчого, вже пройшло.

— Се вже остатнїй нумер. Ох, нї, ще має бути серенада. Ви зостаєтесь?

— Нї, я піду. Тут так душно і... сей концерт такий довгий... Софія встала.

— Чи позволите, пані, провести вас? — питав панич.

— Ах, задля мене ви маєте кидати концерт!

— Я щось не маю охоти слухати тієї серенади. Як що ви позволите...

— Я буду вам дуже вдячна, як що для вас...

— О, пані!...

Софія з паничем вийшли в парк. Ніч була надзвичайно ясна, тиха. Дерева, у день такі нещасні та хворі, тепер здавали ся зграбні та стрункі, мов постатї русалок. Тонкі, ґраціозні тїні тремтїли сїткою на блакитно-білій стежці. Вітер зітхав у кущах так полохливо, таємничо. Дерева шепотїли кохані речі темним верховіттям. Здалека лунало срібне, палке, тужливе щебетанє соловейка.

Софія йшла тихою ходою поруч з паничем. Її не заспокоїла тая тиха, тепла, немов чогось прагнуча ніч. Софії роїлись думки-гадки та мрії, але вже не ті, що погляд їй сльозами застилали там, у концертовій салї. Що́ вона думала, про що гадала, сама вона не могла-б того сказати. Мовчки йшла вона поруч з паничем, усьміхала ся, прислухала ся до сьпіву соловейка. Si tu m'aimais! — вчувалось їй у любім щебетаннї і не було їй прикро... Si tu m'aimais!

— Що-ж? Як вам тепер? — запитав панич.

— О, добре, зовсїм добре!

— Вибачайте, — може се прикре питанє — для чого носите жалобу?

— Я вдова, — тихо відказала Софія.

Панич глянув на неї, як їй здалось якось надзвичайно, вона спустила очи і зітхнула.

Розмова порвалась, — якось не велась вона тієї ночі. Кроки Софії та панича ставали що раз тихше, — чим ближче до дому, все тихше. То-ж той дім був темницею, а тепер Софія чула, що темниця та здасть ся ще тїснїщою. Дарма! Софія усьміхалась та слухала соловейка...

— Ох, знов сей готель, знов сяя темниця.

— До побачення! — мовив панич, вступивши в довгі сїни.

— До побачення! Дуже дякую панови, що провелисьте мене і зреклись для мене серенади.

— Ах пані! — тілько промовив панич і зник.

Софія глянула йому в слїд і постояла ще кілька хвиль у сїнях, все той рух і тон, з якими панич вимовив теє: „ах, пані!“ З тих двох коротеньких слівець повстала ціла плетениця мрій. „Як дивно, надзвичайно тремтїв йому голос... Невже сї проводи — тілько так, марне залицяннє, тай годї?... Йому цїкаво, по кім ношу я жалобу... Як він глянув тодї! О, не може бути, щоб“... зненацька Софія кинулась. В нічній тиші виразно загуло з мійської башти: бов!... се північ. Раптом зникли всї блискучі мрії. Софія провела рукою по чолї і подалась до своєї хати; тихо, скрадаючись, минула вона двері до хати баронесси і пішла просто до себе. Там стала перед сьвічадом і стала розбирати ся. Раптом забренїв гострий, дражненний дзвінок, то баронесса кликала Софію. Софія знала добре той дзвінок, він вразив її, аж кров кинулась їй до обличчя, але вона навіть ані рушила, щоб іти на нього. „Не діжде вона, щоб я бігла на єї дзвонки!“ і Софія гордо підвела вгору чоло. Дзвінок озвав ся ще раз, ще гострійше, ніж перше. Софія стояла. За кілька хвилин прийшла служниця від баронесси.

— Ясновельможна пані просять вас до себе.

— Зараз, — відповіла Софія і пішла, мусїла йти.

Баронесса лежала на ліжку, коло неї на столику стояла сьвічка під абажуром, далї лежала кинута часопись. Коли Софія увійшла, баронесса на неї не глянула, тілько ворухнула віями і підвела брови. Софія мовчки стала біля столика, баронесса таки не дивилась на неї, мов і в хаті єї не було. Далї Софія озвалась:

— Я прийшла...

— А, так, ви прийшли. Справдї не сподївалась бачити вас сього вечора, однак маю ту честь.

— Я думала, — ви спите, боялась вам перешкодити.

— В чім? Здаєть ся з мого дзвінка могли пізнати, що не сплю?

— Я не чула, — відповіла Софія тихо, спустивши очи.

— Не чули!... — протягла баронесса, — будьте ласкаві, скажіть, котра тепер година?

— Перша, — відмовила Софія ще тихше.

— Пізно тепер кінчають ся концерти. Дивно.

Софії погляд запалав при тих словах: „Що вона думає сказати своїм: „дивно“? Яке має право говорити такі слова і таким тоном?!“

Баронесса помовчала, потім знов озвалась: Сього вечора я дочевнила ся, що концерти і сповнення обовязку не можуть разом ужитись. Що небудь одно.

— Але-ж ви самі дозволили...

— Я сама, так, і що-ж з того?

Софія не знала, що на те відповісти.

— Що з того, питаю? Я дозволила сама, і тепер жалую. Ви менї казали, що прийдете — не прийшли, казали, що зайдете до мене — не зайшли. Я ждала вас, не гасила сьвітла, нудилась, читала при сьвічці, а сеє все, як ви те

знаєте, шкодить моєму здоровю, нервам і очам. Ще скілька таких вечорів...

— Се остатній, будьте певні.

Баронесса глянула з дивом на Софію і подумала: „як вона сказала сеє? Ще якісь обиди строїть! Ça me plaît!“ однак сказала тілько: Дай то Боже! — можете йти.

Софія пішла, та не в свою хату, а на веранду. Тілько що мала вона дуже прикру сцену, як би перше, вона-б досї вже плакала, але тепер... тепер її се не діймало, вона думала про инше, їй сьвітили инші мрії, инші надії. „Яка чудова ніч!“ думала вона: „і тут бувають гарні ночи!“ вона всьміхнулась, звернула погляд з тихою мрією на широку алєю, щó мов річка лиснїла при місячнім сяйві. З тремтячої темряви лунав соловьовий сьпів. Софія знов усьміхнулась, либонь щось пригадала. „Si tu m'aimais!“...

Зóлїд місяць, притих соловейко, а Софія все на верандї сидїла у мріях та дивилась на ту алєю, щó ледве рожевіла від раннього зорі. [Конець буде].

До моєї кобзи.

Кобзо моя, кобзо моя,
Товаришко мила!
На довго нас лиха доля
Була розлучила.
На довго нас розлучили
Лукавиї люди —
Не дали тя пригорнути
До щирої груди.
Не дали тя пригорнути
Та приголубити
Товариші сердечниї,
Вороги неситі...
Спасибі їм за пораду,
За братню прислугу!
Спасибі їм за їх серце
Та й за їх наругу.
Кобзо моя, кобзо моя,
Товаришко мила!
Усї мене покинули,
Ти менї лишилась.
Пригорну тя, притисну тя
До серця мойого,
А поллють ся, як бувало,
Живі пісні з нього.
Ой, поллють ся, як ті филї
Синього Дунаю
З далекої чужиноньки
До рiднього краю.*)

Володимир Шашкевич.

Боягузи. [*З картини Ф. Мока.*]

ЗАГАДКА.

I.

Життя перед тебе, — бери його ти!
Що сила узяти такого,
Яким можна щастя собі засягти, —
Усе те візьми ти із його!
Квітки й поцїлунки, краса й раювання —
Життя хай сповняють тобі до сконання!

Нечисте і ниńце закриють нехай
Неначе-б то здійстнені мрії,

*) Сю поезийку одержали ми з Перемишля з кругів рiднї поета. [*Ред.*]

Із пекла брудного нехай зроблять рай,
Із дійстности — сни золотиї.
Хай буде бенкéтом життя, — після його
Ти заснеш, щоб більше не знати нічого.

II.

Життя перед тебе, — не жарт воно є,
Не втіхою пяні хвилини:
На по́двиги доля його нам дає,
На працю для брата-людини.
Забудь ти про себе: за працю для брата,
Та праця сама тобі буде заплата.

Порожнії втіхи — облуда дурна:
Нема що за їми вганяти, —
В поважній за правду борні є одна
Утіха, що мусиш ти знати.
Хай працею буде життє — після його
Не вмре твоя слава у роду людського́.

III.

Два голоси дужі, — обидва мою
Приваблюють змучену душу,
В обох я щось рідне собі пізнаю, —
Якого-ж я слухати мушу?
За подвигом дійстність я мушу забути,
Чи — тяжко — солодкої впившись отрути?

Мета: невідомість, що в їй живемо
Чим не́будь на по́гляд закрити:
У квітах сховать життєве́ те ярмо,
Чи гордо на шиї носити.
Щоб загадку мудрую цю відгадати, —
Не варто родити ся, жити, вмирати.

1893. **В. Чайченко.**

ДУРНИЙ МИХАЙЛО.

Оповіданнє К. Ванченка-Писанецького.

ПРИСЬВЯЧУЮ ЛЕСЬКУ МАКОГОНЕНКОВИ.

I.

Вечеріло... Золоте сонечко вже помалу ховалось за лїс, раптом подихнув з за ставочка тихий пестливий вітрець і стало наче лекше дихати грудями... А то весь день страшенно парило, — спека була нестерпуча...

В ту пору стояло занадто тепле сухе лїто, а по полях кипіла робота: жали, косили, звозили на токи сьвятий хлїб, — все життє, надїю і утїху селянина-хлїбороба.

Селяни українського села Млинище, від малого до великого були в полї на тяжкій працї і звивались там наче ті комахи в комашнї. Треба було поспішати яко мога, доки стоїть красна погода, а там може погода й зрадити, — піде дощик і тодї пропаде вся праця нї за понюх табаки...

На селї цїлий день не почуєш нїякого гомону, не побачиш нїякого руху, наче-б то усе вимерло. Та нїчого й дивуватись: в таку гарячу пору зостають ся дома тільки немощні старцї-калїки, та дїтвора маленька, але ж і вони від спеки поховались по хатах та по задвірках, а все що може бути до чого небудь здатне, там, — у полї, на роботї.

Якось нїяково стає тобі, дивлячись на це сонне царство, що́ затихло в тихій дрімотї, під нестерпучою спекою гарячого як жар лїтнього сонця...

Старенька деревляна церковця з зеленим бляшаним дахом і блискучими хрестами виглядає зза зелених кучерявих лип, чепурні білі хатки з почорнївшими соломяними стрiхами, вишневі садочки біля них, огороди з пожовклими грядками, пісчані, куряві дороги і улицї, шкляний ставочок, що́ поріс зеленим очеретом і осокою, високі тополї над кручею, а там далї за селом темний як нiч, лїс... Все то наче спить — не ворухнеть ся .. Тільки там, на золотій нивi, ворушить ся чесний люд... Поле тепер відняло й забрало на своє широке лоно усе життє, увесь рух і всю справу сїльської трудової натури.

Ото вже сонечко помалу і зовсїм ховаєть ся за лїс, його золоті проміння тільки ще вилискують ся на вершечках дерев та на хрестах церкви...

Старий, сивий як молоко, дїдуган, церковний сторож, зiгнувшись мов дуга, крехчучи і позьвякуючи вязанкою ключів, виповз з своєї землянки і ледве перебираючи ногами потяг на цвинтар... Відчинив заржавілим ключем двері старенької, як він сам, поросло́ї мохом, церковної дзвінницї і зник на який час в тих дверях... Після того почув ся і зворушив нїму тишину села бринячий, протяжний, перший удар церковного благовіста... Завтра недїленька сьвята, — пора кінчати роботу...

З кожним ударом дзвона село потроху оживало і наче прокидалось від сну... Зі всїх сторін почали вертатись з поля до дому натруджені селяни... Хто пiхотою драв, хто верхи на конях, а хто возами на копицї золотих снопів... І всї поспiхали яко мога до своїх хаток, а надто баби з малими дїтьми, ті так навіть підбігцем бігли.

Хто жив на селї, то напевне помічав, що завжди під сьвято стає більше руху, живости між людом, а через це саме і тобі стане нїби якось краще, веселїще, на душі в дожиданнї завтрішнього сьвятого дня. Навіть роботу на полях кінчать раньше і усї поспішають до дому, щоб скорійше упоравшись, прибратись і все злагодити по господарству... А дома ще багато роботи: треба вийти проти череди, — пригнати товар до дому, напоїти, подоїти коровку, наносити води з криниці, злагодити вечерю, дїтий обмити і в хатї дати деякий порядок, та й лягти спочити раньше. Хочеть ся понїжити, заспокоїти і підкрепити спокійним сном своє спрацьоване за трудову недїлю тїло.

Пастух в такий день і товар приганяє з паші раньше, а коли череда ввалить ся в околицю села, то підніметь ся зразу такий гомін й ґвалт, що після тієї тиші, яка панувала увесь день, аж моторошно робить ся... Корови, телята мичать, вівцї крехчуть, свинї з поросятами так і ріжуть тобі уха своїм писклявим, жалібним нитєм та хрюканєм. Пастухи погукують на гурт і потріскують батогами; чутно веселий сьміх, крики і жарти дїтвори, котра юрбами вибігає проти череди; все це зливаєть ся в якийсь один гомін і далеко вчуваєть ся навкруги.

Але-ж помалу, як череда росходить ся по хлївах, з нею й гомону вчуваєть ся меньше, а згодом, коли почне смеркати, то і все потроху знову стихає.

Ото й зовсїм вже смеркло-стемнїло... Тепер тільки часом десь почуєть ся журлива пісня чорноокої дївчини, котра спішить з відрами по воду до криниці, то веселе вигукуваннє, парубка, що́ веде коней напувати, або донесеть ся протяжно-жалібний крик голодної сови з сусїднього темного лїсу...

Селяни, упоравшись по хазяйству, сідають біля своїх хаток на присьбах вечеряти і тихо ведуть розмову. В хатї тепер все ще душно, гаряче, а тут на сьвіжому, вечерньому воздусї й попоїсти якось вільнїйше. Після вечері, селяни, помолившись щиро Господу Милосердному, лягають спочивати і скоро засипають тихим, солодким сном, а з ними й все село засне і замовкне в тихій дрімотї...

А нiч то, нiч, яка чудова!...

Ой, не все село ще спить...

Не скоро засне в таку чарівну нiч молодий парубок, котрого серце счарувала карими оченьками яка небудь сїльська дївчина-красуня... А як що й дївчинї він припав до вподоби, то не до сну і їй... Їх і сон не бере!... Вона потихенько викрадеть ся з хати, тремтить усїм тїлом від жаху, а поспішає куда небудь в садок, або на вигін за село, щоб побачитись з своїм милим-коханим, перекинутись з ним любязним словом, серденько своє заспокоїти... А там... там вже він давно дожидає її. Зійшли ся, обняли ся, цїлують ся, милують ся, солодкі речі говорять... Завтра Господь посилає нам сьвято, день спочинку; треба спочити душею й серцем, — упитись чарами кохання!... Цїлїсенькую недїлю за гіркою працею сьвіта божого не бачили, не було часу й слова ласкавого промовити, бачились тільки здалеку — крадькома, бо й не пристало в таку трудну робочу пору думати про коханнє та власні утїхи... А тепер, скінчили роботу, хоч і змучені

фізично, — все тіло наче розбите, — пашить, але-ж забули усе!.. Мов парочка голубів сизокрилих воркують вони, пригорнулись міцно одно до одного й наче завмерли в палкім цілуванні...

II.

Село Млинище ростяглось вздовж одного боку невеликої річки Гнилопяти, що́ поросла очеретом і осокою, й котра більше походила на широкий рівчак-джерело ніж на річку, — така вона здавалась вузенька в берегах. Протікала Гнилопята у села крученою полосою поміж біленьких, веселих хаток, вишневих садочків, зелених огородів, далі текла по великому зеленому лугу-сіножаті, що́ поріс густою травою і губилась далеко за селом в темному дубовому лісі.

Саме село було не так то велике і розкинулось по косогорі, так що все воно було видко мов на долоні з якого боку не глянеш і наче-б то тонуло в зелені дерев.

Невеличкі, криті соломою або очеретом хатки, чисто вибілені білою крейдою з зеленими і червоними квітками, півниками і розводами біля вікон і дверий, чепурно виглядали з вишневих садочків, а тут же, біля всякої хати, простяг ся аж до річки великий огород з цілим лісом соняшників, коноплі, кукурузи, капусти і другої огородовини.

Всіх хаток таких, як показувала казьонна таблиця прибита до розмальованого стовпа, при в'їзді в село, було: „*Село Млынище, Дубенскаго уѣзда, Олыцкой волости, Волынской губ. Дворовъ 92, крестьянъ собственниковъ: мужска пола 264 и женска 240 душъ*“.

Через Млинище проходив колись то почтовий тракт і було чимало руху по ньому, але-ж як провели зелізницю з Луцького до Здолбунова, то й тракт той став простою дорогою і руху по ньому зовсім ніякого не було. Іноді тільки проїде селом який небудь панок-обиватель з сусіднього фільварку в гості до Млинищського пана, або проскакає кудись на слідство, за недоїмку, становий з урядником, але-ж це бувало дуже рідко, так що коли часом зачують дзвінок начальства, то зі всіх хат люди вибігають дивитись мов на яке чудо.

Під'їзджаючи до села почтовим трактом, треба було піднятись у гору, а потім дорога наче прорізувала гору й проходила яром між крутими стінами глинища. З цього глинища мабуть селяни брали глину на обмазку печий, долівок і присьб, бо обидва боки гори були дуже порити і покирсовані.

Коли-ж проїдеш глинище, то перед очима від разу, мов на долоні, покажеть ся все село і навіть здалеку має гарну, мальовничу картину.

Поміж маленьких хаток перше всего запримітиш сільську церковцю, котра замітно виділяєть ся над усіма будинками села. Церковця обсаджена кругом високими липами, розмальована білою фарбою, вже почорнівшою від часу, з зеленим заржавілим бляшаним дахом і банями; тут же недалеко стоїть окремо старенька-старенька дзвінниця, що́ зовсім поросла мохом, а біля неї на цвинтарі навалене дерево, мабуть на будову нової. Кругом церкви, старий цвинтар з хрестами, що́ з старости вже похилились, а все це огороджено деревяними штахетами. Неподалеку дімок з ґанком сільського попа, отця Аґатонїка Суботовича, мого старого приятеля і хорошого чоловіка.

Далі, за річкою, на полі, окремо від усіх, стоїть панський двір: високий, жовтий будинок в два поверхи, з роскішним садом, а біля нього ще кілька будинків і хаток, — то клуні, стайні, гамазеї, хліви й инші ґосподарські будинки. Ця селитьба по тамошньому зоветь ся „панський фільварок“.

Треба знати, що випадок, про який я далї оповідати му, став ся на Волині, а Волинь колись то була під рукою Польщі, через це й тепер там більша частина поміщиків — Поляки і живе скрізь по селах чимало Ляхів, від чого й в нашій український мові часто нападають ся польські вирази, прізвища і слова.

Панський „фільварок“ будують трохи оддалїк самого села, а часом навіть на кілька верст і стоїть він окремо на полі, так що виглядає одиноким хутором. Тут же, на фільварку, будують кілька простих хаток, де живуть ті, що́ служать у пана в наймах. А в наймах у панів найчастійше служать, як там їх прозивають „шляхтичі“, — це збіднївша голота, польського роду, безземельні. Живуть у пана часом цілими сімями, або як чиншівники за землю, котру беруть у нього на відробітки, або просто за „ординарию“.*) Через отой чинш пани „шляхтою“ орудують як захотять і обходять ся часом ще гірше, як було колись з кріпаками. Одначе ці шляхтичі-кріпаки, те-ж мають свою фанаберию і ніби сторонять від простих селян-мужиків, держать ся окремо, свого кола, здалеку: вони, бачите, не можуть рівняти себе з „хлопами“ по своєму колись то панському роду, але-ж по теперішньому положенню і по господарству стоять і поводять ся гірше мужиків. Вони й досі не тратять надії на поворот Польщі і панованнє в рідному краї... Селяни їх те-ж не долюблюють й дражнять „скарбовими наймитами“, „панськими шкурами“, „підбрехачами“ то що, через що часто сварять ся між собою, а іноді й бють ся.

Тепер вже повстало, що часто до пана, чи до посесора, йдуть у найми і сільські мужики, а йдуть найбільше ті, котрі вкінцї збіднїли, або у яких наділ землї малий, а сімя велика. Такі йдуть на службу з нужди, зза ради куска хлїба і живуть у „скарбових“ [панських] хатах і мають від пана ординарию.

III.

Чарівна ніч тим часом панує вже кругом. В темряві нічній курив ся від річки і розістлав ся над селом легкий туман. Ні на селї, ні на фільварку не чутно ніякого гомону, — все спало мертвим сном. Інколи тільки денеде вчувалось гарчаннє собак, чи протяжний переклик півнів... Круглий, як паляниця, золотий місяць, виплив на небо зза лїсу і озолотив ясним промінням білі хатки, садочки, церкву, сонну річку, — словом усю роскішну мовчазну картину і наче окутав все те чарівною нїгою і солодким маревом... Подув легкий вітрець, повіяло холодком і сирою мглою, але-ж як зітхнулось широко, вільно, хорошо!...

Десь далеко, далеко, під гаєм, зачув ся чистий, сьвіжий, жіночий голосок й затяг пісню:

„Ой, піду я понад лугом,
Там мій милий оре плугом!..“

Пісня вчувалась в темряві нїби срібний дзвіночок і зливаючись з луною, неслась по сонному селу якоюсь дивною музикою, все стихаючи й стихаючи, а далї й зовсім пропала там далеко за лїсом...

О, це мабуть якась сільська моргуха вже потягла за околицю, чи не зустріне там свого милого, чорнобривого...

Від панської селитьби до села вела піскувата, курява дорога між чагарами. Чагарі виросли на місци колишнього старого темного дубового лїса, котрий пан продав жидам на зруб, а тепер тут стирчали ще денеде тільки спорохнїлі пеньки та зеленїли молоді кущі дубків і березняку.

По оцій то дорозї, з панського двору, показалась чоловіча тїнь, що́ спішно йшла до села. Місяць осьвітив її своїм блїдим сьвітлом... То був молодий парубок лїт 22, не так то високого росту, круглолиций, чорнобривий, з трохи кирпатим носом і маленькими, чорними вусиками, що́ ледви пробивались над верхньою губою.

Йшов він з великим усьміхом на лиці, мурликаючи про себе якусь пісеньку й все поглядав вздовж дороги на село, наче хотїв щось то чи побачити, чи розглядїти в нічній темряві. Так пройшов аж до самої річки, зупинив ся вже на деревянім місточку, став, глянув знов по дорозї в село, але-ж не побачивши нїчого, подумав трохи, а далї звернув в бік на зелену муравy сіножати і прилїг на сьвіжу пахучу траву.

Парубка того звали Михайлом. Він був круглий сирота, зостав ся одиноким, як ще йому було всього десять лїт від роду. Батько і мати його померли від злої холєри, а люди вони були дуже бідні, жили з поденної роботи і після смерти не лишили Михайлови, як то кажуть, ні кришки ні покришки. Але-ж добрі люди його пожалїли і держали деякий час при собі. Хлопчик з нього був слухняний, покірний, доброго серця, прихильний до працї, а коли йому минуло 16 лїт, то вже й сам почав пробивати собі дорогу, — пішов на службу до пана, на фільварок і там прослужив кілька лїт. Спочатку був

*) Плата річна грішми чи хлїбом.

наймитом, а опісля за те що добре поводив ся, пан його настановив у себе на клуні „гуменним“. І там його всї любили за тиху, покірну вдачу, а пан платив добру платню і ординарію.

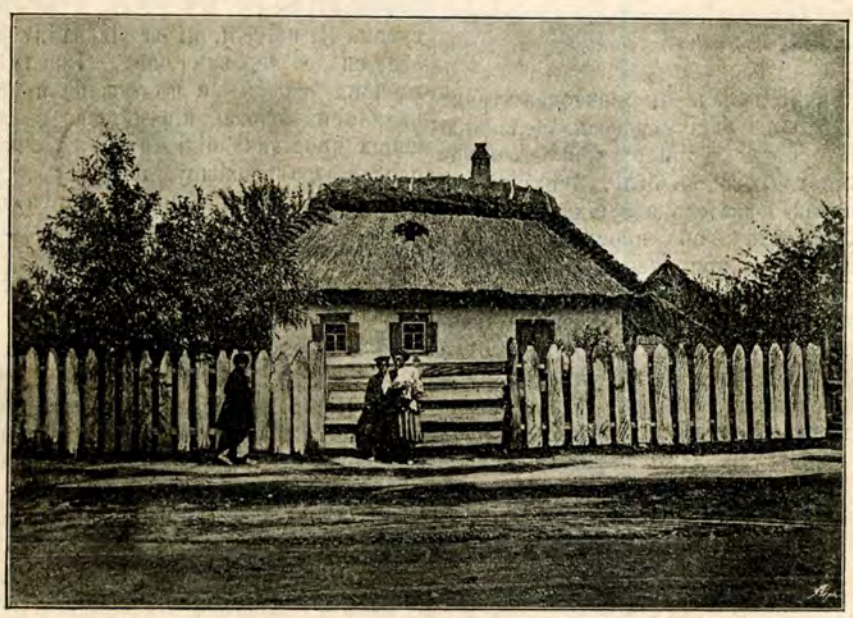
Так Михайло потроху і копійку чималу зібрав і зробив ся чоловіком зовсім статочним, бо не вживав ніколи горілки й иньшої пустоти не знав. Ходив завжди у гарній одежі і жилось йому, хоч і у пана, а все-ж таки добре, — усього було доволї. Правду мабуть люди кажуть, що „хорошому всюди буде хорошо“.

Але-ж Михайло не радував ся нїчому... Часто боляче щеміло його серце, часто він задумував ся і жалкував на свою долю щербату, що немає у нього ні рідних, ні близьких, ні з ким добра поділити, любязним щирим словом ні з ким перемовитись: сирота він безталанний, ні роду у нього, ні племени..

Почав Михайло думати та гадати: як би одружитись, та зажити своєю домівкою, своїм господарством...

Став він учащати на улицю, або на вигін до коршми, де в сьвята грали музики і куди зі всього села збирались парубки і дївчата погуляти, посьпівати та потанцювати. Все то він поміж дївчатами шукав собі за вірною дружинонькою. На нього, як на гарного, моторного парубка зазирались сїльські чорноброві моргухи, і не одна була-б з душі рада з ним поженихатись, бо Михайло був жених завидний: статок, тверезий і копійчину свою мав. Одначе серце його довго не могло-б знайти собі пристановища, як би не трапилась одна оказия, що́ допомогла і стала йому в пригодї в цьому дїлї.

Якось одного разу, вертаючись з села, куди ходив по приказу свого пана і відносив шинкареви жидови Шльомцї позику, Михайло, бїля воріт панського двору, зустрів молоденьку дївчинку Вустю, дочку одного заможнього Млинищського селянина Пилипенка, котра вертаючись з двору чогось гірко плакала.

Хата в селї Носачівцї, Черкаського повіту, Київської ґубернії.

[*Взірець української сїльської хати*].

Зупинивши її, він почав ласкаво розпитувати, чому вона плаче? Вустя розказала з жалем, що сьогодня ранком вона вигнала на пашу свою корову, але не доглядїла й корова зайшла на панське жито. Скарбові наймити зайняли її, загнали у хлїв і не віддають. Вона вже прохала пана, але-ж пан сказав, що тодї тільки випустить корову, як Вустин батько заплатить за спаш 3 карбованцї. Піти й розказати про це батькови Вустя боялась, — вони дуже сердиті, а своїх гроший у неї не було, — ото-ж і є причина її невимовного горя і сліз.

Михайло пожалїв дївчину і зараз же випустив зпід арешту її корову. Вустя дуже цьому зрадїла, гарно подякувала Михайлови за його ласку і так хороше глянула на нього своїми карими оченьками, усьміхаючись крізь сльози, що Михайло з тієї пори став ходити мов божевільний. Образ гарної Вустї завжди миготїв перед ним і не давав йому супокою ні в день ні в ночі.

Незабаром після тієї оказиї, на празднику „Зелених сьвят“, у сусїдньому селї, біля церкви. Михайло з Вустею знову побачились й краще спізнали одно другого, як вертались до дому, відбившись від гурту. А потім вже почали частенько таки, тайком від усїх, бачитись то денебудь за селом, під гаєм, то за огородами біля ставку, і згодом, якось нїби несподївано, сердця їх з'єднились й вони щиро і вірно покохались...

Пролежав Михайло на траві задумавшись, кілька хвилин, а далї, мабуть йому пригадалось щось гарне, бо лице його оживилось, усьміхнулось і він весело засьпівав:

„Через річеньку, через болото,
Подай рученьку, моє золото,
Через річеньку, через биструю,
Подай рученьку, я поцїлую!...“

Голос його поніс ся по тихій річці й віддав ся луною аж за селом, а рівна як шкло вода нїби всколихнулась від того, задріжала дрібною хвилею і ця весела пісенька трохи оживила мовчазно-сонливу картину.

IV.

Через який час з села по улиці, крадучись попід тином, показалась жіноча тінь, що́ спішила на голос Михайлової пісні. То була молоденька, гарненька як квіточка, дївчинка літ 17, дуже милої вроди. Великі карі оченята блищали в темряві ночі, мов два розжарені вугольки, а загоріле кругле личко з трошки заостреним носиком, здавалось несьміливим й якимсь боязко-дитинячим. Сорочка з грубого полотна з вишитими поликами прикривала пару тремтячих грудий, а стрункий, гнучкий стан її міцно стягувала червона коротка запаска і закривала ноги до колїн, від чого вона своїми босими маленькими ніженьками дуже дрібно ступала. По простому убранню дївчини видко було, що вона, йдучи до свого милого на любую розаову, не дуже то прибиралась і строїлась, а пішла в такому уборі, в якому ходила дома і в якому працювала увесь минулий день.

Михайло між тим вже перестав сьпівати і лежав задумавшись на траві, підклавши під голову руки, глядючи в небо блакитне, на котрому блищали зіроньки і денеде плили білі як молоко хмари...

Зачувши знаємі кроки, він скочив, прислухав ся і мов несамовитий кинув ся на зустріч дївчинї, котра тепер переходила місток і вже розділяв їх тільки кущ зеленої орішини.

— Вусте, це ти? — запитав Михайло.

— Михайле?... — здрігнула і засоромилась Вустя.

— Здоровенька-ж будь, моя ягідко!

Михайло схопив Вустю, обняв і почав міцно цїлувати і пригортати.

— Я тутки тебе вже давно дожидаю; ти сьогодня щось опізнилась?

— Та бачиш, голубе, сьогодня зібралось багато роботи, треба було все поладити; завтра дає Бог сьвято, а тут ще мама чогось довго не спала, не можна було нїяк викрастись.

Михайло обняв Вустю за стан і посадив рядком з собою на траві.

— Вусте!... А знаєш, моя горличко, що я зараз, лежачи отут на траві і тебе дожидаючи, продумав?

— А що таке?

— Ось що: я жити без тебе не можу, далї чекати не сила моя. Тепер менї до того дійшло, що коли одного дня тебе не побачу, то ходжу мов божевільний й робота з рук валить ся .. Се вже навіть пан завважав і трохи дорікав менї.. Ждати більше не можу... Піду я завтра до твого батька

і матері, упаду їм до ніг і буду прохати, щоб віддали тебе за мене!

— Ох, соколе мій ясний!... — відмовила на це жалібно Вустя, опустивши долї карі оченята. — І менї те-ж без тебе не жити на білому сьвітї, але боюсь я одного .. Чує моє серце, що батенько не згодить ся па наше щастє... Він кілька разів казав, що дуже не любить панських наймитів...

— Та що-ж з того, що я наймит? Хіба наймит не може бути хорошим чоловіком?... Хоч би так і правда була, що у нас в дворі мало статочних людий, але-ж я з ними й компанії не воджу, а горілки то й зроду не вживаю. Коли-б я був, як ті другі або пянюга або розбишака, то повір, що і пан до мене був би не такий і певно не повірив би менї своє добро́ і ключі та й не становив би мене гуменним.

— Так то воно, так, мій любий, але що-ж подієм з батеньком; він знай одно каже: коли наймит, то вже певне або пянюга, або ледащо...

— Ну, а вже як на те піде і як що батька твого буде така воля, я можу кинути службу у пана. У мене, хвалити Бога, єсть своя копійка, зібрав трошки, збудую нову хатку, візьму у пана землї на чинш або на виплат і заживемо тодї своєю домівкою, своїм господарством...

— А на віщо-ж тобі хатку будувати?... Я у батенька одна. Боже борони, помруть, — менї-ж все достанеть ся, а то тепер можеш вступити в нашу сїмю приймаком..

— І то правда, моя люба... Словом я все зроблю задля них, аби вони тільки віддали тебе за мене, моя ти зірочко ясна!

Тут Михайло знов почав палко обнїмати і цїлувати свою Вустю.

— Я і сама буду благати батька і матусю, — вони мене дуже кохають, — я у них одиначка і знаю, що вони згодять ся на наше щастє.

— Ну, як що так, то й часу нїчого нам гаяти надаремне, — завтра-ж піду до них і буду прохати!... Ви завтра напевне будете в церквї?...

— А як же, звісно, будемо.

— Оце гаразд... Коли будете виходити з церкви, я нанароком підійду до вас, покличу батька в коршму до Шльомки, поставлю йому четвертину і скажу прямо про наше дїло; я вже зумію його приєднати.

— Дай то Господи Милосердний, щоб вони згодились.

— Та певно згодять ся; батько добрий... Я й то сказати, нераз йому у пригодї ставав, коли бувало він чого небудь прохав пана, я завжди за нього заступав ся і пан робив по моєму.

— Завтра у церквї я буду щиро молитись Богови. Він почує мою молитву й допоможе нам...

— Так, так, моя ягідко, і я молити мусь, сьвічку поставлю і Бог вислухає нашу молитву, — допоможе, і ми з тобою увесь вік будемо щасливі!...

Михайло промовив це з великим чуттєм, і навіть знявши бриля, перехрестив ся.

— О, мій коханий!... Ми будемо з тобою щасливі! Я так тебе кохаю, так кохаю, що й сказати не можу!... Без тебе не переживу й хвилиноньки, коли нас розраять...

На очах у Вустї затремтїли сльози...

— А я то, я... Коли воно все піде на лад, тодї моєму щастю не буде міри і кінця!... Я буду шанувати тебе як квіточку рожевую, виховувати як панночку-ясочку!... Моя ти радосте, мій ти сне чарівний!...

Михайло почав ще дужче цїлувати Вустю в личко, губи, оченята, бровенята... Вона розгорілась, щічки так і палали в огнї, а карі очи аж заблищали в нічній темряві.

— Раю мій!... — прошепотїла Вустя завмираючи.

— Серце, золото, моя ти королївно!...

Яке чисте кохання, скільки почуття, яке невимовне щастє вони переживали тепер! Ну, що багатство, що знатна врода, що почоти, поважання, супроти цих хвилин безмірного, простого, але-ж вірного кохання?!... [Конець буде].

Двоїста пісня.

(БАЙКА).

У милому місяцю маю
Я вирок почув незабутний.
Питав я у гаю тодї соловейка: —
Скажи менї правду, пташино малейка,
Чи сьпів твій веселий, чи смутний?
Бо сам я — того не вгадаю!

— Не знаю я те-ж, козаче́ньку! —
Менї соловей відмовляє, —
— Бо в дрібнім, та дзвінкім моїм щебетанню,
В моєму весняному гимнї коханню —
Двоїстая пісня лунає
Людсько́му серде́ньку:

Коли мене слуха щасливий,
То в серцї веселім заграє
Іще веселїйше дзвінкая струнина,
І тїшить ся, мліє щаслива людина,
Сама від утїхи сьпіває,
Для неї мій сьпів — „чарівливий“!

Коли-ж мене слуха нещасний,
Що згадує щастє давнїйше, —
Не тїшить його те дзвінке́ щебетанне,
У пісні моїй почува він риданне,
Зітхає він сам ще смутнїйше!...
Отак, мій козаче прекрасний!

Анело.

До пташини.

[З болгарського поета Москова].

Скажи, пташино: ти лїтала
Через моря, лани, лїси...
Чи то-ж уваги не звертала
На край чудової краси:

Де стільки років люд нещасний
У тяжких ретязах кона,
Де на Голгофтї кат всевласний
Його ще й досї розпина?...

Той люд — потомок є славутний
Борцїв за істину сьвяту!
До долу хилить гнїт незбутний
Державну голову оту.

Ти чула стогін від наруги?
Вбачала слїзоньки дрібні?
Благаю дружної послуги:
О, засьпівай про них менї!

Що жде бездольців? Перемога?
Чи люта смерть покриє все?
Нї, певен я, пташино вбога,
Нам волю будучність несе.

Коли згадаєш знов про вирий,
Де в муках гине бідний край, —
То засьпівай про сум мій щирий,
Моє питанне передай.

Павло Граб.

УКРАДЕНЕ ЩАСТЄ.

Драма з сільского життя в 5 ділях ***Івана Франка****, відзначена на конкурсї галицького Виділу краєвого 1892-ого року.*

[Далї.]

ДІЯ ТРЕТЯ.

Місце перед коршмою. З правого боку сільска дорога, з лївого високий пліт, в глубинї сцени коршма з широкою, отвореною брамою. Під коршмою ослони, коло плота грубі деревляні колоди, на котрих можна сидіти.

ЯВА ПЕРША.

Три дївчини виходять з коршми, по недільному убрані.

Перша дївчина. Живенько сестрицї, живенько біжіть, та скликайте парубків!

Друга дївчина. Або що? Що казав Шльома?

Перша дївчина. Буде музика. Біжіть!

Третя дївчина. Ба, а війт позволив?

Перша дївчина. Та видно позволив, коли Шльома каже.

ЯВА ДРУГА.

Війт і дївчата.

Війт (надходить улицею і завертає до коршми, зачув їх слова). Ага, ви вже про музику! Не позволив війт, не позволив, і не позволить нїяким сьвітом.

Третя дївчина. На маєш! А чи я не казала?

Друга дївчина. Як то, то й на пущінє музики не буде?

Війт. А не буде, не буде.

Перша дївчина. Не слухайте, сестрицї! Біжіть живенько! Коли Шльома казав, що буде, то вже певно буде! (Беруть ся за руки і сьміючись вибігають).

Війт. Ах, ти сороко трескітлива! То в тебе Шльомине слово старше, нїж моє? Чекай но ти! (Грозить на нею костуром, відтак поправивши на собі кожух, іде до коршми).

ЯВА ТРЕТЯ.

Настя і ще дві жінцї виходять з коршми.

Настя. Та куди ви, кумо?

Перша жінка. Та хіба би до дому.

Настя. Е, маєте час. Там у вас, Богу дякувати, дїти не плачуть. Ось посїдаймо тут на колодї. Адїть, як сонечко пригріває, аж любо посидїти. Ще тілько пущінє, а ту вже немов би весна починала ся.

Друга жінка. Та й справдї сядьмо. Нїкуди нам квапити ся. Чую, що музика буде, то подивимо ся, як молодїж гуляє. (Сїдають).

Перша жінка. То кажеш, кумо Насте, що з Миколою зле?

Настя. Дух сьвятий з нами, кумочко! Кажуть, що єго таки вішати будуть.

Обі жінки. Господи! (Хрестять ся).

Перша жінка. І хто би був подумав, що він душогуб! Такий тихий, та смирний...

Друга жінка. Ой кумонько, чоловік усе чоловіком, а нечистий, бодай моци не мав, усякого підкусить.

Перша жінка. Ба, та чути, що там великі гроші у Абрамка забрали. Не знати, чи віднайдено їх?

Настя. Де там, ані слїду. Микола мовчить як заклятий, не хоче спільників видати.

Перша жінка. От дурний! Нїби то єму що поможе, як він буде гнити, а ті уживати.

Друга жінка. Га, то у них уже такий злодїйський закон, що один другого не сьміє видати, аби і сам туй погибав.

Перша жінка. То камяні душі. Господи! І десь такі люди родять ся і материне молоко ссуть і по земли ходять і пісень сьпівають!...

Друга жінка. Нї, кумо, пісень вони не сьпівають. Нїколи не сьпівають. Хіба ти чула коли, щоби Микола сьпівав?

Перша жінка. Та й справдї! Від коли єго знаю, то пісні я від него нїколи не чула! Отто диво!

Друга жінка. Ну, а що-ж єго жінка? От іще бідна! Така молода, така красна, і з такого роду славного!... Таже про єї вітця по всїх селах слава йшла. Перший богач був на весь повіт, і лїпотент громадський. А тепер ось на яке зійшла!

Настя. Ой кумонько! Не знаєте ви, що то за жінка.

Перша жінка. Ну, або що?

Настя (понижає голос, з притиском). Остатна!

Обі жінки (бють ся об поли руками). Що ви кажете?

Настя. Що чуєте. Адже ми близькі сусїди. То я нїби не зважаю, але все добре бачу, що у неї робить ся.

Обі жінки. Ну, та що, що? Розказуй!

Настя. Та що вам розказувати? Гидко розказувати. Знаєте, з ким собі заходить? З шандаром. З тим самим, що єї чоловіка до криміналу завдав.

Жінки. Господи!

Настя. Вона здавна з ним любила ся, ще дївкою бувши. Він з того села, що й вона. А єї брати силою видали за Миколу.

Жінки. Ну, се ми знаємо. Але з шандаром!...

Настя. Він у неї два рази що тиждня ніч ночує. Смерком приходить, досьвіта відходить. Він, бачите, за Миколовими спільниками пошукує. Мойому чоловікови сам так казав, а якже!

Жінки. Господи!

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Анна, жінки і Настя.

[Підчас тої розмови сцена звільна заповнює ся парубками і дївчатами. Вони стоять купками, гуторять, сьміють ся. Старші жінки і чоловіки одні проходять улицею, другі заходять у коршму, або виходять із неї].

Анна (входить одягнена по недільному, оглядає ся боязко і наближуєсь до сидячих жінок). Слава Ісусу Христу!

Перша жінка (холодно). Слава на віки!

Анна. А не було тут?... (Уриває і озирає ся).

Друга жінка. Ви за своїм чоловіком озираєте ся? Нї, не було єго тут!

Анна (обертаєсь до неї залякана). За чоловіком? Нї, я не за чоловіком.

Настя (з ущипливим докором). А ми тут власне про него згадували, кумо Анно, чуєте? Кажуть, що він дуже слабий.

Анна (мов непритомно). Слабий? Я не чула, а що єму таке?

Настя (так само). Та вішати єго мають.

Анна (стрепенула ся, а далї бачучи, що Настя з неї кпить, відповідає також ущипливо). Вішати? Га, се така слабість, що я єму на неї не пораджу. Як завинив, то нехай покутує.

Настя (відвертає ся від неї плечима, до першої жінки) А знаєте, там один чоловік із Непитова сидїв з ним у одній казни, а тепер вийшов. То розповідав моєму чоловікови. Переказував, каже, з вашого села Задорожний: Просїть там мою жінку, щоби мене хоч раз відвідала. Нехай менї який крейцар передасть, чисту сорочку принесе. Та й нехай менї адвоката найме.

Анна (відходить на улицю і щезає).

ЯВА ПЯТА.

Ті самі, без Анни. Парубків і дївчат більше сходить ся. Гомін.

Перша жінка. Огидниця!

Друга жінка. Погане зїлє!

Настя. Без серця вона! І відразу се було видно. Адже як єго брали, то аби вам слово сказала, аби одну сльозу проронила, як чесній жінцї годить ся! Де там!

Перша жінка. Цїкава я, за ким вона тут шукала?

Настя. Та за ним, за ним! За своїм шандаром.

Перша жінка. Ба, а він хіба тут є?

Настя. Нинї я видїла єго в церкві. Видно, що є.

Друга жінка. Та й менї здаєть ся, що я єго бачила, як до війта йшов.

Настя. Вона певно ждала на него в хатї, а не можучи діждати ся, пішла за ним по селї шукати.

Друга жінка. Ну, сего би вже було за богато. Хіба би весь встид загубила.

Настя. А ви думаєте, що не загубила? Ану, побачите! Вона тут ще з ним і танцювати буде.

Жінки. Тьфу! Пек осина!

ЯВА ШЕСТА.

Ті самі, музики, потім війт.

Гомін серед молодіжи. Музики ідуть! Музики! Ладьте місце для музйк! (Кілька парубків виносять підвисшену лаву з коршемних сїний і ставлять з надвору під стїною). Ось так! Тут буде добре!

Музики (три селяни, один з скрипкою, другий з басом, третїй з решетом входять, кланяють ся на всї боки, відтак вилазять на лаву, де їм тимчасом поставлено стільці. Вони сїдають і потятають смиками по струментах, трібуючи їх. Гомін довкола, сьміхи, жарти. Сцена заповняє ся).

Війт (виходить із коршми, грізно). А тут що? (побачивши музику). А ви що тут робите? Хто вам позволив?

Музики (встають, знимають шапки, скрипник говорить). Пане начальнику, нас закликали. Ми люди зарібні. Не наше дїло питати дозволу. Нас закликали, казали, що можна.

Війт. Хто вас закликав?

Скрипник. Та парубки, а хто-ж би. Он Андрух, та Олекса та Степан. (Товпа стихає. Три парубки виходять наперед і кланяють ся війтови).

Війт. А вам чого треба?

Перший парубок (кланяє ся). Та ми би просили, пане начальнику, щобисьте позволили трохи потанцювати. Нинї пущінє, то вже остатнїй раз.

Війт (строго). А чий ти?

Парубок. Та Василя Півперечного, Олекса.

Війт. А був ти нинї в церкві?

Парубок. Та був, пане начальнику.

Війт. А чув ти, що єґомость наказували?

Парубок. Та чув, пане начальнику.

Війт. А наказували вони вам на музику та на танцї до коршми ходити?

Парубок. Та не казали.

Війт. Ну, а ви так слухаєте наказу?

Парубок (чухаєсь в потилицю і всьміхаєсь). Та хто би там того слухав, пане начальнику! Наші єґомость старенькі, хіба вони знають, чого молодим потрібно? То вже як ви позволите... То від вас залежить, а не від єґомостя.

Другі парубки. Так, так! Ми вже пана начальника просимо позволити нам.

Війт. Не позваляю! Не можна.

ЯВА СЕМА.

Ті самі і Шльома.

Шльома (вибігає з коршми з фляшкою і чаркою). Як то не можна? Чому не можна? (До парубків) Нї, нї, не бійте ся, пан начальник жартують. Чому би не було можна? (Наливає чарку) Ну, пане начальнику, дай вам Боже здоровлє!

Війт. Нї, Шльомо, раз тобі сказано, що не можна, то не можна. Я випити випю, бо щось мене в трунку млоїть (пє) і заплачу тобі, але танцїв анї музики менї не сьміє бути.

Шльома. Але-ж пане начальнику, ви не маєте права менї заказувати. Се мій заробок. У мене є патент.

Війт. Патент? Який патент?

Шльома. Як то який? Цїсарський патент. З печаткою! Ось дивіть! (Витягає зза пазухи папір зложений у десятеро і подає єго війтови).

Війт (незручно розвиває папір, обзирає єго на рїжні боки, очевидно не вміючи читати, а відтак віддає жидови). Га, сли так, сли маєш патент, то інча річ. То вже не моя власть.

Шльома. А видите? Чи я не казав, що музика буде? Ну, хлопцї, чого стоїте? Беріть ся до дівчат! Адїть, як вони нївроку настроїли ся танцювати. А ви, музики, випєте?

Музики. Ба, та нам так і належить ся.

Басїста. Сам Бог приказав.

Шльома (частує їх). Ну, пийте-ж, пийте, а грайте добре!

Музики. То вже наша річ.

Війт. А памятайте менї, щоби все порядно, без образи Божої!

Шльома. Чуєте, що пан начальник каже? Без образів Божих!

Війт. А скоро сонце зайде, зараз менї перестати і до дому розходити ся. Я ту присяжного пришлю, щоби нїхто не сьмів...

Шльома. По що, пане начальнику? По що присяжного трудити? Хіба я сам не знаю, що ся належить? Як прийде той час, то вже я сам їм скажу, що треба перестати. Ну, ну, бавте ся! А ви, пане начальнику, ходіть зо мною, я вам маю щось дуже ладне сказати. (Тягне єго до коршми).

ЯВА ОСЬМА.

Ті самі, без війта і Шльоми.

[Юрба розступає ся, прочищуючи місце по серединї. Старші чоловіки і жінки засїдають то коло музик, то попід стїною на ослонах, то на колодах. Дїти вилазять на пліт. Парубки і дівчата у дві лави стоять довкола. Музика зачинає грати].

Один парубок. Гей, погуляймо нинї! Нехай лихо сьміє ся! Ану, музики, коломийки! Та такої вріжте дрібної, щоб аж жижки трусили ся! (Музики грають коломийки, кілька пар танцює. По якімось часї музики уривають, танцюючі стають).

Парубок. А то що? Чого ви стали?

Скрипник (показує смиком на улицю).

Гомін. Шандар! Шандар! Той, що Миколу до криміналу завдав! (Всї стихають, на лицях видко неспокій, а навіть óстрах).

ЯВА ДЕВЯТА.

Ті самі, жандарм і Анна.

Жандарм (тягне Анну за руку). Але ходи-ж бо, ходи! Чого тобі онимати ся?

Анна. Бій ся Бога, Михайле! Пусти мене! Ади, люди ззирають ся.

Жандарм. Ну, то що, що ззирають ся? Кому цїкаво, нехай дивить ся. А мене то що обходить? Я з людського диву не буду нї ситий, нї голоден.

Анна. Але встидно. Лице лупáє ся. Шепчуть, пальцями показують.

Жандарм (грізно дивить ся на неї). Анно, я думав, що ти розумна жінка, а ти все ще дурницї плетеш. Після того, що стало ся, ти ще можеш вважати на людські позирки і пошепти! Тьфу, чисто бабська натура!

Анна. Михайле!...

Жандарм. Нї, не кажи менї так! Не хочу тебе знати анї бачити, коли ти така.

Анна. Михайле!...

Жандарм. Ну, ну так ідеш?

Анна. Господи, що-ж я маю робити!...

Жандарм. І танцювати будеш зо мною?

Анна (з жахом). Тут? При всїх?

Жандарм. Ти знов своє? Анї слова більше! Будеш, чи не будеш?

Анна (шепче). Господи, додай менї сили! (Подає єму руку. Обоє наближають ся до юрби перед коршмою).

Жандарм. Слава Ісусу!

Селяни і селянки (кланяють ся). Слава на віки!

Жандарм. Я чув тут перед хвилею музику, бачив танець...

Парубок. Ну, а хіба що? Не вільно нам?

Другий парубок. Нинї пущінє.

Третій парубок. Нам пан начальник позволив.

Жандарм. Ну, ну, а я нїчого не кажу. Потанцюйте собі. Ну музики, грайте! Най почую, як ви тут у Незваничах умієте. Може й мене охота візьме з вами покрутити ся. Позволите, хлопцї?

Парубки. О, просимо, просимо! (Музика грає. Жандарм послухавши троха, бере Анну за руку і відходить з нею до коршми.

ЯВА ДЕСЯТА.

Ті самі без жандарма і Анни.

Перша жінка. Та й справдї пішла з ним.

Друга жінка. Видно, що їй зразу нїяково було. Троха противилась.

Настя. Ще не привикла, кумо. Але привикне швидко. Він єї привчить.

Друга жінка. Та й страшний же! А найстрашнїйший, як усьміхає ся. Так ті зубищі білі та великі виставить, що здає ся чоловікови: ось-ось укусить. (Музика, танцї. По хвили жандарм і Анна виходять з шинку, беруть ся за руки і пускають ся також у танець.)

*

ЯВА ОДИНАЙЦЯТА.

Ті самі, жандарм і Анна (танцюють. Помалу танцюючі пари розступають ся. На всіх лицях обуренє. Жандарм і Анна лишають ся самі).

Жандарм (побачивши се з'упиняє ся, грізно). А се що? (Обертає ся кругом). Чому не танцюєте?

Парубки (кланяють ся, лукаво). Нам досить.

Жандарм. Як то? Не хочете більше?

Один парубок. Нї. Помучились.

Жандарм. Хлопцї, се ви задля мене?

Парубок. Може й так.

Жандарм. Що? Ви сьміете менї такий встид робити?

Парубок (сьмілїйше). А пан сьміють нам такий встид робити?

Жандарм. Який?

Парубок. Танцювати з такою жінкою.

Жандарм. З якою?

Парубок. Самі то лїпше знаєте, з якою. Ми з нею не танцюємо.

Жандарм. Але я з нею танцюю. Ви менї не сьміете встиду робити. Я цїсарський слуга.

Парубок. Ми всї цїсарські. А до танцю ви нас не присилуєте.

Жандарм (мякше). А може й присилую. (Кричить). Жиде! Гей, Шльомо!

ЯВА ДВАНАЙЦЯТА.

Ті самі і Шльома, за ним війт.

Шльома (з ліваром у руцї). Чого вам треба, пане постенфірер?

Жандарм. Відро горівки й пів бочівки пива для всеї громади, на мій рахунок, розумієш? А зараз.

Парубок. Ви, пане шандаре, дармо не експенсуйте ся! Ми вашої горівки анї вашого пива пити не будемо і в танець з отсею кобітою не підемо. Ми анї вам анї їй чести не уймаємо. Що собі маєте, то собі майте, але танцювати не можемо. Вільно пану начальникови заборонити нам дальше бавити ся, то ми розійдемо ся. Гей, хлопцї, дївчата, ходїмо домів!

Війт (стає по серединї). Гов, гов! А ту що таке стало ся?

Парубок (кланяє ся). Нїчого, пане начальнику. Потанцювали, та й до дому йдемо.

Війт. Ба та так живо?

Парубок. Адже ґомость остро заказували.

Війт. Ти блазню оден! Менї тото будеш пригадувати? Кади такому, що носа не має, а не менї. Ти думаєш, що я такий дурень і не бачу, що тут дїє ся?

Парубок. Ну, то чого-ж пан начальник питають ся?

Війт. Мовчи, дурню! Хлопцї, встид вам таке робити! Пан шандар нинї ваш гість, самі ви єго впросили — не бійте ся, я бачив через вікно! Ну, а тепер такий бешкет єму робите? Фе, так не гарно.

Парубок. А нам випадає з такою разом танцювати?

Війт. Анна порядна ґосподиня! Чого ви від неї хочете?

Парубок. Чоловіка вішати мають, а вона тут буде танцювати. То так порядна ґосподиня робить?

Війт. Не слухайте того, дїти! Се брехня. Єї чоловіка ще не судили, ще не знати, чи він що винен, а без суду нїкого не вішають. А коли пан шандар не цурає ся вести єї в танець, то ви не маєте права нею цурати ся. Ну, ну, не фиркайте ся, а будьте раді, що вам дозволено бавити ся. А ви, пане шандаре, не противте ся дїтвакам. Самі бачите, вони то не з злого серця. Ну, музики, ну, грайте! (Музики звільна, мляво починають ся танцї. По якімось часї жандарм з Анною знов пускають ся в танець. Нараз на півтактї музика уривае, пари крім жандарма і Анни стають мов вкопані).

ЯВА ТРИНАЙЦЯТА.

Ті самі, по хвили Микола.

[Музика і часть танцюючих бачуть Миколу ще заким він появив ся на сцену. Жандарм і Анна обернені до него плечима].

Жандарм (тупає ногою). До стосот кадуків! А се що знов? Чого ви урвали? Гей, музики! Ви хочете...

Музика (мовчки показує смиком).

Жандарм (обертає ся, побачив Миколу). Га, а се що?

Микола (в кожусї, оброслий бородою, з вузликом на плечах, входить і кланяє ся пародови). Слава Ісусу Христу!

Всї. Слава на віки!

Анна (побачивши єго, скрикує). Господи! Пропала я! Миколо!

Микола (всьміхає ся сумовито). А, що бачу, і моя жінка тут. Ото добре. І ви тут, пане шандаре? Та, бачу, я вам забаву перервав?

Жандарм. Ну, як ся маєш, Миколо? Що з тобою чувати? Пустили тебе?

Микола. Та, Богу дякувати, пустили.

Жандарм. Дуже мене то тїшить (підходить і подає єму руку). А знаєш, кому за се маєш дякувати?

Микола. Та відки менї знати? Хіба менї там скажуть? Прийшли, отворили казню, казали забирати ся, та й по всему.

Жандарм. Менї маєш подякувати.

Микола. Тобі? А то як?

Жандарм. Бо я таки віднайшов правдивого убійцю. Та й то не одного, а цїлу компанію. Не нинї то завтра їх арештую. Коштувало мене се труду, то певно. Був чоловік і в такім, що мало сам головою не наложив, ну, але знаєш, як я тебе арештував, то так мене щось коло серця почало нудити. Все менї здавало ся, що ти не винен і будеш думати, що я тебе доброхіть в біду ввалив. І я не міг спочити, поки не натрафив на слїд убійників.

Микола (кланяє ся єму). Най тобі Бог заплатить за все добре, а за зло... (глядить з докором на Анну). Злого най вам Бог не памятає!

Жандарм (сьміє ся). Ну, злого! Так богато злого я нїкому не зробив. Менї може дехто більше зробив злого, а я нїкому не випоминаю.

Микола (поспішно). Я також нї, також нї! Хорони Господи! Що там випоминати.

Жандарм. А я от нинї твою ґосподиню ледво витягнув силоміць з дому, щоби троха провітрила ся, та між людий показала ся.

Микола. Спасибі, спасибі тобі, що хоч ти за неї дбав. Чув я, там, у тім пеклї, чув, як ти єї дозирав. Спасибі! (Кланяє ся). Ну, Анно, а ти що так стала, мов осуджена? Чому не витаєш ся зі мною?

Анна. Будемо ще мати час витати ся. Що тут перед усїми людьми?

Микола. Правда, правда. Се домашнє дїло, нїщо єго перед людьми показувати. Ну, так ходїмо до дому. В ласцї Божій оставайте ся, люди добрі! (Кланяєсь і пускає ся іти. Анна за ним).

Жандарм. Миколо, гов! А постій но!

Микола (озираєсь). А чого тобі?

Жандарм. Ба, а мене не кличеш до себе? Адже-ж нинї празничний день, треба єго якось обілляти. Го, го, не думай, що се тобі так увійде ся!

Микола (заклопотаний). Що-ж, коли твоя ласка... А я, правду кажучи, не думав...

Жандарм. Де ти в своїм житю коли що думав! Усе другі за тебе думали. Так чекай же, не знаєш ти чести, то я тебе погощу. Гей жиде!

Шльома (вибігає з порожнїми шклянками). Чого вам потрібно?

Жандарм. Фляшку горівки, вишняку, що там ще маєш доброго, спакуй у кошик, а зараз! Плачу готовими.

Шльома. Ни, ни, чи я то від пана постенфірера домагаю ся? А куди тото відіслати?

Жандарм. До Миколи. А живо!

Шльома. Добре, добре! (Відходить до коршми).

Жандарм (махає шапкою). Ну, люди, бувайте здорові!

Настя (воркоче за ним). На зломану голову! (Музика. Парубки і дївчата знов лагодять ся до танцю).

Заслона спадає. [Далї буде].

Нові поетичні твори С. Руданського.

[Далї].

77.

Розумний панич.

Привіз дїдич раз на сьвята
Ізі школи сина
І не може натїшитись,
Що вчена дитина.
Раз здибáє гуменного
І тому хвалúть ся:
„Ото, каже, мій синочок,
Як у школї вчить ся!...
Та і розум, що за розум!
Як тобі, Іване?“
— А мінї то щось не так-то
Здаєть ся, мій пане!
Бо як би наш панич мали
Розуму до волї,
То нїчого їм би було
Вчити ся у школї!

78.

Суходольський.

Згинув шляхтич Суходольський,
Вже в костьолї тїло,
І з під небка ксьондз навколо
Поглядає сьміло.
Далї мову зачинає
Тільки не по польськи,
Зачинає по латинї
„Ubi Suchodolski?“[1])
І поглянув ще навколо:
„Ubi Suchodolski?“
Далї ще раз кругом глянув:
„Ubi Suchodolski?“
Аж пяничка їден слухав:
„Ubi“ все та „ubi“,
Далї й каже: — Знаєш „ubi“?
У чортовій гýбі!

[1]) Де Суходольський?

„Łżesz, gałganie![2]) він у Бога!“
Ксьондз відповідає,
„Враз з Сьвятими його хвалить
І на арфу грає!“
А пяничка похилив ся,
За лїхтар узяв ся:
— Та не знаю, хто з нас „gałgan“, —
Сьміло обізвав ся,
Бо покійник не знав тóго,
Як і дудку взяти,
То де йому перед Богом
Ще й на арфу грати!

79.

Варена сокира.

Прийшов москаль на постій,
Заглядає в очи:
„Сварі бабка што нїбудь!“
А бабка не хоче.
— Нема! — каже. „Как нє бить?“
— А нема нїчого!
„Да ну, бабка, нє шутї!“
— Та нема-ж, їй Богу!
„Так і нєт суда на нєт!...
А тапор імєєш?“
— Та сокира десь була?
„А вади наґрєєш?“
— Та нагрію; що-ж з води?
„Нїчавó! палáдїм,
Лиш би тапор да вада,
Што нїбудь да сладїм!“
Горить вогонь у печі,
Окрiп закіпає,
Москаль бере у окрiп
Сокиру кидає.
„Тєпєр, бабка, єслї-б так
Хоть крупи нємного...
Єнто било-б знаєш што?
А ну-ка єй-Богу!“

[2]) Брешеш, ледащо!

Пішла баба до сїнний,
Пригорщу приносить,
Але москаль, бісів син,
Сальця іще просить.
Внесла баба і сальця,
А далї до юшки
Підкинула і сама
Соли та петрушки.
І все єї на умі
Варена сокира,
А сокиру вже давно
Витягнув псявіра.
Укипіло — їв москаль,
Баба помагала,
Москаль ранець натягав,
Баба доїдала.
Москаль ранець натягнув,
Та й пішов псявіра,
Баба-ж сидить та хвалить,
Що добра сокира.

80.

Жалібний дяк.

А що тільки в церкві дяк
„Іже!“ засьпіває,
Бідна баба у кутку
Мало не вмлївáє.
Аж завважив теє дяк,
До неї забрав ся:
„Чого плачете ви так?“
Стару запитав ся.
— Як не плакати мінї, —
Стара баба каже,
Коли мене голос ваш
Аж за серце вяже.
Так колись моя коза
На льоду кричала,
Як там її звірина́
Бідну розривала.

[Далї буде].

ИСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[13. Михайло Драгомановъ].

[Дальше.]

В. Статьѣ въ мовѣ болгарскôй.

1. Славянскитѣ сказания за пожертвуване собственно дѣте. („Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина“; кн. II). Софія 1889.

2. Славянскитѣ сказания за рожденнето на Константина великий. (ibid.). Софія 1890.

3. Славянскитѣ варіянти на една евангелска легенда. (ibid., кн. III). Софія 1890.

4. Славянскитѣ прѣправки на Едиповата история. (ibid., кн. V—VI). Софія 1891. 1892.

5. Забѣлѣжки върху славянскитѣ религиозни и етически легенди. I. Божието правосждие. (ibid., кн. VII). Софія 1892. — II. Дуалистическото миротворение. (ibid., кн. VIII. X). Софія 1892. 1893.

Въ мовѣ французскôй выдавъ Драгомановъ мѣжь иншимъ ось-що:

La litterature oukraïnienne, proscrite par le gouvernement russe. Rapport présenté au congrés littéraire de Paris (1878) par Michel Dragomanow. Genève 1878.

Le tyrannicide en Russie et l' action de l' Europe occidentale. Genève 1881.

Въ V. томѣ выдавництва „Géographie universelle“ E. Reclus надруковано етноґрафично-статистичнй частины, щó ихъ написавъ Драгомановъ.[1])

Въ мовѣ италіяньскôй надруковано отъ-сей твôръ Драгоманова: „Ukraino. Il movimento letterario ruteno in

[1]) Деякй статьѣ Драгоманова друковано у французкихъ фольклорныхъ выданяхъ „La Melusine“ и „La tradition“.

Russia e Galizia“ (1798—1872) — въ журналѣ „Rivista Europea“ (anno IV., vol. 1. 2. Firenze 1873.

Въ мовѣ англійскôй надруковано мѣжь иншимъ у Лондоньскому журналѣ „The Athenaeum“ статейку Драгоманова про кобзаря Остапа Вересая.

Въ мовѣ нѣмецкôй надруковано въ енцикльопедіи Ершь-Ґрубера статью Драгоманова п. з. „Kosaken“. (Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste von J. S. Ersch und J. G. Gruber. II. Section, herausgegeben von August Leskien. 39. Theil. Leipzig, 1886; S. 126—137).

* * *

Однымъ изъ першихъ литературныхъ творôвъ Драгоманова є статья, щó вôнъ написавъ єѣ въ Италіи лѣтомъ 1872. р. п. з. „Народня освѣта й литература на Украинѣ“.[1]) Сю статью надруковано у Львôвскôй „Правдѣ“ ажь 1876. р. п. з. „Антрактъ зъ исторіѣ украинофильства“ (1863—1872). Въ сѣй статьи авторъ хотѣвъ исторично выяснити, вôдъ чого украинофильство пôсля р. 1863. стратило поле до свого розвою, и зъ того историчного перегляду хотѣвъ вывести перестороrу на будуще. По думцѣ Драгоманова украинофилы зробили непрактично пôсля р. 1863., що, побоявши ся дразнити урядъ, не печатали своихъ книжокъ за границею, коли имъ се заборонено було цензурою въ Россіи, и що навѣть не друкували тыхъ книгъ, котрѝ тогдѣ не були забороненѝ.[2]) Вôдтакъ пише вôнъ ось-що: „Статья моя говорить про антрактъ украинофильства, се й єсть періодъ приспаня украинофильства 1863—1872. р. Такъ вôнъ именно наставъ пôсля періода великои вѣры у самостôйнôсть украинську, великихъ крикôвъ про сю самостôйнôсть. Значить, однои вѣры въ самостôйнôсть мáло було, коли вона злякалась министеріяльного заказу“.[3]) Авторъ пише въ сѣй статьи про недѣльнѝ школы на Украинѣ, про реакцію противъ сихъ шкôлъ, про Кіевску педаґоґичну школу, про проґрессивно-демократичну партію въ россійскôй литературѣ, про россійскій нигилизмъ, про долю украиньскои народнои мовы въ литературѣ и т. и. Про окремѣшнôсть украиньскои мовы сказавъ Драгомановъ ось-що въ отъ-сѣй статьи: „Обернемось у-по-части до дѣла украинськои народньои освѣты. Правда, потребу тои освѣты украинофилы основують на окремѣшности и самостôйности украинськои народньои мовы. Однако спытаємъ самыхъ себе и мѣжь собою безсторонно: чи выяснена такъ тая самостôйнôсть науковымъ робомъ, щобъ стала очевидною? Мы ссылаємось на авторитеты, — говоримо: ось, щó каже Миклошичь, самъ Великорусъ Лавровскій, Даль и т. д. Але по правдѣ, де повна наукова граматика украинська, зроблена на основѣ народньои мовы, и выложена порôвнаючимъ способомъ? Де такій же словарь малоруській? Яку-жь твердôсть можуть мати усякѝ розмовы про украинській языкъ, а тымъ бôльше жаданє официяльного признаня правъ сього языка? Поки мы не маємо науковои граматики и такого-жь словаря мовы нашои, дотi не тôлько не порѣшить ся: чи є ся мова такою-жь самостôйною передъ россійською и великоруською, якъ на примѣръ италіянська передъ французською, якъ „plattdeutsch“ до „hochdeutsch-a“, чи є вона „patois“, але поки не добудемо мы такого словаря и дотi мусимо мовчати, сцѣпивши зубы и зачервонѣвши вôдъ сорому, якъ якій-небудь недоукъ або проходимець кине намъ докôръ, що наша мова є неоґраничный жарґонъ. А коли не выяснено науковымъ способомъ до науковои безсторонности, щó таке наша народня мова, то хиба не завчасно було и єсть жадати, щобъ державна власть завела єѣ у школы, та ще й не тôлько у низшѝ, але й въ университеты у Кіевѣ и Харковѣ, якъ те высказувалось у жалôбныхъ письмахъ декого зъ нашихъ и галицькихъ народовцѣвъ? Та ще и того мало, доказати самостôйнôсть якои-небудь мовы, для того, щобъ и признано було мовою для школьного выкладу. Треба, щобъ попередъ мова ся нажила собѣ литературу, и не архаичну, а нову, пригодну для практичныхъ потребъ сьогочасныхъ. Хиба мало було и є мовъ, котрыхъ самостôйнôсть безспорна, котрѝ мáли и гарнѝ епосы и пѣснѣ и письменну литературу, але усе таки або зробились уже мертвыми, або роблять ся такими, бо не мають литературы пригодньои до сьогочасныхъ потребъ, одъ чого народъ самъ ихъ кида безъ жалю... Щобъ добитись чого небудь, и щобъ стати у щирôй пригодѣ народу, украинськiй напрямокъ мусить не тôлько узятись за крѣпку працю тверезу и впростъ обчислену на те, щобъ одвѣтити уже виднôй потребѣ народу, выйти зъ старыхъ народно-патріярхальныхъ формъ быту и идей, и щобъ первымъ дѣломъ поставити не народнôсть для народности, а соціяльный, экономичный и культурный чоловѣчій поступъ народу, для чого народня мова и форма пропаґанды мусить бути тôлько практичнѣйшою одежою, а не метою. Для такои працѣ треба одложити на бôкъ романтичнѝ мрѣѣ, не такъ часто дивитись назадъ, у археолоґію и етноґрафію, якъ у-передъ, — показуючи народови зъ симпатією у исторіи бôльшь усього те, у чому можна бачити пробы проведеня у побытъ идей будучого, якъ свободы особы, совѣсти, пробы працѣ экономичнои, а найбôльшь усього налягати на розвôй чутя гуманности и розширенє духа свободы познакомленємъ народу зъ побытомъ другихъ народôвъ, та очистити його розумъ одъ поганського и середвѣчнього фанатизму, подати практичну помôчь и выучити думати черезъ науки природнѝ“... („Правда“, 1876; стор. 629—631).

Изъ сихъ слôвъ можна дôзнатись, що Драгомановъ у сѣмдесяти рокахъ не бувъ ентузіястомъ самостôйности руско-украиньскои мовы, — що вôнъ готовъ бувъ, вдоволитись уживанємъ рôднои мовы тôлько въ „домашнемъ обыходѣ“, поки не вытворила-бъ ся литература, пригодна для практичныхъ потребъ сьогочасныхъ.

Про отъ-сю розвѣдку писавъ Драгомановъ въ 1889. р., що „въ нѣй задумавъ вôнъ критично переглянути всю тогдѣшню украинофильску й народовську ортодоксію, показати єи безъосновнôсть передъ реальными обставинами й потребами, зробити те-жь саме й зъ ортодоксією москвофильско-панруською, — а нарештѣ дати нарисъ реалистично-проґрессивного украинства й панрускости зовсѣмъ на иншихъ пôдставахъ“. Замѣръ сей (по думцѣ Драгоманова) лѣпше всього вкладаєсь у мотто: „destruam et aedificabo“; — тому-жь, що вôнъ побоявсь, що таке мотто покажеться претенсійнымъ, перемѣнивъ вôнъ слово „aedificabo“ на „aedificabitis“.[1])

[1]) Авторъ сеи статьѣ назвавъ себе криптонимомъ „Украинець“.

[2]) Порôвн. статью „Опôзнаймо ся!“ Листъ въ редакцію „Правды“. („Другъ“, письмо литературне. Львôвъ, 1877; стор. 13). — Пôсля закона печати зъ р. 1865. книжки, не менше якъ у 10 листôвъ, могли выходити безъ попередньои цензуры.

[3]) „Другъ“. 1877; стор. 30.

[1]) „Австро-руські спомини“, II; стор. 91.

Важнѣйшою вважає ся розвѣдка п. з. „Литература россійська, украинська й галицька“. Пôдъ литературою россійскою або общерускою розумѣвъ авторъ ту книжну литературу, котра була спôльна Великорусамъ и Малорусамъ. Великорускою-жь зове вôнъ найновѣйшу народну литературу, въ котрôй авторы (Гоголь, Тургеневъ, Григоровичь, Писемскій, Некрасовъ и и.) зъображають побутъ народно-великорускій, щó єго вже не можь найти въ Малороссіи.[1]) Мова великоруска въ творахъ сихъ авторôвъ дуже вôдмѣнна вôдъ мовы Пушкина, — реализмъ бо Гоголя требувавъ, щобъ усякого чоловѣка малювати такъ, якъ вôнъ живе справдѣ, т. є. зъ єго чисто-народною мовою. Драгомановъ пише вôдтакъ, що тî-самî причины, котрî великоруску поезію и беллєристику, т. є. демократизмъ и реализмъ, выкликали й украиньску.[2]) Коли вôдтакъ украиньска литература появила справдѣ щó-небудь цѣнного, то не тôлько выходячи зъ народныхъ украиньскихъ инстинктôвъ и традицій, але й у гармоніи зъ проґресомъ науковыхъ, литературныхъ идей европейско-россійскои громады.[3])

Въ отъ-сѣй статьи подає авторъ цѣкавî звѣстки про галицкихъ руссофилôвъ,[4]) про первѣстне славянофильство московске,[5]) про россійску критику,[6]) про малоруске народовство,[7]) про Кирилло-Методієве брацтво[8]) и т. и. Досыть складно оцѣнивъ вôнъ тутъ литературну дѣяльнôсть Кулѣша, Шевченка, Марка Вовчка, Стороженка, Нечуя и и. Драгомановъ заявивъ вôдтакъ, що украиньска литература є тôлько рôзновидностью культуры россійскои, та що галицка литература зовсѣмъ не таке одно зъ украиньскою.[9]) „Такъ Россіянамъ, и по части Украинцямъ кидаєтьсѧ въ очи у литературѣ галицкôй прихильнôсть до темъ археольоґичныхъ и въ загалѣ далекихъ одъ житя сучасного, або вже прямо утилитарныхъ, у политичныхъ заявлѣнняхъ монархизмъ, хочь и середъ конституційнои державы, добра доля клєрикализму, приклоннôсть передъ высокими чинами, въ тôмъ числѣ и церковными, передъ орденами и декораціями, любовь до церемоній, зборôвъ и т. и.[10]) Народовцямъ у Галичинѣ нѣчого толкувати про потребу звязки зъ Украиною, коли вони часто самî себе звуть украинофилами... Одначе треба-бъ забажати, щобъ и народовцѣ звернули увагу на Украинѣ и у литературѣ украиньскôй на той бôкъ єи, который є дужчимъ и характернѣйшимъ, т. є. на историчный націонализмъ, а на порывъ до волѣ моральнои и соціяльнои.[11]) Украинцямъ въ Россіи, а Галичанамъ въ Арстріи може предстояти велика будучнôсть, — а Галичанамъ у Австріи особлива корысть, стати посередниками мѣжь Россією а западнымъ, особливо австрійскимъ славяньствомъ, не втрачуючи у власнôй оригинальности того, щó є дѣйсно пригодного у нѣй для власного народу...[12]) Галичина не може жити выключно россійскою литературою, бо Галичина не живе життємъ и у обставинахъ Россіѣ, и те, щó живе для Россіѣ, часомъ зовсѣмъ мертве для Галичины. Значить, не може не бути и литературы галицькои. Однако Галичина, не кидаючи своєи литературы и пôддержуючи у Россіи автономичный украинськiй елємент, може корыстуватись литературами, щó выробляють ся у Россіи: найбôльшь усього украинською, якъ самою близькою и мовѣ и матеріялу, а потôмъ россійською, якъ хоть и одмѣнною по матеріялу, та цѣнною по широтѣ идей, по реальности методу, якъ найблизчою зъ усѣхъ великихъ европейськихъ литературъ по мовѣ и по духу, и якъ представителемъ громады соціяльно-политичныхъ интересôвъ и идей, которî найблизчî до интересôвъ галицько-руського народу“...[1])

Всякій, хто сю статью прочитає уважно, схоче признати, що авторъ неясно выразивъ ся про суть литературы россійскои а великорускои, и що подекуды литературѣ россійскôй приписувавъ ту ролю въ исторіи культуры Россіѣ, яку вôнъ по-найбôльше вызначувавъ въ хосенъ литературы великорускои. Вôдтакъ литературу вкраиньску вважавъ вôнъ неначе причѣпкою литературы великорускои, а галицку литературу ставивъ вôнъ зовсѣмъ окремо вôдъ литературы украиньскои. Опроче легко запримѣтити деякî противорѣчя въ высказахъ Драгоманова. Се бо дорѣкає вôнъ галицкимъ Русинамъ за-для прихильности до монархизму и клєрикализму, а вôдтакъ каже, що Галичане можуть стати посередниками мѣжь Россією, а западнымъ Славяньствомъ, — що зможуть пôддержувати автономный украиньскiй елємент въ Россіи и т. и.

Вже-жь и Вартовый не зовсѣмъ годивъ ся зъ деякими думками Драгоманова. Деякî погляды єго въ ось-тôй статьи назвавъ Вартовый противо-науковыми, закидуючи єму тє, що вôнъ уважавъ мову вкраиньску не за самостоячу передъ великорускою або россійскою. Критикъ каже, що исторія не знає нѣякихъ пôдъ-литературъ, нѣякихъ литературъ „для домашняго обыхода“, — що украиньске письменьство выйшло вже по-за рамы письменьства простонародного.[2])

Вôдповѣдаючи Вартовому на ось-тî й иншî закиды пише Драгомановъ мѣжь иншимъ ось-що: „Украиньска беллетристика и поезія змагають ся выйти зъ рамокъ письменьства простонародного, а ще не выйшли... Д. Вартовый нагадує деякî поезіѣ Шевченка, якъ „Сонъ“, „Неофиты“ и т. и., а далѣ деякî творы новыхъ украиньскихъ беллетристôвъ. Нѣхто бôльше мене не цѣнить замѣрôвъ Шевченка въ тыхъ творахъ (окрôмъ хиба выходокъ проти нѣмецькои науки въ „Посланіи“), — але-жь пора вже признати, що замѣры Шевченковî остались далеко высче ихъ выконаня. Тому причиною була литературна и всяка друга необразованнôсть поета. Найбôльшому, але освѣченому прихильнику поета буває просто противно читати грубî пересады въ „Снѣ“, або мѣшанину Риму зъ Россією въ „Неофитахъ“, не кажучи вже про ихъ историчнî помилки. У насъ дехто любить рôвнати Шевченка зъ Пушкиномъ и Лєрмонтовымъ и высоко ставити Шевченка за либеральнôсть и демократизмъ єго думокъ. Тôлько-жь въ поезіи самыхъ думокъ мало, а треба и добôрнои формы. По формѣ-жь Шевченковî поемы вôдстались вôдъ Пушкиновыхъ и Лєрмонтовыхъ такъ, якъ вôдстоить наскорна поема малообразованои, хочь и талановитои людины вôдъ пильнои працѣ чоловѣка высокообразованого.

---

[1]) „Правда“, 1873; стор. 687.

[2]) ibid., стор. 688. — [3]) ibid, стор. 718. — [4]) ibid., стор. 160. — [5]) ibid., стор. 164—165. — [6]) ibid., стор. 194. — [7]) ibid., стор. 622. — [8]) ibid., стор. 628.

[9]) „Правда“. 1878; стор. 259.

[10]) ibid., стор. 261—262. — [11]) ibid., стор. 298. — [12]) ibid., стор. 340.

[1]) ibid., стор. 385.

[2]) Порôвн. статью П. Вартового п. з. „Листы зъ Украины наддънѣпрянськои“. („Буковина“. 1893; № 6).

Мы знаємо біографіѣ трохъ поетôвъ, бачимо ихъ рукописи, — и знаємо, що коли Пушкинъ и Лєрмонтовъ знали важнѣйшѝ европейскѝ мовы, пильно слѣдили за литературами европейскими, — неусыпно працювали надъ своими творами, переробляючи трохи-не кожне слово, — въ Шевченка не було того нѣчого. Правда, тому винна доля Шевченка, и мы мусимо признати єго незвычайну силу, котра все-таки выявила себе, — але-жь нѣякъ не можемо признати Шевченка за выкôнченого поета образованои громады. Се бувъ тôлько матеріялъ великого поета!“[1])

Вôдтакъ простору вôдповѣдь подавъ Драгомановъ Вартовому на єго закидъ, мабуть-то погляды Драгоманова однаковѝ зъ Костомарôвскими и зъ Кулѣшôвскими, по-за-якъ они три „спантеличили“ землякôвъ, затемнили національну свѣдомôсть украиньства, ба, подекуды й зрôстъ литературы.[2]) Мѣжь иншимъ сказавъ Драгомановъ про себе ось-таке: „Мы вôдкидаємо не національности, а націонализмъ, а надто такій, котрый себе самъ выразно противуставля людскости, або космополитизму... Я высказувавъ завше подôбну думку, що розвитокъ масъ народу можливый тôлько на національнôмъ ґрунтѣ... Я всякій разъ, коли була потреба, казавъ одно: „Космополитизмъ въ идеяхъ и цѣляхъ, національнôсть въ ґрунтѣ и формахъ культурнои працѣ“.[3])

Вельми важнымъ причинкомъ до автобіографіѣ вважають ся „Австро-руськѝ спомины“ Драгоманова. Въ отъ-сему писаню высказавъ вôнъ неприхильный судъ про Львôвскихъ украинофилôвъ. Ось и деякѝ картинки, въ якихъ вôнъ змалювавъ товариске й просвѣтне житє галицко-рускихъ народовцѣвъ у Львовѣ: „Нѣгде я себе не чувъ такъ одрѣзанымъ одъ интеллєктуального свѣта, якъ у Львовѣ, не кажучи вже про другѝ мѣста австрійськои Руси, — нѣгде не бачивъ меншои ваги, котра давалась читанню для загального образованя. Галичане мають кавярнѣ, куды майже кожный забѣжить що-дня, — мають товариства; — и тамъ и тамъ єсть ґазеты, майже выключно австрійськѝ, въ котрыхъ Галичанинъ пробѣга телєґрамы та дивить ся на каррикатуры и Witz-ы. — Дехто дома або въ науковыхъ библіотекахъ працює надъ спеціяльностями, хочь найбôльше надъ вузькими, далекими одъ интересôвъ житя, та ще й по старомоднымъ схоластичнымъ методамъ. Але власне образуючого читання въ Галичинѣ я майже не видѣвъ“.[4]) — „Въ Галичинѣ навѣть неможливый краєвый, національный клєрикализмъ; — галицькій клєрикализмъ мусить бути частиною австрійського клєрикализму, а сей ставъ рѣшучо частиною ультрамонтанства. — Въ усякôмъ же разѣ клєрикализмъ въ Галичинѣ безпремѣнно ультрамонтанськѝ, веде до свого роду сепаратизму галицького одъ Русинôвъ навѣть буковинськихъ, а тымъ бôльше одъ украинськихъ“.[5]) — „Корнило Сушкевичь показавсь менѣ чоловѣкомъ доволѣ енеґичнымъ (що рѣдко середъ Галичанъ, въ загалѣ апатичныхъ), досыть быстроумнымъ, але зъ умомъ бôльшь аналитичнымъ, нѣжь синтетичнымъ, та ще въ додатку выправленымъ бôльше на адвокатськѝ, нѣжь на науковый ладъ, и навѣть на поверховно адвокатськѝ ладъ: въ крайнôй пригодѣ перескочити черезъ рѣчь, выкрутитись софизмомъ, формалистикою, навѣть не оглядаючись на те, що самъ же недавно говоривъ. Коли я заговоривъ зъ нимъ про проґраму Качалы (котра, нагадаю, приймала основы маґнатсько-ультрамонтанськои партіѣ австропольськои въ имени 16 міліонôвъ Русинôвъ, то-бъ то й насъ, россійськихъ Укрàинцѣвъ).[1]) Сушкевичь попробувавъ було вôдповѣдати менѣ таке: „Даремне Вы звертаєте увагу на такѝ речи! Мало хиба пише ся въ насъ дурниць? Я самъ першій навѣть не читаю бôльшои части того, щó у насъ пише ся. У насъ нема власне нѣ литератôвъ, нѣ политикôвъ. Оттакъ инодѣ пише собѣ чоловѣкъ, щó въ голову забриде“ и т. п. Коли мене не вдовольнили такѝ резоны, то К. Сушкевичь почавъ говорити й таке: „Вся наша политика — на пѣску, на вѣтеръ, бо нашъ народъ не розвитый. Власне повôдъ, зъ котрого пише Качала, — справа соймовои чи безпосередньои репрезентаціѣ въ радѣ державнôй, для народу нашого цѣлкомъ пустый. Чи такъ, чи сякъ, а Русинамъ теперь у парламентахъ не бувати, а народовцямъ тымъ менше. Ну, а Качалѣ обѣцяли 6000 ренськихъ, коли вôнъ буде пôдпирати соймову систему, — вôнъ и згодивсь для того, щобъ грошѣ тѝ вôддати на народню просвѣту, єдину справу въ Галичинѣ, варту серйознои уваги. Та я-бъ, — казавъ К. Сушкевичь, смѣючись своимъ грубенькимъ смѣхомъ, — та я-бъ и за 300 ренськихъ продавъ усякѝ соймы и парламенты нашѝ“. Потôмъ 6000 ренськихъ (пише далѣ Драгомановъ), подарованыхъ Качалою на просвѣту въ акціяхъ якоись залѣзнои дороги, й дѣйсно звелись на щось недалеке вôдъ 300 р.“[2])

„Въ украинофилôвъ россійськихъ звычайне подыбуєте фразы: Галичина — єдина наша земля, въ котрôй наша національна справа поставлена явно, — вона вывезе й нашу справу и т. п. Тôлькы-жь такѝ фразы не перешкоджають тому, що н. пр. я такъ обридъ навѣть своимъ найблизшимъ приятелямъ своими неперестанными розмовами про Галичину, що мене прозвали „Михаилъ Галицкій“. Коли украинофилъ загляне за офиціяльну етикетку, по котрôй вôнъ судить про братôвъ Галичанъ, та вбачить ихъ дѣйсну суть, то його бере така нехôть, що вôнъ не хоче й слухати такихъ навѣть намовъ: Галичина безперемѣнно вывезе нашу національну справу, та перше усього вона потребує заходу, навѣть изъ нашого боку, бо се теперь Авґієва стайня, зъ котрои перше усього треба й намъ помогти вывезти массы багна, що душить усѣ свѣжѝ парости. — „Нехай имъ сто чортôвъ!“ кричить на такѝ намовы й найгорячѣйшій украинофилъ, коли хочь трохи познайомиться зъ галицькою дѣйсностью“.[3])

---

[1]) „Въ справѣ розвитку украинськои литературы“. Вôдповѣдь д. Вартовому М. Драгоманова. („Буковина“. 1893; число 21). — Заходами редакціѣ „Народа“ надруковано въ Коломыи р. 1894. „Листы на наддѣпрянську Украину“. Се суть листы Драгоманова, напечатанѝ въ „Буковинѣ“ и въ „Народѣ“.

[2]) „Листы на наддѣпрянську Украину“. Коломыя, 1894; стор. 53—68. (Передрукъ изъ „Народа“).

[3]) ibid., стор. 67—68.

[4]) „Австро-руські спомини“, III; стор. 159—160.

[5]) ibid., стор. 165.

[1]) Въ „Правдѣ“ зъ р. 1874. згадує Драгомановъ про чесні замѣры, якій высказують люде, якъ п. Качала у своѣй политичнôй проґрамѣ (стор. 380).

[2]) ibid., стор. 168—170.

[3]) ibid., стор. 259—260. — Въ 1889. р. зъявивъ Драгомановъ трохи иншій судъ про Галичанъ. Се бо писавъ вôнъ ось-що: „Теперь тôлькы въ Галичинѣ посередъ вôдсталости массы интеліґенціѣ все таки видно хочь зародины украинського европейства“. („Зоря“. Львôвъ, 1889. — въ статьи „Въ справѣ вôдносинъ Украинцѣвъ до россійскои литературы“; стор. 192).

„Черезъ кôлька днѣвъ пôсля того, якъ я приѣхавъ у Львôвъ, набѣгла туды несподѣвано для мене зовсѣмъ нова, дуже важна справа. Сушкевичь прочитавъ менѣ листъ зъ Украины-одного старого украинського патріота, давнього мого знайомого, котрого я не бачивъ бôльше десятка рокôвъ, котрый бувъ передъ тымъ у Галичинѣ й розмовлявъ зô Львôвськими украинофилами про громадськѝ справы и давъ себе переконати, що справы тѝ не посувають ся на-передъ єдино черезъ бѣдноту галицьку на грошѣ. Вернувшись у Россію, патріотъ сей зôбравъ кôлька тысячь рублѣвъ, котрѝ й мусѣли незабаромъ прибути у Львôвъ, але зъ умовою, щобъ вони поступили не до приватныхъ осôбъ, а до публичнои институціи, котра для того мусѣла бути заложена. Патріотъ прохавъ, щобъ заразъ же галицькѝ народовськѝ нотаблѣ приступили до редакціѣ статуту такого товариства, и щобъ въ тôй редакціи взявъ участь той панъ, щó привезе грошѣ, а такожь и я. Незабаромъ явивсь сподѣваный Украинець и показавъ намъ у „Бесѣдѣ“ пачку 6000 рублѣвъ. — Кôлька разôвъ збирались мы для нарадъ надъ статутомъ нового товариства, котре поклали назвати „товариствомъ имени Шевченка“...[1])

„Про товариство имени Шевченка були (на лѣвобережнôй Украинѣ) дуже неясни звѣстки, окрôмъ того, щó К. Сушкевичь писавъ, що полученыхъ перше грошей (6000 рублѣвъ — 9000 ґульденôвъ) не стало на закупленє самои типоґрафіѣ, и що на ту справу треба ще щось зо 3000 рублѣвъ (котрѝ й були высланѝ). Ся недостача порядкомъ дивувала не тôлько мене, але навѣть и „лѣвобережцѣвъ“. Потôмъ менѣ довелось бачити типоґрафію товариства им. Шевченка й особисто познайомитись зъ типоґрафськими справами, и Львôвська товариська типоґрафія менѣ выдавалась за-малою на тѝ грошѣ“.[2])

Уже изъ сихъ зразкôвъ писаня Драгоманова всякій тямущій Русинъ зможе дôзнатись, що вôнъ, незлюбивши галицкихъ народовцѣвъ, зъобразивъ подекуды тенденційно просвѣтнѝ й суспôльно-побутовѝ ихъ змаганя. А вже-жь не годилось закидувати нечесныхъ дѣлъ обомъ покôйнымъ патріотамъ Качалѣ й Сушкевичеви, котрѝ въ цѣлому своєму житю явились безкорыстными дѣячами въ хосенъ бѣднои батькôвщины. [Дальше буде].

ЛЇРНИКИ.

Студия Кирила Студинського.

Українські і галицькі етноґрафи записували з давендавна пісні від лїрників, а однак довгий час не вглянув ніхто з них близше в їх житє та орґанізацию. Причина сего, здаєсь, не була иньша, як та, що лїрників уважано за нарід жебручий, у котрого кромі пісень та молитов, виучених від своїх учителїв, не найде ся більше нїчого. Першою пробою на поли студий над жебраками взагалї, була статія Крашевського п. з. „Нищіе въ древней Польщѣ и Украинѣ“, но вона на жаль в нинїшнім часї для нас недоступна, бо помішена в ґазетї „Сѣверная пчела“ з 1846 р.[3]) Дальшим кроком в студиях на тім поли, були знамениті „Записки о южной Руси“ Куліша, де окрім цінного материялу етноґрафічного, списаного від жебручих дідів, лїрників і кобзарів, можна подибати також уваги про їх житє та значінє. Куліш згадуючи, що перші материяли записав в Київі, говорить про особу оповідача ось що:[1]) „Я до нині тямлю дуже добре жебручого слїпого старця, котрий підходив до мого вікна від улицї, держачись за плечі малого *поводиря*, на котрім було тілько всьої одежи, що останки полотняних шараварів зеленої краски, та обривки свитки, недоношеної єго учителем. Звичайно бере слїпець до себе *на науку* безрідного сироту і дає єму практичні лєкциї жебраня, то єсть, учить єго випрошувати милостиню, терпіти холод, труди і всякі недогоди безприютного житя, ховати гріш на чорний день, не стрічаючи і так нї одного веселого дня і бути рівнодушним на своє положенє. Поміж жебраками-слїпцями можна стрітити людий, з незвичайною памятию, в котрій удержуєсь множество пісень і оповідань. Деякі з них, поблукавши по сьвітї і наживши, як говорять, копійку, набирають охоти до спокійного житя, купують в людним селї хату з огородом і заводять в себе *школу* для жебраків-сьпіваків. Деколи заживають вони поміж своєю братією великої слави. Численні ученики їх розходять ся по всїх сторонах України і прославляють їх імена по днїпрових рибних ловлях, на Полїсю, Волинї і Слобідській Україні. В старину були поміж учителями жебраків такі ґенії, що їм присвоювалась назва *старечих королів*, котрі діставали через цїле житє данину від своїх учеників, що основали в ріжних сторонах України свої власні школи. Але ті часи вже давно минули... Давні жебраки приманювали до себе нарід не жалями на своє убожество, але звуками і змістом пісень, котрих не в силї була задержати память сьпівака-рільника, або сьпівака-робітника, занята иншою журбою. Жебраки наших часів добувають для себе милостиню монотонним жебранєм, котре надоїдає слухаючому і не будить нїякого благородного чувства“.

Мимо сеї зміни на гірше у жебручих дїдів, признає Куліш, що вони займають в українськім простонародю перше місце в розвитю поетичних і фільозофічних спосібностий і що вони ґрають важну ролю в вихованю народа, нагадуючи єму о Бозї і добрих дїлах та піддержуючи таким способом на певній висотї єго моральне житє.[2])

Дуже сумні, бо майже відтручуючі картини з житя жебраків, малює нам польский писатель Йосиф Дзєржковський в своїй повісти „Król dziadów“, де описує *загальні збори* з'орґанїзованого жебрацтва, які відбулись в Гошові, повіта долинського, коло монастиря Василиян. В зборах тих брали участь постаті брудні, обдерті, поломані, покривлені, з лицями, на котрих були вириті всїлякі найогидніїші пристрасти, які лише можуть споґанити твар чоловіка; були там мущини і жінки, старцї і дїти, слїпі, криві, тяжко повикривлювані, з найстрашнїйшими ранами, котрі без сорому показували, як би які найкрасші знамена, були там карлики з величезними, мов би від велитів відорваними тварями, і плечисті велити з розбійничими костурами, з лицями маленькими, по котрих ледви можна було надіятись, що там помістить ся тілько поганих пристрастий. Коли король дїдів Василь угостив членів збору горівкою, сцена змінила ся не до пізнаня. Підохочені жебраки оживились, розрухались і не було вже слїпих, не було кривих, анї горбатих, анї повзаючих ся по землї; в ріжних скоках підскакували всї, немов би хотїли чимскорше скинути уданий примус калїцтва, попадали костурі, повиростали карли, десь подїли ся повтинані руки, пальцї, зникли також ще перед хвилею розятрені рани. Рівно-ж змінили ся голоси; з жалібних переходили чим скорше в сильні і природні, як тілько можна голосно промавляли ними, перекликуючись найріжнороднїйшими голосами; повстав нечуваний рух і гомін веселий, повний проклонів і набожних сьпівів та сьміхів. Був то вид відтручуючий для фізичного і морального чувства.[3])

Неменче чорними красками з'ображене житє жебраків в етноґрафічних збірниках Кольберґа „*Lud*“.[4]) „Треба знати, читаємо ми там, що крім дїйстних калїк або знемощілих старцїв, неспосібних до працї, була давнїйше осібна кляса же-

---

[1]) ibid., стор. 176—177.
[2]) ibid., стор. 262.
[3]) Гляди П. Ефименко: „Братства и союзы нищихъ“. *Кіевская Старина* т. VII. ст. 317.

[1]) П. Кулишъ: „Записки о южной Руси“. Петерб. т. I. ст. 1—3.
[2]) Opus cit. ст. 43 і 45.
[3]) Powieści Józefa Dzierżkowskiego. Т. III. „Król dziadów“. Lwów 1875.
[4]) Oskar Kolberg: „*Lud*“, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce. Серия IX. ст. 54 і 267—9 і Серия XIX. ст. 255 і слїдуючі.

браків, котра розроджувала ся в багато поколінь так далеко, що дїти, які товаришили своїм родичам в їх жебрацьких подорожах, коли підросли, як небудь були спосібні до працї, пускали ся найчастїйше на жебранину і входили, що так скажу, в хлїб, який живив їх родичів. Набожність простого народа, що́ видить в кождім жебраку Лазаря, улекшала сей спосіб житя, вправдї погорджуваний, але для лїнивства дуже догідний. Дїди ті робили собі з жебранини формальне ремесло і способили ся до него дуже старанно. До того належала:

Поперед всього поверховність: одїж нужденна, що́ будила милосердіє, а притім голос жалібний, вигляд покірний, під котрим укривала ся нераз хитрість.

Другу неменче важну прикмету жебрака становила добра память, знане молитов та вправа в сьпіваню набожних пісень.

Третьою найважнїйшою прикметою була: притомність ума, дотеп і знане відносин в цїлій околицї.

Свій правдивий стан душевний і фізичний відкривали дїди доперва в шинках, при чарцї, де можна було побачити цїлу хитрість їх, а часто найпоганїйші обичаї. Там можна було пересьвідчитись, що їх набожність була тілько маскою, що молитву або сьпів набожний уважали вони лише за денну працю для зарібку. Там перехвалювали ся дїди, як мусїли верещати, щоби вимусити на прохожих милостиню, як добре удавали калїк, щоби збудити милосердіє. Там доперва віддавали ся за гріш підступно виманений, відтручуючій піятиці і другим переступствам. На їх лицях малювалась чортівська злоба і всякого рода пристрасти. Були то провинники заслонені плащиком Лазаря, що́ відтручували милосердні серця, так що ті опісля нераз дїйстній нуждї відмовляли потрібної милостинї.“

Поминаю дальші описи житя жебраків, картини справдї огидні, на яких вирилось пятно страшної деморалїзациї,[1]) як також лишаю на раї на боцї вістки про їх орґанїзацию, бо се не становить предмету моєї студиї. Я згадав про житє жебраків лише тому, бо ми дуже часто несправедливо підтягали лїрників до одної кляси з другими жебраками, а коли і в дальшім тягу моєї розвідки подам деякі важнїйші слїди орґанїзациї жебручих дїдів, то лише тому́, що вони нагадують нам на орґанїзацию лїрників, до нинї у нас ще мало звістну. З поданих вістох про житє жебручих дїдів виходить, що у тої кляси суспільности тяжко вже нинї дошукатись етичних підстав і що лише дуже незначній части, а іменно слїпим жебракам, які з конечности мусїли йти за милостинею а до того одарені були справдї якимись спосібностями, можна приписати то значінє, яке їм приписав Кулїш в „Записках о южной Руси“. Коли-ж поміж жебручими дїдами вигасли майже всякі етичні основи, а їх місце зайняли пристрасти, налоги, хитрість у виманюваню милостинї, не рідко злодїйство або ще гірші проступки, то сего зовсїм не можна сказати о лїрниках. З власного досьвіду знаю, що лїрники — люди дуже статочні і солїдні а хоть стан лїрників з дня на день чим раз більше під'упадає, то мимо сего, годї у них дошукатись тих пороків, якими переповнене житє иньших жебраків. До них можна приноровити народну росийську пісню[2]) про початок повстаня і про честноту сорока́ перехожих калїк за часів „яснаго солнышка“, князя Володимира:

„Еще кто изъ насъ, изъ сорока калѣкъ,
Котора калика заворуется,
Котора калика заплутается,
Отвести того, дородна, добра молодца
Отвести далеко во чисто поле,
Копать ему ямище глубокое,
Зарывать его во сыру землю
Во сыру землю, по бѣлымъ грудямъ,
Чистъ рѣчистъ языкъ вынять теменемъ,
Очи ясныя — косицами,
Ретиво сердце промежду плечей;
Казнена дородна молодца
Во чистомъ полѣ оставити“...

Самі лїрники глядять на себе яко на післанників Божих, що́ мають людям нагадувати о Бозї і добродїтелях. Коли один з етноґрафів спитав слїпого лїрника, що він думає про дїяльність лїрників, сей відповів, що „Христос для проповіданя своєї науки вибрав 12. учеників і 12. апостолів, а по вознесеню своїм лишив до того хромих і слїпих“.[1]) Подібну відповідь почув я від лїрника з Ґерманова коло Львова Захарка Головатого, котрий сказав, що Бог віддав лїрникам научанє людий, щоби жили по божому, не кривдили сиріт і памятали на страшний суд.

Чи лиш таку цїль мали лїрники, про се годї ще судити, бо материяли, якими ми сегодня про житє та сьвітогляд лїрників можемо почванитись, ще дуже скупенькі. Першим, що́ заняв ся трохи близше лїрниками був п. Горленко в своїй статії „Кобзари и лѣрники“,[2]) хоть сей етноґраф ограничив ся на зібраню дуже цїнних пісень, а не мав нагоди вглянути близше в житє лїрників. В роцї 1886. удало ся менї почути мову лїрників і записати близько 300 слів з неї, що в тім самім роцї випечатано п. з. „Дѣдо́вска (жебрацка) мова“.[3]) В увагах поданих до сего словарця, як і в самім заголовку, зробив я ту похибку, що-м назвав сю мову „дѣдо́вскою“, а не мовою лїрників. Я переконав ся в пізнїйшім часї, що лише лїрники і то хоть би навіть наймолодші віком володіють сею мовою дуже добре, коли з иньших галицьких жебручих дїдів, з якими я стрічав ся, нї один сеї мови не знав. Мій словарець мови галицьких лїрників зробив щасливий початок, бо в р. 1889. появилась дуже цїнна і цїкава студия п. *В. Боржковського* п. з. „Лирники“ з словарцем мови українських лїрників.[4]) В рік пізнїйше напечатав *Ф. Николайчик* коротку звістку про мову *шаповалів* і звернув увагу, що богато слів сего говору, не рїжнить ся нїчим від мови лїрників.[5]) При свобідних хвилях займив ся я також дальшим збиранєм материялів про житє та орґанїзацию лїрників, а хоть вони ще не великі і не в силї ще нам подати достаточного поясненя про значінє лїрників і про їх відносини до нашої суспільности, все-ж таки, сподіваюсь, зацїкавлять хоть трохи нашу публику а може дадуть товчок до дальших слїджень на тім поли. Однак мушу додати, що материяли про орґанїзацию лїрників, які подаю в тій статії, зібрані ще перед трема роками і що від того часу мої обставини не дозваляли менї заняти ся дальшими розслїдами.

Студиованє житя лїрників стрічає чимало трудностий, бо лїрники не радо про себе говорять і держать свої пісні, перекази і мову в великій тайнї, однак розслїджуванє сего житя вимагає як найбільшого поспіху, бо старі лїрники вимирають а з ними гинуть їх оповіданя та перекази, через що пізнанє їх житя ще більше утруднене. Рівно-ж уважаю за конечне перестерегти наших етноґрафів, що оповіданя молодих лїрників треба приймати з великою обережностию: при виді звінкої монети, попадають деякі з них в великий запал оповіданя, при чім уміють чоловіка дуже гарно надути. При моїй стрічі з одним молодим лїрником, я списав так богато оповідань про житє лїрників, що мимоволї зачав підозрівати, чи оповіданя ті правдиві. Вже другого дня переконав ся я, що добра заплата вливала немало на фантазию лїрника, а коли я старав ся провірити записки з попереднього дня, оповідач мішав ся і давав на мої питаня відповіди дуже неясні і неточні, хоть день перед тим, передавав менї ті самі материяли гладко і ясно. Рівно-ж треба старатись так ставити питаня, щоби ними не під'острювити фантазиї лїрників. Не завадить також додати, що знане мови лїрників або бодай значної части єї слів, причиняє ся немало до успішних студий, бо лїрники набирають через се більшої сьмілости і уважають того, хто знає їх мову, за с в о г о чоловіка.

Щоби по можности бодай трохи розсьвітити житє і орґанїзацию лїрників, стану в тій моїй розвідцї говорити про

---

[1]) Opus cit. Serya IX. ст. 273—282 п. з. „Dziadowska biesiada“, „Dziadowskie rody“, „Niespodziewany koniec“, гляди також дуже гарну студию: Aleks. Męciński „O żebractwie i włóczęgostwie“ ze stanowiska historycznego, socyalno-ekonomicznego i prawniczego. Львів 1893. Дальше про орґанїзацию і житє чужосторонних жебраків: Christoph Benedict Ave-Lallemant „Das deutsche Gaunerthum. Липськ 1862. 4. частини і богато других жерел наведених в дїлї Менцїнського.

[2]) Безсоновъ: „Перехожіе калѣки“. Москва 1861. Т. I. ст. 22.

[1]) Валеріянъ Боржковскій: „Лирники“. *Кіевск. Старина.* Сентябрь, 1889 р Ст. 672.

[2]) *Кіевск. Старина*, р. 1884. Январь, ст. 20—50 і Декабрь, ст. 639—657.

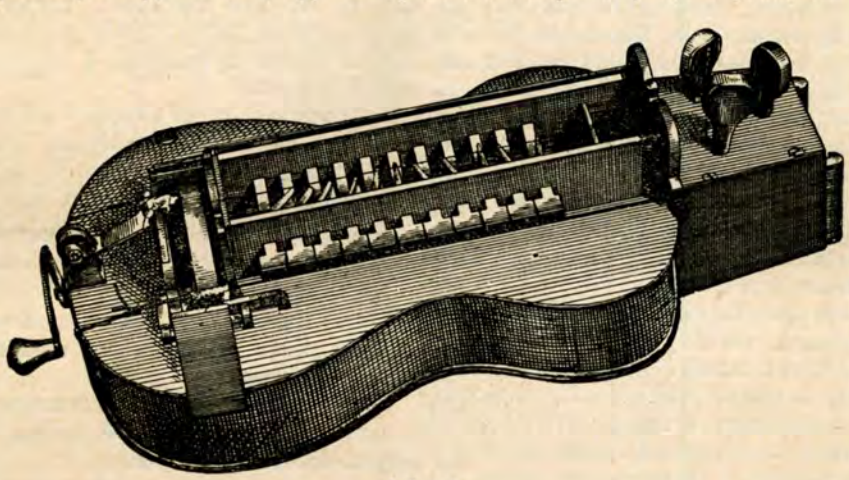
[3]) Кость Викторинъ „Дѣдовска (жебрацка) мова“. *Зоря* часопись, р. 1886. число 13—14. ст. 237—9.

[4]) *Кіевск. Старина*, р. 1889. Сентябрь, ст. 653—708.

[5]) Ibidem, p. 1890. Апріль. „Отголосокъ лирницкаго языка“, Ѳ. Николайчикъ. Ст. 121—130

слїди істнованя *шкіл лїрницькых* на Українї і в Галичинї, про *цехи лїрницькі*, про з б о р и лїрників, як рівно-ж звернў увагў на схожість мови лїрників з тайними говорами *шаповалів*, *офенів* і *злодіїв*.

Вже на початкў сеї розвідки подав я голос Кулїша, про істноване шкіл для виученя звичайних жебручих дїдів на Українї. Подібні слїди орґанїзациї можна найти також у лїрників як українських так і галицьких. Першу вістку про такі школи (а именно про школу в Залїзцях) подав я в моїх увагах до словарця лїрників,[1]) однак точнїйші вісти про се випечатав п. *В. Боржковський* в згаданій статії „*Лирники*“. Автор одарений немалим спостерігаючим талантом, вглянув в житє лїрників близше, нїж всї єго попередники і через се має для нас єго студия дуже велику вагу. Боржковський[2]) каже строго відрїжняти лїрників від решти жебручих дїдів і віддає признанє солїдности та честноті лїрників, яких прикмет не найде ся так легко у иньших жебраків. Найбільше відрїжняють ся лїрники від жебручих дїдів як інструментом с. є. лїрою і репертуаром пісень, так також тим, що вони становлять окрему клясу в народї, до котрої можна вступити доперва виповнивши деякі услівя. Вал. Боржковський пише, що не вистає бути слїпим дїдом і купити собі лїру, щоби стати лїрником, але треба набути право носити єї, треба вступити в лїрництво. За самовільне ношенє лїри карають лїрники строго: бють винних і розбивають лїру. Хто хоче остати лїрником, мусить іти на науку до старого лїрника, у котрого виучує в протягу трох лїт і трох місяцїв лїрницьку мову, молитви, гру на лїрі і сьпіванє релїґійно-моральних, сатиричних і иньших пісень. Треба замітити, що учити лїрницькі пісні має право тілько лїрник. Учитель в відносинах до учеників єсть „хазяїном“ і вони називають єго „дядько“ та „господин хазяїн“. За науку дістає він від учеників в роді нагороди тілько то, що вони з'уміють випросити; в тій цїли посилає їх по селах, при чім кождому з них наймає на свій рахунок поводиря. В початках науки виучує ученик кромі пісень конечних для него, яко для будучого лїрника ще одну [в Галичинї звуть єї „*клячанкою*“], яку уживає спеціяльно, щоби випросити милостинї, клякаючи в хатї і відсьпівуючи єї в голос. Додати треба, що клячати може тілько ученик — правдивий лїрник сего не зробить, уважаючи се за пониженє своєї особи.

Лїра.

Коли мине весь курс науки, учитель збирає лїрників і ученик піддає ся „іспитови“. Зложивши „іспит“, дістає він „везвілку“ і стає дїйстним лїрником. „Іспит“ і одержанє „везвілки“ відбуває ся ось як: Коли запрошені дїди зберуть ся, ученик входить до хати, падає до ніг учителя і цїлує їх два рази, а третїй раз в руку, решту дїдів цїлує тілько в руку і просить, щоби позволили єму бути лїрником і дали „везвілку“. Потім гостить їх горівкою, якої купує около пів ведра, відповідно до свого майна. З початку пє сам, потім дає три чарки учителеви, а в кінци йде угощенє решти лїрників по черзї. Тепер доперва начинає ся „іспит“: ученик сьпіває виучені пісні, грає на лїрі і читає молитви. По укінченю „іспиту“ дає один з старших дїдів, більшою частию сам учитель, ученикови хлїб. Той відрізує з трох сторін цїлушки, посипає одну солею і ховає єї за пазуху. Взяти цїлушку означає „взяти везвілку“, а акт сей уважає ся дуже важним, бо по нїм стає ученик дїйстним лїрником і нїхто не має права відобрати єму або розбити лїру.

По відданю ученикови хлїба, лїрники складають єму всякі бажаня: „Дай тобі Боже, щоб ти був здоровий як вода а богатий як земля, щоби тобі з води і з роси ішло“ та відпускають єго словами „гряди во імя Господне!“

Лїру дістає він сейчас або пізнїйше. При тім відбуває ся ось яка церемонія: Учитель вішає єї зразу на себе, опісля піднимає полу своєї свитки — ученик накриває лїру своєю полою; учитель знимає ремінь з своєї шиї і накладає єго на шию ученика. Таким способом лїра передана. Вкінци благословить учитель молодого лїрника, кидає єму на щастє кілька монет і відпускає єго в самостійне житє.

Поміж тими новими лїрниками а їх бувшими учителями давна звязь не устає. По заведеному з давна обичаю, вони обовязані з поважаня до своїх учителїв, носити їм в на передодні Різдва „вечеру“ а на Великдень „колач“. Молоді лїрники відносять ся до старих з поважанєм і мусять їх у всїм слухати. Коли молодий лїрник в чім небудь провинить ся, то старі війшовшись на „відпустї“ або ярмарку, переслухують сьвідків і судять винного по своїй гадцї. З огляду на те молодий лїрник „більш боїть ся старого лїрника, нїж старшини або врадника“.

Поміж старими лїрниками суть такі, що́ стоять в особливім поважаню. Чи походить се старшеньство від їх вибору в „старших“, чи вони самі себе вивисшають поміж своєю братією, про се не міг Вал. Боржковський розвідатись.

Отсе оповіданє п. Вал. Боржковського про науку лїрників вказує нам, що лїрники на Українї були не лише знакомі поміж собою, але їх лучили ще певні звязи; поміж ними була певна карпість, з якої можна вносити на ширшу орґанїзацию стану лїрницького. Боржковський згадує нам більше імен лїрників на Українї і каже, що довідав ся про них від самих лїрників, так як вони знають про себе на більші віддаленя.[1]) Галицький лїрник з Германова Захарко Головатий перечислив менї майже всїх старших лїрників з Галичини, а коли я єго спитав, чи він з ними знакомий, відповів: „Як пан про пана, так лїрник про лїрника знає“.

Шкіл лїрницьких на Українї вже тепер нема. Ще 30 лїт тому, була така школа, по словам селян, в *Махнівцї*, київської ґубернії, в котрій учителем був старий лїрник. Учеників було в нїй до двайцяти.[2])

Про другу таку школу на Українї, розвідав ся я від названого лїрника Захарка Головатого. Істнувала вона ще перед трийцяти роками в *Сатанові* коло Радивилова, а учителями в нїй були Гринько Сафандулька і Микола Кравчин.

Більше слїдів про школи лїрницькі найшов я в Галичинї. Час науки у галицьких лїрників тревав пять лїт; за скороченє речинця науки треба було учителеви окремо платити і то часто велику суму, бо 20 злр. Кождий, хто хотїв учитись на лїрника, складав на руки учителя, відповідно до свого майна, вписове в сумі 60 кр. до осьми золотих ринських. В першім роцї учив ся ученик молитов, пісень і лїрницької мови а доперва в другім роцї діставав до рук лїру. Тут треба замітити, що не тілько слїпцї могли бути лїрниками, але і кождий найздоровший чоловік, що́ посьвятив ся наукї. Тим дасть ся пояснити, що значна часть галицьких лїрників — здорові люди. При визвілцї відбувалось угощенє гостий на кошт учителя, бо ученик мусїв всьо, що випросив у людий, віддати учителеви.

---

[1]) „Дѣдовска (жебрацка мова“, ст. 237—8.
[2]) „Лирники“, ст. 654—8.

[1]) Ibidem, ст. 654
[2]) Ibidem, ст. 674.

За задержанє найменчої суми карано учеників і проганяно з школи, а прогнаний не найшов вже певно місця у нїякого лїрника. Та карність поясняє нам звістну солїдність і честність, яку находимо у лїрників. По відбутім „іспитї“ здоровили лїрники ученика, при чім кождий з них ударив єго рукою по плечах, на знак, що від тепер стає вже дїйстним лїрником. Дальші церемонії при визвілцї галицьких лїрників, були такі самі, як в українських. При кінци пиру визволеня ученика, молодші лїрники пускались в танець, до котрого пригривало їм кількох старших лїрників. Танець звав ся „лебійска скакомка“ (дїдівський танець) і нагадував по части нашого „козачка“. Розумієсь, що сего танцю нїхто, окрім лїрників бачити не міг і в часї єго стояв один з лїрників на сторожи та уважав, щоби хто чужий не підглядав. На моє питанє, до чого та осторожність, відповів Захарко Головатий, що інакше „не шанували би так люди, як шанують“. З сего видно, як дбали лїрники про свою славу і пошанованє у людий. Від сего-ж лїрника Захарка Головатого, розвідав ся я про істнованє ось яких лїрницьких шкіл в Галичинї. Перед 40 лїтами тїшились особливою славою школи: в *Олеську коло Підкаменя* з учителем Мачаловським (чи не Мончаловським?), де учив ся Захарко Головатий, в *Мостах великих* з учителем Яцком Бідюком, в *Дроговижи* з учителем Михайлом Стіцьким, котрого лїра, після оповіданя Захарка Головатого, дісталась до місцевої церкви і має в нїй висїти по нинїшний день. Четверта школа була в *Миколаєві* коло Стрия, пята в *Тисьменицї* з учителем Онуфр. Краснопольским. Крім наведених більших шкіл, мала істнувати ще одна лїрницька школа на Буковинї коло Чернівців. У всїх тих школах учило ся часто в однім і тім самім часї около 50. учеників.

До менчих шкіл зачислити треба: школи в *Бутинах* коло Жовкви з учителем Марком Чоботом, котрий заживав великої поваги у всїх лїрників, в *Вімячи* коло Бродів з учителем Семком Капником, в *Фразї* коло Рогатина, де учив Гринько Дудь, опісля в *Краснопущї* з учителем Ів. Гриньковим, в *Жиравцї* з учителем Ів. Кушляком, в *Лозовій* коло Тернополя з учителем Мацьком Бродським.

В більших школах вибирано також одного лїрника війтом, щó мав уважати на порядок поміж ученіками і удержувати карність. Лїрники, щó в тих школах одержали визвілку, були справдїшними артистами в грі на лїрі. Менї доводилось чути гру старих лїрників, а поміж ними Захарка Головатого. Тони, які він добував з сего не так дуже мельодийного інструменту, були чисті і ясні, а техніка в граню подиву гідна.

Тепер учать ще деякі лїрники гри на лїрі, але речинець науки треває звичайно ледви шість тижднів, то-ж молодші лїрники не лише зле грають, але мають також дуже малий репертуар.

В деяких школах, як в Тисьменицї, Фразї, Мостах великих учились також ученики вирабляти лїри. Після оповіданя Зах. Головатого і другого лїрника Янка Чубатого зпід Тернополя, найлучші лїри виходили з Мостів великих, а розношено їх не лише по Галичинї, але і по *Волощинї* та *Болгарії*.

Що наші лїри можна подибати на Волощинї, про се згадує поважаний автор студиї „Народні музичні струменти на Українї“.[1]) Лїри ті, трохи відмінні будовою від звичайних лїр, називають лїрники „*кудóнка*“ (в лїрницькій мові *кудóн* значить дзвін), здаєсь тому, що голос їх трохи висший тай похожий на голос дзвінків. Що однак наші лїри заходили аж до Болгарії, се для нас новина не мала. Вість сю можна провірити від Захарка Головатого, що живе до нинї і належить до найстарших галицьких лїрників. Чи і наші лїрники заходили до Болгарії, про се я дізнатись не міг, а коли-б ся вість, що наші лїри можна подибати в Болгарії, оказалась правдивою, тогдї не було-б сумнїву, що і наші лїрники витали в Болгарії, може бути, що лише в цїлях прощі на гору Атос.

Се всї мої вістки про школи лїрницькі. Житє в тих школах для молодих учеників було дуже прикре, бо учителї обходили ся з ученіками строго, хоть се знов мало за собою ті добрі наслїдки, що лїрники, які вийшли з сих шкіл, були не лише добрими лїрниками, але також *людьми*, тай що і нинїшні молодші лїрники, хотяй їх не вяжуть вже ті строгі постанови, як в давнїйших часах, зістали, може лише по традициї, елементом солїдним і не пішли тими манівцями, на які пустились прочі жебручі дїди. Стояло би труду, щоби люди замешкалі в наведених місцях, де були школи лїрницькі, подали деякі близші дані або перекази про школи та їх учителїв, а такий материял міг би кинути трохи яснїйше сьвітло на житє лїрників та їх відносини до нашого народу.

Коли я почав говорити о школах, так не від річи буде сказати кілька слів про вражінє, яке викликує в нашім народї гра на лїрі і сьпів лїрників. Тяжкі злидні, якими переповнені картини нашої істориї, вирили певне пятно сентименталїзму в душу нашого народа. Автор „Народних музичних струментів на Українї“ вїщує, що „коли героїчні бандуристи та горді торбанїсти вимирають, несучи з собою в могилу й секрет своїх чудових мельодий, лїрник живе-живе й жити буде. Його сила й живучість в тому глибокому лїризмови, котрий так відповідає думному духови Українця“.[1]) Ті слова Бояна, зовсїм справедливі, коли поглянемо на вражінє, яке робить лїрник своєю грою на слухаючий нарід. Хоть, як я вже зазначив, молодші галицькі лїрники не дорівнують старшим в орудованю лїрою і в репертуарі пісень, мимо сего нарід горне ся радо до них, а поважанє, з яким наш люд відносить ся до лїрників, справдї впадає в очі. Зарівно наш як і польський простий нарід уміє з звичайних жебручих дїдів пожартувати,[2]) чого однак не зазнають лїрники. З оповідань селян знаю, що один з дотепних парубків села Кіпячки коло Тернополя, помастив колїсце від лїри лїрникови, котрого запрошено в часї празника до хати, милом, через що лїра не могла видавати тонів. Лїрник відійшов уражений, а озлоблені селяни мало не побили пустїя-парубка.

Враженє, яким переймає ся наш нарід, можна побачити найлучше на празниках, званих „відпустами“. Менї доводилось бачити сльози у слухаючих селян, коли лїрник засьпівав і заграв „сирітки“, „жовнїра“, про „паньщину“ або про муки сьв. Катерини та інших угодників та угодниць Божих.

„А де йдеш сирітко, чи далеко зайдеш...
Хоть далеко зайдеш, мамунцї не найдеш“...

Ту зворотку почув я в Тернополи на „відпусті“ від лїрника Янка Чубатого та побачив, що і на лицях старих дїдуганів заблищали сльози.

— „Заграйте ще про жовнїра!“ — докинула стара жінка з заплаканими очима. „Ой помер, помер в Боснї“ заголосила ще жінка, а лїрник сьпівав:

„Ой ходить жовнїр ходить, в руках чако носить,
Своїй матки старенької прощенія просить:
Ой прощай ми моя мати, в той похід ступати,
Щоб ми Господь запоміг Турка звоювати.
Ой ходить жовнїр плаче чорними очима,
А вечера на столї а смерть за плечима.
А смерть приліта,
В головах сідає,
Живцем тїло розриває,
Костя розношає...
Ой коби то матонька знала,
Ревні дзвони понаймала...
Жалібненько заплакала,
Так як в лїсї при дорозї, зазуля кувала“...

І знов покотили ся сльози на лицях слухаючих селян.

— А сподобались вам отсї пісні?“ — питав п. В. Боржковський, одного парубка, щó ходив від лїрника до лїрника і прислухував ся пісням.

---

[1]) Боян, в часоп. *Зоря*, ч. 7. за рік 1894. ст. 162.

[1]) Ibidem, ст. 162.

[2]) Oskar Kolberg „Lud“. Серия IX. ст. 227—8 пише: „Biedne dziady nierzadko bywały i bywają przedmiotem pośmiewiska żartownisiów. Co też to za przeróżne, stan ten poniżające, nie wymyślano koncepta na karb żebraczej ich niegdyś spółki, czy korporacyi. I tak swawolne języki, chcąc wydrwić niepohamowaną niczem staruszków gadatliwość, pozwalały sobie utrzymywać, że np. dziady kralowskie, wysiadujący z różańcem progi kościołów i ementarzy, wyczerpawszy cały śpiewanych przez siebie pieśni zapas i wymieniwszy wszystkie, znane im imiona świętych przyczepiali jeszcze niebacznie w zapędzie oratorskim, gdy język świerzbił ich do dalszego wciąż mielenia, do wyklepanych litanij, mieszając złe z dobrém, znane z ewangielij imiona: „Święty Piłacie módl się za nami! Święty Judasie i Kaifasie módl się za nami. I ty św. Herodzie, królu w żydowskim narodzie, wsyscy święci i zydziaskowie, coście Pana nasego i wasego męcyli, módlcie się za nami teraz i w godzinę śmierci nasej. Amen!

— „А як же сподобались! Цїлих 12. часов стояв би, та слухав їх. Як то жаль, що в нас коло Шайгорода, нема лїрників“.

„Брат на брата ворогує,
Сестра на сестру чари готує“...

сьпіває лїрник.

— „А хіба-ж то нема так на сьвітї, як оце дїд сьпіває?“ — чути голос в товпі.

При другій ґрупі, чути плач, котрий від часу до часу переходить в хлипанє. Ту прислуховались більшою частию рослі і молоді дївчата. Хто знає, може ту були сироти, про котрих гірку долю сьпівав лїрник:

„Хоць сирота робить, робота їй нї защо,
Все говорить мачуха, сирота ледащо“...

Задержались послухати пісню і дві панни, але годї було замітити, щоби „сирітка“ зробила на них вражінє а їх усьміхнені лиця представляли собою різький контраст до прочої картини.[1])

Окрім шкіл, мали *дїди жебручі* свої власні *цехи*, на взір всїляких ремісничих цехів. Близші вісти про се находимо в увагах Ефименка п. з. „Братства и союзы нищихъ“.[2]) П. Єфименко замічає, що в „Минскихъ Епархіяльныхъ Вѣдомостяхъ“ напечатано вістки про орґанїзацию жебраків в місточку Семежові і єго околиці (слуцький уїзд, минська ґубернія). Всї жебраки тої місцевости на доволї широкім просторі мають цїлком правильно з'орґанїзоване товариство під назвою „нищенскій (жебрацький) цехъ“ з вибираним поміж себе окремим начальником з іменем „нищенскаго“ цехмістра, з окремими правилами і обичаями та з окремою жебрацькою мовою. Важнїйші звичаї і обичаї, яких придержують ся члени того цеху, такі: кождий член називає ся товаришом. Перед вступленєм в члени цеху треба виповнити деякі услівя. Передовсїм мусить кождий, хто має право на жебрацтво, т. є. хто має які небудь тїлесні недостатки або уломности, перебути певний час учеником у жебрака-товариша, при чім вписуєсь єго в осібну книжку і з'обовязує ся єго платити певну суму до цехової братської каси. Час науки треває звичайно шість лїт, а вплата виносить 60 коп. Речинець науки можна скоротити, а тодї підносить ся вписове часом і до вісїм рублїв на рік. Переіменованє ученика в товариша відбуває ся з окремою церемонїєю. Ученика приводять на збір жебраків. По привитаню з обох сторін, цехмістр еґзамінує ученика з знаня молитов, жебрацьких кантів і жебрацької мови; відтак обовязаний ученик поклонити ся і поцїлувати в руку кождого присутного жебрака-товариша і від тодї одержує вже право, називатись таким же товаришом. На закінченє відбуває ся пир на кошт новика, при чім він по раз перший сїдає рядом з другими. Жебрацького цехмістра вибирають на неозначений час і більшою частию з слїпих дїдів; він збирає цех в разї потреби і поміж иншим, для покараня винних. Кари виновників лежать більшою частию в закупнї воску (для братської сьвічки), але в давнїйших часах практикувались також тїлесні кари. Але найбільшою і найтяжше ганьблячою карою, єсть обрізуванє торби; в такім разї тратить виновник право жебраня. Для перехованя і виплачуваня цехових грошей вибирають скарбника. Збори жебраків дїлять ся на надзвичайні і щорічні. Остатні привязані до означеного дня — понедїлка першого тиждня великого посту, або Тройциного дня. В той день ставляють в церкві нову братську сьвічку. Жебрацькі грошї йдуть по більшій части на церковні потреби і теперішне уладженє церкви, збудованої за грошї жебраків. Обовязком дїдів єсть також наглядати за чистотою церковного помосту і загалом удержанє церкви в чистотї“.

[Далї буде].

[1]) Вал. Боржковскій „Лирники“, ст. 663—4.
[2]) *Кіевская Старина*, т. VII. з р. 1883. ст. 313—316.

Народня згадка про Кармалюка.

Особа Кармалюка в житті українсько-руського народа має великий інтерес для історії і етноґрафії. В особі Кармалюка бачимо прояву народнього духа, котрий нераз виявляв ся в історії, як от в Колїївщинї, Хмельнищинї і т. д., а в новійші часи в жидівських розрухах. Цїкавий він і сам по собі, як народний тип, але разом з тим цїкаві і ті відносини до нього народа, котрі були в його часи і які лишили ся до сього часу, бо по сїм відносинам можна по части виводити навіть і про самий характер народа.

Про Кармалюка давно вже стали друкувати ся пісні і оповідання народні, але багато їх ще ходить в народї і дожидає свого збирача. Кармалюк в народній уяві став особою леґендарною, в багатьох оповіданнях приписуєть ся йому надзвичайна сила і здатність, на пр. утїкти з тюрми намальованим на стїнї човном, по своїй волї бути невидимим, знати чужі думки і т. д.

Пісні про Кармалюка, первістним творцем котрих (ще за життя його), як менї відомо із певних джерел, був один ксьондз, великий прихильник українського письменства, в останні часи дуже сильно розвились, дякуючи творчеству маси. Се можна бачити з наведеної нижче пісні, де, крім загального всїм кармалюцьким пісням змісту, описують ся ще нещасна любов його до однієї удови, зрада її і убійство срібним ґудзом.

Друкую тут декілька записаних мною оповідань і пісню.

„Я ще памятаю ті часи, — казав менї один чоловік, — як за Кармалюка говорили: отам він то зробив, а отам то... Раз так було. Іде одного часу Кармалюк по полї та бачить, як запріг мужик пару молодих воликів та примушує їх до роботи. „Чого ти такі малі мучиш?“ питаєть ся його. — „А що-ж, каже, маю дїяти, як нема за що більші купити?“ — „На́ тобі, каже Кармалюк, 100 рублїв, та купи собі дві пари старих волів“. Той подякував і так зробив. Як же зобачив пан у мужика такі гарні воли, то все допитуєть ся, де він їх украв. Мужик каже, що якийсь чоловік йому дав 100 руб. і на ті грошї він купив. Пан не вірить і одбирає ті воли. Здибає знов Кармалюк того мужика [а він такий був, що як проходить коло кого, то той не бачить його] і питаєть ся, де він грошї подїв і чому не купив волів, як йому було приказано. Мужик всьо розказав, як було. — „Ну, на́ тобі знов 100 руб., а це письмо занеси до пана і скажи йому, що́ я в нього в гостях буду, а я — Кармалюк“. Як почув це пан, то зараз зібрав дворню, людий і думав, що Кармалюк не доступить до нього. Но не тут то було. Кармалюк добрав ся таки, поспускав з ніг панчішки, а з рук рукавички, та й вийшов на ґанок і каже людям — всї чують його голос, а самого не бачать — що можуть розходитись, бо панові їх вже непотрібно.

„Кармалюк був чоловік справедливий, провчав панів, котрі знущали ся над людьми. Бідні його дуже поважали, бо як що візьме в богатих, то всьо їм віддасть. Та й гроший же його багато пропадає в землї! Стребив його Ляшок льокай. Вдова випитала, чим його можно забити і він признав ся їй, що його візьме тілько срібний ґудзик девять раз посьвящуваний. Як прийшов Кармалюк останнїй раз до неї, то зараз сказав: „Е, тут щось у тебе чути: хтось тут є!“ Ляшок же зараз і пальнув його з гори. Кармалюк подав ся назад і собі дав стріл, но вже той утїк. — „Е, суча дочко, стребила-ж ти мене нї за що, нї про що!“

„Ото вже подла жінка, що сказала, чим вбити Кармалюка. А жаль такого чоловіка, може-б він ще й досі прожив, бо куля не брала його. А варто-б таких Кармалюків ще й тепер зо три!...“ [*Лянцкорунь*, кам. пов.].

В розмові про Кармалюка, питаю ся одного селянина: „А в цих Медоборських горах виховав ся Кармалюк?“ — „Він не ховав ся. А на що-ж йому було ховатись, коли він був Кармалюк?!“ [*Зїньків*, лет. пов.].

„Іде раз до Янова бідний мужик купити дїтям хлїба. Йде він, а здибає його Кармалюк. „Куди йдеш, чоловіче?“ — „До Янова“, — каже той. „А Кармалюка не боїс ся? Кажуть, що він ходить?“ — „Та кажуть, но чого я маю боятись? Він чоловік добрий, бідних не займає, а віддає їм то, що бере у багатих. В мене-ж нїчого не візьме, бо я й сам

бідний, маю тут кілька гроший, та треба купити дітям хліба". „На́-ж тобі кілька карбованців, купи дітям хліба та памятай — не пий!" Пішов мужик, купив хліба, вертаєть ся і думає собі, який то добрий чоловік трапив ся йому та не надякуєть ся — а Кармалюк вже й знає, що він думає. Ото знов стрітились вони. „А що, питає Кармалюк, хліб купив і не пив горілки?" — „Ні, каже той, хліба купив і горілки не пив". „Ну, на́-ж тобі ще кілька карбованців та памятай, що я Кармалюк!" [м. *Мизяків*, винн. пов.].

„Кармалюк бував і в наших сторонах. Дід із Кутищ розказував [живе і тепер, має 90 літ], що як був він хлопцем, то бачив Кармалюка в одній коршмі. Зайшов спершу туди сам Кармалюк, а послі ввів ще вісім своїх хлопців, сказав жидові дати їм їсти-пити і за всьо заплатив. Як же виходив із хати, то сказав жидові: „Ото я — Кармалюк. Як буде за мною гнатись поліция, то скажи, що я тут був з своїми хлопцями — памятай же, скажи!" Потім підійшов до нього [теперішнього кутищанського діда] і сказав: „Дивись, хлопче, може тобі не трапить ся мене більш бачити, то абись памятав, який я". А Кармалюк був невеликий чоловік, тільки широкий в плечах — мало не косу сажень". [*Вільхова*, винн. пов.].

Селянин Марко Галушка, від котрого я записав наведену нижче пісню, так розказував менї:

„Пан, у котрого Кармалюк був крепаком, дуже не взлюбив його і давав все найтяжчу роботу, бо добре знав, якої то великої сили чоловік. Раз заставив його викидати снопа на найвижчу стирту. Кармалюк не схотів. Пан велів висікти його різками. З цеї пори Кармалюк став його злим ворогом і пішов в сьвіта. Прочув за нього цар і схотів побачити його — який то він чоловік. Но Кармалюк утік з дороги, бо мав при собі таку силу, що як в тюрмі намалює на стїні човна, сяде в нього з молодцями, та й виїде на волю. Также везли його на Сибір, но і звідти він утік, написавши на границї Сибіри, на стовпі:

А втік же я із Сибіру — Хоць кайданів я не маю,
З тяжкої неволї, — Тож я не на волї.

Багатих тільки та панів Кармалюк дуже не любив, обдирав їх і всьо те роздавав бідним, бо і сам колись був бідняков і перетерпів на свому віку чимало горя та неправди.*) А скілько пропадає гроший його в землї! Навіть і ми копали їх в трьох: я, Павло Кравчишин і Зінько. То так було: Дочулись ми, що гущинецький знахар Рак копав грошї над Бугом против Білого каміня. По прикметї над тими грішми, глибоко в землї, було спертих одна на одну дві камінних плити. Докопав ся Рак до тих плит, обкопав їх з одного боку, да так і оставив, не найшовши гроший. До тих же гроший ходили і гущинецькі люди, но мусїли утїкати, налякавшись нечистої сили. Порадились ото ми і, взявши образок, пішли в трьох й собі шукати щастя. Приходимо послї перших півнїв, обкопуєм ті плити, а це мій заступ стук об казан. „Хлопцї, грошї є!" Зрадїли ми. До того казана, а він як добра пікна дїжка і віко його щільно приробляне до нього. Поставали ми навкруг казана і радимось, що будем робити з тими грішми. „Це вже нам тюрми не минути", — говорить Зінько, — „а гроший возьмемо собі половину, а половину на церков". — „Ні, кажу їм, половиною подїлимось, а за половину вилїємо дзвін за Кармалюка, щоб голосно дзвонив по душі його!" Кажучи оце, опустив я заступ на місце, де казан стояв, а його й слїд простиг... „Сьвят, сьвят, Дух сьвятий з нами, де-ж це він подів ся?" — „Ось де, каже Зінько, посунув ся під плиту". Ми до нього — справдї там. Відкидаєм те каміння, обкопуєм знов той казан, а він і вдруге посунув ся під плиту. Та так поморочились ми коло казана до сьвіта! то обкопуєм його, то він знов утїкає од нас. „Ну, кажу, нїчого не зробимо, це каміння, видно, закляте, коли під нього грошї утїкають. Прийдемо другим разом в дванадцятьох, витягнемо його з ями, тодї й грошї будуть наші". На другий день пішли ми з мотузом та друками. Ото їден з новітніх не вірить, щоб там грошї були і, вскочивши в яму, каже: „Тут не грошї, а чорт є". — „Е, що ти там плетеш, — одповідую йому. Ану, хлопцї, за мотузя, та й тягніть камінь у верх!" Еге, та тілько там, де казан стояв, осталась земля зворушена: пішов він у глиб землї. Оттак, були грошї в руках, да не дали ся взятись. Послї мінї приснилось: „Дурню, дурню, не з вашими носами до тих гроший йти, візьме-ж їх Антін, а гроший там сорок тисяч і взяті вони в палацї".

„Пісню Кармалюцьку вивчив я на зарібках в Херсонї в ту пору, як розійшовшись з жінкою, вісім лїт блукав по сьвітї, поки не вгомонившись, прийшов знов до дому. Сьпівали менї її такі-ж два синки Кармалюкові, люди вже сивуваті. І вони хтїли йти по слїдам батьковим, та не мали тої сили й хвабрости, що він мав, і посидївши раз-другий в тюрмі, побачили, що нема чого їм пнятись.

„Кармалюк виховував ся і в наших лїсах, найбільш пересижував в хуторах Коваленків; з тих пор вони й багатирями поставали. Приятелїв всюди багато було у нього і між чоловіками і між жінками. Та й зрадила-ж його вдова, до котрої ходив він закоханий і давав їй грошй, щоб не ходила по зарібках, а сидїла дома. До неї-ж ходили два Ляшки й дячок. І як той Ляшок, умовившись з удовою, стрілив його серебрянним ґудзиком у лївий бік, то Кармалюк прожив ще три годинї і сказав їй:

Тепер будеш, удівонько, — Будеш пити, будеш пити,
Тепер будеш жити: — Червінцї міняти,
Випитала з духа мого, — Будеш мене що неділї,
Чим мене забити. — Що дня споминати.

* * *

ПІСНЯ КАРМАЛЮЦЬКА.

А втік же я із Сибіру — Не хороша їх привичка
З тяжкої неволї, — По базару плять ся,
Хоць кайданів я не маю, — Наші хлопцї без пашпорту,
Тож я не на волї. — Як чортів боять ся.

Бо сьвіт білий, степ широкий — А ви, хлопцї, ви молодцї,
Нема де подїтись. — На те не вважайте,
Мусить бідний Карманина — Но на мене, Кармалюка,
По лїсам сидїти. — Всю надїю майте.

Кажуть люди, ще й говорять, — Болить мене головонька,
Що я розбиваю, — Болить мене дуже,
Таки-ж бо я душ не гублю, — Сам не знаю, не вгадаю,
Бо сам душу маю. — Об чім вона туже.

Я багатих обдираю, — Ой, є в мене жінка, дїти,
Бідних награждаю; — Тож я їх не бачу,
Розсудивши я на двоє — — Як згадаю про їх життя,
Я гріхів не маю. — Гіренько й заплачу.

Становиї да справники — Ой, піду я понад воду,
Вони душі гублять: — Понад бистру річку —
Багатого обдирають, — Засїдають два Ляшеньки
А бідного мучать. — Хотять мене вбити.

Соберу-ж я добрих хлопцїв — А я хлопець прездоровий,
Що-ж кому до того? — Знаю, що не дам ся —
Ой сяду я край дороги — Як удару з пістолєта,
На подорожнього. — То він покачав ся.

А хто їде, хто не їде, — А прихожу до вдівоньки
Треба його ждати. — До нової хати:
Чи є грошї, чи немає, — „Вечір добрий ти, вдівонько,
Треба розпитати. — Обізви ся в хатї.

Аж тут їде сам владика — Як варила вечеряти,
Благослови, отче! — Будем вечеряти,
Шапку знявши, поклонив ся: — А як нема що вечерять,
Вечір добрий, хлопцї! — То лягаймо спати".

Благослови сам владико, — Поставила та вдівонька
І ти, Отче з неба, — Щуку-рибу їсти,
Давай же нам а всї грошї, — Просить вона славно хлопця,
Бо нам дуже треба. — Просить його сїсти.

Вилїчає сорок тисяч, — „А ти, вдово молодая,
Усї свої грошї, — А що в тебе чути?
Оглянув ся кругом себе: — Чи не ходять вражі Ляшки,
Всьо хлопцї хорошї. — Що́ хтять мене вбити?"

У неділю пораненьку — — „А я вдова молоденька
А всї дзвони дзвонять, — Я Ляшків не знаю,
А за мною Кармалюком — Я по люцьких по роботах,
Як за вовком гонять. — В дома не буваю".

Пішов би я по базару, — „Ой, на тобі, удівонько,
Боюсь станового, — Дуже грошй много,
Бо ті соцькі, десятники — Да не ходи по роботах,
Послані від нього. — Лучче сиди в дома".

*) Про те, як селянин відносить ся до пережитих Кармалюком душевних мук, можна бачити з слїдуючого уривку з одного записаного мною варианта:

Оце пісня Кармалюцька, — Хто зазнає тілько горя,
Ой, хто хоче знати! — Той буде сьпівати.

А той Ляшок-неборачок
З гори поглядає,
Да й сребляним а гудзиком
Ружо й набиває.

Як ударив Кармалюка
А з лівого боку —
Похилив ся вже Кармалюк
На стіл головою.

Похилив ся вже Кармалюк
На стіл головою:
„Ой, тепер я, удівонько,
Пропав за тобою.

Тепер будеш, удівонько,
Тепер будеш жити,
Випитала з духа мого,
Чим мене забити.

Будеш пити, будеш пити,
Червінці міняти,
Будеш мене що ведїлї,
Що дня споминати".

[м. Мизяків].

В. Боржковський.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Маґістерський диспут і сьвято професора М. С. Грушівського. Певна звістка про день, призначений на диспут д. Грушівського, надрукована в київських часописях тільки за три дні до диспуту; через що ізза Київа можна було приїхати тільки з близших міст, як от Чернигів, Ніжин, Кременчуґ, Єлисаветград, а Харківцям вже, або Катеринославцям не можна було встигти; привитання свої мусіли вони переказати або заздалегідь почтою, або в день диспуту по телеґрафу. О годині 1-й дня 22. мая величезна саля Київського університету була повна публїки. За довгим столом, засланим зеленим сукном сиділи усї професори історичного факультету, опріч заслужених професорів істориї В. Б. Антоновича і В. С. Іконникова; вони яко опоненти сїли проти катедри, що стоїть біля патрету царя Миколи. Диспут роспочав ся як звичайно, з того, що декан факультету проф. Флоринський оголосив Curricul. vitae диспутанта. З його знати, що проф. Грушівський род. 1866. в Холмі, де на той час довело ся перебувати його батькам.*) Скінчивши ґімназию в Тифлїсї [батько його служив на Кавказі], вступив до рідного університету в Київі і скінчив його року 1891 кандидатом. Університет уважаючи на кебету молодого кандидата лишив його при університетї на два роки. Нарештї рескриптом цїсаря Австриї 1 квітня сього року іменовано Грушівського професором істориї на львівському університетї. Далї декан додав, що диспутант є товаришем наукових товариств: *Нестора* у Київі і *Шевченка* у Львові. Переказуючи наукові твори Михайла Сергієвича декан назвав і працї його в „Записках" Товариства імени Шевченка [підписані вони Сергієнком]. Таким чином наймення засланого р. 1847 царем Миколою в салдати Тараса Шевченка лунало в торжественну годину в університетї заснованому тим самим царем і лунало воно з уст царського-ж урядника; лунало яко ймення патрона наукового товариства... Треба було згадати і твори писані тією мовою, яка сином царя Миколи заборонена 18 мая р. 1876!... Факти своє беруть! Нова праця д. Грушівського, що подав він яко дисертацию, щоб здобути учену степень маґістра істориї, носить назву „Барское Староство". Після прекрасної промови маґістранта, в котрій він висловив причини, що привели його до написання сїєї працї, розпочав ся властиво диспут, і тяг ся дві години. Опоненти, одначе ні в одному історичному пунктї не могли перекинути фактів і поглядів автора на ті факти, в одному тільки разї, чисто археольоґічному диспутант згодив ся з проф. Антоновичем, а всї останні змаґання опонентів мусїли падати перед обороною і кожне змаґанне стало побіляшаннєм придбання маґістранта. Скоро скінчив ся диспут, д. декан, тут же в салї, не виходячи на пораду до другої сьвітлицї, зібрав думки своїх товаришів професорів, і зайшовши на катедру оголосив, що факультет в один голос признає Михайла Грушівського маґістром істориї і підійшовши до д. Грушівського повитав його поцїлунками. За деканом так само-ж поцїлунками повитали нового маґістра і всї професори факультету. А в салї тоді самій, аж вікна тремтїли від незвичайно ґучних оплесків, якими 2000, коли не більш публїки витали молодого професора львівського університету! Торжество д. Грушівського було стільки-ж повне, скільки й заслужене.

У вечері того-ж дня д. Грушівський приймав поздоровлення. Повитати його зібрало ся чоловіка 70—80: були тут і сивобороді дїди і безвусі юнаки; були сивоволосі матїрки і молоді дївчата, але се була єдина сїмя споріднена наукою і ідеєю. Після привитання устного, були прочитані привитання, що привезла почта і телеґраф з берегів далекої Кубанї, ще дальшого Дунаю; з порогів батька Днїпра і з берегів його прекрасних доньок Десни, Сули і Росї, а також з берегів Бога, Інгула, Тясмина, Самари і Сейма!... Обізвали ся люди з усїх кінців України і після перечитання привітів з їх щирими палкими бажаннями сердешними, з їх ясними надїями, один з наших старійших письменників, витаючи ще раз д. Грушівського, справедливо сказав: „Уся Україна посилає вам, дорогий наш Михайле Сергієвичу, не тільки привіт, але й благословенне на тяжку працю на новій ниві, на ниві науки рідною нашою мовою". За вечерою ні в чому не перемінив ся щирий товариський характер сьвята. В усїх промовах, в усїх тоастах чути було бажання наче одного серця, надії наче однієї душі; але разом з тим обзивала ся і струна суму, властива цїлій сїмї, коли вона бачить, як „мати сина виряжає в далеку дорогу, хоч і на користну громадську, але-ж на тяжку працю". Така праця перш за все потребує доброго здоровя фізичного. „Дух ваш, сказав один з бесїдників, міцнїйше дулевини, але тїло не може хвалити ся міцним здоровєм. А здоровє ваше, Михайле Сергієвичу, не ваша власність, а громадське добро цїлої України-Руси, тим то й повинні ви берегти його всїма силами. Помагати вам всїма сторонами, щоб зберегав ся сей дорогий скарб, се перший обовязок моральний тих наших братів, до яких Мати-Україна виряжає свого сина. Будемо сподївати ся, що братя наші по правдї оцїнять вашу і нашу жертву і в сїмї своїй великій зустрінуть вас з тим щиро-сердешним теплом, з тим глибоким братолюбієм, яким ми вас виряжаємо. Тяжко нам розлучити ся з вами, але хоч материяльна просторонь буде геть більша між нами, а про те нашій душі буде ще блисше до вас". **Ѳ. В.**

*) Батьки Грушівського — Кияни; батько з Чигиринщини і скінчив у Київі духовну академію.

ЛЇТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. В „Театральной Библіотекѣ", видаваній в Москві, надруковано у випуску за місяць цьвітень в оріґіналї драму М. Старицького під заг. „Талан". — Товариство „Просьвіта" видало остатними часами дві нові книжочки, а то одну [за місяць май] під заг. „Зъ Маркіяновои спадщины письменнои", зложену о Ів. Чапельським і Ол. Барвінським а другу [за червень і липень] „Про сѣльскі касы позичковыи крамницѣ", написану адв. д-ром К. Левіцьким. — Порішено видруковати Календарь Просвѣты на р. 1895 в меншім форматї ніж лїт попередних, а з більшим увзґлядненєм потреб люду. Ціна календаря буде знижена; крім портретів заслужених Русинів увійдуть до календаря також деякі ілюстрациї з сегорічної виставки краєвої. З огляду, що календар „Просьвіти" на р. 1895 буде зредагований головно для потреб люду, треба би постаратись о другий обширнїйший, котрого зміст мав би на оцї головно верству інтелїґентну. — Кінчить ся друковати другий том, поезий В. Чайченка під з. „Народного поля" коштом наукового Товариства ім. Шевченка. — В Харкові ладять ся до друку два збірники белетристичних творів в нашій мові.

Поезиї Василя Чайченка. Коштом наукового Товариства ім. Шевченка вийшла обємиста збірка поезий звістного нашого письменника під заг. „Під хмарним небом". На 13 аркушах малої 8-ки поміщено 122 оріґінальних поезий і 17 пересьпівів з поетів Мельницького, Ґайного, Кольцова, Майкова, Ґетого, Плещеєва, Боровиковського, Полонського і Шілєра. Більша частина поміщених в збірцї поезий була друкована по наших часописях і виданях, але приходить там чимало і недрукованих досї творів. З поміщених віршів вибрав шан. автор до збірки те, що — як каже — видало ся єму кращим. Загальний кольорит вибраних творів — невеселий, а ся обставина і дала заголовок книжцї. „Невесела книжка, каже в передмові шан. автор: журба та сум та часом поривання бороти ся за ясніщу долю, — ледві блисне иноді щось веселїйше. Не веселить така книжка, хіба засмутить читача! Та не вкрай винен за це і автор! Це південне наше небо, що повинно було-б сяти живущим сяєвом, дуже воно вже нахмарене. А під хмарним небом не засьпіваєш веселої пісні... Колись засьміють ся наше небо веселим промінєм, хоч, може, й не до нас уже. Тодї инші й сьпіви почують ся. А поки — сьпівають ся такі, які можуть бути під хмарним небом..." В „Бібліоґрафії" сего н-ра подаємо заголовки усїх поезий, що входять до збірки, а ту згадаємо ще хіба про зверхний вигляд. Отже книжка презентує ся добре, формат гарний, вигідний [такий самий, як видане творів белетристичних автора], черенки нові, виконане чисте. Вражає тільки правопись [фонетична вправдї, але] не знать з якої рациї відмінна

від уживаної тепер загально і принятої для видавництв наукового Товариства ім. Шевченка, котрою надруковані між иншим і перші три томи творів того самого автора... Не сумніваємо ся, що нову збірку повитають наші земляки з цілою симпатиєю і численними замовленями усіх доси вийшовших чотирох томів [котрі разом коштують 3 злр. 20 кр] дадуть Товариству змогу видавати дальші томи, як поетичних так і прозових творів Василя Чайченка. Ціна 1 прим. збірки виносить 1 злр.

Василь Лукич.

ТЕАТР.

Трупа Португалова-Захаренка у Воронїжи. На май місяць завитало до Воронїжа українсько-московське товариство під управою Португалова і режісериєю Захарка. Товариство складаєть ся переважно з жидів і єму краще було-б іменувати ся московсько-жидівським, принаймні українським навіть і трохи не тхне від спільників того товариства. Доси виставлено твори: Наталка П., Зайдиголова, Не ходи Грицю, Запорожець за Дунаєм, По ревізиї, Як ковбаса та чарка і За двома заяцями. Усї пєси псують ся до того, що неможливо дивитись. Це товариство найгірше з усїх, що доси були у Воронїжи. Нї гри, нї сьпівів, нї мовн, нї обстанови нема анїчогісїнько, не то щоб гарного, але й можливого. Самий п. Захаренко бере ролї драматичні, а удає що разу стовбура з хрипким, глухим голосом і різними цїлком штучними рухами. П. Португалов — це крикливий кльовн. П. Захаренко не тілько поганий артист, але ще й драматичний письменник. Тут мають піти його твори: „Червоні черевики", „Сваха", „Бішений (!) коваль" та „Лицар темної ночи". [Чи не самий то автор, бо тільки серед нашої темряви і можуть з'являти ся та ще й мати користь такі дурисьвіти. як оцей Захаренко з своїм товариством] Дивні ще псевдоніми артистів в товаристві: Квітко, Хмаро, Ланко [бракує ще: Сїрко, Рябко і т. и.]. Взагалї про це товариство можна сказати те саме, що каже п. Білило про товариство Деркача та Мирова. На диво усїм хрещеним Воронїжцям у виставах цього товариства бере участь наш вп. артист М. Кропивницький і тим ніби кріпить такі відносини до української штуки. Сьогодня він грає старосту Семіона Іванїча у московському водевілї „Ямщики или какъ гулнетъ староста С. И". 10/V. 94. **Д. П.**

ТОВАРИСТВА.

Наук. тов. ім. Шевченка. На 8-ім засїданю секциї фільольогічної рішено між иншим на внесенє проф. В. Коцовського просити наші монастирі василиянські, щоби позволили описати свої архіви, старинні рукописи і книжки для зладженя катальогів; або щоби самі отцї-монахи зволили тим занити ся та прислали спис тих річий товариству. О те саме рішено просити і все духовеньство. Відозва буде поміщена в часописях. — На 9-ім засїданю фільольогічної секциї дня 1 н. ст. червня здавав директор секциї проф. д-р Ом. Огоновський справу з праці Ол. Конїського, під заг. „Парубочий вік Т. Шевченка до визволу єго з кріпацтва [1829—1838]". Праця ся єсть своїм змістом знаменита; материяли, подані Чалим, відтак материяли з дневника Тарасового і автобіографічної повісти „Художник" використав вп. автор вповнї і уложив дуже добре. По бажаню Київлян, заявленому голові товариства, порішила секция помістити сю працю на передї четвертого тому „Записок". Порішено також видруковати материяли до „Словаря гупульского", зібрані о. М. Моссорою з Поручина, і упрошено проф. Ів. Верхратського, щоби заняв ся їх впорядкованєм.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Василь Чайченко. **Під хмарним небом. Вірші.** — У Львові, 1893 [вийшли в маю 1894 р.] Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка. Стор. 212+IV і 2 нен. мал. 8°. Ціна 1 злр.

Зміст: Бажанне. Беатріче Ченчі. Біла бранка. Бляганнє. „Блискучі зорі, небесні сьвітила". Буває. Бурлака. Ваганнє. Велика вечеря. Весїлле. Весна. Весняні сонети 1—14. Вечір. „Відмову ти в мене шукала" „Вітер вие, плеще хвиля". Вітер пісню повну смутку". В ночі на могилї. Вона сьпіва. Ворогам. Галїма. Горе вам! Гроза. Давня казка. Де воно? Доки? Домовина. До народу. До праці! Дочка. Друзям. Дуб. Дух і тїло. Душа горить. Заклик. Закоханий. Зима. З минулого Зорі. Зрада. Зрадник. Іван Попович. „І згадались менї на чужинї". „І молила ся я". Кара. „Колись було, виходила". Кохання. Кущанне. Лаврін Костер. Мати. „Ми з нею вчора посварились". Минуле. Могила. Моє щасте. Молоді сльози. Над Дніпром. Надії. На добра ніч. Найбільше горе. На полї. На чужинї. Наша доля. Небо. Не гордуй ти. „Не на те ми боротись ставали". Неначе. Не сумуйте! „Не те мене мучить". „Нї, не плач ти!" Ніч. Ніч на озері. Н. Н. 1—8. Нудьга. Останній борець. Останні квітки. Останнїй промінь. Отаман Музика. Перед сонцем. Південь на степу. Під гнітом. „Під небом сонячним". „Пий кубок життя". По весні. „По весні розсьвітають ся квіти". Подивись! Прийде! „Прийдуть часи, як і наші". Про кохання пісні. „Промінням усе золотило". Професор Пшик. Ранок. Розмова. Серед степів. Сїмя-Смерть. Смерть отаманова. Смутні картини. Сон. Сон I—V. Сонце. З пісень про рідний край 1—2 З чужини. Тепер! „Тільки одна не пишалась". Тільки раз всього й зустрів". „Ти кажеш: засьпівай". Троянда. „Тяжкої праці зазнаєм". Удові. Україна. У лїсї. У темряві. Хвора. Хлїбороб. Хлопятї. Хома Макогін. Христя. Шматок хлїба. „Як Богови вірю тобі". Я мучив ся довго. Ярина. Я чув, неначе *Пересьпіви:* Великий день [Мельницький]. Гайнріх [Гайне]. Гірка доля [Кольцов]. Деспо [Майроб]. „Кохав один хлопець", Mag da draussen, Маядруй, Пісні отрутні мої і З слїз моїх [Гайне]. Лїсовий цар і Наслїдуванне античних форм [Ґете]. Ніч [Плещеєв]. Перший коваль [З московської]. Про пшеницю [Боровиковський]. Селянинові думки [Кольцов]. Сонце та місяць [Полонський] і Як землю дїлено [Шілєр].

Листи на Наддніпрянску Україну. Михайла Драгоманова. — Видане редакциї „Народа". Коломия, 1894 р. З друкарнї Мих. Білоуса. Стор. 199+3 нен мал. 8°.

Перегляд: I. „Листи з Наддніпрянської України" д. Вартового. Їх метод. „Сервілїзм", инакше монархізм старших українських писателїв 19 ст. Початок лїберальізму й демократизму на Україні: В. Каппїст, Історія Руссовъ", Рилєєв. Інтернаціональна політична наука і національне почутє на Україні. II. Що може дати сама етнографічно-національна сьвідомість і при яких умовах? „Шовінїзм і гадушковий націоналїзм" старих Українців перед Турками і Поляками. Їх історичні рарії. Нова постанова україно-турецької і україно-польської справи в новійші часи. III. Звідки почав ся лїберализм і демократизм Шевченка? Шевченко й справа відрубної літератури української. Погляди на сю літературу Костомарова. Фантазиї д. Вартового про сервілїзм Костомарова й мій. Суд д. Вартового про д. Кулїша. Справа спілки Українців з Поляками. IV. „Спантеличане" української громади, по д. Вартовому, через погляди Костомарова, Кулїша й мої. Дійсний стан української науки і літератури в 70-ті роки, під напрямком реально соціяльним, і в 80 ті, під напрямком формально-націоналїстичним. V. Три сегочасні ґрупи українські по д. Вартовому: українофіли, радикали й национали-народовці. Де четверта: „новоерці-угодовці"? Програма д. Вартового. Наші виводи. *Додаткові листи:* Передне слівце автора. I. В справі розвитку української літератури. Відповідь д. Вартовому. II. Новина думки про самостоячу українську літературу. Поява сеї думки у Костомарова і Кулїша. Їх пізнїщі погляди. більше панруські. Автономні думки і праці Нечуя. Новіщі праці росийських Українців і австрийських Русинів для зросту україн. літературної автономії. Неслушність автономного фанатизму в сій справі в Росиї і в Австриї. Погляди д. Вартового на москальофілів галицьких. Резонна половина їх і фанатична. Складний характер австрийського москальофільства. Єго натуральні причини. Заграничний і реакцийний елемент в ньому, а надто в єго генеральному штабі. Москальофільска молодіж. Провінцияльні москальофіли. Точки незгоди і можливої солїдарности австроруських москальофілів і радикалів. Церковна реформа, православіє і справа свободи совісти в Галичині. Стан москальофілів і радикалів перед сими справами. III. Нові листи д. Вартового в „Буковині". Їх новий характер. Рішуча заява радикальної програми політичної і соціяльної. Зміна погляду на нас грішних. Наша прихильність до Москви і до Австриї. Сентиментальність постанови д. В—им справи про згоду між народовцями і радикалами в Галичині. Єго історичний недогляд: радикалїзм річ стара в українському руху, а консерватизм і новоерство — нова; ренегатський елемент в українському консерватизмі і новоерстві. Отчаянно-брехливий елемент в борні новоерців проти радикалів. Єго вплив на Україні. Початок кінця сего впливу в нових листах д. В—ого. Точки згоди радикалів і д. В—ого. Точки незгоди: дрібниці і непорозуміне. Порожнеча миротворства д. В—ого. Наш проєкт практичного миротворства. Єго неймовірність. Точки незгоди самого д. В—ого з народовцями. Непремінність війни єго з львівськими народовцями. Потреба самостоячої орґанїзациї поступових націоналів українських. Народовська лївиця. Кінець кінців: з ким мир, а з ким війна? — З поводу 16—18 листів д. Вартового.

Невыслѣдимй стежки. Оповѣданє Франца Гофмана на рускій языкъ перевѣвъ Судиголовъ Покрышка. [Бібліотека для рускои молодежи пôдъ редакцією Юліяна Насальского. Выпускъ II. Томъ III. Рôкъ I]. — Коломия, 1894 р. 140 і 4 нен. стор. 16°. Ціна 32 кр

Zakład naukowy imienia Ossolińskich skreślił Dr Wojciech Kętrzyński dyrektor tegoż zakładu. — Львів, 1894 р. 86 і 2 нен. стор. 8°.

Catalogus ordinis s. Basilii Magni reformationis Dobromilensis sub rogimine pp. Soc. Jesu a. 1894. — Краків, 1894 р. 13 стор. 8°.

б) періодичні видання.

Правда [1894. Том XXI. Випуск 63. За місяць май. Стор. 281—352 в 8°]. Зміст: Трийцять лїт духової неволї на Вкраїні. Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка Хто винен, оповіданє К. Зоряна. Наука руської мови в школах на Буковині, розвідка д-ра С. Стоцького. Голос з далека, О. Любенького. Бесїда п. Ол. Барвінського виголошена в радї державній в дебатї над буджетом міністерства просьвіти. Вісти: З України, з Тернополя. На братній могилї, До Вкраїнців — вірші П. Граба. Найновійший курс руської політики або „ера тероризму і остракізму". Науковий огляд: Наукові з'їзди в Росиї, д-ра Черняхівського.

Переписка Редакциї.

Вп. Хв. Вовк. Просимо о конець статї. Письмо вислали перед місяцем, але відповіди не одержали. **Вп. Мих. Зелїзко, А. Мигдїй, М. Звіздар.** і **К. Г. В—ий.** Непридатне. **Вп. Ол. Тишко.** Відповідь вислали. На виданє „Показчика" і творів Ол. Стороженка треба гроший. **Вп. Іван Верхратський** і **Волод. Шухевич.** Півтора місяця ждемо на відповідь. **Вп. Олена Пчілка.** Просимо о обіцяні материяли. **Вп. М. Ш-ко.** Дожидаємо відповіди на наше письмо в звістній справі. **Вп. Д. Пісочинець.** Просимо подати нам подрібні реценэиї на твори д. Захаренка, виставлені у Воронїжи.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Осип Маковей.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 12. Р. XV.

У Львові, дня 15 [27] червня.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обємі трьох аркушів.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:

З додатком „Словар росийсько-украïнський“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

ЖАЛЬ.

ОПОВІДАННЄ ЛЕСЇ УКРАЇНКИ.

[Конець.]

XI.

От швидко й сезону кінець. „Слава тобі Господи!“ думала Софія йдучи по мінеральні води: „скінчить ся та дурна курация, не буду вже тута скніти!“ Так, вона радїла, дуже радїла, одначе... зненацька Софія засмутилась і похилила голову, їй таки жаль звідсї їхати, чогось — когось жаль. Стояла в задумі та й не завважила, як несесер упав їй з рук до долу. Вона стояла і писала парасолїком по піску, журливо підвівши брівки.

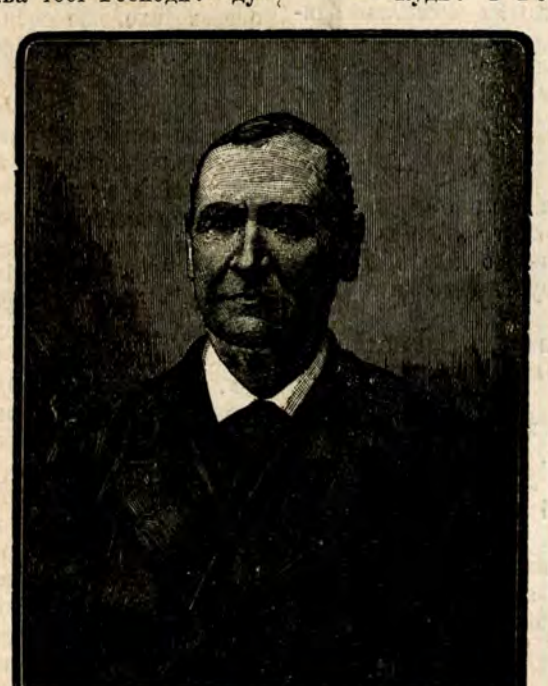
„Ох!“ скрикнула вона раптом,— перед нею стояв панич Станїслав [вона знала вже його ймення з готельового списку], він подавав їй несесера. Вона збентежено взяла той несесер і зітхнула.

— Я, здаєть ся, злякав вас? Вибачайте ласкаво! — мовив панич.

— О, нї, нїчого, я так щось... не сподївалась. Дякую.

— О, панї!... Але де-ж ви йдете?

— Я... так, на проходку. Софія не призналась би зроду, що йде за покупом для баронесси.

Василь Ільницький.

— Чи позволите собі товаришити? — спитав Станїслав.

— Чому-ж нї, се може остатнїй раз ми з вами стріваємось... — мовила Софія, а в голосї бренїв смуток.

— Як? Чого в остатнїй раз?

— То-ж хутко сезону кінець, я виїду звідсї.

— Куди? в Росию?

— Нї, перше поїду в Париж.

— Ах, я те-ж збираю ся їхати в Париж! Може як раз ще побачимось.

Промінь блиснув у поглядї Софії.

— А, коли так, то певне, навіть напевне.

— Де буде ваша домівка в Парижі?

— Та я ще сама не знаю... се буде залежати... Софія замовкла.

— Я-б вам радив зостановитись при улицї Rivoli.

— Не знаю ще, — як вийде.

— А хутко від'їжджаєте?

— Так от може за тиждень.

— Я те-ж за тиждень збираю ся виїздити. Дуже радий був би служити вам, чим можу, при подорожі, як що позволите.

— Я дуже вам вдячна, ви так гречні.

— О, панї!... — але тут несподїваний випадок не дав паничеви докінчити гречної фрази: якось несесер зачепив ся за куш, вибив ся з рук, упав до долу і по стежцї покотились фляшки з води мінеральної та дрібні гроші. При помочі Станїслава Софія швидко зібрала тее все у несесер, але вже добрий настрій зовсїм зник після того випадку. Софія згадала, що баронесса давно її жде і певне досї тяжко

люта. Вона завважила, що проминула заклад мінеральних вод, що вже третя година, — час, коли баронесса обідає.

— Ох, час менї до дому! — швиденько мовила вона.

— Вже до дому? Як менї шкода, панї...

— Вже пізно. Прощайте.

— Прощайте! — переказав Станїслав з докором.

— Ну, до побачення! — Софія подала йому руку і зашарілась.

— До побачення — тут, або там, в Парижі! Панич міцно стиснув ручку Софії. Софія усміхнулась і не знайшла, що відповісти.

Забігши в аптику, вона хутко прийшла до дому.

— Enfin! — зостріла її баронесса.

— Я забарилась, там мусїла ждати; не було свіжих вод.

— Не було? Гаразд, баронесса дивилась проникливо Софії в вічі. — Ну, та вже, що з вами споритись, не хочу перед виїздом собі нерви дражнити, ранїшні поїзди потребують багато сили.

Софія в диві глянула на баронессу. „Що вона каже? Який виїзд? Які ранїшні поїзди?“

— Ах, правда, я вам не сказала, — я завтра їду звідсї ранїшнїм поїздом. З усїх купелїв жадної користи, тілько шкода. Так от: щоб на завтра на ранїшнїй поїзд всї річи були влагоджені і рахунки оплачені.

— На ранїшнїй поїзд? Адже, здаєть ся, поїзд паризький відходить в ночі?

— Я не їду в Париж.

Софія не стямилась, — се було надто несподївано й тяжко. Зібравшись на силї, вона спитала: „А куди-ж поїдем?“

— В моє село, в Самарську ґубернію. Там на степах я може поправлюсь, пити му кумис...

„Господи, Боже!... Нї, се вже надто!...“ Софія вибігла з хати, не вважаючи на баронессу.

„Яка вона подла! Яка вона черства еґоїстка!“ думала Софія, шпарко ходячи в себе по хатї та вмиваючись гіркими слїзми: „І як вона могла менї кинути се так просто, раптом? Та се-ж однако, що сказати людинї: завтра тебе втомлять, — приготуй ся!... Дивно менї, де тілько беруть ся в мене сили, щоб терпіти оте все!... Ох, коли-б він знав, яка я нещасна!“

Увійшла служниця Нїмка.

— Ясновельможна панї питає, чи ви вже вкладаєте річи?

Софія нагле спинилась посеред хати, обличчя в сльозах, погляд лютий, палкий: „Скажіть вашій панї, що я... їй...“

— Was befehlen Sie, gnädige Frau? — спитала здивована Нїмка.

— Скажіть панї, — сказала Софія спокійнїйше по нїмецьки, — що хутко буде все готове, нехай не турбуєть ся.

— Ще ясна панї казала, щоб ви купили пять пляшок мінеральної води на дорогу.

— Добре.

Служниця пішла. Софія тремтячими руками почала вкладати річи. Сльози туманили їй очи, серце тремтїло від гніву й досади. „Хоч би написати до мами, чи що!... Ой, чи маю я вас?! Та й на віщо? Вона не зрозуміє мого лиха, моєї гіркої біди!...“

Софія заходилась від слїз. Серед плачу, ридання та клопотів провела вона цїлу ніч без сну. Однак на ранок було все готове.

Ранком наші панї виїздили в Росию. Баронесса була закутана, „немов на Сибір вибралась“, мовляла Софія, бо день був сірий, слота страшенна. Софія закрила вид щільним вуалем, бо мала змарнїлий вид і червоні заплакані очи. Панича вона сьогодня не бачила, та навіть не сьміла бажати побачити його. Їй було смутно, гірко, тяжко, вона була „лихом прибита“. Хто-б міг бачити її обличчя в той час, то певне сказав би, що й вона „немов на Сибір від'їзжала“.

XII.

„Дорога мамо!

Здумайте тілько, як я прожила сей час: цїлих два місяцї в страшенній глушинї, в Самарській ґубернії, де, окрім диких мужиків, ні душі нема...“ — так писала Софія до матері, вернувши ся з села в місто.

Вже смеркало, в хатї робило ся що раз темнїйше, а Софія сиділа і ретельно писала. В містї їй було трохи вільнїйше, ото-ж могла вибрати час до писання. Так, — було вільнїйше, але чи краще? В містї все дражнило її спогадами, на що́ не подивить ся — такий її жаль обгорне!... Тепер баронесса має гостї, Софія знає усїх тих гостий, і вони її добре знають... Знали колись! А тепер? О, які вони всї підлі, нїкчемні люди!

Софія сиділа замислена, підвівши руку з пером над листом та сумно задивившись в просторінь. Юрба прикрих думок заважала їй писати.

— Ясна панї просять вас до себе, — зненацька хтось промовив.

Софія кинулась і озирнулась: на дверях стояла служниця баронесси.

— Гостї ще є? — запитала Софія.

— Тілько сама княгиня Карабазі.

На ту звістку Софія трохи скривилась, не сказала однак нїчого і подалась до сальону.

В сальонї сидїла баронесса з княгинею Карабазі. Не можна було сказати, що княгиня була гарна, але що вона вміла здаватись гарною, — се признав би кожний. Убрана вона була гарно, але ексцентрично: в чорній сукнї з ярочервоним убраннєм. Через ту суконю обличчє княгинї було білїйше, нїж звичайне бувало. Очи мала блискучі і чудні: з першого погляду вони здавались дуже великі, але потім далеко менші. Брови та вії були дуже чорні, непевно чорні. Безперечно княгиня Карабазі була аристократкою, але при єї рухах та французькій вимові баронесса якось прижмурювала очи. Одначе баронесса дуже привітно розмовляла з княгинею, вони вели шпарку, цїкаву розмову, коли Софія увійшла в хату. Софія стиха вклонилась княгинї, але та тілько подивилась на неї, прижмуривши очи. Софія спаленїла на хвилину, але потім прийняла гордовито-байдужий вираз і підійшла до баронесси.

— Ви мене кликали? — запитала коротко.

— Mais oui! — відповіла баронесса, — сьогодня перше представлення Сари Бернар, — княгиня мене оповістила, — я буду сього вечора в театрі, так ви збирайтесь, та скорійш, бо ви менї потрібні.

— Добре, я зараз, — мовила Софія і вийшла повагом з хати, не глянувши на княгиню; ступивши за поріг, вона раптом затремтїла, — вона почула, що княгиня питала у баронесси тихо, але досить виразно:

— Що се за особа приходила? Я ще в вас єї не бачила нїколи.

Софія не чула відповіди баронесси, але почула, як залунав згодом вульґарний сьміх княгинї. Кров ударила Софії в голову, тремтячи, хитаючись, ледве дійшла вона до своєї хати. Увійшовши в хату, з грюком кинула дверима за собою. Стала серед хати, до болю заломила руки, потім раптово стисла собі чоло і, ридаючи, в голос промовляла: „Як вона сьміла? Як вона сьміла так образити мене? Вона мене не пізнала — вона!... Пройдисьвітка! Хто її в люди вивів, нехай згадає! Чи не підлещувалась колись до мене? Чи не звивалась гадючкою? Я дурна жалувала, що нею всї нехтували, — так їй і треба було, пройдисьвітцї! Я-ж її за вуха з грязї витягала, в люди вивела!... О, тепер вона в гору пішла, де-ж моя ясновельможна волить їй другом бути! Ясній панї либонь не цїкаво знати, яким способом забагатїла колишня „parvenue“! Та й то сказати: пятак пара! либонь мають спільних секретів чимало!...“ Софія погордливо крізь сльози засьміялась, далї гукнула: „Та нехай вони згинуть обидві! Я маю плакати через їх? Не діждуть!“ Софія тупнула і ще гірше заридала. Коли тут зненацька кинулась їй в очи єї власна постать, відбита в сьвічадї, що́ висіло проти неї на стїнї. В сьвічадї відбивали ся заплакані очи, розтріпане волоссє, лютий непритомний погляд і щоки червоні від слїз та гніву. „Гарна-ж я буду в театрі!“ подумала Софія, скорійш кинулась умиватись, причісуватись, далї кинулась, добула свої перстенї та браслєти, що́ вже давно лежали під замком, видобула всї свої оздоби, які зістались їй від колишнїх роскошів, вибрала з тих оздоб що найкращі і взяла на себе. Глянула в сьвічадо: „Ох, яка я ще й досї червона!“

раптово схопила пуделочко з пудрою: „ну, тепер, здаєть ся, вже нїчого!“, хотїла вже йти, але вернула ся ще раз, дістала оздобний, штучний гребінець і всадила собі у волоссє. Стояла, обертаючи голову перед сьвічадом, аби краще бачити красу куафюри, коли се залунав проникливий дзвінок з кімнати баронесси. Не хотячи дражнити собі нервів, Софія пішла зараз на той дзвінок до кімнати баронесси.

Баронесса стояла серед хати, а далї при нїй стояла на колїнах швачка та упинала їй на сукнї оксамітну драперию. Софія прийшла і стала в дверях, не знаючи, що має тут робити.

— Чого-ж ви так стоїте? — озвалась до неї баронесса.

— А що-ж менї робити?

— Як що? Помагати менї вбиратись. Подайте корсаж, дістаньте шкатулку з бріліантами, знайдїть бінокль, улагодьте несесер, та не забудьте льорнетки! та швидче! — Пождїть, пождїть!

Софія спинилась: „Чого ще їй треба?“

— Sophie! до чого то стілько уборів? Цїлий ювелїрний магазин! Де ви їх набрали? Браслєти, перстенї, гребінї, брошки et que sais je encore! Що ви собі думаєте? Ви забуваєте себе і свій стан. Ôtez moi vite toutes ces grelottes là! Я не хочу, щоб на нашу льожу всї пальцями показували. І як можна так пудритись?!...

Софія, не дослухавши тієї тиради, вибігла в свою хату, там люто почала зривати з себе всї покраси, але потім схаменулась і зоставила таки при собі один перстень, брошку й гребінець.

Як Софія з баронессою прибула до театру, там була вже сила людий, як то кажуть: нїде й голкою ткнути. Тілько деякі льожі були ще тим часом незайняті. В баронессиній льожі сидїла вже княгиня Карабазі з двома паничами.

— А, ви вже тут? — мовила баронесса весело до княгинї, далї почала скидати ротунду, шапочку і несчисленні хустки, хусточки, шарфи, шарфики, кидаючи те все безуважно на руки Софії. Софія склала те все в derrière-loge і потім вернулась до баронесси. Баронесса обернулась і стиха сказала: — Ви-б, Sophie, пішли собі в derrière-loge, вам тут сидїти не приходить ся, в театрі є люди, що знали вас et qu'en dira-t-on?

Софія спалахнула і хутко вийшла в derrière-loge.

„Так, менї тепер стидно показуватись між люди!... Що-ж, вона правду каже!... А може вона боїть ся мати біля себе молоду компаньоньку?“ зненацька подумала Софія; ся думка заспокоїла її і вона налагодила ся слухати, — хоч не бачивши, — гру знаменитої артистки. Вона слухала, а в думці все зринали спогади і сльози нераз туманили їй погляд.

В антрактах в льожу заходили паничі, хто до княгинї, хто до баронесси; проходячи через derrière-loge, дехто з них кидав побіжний погляд на Софію, вона-ж сидїла гордо здійнявши голову, так мов її зовсїм не обходили нї паничі, анї їхні пóгляди. Коли се прийшов у льожу молоденький ґрафчик, братанець баронесси, біленький, тоненький і либонь напудрений. Проходячи близько Софії, він усьміхнувсь і привітненько, зальотно кивнув головою. Софію скребнув по душі той уклін. Паничика того вона бачила нераз у баронесси, він завжди вклоняв ся їй, а часом ще й зачіпав своєю пустою розмовою, але обходив ся без належної поваги „як з компаньонкою“.

Панич покрутивсь коло баронесси, сказав комплїмент княгинї, — вона не мала часу звернути на нього увагу, — потім вернув ся до Софії, став біля одвірка і задивив ся на неї, вона зсунула брови і спустила очи в землю. Панич усьміхнув ся.

— Здорові! — обізвавсь, — чи мене не пізнаєте?

— Не вважаю потрібним! — відказала Софія, не дивлячись на нього.

— О, дружба, — се ти!

— Між нами зроду жадної дружби не було!

— Ах, за що така неласка? Чим можу заслужити прощення?...

— Ідїть геть! — в нестямі, глухо крикнула Софія, схопившись і блиснувши на нього палким поглядом.

Сього панич не сподївав ся, несамовитий вид Софіїн злякав його і він миттю зник. Софія впала знов на своє місце і затулила обличчє руками.

На сценї кінчав ся пятий акт. По театрі лунали істеричні крики. Княгиня Карабазі те-ж примусила себе до істерики, кавалєри заходились біля неї, баронесса хотїла кликнути Софію, щоб подала несесер, але раптом з derrière loge почув ся страшний крик правдивої істерики. То плакала Софія, але не гра ґенїяльної артистки, не пятий акт роздираючої драми викликали ті ридання, нї! Софія не чула того нїчого. В риданнї тому вибухнула вся образа, весь жаль, щó гнїтив цїлий день душу Софії. Софія ридала тяжко, невгамовно... аж тут раптом замовкла, мов голос їй порвав ся. Вона почула над собою бляшаний голос баронесси: Sophie! pas de bêtises! Далї баронесса мовила до одного з паничів:

— От доказ того, як ґенїяльно грає Сара Бернар, що навіть, не бачивши її, падають в істерику!

XIII.

Другого дня Софія сидїла в себе в хатї і кінчала вчора початий лист.

— Вибачайте, панї, може я вам перешкодила? — озвав ся чийсь голос несьмілий.

Софія обернулась.

— А, се ви, панї Кошицька! Ходїть, ходїть. Нї, ви менї не перешкодили, я ще поспію з листом.

Особа, названа панею Кошицькою, тихенько, на пальцях підійшла до Софії. Вона була людина середнього віку, убрана убого, але дуже чистенько, волоссє мала причесане простенько, гладенько, але старанно, трималась вона так, наче хотїла займати як можна менше місця в сьвітовім просторі, тілько вже на тому малесенькому місци мати певну повагу. Вона тримала в руках якесь шиттє.

— Чи ясна панї ще при гостях? — спитала вона стиха.

— Так. А вам що?

— Я, бачте, забула ся, як то ясна панї казала: чи тут треба зробити шлярочку з головкою, чи лиштовочку наложити?

— Та, щó там! Хіба не все одно, — ну наложіть лиштовку, — сказала Софія без уваги.

— А може-ж ясна панї хоче, щоб то рурковало ся, то може-б краще з головкою?

— То нехай буде й з головкою, — і Софія в задумі дивилась на швачку. Кошицька спустила очи і ждала дальшої поради, далї здвигнула плечима ледве примітно і подалась до дверий. Софія взяла знов до пера, потім апатичним рухом кинула його на стіл і підвела голову.

— Панї Кошицька! — недбало промовила вона.

Швачка глянула трохи здивовано, поступила однак близче до Софії, і ждала, що та казати ме. Софія ще раз глянула на ту сїреньку постать і подумала: „На що я кличу її?... От так, — все таки людина, хоч словом перемовлю ся! Обридло вже так сидїти“... Софія глянула на швачку приязнїйше.

— Панї Кошицька, чи вам не скучно? — спитала несподївано.

— Що панї кажете? — спитала швачка.

— Невже вам не скучно?

— А чого-ж менї має бути скучно? Слава Богу, маю роботи досить.

— Роботи досить, — сїдайте, панї Кошицька, — роботи досить... а от менї, то дуже нудно, — і Софія, мов сонна, прижмурила очи.

— Бог знає що! І чого-ж таки вам нудитись, панї? Богу дякувати, маєте таке місце...

— Вже менї теє місце!

— Та ви такі молоді, вродливі.

— А, пожаль ся Боже!

— Ну, і завжди-ж — тут такий дім...

— А! тó менї!

— Що дня товариство, гостї.

— Ой! — і Софія погордливо махнула рукою. — Коли-б ви тілько знали їх, які то люди! Боже, що то за люди!

— Ох, все то люди! — проказала швачка з якимсь надзвичайним виразом.

— Нї, ви їх не знаєте! От, наприклад, вчора в театрі... та нї, я не можу про се й говорити! Або он тая, що вчора приходила, ота пройдисьвітка, княгиня Карабазі, я її добре

знаю, я-ж бо її і в люди витягла, а тепер, — подумайте! — вона „не пізнає мене!“ Спитала в баронесси: „Хто се така?“ Звісно я тоді й виду не показала перед нею, що була вражена, але потім я довго плакала. Чи стоїть же ота змія?... Але що-ж? Я не камінна, я не можу мовчки терпіти поневірки такої!

— Та бійте ся Бога, панї, яка там поневірка? Може то вам так здалось?

— Що здалось? Хіба я не чула? А тиї міни, а погляди!...

— Та що-ж, які там погляди! Звісно — княгиня.

Софія раптом спаленїла.

— Княгиня? Ото́ менї! Я така сама княгиня, як і вона! Я не забула, як вона у мене пороги оббивала. Княгиня!

— Ох, панї: то давно було, що то споминати?

— Чому-ж не споминати? Хто може своє життє забути? О, я знаю, — наша ясновельможна панї хотїла-б, щоб я забула про все та стала низенькою слугою єї мосцї! Але нї, таки того не буде! Зовсїм я не думаю заснидїти на віки в компаньонках!

— Ох, панї, гріх вам так казати. Я-б радїла, коли-б менї трапилось таке місце, як у вас. Та, що казати, я дякую Богови, що маю собі певний шматок хлїба.

— Шматок хлїба! Невже у вас завжди тілько й бажання було, аби шматок хлїба мати?

— Що то, панї, згадувати, хто чого хотїв! — мовила швачка якось дивно, нїби смутно, нїби прикро.

— Невже ви тепер не маєте жадних пориваннїв? — допитувала ся Софія.

— Ей, які там мої поривання!... Воно, правду сказати, панї, не маю я часу про ті поривання думати.

„Нужденна ти натура!“ подумала Софія і замовкла. „І на що я їй теє все провадила? Чи вона може мене зрозуміти? От так, на безлюддї з ким попало говориш! Чисте безлюддє тут, дарма, що людий тих вештаєть ся чимало!“

Обидві замовкли. Софія замислено поглядала на свій недописаний лист, швачка дивилась на неї та всьміхалась, нїби журливо, нїби насьмішливо. Потім швачка знов обізвалась:

— Так як же, панї, зробити з тією шлярочкою?

— З якою!

— Ось подивіть ся! — і швачка показала свою роботу.

Софія подивилась затуманеним поглядом.

— Далебі, не знаю, — проказала тихо, мов не тямлячи сама, що говорить, — не знаю... як небудь...

Швачка подивилась на неї, покивала головою, вклонилась і вийшла з хати. Софія того не бачила, бо сидїла тяжко замислена. Розмова ся розтроюдила їй в серцї незагоєну рану. Софія пригадувала вчорашнїй прикрий вечер: „Ох, то-ж то, що не година, то обра́за... та чи тілько-ж сей вечер?! А цїлий сей рік? Як тілько можна було прожити такий страшенний рік?...“ Софія раптом устала, схопила ся за голову і промовила, сливе простогнала: Нї, далї так вести ся не може... не може! Годї!

XIV.

Софія сидїла в будуарі баронесси. Тяжко було їй на серцї, як сидїла в тому будуарі: там стояла єї рожева канапка, вона будила спогади, сказав би, наймилїйші, та чи-ж були для Софії милі спогади тепер? На канапцї розлягла ся баронесса, а вона, Софія, сидить скраю на стільцї і має оце зараз читати тій своїй панї якусь нудоту, либонь якийсь Voyage. А колись?... торік? Чи могла-ж Софія тоді здумати собі, що руїна якась лежати ме на тій рожевій канапочцї, та ще й вередувати ме, як панї? О, як би то баронесса могла читати Софії в серцї — вона-б жахнула ся. Але баронесса не знає нїчого, та їй і не цїкава псіхольогія єї компаньонки. Правда, баронесса помічає, що та компаньонка робить ся де далї якась дражненна, але дарма: стоїть тілько показати їй свою владу і „ті примхи минуть ся хутко!“

— Читайте, Sophie! — наказала голосно баронесса.

Софія чула, що не зможе читати, бо нерви їй аж тремтїли.

— Вибачайте, я сьогодня не можу читати, трохи охрипла.

— Не помічаю того. Lisez donc!

Софія схопила книжку, розгорнула її раптово, не читаючи, дивилась на букви, що́ мішались їй в очех, мов у туманї.

— Sophie! Mais lisez donc!

— Я не памятаю, де ми вчора спинились.

— Chapitre quatrième.

Софія заломила пальцї під книжкою, аж вони хруснули, далї почала непевним голосом: „C'etait un mâtin supèrbe. La brise matinale ridait légèrement la surface de la mer, qui réluisait en or fondu sous les rayons ardents du soleil tropical...

— Вельможна панї! Лист від княгинї Карабазі. Просять відповіди, — служниця перебила тими словами прикре читанне і подала баронессї записку. Баронесса почала читати, єї розсерджене обличче стало випогоджуватись, либонь щось приємне читала. Далї вона підвела голову і сказала до служницї:

— Кажи, хай подають карету.

Служниця хутко вийшла. Баронесса встала з канапки і мовила до Софії.

— Ходїть, поможете менї вбиратись. Ви зо мною не їдете... Дайте шаль... Так, добре... — Баронесса хутко зібралась і поїхала.

Софія знов вернулась у будуар. Стала на порозї і, суворо зсунувши брови, роздивлялась по хатї: будуар був ясний, роскішний, вигідний. „От, проклята! роскошує!“ подумала Софія, потім підійшла до стола, що́ стояв біля канапки. На столї було чимало порцелянових ляльок, штучних вазочок, кошичків та різних тих petits riens, що то в них так дуже кохала ся баронесса і — колись — Софія! Скраю стояла величенька бронзова ґрупа: Венера та Адоніс. Софії погляд запалав: „Се моя ґрупа! Вона купила сю річ на тому — руйновищі, а тепер поставила менї перед очима, аби я дивилась, та гинула з жалю! О, як се підло!“ Софія хитаючись приступила до канапки і впала на неї в знесиллї. Лежачи, вона все думала, думала, а погляд єї палкий, непритомний блукав. „Боже! яка ся баронесса нїкчемна, безжалісна людина... А я-ж вдалась до неї, як до щирого друга мого чоловіка, у мене-ж нїкого не було, окрім неї, — о, лихо моє! — нїкого... Я думала, вона обійдеть ся зо мною, як друг, не потопить, не загубить мене, а вона!... О, коли-б я була знала, та краще-б я!... але що-ж би я зробила? куди-ж я мала кинутись? Вона знала се добре і скористала з того: обернула мене в свою покоївку, нї, ще гірше, в свою невільницю! Коли-б вона хотїла, то могла-б поставити мене інакше в своєму домі, а як би вона обходилась прихильнїйше, то й другі-б інакше мене поважали, і тодї... тодї хто знає, як би могло бути! Але вона не зробила сього, нї, вона що хвилини знущаєть ся надо мною, вона у всьому стає менї на перешкодї, вона губить мене, дихати не дає. Отам на водах.. той Станїслав... хто зна, щоб з того вийшло: концерт, проводи, остатня розмова наша... так, хто знає... Так вона усе знищила: моє щастя, мої надїї, мою долю! Вона багата, роскошує, а я? Вона мучить, пече мене своїми роскошами! Чи я-ж на те росла, чи того сподївала ся? — бути підданою сієї гадини! О, се не людина, се мій злий дух!... Боже! що менї робити? Що почати? Куди кинутись? Я пішла до сього нелюда задля шматка хлїба, але-ж сей хлїб менї в горлї став! Шматок хлїба, кинутий, як собацї, з погордою! А скілько за нього приймаю знущання! Нї, краще пропасти, ніж твий хлїб їсти!... Чого-ж менї ще ждати? Я досить ждала. Як я могла думати, що вибю ся в люди, сидячи у єієї відьми? Та вона не то, що не помагає знайти кращу долю, вона мене ще в ярмо запрягає, на посьміх людський виставляє! І приймати сю наругу, їсти сей хлїб ганебний? Нї, годї! Я не можу обернути ся в покірну машину, як ота швачка, і затлумити в собі всї поривання, або як ота стара компаньонка, що́ там на водах... Та, Боже мій, краще не жити, ніж доживати вік такою безсловесною рабинею, таким нещасним попихачем, безнадїйним послугачем, як ота безталанниця! А однак менї зостаєть ся або се, або... або що́? Погибель? Та що-ж — краще загинути, ніж так жити! краще загинути, краще загинути!“... Промовляла Софія в якомусь палу, вона кидалась несамовито на канапцї, погляд єї палав, брови були зсунуті, ридання кипіло в грудях, але вона плакати не могла. Гіркий, гострий жаль проймав їй серце.

Зненацька з'явилась на порозї баронесса. Угледївши Софію на канапцї, стала, наче вкопана, і руками сплеснула.

— Dieu! que vois je! Sophie! Що се таке? Оце то так! Тілько сього бракувало! Тільки я за поріг, а моя пані вже на моїй канапці, та ще й з ногами! З комфортом, нема що казати!

При першому вигуку Софія схопилась. Вона слухала ту гризню мовчки, тілько губи їй тремтїли. Стояла мовчазна, похмура, і блїдла що раз то все гірше. Часами судорожно кидалась від якого надто доразливого слова. В знесиллї прихилилась до стїни біля стола. Голова їй морочилась, вона сьвіта перед очима не бачила. Безтямно взяла зі стола ґрупу Адоніса й Венери і нервно крутила її в руках.

— Що ви собі справдї думаєте? — вигукувала баронесса, розлютившись, — остатнього часу ви стали собі дозволяти страшенні імпертиненцї: огризаєтесь що не слово, забуваєте свої обовязки, сидите цїлий день у себе в хатї — не дозвонишся вас! Ви менї сорому завдаєте! Вчора, перед княгинею, як ви до мене озвались: „ви мене кликали?“ що за слова? est ce qu'on ne peut dire plus poliment? Ви гадаєте, що ви менї рівня? Де-ж, наприклад, — компаньонка падає в істерику, а панї мусить біля неї заходитись! чистий сьміх! Нї, годї, я-б хотїла, щоб ви залишили свої панські, княжі примхи раз на завжди. Чуєте? Що-ж ви мовчите? Стоїте як стовп? Ви глуха чи нїма? Кажіть? Відповідайте! parlez donc!... Та дайте спокій моїй статуетцї!“

Зулейка. *[З картини Й. Поппа.]*

Статуетка ще більш заходила Софії в тремтячих руках. Баронесса ще гірш розлютилась:

— Чуєте! поставте! — гукнула вона хриплим, спотвореним голосом: — чуєте, що я кажу? Поставте статуетку! Що за міщанська звичайка, вічно крутить щось в руках?

— Чого ви до мене причепились? Відчепіть ся! — мовила Софія уривчасто, глухо.

— Ах, ти-ж, хамка нїкчемна! — вереснула баронесса, — ти сьмієш менї так говорити?! — і, стиснувши кулаки вона підступала до Софії, кричучи: — Я тобі кажу, покинь, покинь мою річ!

При сих словах Софія раптом кинулась і в нестямі, розмахнувшись, кинула бронзову ґрупу просто в голову баронессї.

Голосно, гостро скрикнула баронесса і впала до долу мертва, вся в крови.

На той несьвітський крик миттю прибігли слуги баронесси. Вбігши вони на хвилину спинили ся, з острахом схилившись над баронессою, потім всї кинулись на Софію, щó стояла нерухомо, не змінивши постави.

— Що сталось? Що ви тут зробили? — крикнув лакей, — беріть її! Вона забила паню!

Софія скрикнула і з жахом закрила лице руками. Чиїсь дужі руки вхопили її. В ту хвилину в думцї їй блиснуло: „От тепер я вже зовсім пропала! зовсїм!“

В ночи.

Ніч тепла з тихими зорями
Покрила землю навкруги,
Усе заснуло: лїс, долини,
Степи і ставу береги.
Сиджу на бе́резї я в гаї,
Тихенько хвиля виграва
І соловейко на калинї
Пісні про любощі сьпіва.
Ставок широкий розіслав ся,
Туман над хвилями стоїть,
У небі хутко понад лїсом
На захід хмаронька летить
І місяць, сяючи промінням,
На пишну землю погляда,
Неначе мила чорнобрива,
Дружина вірна, молода.
Цвите земля віки незмінно,
Кругом усе, як перш було;
Чого-ж життє моє так рано
Завяло й швидко відцвило?
Де ти, кого душа любила?
Де та, чий погляд бачу я?
Усе минуло!... Пронесла ся
Безслїдно молодість моя!...
А навкруги, як перш, красою
Земля повитая блищить
І ніч з небес на землю тихо
Очима божими зорить...

Я. Жарко.

ДУРНИЙ МИХАЙЛО.

Оповіданнє К. Ванченка-Писанецького.

[Конець.]

V.

В церкві кінчилась обідня Служба.

Наші Михайло з Вустею були вже давно там. Гарно, по сьвяточному убрані: у нових, білих свитках, в чоботах; Вустя у червоних сапянцях, а Михайло у нових юхтових, на рипах. Вустя заквітчалась величезним вінком чорнобривців і мальви й сьогодня вже найкращих квіток нарвала, котрі сама садила і виховувала у себе на огороді, так що її дрібне, гарненьке личко виглядало зпід віночка дуже лагідно і мило, наче тая квіточка рожевая. Вона все крадькома поглядала в той бік де стояв Михайло, від чого він червонїв, спускав очи долї і нетерпуче чекав кінця Служби. Стали вони в церкві навмисне оддалїк в різних сторонах і буцїм нїчого й не знали, бо біля Вустї стояли і клали земні поклони старі батько з матїрю, то щоб часом чого не запримітили.

А як наші молодята щиро молились, як благали Милосердного!... Ото-ж сьогодня для них повинна скінчитись така трудна справа... Що то буде?... Як це скаже батько?... Може й слухати не схоче?... Прожене... нагримає... Ох, і подумати страшно!...

Скінчилась й обідня Служба. Народ, хрестячись, юрбою повалив з церкви.

Михайло з Вустею те-ж змішались з гуртом і незабаром опинились на дворі.

Вустя скоро найшла своїх батьків і пішла рядком з ними по вулиці до дому.

Згодом, якось несьміливо, відкашлюючись, підійшов до них Михайло.

— Здоровенькі були, добродію, з сьвятим празником!

Дріжачим голосом, знявши шапку, промовив Михайло. Вустя те-ж задріжала, засоромилась і почервонїла, але-ж відвернулась на бік і не подала виду.

— А, здоров Михайле, здоров, як ся маєш, як поживаєш? — відмовив батько Вустин, Пилипенко, ще не дуже старий, поважний чоловяга, але-ж з сивуватою чуприною і з довжезними запорожськими білими вусами.

— Хвалити Бога, як вас Господь милує? Як господарство? Чи багато ще у вас лишилось невижатого хлїба? — вже трохи сьмілїйше почав роспитувати Михайло.

— Спасибі Богови, я вже мало не зовсїм упорав ся; ще жита там дещиця позісталась та ячменю кіп десять.

— А який маєте урожай?

— Хто його зна, воно-б то здаєть ся нїчого, колос повний, та не знаю як зерно, — не молотив... Ну, а ви з паном упорались?

— Та де там упорались; і половина не готова. Самі знаєте, робочих рук тепер мало і трудно дістати у таку пору, — всякий своє хапає, а до нас не піде нї за які грошї.

— Правда, тепер сама гаряча пора, всякий про своє дбає... А це гаразд, що я тебе зустрів, Михайле: маю невеличке дїло до пана... Я бачиш хочу прохати його, чи не продасть він менї на посїв кілька мірок жита того, котре у вас посїяне біля Вовчого Яра? Дуже воно красне цього року уродилось. Не знаю, як про се йому й сказати?

— Гаразд, добродію, гаразд, можна буде поміркувати...

І Михайло, дуже зрадївши, що тепер знайшло ся про що побалакати з Пилипенком на одинцї, весело почав:

— Ну, що-ж, то зайдемо, лишень, до шинку; там випємо по чарочцї ради празника сьвятого, та й побалакаємо до ладу. Я вас научу, як це дїло у пана справити.

— А й, справдї, — відмовив Пилипенко, — я не від того... Ви, баби, йдїть тепер до дому і не чекайте мене з обідом, а я заверну з Михайлом до Шльомки на часок, — маю дїло.

— Ти, гляди менї, довго там не барись, та не налий ся! — нагримала стара Пилипенчиха і разом з Вустею пішли до своєї хати, а Михайло з Пилипенком повернули до шинку.

В шинку у жида Шльомки вже було багато народу і, не оглядаючись на ранню пору, чимало мужиків було й зовсім пяних. Одні сварились поміж собою і негарно лаялись, другі заводили нескладними голосами пісні, а там ще не дуже пяні балакали про свої дїла, та про урожай... Це все, зливаючись в одно, робило гомін та ґвалтуваннє страшне і дух стояв тяжкий від люльок та від чобіт.

Пилипенко з Михайлом, увійшовши в шинок і поздоровкавшись з деякими селянами, сїли собі за стіл, оддалїк других, окремо у кутку... Михайло зараз звелїв жидови-шинкареви подати фляшку доброї горілки і тараню на закуску. Це все їм скоро подала гидка, обмурзана жидівка Рухля в засмальцьованій, подертій ватовій спідниці.

Михайло налив по чарцї і подав Пилипенкови.

— Ану смикнемо, дядьку, будьте здорові з празником!

— Будьмо здорові!...

Разом випили, кашлянули, сплюнули на бік і почали закусувати таранею.

— Так оце я кажу, — почав Пилипенко, — жито у пана вельми добряче, менї хотїлось би і у себе на той рік таке посїяти...

— То пусте дїло, я і сам, помимо навіть пана, можу вам його дістати. Бачите, пан оцїм самим житом недавно виплатив менї ординарию, то коли ваша ласка, візьміть кілька мірок у мене, я з великою охотою вам його відступлю.

— Невже? Оце гаразд. А скілько буде належатись, я заплачу, — за цїною не постою.

— Тут, добродїю, не в цїнї річ... Випийте но ще чарочку, пане Пилипенку, та послухайте і моє до вас дїло... — сказав веселий Михайло.

Вони знову випили.

— До мене дїло? Яке-ж таке, не второпаю?... — здивував ся Пилипенко.

— А от слухайте... Ви, пане Пилипенку, я думаю, трохи мене знаєте, що я собі за людина, а задля того слів моїх не возьмете в обиду, а дасте менї одвіт прихильний... Буду і я з вами говорити прямо... Дочку вашу, Вустю, дуже я уподобав... Жити без неї не можу... Не положіть гнїву, а подозвольте прислати до вас сватів по закону?...

Пилипенко на такі речі Михайла широко витрiщив очі і наче не зрозумів нїчого, навіть замахав руками.

— Що ти, братику, верзеш, опамятай ся? Я ще й не думаю віддавати її заміж, — вона-ж у мене ще занадто молода, дитина, зрештою й тебе зовсїм не знає?

— Ну, вже як дїло на те пішло, то я вам мушу признатись, що ми з нею... вже давно знакомі.. і навіть щиро кохаємо одно другого... — сказав несьміло, зупиняючись в словах Михайло і опустив очі долї.

— Як? Моя Вустя коха тебе? І вона це тобі сама казала? — здивував ся Пилипенко. Йому й в голову нїколи не могло прийти таке, він все мав Вустю за дитину.

— Та вже все одно, чи покараєш, пане, чи помилуєш, а так воно є, як я кажу...

— Щоб моя Вустя, ота дитина?... Ах, ви поганцї, поганцї!... — шуткуючи промовив Пилипенко. — Це спритно підстроїли дїло, нїхто й на селї не знає об цїм, та й ми старі не доглядїли і не запримітили.

— Будьте-ж менї рідним батьком, пане Пилипенку, не гнївайтесь і не суперечте нашому щастю!... Ви мене трохи знаєте, мабуть і від людий дещо чули: я не ледащо, й пан мене вважає добрим слугою, значить добре поводжусь... Грошенят трохи своїх маю, так що все як слїд хозяйство можу справити. Повірте, добродїю, що дочка ваша буде за мною добре жити, я її віку молодого не занапащу...

Кажучи це, Михайло поцїлував у Пилипенка руку і знов налив горілки.

— Потрівай но, потрівай, парубче! Дай опамятатись... Як це воно так стало ся, я й зрозумiти не можу?... Треба ще де об чім поміркувати, це-ж дїло неабияке...

— Ех, та що тут довго міркувати; дїло як на долонї, чи так, чи інак?... Ви менї, добродїю, зараз прихильний одвіт давайте, та дочку свою мерщій пропивайте!

— Я би, може, був цьому душею радий, так треба-ж і з жінкою, та і з Вустею порадитись, як вони скажуть?... Може ще ти, парубче, брешеш?... Підемо стало бути зараз до мене і там вже у купі порішимо, як що й до чого...

— Значить, ви не від того? Ну й слава Богу!... По правдї сказати за вами тільки стануло дїло, а як ви не будете цьому суперечити, так у нас справа давно обладнована!... — повеселїйшав Михайло і підніс Пилипенкови ще чарку.

Старий випив, сплюнув на бік, закусив, вигер полою свити свої довжезні вуси і поміркувавши трохи про себе, сказав:

— Ну, коли так, то ходїм кінчати справу!...

Вони встали зза стола. Михайло покликав жида і винявши з кишенї, навмисне, щоб запримітив Пилипенко, повний гаманець гроший, заплатив за горілку і відібравши здачу, у двох з Пилипенком вийшли з шинку і потягли до хати старого.

Пилипенко був на радощах і усю дорогу мурликав про себе якусь пісеньку. По усьому видко було, що він радий такому зятеви.

VI.

— Слухай но, стара, ми до тебе з новиною... — голосно промовив Пилипенко, ввійшовши у хату разом з Михайлом. — Цей парняга прийшов нас грабувати, — хоче дочку нашу Вустю за себе взяти... Що ти на це скажеш, стара, га?...

Вустя як стояла біля печи, пораючись коло горшків, задрiжала так, що трохи не упустила на долівку макітри з варениками, і почервонiла наче печений рак.

— Що це ти верзеш, Степане, опамятай ся; Господь з тобою! З пяних очий, чи як?... Михайло свата нашу Вустю?... Ти певне зовсїм з глузду зсунув ся?... Вона ще така молода, що мабуть і не дума об цїм, та і його зовсїм не знає й не відає... — сказала Пилипенчиха, здивувавшись немало бесїдї чоловіка.

— І я то так думав, а виходить дїло зовсїм інакше... Цей урвіса каже, нїби вони вже давно знають одне другого і навіть серцем поєднались... Чи правда, Вусте?...

Вустя засоромилась, відвернулась на бік, зачервонїлась мов маків цьвіт і закриваючись обома руками, промовила стиха:

— Правда, батьку...

— О, чуєш?... Ах, ви поганцї, поганцї! Що-ж нам в сьвітї божому дїяти з вами?... Ну, то як же, стара, воно тепера буде, рішай?... — запитав, сьміючись Пилипенко.

— Та я, ей же ти Богу, якось невторопаю нїчого... Ви так наскочили налопом... — дивувалась Пилипенчиха, але-ж видко було що й вона не під такого зятя. — Що-ж я тут рішати му?... Ти у нас батько, усьому голова: як скажеш, так воно і повинно бути.

— А я те-ж не знаю й не придумаю, як рішити?... Дуже ти, хлопче, якось несподївано наскочив на мене... Треба було-б людий порозпитати, та і до тебе трохи близче приглянутись... Я тебе, по правдї сказати, мало знаю...

— Ох, батьку, чого там приглядатись та довго міркувати-думати, я весь тут... Будьте-ж до нас ласкавими, не погубіть дїточок своїх!...

Дуже чуло, з сльозами на очах, промовив Михайло. Вустя у куточку тихенько плакала, утираючи сльози біленькою фартушиною. Та й у старої сльози тремтїли на очах.

— Ну, а ти, тихенька, чого мовчиш, мов та кітка, що з'їла сало й тілько облизуєть ся? — нїби грізно запитав Пилипенко у дочки. Та промовила тихо:

— Я проти вашої волї не піду... Як що ви годитесь, то й я... — сказала і ще більше засоромилась.

— Ой, нїчого вже з вами не вдієш, мабуть так Богу завгодно. Присилай сватів за рушниками та й кінець дїлу... Пропив, стало бути, я тобі свою дочку!... Але-ж, ти здаєть ся хлопець нїчого, може й не занапащу дитини.

Почувши це, Михайло так і бабахнув у ноги Пилипенкам і почав цїлувати їх руки... Вустя те-ж кинулась обнїмати батьків і крізь сльози радістно усьміхалась.

Трудне дїло від разу було скінчене, — радости їх не було кінця і міри!...

VII.

За кілька день після того тільки й мови було на селї, що про несподіване сватанне панського „гуменного“ Михайла на Вустї Пилипенковій.

Всїх це дуже цїкавило, а надто те, що молодята, кажуть, вже давно кохались, але-ж так спритно вели справу, що нїхто не зміг і подумати про теє. На вулицї чи на вечерницях нїхто їх нїколи в парі не бачив; вони поводились наче зовсїм незнаємі, а тут раптом негадано, несподївано, посватав і тепер тільки виявилось їх спритне кохання.

— Чи чула ти, кумо Горпино, новину?... — питала Сидориха, перша сваха і кума мало не всього Млинища, вона-ж і перша плетуха на селї, свою сусїдку, зустрінувшись біля криниці з відрами.

— Кажуть, скарбовий наймит Михайло й справдї засватав Вустю Пилипенкову?... А ще до того кажуть, нїби то

вони давно вже кохалясь і так спритно поводились, що навіть я не могла завважати, а від мене вже чорта лисого що затаїш або заховаєш...

— Що-ж, — пара гарна... Він парубок моторний, статок, не розбишака, та й вона те-ж дівчина гарна, лагідна, хоч і молода ще вельми... Поможи їм, Боже, на все добре...

— Весїллє, кажуть, буде через два тижні, вже і в церкву подали на оповіди.

— Будемо, стало бути, гуляти на весїллї, а весїллє мабуть красне буде, — Пилипенко, не взяв його кат, — чоловік заможний... — сказала Зїньчиха, піднявши на плечі коромесло з відрами і поплелась до дому.

— Та де там, сам пан обиватель як почув, що Михайло його покидає, дуже жалкував і хоче на свій кошт весїллє справляти, там таке буде гучне, що страх, — музиків з города беруть... — гомонїла вслїд Зїньчисї Сидориха і те-ж з відрами потягла до своєї хати.

— А що ти думаєш, — пан все зможе... Прощай, кумо!...

— Прощай!...

І баби розійшлись в різні сторони по улицї.

рудою глиною та красно розмалювати навкруги вікон, дверий і печі квітками та усякими причудливими цяцьками і вензерунками, до чого Вустя була дуже здатна, — у неї завжди хатка була чистенька, гарненька і чепурненька, як ляльочка.

Щоб веселїще було поратись, Вустя у поміч до себе покликала Уляну та Параску, — своїх близьких приятельок-сусїдок, з котрими виросла укупі і жила завжди у добрій злагодї. Оце вони у трьох й почали порядкувати: чистили, прибирали, вимивали, вишуровували піском, — робота то аж кипіла у них в руках. Далї Уляна почала крейдою білити середину хати, а Вустя з Параскою порались з надвору.

А щоб робота ще йшла справнїйше, дівчата сьпівали пісні... І яких, яких пісень вони не пересьпівали? Надто Параска, та до пісень перша на селї, — сьпівала, сьпівала, а врешті почала вибивати гопака, взявшись у боки і такі витворяла сьмішні та чудернацькі викрутаси, що Вустя з Уляною трохи не повмирали регочучись... Але-ж як згадали, що сьогодня субота, а завтра неділенька сьвятая, скоро й до вечірні зазвонять, — засоромились і кинулись мерщій до роботи.

Ото вже незабаром мали і зовсїм закінчити усю роботу, —

Медведовський монастир, Чегринського повіту.

Найбільша і найкрасша деревляна церква українського стилю.

Сидориха на цей раз не збрехала. День шлюбу й справдї назначили рівно за два тижні після сватання.

В приготовавнях до весїлля для Михайла і Вустї якось і час минав непримітно. Вони тепер частенько бачились і не то як перше крадькома а на виду у всїх людий, бо мали на те право, як заручені „молодий“ і „молода“.

Старі Пилипенки з кожним днем все більше та більше привязувались до свого будучого зятя Михайла і полюбили його мов рідного сина.

VIII.

Зближав ся і день весїлля.

Завтра, у неділю, першу після Пречистої, Михайло з Вустею повинні дати обіт Богу на вічну злуку між собою і тодї вже нїхто в сьвітї їх не розлучить...

В суботу, ще раненько, у досьвіта, старий Пилипенко з жінкою поїхали у місто на базар за купном, а Вустя то й на роботу не виходила, а лишилась дома, щоб на завтра все справити і порядок у хатї дати.

Хату треба було прибрати, на чисто вибілити у середині і з надвору, а долївку і призьбу біля хати вимастити

зоставалось ще тільки призьбу та піч вимастити і кінець дїлу, — аж тут не стало у них рудої глини і треба було бігти за нею.

Вустя з Уляною позабирали торбинки, заступ і миттю кинулись до глинища. Треба було скорійше бігти, бо глинище було таки не близько від Вустиної хати, аж геть за селом.

Дівчатка поспішали яко мога, бо вже було нерано, а роботи деякої ще і окрім того зоставалось доволї, а там приїдуть з міста старі Пилипенки і потім треба готовити на завтра страву.

По дорозї все-ж таки дівчатка успіли перекинутись кількома словами.

— Що Вусте, ти свого Михайла дуже кохаєш? — запитала Уляна.

— Ах, Улясю, й не питай, я його так кохаю, так кохаю, що й вимовити не можу! Я не пережила-б, коли-б батько не згодив ся був віддати мене за нього!...

— От ти й будеш з ним щаслива, проживете вік гарно... А мого милого Василечка взяли у москалї, і де він тепер і що з ним — я не знаю й не відаю — сказала з жалем Уляна і на очах у неї навернулись сльози.

— Не тужи, сестрице, не побивай ся; дасть Бог, він щасливо повернеть ся з війська, а тоді побереτесь і те-ж хóроше заживете — утішала Вустя свою подругу.

— Ох, не кажи; яке вже там моє життє з ним буде... Хоч і вернеть ся він, але-ж не таким, яким пішов; хіба не знаєш, як та проклята салдатчина поганить людий?... Там може вже давно мене забув... другу покохав... а про мене й не дума...

Так балакаючи приятельки добігли й до глинища.

IX.

Глинище, куди прибігли оце Вустя з Уляною, було за селом, як раз у околиці. Через це саме глинище, нїби крізь глибокий яр, вела дорога на село. Руду глину тут брали зпід невисокої обвислої, як стїна, гори, й від того мабуть, що там все село копало і підкопувало, забираючи глину, гора та була дуже порита ямами і покоперсована; до того-ж вона ще була вся продiравлена, мов решето, бо тут гнїздилась пїла хмара маленьких пташечок, що поробили в глинищі глибокі нори і там звивали собі гнїзда і виводили дїточок...

Вечеріло... Пташечки ті весело щебетали, збираючись на ніч у свої нори, але-ж сполохані нежданим приходом дївчат, піднялись і юрбою полетїли на недалекий огород, а відтіль жалібно пьвірінькали і з жахом поглядали на несподіваних гостий, лякаючись за свої гнїзда.

Вустя перша підбігла до глинища, вибрала краще місце, де-б набрати чистої глини, а то після вчерашнього дощу дуже зверху занесло землею. Задля цього вона влїзла в яму, котру хтось раньше був викопав і почала відтіль заступом викидати глину, а Уляна насипала нею мішок.

Дївчатка знов почали весело жартувати, сьміятись і присьпівувати пісні...

Вустя забралась геть глибоко у яму, так що її й не видко було, а тільки відтіль вчував ся голосок веселої пісеньки, яку вона й там не переставала висьпівувати, але-ж голос здавав ся якимсь чудним, — наче з бочки...

Вже Уляна насипала повний мішок глини...

Ой! Що-ж це раптом стало ся?...

Уляна схопилась, лице у неї спотворилось від жаху і вона закричала як несамовита:

— Ох, Боже мій!... Ратуйте! ратуйте!... Хто в Бога вірує, ратуйте!...

Великий кавалок гори обвалив ся і схоронив під собою нещасну Вустю...

Уляна ґвалтувала, голосила, кликала на поміч... Але-ж до села було далеко і нїхто не почув її...

Стала була сама руками роскопувати глину, та де тобі?... Даремне зусилле, — глини і землї навернуло таку силу, що їй самій нїколи не відкопати бідної Вустї...

Мов божевільна кинулась Уляна на село, репетуючи не своїм голосом:

— Ратуйте, хто в Бога вірує!!...

Цей крик одчаю страшенно вчував ся на серці і надривав душу тяжким невимовним жалем!...

м. Житомир 1894 р.

X.

Незабаром народ зі всього села з гомоном і криком біг до глинища...

Почали миттю заступами та лопатами розкопувати землю, але-ж... відкопали вже бездушний труп нещасної Вустї...

Мов та квіточка рожевая вона зівяла в часї самого цьвіту...

З страшенним, нечоловічим криком і репетом упала на труп своєї бідолашної дитини стара її матусенька і почала, ридаючи, голосити й причитувати...

Селяни стояли з великим óстрахом, переглядувались і, знявши шапки, набожно хрестились, — молились за упокій душі...

Невимовно тяжко було кожному з них дивити ся на таке страшенне горе, — серце справдї розривалось від жалю!...

— Але, гляньте, — там, по дорозї з села, ще хтось біжить?...

Без шапки, волоссє розкуйовдене, лице спотворене, очі витріщені!

Ох, це-ж бідолашний Михайло!...

Селяни страшно перелякані, розступились з дороги...

З диким реготом повалив ся він на трупа своєї коханої судженої Вустї і глухо, жалібно застогнав, вимовляючи якісь незрозумілі слова...

Всї мовчали... А тільки деколи вчував ся душу надриваючий плач і лемент...

Михайло пролежав кілька хвилин, далї схопив ся на ноги, глянув без виразу на боки, окинув усїх божевільним поглядом і засьміяв ся тихим, дитинячим сьміхом... Потім знову бабахнув на землю і став, озираючись навкруги, плести нїсенітницю й дико реготатись...

* * *

Поховали бідну Вустю...

На похоронах було не тільки усе Млинище, а навіть і з сусідних сел привалила сила народу...

Всї плакали, жалкували, а надто старі батько з матїрю, вони то мало не померли з жалю й роспуки...

Опісля ще довго памятали і розказували про цей нещасний випадок... Але-ж згодом позабували, як і все на сьвітї забуваєть ся скоро...

Одна тільки від тодї зісталась памятка в Млинищах...

По улицях села почав бігати, босий, без шапки, замурзаний, божевільний парубок на прізвище „дурний Михайло“, котрий завжди навіть з чого небуть весело реготав і балакав сам до себе, кожен раз повторяючи одне і те-ж:

— Мою милу — глина вбила!...

Михайлови на селї не докучовали, бо він був тихий, покірний і нїкому не шкодив... Селяни, памятаючи його гірку та нещасливу долю, навіть жалували, годували його, — а він часом допомагав їм у роботї, особливо в літню, сутужну пору...

З всїма Михайло наче порідднив ся своїм лихом і усї на нього дивились з жалем і сльозами...

Горенько, та лишенько тяжке!...

ШИЛЬОНСЬКИЙ ВЯЗЕНЬ.

ПОЕМА БАЙРОНОВА.

Український переклад Павла Граба.

—•—

ПЕРЕДСЬПІВ.

Довічний духу, ретязом не скутий,
Сьвята свободо, сяюча крізь тьму!
Хто весь як ти любовію натхнутий, —
Там притул твій, у серденьку тому.

Твої сини, забиті у кайдання,
Серед склепів, серед тяжкої мли,
Здобудуть волї жертвою страдання
Країні рідній, — швидче-б здобули!

Слїд Бонївара зберегла, Шильоне,
Твоя тюрма, сьвятійша з вівтарів...
Нехай же люд по вік той слїд хороне, —
Він Бога просить за невинну кров!

* * *

I.

Не від лихих старечих днїв
Я весь заслаб, я весь змарнїв,
Не жахом, ночі однії,
Що несподївано вража,
Сивини вигнало мої,
Не труд кістки проїв, а ржа:
Я був добичою тюрми,
Кайдани нїс, дізнав ся тьми,
Що́ товсто очі заліпля,
Як зникнуть небо та земля;
Я бачив смерть і смерти ждав
За віру; батько жизнь віддав

Багаттєм спалений, а мла
Його потомки поняла...
Було нас семеро — нема;
Не сяє день над шістьома:
Загинув, батькови у слід,
Його коханий, певний рід, —
За пересьвідчення лягли
Сини так славно, як жили:
Один — на вражому огні,
Два иньших — зотнуті в борні;
Лила ся кров братів моїх,
Бо не признали бога їх.

II.

Безлюдний, давній мур Шильон;*)
У підземеллї — сім кольон —
Ґотичні, сірі, камяні...
Межи щілину на стїні
Хіба промінчик блїдне
По мокрій долівці блисне
І враз заблудить по тюрмі
Болотним огником у тьмі.
В кольонах — ретязи [на це
У кожну вверчено кільце], —
Вони прогризли усього;
Із тїла кволого мого
Отрути по вік не звести,
В могилу клейма понести,
До купи кинуть білий сьвіт,
Що́ очі нудить стільки лїт...
Останній брат сконав отам,
А я, на втїху злим катам,
Живий манячив з ним уряд;
З тії години згас мій згляд,
І скільки років я волїк —
Вже погубив їх довгий лїк.

III.

На ретязи по одному
У підземеллї отому
Прикуті близько ми були,
Та нас залїза розвели,
Що́ повивали ся круг рук,
І серце краялось від мук.
Було нас троє бранців тьми, —
Ми всї зробились мов не ми...
На милі личенька братів
Я марно глянути хотїв, —
Ступити ретяз не давав,
І брата брат не пізнавав.
Розмова иньшої доби
Нас відхиляла від журби:
Сьвята надїя новини,
Чи жвавий сьпів старовини, —
І лекше ретязи нести...
Того чуття не зберегти:
Наш гучний голос нїби глух,
Чужим ставав на власний слух;
Розбитий відгук темних стїн,
Вже був не тим веселим він,
Що воля кожному дала;
А може й... мрія то була.

IV.

Як старший із братів моїх,
Я підкріпляти мусїв їх,
Щоб духа котрий не згубив,
І всяк по змозї те-ж робив.
Молодший саме... щирий квіт,
Моя журба, мій кращий сьвіт,
Голубоокий, як хіба
Була матусенька люба,
Єдине батькове чуттє,
Він нїс невольницьке життє.
Чи для такого-ж то гнізда
Росла ця пташка молода?
На нього дивлючись, чия
Душа-б не стислась, як моя?
Він сяяв, нїби затишний
Той день погожий та ясний,
Коли я тїшивсь, як гуля
Ще неприборкане вірля, —
Полярний день без ночі-сна,
Аж поти лїто не мина.
Мов той біляво-сиїговий,
Від сонця поприсок живий,
Безплямий образ чистоти, —
Своєї вроди-красоти
В тюрмі, в закові він не збув,
Веселий, сьвітлий, як і був.
Конаннє братне — не своє —
Те личко слїзми обіллє.

V.

З душі так само чарівний,
Але палкий та кремезний,
Середній брат мій був би рад —
До смерти стати в перший ряд,
Мир цілий викликать, лягти, —
А мав кайдани волокти.
Їх брязкіт груди надривав;
Він мовчки серцем остивав;
А там би — черга і моя...
Спасти́ [таїв надїю я]
Ту силу міцно-молоду,
Остатню в милому роду.
За вовком, сарною слїдом
Кружив він, — гай для нього — дом...
То скуті ноги, царство мли
Йому найгіршими були.

VI.

Навколо Леман обляга,
До стїн Шильона досяга;
Десь хут на тисячу у глиб
Бурхливі хвилї досягли-б;
Та як там прірва-б ні ревла,
Порушить муру не здола...
Стїна та хвиля — мов труна
Гнітила нас тюрма двійна:
Жива могила, пекло тьми —
Були під хвилями тими.
Я чув, як Леман до скали
Швиря зриваючи вали,
Верх огорожи достає,
Над головою сумно бє,
Що дня, що ночі хвилю рве;
А часом буря зареве,
Скалою страшно захита;
Нас не лякала буря та,
Бо смерть відрадою була:
Спокій би серцю принесла.

VII.

Середній брат — мовляв я — гас;
Він умирав, він кидав нас,
Могучим серцем потухав,
Від себе їжу відпихав,
Не ради того, щоб вона
Була сира чи нетривна:
Про те не мали ми турби,
Стрільцями бувши, ні журби.
Нехай замісто молока
Пили ми воду з рівчака,
А хлїб той самий їли ми,
Що́ вязень облива слїзми,
Аж відки почали брати
Мов зьвіра брата-ж волокти
В залїзну нору... не того
Нудилось серденько його:
Серед роскішнїйших палат
Без гір зачервів би мій брат...
Та що балакати тепер?
Не здужав муки, зник-умер...
В останнє бачив я його
І рвав ся з ретязу мого —
Хоч перед смертю пригорнуть,
Омлїлу рученьку стиснуть,
Та марно кидавсь, марно гриз
Цупкі переплути зелїз,
Увесь знеміг ся... Підійшли,
Дивлю ся — мовчки розкули
І в підземеллї отому
Могилку вигребли йому.
В пісок, де сонечко сия,
Молив покласти трупа я,
Неначе милости прохав, —
Дарма-ж надїєнку кохав:
Зареготали ся в одвіт...
Його не винесуть на сьвіт,
Не дасть спокою смерть сама,
Як перш давити ме тюрма.
Нехай безумє то було, —
Воно мій мозок поняло:
Любимий... він... кладуть у млї;
Швирнули мокрої землї,
Поверх — кайдани зайві, — так
Шанують тільки розбишак.

VIII.

А той... коханнє наше, цьвіт,
Утїха батька з перших лїт,
Краса, квіточок польовий,
Малюнок матери живий,
Що муки вянучи долїв,
За кого надто я болїв,
За ради кого нїс життє,
Будивши в йому почуттє,
Щоб лекше горе зміг тягти,
Для волї серце зберегти,
У кому бився колишнїй дух,
Кого не кидав довго рух, —
І він погнув ся, відцьвіта,
Неначе квітонька ота...
Не гірко-ж, Боже! Смерть ішла
Страшна, якою-б ні була...
Я бачив збитого борця
В годину смертного кінця;
Пловець — пригадую — вмирав,
Зі смертю пяв ся — не здолав;
Зазнав я грішника, що чах:
Нестямле блискало в очах...
А тут був иньший жах: журба —
Тиха, покірна та слаба...
Марнїла знищечку краса;
Так сумно іноді згаса
Веселки промінь чарівний...
Як завжди добрий, привітний,
Він догасав на днї тюрми,
Болївши тільки за людьми;

*) Мур Шильон, де з 1530 року по 1537 мучив ся за віру та любов до рідного краю славетний женевець Бонівар, збудовано на березї озера Леман і з усїх боків оточено водою; темниця, де конав нещасний патріот, видовбана в граніті; сім кольон підпирають скалу, що звиса стелею, на одній з тих кольон Байрон бачив кільце, до котрого був прикручений Бонівар, а на долівці, — вибоїну від ніг вязня, що́ повинний був тупцюватись усї сім лїт своєї неволї на одному місци.

Темницю зглядом озаряв;
Нїкого він не докоряв, —
Сам був докорою трунї;
Хоча-б сльозинка... кращі днї
Згада, надїю зворухне,
Менї надїю ту натхне:
Підтятий гіршою з утрат,
Бо мовк і я не менш, як брат...
Зітханнє вирветь ся в тишї
Із наболїлої душі;
Все рідше, тихше... затиха...
Я дух притаїв — не зітха...
Невже? Почуттю я не няв;
Ляк навісний мене поняв...
Покликать?... Нїби відгукнувсь...
Несамовито я рванувсь
З цупкого ретязу мого,
Розтявши на двоє його;
До брата кинув ся — нема;
Конав я сам; нависла тьма,
Та стїни дихали старі
По чорній заклятій норі.
І от останню звязь оту,
Що говорила про мету,
Єднала з рідними всїма,
Порвала на віки тюрма:
Один мій брат лежав у млї,
А другий стинув на землї,
За мертву руку взяв ся я,
Але схолонула й моя...
Не стало сил, я пав у мить;
Лиш чув, що серденько щемить...
Знести ту муку, те чуття,
Що вже не буде вороття
Йому, що так кохали ми,
Що став на очу прахом тьми...
Як передужав, як не вмер —
І сам не вимовлю тепер...
Без ради, без надїй, а жив;
Не віра, — руки-б наложив.

IX.

Що далї... марно споминав;
Не знаю добре і не знав;
Я задихав ся; мертва мла
На очі тяжко налягла;
Усе мінилось; я марнїв,
Серед каміння камянїв,
Не чув, не думав... так була
Туманом скелю окрива.
Скрізь морок вис; а се у слїд
Неначе сьвіт білів і блїд;
Нї муру сьвітлечко блїдне,
Від давна зорови нудне,
Нї день, нї ніч, нї блиск, нї мла...
То — тьма без темряви була,
І неосяжна, і густа,
І нерухома, і пуста;
Нї зір, нї неба, нї землї,
Нї часу, близу, нї далї,
Нї руху, зміни, нї добра,
Нї тиші тихої, нї зла,
Нї відпочинку, нї буття,
Нї смерти навіть, нї життя...
Безкрає горе скрізь саме —
Слїпе, стояче та нїме.

X.

Немов учули ся пташки...
Але-ж менї і не втямки,
Що то — зівязниця моя,
Котру розглядів згодом я,
Милїйш над котру не була,
То змовкне враз, то засьпіва.
Я весь ожив, я стрепенувсь;
Мій ум зворушений прочнувсь;
Все те-ж, і стїни, як були,
Над головою налягли;
Від сонця одлисок крізь щіль
З гори проблимує, й відтіль
Менї висьпівує вона,
Моя пташиночка ясна,
Моя утїшниця в журбі,
Стуливши крильця голубі.
Чого в тій пісні не було;
Чим серце знову не жило?
Моя сьпівачко! Певно — ти,
Зазнавши туги-самоти,
Шукала друга і знайшла,
Любов, відраду принесла
В оцю покинуту тюрму,
Як не було вже більш кому...
Розбивши клїтоньку свою,
Чи бувши вільною в гаю,
Ти залетїла, — не тобі
Конать в нерівній боротьбі;
Хіба-б із раю ти прийшла...
Бо я гадав, що то була
Прихильна братова душа;
З могили пташкою втїша, —
Помислив — Господи прости...
Сьміявсь і плакав я, а ти...
Ти, мрію рушивши, знялась,
В повітрє пурхнула, звилась...
Немруща, — чи знялась би-ж та,
Щоб я, у двоє сирота,
Отут на віки самотнї
Остав ся трупом у трунї,
Один, — хмариночка одна,
Що в небі іноді зрина,
Як небо ясне, а земля
Чарує, манить, привабля.

XI.

Аж ось полекшало життє;
Немов прокинулось чуттє
В душі тюремників моїх
На вдивовижу: серцю їх
Кайдани, смерть за гич були...
Вони мене не прикули;
З шматком зелїза на руках,
Я став тинятись по кутках,
Вгорі побуду, вниз бреду,
Стовпи очима обведу;
На місце, де лягли брати,
Боявсь єдино я зійти,
Розбитим серденьком нїмів,
Почуття вимовить не сьмів,
Що мій ступінь небережкий
Зворушить їх спокій тяжкий;
Я весь холов, долївши страх,
Що оскверних би чистий прах.

XII.

Прорив я стежечку в стїнї;
Тїкать не снило ся менї:
Кого любив — нема, лягли;
Тюрма чи сьвіт — одно були;
Нїде нїкого — вимер рід,
Нї друга в горі — зник і слїд...
І я був радий, що нема:
Нудьга звела-б мене з ума.
Я до віконечка поліз —
Ізза рішотяних зелїз
Ще раз поглянути на сьвіт
Та горам кинути привіт.

XIII.

Я бачив їх: вони все-ж ті, —
Не то, що я... на висотї,
Як і колись, білїв ся снїг
Із поконвіку — тільки лїг;
Я вбачив озеро внизу,
Що хвилювало поблизу,
Широке, довге — все як є;
Он — синя Рона в беріг бє,
Струмцї вигукують, рвучи
Помежи скелями кущі;
Білїє башта городська;
Байдак геть парусом мелька;
Там усьміхав ся острівець
З тройком зелених деревець —
Такі тоненькі та прямі;
Не більше долівки в тюрмі
Він здавсь тодї менї навшир, —
Один одним посеред хвиль.
З угірря вітер повівав,
Легенько бризками зривав;
Квіточки пахли молоді;
Гуляла рибонька в водї;
Орел за хмарами витав,
Неначе вперше так літав.
І стало жаль менї до слїз
Моїх покинутих зелїз...
Від сьвітла швидче!... Прежня мла
На серце камінем лягла.
Так несподївано була
Труна людину закрива,
Що певні ми були спасти...
Хоч зір спочинок мав найти.

XIV.

Чи день, чи місяць був, чи рік —
Я забував допевний лїк,
Не мав надії, що зроню
З очий залеглу порошню.
Аж чую — люди увійшли;
До мене — волю принесли...
Я не питав — куди, — давно
Про мене стало все одно, —
Розпуку вивчивсь я любить.
Година ретязи розбить,
Тюрми позбутись... а вона,
Моя домівка і труна,
Менї оселею була,
Де стільки лїт душа жила...
Мене відірвуть від кутка,
Де був я другом павука,
На мишеняток позирав,
Що промінь бавитись збирав...
Хіба-ж у мене менш чуття?
До купи ми несли життя;
Я був владикою між їх;
Убити — стало-б сил моїх;
Аж нї: закинуті в нору,
Ми жить привикли у миру.
Тягучі ретязи тюрми
[Так час панує над людьми],
Я щирим жалем спомянув,
На волю вийшов і зітхнув.

УКРАДЕНЕ ЩАСТЄ.

Драма з сїльского житя в 5 дїях ***Івана Франка,*** *відзначена на конкурсї галицького Виділу краєвого 1892-ого року.*

[Конець.]

ДЇЯ ЧЕТВЕРТА.

Хата Миколи.

ЯВА ПЕРША.

Анна сама.

Анна (під вікном мотає пряжу на мотовило і числить нитки). Одинайцять, дванайцять, тринайцять, чотирнайцять, пятьнайцять. (Зупиняє ся). Семий день уже єго нема. Чень нинї прийде. І боюсь єго, і жити без него не можу. (Мотає далї). Шіснайцять, сїмнайцять, вісїмнайцять, девятьнайцять, двайцять. (Зупиняє ся, зажмурює очи і задумуєсь). Який страшний! Який грізний! А що за сила! Здаєсь, як би хтїв, то так би і роздавив мене і того... мойого... халяпу. Поглядом одним прошиб би. І чим страшнїйший, чим острійше до мене говорить, тим, здаєсь, я більше люблю єго. Вся тремчу, а так і здаєсь, що тону в нїм, роблюсь частиною єго. І нема у мене тодї своєї волї, анї своєї думки, анї сили, анї застанови, нїчого. Все менї тодї байдуже, все готова віддати єму, кинути в болото, коли він того схоче! Ах! (Мотає далї). Двайцять і одна, і дві, і три, і чотири. (Завязує пасмо). Та й чи-ж не віддала я єму все, все, що може віддати жінка любому чоловікови? Навіть душу свою, честь жіночу, свою добру славу. Присягу для него зломала. Сама себе на людський посьміх віддала. Ну, і що-ж! Менї байдуже! Він для мене все: і сьвіт, і люди, і честь і присяга. (Мотає). Одна, дві, три, чотири, пять, шість...

ЯВА ДРУГА.

Жандарм і Анна.

Жандарм (входить). Добрийдень, Анно! Ти сама?

Анна (випускає з рук мотовило і веретено). Ах! То ти? Де-ж се ти так довго? Чому не приходив тїлький час?

Жандарм. Де чоловік?

Анна. А он у стодолї молотить.

Жандарм. Ну, що-ж він?

Анна. Як то що?

Жандарм. Не дорікає тобі, не бє, не сварить?

Анна. Він? Анї словечка. Навіть не питав ся, чому я не приходила до него до арешту. Крутить ся по хатї, нишпорить по господарстві по давному.

Жандарм. Ну, а ти не почала з ним розмову?

Анна. Про що-ж я буду з ним говорити? Обрид він менї. Лучше-б був гнив собі в криміналї.

Жандарм. Ну, а як гадаєш, знає він про те, що між нами зайшло?

Анна. А хто єго знає? Менї навіть натяком одним не дав сего пізнати.

Жандарм. Ну, але може сусїди наговорили єму?

Анна. Може бути. Та що се мене обходить? Я тепер спокійна, нїчого не бою ся, нї про що не думаю, нїчого не знаю, тїлько тебе одного. (Приближаєсь до него боязко). Михайле, можна тебе обняти?

Жандарм (обіймає єї).

Анна. І поцїлувати? (Цїлують ся). Знаєш, давнїйше я, здаєсь, була-б умерла зі встиду, як би була подумала навіть, що яко слюбна жінка можу так цїлувати другого. А тепер! (Цїлує єго без памяти). Любий мій! Тепер у мене анї крихіточки нїякого неспокою, нїякого сорому нема!

Микола (відчиняє двері, але побачивши, що Михайло з Анною цїлує ся, цофає ся назад і запирає злегка двері).

Жандарм (шепотом). Він був.

Анна. Нехай собі! Не боюсь я єго.

Жандарм. Ну, я також не страшків син. Але тепер я не хочу з ним балакати. Я так тїльки на хвильку забіг. Мушу ще піти до війта віддати єму письмо, а відтак прийду до вас на кілька годин. Прощавай! (Забирає торбу і відходить).

Анна. А приходи! Ждати му з підвечірком! (Бере ся знов мотати). Так, він бачив нас. Ну, і що-ж з того? Коли досї очи не повилазили, то мусїв бачити. Не тепер, то в четвер був би побачив. Я ховати ся від него не думаю. Нехай робить зі мною, що хоче! (Рахує потихо нитки, завязує пасмо).

ЯВА ТРЕТЯ.

Микола і Анна.

Микола (входить з цїпом у руцї). Ти сама, Анно?

Анна. Сама.

Микола. А той... шандар... пішов уже?

Анна. Пішов до війта, але за годинку, казав, що прийде. Або що, ти хотїв з ним що побесїдувати?

Микола. Я?... Ну, нї... хіба так... пару слів... Але нї! Що менї з ним бесїдувати?... От, бачиш, сьвірка в цїпї урвавала ся, то я прийшов звязати. Не маєш де мотузка?

Анна. Не маю. От на тобі прядива, та виплети собі.

Микола. Та хіба вже так і зробити. (Бере прядиво, вбиває в стіл шило, робить з прядива косики, наслинює їх і починає плести. Анна мотає далї, шепотом числячи нитки. Микола по хвили). Анно!

Анна. Чого тобі?

Микола. Так сей шандар, сей Михайло Гурман...

Анна. Ну, чого тобі від него треба?

Микола. Я знаю, ти ще дївкою любила єго... і тепер любиш.

Анна (перестає мотати і глядить на него). Ну, і що-ж з того?

Микола (понуривши голову). Та нїчого. Хіба я тобі що-небудь кажу? (Хвилю мовчить, а відтак починає плакати і клонить голову до стола).

Анна. Так чого-ж плачеш? Чого рвеш моє серце?

Микола. Бо... бо... моє рве ся. (Встає і наближає ся швидко до неї). Анно! Не вже-ж ти мене так... так нї крихітки не любиш?

Анна. Нї.

Микола. І нїколи не любила?

Анна. Нї.

Микола. І не можеш присилувати себе, щоб хоч жити зі мною по давному?

Анна. Нї. (Звішує голову). Пропало вже.

Микола (встає). Га, видко Божа воля така. Господи, по що Ти вивів мене з криміналу? Чому не дав менї там зігнити? Я думав, що нема гіршої думки над неволю. А як прийшли пани і сказали менї: Миколо, ти вільний, бачимо твою невинність — Господи, то менї трохи серце не тріснуло з великої утїхи. Я крил у Бога просив, щоб до дому як найшвидше залетїти, а тут застав таке... таке, що й язик не повертає ся сказати! Таке, що неволя в криміналї против того видаєсь менї раєм! (Ридає). І за яку се провину мене Господь так тяжко карає? Чим я Єго образив, чим прогнївав?

Анна. Цить, Миколо, не плач! І на мене вини не звертай. Ти-ж знаєш добре, що й моєї вини тут мало. Силою віддали мене за тебе. Доки сила моя була, я була тобі вірною, хоч иньшого любила. Але тепер не стало моєї сили.

Микола. Так що-ж нам робити? Як жити?

Анна. Роби, що знаєш, що тобі сумлїнє каже. Вбий мене, чи прожени мене, чи лиши мене при собі, — менї все одно.

Микола. Слухай, Анно! Я тебе розумію. Я люблю тебе. Менї жаль тебе, як власної душі. Я не хочу бути твоїм катом, бо знаю, що ти й без мене богато витерпіла. Тїлько одно тебе прошу: вважай на людий! Не на мене — нехай уже я так і буду нїчим для тебе, — але на людий. Щоб люди з нас не сьміялись!

Анна. Хіба-ж я їм забороню сьміяти ся? Нехай сьміють ся, коли їм сьмішно!

Микола. А все таки... Не показуй ся прилюдно... з ним. Не топчи в болото моєї бідної голови. А нї, то вбий мене, щоб я не дивив ся на те!

Анна. Се не від мене залежить, Миколо. Я тепер одного пана знаю — єго, так як доси знала тебе. Що він менї скаже, те й роблю, а більше нї на що не оглядаю ся. Ганьба, то ганьба, смерть, то смерть. З ним менї нїчого А ти роби, що знаєш.

Микола (хапає ся за голову руками). Господи, Господи! Вона зовсїм одуріла! Говорить мов у горячцї. Се він, проклятий, дав їй якісь чари, якесь дане, він єї з розуму звів, щоби насьміяти ся наді мною! (Ходить по хатї з виразом важкого болю. Анна мотає далї).

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі і жандарм.

Жандарм (входить). Слава Богу! Здоров був, Миколо!

Микола (понуро). Здоров був, Михайле!

Жандарм (сьміючись, бє єго долонею по плечі). А, преціньхоч раз ти до мене заговорив, як до старого знайомого.

Микола. Лїпше-б нам було не пізнавати ся.

Жандарм. Чому? Тьфу, Миколо, як ти насовив ся! Немов би я тобі батька зарізав.

Микола. Ти менї ще гірше зробив.

Жандарм. Ет, іди, не плети дурниць! От, лїпше сїдай ось тут! (Садить єго силоміць на конець стола, кладе торбу і шапку на другім кінци стола, а відтак виймає з торби фляшку вишнївки). Ади, з сею ворожкою ми порадимось, як у сьвітї жити. Анно, ану но найди там який наперсток! (Анна встає і ставить на стіл чарку, хлїб і сир).

Микола. Спасибі тобі, я не пю.

Жандарм. Як то не пєш? Що се ти видумуєш, Миколо? Нинї тиждень пив, а тепер не пєш! Ну, се ти пусте видумав! (Наливає) На твоє здоровлє, Миколо! (Пє) А!... Щоб ти не думав, що се яка отрута, або що! Не бій ся! Бачиш, я сам пю. (Наливає) На, випий! І не жури ся! Вдар лихом об землю! Нехай ся Мошкова кобила журить, що велику голову має.

Микола (бере чарку). Га, виджу, з тобою нема иньшої ради. Здох би-сь, Михайле! (Пє).

Жандарм (сьміє ся). Ха, ха, ха! Здох би-сь! Гарного ти менї здоровля зичиш! Ха, ха, ха! Сьміхованець з тебе, Миколо, бігме, сьміхованець! (Плеще єго по плечах).

Микола. Що-ж, Михайле, що кому належить ся!

Жандарм. Так ти думаєш, що менї належалось би здохнути?

Микола. Думаю, що се було-б лїпше і для мене, і для тебе і для отсеї (показує на Анну).

Жандарм. І для отсеї! А, ми й забули про господиню! (Наливає) Ну, Анно, випий за здоровлє свого чоловіка!

Анна. За твоє здоровлє, Михайле! (Пє).

Жандарм. Ха, ха, ха! Бачиш, Миколо, твоя жінка менї трохи инакше бажає, нїж ти! Ну, випиймо-ж тепер за єї здоровлє! (Пють).

Микола. Та й міцний же твій вишняк, Михайле. Від двох чарок вже й в голову бє.

Жандарм. Не слухай того, сину мій! Се тілько твоя голова слаба, ось що! Міцної голови він і по десяти чарках не хапає ся.

Микола (опирає голову на локоть). Слаба голова, кажеш. Правду кажеш! І без твого вишняку вона менї ходором ходила, а тепер ще гірше. Знаєш, Михайле, що я тобі скажу так, по приязни, по старій знайомости?

Жандарм. Ну, що?

Микола. Може би ти перестав у мене бувати?

Жандарм. А то чому, Миколо? Надоїли тобі мої відвідини?

Микола. Надоїли, не надоїли, а так. Менї здає ся, що воно-б було лучше, як би ти не показував ся.

Жандарм. Не можу, братчику, їй Богу, не можу. Служба моя така, що все по при вашу хату моя дорога йде. А при тім, серденько моє, ще одна річ припутана.

Микола. Яка?

Жандарм. Хоч то нїби урядова тайна, але що вже робити, скажу тобі. Але насамперед випиймо! Най все зле минає! (Наливає, пють). Так ось яка річ, небоже. Тебе нїби то пустили з криміналу...

Микола (схапує ся). Нїби то?... Як то нїби то?

Жандарм. Ну, ну, ти бо зараз усе так береш на правду, мов би ти справдї почувавсь до вини! Е, Миколо! Адже-ж ти сам почуваєш ся невинним, правда? (З притиском) Власне сумлїнє каже тобі, що ти невинний? Правда? (Глядить єму просто в очи).

Микола (змішаний, крикливо). Богом небесним сьвідчу ся, що правда!

Жандарм (насьмішливо). Ну, ну, Миколо! Так не говори! Особливо перед шандарем з такими словами не вихапуй ся. Бо між нами, шандарами, брате, така думка, що як на кого підозрінє паде, а він починає Бога на сьвідка кликати, то значить, що у него сумлїнє не зовсїм чисте. Щось там у него не гарно.

Микола (переляканий). Так... значить... ти думаєш, що я...?

Жандарм (сьміє ся і клепче єго по плечах). Ха, ха, ха! Дитина ти, Миколо, ось що я думаю! Леда чим тебе застрашити можна. Не бій ся! Не такий чорт страшний, як єго малюють. Те, що тобі тепер видаєсь таким страшним, також не таке. До всего чоловік привикне!

Микола. Ти се про що закидаєш? Якось не зовсїм я розумію тебе.

Жандарм. Порозумієш, братчику, порозумієш, як на те час прийде. А тепер знаєш, що я би тобі радив?

Микола. Ну, що?

Жандарм. Будь спокійний. Не роби нїякої комедиї, нїякого галасу. Жий собі тихо, смирно, як Бог приказав, і нї про що не дбай, що довкола тебе творить ся.

Микола. Нї про що не дбати? А думаєш, що се можна?

Жандарм. А чому би не можна? Певно, що можна. Повір менї, друже! Я богато сьвіта сходив, богато дечого видїв і знаю. Так ось що я тобі скажу: Тисячі людий живуть отак як ти, і не питають навіть, як воно склало ся, відки пішло, хто тому винен? Де би чоловікови голови стало, щоби се все розібрати? Стало ся, склало ся — що порадиш? Треба брати житє, яке є, треба жити, як можна.

Микола. І з розбитим серцем?

Жандарм. Дурниця серце! У кого воно цїле?

Микола. І на людськім посьміховищу?

Жандарм. Наплюй ти на людий! Чого тобі від них потрібно? А як ти з них будеш сьміяти ся, то вони з тебе не будуть. Ще самі до тебе прийдуть.

Микола (в задумі). Що-ж, мудра рада. Тільки мабуть за міцна на мою слабу голову. (Хапає ся руками за голову і починає ридати). Ой, за міцна, за міцна! Не видержить моя голова!

Жандарм. Не бій ся, видержить. Я тобі поможу. Я кождому голову скручу, хто би посьмів з тебе сьміяти ся.

Микола. Багато буде скручених голов.

Жандарм. Не бій ся, се вже моє дїло! А тепер, друже мій, Миколо, знаєш що?

Микола. А що таке?

Жандарм. Я бачу, що ти дуже ослаб. Сон тебе клонить. Піди ти собі на тік, та засни.

Микола. А ти?

Жандарм. Про мене не турбуй ся. Я також трохи відпочину, а потім піду до дому.

Микола. То може би, Михайле, ти сам пішов на тік і там заснув?

Жандарм. Ну, ну, не роби комедиї! На тобі кожух (бере з жердки кожух і кладе єму на плечі), подушку і верету (втягає з постелї подушку і верету і також кладе на него). Іди! (Випихає єго за двері. Мовчанка. За сценою чути важке зітханє і повільні кроки Миколи).

ЯВА ПЯТА.

Жандарм і Анна.

Жандарм (обнимає Анну). Ну, тепер ми самі.

Анна. Цить! Я боюсь, щоб він там собі якого лиха не заподіяв.

Жандарм. Не бій ся! Він тепер занадто ослаб, розкис! Зариє ся в солому і засне.

Анна (припадає до него). Михайле, Михайле! Що буде з нами? До чого воно дійде? Чим воно скінчить ся?

Жандарм. Дурна! Ось вона чим турбує ся! Нїби то хтось у сьвітї знає, чим що скінчить ся і до чого дійде? Жий

та дихай, доки живеш! Зле тобі? А коли не зле, то дякуй Богу. Як буде зле, тоді час буде думати про те зле! Чим скінчить ся! Нїчим не скінчить ся. Будемо жити, доки можна. Будемо любити ся, доки можна. Будемо людям в пику сьміяти ся, доки можна, доки вони нас під ноги не возьмуть. А потому? Потому оден конець: всї помремо і чорту в зуби підемо. Ось чим воно скінчить ся, коли хочеш знати. (Обнимає єї).

Заслона спадає.

ДІЯ ПЯТА.

[Хата Миколи. День. Стіл відсунений, за столом і на ослонї селяни і жінки, між ними Бабич і Настя. Микола підпитий з келїшком у руцї серед хати. На столї велика фляшка горілки і хлїб та сіль].

ЯВА ПЕРША.

Микола, Бабич, Настя, селяни і жінки.

Селяни (пяними голосами сьпівають журавля):

Ой там у лїсї, ой там у лїсї плужочок,
Плужочок-чок чок-чок (2) плужочок
Ой виорав він (2) ланочок,
Ланочок-чок-чок-чок (2) ланочок.
Ой насїяв він (2) конопель,
Конопель-пель-пель-пель (2) конопель.
Та впронадив ся (2) журавель,
Журавель-вель-вель-вель (2) журавель.
Ой, я я тому (2) журавлю
Журавлю-влю-влю-влю (2) журавлю,
Та бучком ноги (2) поломлю,
Поломлю-млю-млю-млю (2) поломлю.

[Селяни і селянки при остатних куплєтах похитують ся торкають одні одних плечима та кивають головами, позираючи на Миколу, що́ стоїть зі звішеною головою і держить чарку в тремтячій руцї. Коли сьпів скінчив ся:]

Микола. Ну, куме, дай нам Боже здоровлє! (Пє).

Бабич. Дай Боже всего доброго!

Микола. Нї, сего не кажіть! Чого доброго? Я доброго нїчого в Бога не прошу. Досить уже того доброго зазнав, буде з мене! (Наливає і передає чарку Бабичеви). Ну, прошу!

Бабич. Дякуємо красно. Нї, кумцю, не гнївіть Бога! Що Бог дасть, то не напасть. Нераз чоловік гадає, що не знати яка на него біда впала, аж за день, за другий озирає ся, а воно вже єму на добро вийшло. Ваше здоровлє, сусїдо! (Обертає ся до иншого селянина і пє).

Перший селянин. Дай Господи і вам!

Микола. Ну, вже ви менї сего не кажіть. Вже я то на своїй шкірі витрібував, яке воно добро виходить. Нї, кумове чесні, вірте менї чи не вірте, а менї здає ся, що пан Біг часом собі сьміх із нас робить.

Селяни. Бійте ся Бога, куме, що ви говорите! Таже то образа Божа!

Микола (махає рукою). Одно ще мене на сьвітї держить, — отся живиця! (Бере чарку, наливає і пє).

Настя (під вікном до другої жінки, киваючи головою). Я то знала, що до того воно дійде. Бійте ся Бога, тота жінка ані встиду не має ані серця.

Перша жінка. Ой та певно. Мій старий казав, що буде в радї о тім говорити, щоби єї при всїй громадї різками висїчи, най не дає злого прикладу.

Настя. Певно, що варто би. Адже і нинї в церкві. Бійте ся Бога! Та-ж такого ще сьвіт не бачив. З чужим парубком аж до самої церкви прийшла, а потому як сама стала, то щоби вам до образів, до вівтаря сьвятого лицем обернула ся! Де там! До него обернула ся, до него, окаянна, молитви шепче. Жінки довколо неї повідступали ся, таке вам колесо зробили, мов від зараженої тиснуть ся, а вона нїчого, мов і не бачить. Так усю хвалу Божу і вистояла. Та не всю, бо скоро „*Достойно*“ просьпівали, мій шандар із церкви, моргнув за нею, та й вона за ним вийшла.

Перша жінка. Та куди-ж вони потягли ся?

Настя. Мабуть до коршми. Там собі обоє в ванкири запивають ся. (Шепче).

Бабич. Куме Миколо, так ви кажете, що жінка вас голодом морить?

Микола. Хто, я? Коли се я казав? Де?

Бабич. Ну, я так чув.

Перший селянин. І я чув. Геть по селу чутка ходить.

Микола (в пянім запалї). Бреше тота чутка! Всї брешуть, хто єї далї розносить. Кому яке дїло до мене і до моєї жінки?

Настя. Ну, та певно, що нам дїла нема. Але є хтось такий, що має до неї дїло.

Микола. Кого то обходить, що ми їмо, що варимо, чи ситі, чи голодні?

Бабич. Та ви куме не гнївайте ся, що я вас спитав. Я прецїнь не з злої волї. Бо ту, бачите, деякі хотїли на радї громадській...

Микола. Що, що, що? Засї радї громадській до моєї жінки. Не має рада права!

Бабич. Ну, як ви собі не кривдуєте — то певно. Тілько що, бачите, люди собі дуже марикують, кажуть що вона дуже поганий приклад дає, вибачте, на публїку людську з тим Гурманом волочить ся.

Микола (хапає ся за голову). Ой, ой, ой! Люди! Не ріжте мене без ножа! Не мучте мене! Не бабрайтесь у моїм серци! Най вам моя жінка не стоїть у очах! От пийте, колисьте чесні та добрі, щосьте до мене прийшли, частуйте ся і говоріть дещо веселїйшого. А то тьфу! Чоловікови й без вас тяжко, а ви ще додаєте.

Настя. Ой кумочку, та чи то ми не знаємо, що вам тяжко. (Пє).

Микола. Ой тяжко, кумонько, тяжко! (Наливає і пє).

Настя. Та кажуть, що вона до вас по цїлих днях не говорить?

Микола. Та що будемо говорити? Вона мовчить, і я мовчу. Отак цїлий день мов тумани ходимо. А вона все тілько в вікно зазирає, чи він не йде. А до мене хоч би словечко сказала.

Настя. Ой бідний ти, кумочку, бідний! (Наливає і пє).

Микола. Ой бідний, кумочко, бідний, як той мак на четверо! (Наливає і пє). Як той горох при дорозї. (Плаче).

Настя. Та хіба я не знаю, що ти нераз з голоду млїєш, а вона що зварить, то тому поганинови держить. Куме, таже я твоя близька сусїда. Все знаю, все бачу, хоч би нераз і не хотїла бачити. Нераз аж серце менї крає ся! Бігме, кумочку, крає ся! (Плаче і обіймає єго).

Бабич. Ну, ну, жінко, може нам пора до дому?

Селяни. Та пора би іти.

Микола. Люди добрі, сусїди чесні! Посидьте, ще трохи! Не квапте ся, не розходїть ся! Я рад, що людський голос у тих стїнах чую. Поговоріть, почастуйте ся. Ну, прошу! Ов, чарка стоїть! Що се такого? Фляшка порожна? Я зараз другу принесу. У мене барилка єсть, схована в половнику. Що має грішний чоловік робити? Коли вже таке на мою голову впало, то що дїяти! Не бере ся мене нїяка робота, відійшла охота до житя, до господарства. Тьфу, на що воно менї! Взяв я, продав коненята, грошї сховав, та й пропиваю трохи по трохи. Най ідуть! Не стане тих, знов щось продам.

Бабич. Ой куме, куме, зле ти робиш! Занадто собі до голови взяв таку дурницю, та ізза такої негідниці добро своє керваве марнуєш!

Микола. А на що-ж воно менї? Хіба менї житє буде? Не буде, куме! Все пропало! Вже менї господарем не бути, так нехай же іде все! І поле продам і хату продам, нехай іде.

Бабич. Говори, говори. Продам, кажеш. А потому що буде?

Микола. Коли потому? Як потому? У мене, куме, вже тепер потому. Вже тепер по всьому. Дальше вже нїчого не буде. Нїчогісінько. Так цур єму всему! (Виходить з фляшкою).

Перша жінка. Зовсїм знївечили чоловіка! Зовсїм з пантелику збили!

Друга жінка. Не много того розуму в бідолахи було, та й той виплив.

Настя. Я би не знати що за то дала, що вона єго якимось зїлєм опоїла.

Бабич. А найгірше шкода господарства. Гарував чоловік, весь вік робив, аж му очи з голови лїзли, мучив ся, терпів — ой Господи, кілько натерпів ся. На решті дохра-

пав ся кусника хлїба, жити-б та Бога хвалити та дїток надїятись, а ту на тобі! Мов пожар наскакує, мов грім з ясного неба.

Перша жінка. Говоріть, куме, говоріть! Кажете: дїтий надїятись. Тото і уся біда в тім, що в них дїтий нема. Як би у неї були дїти, то вона-б на таке не пустила ся. Скажу я слово і за нею.

Перший селянин. А я тому не вірю. Вже як котра жінка така вдасть ся, то ти єї і ланцом до дому не прикуєш. І дїтий покине.

Перша жінка. Не слухай того куме, бігме не слухай! Дїти, велика річ. Дїти половина матери. Одна половина може би й рада піти, позволити собі, а друга не пускає, кричить: А ми, мамо! А що з нас буде? І не пустять тамтої половини.

Микола (входить з фляшкою і ставить єї на столї). Ось вона! Ось наша радість! Ось одинока потїха. (Піднимає фляшку, телепає і знов ставить). Повна, вистане нам! Ану, кумове чесні, сусїди мої приємні — дай нам Боже здоровлє! (Наливає, пє і пускає чарку кружляти).

Бабич. Куме Миколо, гей куме!

Микола. Га!

Бабич. А я би тобі, куме, щось сказав, та бою ся, щоб ти на мене не огнївав ся.

Микола (сїдає коло него, обнимає за шию і цїлує плачучи). Кажи, кумочку, кажи! Ти в мене найблизший сусїда, ти мій порадник. Говори!

Бабич. Ти куме — не в гнїв тобі кажучи — за надто мягкий, за надто податливий.

Микола (хитає головою і важко зітхає). Ой так, так, занадто мягкий, занадто податливий.

Бабич. А вони бачуть, що ти такий, та й тобі кілє на голові тешуть.

Микола (хапає ся за голову). Ой тешуть, тешуть! Аж у мізку лупає! (Плаче).

Бабич. Цить, куме, фе! Не плач! Не будь дитиною!

Микола. Не бути дитиною? А то як?

Бабич. Ти-б узяв ся до своєї жінки трохи острійше. Похрупостїв би на ню, погрозив би, а то і ударив раз, другий. Знаєш, жінка так як коняка, любить батіг, а без него зовсїм ледащіє.

Микола. Ой, ледащіє, ледащіє.

Бабич. Ну, і до сего Гурмана ти постав ся. Що то він завоював тебе, чи що? Покажи єму, що ти в хатї господар. Закажи єму бувати у себе.

Микола. Ой, просив я вже єго, так де тобі, ще й сьміє ся.

Бабич. Просив! Бій ся Бога, куме, хто-ж о такі річи просить? Та то певно, що він просьби не послухає. А ти остро до него!

Микола. Ой, кумочку, боюсь я єго! Страшний він такий, як кат.

Бабич. Фе, куме! Ти-ж чень не дитина. Чого тобі бояти ся? Адже він тобі нїчого не може зробити!

Микола (випростовуєсь). Та то правда! Чого менї єго бояти ся?

Бабич. Ти єму погрози, що підеш до суду на скаргу, що він тобі жити з жінкою не дає.

Микола. Та то правда! Адже і над ним є старший! На скаргу!

Бабич. Що в цїлім селї соблазнь робить, встид на цїлу громаду.

Микола. Га, таже за се тяжка кара!

Бабич. А ти думав як? Зараз єго відси перенесуть! А ти вже собі потому з жінкою якось даси раду. Коби лиш єго відси мара взяла.

Миколо. О, певно, що з нею я собі пораджу. Адже-ж ви, сусїдоньки, знаєте, яка вона була добра, щира та вірна, заким єго зла доля на мій дім навернула! До рани можна було єї приложити, не то що! (Плаче).

Настя. Ти куме єго до хати не пусти, ось що! Двері єму перед носом замкни. Цїпом по голові заїдь! Так би я на твоїм місци зробила!

Микола. Так, так, так! Цїпом по голові! Мундур на шкаматє! Нехай мене скаржить! Я вже буду знав, як боронити ся!

Бабич. Нас, куме, на сьвідків клич. Ми посьвідчимо, як вони з тобою обходили ся!

Селяни. Так, так! Усї посьвідчимо! Єго зовсїм зі служби наженуть, а тобі нїчого не буде!

Микола (схапує ся). Добре! Все зроблю, візьму на відвагу. Або що, хіба я не чоловік, не господар? Ану, випиймо, сусїди! Біг заплатить вам за раду. Побачимо, хто тут буде старший. (Пє і частує всїх за чергою).

ЯВА ДРУГА.

Ті самі. Входять жандарм і Анна.

Жандарм (трохи підпитий). Го, го, го! А ту що? Празник якийсь, комашня чи поминки?

Микола. Та поминки, поминки справляю.

Жандарм. А по кім?

Микола. По собі самім. По своїй чести, по своїм супокою, по своїм житю.

Жандарм (іде до стола — люди розступають ся перед ним, він сїдає. Анна сїдає також на припічку). Ага, ти, бачу вже трохи теє... язиком путаєш!

Микола. Як то путаю? Я не путаю, я правду говорю! То ти, Михайле, моє житє попутав, так що і кінця не найду.

Жандарм. От, Миколо, не молов би-сь дурниць, та й ще при чужих людях. А радше частуй гостя!

Микола. Ой участував ти мене! Не такого ти частунку від мене варт!

Жандарм (схапує ся і підступає до него). Що ти говориш, що? Якого частунку?

Микола (плює єму в лице). Ось якого, коли хочеш знати.

Жандарм (бє єго кулаком у голову). Ось тобі за се! (Микола падає на землю Люди кидають ся до Миколи, Анна до Михайла).

Анна. Михайле, вспокій ся, що ти робиш?

Жандарм. Я спокійний і нїчого більше не роблю, але плювати на себе не дам! Не бій ся, се єму не пошкодить. Троха сьвічки в очах стали, але се байка. Протверезить ся швидко. А я і так хотїв з ним розумне слово поговорити.

Микола (з трудом підносить ся, єго садять на лаву). Так ти ось як менї платиш за мою доброту?

Жандарм. Не за доброту, Миколо! За доброту тілько Бог заплатить. А я за дурноту. За те, що ти плюєш на цїсарський мундур.

Микола. Я не на цїсарський мундур плюю, але на того огидника, що ганьбить образ Божий. Ти єго знаєш? Михайла Гурмана!

Селяни. Так, так!

Жандарм (гне в собі злість). Знаєте ви що, панове сьвідки, я тут хочу з Миколою розумне слово говорити. Вас тут не потрібно. Може-б ви пішли собі до дїдька?

Микола. Нї сусїди! Сидїть, не відходьте! Я вас прошу. Я вас тут запросив, він не має права вас виганяти.

Жандарм (зіскакує і хапає за карабін). А я вам кажу, пяницї погані, геть відси! Хто зараз не вступить ся, той ось тут кольбою в груди дістане. Марш! (Селяни і селянки сквапно виходять. Декотрі хрестять ся і плюють).

ЯВА ТРЕТЯ.

Микола, жандарм і Анна.

Микола (прискакує до него). Яким ти правом сьмієш моїх гостий з моєї хати виганяти, га? До тебе прийшли? Твою горівку пили?

Жандарм (відтручує єго на бік). Мовчи, дурню! Слухай, що я тобі буду казати. Сїдай ось тут! (Микола неохітно сїдає). Слухай, Миколо, що ти собі гадаєш?

Микола. Як то що?

Жандарм. Чого ти сам собі шкоду робиш? Роботу покинув, господарство занедбав, коні продав, та все тілько з пяницями водиш ся та своє добро розкидаєш? Чи то ладно так, га?

Микола. Ладнїйше, нїж чужу жінку на гріх наводити.

Жандарм. Миколо, Миколо, не повинен би ти і згадувати про те.

Микола. Он як. не повинен і згадувати про те, від чого серце рве ся і голова тріскає? Спасибі за ласку. А скажи ти менї, Михайле, про що я маю згадувати? Для кого маю дбати? На кого робити?

Жандарм. Хоч би на себе самого.

Микола. Не бій ся, на себе самого я дбаю! Продаю, роздаю, розкидаю, пропиваю те, що менї не потрібне, а беру лиш те, що менї потрібне. А потрібне менї тепер лиш одно — ось що! (Телепає фляшкою).

Жандарм. Фе, Миколо, встидай ся!

Микола. Я маю встидати ся? Ха, ха, ха! А ти встидаєш ся? А отся негідниця встидає ся, що по селу раз-у-раз з тобою волочить ся? Ви маєте встид?

Жандарм. Зась тобі до нас.

Микола (зриває ся). Кому зась? Менї? А ти хто тут. Яке ти маєш право менї заськати?

Жандарм (силою саджає єго опять). Ну, ну, не решети ся? Я тобі скажу́, яке я маю право. Слухай Миколо! Ти знаєш, хто я був колись, ще там, у нашім селї?

Микола. А хто? Урвитїль, забіяка.

Жандарм. Брешеш, друже мій. Я був чесний парубок, може троха за горячий, за палкий. Але кривди я не любив, неправди не міг знести — і то було моє нещастє.

Микола. Було дещо і більше.

Жандарм. Правду кажеш. І я тобі зараз скажу, що ще причинило ся до мого нещастя. Я полюбив отсю бідолаху, Анну, сироту, поштуркувану та кривджену нелюдами-братами. Ся любов була моїм одиноким, найдорожшим скарбом, вона могла би була з мене зробити доброго, порядного чоловіка. А ти, Миколо, ти до спілки з тими нелюдами вкрав менї те одиноке щастє.

Микола (зриває ся). Я? Вкрав тобі... (Хапає ся за голову). Господи! Що се зо мною? Чи весь сьвіт до гори ногами перевертає ся? Я, втоптаний в болото, обдертий з чести, супокою і поваги, зруйнований, зарізаний без ножа — а по твому виходжу ще й злодїєм?

Жандарм. Не хапай ся за голову, Миколо! Адже твоє сумлїнє само тобі каже, що моя правда.

Микола. Нї, брешеш! Я єї не силував! Вона ще вдячна менї була...

Жандарм Адже бачиш єї вдячність.

Микола. Вороже, се ти єї звів, одурив, причарував!

Жандарм. Ти мав три роки часу причарувати єї до себе. Чому сего не вчинив?

Микола. Бо я не чарівник — ось чому!

Жандарм. Бо ти віхоть, а не чоловік — ось чому!

Микола. Хто віхоть? Я віхоть?

Жандарм. А вже-ж не я.

Микола. Отже я зараз покажу тобі, що я не віхоть. Марш менї з хати! (Хапає єго за плече).

Жандарм (відтручує єго). Іди спати, Миколо! Ти троха пяний.

Микола. Пяний, чи не пяний, не твоя річ. Але ти менї геть з хати забирай ся!

Жандарм. Отже не вступлю ся. Тут і заночую, коли менї схоче ся.

Микола (лагідно). Вступи ся, Михайле! Не доводи мене до лютости.

Жандарм (лагідно). І не доходи до лютости, небоже, се не здорово. А я справдї у тебе заночую. А завтра оба разом до міста поїдемо.

Микола. Оба разом? По що?

Жандарм (виймає папір і показує). Ади, знаєш отсей папір?

Микола. Чорти-б єго знали, а не я!

Жандарм. То зле, Миколо! Не вадило-б тобі єго знати. Тут і про тебе дещо написано.

Микола. А що там про мене написано?

Жандарм. Наказ із суду, щоби тебе приставити. Я ще нинї маю єго війтови доручити. Там знов на тебе в судї щось наговорили.

Микола. Га, Юдо! Так ти знов з того боку підо мною риєш? Зовсїм мене доконати хочеш? Отже не діждеш! (Виривае єму з рук папір і рве на кусні). На маєш, маєш, маєш!

Жандарм. Дурню, і що-ж ти зробив? Чи ти знаєш, що тобі буде за се?

Микола. Не менї, а тобі.

Жандарм. Нї, тобі! На, маєш раз! (Бє єго в лице). Се на завдаток! На тобі два! (Замахуєсь).

Микола (хапає карабін). На тобі також раз! (Кидаєсь на Михайла).

Анна (кидаєсь між них). Миколо, на бік!

Микола (відтручує єї). Ти сама на бік!

Жандарм. Пусти єго, Анно! Я єго і так не бою ся. (Хапає карабін, хоче вирвати Миколї). Пусти, дурню! З тим не жартуй!

Микола. Ось тобі мій жарт! (Пускає карабін, хапає сокиру і втоплює в груди жандармови. Той падає).

Анна. Господи! Що з тобою, Михайле? (Кидаєсь до него).

Жандарм (вхопив ся рукою за груди, з котрих бухає кров). А, се так! Нїчого! Нїчого менї не треба.

Анна. Кров! Кров! Ти ранений, Михайле, забитий! Голубчику! Де рана?

Жандарм. Нїчого, Анно, нїчого! Се лиш жарт був. Трохи поболить та й перестане. Годї, Миколо! Чого став, та й трусиш ся? Дай руку!

Микола (кидає сокиру). Та... та... невже воно нїчого?

Жандарм (слабше). Дай руку! (Простягає єму закровавлену руку, Микола дає свою). Спасибі тобі! Ти зробив менї прислугу, і я не гнїваюсь на тебе! Я давно хотїв і сам собі таке зробити, та якось рука не піднимала ся.

Анна. Михайле, серце моє, скажи що тобі? Де в тебе рана?

Жандарм. Кажу тобі, що менї зовсїм добре. Навіть і лїків не треба! А ось і сьвідки! Ну, Богу слава! Слава Богу!

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі, війт, Бабич, Настя, селяни.

Війт. Гей! А ту що такого? Хто тут галасує?

Настя. Ой лишенько! Шандар забитий.

Війт. Невже неживий? Миколо, Анно! Що се таке? Говоріть, чого стоїте, як остовпілі?

Жандарм (слабо). Пане війте! Дайте їм спокій! Вони не винні! Я... я сам...

Війт. А тобі що таке стало ся? По що на себе руку наложив?

Жандарм. Так було треба. То моя річ... Анно! Миколо... бувайте здорові... і простїть. (Умирає).

Анна (кидаєсь до трупа). Михайле, Михайлику! На кого ти мене покидаєш? Що я без тебе на сьвітї зачну?

Микола. Анно, вспокій ся, хіба ти не маєш для кого жити?

Заслона спадає.

ИСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКИЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[13. Михайло Драгомановъ].

[Дальше.]

Въ „Австро-руськихъ споминахъ“ признає ся Драгомановъ, що въ 1874. р. „гарячѣйша й прямѣйша политична аґитація зводилась у него майже выключно на Галичину, въ котрôй упорядкуваннє прогрессивного напрямку, на ґрунтѣ политичнои вôльности, мусѣло (по єго думцѣ) влекшити россійскôй Украинѣ велику роботу, — злити въ одно радикальство й украинофильство“.[1])

До „Австро-руськихъ споминъ“ авторъ додавъ три листы Евгена Желехôвского (стор. 117—150) и „прилогу“: 1. „Павло Чубинській и украинофильськй програмы

[1]) „Австро-руські спомини“, стор. 223.

въ 1862—1873. рр.“ (стор. 301—327). — 2. Ще слôвце про Ф. К. Кистяковського (стор. 328—330). — Въ першôмъ листѣ (Перемышль, 15. марця р 1872.) Желехôвскій списавъ частину своєи біографіѣ й запримѣтивъ мѣжь иншимъ ось-що: „Приспособляю ся я до испыту особного зъ языка руського, вôдтакъ до докторату фильософіѣ, а поки що ношу ся зъ мыслею, щобы якъ-найборше выдати пôдручный словарь руcько-нѣмецько-польcькій, або лише руcько-нѣмецькій, бо дуже велика, неминуча потреба словаря для насъ самыхъ и чужосторонныхъ“.[1]) — Въ другôмъ листѣ (Станиславôвъ, 17. жовтня р. 1872.) змалювавъ вôнъ три типы галицкихъ руссофилôвъ. Вôдтакъ подавъ свôй поглядъ на розвôй руcко-украинcькои мовы. Ось и єго слова: „Не годжу ся я на Вашь поглядъ, якій Вы маєте на умѣетне плеканє языка малоруского въ Россіи. Узнаю и я важну потребу збирати и публикувати етнографичнѣ матеріялы до пôзнаня народу малоруского и єго языка, — не безъ корысти суть и згадки Вашихъ професорôвъ университецькихъ про малоруcькій языкъ, отъ якъ хоть-бы въ родѣ Буслаєва, видимого ворога самостôйности литературнои нашои, — але-жь того всього замало, дуже мало. Не досыть на земли малоруcькôй, въ єи мѣстахъ Киѣвѣ, Харковѣ, Полтавѣ, Одессѣ и другихъ дотыкати лише мимоходомъ того языка и єго литературы и такъ зъ нимъ обходити ся якъ-бы зъ мертвымъ або чужимъ, — а належить шукати для нього объявленя живого черезъ школьну науку єго вôдъ сѣльскихъ шкôлъ ажь до университету за уживанѣмъ того-жь языка до ученикôвъ и слухачѣвъ. Досыть довго вже вдоволялисьмо ся, щобы на нашь языкъ и єго науку смотрѣли люде яко на рѣчь пôдрядну. Знаю я добре, що на Украинѣ нема автономіѣ для украинcького языка, що нема й якъ тую-же переперти, — але-жь мы мусимо завсѣгды нашь протестъ противъ такихъ врядôвъ московcькихъ голосити, якъ мы то голосимо въ Галичинѣ противъ врядôвъ польcькихъ, щобысьмо не утратили черезъ наше приставанє, згôдне на тôмъ, щó намъ покинуть або не заборонять, нашои неперерывности права (Rechtscontinuität)“. — У третьому листѣ (Станиславôвъ, 11. лютого р. 1873.) Желехôвскій оцѣнює литературну дѣяльнôсть Дѣдицкого й заявляє свôй поглядъ на мертвечину въ сучаснôй литературѣ“.[2])

Тѣ думки про націонализмъ и прогресъ, щó ихъ проявивъ Драгомановъ въ трьохъ згаданыхъ статьяхъ (Антрактъ, Литература россійcька..., Автро-руcькій спомины), выринають такожь въ єго суспôльно-побутовыхъ картинахъ, щó вызначують ся заголовкомъ „Чудацькѣ думки про украинcьку національну справу“. (Друге выданє. У Львовѣ, 1892). Про сѣ свои думки пише Драгомановъ ось-що: „Мы назвали ихъ „чудацькими“ черезъ те, що вони йдуть на перерѣзъ тому, щó звычайно говорить ся и прихильниками й противниками украинcького руху. Тôлько-жь, звѣсно, мы, якъ и всяка людина, котра має певнѣ думки, вважаємо ихъ за вѣрнѣ, по крайнôй мѣрѣ дотн, доки ихъ не перекинуть науковымъ способомъ нашѣ противники. Поки-що мы вважаємо вѣрною основу тыхъ думокъ, бо вона є нѣщо инше, якъ прикладъ до певнои справы такого свѣтогляду, котрый теперь руководить усѣю наукою, — того свѣтогляду, щó не признає на свѣтѣ нѣчого постôйного, стоячого (статичного), а бачить тôлько перемѣну (еволюцію), рухъ (динамику). Не має й не може бути постôйныхъ національныхъ ознакъ, стоячихъ безъ перемѣны національныхъ духôвъ, нема мѣжь людьми вѣчныхъ политично-административныхъ порядкôвъ, такихъ, якъ н. пр. обрусеніе, — не може бути й національныхъ святощѣвъ. Вся практична мудрôсть людcька може бути въ тому, щобъ убачити напрямокъ руху свѣтового, єго мѣру, законъ, и послужитись тымъ рухомъ. Инакше рухъ той пôйде проти насъ, — роздавить насъ“.[1])

Весь матеріялъ „чудацькихъ думокъ“ Драгомановъ подѣливъ на шѣсть головъ, — тôлько-жь у свому писаню не придержувавъ ся нѣякого пляну, а подававъ всѣлякѣ картинки зъ суспôльно-національного побуту Руси-Украины та пояснювавъ пытаня прогресу европейского. Програму свого суспôльно-просвѣтного змаганя высказавъ вôнъ въ отъ-сихъ словахъ: „Я справдѣ завше хотѣвъ побачити объединенє освѣченыхъ, добрыхъ и чесныхъ людей въ нашôй краинѣ й по сусѣднѣмъ сторонамъ и народамъ коло працѣ для волѣ, освѣты й добробыту всѣхъ тамошнихъ людей, и завше боровсь проти всякого розъединеня, котре вносить мѣжь тыхъ людей неволя, неуцтво й слѣпе своєлюбство, навѣть и тодѣ, коли сѣ темнѣ силы вкрывають ся одежами народолюбства“.[2])

Вôнъ заявивъ, що сама по собѣ думка про національнôсть ще не може довести людей до волѣ й правды для всѣхъ, и не може дати рады для впорядкованя навѣть державныхъ справъ. По єго думцѣ треба шукати всесвѣтнои правды, котра-бъ була спôльна всѣмъ національностямъ.[3]) „Національство“ Украинцѣвъ зове Драгомановъ „туманнымъ и шкôдливымъ“;[4]) — признаючи хосенность народныхъ мовъ, вôнъ каже, що добре-бъ було, якъ бы всѣ люде на свѣтѣ могли розумѣти одинъ одного. По єго думцѣ „украинcькѣ національники спиняють зрôстъ украинcького письменства, гôршь нѣжь усяка царська цензура“.[5]) „Національники хотять вдержати скрôзь пановане мертвецькои рутины и добровôльно спиняють зрôстъ нашого письменства до рôвности зъ европейcькими“.[6]) Ба, Драгомановъ гадає, що вже „пôдъ вплывомъ спасителя украинcькои національности (православно-козацького руху) украинcьке письменство стало йти назадъ, и нарештѣ стало вымирати, пôддаючись московcькому“.[7]) Теперь же украинcьке письменство доти не стане на мôцнѣ свои ноги, доки украинcькѣ письменники не будуть доставати всесвѣтнѣ образованѣ думки й почутя просто зъ захôднои Европы, а не черезъ Петербургъ и Москву черезъ россійcьке письменство, якъ и робить ся доси.[8]) — Тôлько-жь трохи далѣ, радить вôнъ Украинцямъ пити живу водицю, щó тече зъ колодѣзя россійского. Ось и єго слова: „Бажаючи добра украинcькому письменству, вважаю теперь потрѣбнымъ, выступити проти тыхъ, хто вôдкида россійcьке письменство, якъ буцѣмъ-то нѣчого не варте, и тымъ вôдкида найприступнѣйшій для загалу на-

[1]) ibid., стор. 120.
[2]) ibid., стор. 139—140.

[1]) „Чудацькі думки“, стор. 293—294.
[2]) ibid., стор. 14.
[3]) ibid., стор. 30.
[4]) ibid., стор. 44.
[5]) ibid., стор. 100.
[6]) ibid., стор. 112.
[7]) ibid., стор. 83.
[8]) ibid., стор. 59—60.

шои громады колодѣзь, де все таки тече жива вода, й хоче засудити ту громаду на выключне вживанє загнилои вже водицѣ, а то й просто мертвои, котра бучно зве себе „патріотичною“ украинською наукою, беллєтристикою й т. и.“.[1]) „Теперь-то наставъ всесвѣтный, громадській рухъ, культурный, политичный и соціяльный, и про-те украинолюбцѣ мусять выйти зъ того вузького й поверховного національства, котре въ Европѣ втратило мысль пôсля 1848. р.[2])

Та отъ. Драгоманову звѣщають зъ певного боку, що слова єго приймають ся гôрше, нѣжь чудацькй, — що вони страшенно непопулярнй, бо украинська громада гаряче спочуває свою національнôсть и ставить єѣ высше всего; — єго ще звѣщають, що украинська громада дуже недовольна полємикою противъ тыхъ, хто, нехай и зъ помилками й хибами, а все таки служить найважнѣйшôй теперь для неи справѣ, — ширеня національного украинського спочутя й ненависти до обрусеня“.[3]) — Але-жь на тй докоры вôдповѣдає Драгомановъ, що, коли вôнъ зъ чимъ полємизує, такъ се зъ лѣнивымъ на думку, а буйнымъ на слова шарлятанствомъ та зъ крутѣйствомъ, котрй хотять узяти монополію украинолюбства“.[4])

Цѣкава є розвѣдка Драгоманова про „обрусѣніє“. Вôнъ намагає доказати, що окрôмъ Россіѣ були вже давнѣйше й суть теперь деякй державы (Англія, Франція, Австрія), що проявляють напрямъ до національно-державного централизму. Такъ Англія пôдрѣзала національнôсть Кельтôвъ (въ Ирляндіи, Валіи й Шотляндіи), Франція занапащувала мову й національный розвôй Нидерляндцѣвъ въ Бургундіи, Бретонцѣвъ, Бискайцѣвъ и Провансалôвъ. Въ Австріи-жь — въ централистично-германизаторскôй политицѣ Маріѣ Терезы й Йосифа II. добачає Драгомановъ систематичне наслѣдуванє французкои системы, знѣвечити народнй мовы й розповсюдити мову державну. Вôнъ каже, що у Франціи выробилась система націонализму централистичного, котра пустила середъ Французôвъ глибокй корѣнь, такъ, що теперь нѣгде нема такого унитаризму, якъ у французкôй громадѣ.[5]) Вôдтакъ натякає вôнъ на теє, що, коли въ 1880. р. въ Черниговскôй земскôй губернскôй радѣ промовляли за тымъ, щобъ украинську мову допустити въ школу й покликувались на примѣръ Провансу и Бретанiѣ, — у Франціи нѣ въ однôй радѣ навѣть нѣхто й не писне про те, щобъ у школу пущено яку мову, окрôмъ державнои, французкои.[6])

Въ Россіи основу для централизму національного робить (якъ и де инде) централизмъ державный политично-административный. „Lex Jusephovicia“ 1876. р. (пише Драгомановъ) можлива тôлько черезъ те, що нема нѣякихъ политично-административныхъ институцій, котрй-бъ стояли на дорозѣ мѣжь Петербурськимъ бюрократично-царськимъ самодурствомъ и Украиною“.[7]) „Якій-же резонъ мы маємо кричати, що зажерта Москва выгнала нашу мову зъ урядôвъ, гимназій, университетôвъ и т. и. закладôвъ, въ котрыхъ народня украинська мова нѣколи й не була, або котрыхъ самыхъ не було на Украинѣ за часы автономіѣ, и противуставити сему „нечуваному варварству“ права Фламандцѣвъ у Бельгіи або Полякôвъ и навѣть Венгрôвъ у Австріи? Варварствомъ для XIX. столѣтя являє ся тôлько заборона украинськои литературы 1863. и 1876. рр. (ще пôдъ кôнець XVIII. ст. за Йосифа II. цензурный нагнѣтъ на чеську мову бувъ дѣйсно не меншій, нѣжь ся заборона!), а въ усьому иншому Россія трактує Украину такъ само, якъ Франція Провансъ. Похвалити за те Россію, звѣсно, не можна, але й ганьбити єѣ бôльше, нѣжь Францію, те-жь нема раціѣ“.[1])

А вже-жь годѣ притакнути сему поглядови Драгоманова, мабуть-то Украинцѣ стоять въ такихъ вôдносинахъ до Россіянъ, въ якихъ находить ся племя провансальске до Французôвъ. Та-жь нарôдъ украиньскій має свои окремй физичнй й духовй прикметы, свôй историчный характеръ, котрый выражає ся особливо въ богатôй поезіи людовôй, якою нѣ одинъ нарôдъ славяньскій звеличитись не може, — нашь нарôдъ має свою исторію, що проявляє свѣтови богатырскій вѣкъ козачины. Провансальске-жь племя не має свого окремого историчного характеру, — вôдтакъ мова єго вже й для того може вважатись нарѣчємъ мовы французкои, що самй Провансалы не дуже-то бажають пôднести єѣ на ступѣнь мовы самостôйнои супроти французкои.

Далѣ подає Драгомановъ свôй поглядъ на „обовязковый націонализмъ“, на культъ того, що въ Галичинѣ народовцѣ зовуть національными святощами. Сй-жь святощѣ вызначують ся народными звычаями, одежою, религіею и мовою. Вôнъ каже, що „нема нѣчого темнѣйшого надъ идеѣ про сй святощѣ, и нема нѣчого шкодливѣйшого для украинськои справы, а надто въ Галичинѣ, якъ тй идеѣ“.[2]) Вôдтакъ радить вôнъ народовцямъ, щобъ не робили собѣ фетиша зъ кирилôвскои азбуки й не переносили свого фетишизму и въ народъ. По єго думцѣ перемѣнити теперь у насъ азбуку було-бъ справою нелегкою, хочь воно було-бъ добре, бо зблизило бы насъ зъ бôльше цивилизованымъ свѣтомъ. Вже-жь у переднѣмъ словѣ до Шевченковои поемы „Марія“, выданои р. 1882. въ Женевѣ буквами латиньскими, пише Драгомановъ осьтаке: „Думка писати по-руськи латинськими литерами сама по собѣ цѣлкомъ не зла. Цими литерами пишуть найсвѣтлѣйшй народы: Италіянцѣ, Французы, Англики, Нѣмцѣ й иншй. И мѣжь славяньскими людьми, що говорять мовами, подôбными до руськои, латинськими литерами пишуть не самй Поляки, а й Чехи, Словаки, Хорваты й иншй. Всѣмъ людѣмъ лѣпше-бъ було, вживати однаковй литеры, якъ и однаковй мѣры, ваги й однаковй грошѣ. Такъ воно до того й нде теперь, коли хоть въ тôй частинѣ землѣ, де мы живемо, — въ Европѣ, всѣ люде будуть писати однаковыми литерами, котрй певно будуть теперѣшнй латиньскй литеры. — Мы думаємо, що якъ бы до теперѣшнихъ латиньскихъ литеръ додати кириловськй *ж*, *х*, *ч*, *ш*, та, якъ бы скрôзь ставити однаково надъ литерою значокъ ', коли вона вимовляється мняко (kolyś, protiń, neńa, robytśa), то-бъ таке письмо годило ся однаково й для Русинôвъ и для Полякôвъ, и було-бъ простѣще й лекше, нѣжь теперѣшнє польське письмо“. Драгомановъ не противный и змѣнѣ Юліяньского календаря

[1]) ibid., стор. 106—107.
[2]) ibid., стор. 101.
[3]) ibid., стор. 118—119.
[4]) ibid., стор. 121.
[5]) ibid., стор. 206.
[6]) ibid., стор. 215.
[7]) ibid., стор. 221.

[1]) ibid., стор. 237.
[2]) ibid., стор. 273.

на Григоріяньскій, кажучи, що „чимъ скорше-бъ змѣнено старый калєндарь на новый, тымъ було-бъ лѣпше, бо на що-жь держатись того, що̀ явно противно природѣ“.[1]) Далѣ каже Драгомановъ, що на ґрунтѣ народныхъ святощѣвъ зовсѣмъ оправдують ся и симпатіѣ деякихъ, коли не всѣхъ Москвофилѡ̀въ и до царского самодержавства въ Россіи. Вѡ̀дтакъ пише вѡ̀нъ ось-що: „Исторія не дала нашимъ старымъ вѣчамъ выробитись у систему вѡ̀льного державства, подѡ̀бного до англійського, або до швейцарського. Потѡ̀мъ „козацька воля“ захопила частину нашого народу, и ледви стала склонятись до свѣдомого либерализму, якъ була зламана. Тымъ часомъ церковна проповѣдь защепила й выпестила середъ нашого народу идеалъ царсько-державный, котрого теперь безспорно держить ся найбѡ̀льша частина народу. Зъ тымъ идеаломъ нашъ народъ ворушивъ ся проти Полякѡ̀въ въ Австріи въ 1848—49. рр. и проти Полякѡ̀въ у правобѡ̀чнѡ̀й Украинѣ въ 1863. р. Въ 1848—49. рр. всѣ австроруськѝ патріоты одушевлялись тымъ-же идеаломъ. И теперь за него выкликувались народовцѣ“...[2])

По думцѣ Драгоманова мова не є святощь, — она не панъ людины, народа, а слуга єго. Вѡ̀нъ каже, що литературнѝ народовцѣ тогдѣ тѡ̀лько дѣйсно прислужать ся народови й стануть мѡ̀цно середъ него, коли дадуть народови на єго мовѣ литературу єму корыстну: утилитарну й просвѣтну. „Вѡ̀дъ литературы формально-національнистичнои, пустои (каже Драгомановъ) народъ вѡ̀дверне ся, а литература ретроґрадна обезсилить єго въ конкуренціи зъ сусѣдами, та нарештѣ вѡ̀дъ неи, а вкупѣ зъ тымъ и вѡ̀дъ єи національности вѡ̀дверне ся й самъ народъ, починаючи вѡ̀дъ своихъ бѡ̀льше интелиґентныхъ осѡ̀бъ. Вѡ̀двертає ся-жь и теперь народъ вѡ̀дъ своихъ, дѣйсно прекрасныхъ по мовѣ, а часомъ и по поезіи, старыхъ пѣсень, бо змѣстъ ихъ теперь уже не вѡ̀дповѣда народньому житю. И треба й тутъ зречись теоріѣ національныхъ святощей, а признати, що народъ тутъ по части маѣ рацію навѣть тодѣ, коли вѡ̀нъ замѣня прекраснѝ козацькѝ пѣснѣ на поганѝ салдатськѝ, бо все-таки вѡ̀нъ бачить передъ собою „охвицерика молодого“, а не „отамана козацького“.[3])

Та отъ, вже самъ Драгомановъ въ 1881. р. нѡ̀дносивъ вагу деякихъ народныхъ святощѣвъ. У свому збѡ̀рнику „Новѝ украинськѝ пѣснѣ про громадськѝ справы“ писавъ вѡ̀нъ, що „напроти всякихъ подѣлѡ̀въ украинськихъ людей мѣжь рѡ̀зными державами украинська порода (національнѡ̀сть) держить ся якъ тѣло осѡ̀бне, дуже однакове въ усѣхъ своихъ частинахъ, зъ однакими звычаями, однакими спомынами, любовю й ненавистью“.[4]) „Переглядъ тѣла Украинцѣвъ, порядъ зъ Поляками й Москалями, показує, що въ зростѣ, въ барвѣ очей и волосся, въ будѡ̀вли лиця й черепа й т. и. мѣжь Украинцями зъ одного боку й Поляками й Москалями й зъ другихъ бокѡ̀въ єсть великѝ одмѣны, навѣть въ такѡ̀мъ краю, якъ Галичина зъ Краковомъ, де земля и повѣтря однакове. Наука про мовы показала тежь, що мова украинська самостояча середъ мовъ другихъ Славянъ, якъ и мова польська чи московська“.[5]) Самъ Драгомановъ признаѣ отже, що специфично-украинськѝ примѣты не обмежують ся религіѣю, калєндаремъ, одежею. Суть бо ще стѡ̀йнѝ прикметы украинськои породы, якими вважають ся стать тѣла, звычаѣ, темпераментъ, мова й въ загалѣ душевна вдача Украинця.[1])

А вже-жь, нѣгде правды дѣти, того погляду Драгоманова на замѣну прекрасныхъ козацкихъ пѣсень погаными салдатскими, ледви якій Украинець схоче похвалити. Етноґрафичнѝ збѡ̀рки Чубиньского, Манжуры и и. доказали въ найновѣйшихъ часахъ, що украинській людъ не забуваѣ тыхъ думъ и пѣсень, якѝ переймивъ вѡ̀дъ своихъ батькѡ̀въ. Ба, сей людъ творить ще й теперь деякѝ пѣснѣ про важнѣйшѝ справы суспѡ̀льного побуту. Опроче самъ Драгомановъ тѝ салдатскѝ пѣснѣ назвавъ „погаными“, и вѡ̀дтакъ тѝ московскѝ пѣснѣ, що ихъ подекуды спѣвають на Украинѣ, не въ силѣ занапастити украинськои поезіѣ народнои.

Тутъ годить ся запримѣтити, що авторъ сеи исторіѣ литературы, згадуючи про справы суспѡ̀льно-національнѝ, писавъ мѣжь иншимъ ось-таке: „Драгомановъ явивъ ся въ 1875. р. репрезентантомъ нового радикального украинофильства. Ось проґрама сего руху: 1. любовь до мужика; 2. критика роботы интеллиґентныхъ верстовъ около нѡ̀днесеня люду; 3. освѣта на основѣ европейскои позитивнои науки“.[2]) По-за-якъ въ сѣй проґрамѣ нема згадки про елєментъ національный, то Драгомановъ въ листѣ своѣмъ до Омеляна Огоновского (18. марта 1894) писавъ мѣжь иншимъ ось-що: „Позволяю собѣ рѣшучо запротестовати проти такихъ слѡ̀въ. Мы не говоримо въ своихъ политичныхъ проґрамахъ про „любовь“, бо политична проґрама не лирична поезія, а такожь, бо „любовь“ показує ся лѣпше всего дѣломъ, а не словомъ.[3]) Але коли Вы не вбачили въ нашѡ̀й праци, яка вже не єсть, „любови“ до Украины, то лишень зъ крайньои тенденційности. Нагадую Вамъ хочь бы й свою біоґрафію, не ради самооборонѝ (бо такѝ замѣтки, якъ Ваша, такъ несправедливѝ, що самооборонѝ не потрѣбують), але для выясненя навѣть особистого стану нашои ґрупы. Въ молодѝ годы я мавъ становиско професора въ россійськѡ̀мъ университетѣ, по спеціяльности досыть далекоє одъ Украины, — що-жь мене спонукало кинути те для студій про Украину, для публицистики въ оборону єи національныхъ правъ и интересѡ̀въ, — почати писати по-украинському, знаючи напередъ, що я тымъ навѣть вменшую собѣ публику и т. и.? Въ такому станѣ всѣ мои товаришѣ — украинськѝ радикалы. Чимъ же мы менше любимо батькѡ̀вщину, нѣжь украинофилы, а навѣть тѝ, котрѝ носять ся зъ своимъ украинофильствомъ, а на пр. по-украинському пишуть менше насъ, або й зовсѣмъ не пишуть, а печатають свои працѣ по-московському? — Наша головна одмѣна одъ національникѡ̀въ-украинофилѡ̀въ у тому, що мы ставимо надъ національными почуттями й интересами критеріумъ вселюдськои науки й такихъ же интересѡ̀въ, —

---

[1]) ibid., стор. 282.

[2]) ibid., стор. 288—289.

[3]) ibid., стор. 292.

[4]) „Нові українські пісні про громадські справи“. Женева, 1881; стор. 9. — [5]) ibid., стор. 6.

[1]) Въ иншому свому творѣ, выданому въ Женевѣ того-жь (1881) року, говорить Драгомановъ про „неприкосновенность національности“. („Историческая Польша и великорусская демократія“; стор. 4. 11).

[2]) Отъ-сю проґраму подавъ авторови исторіѣ литературы Иванъ Франко.

[3]) Въ „Оповѣданю про заздрыхъ богѡ̀въ“ Драгомановъ кладе „любовь“ побѡ̀чь „розуму“, пишучи ось-що: „Люде мусять цѣлкомъ надѣятись лишень на себе самыхъ, на свѡ̀й розумъ та на свою любовь одинъ до одного“ (стор. 54).

*

такъ у сему мы йдемо по слѣдамъ ще Апостола Павла, коли не згадувати вже про фильософбвъ одъ Сократа, — та въ тому, що мы не признаємо обовязковыхъ національныхъ думокъ, идеалбвъ, святощѣвъ и т. и., — такъ се-жь лишень право „вбльного дослѣду“, на котрому стоить уся новбтна культура, по крайнбй мѣрѣ одъ Декарта. Коли говорити про етнографію, — то я можу сказати, що въ своихъ студіяхъ завше одмѣчаю національнй ознаки украинськй; тблько власне для того, щобъ говорити не на вѣтеръ, мушу украинській матеріялъ фильтрувати черезъ решето космополитичного исторично-порбвняючого методу. До того и я й другй мои товарищѣ неразъ прохали нашихъ судцѣвъ-національникбвъ, сказати выразно: що и по якимъ раціямъ вони вважають за украинськй національнй святощѣ, идеалы, идеѣ и т. и.? — и доси нѣхто зъ нихъ того не зробивъ“. [Дальше буде].

ЛЇРНИКИ.

Студия Кирила Студинського.

[Далї.]

Подібну орґанїзацию находимо також у *галицьких лїрників*. Чи українські лїрники мали свої цехи, про се не знаю, хоть можна догадуватись, що і на Украинї була така сама орґанїзация поміж лїрниками як і в Галичинї, що висновую з того, що так галицькі як і українські лїрники, як се побачимо в дальшій части сеї розвідки, мали з собою зносини і не були для себе чужими. Що за цїль мали лїрницькі цехи і який обем дїяльности належав до них, я не міг вже розвідатись. Чи завданем лїрницьких цехів було удержувати в переглядї всякі храми, відпусти, на яких лїрники мали являтись, подібно, як се лежало в проґрамі цехів жебручих дїдів,[1]) чи може цехи лїрників мали які инчі цїли, се для мене остає тайною. Захарко Головатий умів менї вичислити кілька цехів лїрницьких в Галичинї, не знаючи нїчого подати про завданє їх і цїли, бо цехи ті істнували ще за часів панщини, коли оповідáч був доперва повбдирем лїрницьким і до всїх тайн лїрницьких єго не допускали. Цехи ті були в Миколаєві коло Стрия, де був цехмістром і учителем Василь Кузьмів, в Мостах великих, а в кінци на Буковинї в околицї Чернівців, де лїрники мали свою власну церкву, в котрій що третю недїлю читав сьвященик Службу Божу. Де та церква стояла — про се не міг менї Захарко Головатий розказати.

З тою, як видимо, ширшою орґанїзациею так жебручих дїдів, як і лїрників, лучилась також потреба більших сходин усїх тих, шó належали до сеї кляси суспільности. Вже з наведеного опису зборів жебручих дїдів Дзєржковського, можна мати погляд, якою численною силою володїли ті елєменти, однак я хочу ще подати образець зборів українських жебраків, який читаємо в наведеній звістцї Ефименка.[2]) Звістку сю почув Ефименко від М. Д. Лїнзи і вона гласить: В 70-тих роках жив єще в Харкові на Холодній горі у власній хатї, старець козак Хома Семененко, котрому в початках мого знакомства з ним було 102. лїт, а знакомство продовжалось около 3—4. лїт. Коли він умер, не знаю; знаю тілько, що близько пів року перед смертию він задля слабости не виходив вже з хати; кормили єго другі жебраки по старій памяти товаришования. Він походив з доволї зажиточної козацької семї, шó славилась фізичними силами і строгими козацькими обичаями. На холодногірськім кладовищи стояли ще недавно хрести на могилах єго братів, шó померли в дуже глибокій старости. Сам Хома був вже *безрідним*, т. є. з єго родини не було вже нїкого в живих. Задля бідности ходив він за милостинею по містї. Речітативом віддавав він свої *вірші* або *думки*, за що єму охотно подавали милостиню. Коли лучилось, що єму давали — після єго гадки — за богато, то він роздавав напрошене дїтям або і дорослим людям, при чім приговорював: „Старечого хлїба-соли не цурай ся; він Христа ради напроханий, сьвятий“. По обходї хат сїдав він найчастїйше на березї ріки Лопанї, збирав округ себе дїтий і старших та розказував їм що небудь о старинї або сьпівав пісні, межи котрими попадались і козацькі думи. З поміж ріжних оповідань о минувших часах, я памятаю одно про давнїйше житє жебраків. Коли він ще не старцював, у жебраків були свої ватаги і свої *атамани*, свої *соцькі* і *десяцькі*, *чоловічі* і *жїночі*. Вибирано їх на веснянім зборі жебраків, який відбував ся найчастїйше між Переяславом а Київом у Броварів під лїсом. По виборі суджено виновників, потім назначувалось придане для тих, щó виходили замуж або женили ся а особливо для тих, щó оженившись переставали бути жебраками. Ті збори відбувались коло весняного Миколи. Другі збори назначувано там же около 1-го або 2-го Спаса. Незалежно від наведених, були ще збори жебраків коло Курска, в часї ярмарку, але що було на тих зборах, не тямлю. З ріжних епізодів жебрацького житя, переданих Хомою, найлучше тямлю отсей. Одного разу під'їхав до такої ватаги, щó вже покінчила свої суди і розпорядки та зібралась побенькетувати, козак, поздоровив їх, побажав жебракам божої помочі та кинув трохи гроший. Жебраки не прочуваючи нїчого, провели єго в середину табора, де на рядах були зложені цїлі гори і стовпи всїляких *праженых* і *смаженых* печив, між котрими був також стовпець коржів, в чоловіка заввишки. Козак під'їхав до того місця, випив добру чарку горівки, подякував старцям, тай зі всього розмаху ударив списом в стовпець коржів, проколов єго до долу, підняв в гору і стрілою помчав ся з табору. Жебраки, в числї *около трох тисяч*, кинулись єго доганяти і оказали таку скорість, що козак тілько з великим трудом успів втїчи і донести всї коржі. Оповідáч додав: „Як би піймали, то-б розірвали на шматки“.

Що і лїрники мали свої збори, о тім нема сумнїву а від лїрників Юрка Чубатого і Зах. Головатого записав я одну вістку про такі збори, хоть зрештою дуже неясну. Збори ті мали відбутись перед знесенем панщини на Буковинї около Чернівців, де зібралось до *двіста лїрників* а з тих більша часть *зза кордону* (як казав Зах. Головатий), се-б то з Украïни. Зах. Головатий хоть був на місци зборів, однак яко поводир не мав до нарад лїрників приступу, а через се не міг більше нїчого про ті збори розказати. Не знаю, чи найде ся поміж галицькими лїрниками, старший віком від Зах. Головатого, щоби дав нам лучші вісти так про збори, як і цїлу орґанїзацию лїрників. Вістка подана Зах. Головатим важна для нас тому́, що вона вказує на близші зносини галицьких лїрників з українськими.

На звязи галицьких лїрників з українськими вказує також мова лїрників, котра по обох сторонах Украïни-Руси майже одна і та сама. Я подаю при кінци моєї розвідки порівнуючий словарець мови галицьких і українських лїрників а може з часом дасть ся доповнити ті слова, які в одній записані а в другій не находять ся. Мову свою удержують лїрники в дуже великій тайнї. Я записав значну часть слів сеї мови в селї Кипячцї від молодого парубка Павла Білецького, щó через сїм лїт був поводирем свого батька, старого лїрника Юрка.[1]) Дальшу часть слів доповнив я від лїрника Зах. Головатого, щó зразу відпирав ся знання сеї мови, мимо того, що я заговорив до него мовою лїрників. Пізнїйше подавав він менї слова дуже радо, однак просив, щоби-м не звірив ся перед лїрниками, звідки я списав сю мову.

Мову українських лїрників зібрав В. Боржковський від лїрника з Мизякова, як також від жебручого дїда з Мизяківської Слободи, Андрія Поліщука. Оба просили В. Боржковського, щоби їх імен не виявив лїрникам, бо вони би за се тяжко відпокутовали.

Мова лїрницька називає ся „*лебійською*“ (від лебій — дїд), „*лобурською*“, а в Галичинї також крім першої назви „*лепетинською*“. Лїрники уживають єї лише тогдї, коли нїкого нема коло них, або так тихо, щоби єї нїхто не почув.

[1]) Al. Męciński: „O żebractwie i włóczęgostwie“, ст. 41—3.

[2]) „Братства и союзы нищихъ“. *Кіевская Старина*, т. VII, ст. 314—15.

[1]) Гляди впрочім „Дѣдбвска (жебрацка) мова“. *Зоря* 1886, ч. 13—14.

В мові лїрницькій найде ся богато слів чисто руських лише перекручених, як приміром: *вкорити*, *укорити* значить вчити, *маскóрити* — мастити, *дермóнити* — дерти, *застїжмóрити* — застягати, *грівóшитись* — грітись, *возмонити* — везти, *платóшити* — платити, *позїкóрити* — пожичати, *хлївóшник* — хлів, *цїлíтний* — цілий, *шалéко* — далеко, *шолóто* — болото і. т. д.

Крім слів руських находимо в мові лїрницькій також чимало слів *грецьких*. На примір наведу лише кілька а решту викажу в порівнуючім словарци. І так *галусть* в мові лїрницькій означає сіль гр. ἅλας т. с. зн., *кíмати* — спати гр. κοιμᾶτ т. с. зн., *плíнчити* — миги, гр. πλύνω т. зн., *мíкрий* — малий гр. μικρός т. зн. і. т. д.

Питанє звідки взялись слова грецькі в лїрницькій мові, я поясняю собі тим, що їх перейняли лїрники від грецьких кольонїстів в Новоросиї.[1]) хоть не виключена також можливість, що були иньші дороги, якими слова грецькі дістались до мови лїрницької.

Значна часть слів мови лїрницької для мене невияснена, як прим. *бíлóга* — редьква, *вíслóко* — яблоко, *ворнáчка* — качка і т. д.

Про початок мови лїрницької, як також про причини повстаня сеї мови годї сказати що небудь позитивного. Павло Білецький, від котрого я записав значну часть словарця лїрників, сказав менї, що лїрники мстились в часї панщини за кривди, які терпіли бідні люди від недолюдків-панів, та й в цїли тайного порозуміня поміж собою утворили ту мову. Тої замітки Павла Білецького не можу брати за міродайний доказ причин повстаня мови лїрників і їх орґанїзациї, бо окрім ще одного оповіданя селянина Павла Стойка, що і ославленого недолюдка ґр. Ґолїївського з Глїбова коло Скалата, убили лїрники в змові з служащим ґрафа, більше таких оповідань я не найшов.

Молитов в своїй мові лїрники не мають, окрім одного звороту, який додають часто перед другими молитвами: „*о Фез комуníський, до тебé кíзїтáю*“, що значить: „Боже ласкавий, до тебе молю ся“.

Я записав також одну веселу лїрницьку пісню, яку лїрники висьпівують собі, коли нїкого чужого коло них нема:

„Коби менї кýмса сяна,
А до кумси ще тирнї,
І бутéльбух вовчанý,
Каравóна чорнобрúва.

Переклад:

Коби менї хлїбець сьвитий,
А до хлїба трошки сира,
А до сира шклянка пива,
І дївчина чорнобрива“.

Коли-ж хто чужий наближаєсь, починають лїрники з окликом: „*мугирí* або „*Гаврúї пнають*“ (хлопи (або) пани йдуть), сьпівати набожну пісню.

Цїкавою річию для нас, що мова лїрників має слова схожі з тайними говорами *шаповалів*, *офенів* і *злодіїв*. Я зіставив в порівнуючім словарци схожі слівця всїх названих говорів, а окрім того подаю з окрема поодинокі збірки слівець всїх тих говорів, а може з часом по доповненю словарців окаже ся поміж ними ще більша схожість. Не від річи буде, поділитись з читачами близшими вістками, так про житє, як і мову шаповалів, офенів і злодіїв.

Шаповали[2]) замешкалі в Новім Роиску [новозибківський уїзд, чернигівська ґубернія] мають ще до нині свій *шаповальский цех*, однак порядки цехові хилять ся до упадку, а нині мало вже хто звязаний їх постановами. Шаповали вирабляють з шерсти рогатої худоби і з овечої вовни білі і чорні шапки на подобу стятого стїжка, рукавиці і т. д. Крім роботи в дома, ходять вони також на заробітки, не дальше, як по чернигівській, полтавській, по части могилївській ґубернії. До подільської ґубернії, де н. Вал. Боржковський списав лїрницьку мову, не заходять шаповали нїколи. В місцях своїх подорожовань і у себе дома, мають шаповали репутацию доволї метких злодіїв і ошуканців. Украсти у „лоха“ [мужика] не тілько вовну, але і що небудь друге, не числить ся, по гадцї більшости шаповалів, за гріх. Жінки по селах знаючи їх натуру, не спускають вовни з очий і весь час сидять над роботою. Щоби увільнитись від нагляду, придумують шаповали всїлякі способи. В тих злучаях у шаповала помисли невичерпані: деколи заболить у него так живіт, що нї сидїти, нї мовчати не годен; шаповал качає ся по помостї, кричить і наполохає цїлу хату. Ґаздиня біжить до сусїдів за помочию а шаповал вкраде тимчасом „манёкъ“ (звій) вовни ваги 5. фунтів і сховає так, що всякі пошукованя надаремні. Шаповали уміють також дуже удачно удавати пацавицю. Щоби позбути ся нагляду хозяйки, уживає часом шаповал дуже варварського способу: підрізує струну лука, за помочию котрого вирабляє свої товари, а зайнявши безпечне для себе а небезпечне для ґаздинї місце, тягне за підрізану струну так сильно, що вона рве ся і протинає лице ґаздинї до крови. Бували також злучаї, що шаповали займались поменчими крадіжами на ярмарках, за що їх било без пощади. В Роиску суть люди пересьвідчені, що нї один шаповал не жиє довго тому́, бо в него відбиті печінки. В дїйстности шаповали начинають скоро хирляти та умирають доживши сорок лїт, рідко пятьдесятки, а часами гинуть в трийцятім роцї житя. Але розуміє ся, їх вчасна смерть дасть ся пояснити нездоровим воздухом в хатї, де вони працюють, як також їдким порохом шерстяним, що виливає дуже погано на легкі. Ф. Николайчик подав нам до 120. слів з говору шаповалів, з чого більша половина ідентична з словами мови лїрників. Фонетика говору новороиських шаповалів — білоруська.

Не менче лихою славою, як шаповали, можуть також повеличатись дрібні росийські торговцї, звані *офенами*. По упадку торговлї в Суздальськім уїздї взяли ся мужики Алексиньскої волости (ковровського уїзда) вже в р. 1700 до торговлї, ходячи з села до села з коробками наповненими найпотрібнїйшими річами для житя селян. Тою торговлею почали займатись і другі села, а хоть в 1857 роцї торговля значно упала, то все таки трудились нею чотири міста і 130 сїл Володимирської ґубернії.[1]) Торговцї ті звались офенами, а їх мова *офенською* або *суздальскою*,[2]) від імени колись торговельного Суздалю. Срезневський і Ґарелїн називають говір офенів „*галивонское* нарѣчіе“. Назва „офени“ до нинїшного дня не вияснена достаточно. Діфенбах гадає, що вона нагадує грецькі Атени і доказує, що деякі слова взяті живцем з грецького.[3]) Даль[4]) зве мову офенів також *ламанською* і каже, що час повстаня еї незвістний, хоть додає, що офени ковровського уїзда, розсипались вже в р. 1700 по цїлій Росиї, під іменем масників. Безсонов находить в офенській мові, богато слів грецьких і відносить їх до давних часів торговлї на Суржоськім морю. Мова офенів розповсюднена дуже широко, тим більше, що і росийські кушнїрі зложили собі свою мову, перейнявши по части офенські слова. Також жебраки, злодії, конокради рязанської і тверської ґубернії говорять майже тим самим офенським язиком з невеликими перемінами і звуть его *кантюжним*[5]). Подібно як в мові лїрників можна найти богато слів перекручених з українського, так і мова офенська переіначила чимало росийських слів. Богато слів придумано і поясненє їх етимольоґії дуже трудне. Мова офенів уживає ся після правил росийского язика.

Остатним говором, який входить до моєї розвідки, єсть говір галицьких злодіїв. В якій цїли зложили собі вони окрему мову, про се, здаєсь, не треба говорити. Мову свою називають злодії *босанською*, від імени варшавського бандита Босана, що́ після слів Фельштинського,[6]) мав бути творцем

[1]) Про кольонизацию Новоросиї Греками, гляди: Д. Багалѣй: Колонизація новорос. края и первые шаги его по пути культуры. *Кіевская Старина*, 1889. Юль. Ст. 124—30.

[2]) Ѳ. Николайчикъ: „Отголосокъ лирницкаго языка“. *Кіевская Старина*, 1890. Апр Ст. 123—4.

[1]) Вѣстникъ импер. геогр. общества. Петерб., 1857. Кн. II. „Суздала офени или ходебщики“. Ст. 90.

[2]) Під такою назвою вийшов говір офенів, яко осібний славянський язик до словаря виданого царицею Катериною „Glossar. comparativum linguarum totius orbis“ (1785 7). Словаря сего я не видів, однак звістку ту знаю від д-ра Врат. Яґіча.

[3]) „Beiträge zur vergl. Sprachforschung“, v. Kuhn und Schleicher, B. IV. „Ophenische Sprache“, Ст. 328—41.

[4]) „Толковый словарь живаго великор. языка“, Володим. Даля. Петерб., 1880. Т. I. „О искуственныхъ языкахъ“, ст. LXX—LXXII.

[5]) Op. cit. Ст. LXXII.

[6]) Ks. Henryk Felsztyński: „Wiadomość o języku bosańskim w Galicyi“. Рукоп. бібл. Осолїньских у Львові. Ч. 1466.

сего говору і орґанїзатором злодіїв і котрий за часів короля Станїслава Августа вислав одно рамя своєї банди аж під Львів. Говір злодіїв називаєсь також *лемберґським* від німецької назви міста Львова, де „w głównym kryminale, jakby na jakiej wszechnicy, od starszych braci złodzieji, kandydatom w inkwizycyi karnéj zostającym, narżecze to bywało wykładane“.[1]) Для осторожности, щоби хто чужий научившись їх мови, не слїдив їх і не розвідав ся про їх тайни, зміняли злодії львівські свої „гасла“, якими були у них звичайно три місця: „zabudowanie Pijarów“ (теперішний шпиталь), вязниця Марії Магдалини і „małe kasarnje“, де сидїли полїтичні провинники. Шпиталь звав ся звичайно „wysokie okna“, але назва що дня змінялась. Фельштинський додає, що коли-б який літерат для студиованя злодїйського язика, поважив ся був зайти до котрої небудь з злодійських кнайп на Сїняві або Підзамчу і заговорив по „лемберґськи“, учув би всейчас відповідь: „A jak się ninie (нині) nazywają „wysokie okna“? Коли-б на то не дав вдоволяючої відповіди, мусїв би скоро вдирати, щоби вийти цїлим. Годї не признати злодіям в уложеню своєї мови певного дотепу. Подібно як старі Римляни, пише Фельштинський, дїлять босани ніч на три части, котрі звуть „zabywankami“. Від 6-тої до 8-мої вечер есть перша, від 8-мої до 10-тої друга, а від 10-тої до півночи трета „zabywanka“, по чім слїдує сон — „kimanka“. Босан не питає про годину інакше, як: „po któréj zabywance?“, а наколи одержить відповідь, що по другій, то знає, що вже по десятій. „Chmura“ в босанів означає полїцийного ревізора, а „czarna chmura“ — судового радника і т. д. Босани мають також пісні в своїй мові. Одну наводить нам Фельштинський з повісти Дзєржковського „Kuglarze“.

„Bnáje binia wedle kwáczu,
Dzień kláwy ci, mój buchaczu,
Dzień kláwy ci gustowány,
Miniasz hélich pobuchány.
Kláwo hiżysz, kláwo trójisz
A o binię nic nie stoisz“.

Переклад: „Idzie dziewcze koło aresztu, Dzień dobry ci mój złodzieju, dzień dobry ci kochany, masz pieniądz kradziony. Dobrze pijesz, dobrze jadasz, a o dziewczynę nie dbasz.“

Відміна слів і склад мови босанської відбуває ся після правил польского язика.

Звідки взяла ся та схожість лїрницької мови з наведеними говорами? — таке питанє насуне ся нам мимоволї на гадку. О якімсь злучайнім утвореню тих говорів, незалежно від себе, годї говорити, бо тяжко подумати, щоби слова чужі, нерідко взяті з грецького язика, могли злучайно попасти нараз до словарців аж кількох тайних говорів. Найблизшим поясненєм подібности тих говорів, був би догад, що поміж лїрниками з одної сторони, а шаповалами, офенами і злодіями з другої, істнували якісь звязи. Правда, що зносини з подібними елементами, могли би кинути лихе сьвітло на ту честноту і солїдність, якими сливуть лїрники, а однак хто знає, чи соціяльні відносини не зневолювали лїрників шукати собі в них союзників.

Слїди колишньої орґанїзациї лїрників вправдї не такі ясні, щоби з них можна вивести заключенє на дїяльність і значінє лїрників в нашій суспільности а однак спитаю, чи потрібна була орґанїзация для лїрників, котрих цїлею було лише, нагадувати людям о добрих дїлах і Бозї? Дальше, чи до сеї сьвятої цїли, потрібне було утвореня окремої мови, схожої з другими тайними говорами? Вкінци запитаю, чи-ж то поважанє, з яким відносить ся наш нарід до лїрників виходить лише з того, що він уважає їх за Божих старців, що осьпівують людям муки угодників Божих і прославляють милосердіє Всевишнього? Менї видить ся, що всьо то каже нам підозрівати, що лїрники відгривали в житю нашого народа якусь важнїйшу соціяльну ролю. Чи були вони местниками за кривди закріпощеного народу, або чи роля їх була иньша — се можуть з часом виказати дальші висліди на тім полї.

[Далї буде].

[1]) Ibidem.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Малярі. Оповіданнє Всеволода Гаршина. З російского переклав Д. Пісочинець. — Львів 1894. Накладом Костя Паньковского. Ціна 10 кр.

Маленька ся книжочка складає ся з одинайцяти монольоґів двох петербурських студентів-малярів: Дїдова й Рябинина. Оба вони малюють на конкурс, щоби добити ся золотої академічної медалї та відтак на казьонний кошт поїхати на студиї артистичні в західній Европі. Стремлять вони ніби то до одної мети, та не одна в них вдача. Дїдов екстехнік-інжінєр, кохає ся у своїй штуцї так, що без неї й житє, каже, для него не було би житєм. Тому й дивні єму ті люди, що не можуть у штуцї найти цїлковитого вдоволеня, та неспроможні зрозуміти, що нїщо людини так не підносить, як творчість. Він ідеалїст і не любить у своїх образах доторкатись тем неестетичних із реального, буденного житя людського; найкрасшим сюжетом у него краса природи. — Далеко не такий Рябинин. Талановитий він вправдї, та за те-ж і страшенний. До того чудна й палка его прихильність до сюжетів так неестетичних як: личаки, вонучі, кожухи і т. п. От н. пр. зайшов раз на завод машин парових і, залїзши в казан, пів години приглядав ся „глухареви“, що корчився від болю, підставляючи свої груди під удари вершляґа, котрим майстер вибивав з гори капелюшки на заклїпках казана. Звісно, не найдеш на сім сьвітї маляра, котрий назвав би такого „глухара“ сюжетом пригожим до змальованя. А Рябинин, давай, каже, я того „глухаря“ напишу. Здурів хіба, чи що. А вже-ж не що, бо, як каже Дїдов, з насьмішкою, він при роботї й поплакував, немов би й варт був сего такий неестетичний „глухар“. Пощо взагалї таку бридь малювати? Зовсїм що иншого такі крайобрази, які малює Дїдов. Не зважаючи вже на се, що вони так естетичні, що можна їх зовсїм сьміло помістити в кождім гарнім (або й нї) сальонї, та показати всякому, хоть би й не знати як рознервованому чоловікови, вони ще й дуже „кербичні“; сам же Дїдов човновому, з котрого малював, на питанє, „на віщо вони, ті образи“ відповідає: „За них дають добрі гроші, рублїв по тисячі, по дві або й більше“. До того-ж вони й вельми численно розходять ся, то-ж із таких крайобразів можна дуже добре жити. Тим то й дивно Дїдову, що деякі малярі умудряють ся бідувати. „Треба тілько простїйше дивити ся на справу: доки пишеш образ — ти творець, артист; написаний він — ти стаєш крамарем і що дотепнїйшим крамарем, то й красше“. Возьмеш гроші добрі, тодї й жий безжурно та тихо й вишукуй помалу знов яку невинну тему до нового образа. Ну, що-ж? Правда, що можна мудрому маляреви жити блаженно? Ей Богу, можна; треба лише маляреви бути добрим крамарем. Дїдов на се живий і весело-щасливий примірник. А як же жив Рябинин? Ой, ряба его доля! На маляра-крамара він зовсїм не пригожий. Ось бо послухайте самі, що за нїсенїтницї він плеще: „Ну, каже він, „образ виставлений, куплений, увезений. А як же я? Зо мною що буде? Не вже-ж загине без слїду все, що я творячи образ остатними днями зазнав? Не вже-ж усе скінчить ся самим душевним зворушенєм, а там знову надійде спокій і шуканє безвинних сюжетів?“ Та ще-б нїчо, як би він лише так говорив, а то він, продавши „Глухаря“ [Дїдову дуже дивно, що найшов ся на такий образ купець], розхорував ся

з жалю за ним, як мати за найдорожшою дитиною. Про конкурсову академічну тему не було єму вже що й думати. Не те було з Дідовом. За крайобраз „Ранок“ признали єму золоту медаль тай академічну стипендию. З великою, неописаною втіхою вибирає ся він у дорогу за границю, тілько-ж на єго смуток Рябинин попсував єму трохи ту втіху своєю стрічою. „Поздоровляю, каже, і мене поздоровте“. „З чим же“, — питає Дідов. „Тілько що здав іспит в учительску семінарию“. Ну, не здурів же, подумав Дідов. В учительску семінарию! Артист, талант! Та він пропаде, загине на селї! Сего разу Дідов не помилив ся: Рябинину таки не пощастило. Але про се обіцює автор колись иньшим разом побалакати. Коли-б тілько не довго ждати, бо то певно буде така сама цїкава книжочка, як і ся, про котру говорить ся. Але-ж бо й цїкава вона, цїкава! Не начитаєш ся єї доволї: прочитаєш раз, кортить другий; прочитаєш другий, кортить третій; та як би під зглядом мови трохи красший переклад, то не взявсь би мабуть чоловік до другого дїла, доки би єго книжочки не витвердив ad verbum. М—ич.

Ал. Лазаревскій. **Описаніе старой Малороссіи.** Матеріялы для исторіи заселенія, землевладѣнія и управленія. Томъ второй. Полкъ Нѣжинскій. — Київ, 1893 р. Стор. 2 нен.+IV+521+XXV+5 нен. 8°. Цїна 3 карб. 50 коп.

Книжка д. Л—ого се результат кількалїтних архівних і бібліоґрафічних дослїдів; вона не є розправою, а тільки систематичною збіркою вельми коштовного материялу в назначених автором рамках історично-ґеоґрафічних і історично-юридичних. Автор в части експлюатував кілька приватних родинних архівів [ґр. Г. А. Милорадовича, П. Я. Дорошенка, І. М. Марковича, Б. П. Антоновича], в части „Архивъ генеральной войсковой канцеляріи“, що є тепер в Харкові, і инші жерела, як на пр. ґенеральне слїдство про маєтности 1729—30 р., ревізийну книжку нїжинського полку 1736 р., ґрунтові акти чернигівських монастирів. В своїй книжцї автор дає короткі історичні і ґеоґрафічні нариси місцевости, котра складала нїжинський полк, ґрупує ряд вісток про нїжинських полковників, полкових обозних, суддів, писарів, осаулів і хорунжих; переважна-ж частина книжки присьвячена подрібному описови двайцяти сотень нїжинського полку і полкового міста Нїжина [де автор говорить про мійську і сотенну адміністрацию]. Материял зібраний великий, в переважній своїй части вельми важний. В отсій нашій замітці годі запускатись в розгляд двох питань: о скілько автор критично відносив ся до своїх жерел і о кілько догідна ся форма експльоатациї обширного материялу, зґрупованого автором. Усе те вияснить спеціяльна критика. Одно без сумнїву, що приця д. Л—ого є вельми важним причинком до літератури по істориї Украіни і що вона з конечности стане ся настільною книжкою усякого з наших ученых, що тільки спеціяльно зацїкавлюєть ся долею рідного краю; з тої книжки можна вибрати чимало фактів, котрі будуть цїкаві не для одних тільки ученых спеціялїстів в істориї Украіни і не для одної тільки істориї Украіни. — Книжка видана дуже гарно з огляду на зверхну форму і повна покажчиків осіб і місцевостий. В.

Сорочинская ярмарка, повѣсть Н. В. Гоголя. Новое изданіе А. Ф. Маркса. Съ 27 рис. И. Храброва. — Петербург 1894 р. Стор. 52 в. 16°. Цїна 20 коп. [з перес. 30 коп.].

До цїкавих новинок бібліоґрафічних можна без сумнїву зачислити нове ілюстроване виданє звістного Гоголевого оповіданя, котре що йно вийшло в сьвіт коштом видавця петербургської „Нивы“. Виданє се, надруковане гарним і виразним письмом на ґлязурованім [велїновім] папери, украшене 37 рисунками І. Храброва, відбитими fac-simile. В довгім ряді рисунків пересувають ся перед очима усї типічні і характеристичні особи згаданого оповіданя: тут і старий Черевик, і парубок, що обіймає Параску, і пяний писар, котрому привиджуєть ся у віконци свиняча голова, і Хівря, — одним словом, майже цїле оповіданє переказане в ілюстрациях. Кождий віддїл [а їх усїх тринайцять] починаєть ся спеціяльно нарисованою для него вінєткою. З огляду на свою зверхну форму згадане виданє належить до книжок, котрих тип виробив ся недавно і коштує, звичайно, відповідно дуже дорого. Але в тім то й річ, що цїна, описаним способом виданого „Сорочинського ярмарку“ коштує тілько 20 коп. за примірник оправлений в картонову окладку з вінєткою Р. Штейна і портретом Гоголя. Л.

НОВІ ТВОРИ ДРАМАТИЧНІ.

Олеся, — драма в 5 дїях Марка Кропивницького.

Міщанин Кіндрат Антонович Балтиз, властитель ґрунтового маєтку нової після-реформової формациї, колишній управитель маєтностями Загривів, даючи частенько більші і менші позички остатньому репрезентантови сеї родини, молодому офіцерови, став властителем усего маєтку і дому. Ледачий і безпутний Загрива приїжджає до рідного села тоді, коли вже нїчого не можна було порадити, а введений в посіданє і власність Балтиз розпоряджує усїм яко правний властитель, єму-ж дає у себе тимчасове пристановище. І Балтиз, і єго жінка триюмфують, вважаючи себе зовсїм правими, яко люди, що прийшли до власности на основі закона. Вони нїчого не роблять собі з того, що давнїйші слуги покепкують ся з них, з їх простоти та міщанських привичок. Вони побивають їх прінципом теперішних часів: „у кого гроші — той і пан“. Розлад в їх житє вносить тільки одинока їх дочка Олеся, котра розвинулась — завдяки чому і як, се остаєть ся авторскою тайною — зовсїм в иньших пересьвідченях і поглядах. Молодий Загрива, наївно думаючи, що окрім закона істнують ще і правила моральности, приїжджає в надії, що, вплинувши на совість Балтиза словом і доказами, можна уратовати справу, або хоч не допустити до грабежи і руїни. Одначе Балтиз і слухати не хоче. За Загривою обстає тільки Олеся. Щоби втихомирити Загриву, готов Балтиз видати за него свою одиначку і зробити єї дворянкою. Одначе Олесї не припадає до вподоби безталанний вправдї, але безпутний Леонїд Загрива. Серце єї бєть ся до простого, з'ідеалїзованого автором, парубка Власа, сина бідної удови, котрому вона не зважуєть ся признатись в своїй любови і котрий з свого боку, кохаючи єї, не сьміє до сего признатись і не вірить їй. Загрива, не можучи що небудь виратовати, хапає ся за остатки свого наслїдства. На сценї відбуває ся уряджена ним лїцитация єго власних ще движимостий, меблїв і иньших річий. Куповати прийшли хитрі жиди і кольонїст Нїмець. Але і тут набуває усе спритно Балтиз. Загриві не лишаєть ся отже нїчого, як попрощатись з усїм, серед чого минула єго молодість; він прощаєть ся і від'їжджає. Коли Олеся довідуєть ся про усе що сталось, між нею а єї рідними відбуваєть ся горяча розмова. Батько оправдуєть ся перед нею, розповідаючи їй своє минула житє, житє гіркої працї і злиднїв. Се оповіданє, як небудь вияснює дочцї чимало, одначе не пересьвідчує єї і не спонукує признати, що поступованє Балтиза було з людського погляду на справу оправдане. Тимчасом Влас, беручи розмови і стрічи Олесї за комедию та кепки з єї боку, стараєть ся забути єї і женить ся з другою. Тодї саме Балтиз довідуєть ся з ґазет про самоубійство Загриви в Харкові. Усе, з чим було звязане житє Олесї, розпало ся. Сїльский роман єї скінчив ся несподіваним непорозумінєм; родичі єї стали ся причиною смерти зруйнованого ними чоловіка. Балтиз, в котрім можливість втрати одинокої дочки викликує переворот, готов на усе згодитись. Олеся заявляє, що покине рідних, щоби учитись і працювати на користь ближнїх і терплячих.

Пєса поважна і вражає в болючі місця сучасности. Автор не осуджує нїкого; він умїло ставить тільки перед нами факти житя. Рішучі реформи, зміняючи характер кастових і економічних відносин, немов би хотїв сказати автор, не зміняють з такою самою швидкостию людських характерів, що зложились через довші літа і наслїдків вихованя, і в переходові епоки являють ся жертви, котрі жадають і співчутя і оборони. В дворянськім станї чимало гільтайства, чимало легкого відношеня до житя, але там концентрувалась довго правдива інтелїґенция, з того стану вийшла більшість дїячів просьвіти, не усе там було зле і погане. Балтиз безперечно трудящий чоловік, що прийшов до маєтку мозолями своїх рук, але він і невблаганий грабіжник, а єго інстинкти придбаня

гроший виявляють такі форми, перед котрими здають ся наївними давнійші. Можливі і ті сумніви та питаня, котрі зворушують душу Олесї, а любовний епізод з Власом не представляє нїчого неморального, хоч і кінчить ся взаїмним непорозумінєм тих двох з'ідеалїзованих осіб. Правильний і вивід з тої колїзиї житя: просьвіта, широка і справдешна просьвіта, одна тільки вона може бути лїкарем суспільних болїв і кривд.

Щоби справедливо судити про пєсу, як про літературний утвір, треба жадати від неї того, на що вона сама вказує прямо. Се — народна драма або мельодрама, в найлїпшім значінню сего терміна. Рід сей колись-то висьмівано, але практика показала, що він живий, що вплив єго на маси безперечний і несумнївочний, так як несумнївочні єго значінє і користь. Ріжниця мельодрами від комедиї обичаєвої — декоративність оброблення твору, призначеного для обширонї публїки, мальованє широким пензлем, ясне ставленє справи, усїм доступнє розграниченє добра і зла, грубі психольогічні риси, здержанє від подрібної аналїзи, не завсїгди доступної для пересїчного глядача... Пєса вельми сценічна і представляє вдячний материял для артистів.

Марко Кропивницький написав свою першу пєсу перед трийцяти лїтами. Майже тільки лїт він виступає на сценї. Він написав около двайцять, завсїгди самостійних пєс, [з котрих половина в 4—5 дїях], що́ йшли усюди з великим успїхом. Всї теперішні видні дїячі нашої сцени, де би вони не виступали, вийшли з єго школи. І на що оглянутись в житю і є що згадати! Бажаємо єму ще довго жити і працювати для нашої сцени і рідного письменства!

Глаголь.

ЛЇТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. У Львові появив ся з друкарнї наукового товариства ім. Шевченка підручник для науки руської мови в 5-ій гімн. клясї, що́ містить в собі взірцї поезиї і прози, і розвідка проф. Ів. Верхратського під заг. „Про говор Замішанцїв“, праця незвичайно цїкава з поля нашої питомої лїнвістики. — Кінчить ся друковати перший том „Старинної істориї Галичини“ проф. Ом. Партицького, що́ обіймати ме 18—20 аркушів друку. Передплату на сей том в сумі 2 злр. а. в. можна присилати на адресу автора [у Львові, ул. Малецького ч. 10]. — Почали друковатись у Львові дві читанки для І-ої і ІІ-ої гімн. кл., Виїмки з народної літератури українсько-руської XIX. віку, часть III [Хрестоматия для 8-ої гімн. кл.] і Географія — обидві в укладї шк. радиї і посла Ол. Барвінського, — і підручники для шкіл людових: Школа народна часть II, часть III, Біблія і Катехізми великий і малий. Усї згадані підручники мають бути готові до 1-го н. ст. вересня с. р. — Руське товариство педагогічне порішило друковати переклад повісти Ю. Верного: „Подорож доокола землї“.

Василь Лукич.

ТОВАРИСТВА.

Наукове тов. ім. Шевченка. На 3-ім засїданю секциї математично-природописно-лїкарської дня 25-го н ст. мая с. р. директор секциї проф. Верхратський здавав справу про працю Опанаса Шимченка: „Українські людскі вигадки“, поручаючи єї друковати в „Записках“. Відтак проф. Петро Огоновський предложив працю Володимира Левіцького під заг. „О симетричних вираженях з вартостий функциї *mod m*, і поручив єї також друковати в „Записках“. — Оба вкесеня принято.

Загальні збори наукового тов. ім. Шевченка і з'їзд літератів, що мали відбути ся дня 28-го і 29-го червня с. р., відложені на осїнь с. р. Близший речинець буде означений пізнїйше.

Руська Бесїда в Чернівцях. Загальні збори сего літературного товариства відбулись 2-го н. ст. червня с. р. при участи около 100 членів. По справозданю секретаря з дїяльности видїлу, котрий видавав „Бібліотеку для молодїжи“ і „Календар“, відчитав касиєр справозданє касове за час від 27/II 1893 до 3/IV 1894 р. З него довідуємо ся, що приходів в тім часї було 730 злр. 76 кр., а розходів 725 злр. 2 кр. Актива виносить 2.259 злр. 22 кр., а пассива 138 злр. 90 кр. Загальне число членів є 98; з тих є 95 звичайних, а 3 почесних. Відтак вибрано аклямацию новий видїл, в склад котрого увійшли: Єр. Пігуляк [голова], Вол. Ясеницький [заст. гол.], Мик. Желєховіський [секр.], Вол. Михайловський [контр.], Ат. Руснак [касиєр], Сергий Шпойнаровський і проф. д-р Стоцький. Далї змінено статут товариства в тім напрямі, щоб товариство попри просьвіту народа могло дбати і про єго добробит економічний. Потім іменовано почесними членами товариства Ол. Конїського, Нечуя-Левіцького, Вас. Чайченка і д-ра Стоцького. Опісля принято деякі внесеня, а між ними, щоби ювілей товариства обходжено в осени с. р. і з тої нагоди розіслати даром під стріхи селянські книжочки: Чума горілчана, Розмова Розумовича, Проскурка і старі календарі.

БІБЛЇОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

—•—

а) книжки.

Мінералогія на низші кляси шкіл середних. Учебник А. М. Ломницкого переложив і подекуди доповнив Іван Верхратський. З 66 ритовинами. — У Львові, 1894 р. 96 і 2 нен. стор. 8°. Ціна прим. опр. 70 кр. Накладом фонду краєвого.

Зміст: Описанє найважнїйших мінералів. I. Громада. Солинцї. II. Громада. Первнї. 1. Ряд. Металлоїди. 2. Ряд. Металї. III. Громада. Сїрчвї. IV. Громада. Окиси. 1. Ряд. Водники. 2. Ряд. Безводники. 3. Ряд. Воднокиси. V. Громада. Окисаки. 1. Ряд. Азотани. 2. Р. Угляни. 3. Р. Сїрчани. 4. Р. Фосфорани. 5. Р. Кремяни. VI. Громада. Ростинцї. 1. Ряд. Углї. 2. Р. Живицї. — Зіставленє громад і рядів мінералів описаних. Що таке мінерали. Описанє скал важнїйших. Огляд скал. Поазбучний спис мінералів і скал.

Д-ра Ж. Самолєвича. **Вправи латиньскі часть II. для другої кляси.** Переложив з оглядом на граматику латиньску для І-ої і ІІ-ої кляси Володимир Коцовський. — У Львові, 1894 р. Накладом фонду краєного. 163 і 1 нен. стор. 8°. Ціна опр. прим. 1 злр. 10 кр.

Читанка і граматика для шкіл народних. Часть II. (Для 2. року науки). Уложив Омелян Попович. — Відень, 1894 р. Накладом ц. к. видавництва книжок шкільних. Друковано у Кароля Ґорішека в Відни. 54 стор. 8°. Ціна 12 кр.

Зміст: Відділ V. (Читанка). Відділ VI. (Граматика). Прилога. (Церковна азбука і молитви). [Си книжка призначена для шкіл народних на Буковинї].

Зъ Маркіяновои спадщины письменнои. Читанка для руского народу зъ описомъ перенесеня мощей М. Шашкевича до Львова. Зложили И. Чапельскій и Ол. Барвѣньскій. Зъ портретомъ М. Шашкевича и картинами похоронного походу. [Книж. тов. „Просьвіта“ Ч° 168 а 5-та за 1894 р.]. — У Львові, 1894 р. 63 + 1 нен. стор 16°. Ціна 15 кр.

Про сѣльскй касы позичковй и щадничй написавъ Д-ръ Кость Левицкій. [Книж. тов. „Просьвіта“ Ч° 169—170 а 6—7 за 1894. р.]. — У Львові, 1894 р. 60 + 4 нен. стор. 6°. Ціна 15 кр.

Зміст: Передне слово. 1. Яких позичок треба нашому хлїборобови і ремісникови. II. Яких нам треба кас позичкових по громадах. III. Яких установ мають придержувати ся каси позичкові. IV. Як вести каси позичкові. V. Яке значінє мають сїльскі щадниці.

Сорочинская ярмарка, повѣсть Н. В. Гоголя. Новое изданіе А. Ф. Маркса. Съ 77 рис. И. Храброва. — В Петербургѣ, 1894 р. 52 стор. 16°. Ціна 20 коп.

Генеральное слѣдствіе о маетностяхъ Гадяцкого полка 1729—1730 г. — Полтава, 1893 р. 45 стор. 4°. Друк 120 прим.

Н. Дашкевичъ. **Вопросъ о литературномъ источникѣ украинской оперы И. П. Котляревскаго „Москаль-чаривникъ“.** — Київ, 1893 р. 32 стор. 8°. Друк. 150 прим.

Борисъ и Глѣбъ, святые мученики, россійскіе благовѣрные князя, сыновья св. равноапостольнаго князя Владиміра, во святомъ крещеніи нареченные Романъ и Давидъ. — Москва, 1894 р. 32 стор. 16°. Друк. 30.000 прим.

Н. Ф. Сумцовъ. **Народныя пѣсни объ отравленіи змѣинымъ ядомъ.** — Київ, 1894 р. 21 стор 8°. Друк. 105 прим.

б) періодичні виданя.

Правда. [1894. Том XXI. Випуск 64. За місяць червень. Стор. 353—424 в 8°]. Зміст: Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка. Наука руської мови в школах на Буковинї, розвідка д-ра С. Стоцького. „Хахол“, оповіданнє М. Школиченка. Народні звичаї, обряди та пісні в селї Крехові, жовківського повіту, зібрав В. Герасимович. Листи з Чернигівщини. Лист VII. Чернигівця. Лїтний ранок і Переклади з московського, Лїтна ніч в хуторі, вірші Окмеря Оглядини „Першої вистави київського тов. художницьких вистав“ та „XXI-ої переїздної Вистави“, Миколи К-н. Дещо про славянолюбство московське, Царько Вець. Вісти: З України. Загальна вистава краєва у Львові. Науковий огляд, Ів. Кокорудз.

Кіевская Старина. [1894. Іюнь. Том 45. Стор. 387—562 і 273—288 в 8°]. Зміст: Очерки исторіи Правобережной Украины по І. Ролле, А. Ефименка. Воспоминанія Іосифа Самчевскаго. По вопросу о существованіи запорожской Сѣчи въ первыя времена запорожскаго козачества, [з картою] Л. Падалки. Воспоминанія М. К. Чалого. Частная переписка Григорія Анд. Полетики. Автобіографія Степана Лукича Геевскаго. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додаток: Дневникъ ген. подск. Як. Марковича.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Осип Маковей.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. **З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.**